Jean-Baptiste Duroselle
Profesor la Universitatea Sorbona

Istoria relațiilor internaționale

1919 - 1947

vol. I

Jean-Baptiste Duroselle

Istoria relaţiilor internaţionale

vol. I

Jean-Baptiste Duroselle

Istoria relaţiilor internaţionale

1919 - 1947
vol. I

Traducere: ANCA AIRINEI

EDITURA ŞTIINȚELOR SOCIALE ŞI POLITICE

Descrierea CIP a Bibliotecii Naţionale a României
DUROSELLE, JEAN-BAPTISTE
Istoria relaţiilor internaţionale / Jean-Baptiste Duroselle; trad.: Anca Airinei. - Bucureşti: Editura Ştiinţelor Sociale şi Politice, 2006
2 vol.
ISBN 973-85405-5-0
Vol.2.-Bibliogr.-Index.-ISBN 973-85405-8-5

I. Airinei, Anca (trad.)

327(100)

Redactare: **ŞERBAN STATI**
Tehnoredactare: **MARCELA RADU**
Corectura: **CORINA DUMITRIU**
Coperta: **COSTACHE CLAUDIA**

HISTOIRE DES RELATIONS INTERNATIONALES
de 1945 à nos jours
© Éditions Dalloz, Paris
Toate drepturile asupra acestei ediţii în limba română
aparţin **Editurii ŞTIINŢELOR SOCIALE ŞI POLITICE**

B-dul Libertăţii nr. 4, bl. 117, et. 3, ap. 7, sector 4, cod 040128-Bucureşti,
Tel: 317.76.79, 317.76.75, 0744.530.940, 0723.334.291; Fax: 317.76.78,
e-mail: lider@e-xtreme.ro; site: www.trustul-lider.ro

Avertisment

În 1993, cu un an înainte de moarte, Jean-Baptiste Duroselle publica cea de-a unsprezecea ediţie a *Istoriei diplomatice de la 1919 şi pînă în zilele noastre*. De la prima ediţie din 1953, lucrarea a fost supusă unei actualizări regulate, impuse de succesul de care s-a bucurat din partea unui public larg. Jean-Baptiste Duroselle i-a atribuit totuşi o misiune modestă: „Această carte, scria el, este un manual de învăţământ superior şi un ghid care încearcă să arate conexiunile dintre evenimente. Este o sinteză provizorie menită să ofere cercetătorilor şi studenţilor o bază de cunoaştere şi de reflecţie." Un manual, o sinteză provizorie chiar... Pentru mai multe generaţii de cititori, lucrarea a servit pentru iniţierea clară, obiectivă şi perfect informată în ceea ce priveşte frămîntările epocii noastre. Cu nuanţările şi completările pe care autorul n-a încetat să le adauge de la o ediţie la alta, lucrarea de faţă a devenit una de referinţă, un instrument de lucru indispensabil cercetătorilor, studenţilor, dar şi diplomaţilor, jurnaliştilor, tuturor celor care vor să înţeleagă lumea de astăzi.

Anii '90 au transformat profund relaţiile internaţionale. Uniunea Sovietică s-a cufundat în adîncurile istoriei. Numai Statele Unite şi-au păstrat statutul de superputere. Mai mult decît atît, ele ocupă un loc pe care niciodată nu l-au ocupat în trecut. Uniunea Europeană îşi urmează, cu dificultăţi, drumul său înainte. China îşi face o intrare tumultuoasă în comerţul internaţional, păstrînd – pentru cît timp, oare?– un regim de inspiraţie marxist-leninistă. Focarele de război se aprind, se sting, recapătă forţă, se deplasează. Noile tehnologii ale informaţiei, globalizarea economiei şi mondializarea ameninţărilor schimbă legăturile dintre indivizi, dintre popoare, dintre state. Astfel, textul lui Jean-Baptiste Duroselle ar trebui continuat.

Doamna Christiane Duroselle şi Editura Armand Colin mi-au cerut să-mi asum sarcina, măgulitoare şi deosebit de dificilă, de a redacta capitolele care tratează ultimul deceniu al secolului al XX-lea. Am acceptat cu curaj propunerea lor. Desigur, cea de-a cincea parte nu va scăpa ocazia de a fi comparată cu cele patru precedente, cu atît mai mult, cu cît aceasta nu poate

relata toate evenimentele internaţionale ale perioadei. Dar ea ne permite, sper, să împărţim această lucrare în două volume cu titluri relevante – *Istoria relaţiilor internaţionale între 1919 şi 1945* şi *Istoria relaţiilor internaţionale de la 1945 pînă în zilele noastre.*

André Kaspi
30 noiembrie 2000

Pacea iluzorie (1919-1933)

Primele consecințe ale tratatelor de pace

Tratatele de pace din 1919-1920 au încercat să rezolve nenumăratele probleme puse de război sau chiar anterioare acestuia. De la început, s-a putut observa că ele nu răspundeau decît imperfect nevoilor profunde – adeseori contradictorii – ale popoarelor și guvernelor. Este important deci să analizăm rezultatele politice ale tratatelor de pace și primele dificultăți de aplicare, în timpul perioadei care se întinde din 1919 pînă la sfîrșitul anului 1921.

Principala putere centrală era, evident, Germania, de care tratatele s-au ocupat cu mai multă minuțiozitate. Soarta sa a fost reglementată de Tratatul de la Versailles din 28 iunie 1919. În acest document voluminos și complex, putem distinge problema frontierelor și problema garanțiilor de tot felul luate contra Germaniei. Pentru a-i prelungi efectele și a aplica tratatul, aliații au folosit:

– reuniuni periodice ale Consiliului Suprem Interaliat;

– o Conferință a ambasadorilor, prezidată de francezul Jules Cambon (Franța, Marea Britanie, Italia, Japonia, apoi Belgia);

– diverse organisme de control: comisia de reparații, comisii de control ale dezarmării Germaniei, înalta comisie interaliată a teritoriilor renane, comisiile de plebiscite, comisii de navigație pe Rin, Dunăre, Elba, Oder etc.

I. Noile frontiere ale Germaniei

Principiul admis la Conferința de la Paris este acela al naționalităților, bazat pe dreptul popoarelor de a dispune de ele însele. Regăsim totuși între noile frontiere ale Germaniei, cîteva urme ale realismului lui Clemenceau. Cele din vest sînt fixate rapid. La est, dimpotrivă, situația rămîne confuză pînă în 1921.

Alsacia şi Lorena

La vest, principalul aspect îl reprezintă restituirea Alsaciei şi a Lorenei către Franţa. Această restituire a fost principalul scop al războiului Franţei, proclamat mai ales de Viviani la 22 decembrie 1914, de Briand la 10 ianuarie 1917 şi pe ordinea de zi din 5 iunie 1917 la Camera Deputaţilor şi din 6 iunie la Senat. La sfîrşitul războiului, au dispărut şi ultimele reticenţe în legătură cu acest subiect, ale englezilor şi americanilor. Deoarece era vorba despre o restituire, Franţa a reuşit să facă cesiunea teritorială după o procedură excepţională. Ea a intrat în vigoare de la armistiţiul din 11 noiembrie 1918 şi nu de la Tratatul de Pace (10 ianuarie 1920). Germanii din Alsacia-Lorena nu pot opta între naţionalităţile franceză şi germană. Guvernului francez îi revine decizia asupra naturalizărilor. Statul francez nu-şi va asuma fracţionarea datoriei statului german. În fine (art. 65), portul Kehl va fi administrat de un director francez timp de şapte ani.

Saarul

În martie 1919, Franţa a emis o altă revendicare teritorială: anexarea părţii de sud a Saarului, teritoriu francez de la Ludovic al XIV-lea la 1815*, cu stabilirea unui regim politic special pentru partea de nord şi pentru deplina proprietate franceză a minelor. Regiunea minieră Saar nu fusese niciodată o unitate administrativă distinctă. Ea aparţinea, în cea mai mare parte, Prusiei renane, iar estul, Palatinatului bavarez. Delegaţia franceză nu şi-a putut impune punctul de vedere, Wilson respingînd energic orice argument de ordin istoric. În final, la 9 aprilie, s-a căzut de acord asupra unui statut particular al regiunii Saar: guvernarea regiunii trecea în sarcina Societăţii Naţiunilor care o delega unei comisii formate din cinci membri, pe o durată de 15 ani de la punerea în aplicare a tratatului. Era stabilită o uniune vamală cu Franţa, care deţinea proprietatea minelor (drept compensaţie pentru distrugerea sistematică a minelor din nord şi din Pas-de Calais de către trupele germane în retragere). La capătul a 15 ani, urma să aibă loc un plebiscit, locuitorii Saarului optînd pentru una dintre următoarele trei soluţii: menţinerea regimului internaţional; realipirea la Germania; alipirea la Franţa.

În februarie 1920, Consiliul Societăţii Naţiunilor a numit cei cinci membri ai comisiei de guvernămînt. De la început, au apărut dificultăţi sub influenţa *Saarverein,* apoi a *Bund des Saarvereins,* al cărui cartier general se afla la Berlin. O grevă a funcţionarilor, urmată de o grevă generală de 24 de ore, a obligat comisia de guvernămînt să proclame legea marţială şi să facă apel la trupe franceze pentru a menţine ordinea. Prin introducerea francului în Saar au apărut alte incidente. Dar, la începutul lui 1921, situaţia devenise mai calmă.

---

* Primul Tratat de la Paris (1814) a adăugat acestuia regiunea Saarbruck.

Revendicările belgiene

Frontiera de vest a Germaniei a fost uşor modificată în folosul Belgiei, care a anexat cele două cantoane germane Eupen şi Malmédy* Belgia a ridicat şi problema altor revendicări la Conferinţa de la Paris. Ea dorea să fie exonerată de tratatul din 1839 care o obliga la neutralitate. Reclamase, prin vocea delegatului său, Hymans, restabilirea frontierelor din 1830, adică anexarea teritoriilor olandeze de pe malul stîng al rîurilor Escaut şi Limbourg. În schimb, Olanda ar putea anexa Geldra prusacă sau Frisia orientală şi comitatul Bentheim. În sfîrşit, ea cerea Luxemburgul. Aceste revendicări au eşuat în faţa opoziţiei olandeze (14 februarie 1919) şi, într-o oarecare măsură, a celei engleze. Pe de altă parte, preşedintele Wilson se opunea cedării de către Germania a teritoriilor unei ţări neutre. Belgienii n-au obţinut supunerea Olandei la servituţile internaţionale pe malul stîng al rîului Escaut şi în Limburg. Cît despre neutralitate, tratatul nu este explicit. Dar, la 22 noiembrie 1918, regele Albert proclama suprimarea neutralităţii, iar Belgia considera că aderarea sa la Societatea Naţiunilor implica abandonarea neutralităţii. A trebuit să aştepte Tratatul de la Locarno din 1925, ca neutralitatea să fie oficial abolită.

Renania

Astfel, dezmembrarea Germaniei la vest era puţin importantă. Totuşi, guvernul francez, inspirat de memorandumul mareşalului Foch, din 27 noiembrie 1918, ar fi vrut să desprindă Renania occidentală de Germania şi să fixeze frontiera acesteia pe Rin. Unele autorităţi franceze locale şi mai ales generalul Mangin încurajau mişcările locale pentru autonomie conduse de Dorten şi de părintele Kostert. Opoziţia absolută a aliaţilor l-a determinat pe Clemenceau să le refuze autonomiştilor sprijinul. Mangin aprobase, la 1 iunie, proclamarea Republicii renane şi a primit, la 2 iunie, de la Clemenceau, ordinul formal de a nu interveni.

Slesvig

Frontiera de nord a Germaniei nu a rămas neatinsă. Tratatul de Pace a decis ca un plebiscit să fie organizat în partea de nord a Slesvigului. În 1920, guvernul socialist danez, condus de Zahle, era, în fond, puţin favorabil acestui plebiscit care, în 1920, s-a arătat a fi, în Slesvigul de Nord, în proporţie de două treimi, pentru Danemarca. În partea centrală, Germania a obţinut trei sferturi din voturi. Astfel, Slesvigul de Nord a fost alipit Danemarcei.

---

* După Pierre Van Zuylen, *Mîinile libere,* p.75: „Această anexare în miniatură nu s-ar justifica deloc, nici din punct de vedere strategic, nici din punct de vedere sentimental sau etnic, căci nu este vorba despre iredentism... Ea ne-ar deranja relaţiile noastre cu Germania. Fără să ne satisfacă, ne compromite."

Coridorul Danzig

Mai importante au fost modificările pe care le-a suferit teritoriul german în principal la est, în folosul Poloniei, a cărei reconstituire a decis-o Conferința de Pace. Mai întîi, Germania a trebuit să abandoneze Posnania și o parte din Prusia occidentală, cu Torun. Aceasta constituia un „coridor" care permitea Poloniei accesul la mare și, prin urmare, să rupă Prusia orientală de restul Germaniei. Populația vorbea acolo un dialect polonez. Dar portul și marele oraș Danzig, care ocupau valea joasă a Vistulei, erau majoritar germane. Trebuia, pe de o parte, să se asigure Poloniei accesul la un port, pe de alta, să se aplice principiul naționalităților. Conferința de Pace a decis ca Danzig-ul și regiunea învecinată să constituie un oraș liber, controlat de Societatea Națiunilor. Articolul 104 al Tratatului de la Versailles prevedea că orașul liber Danzig trebuia să încheie o convenție cu Polonia pentru a garanta includerea sa în frontierele poloneze, pentru a le asigura polonezilor liberul acces la port și pentru a evita orice măsură discriminatorie în privința cetățenilor polonezi. La 9 noiembrie 1920, mulțumită eforturilor Conferinței ambasadorilor, a fost semnată Convenția de la Paris, care reglementa aceste probleme. Articolul 103 declara că reprezentanții aleși ai orașului liber trebuia să elaboreze o Constituție.Aceasta a fost adoptată la 11 august 1920 și acceptată la 17 noiembrie de Consiliul Societății Națiunilor.Principalele organisme erau *Volkstag*-ul, Adunarea Poporului, alcătuită din 72 de membri și cu rol de cameră inferioară, și Senatul, ales de *Volkstag,* în același timp cameră superioară și putere executivă care avea drept de veto asupra deciziilor *Volkstag*-ului. Societatea Națiunilor era reprezentată de înaltul comisar.

Plebiscitul din Silezia Superioară

Și alte regiuni au fost supuse plebiscitului: partea de sud a Prusiei orientale (regiunile Allenstein și Marienwerder) și Silezia Superioară. În primul caz, Germania a obținut ușor, la 11 iulie 1920, între 96 și 92% din voturi. Pentru Silezia Superioară, problema a fost mult mai greu de rezolvat. Plebiscitul a avut loc la 20 martie 1921. Germania a obținut 717 122 de voturi și Polonia 483 154. Dar 195 000 de emigrați aduși din Germania cu trenuri speciale puteau modifica sensibil rezultatul votului. Germania voia să anexeze regiunea în totalitate, fie numai și pentru a putea plăti reparațiile. Ea era susținută de Lloyd George. Împotriva acestei atitudini, polonezul Korfanty, fiu de miner, care își reprezentase țara în comisia pentru plebiscit, a declanșat o mișcare populară la 2 mai. Germanii au ripostat cu ajutorul „corpului franc". Pentru a pune capăt dezordinii, Briand, pe atunci președinte al Consiliului, a decis, la 16 iunie, să trimită acolo trupe. Rămînea ca problema să fie reglementată. Opoziția franco-engleză nu a permis Consiliului suprem, reunit la 12 august la Paris, să ia o decizie. El a încredințat Societății Națiunilor

grija de a opera o împărţire. Aceasta a fost realizată la 20 octombrie. Nordul şi vestul reveneau Germaniei care păstra deci cele două treimi din teritoriu; sudul revenea Poloniei.Regiunea industrială era astfel împărţită în două, ceea ce provoca nenumărate conflicte. Pe de altă parte, în oraşele industriale ale zonei poloneze, existau destui germani, dintre care unii ţineau frîiele vieţii economice şi trebuia, aşadar, să obţină, la alegerile municipale, rezultate favorabile.

Teschen

Este de remarcat faptul că regiunea sileziană Teschen, care înainte de 1918 făcea parte din Austro-Ungaria, era disputată din 1918 de Polonia şi Cehoslovacia. Din 426 000 de locuitori, 55% erau polonezi, 27% cehi, 18% germani. Acest teritoriu era foarte important şi datorită minelor de huilă din bazinul Ostravei. Mai întîi, l-au ocupat polonezii. În iulie 1920, Conferinţa ambasadorilor a decis să-l împartă lăsînd Cehoslovaciei principalele mine şi calea ferată care lega Boemia de Slovacia. Aici rămînea o populaţie poloneză importantă, cu o natalitate puternică. Apăreau, între cele două ţări, germenii unui conflict de durată.

Memel

În cele din urmă, în estul extrem al Prusiei orientale, Germania a pierdut regiunea Memel, pe malul drept al rîului Niemen. Acest teritoriu, lung de 150 de km şi larg de 20, cu 130 000 de locuitori, avea o populaţie foarte divizată: puţin mai mult de jumătate vorbea lituaniana şi locuia în mediul rural; oraşele erau de limbă germană. În general, germanii erau mai bogaţi şi mai instruiţi decît lituanienii. Lituania, dorind un port, revendica Memelul. Burghezii şi marii proprietari cereau realipirea la Germania, care oferea o piaţă mai importantă pentru produsele din regiune. Tratatul de la Versailles stabilise să detaşeze regiunea de Germania, fără plebiscit. O administraţie internaţională, condusă de un înalt comisar francez, asigura provizoriu conducerea teritoriului, care ar fi putut primi un statut analog cu cel al Danzigului. Administraţia provizorie trebuia să fie menţinută pînă în 1923. La această dată, lituanienii au intervenit în forţă în aşa fel încît Societatea Naţiunilor a sancţionat Germania, de la 16 februarie, realipind regiunea la Lituania, sub rezerva unui statut special. Acesta a fost stabilit la 8 mai 1924 şi a prevăzut un regim internaţional pentru port şi o largă autonomie administrativă pentru regiune.

În total, Germania pierdea o şeptime din teritoriu şi o zecime din populaţie. Dacă putea să tolereze amputările de la vest şi nord (cu excepţia Saarului), ea se considera serios lezată de pierderile suferite la est, cu atît mai mult, cu cît acestea erau destul de prost justificate prin principiul naţionalităţilor şi răspundeau mai ales consideraţiilor strategice sau economice.

II. Garanţiile împotriva Germaniei şi reparaţiile

Puterile victorioase, mai ales Franţa şi Belgia, considerau în 1918-1919 că ar fi fost esenţial să se asigure securitatea lumii contra unei eventuale resurecţii a puterii germane. În acest scop, ele au stabilit o întreagă serie de garanţii militare şi politice. Garanţiile militare prevăzute au fost de trei feluri: limitarea amendamentelor germane, demilitarizarea Renaniei, ocupaţia.

Dezarmarea

Franţei nu i-a fost greu să obţină dezarmarea parţială a Germaniei. Toţi aliaţii săi şi Statele Unite doreau distrugerea militarismului. Marea Britanie se gîndea mai ales la eliminarea flotei germane. Tratatul a limitat marina la un anumit număr de gărzi de coastă şi a interzis submarinele. Restul trebuia să fie repartizat între Aliaţi. Dar, la 21 iunie 1919, 70 de nave de război, predate conform armistiţiului, au fost scufundate în rada de la Scapa Flow.

Foch, comandantul suprem interaliat, a propus mai întîi o limitare a armatei germane la 200 000 de oameni recrutaţi pentru serviciul militar de un an. Lloyd George a încercat, fără greutate, să adopte altă soluţie: armata germană să fie o armată de profesionişti cu 96 000 de membri şi 4 000 de ofiţeri.

Marele stat-major ar fi fost suprimat, de asemenea, şcolile militare; artileria grea, tancurile şi aviaţia ar fi fost interzise. Germania trebuia să se mulţumească cu 288 de tunuri de campanie. Fabricarea materialului de război trebuia interzisă, cu excepţia uzinelor autorizate de Aliaţi. Remarcăm faptul că dezarmarea germană era considerată drept prefaţa la o dezarmare generală (art. 8 al tratatului-pact al Societăţii Naţiunilor şi începutul părţii a V-a a tratatului). Acest mod de a prezenta dezarmarea era impropriu, deoarece putea justifica o eventuală reînarmare germană. În fapt, în iunie 1919, Germania mai avea încă 400 000 de oameni sub arme. Pentru a ajunge la executarea clauzelor militare ale tratatului a fost creată o Comisie de control interaliată.

Demilitarizarea Renaniei

Demilitarizarea malului stîng al Rinului şi a unei zone de 50 de km pe malul drept a fost acceptată fără dificultăţi de către Aliaţi şi de Statele Unite. Hotărîrea se raporta la un text propus de Wilson la 28 martie, care prevedea mai ales ca în zona demilitarizată să nu existe fortificaţii şi nici forţe armate şi ca manevrele militare să fie, aici, interzise.

Ocupaţia

Mai delicată era problema ocupaţiei. Clemenceau, după ce şi-a abandonat proiectul de dezlipire a Renaniei occidentale, s-a raliat ideii unei simple ocupaţii militare. Dar el o voia definitivă. Wilson şi Lloyd George au refuzat

la început orice ocupaţie şi apoi au sfîrşit prin a admite, în 20 şi 22 aprilie 1919, o ocupaţie temporară de 15 ani a teritoriilor de pe malul stîng al Rinului cu capete de pod pe malul drept. Evacuarea ar fi fost operată din 5 în 5 ani, adică în ianuarie 1925 pentru zona de nord (Köln), în ianuarie 1930 pentru zona centrală (Koblenz) şi în ianuarie 1935 pentru zona de sud (Mayenz). Dacă securitatea contra riscurilor de agresiune ar fi fost considerată drept insuficientă, s-ar fi putut suspenda evacuarea. Dacă Germania nu-şi îndeplinea obligaţiile, putea fi din nou ocupată (art. 429). Totuşi, ocupaţia putea fi suprimată înaintea termenelor prescrise cu acordul celor interesaţi. Cheltuielile de ocupaţie plătibile de către Germania nu trebuia să depăşească 240 de milioane de mărci aur pe an.

Eşecul tratatelor de garanţie

La garanţiile militare trebuia să se adauge garanţiile politice. Lloyd George şi Wilson îi propuseseră lui Clemenceau, în schimbul abandonării revendicărilor sale asupra malului stîng al Rinului, tratatele de garanţii franco-englez şi franco-american. Aceste două tratate au fost anexate Tratatului de la Versailles şi semnate, ca şi acesta, pe 28 iunie. Ele prevedeau un ajutor imediat din partea Angliei şi a Statelor Unite în caz de agresiune non-provocată a Germaniei contra frontierelor franceze; frontierele belgiene erau asimilate celor franceze. Dominioanele nu erau angajate de tratatul franco-englez, decît în cazul unei adeziuni votate de parlamentele respective. Această garanţie trebuia să dureze „pînă cînd Consiliul va decide cu majoritate asupra cererii uneia dintre părţi, pentru ca Societatea să-şi asigure o protecţie suficientă". Clauza cea mai gravă, care a provocat eşecul sistemului, era solidaritatea dintre două tratate. Dacă unul dintre ele nu era ratificat, nici celălalt nu avea efect. Or, Senatul american a refuzat să aprobe ansamblul Tratatului de la Versailles cu majoritatea constituţională de două treimi, iar tratatul de garanţie, care nici nu i-a fost supus, a devenit caduc.

În aceste condiţii, tratatul franco-englez a căzut, spre marea satisfacţie a lui Lloyd George şi a opiniei publice britanice. Aceasta nu a încetat să acuze Franţa de imperialism; nu realiza că o ţară sleită de forţe, cu 1 394 000 de morţi în război şi al cărei teritoriu era în parte ruinat putea cu greu să-şi permită o politică de hegemonie în Europa. Asistăm, din 1920, la primele ciocniri între politica franceză, dominată de grija securităţii, şi politica engleză, preocupată mai ales de „echilibrul european". Aceste ciocniri vor dăuna considerabil executării clauzelor Tratatului de pace.

Alianţa franco-belgiană

Singura alianţă pe care Franţa a obţinut-o contra Germaniei a fost aceea a Belgiei. A existat în 1919 o anumită criză între cele două ţări. Belgia s-a considerat insuficient susţinută în revendicările sale în privinţa Olandei. Ea a acuzat Franţa de a fi căutat să anexeze politic Luxemburgul (deşi Ribot, la 9 iunie 1917, declarase că Franţa nu îl dorea). La 11 februarie 1919, Hymans, în numele Belgiei,

a renunţat, de asemenea, la Luxemburg. La 28 septembrie 1919, Luxemburgul a votat alipirea sa economică la Franţa şi menţinerea dinastiei de Nassau. Pentru a obţine alianţa militară a Belgiei, Franţa era gata să sacrifice legătura economică cu Luxemburgul. La Ypres, s-a reunit, la 28 ianuarie 1920, o conferinţă decisivă. Delegaţii francezi erau Poincaré, Millerand şi mareşalul Foch. Delegaţii belgieni: primul-ministru Delacroix, ministrul Afacerilor Externe Hymans şi ambasadorul la Paris, de Gaiffier. Belgienii au cerut abandonarea dominaţiei economice franceze asupra Luxemburgului şi chiar asupra căilor ferate şi admiterea Belgiei la Conferinţa ambasadorilor care reglementa aplicarea Tratatului de la Versailles. Ei doreau participarea Angliei la orice acord militar franco-belgian. Dar aceasta a refuzat categoric, la 12 iulie 1920, în timpul unei convorbiri între Lloyd George şi Delacroix la Conferinţa de la Spa.

În aceste condiţii, guvernul belgian s-a raliat, la 16 iunie, principiului unui acord militar secret doar cu Franţa. La 7 septembrie 1920, acest acord a fost semnat. El a fost completat printr-un schimb de scrisori, între 10 şi 15 septembrie. Acordul militar era defensiv şi trebuia aplicat „în cazul unei agresiuni militare neprovocate". Unii belgieni îl considerau ca un simplu „aranjament tehnic". Pentru Franţa era o alianţă.

Principiul reparaţiilor

Chestiunea reparaţiilor este strîns legată de aceea a garanţiilor contra Germaniei. Pînă în 1924, într-adevăr, această ţară a făcut toate eforturile pentru a plăti cît mai puţine reparaţii, iar ocupaţia militară a fost considerată mai puţin drept un factor de securitate şi mai degrabă un mijloc de presiune pentru plata datoriei germane.

În nota din 4 noiembrie 1918, Aliaţii, acceptînd să încheie pacea cu Germania „pe baza celor 14 puncte" ale preşedintelui Wilson, au declarat că Germania „trebuia să compenseze pagubele cauzate prin faptele de agresiune ale Germaniei pe pămînt, pe mare şi în aer, asupra naţiunilor aliate, asupra populaţiei civile şi proprietăţilor ei." În fapt, Aliaţii, în loc să rămînă fideli acestei declaraţii, i-au lărgit sfera adăugînd pagubelor civile, la cererea englezilor, pensii militare care sporeau considerabil suma reparaţiilor. După multe dezbateri, aliaţii şi asociaţii au elaborat, la Conferinţa de la Paris, un plan incomplet, care a fost inserat în Tratatul de la Versailles.

Articolul 231 al Tratatului stipula principiul: „Germania recunoaşte că este responsabilă de a fi pricinuit toate pagubele suferite de guvernele aliate şi asociate, prin conaţionalii ei, ca urmare a războiului cauzat de agresiunea sa." Pentru opinia publică din diverse ţări şi mai ales din Germania, aceasta era o declaraţie de „culpabilitate morală". Naţionaliştii germani s-au complăcut să agite opinia compatrioţilor lor denunţînd acest articol. De fapt – Pierre Renouvin şi Camille Bloch au dovedit-o într-un articol publicat în 1931, prin studiul critic al genezei sale – articolul 231 nu stabilea decît o responsabilitate financiară de drept civil. Articolul a dat o bază juridică reparaţiei integrale a pagubelor suferite.

Clauzele Tratatului de la Versailles

Deşi au stipulat principiul, Aliaţii nu au mers pînă la capăt. Ei nu au stabilit imediat suma reparaţiilor. Au respins ideea unei sume forfetare de 120 de miliarde de mărci-aur, propusă la 20 martie de trei experţi (dintre care Loucheur pentru Franţa). Ei au optat pentru o soluţie de aşteptare, ceea ce a făcut şi mai dificilă restabilirea situaţiei economice în Germania.

1. Germania va plăti 20 de miliarde de mărci-aur înainte de 1 mai 1921, din care două cincimi cu prioritate pentru Belgia, care a obţinut acest privilegiu mulţumită sprijinului francez. Cheltuielile de ocupaţie vor fi deduse de aici.

2. Se va crea o comisie de reparaţii însărcinată să supravegheze intrarea celor 20 de miliarde şi să fixeze, înainte de 1 mai 1921, suma reală a despăgubirilor de război în care au fost incluse, la cererea Angliei, pensiile militare. Această comisie, cu sediul la Paris, va trebui să aibă cinci membri: Franţa, Marea Britanie, Italia, Statele Unite şi, după caz, Belgia, Japonia sau Iugoslavia. După refuzul ratificării tratatului, SUA s-au mulţumit să trimită delegaţi oficiali. Lloyd George a admis ca, în caz de împărţire a voturilor, acela al preşedintelui francez să fie preponderent. Comisia nu avea nici o autoritate coercitivă în Germania. S-a crezut totuşi că ea va exercita, sub tutela Franţei, o adevărată dictatură. În caz de neplată, singurele garanţii erau „acte de interdicţii şi de represalii economice şi financiare şi, în general, guvernele respective vor putea estima luarea şi altor măsuri cerute de circumstanţe".

Rezistenţa germană la aplicarea Tratatului

Anul 1920 şi începutul lui 1921 au fost marcate de o energică rezistenţă a Germaniei la toate clauzele tratatului şi, mai ales, la reparaţiile de război. Ţara întreagă era frămîntată de o violentă mişcare naţională de protest. Aliaţii erau gata să dea înapoi, mai ales cînd au cerut extrădarea lui Wilhelm al II-lea, refugiat în Olanda, sau cînd, la 7 februarie 1920, au cerut extrădarea a 895 de germani printre care Hindenburg, Ludendorff, von Tirpitz, Bethmann-Hollweg, prinţul moştenitor etc.

Resturile armatei constituiau, cam peste tot, corpuri libere şi unul dintre ele, Brigada baltică a căpitanului Ehrhardt, a reuşit, la Berlin, la 13 martie 1920, o lovitură de stat prin care dr. Kapp a preluat puterea pentru cîteva zile. În semn de protest, în Ruhr a fost declanşată o grevă şi rezistenţa de stînga l-a obligat pe Kapp să se retragă. Dar Reichswehrul, comandat de generalul von Seeckt, care nu fusese contra lui Ehrhardt, a pătruns în Ruhr şi a restabilit ordinea printr-o lovitură sîngeroasă. Cu această ocazie, s-a manifestat un dezacord profund între Franţa, guvernată de Millerand, şi Anglia lui Lloyd George. Franţa a protestat împotriva pătrunderii de trupe regulate germane în zona demilitarizată, ocupînd oraşele Frankfurt şi Darmstadt, fără a avertiza Anglia. Conferinţa de la San Remo a luat o decizie în această privinţă la puţin timp după evacuarea de la 17 mai.

Starea plăților

Problema reparațiilor a determinat totuși cele două țări aliate să ia în anul următor o măsură similară, de această dată cu acordul total al părților. Comisia de reparații făcea eforturi pentru a evalua pagubele suferite; ea supraveghea și intrarea celor 20 de miliarde, din care o parte trebuia plătită în natură (2 741 000 tone de nave, livrări de cărbune etc). În paralel, Consiliul Suprem Interaliat preciza, în reuniunile sale periodice, repartizarea reparațiilor și modul de plată. Conferința de la Spa (5-16 iulie 1920), la care a participat și Germania, a fixat procentele: 52% pentru Franța; 22% pentru Anglia; 10% pentru Italia; 8% pentru Belgia; 6,5% pentru Grecia, România și Iugoslavia; 0,75% pentru Japonia și 0,75% pentru Portugalia. Conferința de la Londra (martie 1921) a pus în lumină dezacordul total care exista între pretențiile Aliaților și propunerile Germaniei, prezentate de dr. Simons, ministrul Afacerilor Externe. De aceea, la 8 martie, Aliații au decis să aplice sancțiuni. Au fost ocupate: Dűsseldorf, Ruhrort și Duisburg.

La 30 aprilie, o nouă conferință s-a reunit la Londra. Era vorba de acceptarea de către Germania a planului stabilit de comisia de reparații. Aceasta, după ce evaluase la 150 de miliarde de mărci-aur pagubele suferite, scade cifra la 132 de miliarde (din care 12 reprezentau suma neplătită de Germania din cele 20 de miliarde datorate la 1 mai 1921), sub presiunea delegatului englez John Bradbury. Un adevărat ultimatum a fost adresat Germaniei pentru a o obliga să accepte; Aliații intenționau să ocupe Ruhr-ul. Guvernul german a demisionat și a fost înlocuit de un cabinet condus de Wirth, asistat de marele om de afaceri Rathenau. Noul ministru s-a resemnat să accepte „starea plăților". Pe moment, el a adoptat deci o „politică de execuție" *(Erfűllungspolitik)*.

În cursul verii anului 1921, Germania și-a plătit regulat datoriile. La 6 octombrie 1921, Loucheur, ministrul francez al Regiunilor Eliberate, a semnat împreună cu Rathenau acordul de la Wiesbaden, stabilind o înțelegere directă între sinistrații francezi și un organism privat german pentru livrări în natură. Acest acord s-a ciocnit de o dublă opoziție: aceea a industriașilor francezi care se plîngeau că suportă, din cauza livrărilor în natură, o concurență germană puternică; aceea a Aliaților care se temeau ca Franța să nu primească, astfel, o cotă din reparații mai mare de 52%, cotă care îi era alocată, așa încît acordul nu a fost aplicat. Acest eșec al unei politici fără îndoială realiste a constituit originea unei crize grave, care va dura aproape trei ani și care, în privința reparațiilor, va pune capăt alianței franco-britanice. Dar despre asta vom vorbi în capitolul următor.

La sfîrșitul anului 1921, fuseseră deja trasate marile linii ale politicii statelor occidentale. Germania, sigură de puterea sa economică, rezista pas cu pas pretențiilor Aliaților și profita de diviziunile dintre aceștia. Anglia, cu grija echilibrului european, era neliniștită din cauza veleităților franceze de expansiune. Pe de altă parte, și sub influența marelui economist Keynes, autorul cărții *Consecințele economice ale păcii*, guvernul și opinia publică

favorizau ridicarea economică a Germaniei, client incomparabil pentru Anglia, şi erau din ce în ce mai dispuse să îmblînzească situaţia reparaţiilor şi să le limiteze la un nivel compatibil cu „capacitatea de plată" a Germaniei. Franţa, dimpotrivă, era preocupată de securitatea ei, iar opinia publică dorea o aplicare riguroasă a tuturor garanţiilor militare prevăzute de tratat. Pe de altă parte, francezii cereau, în numele justiţiei stricte, plata integrală a reparaţiilor. Formula „Germania va plăti" era deci o temă excelentă a propagandei electorale.

III. Destrămarea Austro-Ungariei şi consecinţele ei

Destrămarea Austro-Ungariei s-a produs începînd din octombrie-noiembrie 1918. Nu vom relata aici evenimentele complexe care s-au derulat atunci. Vom examina situaţia existentă în momentul semnării tratatelor şi modul în care aceasta s-a stabilizat în 1920 şi 1921. Două fapte esenţiale domină această evoluţie: Aliaţii au căutat să aplice principiul naţionalităţilor, dar punerea în practică a fost imperfectă, avantajînd în cazurile îndoielnice atît ţările care luptaseră alături de ei (Serbia, România, Grecia), cît şi Cehia. Au rezultat astfel două grupuri de state: cele nemulţumite de pace, „revizioniste": Austria, Ungaria, Bulgaria, şi statele aproape satisfăcute: Cehoslovacia, România, Iugoslavia. În acest grup totuşi croaţii şi slovenii se plîngeau că au lăsat mai multe sute de mii de concetăţeni în Italia, Austria etc. Pentru aceste două grupuri, Italia şi Franţa vor juca rolul de arbitri şi de protectori.

Să examinăm, mai întîi, clauzele teritoriale ale tratatelor de la Saint-Germain-en Laye (19 septembrie 1919) care au reglementat soarta Austriei, de la Trianon (2 iunie 1920) cu Ungaria şi de la Neuilly (27 noiembrie 1919) cu Bulgaria.

Frontiera italo-austriacă

Frontiera Austriei cu Germania şi cu Elveţia nu a fost modificată. Dimpotrivă, Austria a cedat Italiei Trentinul şi Tirolul meridional pînă la trecătoarea Brenner. Italiei nu i-a fost greu să obţină această concesie de la Consiliul Suprem Interaliat, în ciuda existenţei unei populaţii de limbă germană în sudul Tirolului – pe care italienii îl vor numi Alto-Adige. Mai complicate au fost chestiunea Veneţiei iuliane, cu marele port Trieste, şi chestiunea dalmată.

Revendicările italiene erau bazate, în principal, pe Tratatul secret de la Londra, din 26 aprilie 1915. Acesta, operă a ministrului Afacerilor Externe italian Sidney Sonnino, obsedat de grija strategică de a domina Adriatica, promitea Italiei toată Veneţia iuliană, nume dat în 1920 unei regiuni care cuprindea Istria, Carniola occidentală cu Gorizia, o parte din Carinthia, dar nu şi portul Fiume (Rijeka), de asemenea, o mare parte a provinciei Dalmaţia, pînă la Cap Planca, inclusiv principalele insule, dar fără Split. Tratatul de la

Londra era în contradicţie cu punctul 9 al preşedintelui Wilson şi, în noiembrie 1918, Italia şi-a exprimat rezervele în legătură cu acest punct. Pretextînd, pe de altă parte, că Tratatul de la Londra fusese semnat într-o vreme în care se credea că Muntenegrul şi Croaţia rămîneau independente de Serbia, în vreme ce în 1918 se crea Regatul Unit al sîrbilor, croaţilor şi slovenilor, guvernul italian, sub influenţa primului-ministru Orlando, a revendicat şi Fiume. Fiume era un mic port artificial care servea, înainte de război, drept debuşeu pentru comerţul ungar. La 30 octombrie 1918, consiliul municipal din Fiume a afirmat caracterul italian al oraşului şi, ca urmare, au debarcat aici trupe italiene şi aliate. Aceste revendicări italiene s-au lovit de o vie opoziţie a iugoslavilor care considerau că, exceptînd cîteva mici oraşe de coastă, toată regiunea iuliană pînă la Isonzo era slovenă şi croată şi că Trieste nu era de limbă italiană decît ca urmare a unor presiuni artificiale. Wilson susţinea, în parte, tezele iugoslave. Opoziţia dintre Orlando şi Wilson se situa pe terenul principiilor: „Italianità" şi dreptul popoarelor de a dispune de ele însele. Preşedintele american, adresîndu-se direct poporului italian şi fără a fi consultat guvernul ţării, a declarat formal, la 23 aprilie 1919, că Italia nu avea nici un drept asupra portului Fiume, debuşeu natural al Europei danubiene. Linia de frontieră pe care el o propunea, „linia Wilson", lăsa Iugoslaviei sud-estul Istriei. La 24 aprilie, simţindu-se susţinut de o opinie publică înfierbîntată, Orlando a părăsit Conferinţa de la Paris. El nu a revenit acolo decît la 7 mai şi a susţinut că problema Fiume fusese reglementată direct între italieni şi iugoslavi. Un compromis sugerat de Tardieu, la 30 mai (crearea unui stat-tampon, controlat de Societatea Naţiunilor, alcătuit din Fiume şi teritoriul adiacent, în total 200 000 de locuitori, care ar fi supus unui plebiscit la capătul a 15 ani), a fost respins de iugoslavi. La 12 septembrie 1919, poetul Gabriele d'Annunzio, în fruntea unui grup de voluntari, a ocupat Fiume, evacuat de Aliaţi, şi a pus mîna pe putere. El a făcut din oraş un stat independent, cu intenţia de a dovedi caracterul italian al portului Fiume şi de a pregăti anexarea la Italia. În ianuarie 1920, a fost făcut un compromis la Conferinţa de la Paris. Dar acesta s-a lovit, în februarie, de opoziţia preşedintelui Wilson. La 6 martie 1920, s-a decis în final să se lase italienilor şi iugoslavilor grija de a reglementa ei înşişi problema. Dificultăţile interne ale celor două ţări le-au adus în final la o reuniune, dar situaţia favoriza Italia. Pe de o parte Millerand şi Lloyd George întreţineau excelente relaţii cu contele Sforza, noul ministru italian al Afacerilor Externe. La cererea acestuia, ei au făcut presiuni asupra preşedintelui Consiliului iugoslav, Vesnici; pe de altă parte, iugoslavii au pierdut sprijinul binevoitor al preşedintelui SUA, după alegerea republicanului Harding. La 8 septembrie 1920, d'Annunzio a constituit un guvern, „regenţa de la Carnaro" care teoretic trebuia să se extindă la toate teritoriile veneţiene ale Dalmaţiei. Tratatul de la Rapallo, semnat la 12 noiembrie 1920, între Italia şi Iugoslavia, a fixat frontiera destul de clar, la est de „linia Wilson". Italia a renunţat numai la Dalmaţia, cu excepţia Zarei şi a insulelor Cherso, Lussin, Lagosta şi Pelagosa.

Independenţa completă a statului Fiume a fost recunoscută de cele două părţi. Acest tratat, odată semnat, a fost aprobat la 14 februarie 1921 de Franţa şi Anglia. Naţionaliştii italieni s-au opus, ca şi d'Annunzio. Somat de generalul italian Caviglia să evacueze teritoriul, d'Annunzio declarase război Italiei la 1 decembrie 1920. Trupele italiene au obţinut fără dificultate reocuparea oraşului. Iugoslavii erau însă profund ostili *Diktat*-ului de la Rapallo, care dezmembra Slovenia şi care nu a fost niciodată supus Parlamentului iugoslav. Pentru iugoslavi, o mare putere, Italia, îşi impusese voinţa uneia mai mici, Iugoslavia.

Dezmembrarea Austriei la nord

La nord-est, Austria era mărginită de fostele arhiducate ale Austriei de Sus şi de Jos.

Fostul regat Boemia – inclusiv regiunile sudeţilor, locuite de 3 milioane de germanofoni –, Moravia şi Silezia austriacă – inclusiv zona Teschenului, cu populaţie în general poloneză, – constituiau unul dintre elementele noii Republici Cehoslovace, proclamate la Praga la 28 octombrie 1918, al cărei fondator, Thomas Masaryk, a fost preşedinte pînă la demisia sa în decembrie 1939. De notat este faptul că minorităţile germane din noul stat au încercat, în decembrie 1918, să proclame Boemia drept germană şi să se alipească Germaniei. Masaryk s-a opus categoric şi s-a mulţumit să le dea garanţii pe care sudeţii le-au considerat întotdeauna insuficiente

Dezmembrarea Austriei la est şi la sud-est

Austria a cedat României Bucovina cu Cernăuţiul. Cît despre Galiţia, ea a fost luată Austriei, dar a fost remisă puterilor aliate şi asociate şi nu Poloniei. „Tratatul frontierelor" din 20 august 1920 a fost respins de Polonia, deoarece acest tratat nu îi mai ceda Galiţia orientală, esenţialmente ucraineană. S-a avut în vedere să i se acorde numai un mandat de 25 de ani pe acest teritoriu. A trebuit să vină data de 15 mai 1923 pentru ca Polonia să o poată într-adevăr anexa.

La sud-est, Austria ceda regatului sîrbilor, croaţilor şi slovenilor regiunile populate de sloveni (ducatul de Carniol, amputat la vest, Stiria meridională, inclusiv Maribor şi o mică parte din Carinthia orientală). De asemenea, Dalmaţia, Bosnia şi Herţegovina. Dimpotrivă, la 10 octombrie 1920, printr-un plebiscit s-a decis, cu 22 000 de voturi contra 16 000, ca bazinul Klagenfurt (Carinthia meridională) să rămînă austriac şi să nu treacă la Iugoslavia. De asemenea, în septembrie 1922, austriecii, după un plebiscit, au anexat Burgenlandul, în Transleitania, Sopronul rămînînd Ungariei.

Pe ansamblu, Austria devenea o mică ţară de 84 000 km^2 cu 6 500 000 de locuitori, din care un sfert locuiau la Viena. Armata sa se limita la 30 000 de oameni. Evident, ea putea fi tentată să fuzioneze cu Germania vecină, atît din raţiuni culturale şi sentimentale, cît şi din motive economice. La 12

noiembrie 1918, fusese proclamată Republica Austria, „făcînd parte din Reichul german". Majoritatea populaţiei era favorabilă acestei soluţii. Două plebiscite oficiale au fost organizate în Tirol şi la Salzburg şi o majoritate de 99% a cerut alipirea la Germania. Dar Aliaţii s-au opus unei soluţii care ar fi mărit Germania învinsă şi ar fi ameninţat noua Cehoslovacie. Articolul 80 al Tratatului de la Versailles şi articolul 88 al Tratatului de la Saint-Germain-en-Laye au interzis Anschlussul. Începînd din mai 1922, noul cancelar Ignatius Seipel a făcut eforturi pentru ca Austria să devină viabilă din punct de vedere economic. În septembrie 1922, prin Protocolul de la Geneva, el a obţinut sprijinul Societăţii Naţiunilor pentru un împrumut care a permis să fie creată o monedă nouă; folosirea fondurilor era supravegheată de un comisar al Societăţii Naţiunilor, olandezul Zimmerman. În schimb, Seipel făcea publică dorinţa de independenţă a Austriei.

Cedările teritoriale ale Ungariei

Ungaria – fostă Transleitania – pierdea teritorii foarte întinse. Ea a fost redusă la 92 000 km^2, cu 8 milioane de locuitori şi o armată de 35 000 de oameni. La sud, ea ceda regiunea Fiume, ca şi regatul Croaţiei şi Sloveniei. Aceste teritorii, fără Fiume, au trecut la noua Iugoslavie. De asemenea, Batchka între Dunăre şi Tisa şi Banatul occidental la est şi la nord de Belgrad, pe malul stîng al Dunării. Capitala Serbiei înceta astfel să mai fie un oraş de frontieră.

La nord, Ungaria a retrocedat Slovacia şi Rutenia subcarpatică ce constituiau o parte a noii Cehoslovacii. Slovacii (3 milioane în 1919), separaţi politic de mai multe secole de cehi (6 milioane în 1919), au încercat în van să obţină un regim autonom, iar liderul lor, abatele Hlinka, a cerut chiar un plebiscit în septembrie 1919.

Recuperările teritoriale ale României

În fine, la est, Ungaria a retrocedat României cea mai mare parte a Transilvaniei, Tisa rămînînd în Ungaria. Spre marea nemulţumire a românilor, frontiera trecea la 30 km est de linia care le fusese promisă în 1916. Banatul oriental le-a rămas românilor după un început de conflict armat cu sîrbii. În ciuda protestelor sovietice, România păstra Basarabia şi îi era recunoscută recuperarea Dobrogei de Sud, retrocedată de Bulgaria. România era, dintre toate „statele succesoare", cea care cuprindea cele mai multe minorităţi alogene (în 1927, la 12 500 000 români, 1 308 000 maghiari, 780 000 evrei, 723 000 germani, 448 000 ucraineni, 358 000 bulgari, 308 000 ruşi, 57 000 sîrbi). În favoarea acestor minorităţi, Tratatul de la Saint-Germain prevedea măsuri speciale de protecţie.

În iunie 1919, preşedintele Consiliului, Ion Brătianu, a refuzat să accepte aceste clauze, sub pretextul că ele aduceau atingere suveranităţii româneşti şi a părăsit Conferinţa de la Paris. A fost nevoie de un adevărat ultimatum

al Antantei pentru ca, în octombrie 1919, Brătianu să demisioneze. După noi alegeri, noul preşedinte al Consiliului, Vaida Voevod, a semnat tratatele de la Saint-Germain şi de la Neuilly şi acordurile privind minorităţile.

Iugoslavia

Iugoslavia – iniţial Regatul sîrbilor, croaţilor şi slovenilor – era, ca şi România, unul dintre marii beneficiari ai tratatelor, cel puţin în componenta sa sîrbă. Pe lîngă teritoriile luate Austriei şi Ungariei, ea a anexat Muntenegru, unde o Adunare Naţională a votat unirea cu Serbia. Bulgaria i-a cedat districtele de la Strumiţa, parte a Macedoniei, Ţaribrod, Timoc, Bosilegrad. În timp ce Serbia trecea de la 2 milioane de locuitori, în 1912, la 4 milioane, în 1914, noul stat îngloba mai mult de 14 milioane. Pe acest teritoriu mărit se aflau puternice minorităţi: 467 000 unguri, 505 000 germani, 439 000 albanezi, 150 000 turci, 231 000 de români* Aspiraţiile croaţilor spre autonomie (catolici şi cu alfabet latin, moştenitori ai unei tradiţii milenare) au dat prilej de îngrijorare regentului Alexandru care i-a succedat în august 1921 tatălui său, Petre I, retras în 1914, şi care a susţinut cu tărie centralismul sîrb. Un puternic „partid ţărănesc croat", condus de Radici, a încercat să atragă de partea sa forţele naţionalismului croat.

Revizionismul ungar şi sprijinul francez

Nemulţumirea ungară s-a manifestat printr-o opoziţie violentă la Tratatul de la Trianon. După eşecul revoluţiei comuniste a lui Bela Kun (iulie 1919) a fost creat un guvern contrarevoluţionar care a restaurat Constituţia monarhică şi a pregătit întoarcerea Habsburgilor. Aliaţii li s-au opus printr-o notă din 2 februarie 1920. În 1920, Millerand, preşedinte al guvernului francez, şi secretarul general al Ministerului Afacerilor Externe, Maurice Paléologue, păreau a fi în favoarea unei revizuiri a frontierelor ungare. Un agent oficial francez a negociat în Ungaria. La 29 martie 1920, Paléologue a avut întîlniri cu contele Csaky, diplomat ungur, şi i-a propus sprijinul Franţei pentru a recupera teritoriile „pur ungureşti". În schimb, Societatea franceză din Creusot ar fi obţinut avantaje economice în domeniul căilor ferate ungureşti şi la Banca Ungară de Credit General. În fapt, această tentativă a fost abandonată cînd s-a aflat că amiralul Horthy negocia în secret cu Ludendorff în vederea unei alianţe germano-ungare împotriva Austriei şi Cehoslovaciei. Aceste negocieri au neliniştit pe vecinii Ungariei şi, la 14 august 1920, a fost semnat un tratat de alianţă armată ceho-iugoslavă contra unei agresiuni neprovocate a Ungariei. România a aderat la acest tratat, fără a-l semna explicit. La 1 septembrie, cehoslovacul Beneš, pe atunci ministru al Afacerilor Externe, a vorbit public despre înţelegerea astfel instituită între cele trei ţări, care a fost denumită Mica Antantă. Mica Antantă s-a manifestat cu tărie cînd au avut loc tentativele de restaurare monarhică în favoarea Habsburgilor.

---

* După recensămîntul iugoslav din 31 ianuarie 1921.

Cele două tentative ale lui Carol I

Fostul împărat Carol, refugiat în Elveţia, nu a renunţat la tron şi a făcut, în 1921, două tentative a căror importanţă depăşeşte cadrul istoriei interne ungare. Se pare că noul guvern francez, condus de Briand din ianuarie 1921, cu Philippe Berthelot ca secretar general al Afacerilor Externe, l-ar fi încurajat pe fostul împărat prin intermediul prinţului Sixte de Bourbon-Parma, fratele împărătesei Zita. La 27 martie 1921, Carol a sosit la Szombathely. Dar el nu a fost susţinut de regentul Horthy şi a trebuit să se reîntoarcă în Elveţia. Cehoslovacia şi Iugoslavia au ameninţat imediat Ungaria cu o acţiune militară. După cîteva săptămîni, la 23 aprilie, la Bucureşti, România s-a declarat aliată a Cehoslovaciei. Ansamblul de măsuri a fost completat printr-un tratat româno-iugoslav (Belgrad, 7 iunie 1921).

La 20 octombrie 1921, Carol, împreună cu soţia sa, a sosit cu avionul la Sopron, în vestul extrem al Ungariei, cu intenţia de a merge la Budapesta. De această dată, el venea ca adversar al regentului Horthy. Acesta, nu fără ezitare, a îndreptat trupele împotriva fostului împărat şi l-a luat prizonier. A fost îmbarcat spre Madera unde va muri cinci luni mai tîrziu, la vîrsta de 35 de ani. De la această a doua tentativă, Iugoslavia şi Cehoslovacia au început să mobilizeze trupe. Cele două state se temeau ca revenirea unui Habsburg să nu restabilească uniunea austro-ungară şi să nu ducă la constituirea unei confederaţii dunărene incompatibile cu independenţa lor. Solidaritatea dintre membrii Micii Antante a fost întărită în 1922 prin căsătoria lui Alexandru al Iugoslaviei cu prinţesa Maria a României şi printr-un nou tratat ceho-iugoslav (Marianske Lazne, 31 august 1922). Austria era în relaţii bune cu Mica Antantă şi mai ales cu Cehoslovacia. România semnase, în martie 1921, un tratat de alianţă cu Polonia.

Iată de ce Franţa a abandonat politica sa de susţinere a Ungariei şi s-a decis să sprijine Mica Antantă, aşteptînd semnarea tratatelor de alianţă cu membrii acesteia.

IV. Balcanii şi destrămarea Imperiului Otoman

În regiunea balcanică, cele două ţări învinse erau Bulgaria şi Imperiul Otoman. Dar între învingători apăreau diverse probleme foarte complicate, mai ales cea a Albaniei şi cea a frontierelor din nordul Greciei.

Macedonia

Am semnalat aici cesiunile teritoriale pe care Bulgaria a fost forţată să le facă României şi Iugoslaviei. La aceasta s-a adăugat pierderea Traciei orientale, anexată de Grecia. Belgia a pierdut, astfel, portul de la Dedeagaci şi orice ieşire la Marea Egee. Cea mai gravă în ochii bulgarilor era, evident, pierderea Macedoniei, dată sîrbilor prin aplicarea Tratatului de la Bucureşti

din 1913 şi uşor în avantajul lor prin Tratatul de la Neuilly. Mulţi bulgari macedoneni s-au refugiat în Bulgaria şi au întreţinut acolo o stare de vie agitaţie, în timp ce organizaţia revoluţionară internă macedoneană (ORIM) îşi relua activitatea. Timp de mai mulţi ani, Macedonia a fost însîngerată de luptele de gherilă, iar tensiunea a persistat între bulgari şi iugoslavi.

Politica italiană în Albania

În ceea ce priveşte Albania, creată în 1913, Tratatul de la Londra din 1915 a admis ca partea de nord să treacă la Muntenegru şi la Serbia, partea de sud la Grecia, iar centrul ar fi constituit un mic stat neutru sub protectorat italian. Astfel, s-ar fi îndepărtat ameninţarea pe care o constituia pentru Italia instalarea unei mari puteri pe celălalt ţarm al Adriaticii. Dar Serbia, considerabil mărită şi devenită Iugoslavia, făcea din nou să apară această ameninţare, aşa încît Italia ajunsese în 1919 la ideea unui protectorat italian asupra marii Albanii din 1913. Tittoni, noul ministru al Afacerilor Externe, după plecarea lui Sonnino, a semnat, la 29 iunie 1919, un acord secret cu ministrul grec Venizelos: Italia să susţină revendicările greceşti asupra Traciei şi Epirului de Nord; Grecia să susţină pretenţiile italiene: mandatul privind Albania şi anexarea Valonei. Nordul Albaniei era administrat provizoriu de Aliaţi la Scutari (trupe franceze, engleze şi italiene); sudul, de către o Adunare Naţională, reunită la Durazzo, sub influenţă italiană.

Eşecul politicii italiene

În iulie 1919, grecii au dat publicităţii Acordul Tittoni-Venizelos care i-a iritat foarte mult pe albanezi şi pe iugoslavi. În noiembrie 1919, s-a declanşat la Valona o mişcare antiitaliană. Guvernul italofil de la Durazzo a fost răsturnat în ianuarie 1920 şi la Tirana a fost instalat un guvern ostil. În ianuarie 1920, un compromis italo-iugoslav, care prevedea rectificări de frontiere la nord, în favoarea Iugoslaviei, şi la sud, în favoarea Greciei, a eşuat din cauza opoziţiei preşedintelui Wilson, care a văzut în acesta o atingere a principiului naţionalităţilor. Avea loc insurecţia antiitaliană; Valona a fost asediată; forţe italiene s-au răsculat la Ancona. În aceste condiţii, Italia şi-a abandonat obiectivele şi a denunţat Acordul Tittoni-Venizelos; la 2 august 1920, guvernul Giolitti a semnat la Tirana un tratat de prietenie cu albanezii: Italia a renunţat la Valona şi nu a păstrat, în Albania, decît insula Saseno. Pe de altă parte, albanezii i-au arestat pe greci, în iunie 1920. În decembrie, Albania a fost admisă la Societatea Naţiunilor la propunerea Italiei. La 9 noiembrie 1921, Conferinţa ambasadorilor (Italia, Franţa, Anglia, Japonia) a numit o comisie pentru a fixa frontierele albaneze şi, puţin după aceasta, a decis că, în caz de atac împotriva Albaniei, Italia va fi însărcinată să o sprijine. Astfel, se stabiliza frontiera noului stat, iar Italia, în lipsa protectoratului dorit, întreţinea cu ea relaţii amicale.

Turcia şi Tratatul de la Sèvres

Situaţia creată de război la est de Balcani, şi mai ales în Asia Mică, a fost mult mai complexă şi mai tragică.

Pentru mai multă claritate, vom diferenţia situaţia Turciei de cea a ţărilor arabe.

Cînd Armistiţiul de la Mudros a fost semnat, la 30 octombrie 1918, soarta Imperiului Otoman părea reglementată prin diverse acorduri între aliaţi, dintre care cele mai importante erau Acordul franco-englez Sykes-Picot, din 16 mai 1916, şi Acordul franco-anglo-italian de la Saint-Jean-de-Maurienne, din aprilie 1917. Acesta din urmă, care recunoştea drepturile Italiei asupra unei mari părţi a Anatoliei de Sud, cu Smirna, Adalia şi Konieh, trebuia să fie supus aprobării guvernului rus. Revoluţia rusă împiedicase această aprobare, Franţa şi Anglia folosindu-se de acest pretext pentru a considera acordul drept perimat. Cele două guverne se arătau foarte favorabile pretenţiilor greceşti susţinute de Venizelos, care se extindeau mai ales la zona Smirnei. Acest oraş a fost ocupat de greci în mai 1919. Fără să aştepte deciziile Conferinţei de Pace, italienii au debarcat trupe în Adalia, ceea ce a suscitat o notă de protest din partea lui Lloyd George şi a lui Clemenceau, la 28 iunie 1919. Dar semnarea Acordului Tittoni-Venizelos de care am vorbit în legatură cu Albania a adus un sentiment de uşurare. Italia recunoştea Greciei regiunea Smirna pînă la Valea Meandrului şi chiar insulele Dodecanezului (pe care ea le va păstra totuşi).

În final, Conferinţa de la Londra (februarie 1920) a decis ca turcii să păstreze Constantinopolul şi ca grecii să se instaleze în regiunea Smirna, italienii în Adalia şi francezii în Cilicia. Conferinţa de la San Remo (aprilie 1920) a adus cîteva clarificări: Grecia urma să păstreze toată Tracia orientală; Strîmtorile (Bosfor şi Dardanele) vor fi demilitarizate şi neutralizate sub controlul unei comisii internaţionale; SUA au refuzat mandatul asupra Armeniei şi un altul asupra Constantinopolului, şi Strîmtorilor. În Anatolia, era creată o Armenie independentă. Era creat şi un Kurdistan autonom. În partea Anatoliei care rămînea Turciei, Franţa şi Italia dispuneau de zone de influenţă importante. La 10 august 1920, clauzele au fost sancţionate prin Tratatul de la Sèvres. În plus, Turcia trebuia să-şi predea flota. Armata sa era redusă la 50 000 de oameni.

Mustafa Kemal

Dar iată că deciziile Aliaţilor erau deja zdruncinate de mişcarea naţionalistă pe care Mustafa Kemal o lansase în Anatolia, în iunie 1919. Incapabilul sultan Mehmed VI l-a scos în afara legii pe Mustafa Kemal şi a semnat tratatul de la Sèvres. Kemal a devenit adversar al sultanului, al Tratatului şi al englezilor care îi protejau pe faţă pe sultan şi pe greci.

Anul 1920 a fost marcat de victoriile greceşti. Însă la 7 ianuarie 1921, grecii au fost învinşi la Inonu. Ei au avansat din nou în lunile următoare şi au ajuns la 100 km de Ankara. În septembrie, au suferit din nou o mare înfrîngere la Sakaria. Destituirea lui Venizelos, căderea republicii şi restabilirea monarhiei în favoarea regelui Constantin (februarie 1921) au slăbit voinţa de rezistenţă a grecilor.

În acelaşi timp, Kemal a obţinut mari succese diplomatice: la 6 martie 1921, prin Tratatul de la Moscova, Rusia i-a cedat districtele armene de la Kars şi Ardahan, depopulate de masacre şi exil. Ea a recunoscut deplina suveranitate turcă asupra Strîmtorilor, sub rezerva libertăţii comerţului. În iunie 1921, Italia a evacuat Adalia, nepăstrînd decît dreptul de a exploata cărbunele de la Heracleea. În schimb, Italia păstra Rodosul şi Dodecanezul. La 20 octombrie 1921, Franţa, prin Acordul Franklin-Bouillon, semnat la Ankara, a renunţat la Cilicia, cu excepţia sangeacului Alexandretta; ea a recunoscut *de facto* guvernul lui Mustafa Kemal şi i-a furnizat arme.

Tratatul de la Lausanne

În august 1922, Kemal a obţinut victoria decisivă asupra grecilor şi i-a învins pe mare, luptele încheindu-se cu un masacru de zeci de mii de oameni. În acelaşi timp, soldaţii greci au evacuat Adrianopolul şi Tracia orientală. Lloyd George nu a putut obţine sprijinul militar francez, italian, iugoslav, român, nici pe acela al dominioanelor. În septembrie 1922, Poincaré a ordonat trupelor franceze să evacueze Ceanacul, pe ţărmul de est al Dardanelelor. Italia a procedat la fel, spre marea nemulţumire a englezilor. Între Poincaré şi lordul Curzon, şeful Foreign Office-ului, a avut loc o discuţie extrem de violentă. La 11 octombrie, turcii, englezii şi grecii au semnat armistiţiul de la Mudania care îi autoriza pe kemalişti să administreze Constatinopolul. La 2 noiembrie 1922, sultanatul de la Constantinopol a fost abolit. Tratatul de la Lausanne, semnat la 24 iulie 1923, după lungi negocieri la care au participat şi ruşii, reda Turciei toată Asia Mică; în Europa, ea păstra Tracia orientală (23 000 km^2). Strîmtorile erau demilitarizate, dar capitulaţiile, privilegii jurisdicţionale şi comerciale care îşi aveau originea în secolul al XVI-lea, erau abolite, contrar Tratatului de la Sèvres. Comunităţile turce din Grecia şi cea greacă din Turcia (1 400 000 persoane) erau schimbate obligatoriu. Pe baze naţionale solide, noua Republică Turcă, succesoarea Imperiului Otoman, înceta să fie miza disputelor politice. Ea trebuia să devină puterea cea mai stabilă din Orientul Apropiat.

Mandatele ţărilor arabe

În raport cu Imperiul Otoman de la 1914, teritoriul turc era considerabil redus. Într-adevăr, toate ţările arabe, Egiptul, Arabia şi zona Semilunii nu mai aparţineau Turciei. Revolta arabă din 1916, condusă de şeful familiei haşemite, emirul Hussein de Hedjaz, sprijinit de trupele britanice, a permis,

în 1918, cucerirea ţărilor arabe dependente de Turcia. Acordurile numite Hussein-Mac Mahon păreau să indice sprijinul total al britanicilor acordat pretenţiilor arabe. Fiul cel mare al lui Hussein, Faysal, şi-a făcut o intrare triumfală în Damasc la 3 octombrie 1918.

Dar visul haşemiţilor de a crea un vast stat arab independent s-a lovit de pretenţiile franco-engleze. Acestea fuseseră formulate în Acordurile secrete Sykes-Picot din 16 mai 1916. Conform acestor acorduri, Franţa urma să administreze, pe lîngă Cilicia, de care am vorbit deja, coasta siriană şi libaneză. Marea Britanie administra sudul Mesopotamiei, cu Bagdadul, şi în Palestina, porturile Acra şi Haifa. Pe de altă parte, la 2 noiembrie 1917, Balfour, în numele guvernului englez anunţase întemeierea, în Palestina, a unui Cămin Naţional Evreiesc. Pentru a rezolva aceste contradicţii, formula mandatului părea cea mai adecvată. Franţa şi Anglia primeau de la Societatea Naţiunilor mandatul să administreze teritoriile Semilunii pentru a obţine independenţa deplină.

În cursul anului 1919, Faysal a încercat să-şi consolideze puterea în Siria, semnînd un acord cu Haim Weizmann care reprezenta Organizaţia sionistă. El a organizat un Congres sirian, care, la 2 iulie 1919, la Damasc, s-a opus cu tărie statutului mandatului pentru Siria (inclusiv Cilicia), Irak, Palestina, Liban şi a respins pretenţiile sioniste asupra Palestinei. Preşedintele Wilson a trimis, din iunie, în Siria şi în Palestina, o comisie americană de anchetă (numită King-Crane) care şi-a finalizat raportul la 28 august. Acest raport era ostil programului sionist, ca şi pretenţiilor arabe asupra Ciliciei şi se declara favorabil sistemelor mandatelor. De altfel, preşedintele Wilson a respins, în octombrie 1919, propunerea făcută la 13 mai de Lloyd George de a da Statelor Unite mandatul asupra Armeniei. De asemenea, Anglia a declinat orice mandat asupra Siriei şi l-a sfătuit pe Faysal să se apropie de Franţa. Populaţiile creştine din Liban s-au declarat în favoarea Franţei. În octombrie 1919, Faysal a încercat deci să se înţeleagă cu Clemenceau. Dar trupele franceze, comandate de generalul Gouraud, au debarcat în Siria şi în Cilicia pentru a înlocui trupele engleze. Faysal a încercat atunci să reziste şi, îndemnat de englezul Lawrence, s-a proclamat rege al Siriei la 8 martie 1920, fratele său, Abdalah, fiind proclamat rege al Irakului. Era însă deja prea tîrziu. Conferinţa de la San Remo, din 5 aprilie 1920, a dat Franţei mandatul asupra Siriei (inclusiv asupra Libanului) şi Angliei mandatul asupra Palestinei şi Irakului. În iulie, Gouraud, după o perioadă de serioase tulburări, a cucerit Damascul şi l-a expulzat pe Faysal. Gouraud a impus ţării, de la început, o structură fragmentată (statul Liban, statul alawiţilor, statul Alep, statul Damasc, Djebel Druze). Apoi, a reunit statul alawiţilor cu cel al Alepului şi cu cel al Damascului. În decembrie 1920, el a creat statul Liban, compus din „Muntele Liban", deja autonom în perioada otomană şi mărit la nord şi la sud. Începînd din acest moment, Libanul va rămîne pentru totdeauna separat de Siria. Această creştere teritorială a dus însă la crearea unei puternice minorităţi musulmane. Weygand, succesorul lui Gouraud (aprilie 1923), a transformat

Siria într-un stat unitar (5 decembrie 1924). La nord, alawiții, musulmani eretici, au primit un statut autonom. Acelaşi lucru s-a întîmplat cu sangeacul Alexandretta, începînd din octombrie 1921.

În Irak, englezii l-au înlocuit pe Abdallah cu fratele său Faysal, în august 1921. Ei au desprins de Palestina teritoriile situate la est de Iordan şi au alcătuit Transiordania, al cărei emir a fost numit, în 1922, Abdallah, cu aprobarea Consiliului Societății Națiunilor. Transiordania era astfel exclusă din teritoriile în care s-a stabilit Căminul Național Evreiesc.

Conferința de la San Remo a acordat Irakului şi nu Siriei regiunea autonomă Mossul, pe care Acordurile Sykes-Picot o plasaseră în zona de influență franceză, dar pe care Clemenceau o acordase Marii Britanii în decembrie 1918. Remarcăm că puțurile petroliere de la Kirkuk nu fuseseră încă descoperite. Franța primea, de altfel, partea germană (25%) din *Turkish Petroleum Company* (prin Acordurile Bérenger-Long din 1919).

Egiptul

Între țările arabe, Egiptul ocupă un loc aparte. La 18 decembrie 1914, guvernul britanic, printr-un act unilateral, a abolit suzeranitatea turcă şi a luat țara sub protectoratul său – protectorat pe care Anglia îl exercita, de fapt, din 1882. Egiptul servise drept bază de plecare pentru ofensiva generalului Allenby împotriva Palestinei în 1917-1918, dar nu participase direct la operațiunile militare. Din 13 noiembrie 1918, un fost ministru, Saad Zaghlul Paşa, în fruntea unei delegații (Wafd) a Adunării Legislative, a cerut înaltului comisar englez, Reginald Wingate, independența totală a Egiptului. Deoarece Foreign Office a refuzat, Zaghlul a creat Partidul Delegației sau Wafd şi a condus o mişcare națională. Englezii l-au arestat şi l-au deportat în Malta, la 8 martie 1919. Dar l-au însărcinat pe lordul Miller să facă o anchetă, iar acesta a tras concluzia că protectoratul trebuia înlocuit printr-un sistem de *autoguvernare*. Printr-un tratat anglo-egiptean aceasta a fost negociată cu reprezentanții Wafd. Aceste negocieri au început în 1920, au continuat în 1921, dar nu au ajuns la nici un rezultat. La 28 februarie 1922, printr-un nou act unilateral, guvernul englez a proclamat sfîrşitul protectoratului britanic, cu anumite rezerve.

Începînd din 15 martie, sultanul Fuad I s-a autoproclamat regele Egiptului. Dar a trebuit să vină anul 1936 pentru ca tratatul anglo-egiptean să poată fi semnat.

V. Problema sovietică

Revoluția bolşevică şi stabilirea unui regim sovietic în Rusia au pus Aliaților probleme foarte complexe: ce raporturi vor întreține cu guvernul sovietic? Care vor fi frontierele noului stat rus?

Politica de susţinere a albgardiştilor

Atitudinea Antantei a fost mereu neîncrezătoare, dar a îmbrăcat mai multe forme succesive. Nu vom studia evenimentele cuprinse între Pacea de la Brest-Litovsk (3 martie 1918) şi sfîrşitul războiului contra Germaniei. În această perioadă, Antanta a susţinut diverse mişcări contrarevoluţionare şi a menţinut în Siberia „legiunea cehoslovacă", formată din foşti prizonieri ai armatei austro-ungare. Începînd din 11 martie 1918, englezii au debarcat la Murmansk, iar japonezii şi americanii, în august, la Vladivostok. Sperau să creeze din nou, contra Germaniei, embrionul unui front oriental, ideea aparţinînd lui Foch şi lui Clemenceau, nu şi lui Wilson, care se temea să provoace poporul rus printr-o intervenţie aliată. Şi nu a făcut-o decît pentru a-i proteja pe cehi.

La 11 noiembrie 1918, bolşevicii au denunţat Tratatul de la Brest-Litovsk. Aliaţii şi SUA au ezitat între trei formule: o negociere cu bolşevicii; lupta armată şi susţinerea ruşilor Albi; politica blocadei şi, după expresia francezului Stéphan Pichon, a „cordonului sanitar".

A avut loc, mai întîi, lupta armată. La 1 decembrie 1918, guvernul „panrus" din Siberia a fost acaparat de elemente de dreapta sub conducerea amiralului Kolceak, care beneficia de sprijinul englez. Pe de altă parte, generalul Berthelot, care comanda trupele aliate din România, a anunţat trimiterea a 150 000 de oameni la Odessa şi furnizarea unei părţi din stocurile lor albgardiştilor. La 19 decembrie, la Odessa a ajuns o divizie franceză. Cît despre englezi, ei au trimis în noiembrie o divizie la Batumi.

Tentativa Insulei Prinţilor

Dar această atitudine s-a schimbat, în timp ce bolşevicii reuşeau, în noiembrie şi decembrie, recucerirea Ucrainei, a Bielorusiei şi a ţărilor baltice şi înfrîngeau în Siberia pe cehi şi trupele lui Kolceak. La 1, 16 şi 21 ianuarie 1919, Lloyd George, Wilson şi Clemenceau s-au pronunţat contra proiectelor generalului Berthelot; Lloyd George mai ales credea în succesul final al bolşevicilor. De aceea, în timp ce aceştia înmulţeau propunerile preliminare convorbirilor de pace (23 decembrie 1918, 12 şi 17 ianuarie 1919), Lloyd George a determinat adoptarea unui proiect nou: convocarea la Paris a reprezentanţilor diverselor guverne care să-şi împartă Rusia. Wilson a sugerat ca această conferinţă să aibă loc nu la Paris, ci în Insula Prinţilor, la Constantinopol. Delegatul italian Sonnino era ostil acestei întrevederi. Clemenceau i s-a raliat cu greu, iar Wilson a publicat un apel la 22 ianuarie. Condiţia prealabilă era oprirea ostilităţilor. După cîteva ezitări, Cicerin, comisar al poporului la Ministerul Afacerilor Externe, a acceptat, la 4 februarie, „să iniţieze imediat" discuţii, sub rezerva ca nimic să nu împiedice organizarea unui guvern socialist. În fapt, conferinţa nu a avut loc. Guvernele ruse antibolşevice i s-au opus din 16 februarie. Fără îndoială că ele sperau să-i învingă pe Roşii prin forţă. Kolceak pregătea, într-adevar, o ofensivă.

Misiunea Bullitt

Totuşi, Wilson, în acord cu Lloyd George, a decis să facă încercarea. El a trimis la Moscova, la 22 februarie, un expert al delegaţiei americane la Conferinţa de Pace, William Bullitt, pentru a se informa în ceea ce priveşte condiţiile bolşevicilor. Bullit i-a întîlnit pe Cicerin şi pe Lenin cu care a avut numeroase convorbiri. La 14 martie, Lenin şi Bullitt au ajuns la un proiect de pace: toate guvernele Rusiei îşi păstrau teritoriile. Relaţiile comerciale cu Rusia bolşevică erau reluate. Urma să fie proclamată amnistia generală. Trupele aliate erau imediat retrase din Rusia. Lenin spera astfel că guvernele ruşilor Albi se vor prăbuşi de la sine. Dar cînd Bullitt a revenit la Paris, planul său nu a fost luat în considerare.

Politica de „cordon sanitar"

Este cu atît mai dificil de explicat acest reviriment. Fără îndoială, cauza este declanşarea revoluţiei comuniste în Europa. Aceasta eşuase deja la Berlin (6-11 ianuarie 1919: spartakiştii probolşevici au fost înfrînţi şi şefii lor, Karl Liebknecht şi Rosa Luxembourg, masacraţi). Dar, la 21 martie, Bela Kun a preluat puterea în Ungaria; o va păstra pînă în iulie. Un congres comunist ţinut la Moscova anunţa crearea celei de-a III-a Internaţionale şi începutul unei „noi ere revoluţionare" (manifestul din 10 martie 1919). Pe de altă parte, în martie, au avut loc mişcări printre marinarii francezi de la Marea Neagră, sub conducerea probabilă a inginerului mecanic André Marty. În fine, Kolceak a început, în martie, o ofensivă fulgerătoare; consilierul său era generalul francez Janin, reprezentantul comandamentului suprem interaliat. În sud, un alt rus Alb, Denikin, a început ofensiva. În Letonia, o divizie neregulată germană, comandată de von der Goltz, a respins Armata Roşie. La nord-vest, generalul Alb Iudenici mărşăluia spre Petrograd.

Astfel, Aliaţii, pe de o parte, se temeau mai tare de bolşevici, pe de alta, credeau în victoria posibilă a Albilor. Wilson propunea: „să lăsăm Rusia bolşevicilor: vor fierbe în suc propriu pînă ce împrejurările îi vor face pe ruşi mai înţelepţi." La 26 mai, Franţa, Anglia, SUA şi Italia i-au adresat lui Kolceak o notă prin care s-au declarat gata să-l recunoască cu condiţia ca el să adopte metode democratice şi să recunoască independenţa Finlandei şi a Poloniei. Ei au adoptat deci o politică nouă, pe care Foch a preconizat-o din 25 martie 1919, pe care Clemenceau o numea „barajul continuu" şi care a fost, numită ulterior, „cordonul sanitar". Ea consta în a nu interveni direct (trupele franceze de la Marea Neagră au fost rechemate din martie). Odessa a fost evacuată la 3 aprilie. Englezii au abandonat Baku şi Tiflis între iunie şi august, dar Aliaţii au continuat să-i încurajeze pe albgardişti. În octombrie, Iudenici a avansat pînă la Krasnoie Selo; dar nu a fost susţinut de estonieni, care refuzau să fie reanexaţi la Rusia „albă" sau „roşie", nici de flota engleză a Balticei. Lloyd George, în ciuda şefului de la War Office, Winston Churchill, care voia să-i zdrobească pe bolşevici, a renunţat în 1919 să finanţeze operaţiunile lui Iudenici şi l-a sfătuit

să trateze cu Moscova."Guvernarea" sa „democratică" a fost dizolvată la 5 decembrie. Din mai, Kolceak, înfruntînd imense dificultăţi interne, a bătut în retragere spre Siberia, a abandonat Omskul în noiembrie, nemaifiind susţinut de cehii care păstrau Transsiberianul şi primiseră de la guvernul lor ordinul de a rămîne neutri. El a demisionat la 14 ianuarie 1920, a fost predat bolşevicilor şi împuşcat la 7 februarie, în timp ce resturile armatei sale s-au refugiat în jurul Vladivostokului sub protecţie japoneză. După cucerirea Orelului, la 13 octombrie, Denikin nu i-a putut determina pe cazaci să pornească spre Moscova. Aceştia s-au retras pînă la Marea Neagră. Majoritatea a capitulat. Ceilalţi au fost evacuaţi spre Crimeea. Denikin a luat calea exilului. Ultima tentativă a fost aceea a succesorului său, generalul Wrangel, plecînd din Crimeea. Anglia a refuzat să-l susţină. Franţa l-a ajutat şi, la 10 august 1920, l-a recunoscut oficial. Dar, după încheierea războiului din Polonia, Roşii au forţat istmul Perekop (8-9 noiembrie). Wrangel a trebuit să se îmbarce cu trupele sale şi să se refugieze la Constantinopol. Cînd a vrut să reia lupta, Franţa nu l-a mai susţinut şi a încetat să-l mai recunoască din 17 aprilie 1921.

Eşecul politicii de susţinere a ruşilor Albi a fost compensat de succesele aliaţilor în stabilirea frontierelor sovietice, în Europa şi în Orientul Mijlociu şi Îndepărtat.

Frontiera ruso-finlandeză

În regiunea Mării Baltice, Finlanda (fostul Mare Ducat al Finlandei, cu o populaţie majoritară de limbă finlandeză şi o minoritate de limbă suedeză) şi-a proclamat independenţa la 5 decembrie 1917. Generalul german von der Goltz a susţinut lupta Albilor contra trupelor roşii. După armistiţiu, regentul Mannerheim, care-i zdrobise pe ruşi la Tampere, l-a îndepărtat pe von der Goltz. La 14 octombrie 1920, a fost semnat tratatul de pace cu Rusia, la Iuriev, numele rusesc pentru Tartu (Dorpat) din Estonia. Finlanda a primit cea mai mare parte a Careliei şi, la nord, în afara graniţelor „Marelui Ducat al Finlandei", Pecenga, care despărţea Rusia de Norvegia. Se stipula totuşi că ruşii aveau dreptul sa tranziteze liber aceste zone. Carelia orientală a fost lăsată Rusiei, dar cu rezerva de a avea o administraţie autonomă. În 1921, Finlanda a protestat, deoarece această clauză nu fusese luată în considerare. Grupări armate finlandeze au susţinut revolta care s-a declanşat aici în noiembrie 1921. Această revoltă a eşuat. Societatea Naţiunilor, sesizată în problema Finlandei, nu a ajuns la nici un rezultat. Insulele Aaland au fost, de asemenea, cedate Finlandei cu condiţia ca ele să-şi păstreze statutul de neutralitate din 1856. Suedia a revendicat aceste insule. În 1921, s-a întrunit Conferinţa de la Marienheim pentru a delibera soarta lor. Rusia sovietică nu a fost invitată. La intervenţia Angliei, Societatea Naţiunilor a decis să le lase Finlandei, dar demilitarizate. Finlandezii nu mai posedau acolo nici măcar o garnizoană. Astfel, Anglia putea să le ocupe uşor dacă ar fi vrut să atace Rusia. Aceasta din urmă a protestat energic împotriva acestui statut, în care ea vedea manifestarea imperialismului englez.

Frontiera ruso-estoniană

În sudul Finlandei, cele trei ţări baltice – Estonia, Letonia şi Lituania – şi-au proclamat independenţa în februarie 1918, ratificînd-o, apoi, în noiembrie acelaşi an. La 20 august 1919, puterile aliate au recunoscut provizoriu această independenţă, rezervînd decizia definitivă unui arbitraj al Societăţii Naţiunilor. Estonienii au ajutat forţele lui Iudenici în înaintarea lor spre Petrograd. Dar nu aveau încredere în el şi au primit favorabil, la 31 august, ofertele de pace ale Sovietelor, avînd la bază independenţa absolută a Estoniei. La Pskov au fost angajate convorbiri de pace. Occidentalii şi mai ales Franţa, care a organizat blocada Rusiei sovietice, au obţinut întreruperea acestor convorbiri. Acestea au fost reluate la 5 decembrie, la Iuriev, după eşecul lui Iudenici. În acelaşi timp, Sovietele au făcut un nou efort (la 10 decembrie) de a iniţia tratative de pace cu Aliaţii (Franţa, Anglia, Italia, Japonia) şi SUA. Propunerile Sovietelor nu au fost primite. Franţa ar fi vrut să creeze, contra Rusiei, un bloc de state baltice (Finlanda, Estonia, Letonia, Lituania, Polonia) şi, la Helsingsfors, în ianuarie 1920, s-a întrunit o conferinţă în acest scop. Dar Lituania nu era în relaţii bune cu Polonia şi cu Estonia şi a preferat o pace imediată. Conferinţa a eşuat şi, la 2 februarie 1920, la Iuriev (Tartu), a fost semnată pacea ruso-estoniană. Lenin a declarat cu această ocazie: „Acest tratat este o fereastră pe care proletarii ruşi au deschis-o Europei occidentale; este o victorie nemaiauzită asupra imperialismului mondial, o victorie care schimbă cursul revoluţiei proletare ruse şi care concentrează toate forţele sale asupra reconstrucţiei interne a ţării". Sovieticii preferau să recunoască independenţa Estoniei şi să asigure, astfel, pacea care le permitea să stabilizeze regimul.

Frontiera ruso-letonă

Letonia a trebuit să lupte nu doar contra bolşevicilor, ci şi împotriva germanilor. Von der Goltz, cu trupe mai mult sau mai puţin regulate, a cucerit ţara în primăvara lui 1919. Dar Antanta, în momentul semnării Tratatului de la Versailles, a cerut Germaniei rechemarea lui von der Goltz. Acesta a cedat în iulie, apoi a reluat lupta din august în octombrie în numele unei „mişcări a Rusiei occidentale", a ruşilor albi conduşi de „prinţul" Avalov (aventurierul rus Bermondt). Letonii şi estonienii au fost susţinuţi de flota franceză şi de cea engleză. În noiembrie, ruşii şi germanii au evacuat ţara. Pacea a fost semnată la 15 iulie 1920, cu Germania, şi la 11 august, la Riga, cu sovieticii. Letonia devenea şi ea independentă.

Pacea ruso-lituaniană

Lituania a trebuit să lupte împotriva bolşevicilor, pe care îi respinsese la începutul lui 1919, cu ajutorul Germaniei. În octombrie, a fost constituit un guvern favorabil Antantei şi a început lupta contra germanilor care, ca urmare a presiunilor Aliaţilor, au evacuat ţara în decembrie. La 12 iulie 1920, a fost

semnat la Moscova un tratat de pace separat ruso-lituanian. Dar dificultăţile nu se încheiaseră. Mai rămînea de rezolvat problema Vilniusului, fosta capitală a Marelui Ducat al Lituaniei, anexat în 1386 de Polonia, dominat de ruşi din 1772 şi în care populaţia era foarte amestecată. La 8 decembrie 1919, Consiliul Suprem Interaliat a atribuit Vilniusul Lituaniei. Oraşul era ocupat de polonezi. În iunie 1920, aceştia au fost alungaţi de ruşi. Ruşii au lăsat oraşul Lituaniei, care l-a luat în posesie. La 3 septembrie, lituanienii au atacat trupele poloneze care mergeau spre Grodno. Guvernul polonez a declarat la 7 octombrie că acceptă provizoriu această soluţie (Convenţia de la Suvalki). Dar la 9 octombrie, generalul polonez Zeligowski, la ordinul lui Pilsudski, principal membru al guvernului polonez şi originar din Vilnius, a cucerit pe neaşteptate oraşul. În 1923, Societatea Naţiunilor a recunoscut, în final, acest lucru ca fapt împlinit. Am văzut mai înainte cum Lituania a cucerit Memelul în ianuarie 1923.

Războiul ruso-polonez

Reconstituirea Poloniei, decisă prin Tratatul de la Versailles, punea o problemă serioasă de frontiere. Polonia era devastată de război. Jozef Pilsudski proclamase aici republica, la 22 noiembrie 1919. Dar el nu era în bune relaţii cu Aliaţii (comandase pînă în iulie 1917 Legiunea poloneză împotriva ruşilor). Guvernul a trebuit să fuzioneze cu Comitetul Naţional Polonez patronat de Antantă. În ianuarie 1919, s-a ajuns aici graţie intervenţiei unui polonez prestigios, marele pianist Ignacz Paderewski. La sfîrşitul anului 1918 şi începutul lui 1919, polonezii au luptat contra germanilor. La 16 februarie, aceştia au trebuit să înceteze ostilităţile sub presiunea Aliaţilor.

În acelaşi timp, polonezii luptau la est contra ucrainenilor şi au cucerit Lwowul. O comisie aliată condusă de generalul sud-african Botha nu a reuşit să pună capăt aceastei lupte. Polonia a respins condiţiile impuse la 12 mai de comisie şi a cucerit toată Galiţia orientală. La 27 mai, Conferinţa de la Paris ameninţa să întrerupă aprovizionarea Poloniei.

Mai la nord, polonezii luptau contra ruşilor şi, în mai 1919, ei ocupau un front care se întindea pînă la Minsk. Sovieticii au propus Poloniei, la 22 decembrie 1919, pacea pe baza independenţei totale şi s-au angajat să nu depăşească liniile pe care se instalaseră. În decembrie 1919, Aliaţii şi-au propus să limiteze Polonia la teritoriile pur poloneze. O comisie însărcinată cu problemel poloneze, creată în cadrul Conferinţei de la Paris stabilise limitele acestor teritorii şi Clemenceau publicase, la 8 decembrie, o declaraţie oficială a Antantei: frontiera trebuia sa treacă prin Grodno, Valovka, Nemurov, Brest-Litovsk şi, la est, de Przemysl.

Polonezii au respins în acelaşi timp propunerile sovietice de pace şi frontiera fixată de Antantă. Un mare număr dintre ei voia să refacă frontierele din 1722 şi chiar să cucerească toată Ucraina. La 25 aprilie 1920, ei au reluat ofensiva contra sovieticilor.

Înfrîngerea poloneză

După cîteva succese inițiale (cucerirea Kievului, la 6 mai), polonezii au fost atacați de ruşii lui Tuhacevski şi Budionnîi. Au pierdut, în iulie, oraşele Minsk, Vilnius, Grodno, Brest-Litovsk. Ruşii au tăiat chiar calea ferată Varşovia–Danzig. Cehia, Germania, Austria refuzau să lase să treacă arme şi muniții.

Conducătorii Antantei se reuniseră atunci la Conferința de la Spa. Trebuie să distingem, printre ei, două atitudini, aceea a Angliei şi aceea a Franței. Pentru Anglia, Polonia era înfrîntă. Mulți englezi gîndeau, ca şi economistul Keynes, că economia Poloniei era neviabilă. Din 12 iulie, lordul Curzon a propus Rusiei încheierea unui armistițiu, trupele sale oprindu-se la 50 km est de linia stabilită în decembrie 1919 de Antanta, sau „Linia Curzon". El a propus, după acest armistițiu, reunirea, la Londra, a unei conferințe cu reprezentanții Sovietelor, Poloniei şi statelor baltice. Rusia nu a acceptat. La 17 iulie, ea a cerut ca Polonia să trateze direct cu ea. Rusia a respins, aşadar, medierea britanicilor. La 22 iulie, Polonia a cerut armistițiu. Sovieticii au propus Poloniei să trimită plenipotențiari pentru data de 30 iulie. Guvernul britanic, amenințîndu-i pe sovietici cu blocada, a încurajat Polonia să le accepte condițiile prin care însă s-ar fi ajuns rapid la constituirea unei Polonii comuniste.

Contraofensiva poloneză şi Tratatul de la Riga

În timp ce, la 7 august, unii polonezi se gîndeau să accepte, guvernul Millerand îi încuraja la rezistență, promițîndu-le un sprijin masiv, trimițîndu-le arme, ofițeri şi mai ales pe generalul Weygand. La 15 august, bătălia de la Varşovia a redresat situația şi polonezii au preluat ofensiva, împingîndu-i înapoi pe ruşii roşii pe o distanță de 400 km. De la un eşec total, în cîteva zile, Polonia ajunsese la o victorie prestigioasă. Convorbirile de pace au fost întrerupte. Nu mai era vorba despre linia Curzon. Atunci, la 25 septembrie, comitetul executiv central al Rusiei a renunțat la condițiile puse în august şi a inițiat noi negocieri. La 12 octombrie, au fost semnate condițiile preliminare de pace. Polonia avea, astfel, o frontieră situată la 150 km la est de linia Curzon, cuprinzînd teritoriile locuite de ucraineni şi bieloruşi. Pacea a fost definitiv consfințită, prin Tratatul de la Riga din 12 martie 1921. În acest interval, Franța şi Polonia au semnat un tratat de alianță în ianuarie 1921. Franța completa, astfel, măsurile sale de securitate contra Germaniei.

Basarabia

Mai rămînea să se stabilească granița sovietică cu România. Basarabia se separase de Rusia în 1917. 66% dintre locuitorii săi erau de limbă română. Consiliul Suprem a decis, la 8 aprilie 1919, să restituie Basarabia României şi, la 28 octombrie 1920, a fost semnat, la Paris, un tratat între Franța, Imperiul Britanic, Japonia, Italia şi România, care recunoştea recuperarea Basarabiei şi

reîncorporarea ei în cadrul teritoriului național românesc și invita Rusia să se alăture acestei decizii „de îndată ce va exista un guvern rus recunoscut de acestea". Sovieticii au protestat și au cerut zadarnic un plebiscit. Vom face observația că frontiera ruso-română a fost singura dintre frontierele europene ale Rusiei care nu a fost stabilită prin acord liber semnat. De aceea, Basarabia a fost considerată de sovietici drept „pământ anexat cu forța".

Republicile independente din Transcaucazia

Problema frontierelor sovietice în Orientul Mijlociu a fost și mai complexă. Revoluția rusă a dat curs liber mișcărilor naționaliste în regiunile frontaliere. La 22 aprilie 1918, a fost creată o federație transcaucaziană, care s-a scindat, la sfîrșitul lui mai, în trei state independente, Georgia, Azerbaidjan și Armenia. Trupe germane și turcești au invadat cele trei state, fără să întîmpine rezistență. Englezii au reacționat prin trimiterea din Mesopotamia a generalului Dunsterville care, cu o mînă de oameni, a traversat Iranul occidental în direcția Tiflisului. El s-a oprit mai întîi în Iran, din cauza slăbirii efectivelor sale, în timp ce Baku era în mîinile bolșevicilor. Dar, la 26 iulie, aceștia au fost dați la o parte de „social-revoluționarii" care au făcut apel la Dunsterville. Generalul englez a debarcat cu o mie de oameni la Baku, la 17 august. El a trebuit să părăsească orașul în fața amenințării turcești, iar englezii au ocupat o mare parte a Transcaucaziei, inclusiv Baku, Tiflis și Batumi. Guvernele celor trei republici transcaucaziene s-au întărit și au elaborat Constituții republicane. Consiliul Suprem Interaliat a recunoscut *de facto* Georgia și Azerbaidjanul, la 13 ianuarie 1920, și Armenia, la 23 aprilie. Tratatul de la Sèvres din 10 august 1920 a dat Armeniei posesiunile turcești de la Trebizonda, Erzerum, Van și Bitlis.

Dar, ca și altădată, Tratatul de la Sèvres s-a lovit de mișcarea națională a lui Mustafa Kemal. Englezii au evacuat Transcaucazia în iulie 1920, cabinetul englez fiind puțin dornic să susțină în continuare mișcările antisovietice. Ne amintim că la această dată ruși înaintaseră cel mai mult în Polonia. Kemaliștii au recucerit, în octombrie 1920, toată Armenia turcă. Americanii respinseseră propunerea unui mandat al SUA asupra Armeniei.

Recucerirea Transcaucaziei de către Soviete

La 28 aprilie 1920, a avut loc o lovitură de stat comunistă în Azerbaidjan și la 30 aprilie trupele rușilor Roșii au debarcat la Baku, în urmărirea rămășițelor armatei lui Denikin. În aceeași zi a fost creată Republica Sovietică Azerbaidjan care a trimis o telegramă la Moscova pentru a cere Rusiei sovietice o „alianță fraternă" (încheiată la 30 septembrie 1920).

La 8 mai 1920, Rusia a recunoscut formal independența Georgiei și a schimbat cu ea misiuni diplomatice ceea ce i-a permis să pregătească o mișcare revoluționară. La 16 martie 1921, a fost semnat tratatul ruso-turc, prin care Rusia a cedat Turciei regiunile Kars și Ardahan. Mustafa Kemal s-a

angajat să nu intervină în vechea Transcaucazie rusă. La 21 martie, a fost proclamată, cu protecţia Armatei Roşii, Republica Socialistă Sovietică a Georgiei. Rămînea Armenia. La 18 aprilie, trupele sovietice au intrat în capitala Erevan, iar la 21 aprilie, a fost proclamată Republica Sovietică Armenia. La 13 octombrie 1921, Tratatul de la Kars dintre Rusia şi Turcia rezolva definitiv problemele frontierelor. Transcaucazia a încetat să mai fie independentă şi, în această zonă, Sovietele nu pierdeau, comparativ cu fostul Imperiu Ţarist, decît regiunile Kars şi Ardahan.

Frontiera ruso-iraniană

Revoluţia bolşevică a adus, de asemenea, serioase perturbări. Bolşevicii s-au instalat solid la Taşkent. Dar ei au avut de-a face cu mai multe mişcări separatiste. Din 1918, hanii din Kiva şi din Buhara şi-au proclamat independenţa. Sovietele au pus stăpînire pe hanatul Kiva între ianuarie şi iunie 1919 şi pe Buhara la 2 septembrie 1920. O altă revoltă izbucnise la Aşhabad, la est de Marea Caspică. Acolo au intervenit englezii, în parte din ostilitate faţă de bolşevici, în parte pentru a împiedica pe prizonierii austro-ungari eliberaţi de revoluţie să se infiltreze în India. Trupele anglo-indiene, turcmenii şi ruşii Albi au cucerit oaza Merv. Dar, în august 1919 ei au fost înfrînţi şi s-au repliat. În octombrie, Sovietele au ocupat Aşhabadul. Englezii au încercat atunci să-şi consolideze influenţa în Iran. La 9 august 1919, a fost semnat un tratat anglo-iranian care dădea Marii Britanii responsabilitatea de a organiza armata şi finanţele iraniene. Consilierii britanici trebuia să-i asiste pe miniştrii iranieni. Marea Britanie va împrumuta două milioane de lire guvernului iranian pentru construcţia de căi ferate. Era un adevărat protectorat pe care lordul Curzon încerca, astfel, să-l instituie. Dar această politică a eşuat. Parlamentul iranian (Majlis) nu a ratificat niciodată convenţia. În februarie 1921, o lovitură de stat a dat puterea lui Seyyd Zia-ed-Din, tînăr politician şi ziarist, şi lui Reza Han, comandantul diviziei de cazaci a Iranului. Primul act al noii guvernări a fost acela de a încheia un tratat cu Rusia, la 26 februarie, şi de a denunţa pactul cu Anglia. În mai 1921, ultimele trupe engleze au evacuat Iranul.

Tratatul ruso-iranian

La 26 iunie 1919, sovieticii adresaseră o notă guvernului iranian, anunţîndu-l că renunţau la privilegii, la creanţe, la concesiuni, la proprietăţi ruse în Iran şi la capitulaţii. Pe de altă parte, la Congresul popoarelor din Orient, reunit la Baku la 1 septembrie 1920, sub preşedinţia lui Zinoviev, bolşevicii au luat o puternică poziţie împotriva „imperialismului" puterilor coloniale şi mai ales al Angliei. Totuşi, trupele sovietice au invadat, între 1920 şi 1921, partea de nord a ţării, sub pretextul de a-i urmări pe albgardiştii lui Denikin, şi au ocupat provincia Gilan în nord-vest. Tratatul din 26 februarie 1921 confirma nota din iunie 1919 şi adopta drept frontieră între cele două ţări pe cea din 1881. Iranul

putea avea o flotă de război la Marea Caspică. Fiecare dintre aceste două ţări renunţa să intervină în treburile interne ale celeilalte. Dacă forţe externe pătrundeau în Iran, Rusia putea trimite aici trupe. Tratatul nu a adus o evacuare imediată a Iranului de către Armata Roşie. În iunie-iulie, aceasta înainta spre Teheran. Apoi, brusc, la 8 septembrie, a primit ordinul de a se retrage. Este greu să explicăm acest brusc reviriment. Poate avea scopul de a dovedi buna-credinţă sovietică în ceea ce priveşte aplicarea tratatului ruso-iranian şi de a facilita astfel propaganda comunismului în Iran.

În Extremul Orient, revoluţia bolşevică a avut, de asemenea, imense repercusiuni. Putem distinge trei elemente esenţiale: ocupaţia japoneză în Siberia şi Manciuria, eliminarea provizorie a ruşilor din nordul Manciuriei şi a *Chinese Eastern Railway,* crearea statului prosovietic în Mongolia exterioară.

Siberia sub ocupaţie japoneză

Ideea de a restabili un front oriental după Revoluţia rusă şi mai ales după Tratatul de la Brest-Litovsk îi preocupa pe Clemenceau, pe Lloyd George, pe Foch şi pe conducătorul de la War Office, Winston Churchill. Pe de altă parte, trebuia să se faciliteze trecerea cehilor care încercau să cucerească Vladivostokul. Se dorea deci o expediţie interaliată în care Japonia ar fi jucat, evident, rolul cel mai mare. Dar această perspectivă îi neliniştea pe americani care, temîndu-se să nu-i supere pe ruşi, nu şi-au dat acordul decît la 3 august 1918. Din aprilie 1918, japonezii debarcaseră cîteva contingente la Vladivostok. La 11 august, ei au adus importante întăriri, efectivele ridicîndu-se la 70 000 de oameni, cărora li s-au alăturat numai 8 000 de americani şi mici unităţi franceze şi engleze. Ocupaţia s-a extins la provincia maritimă, apoi la lacul Baikal. Japonezii l-au susţinut pe Kolceak şi au trimis trupe în Manciuria de Nord. După victoria împotriva Germaniei, SUA, cărora le repugna să lupte contra bolşevicilor, voiau să-şi retragă trupele. La 9 mai 1919, Wilson a acceptat să amîne această decizie. Dar japonezii au rămas sub pretextul de a menţine ordinea, în realitate pentru a-şi crea o zonă de influenţă. Kolceak fusese eliminat în ianuarie 1920, japonezii au spijinit guvernul albgardist al hatmanului Semenov, dar şi acesta a eşuat. O parte a opiniei publice japoneze era ostilă menţinerii ocupaţiei. Japonezii au evacuat atunci Transbaikalia, rămînînd totuşi în provincia maritimă. Pe de altă parte, japonezii ocupau, de asemenea, nordul insulei Sahalin, rămasă la Rusia după 1905.

Pentru a lupta contra lor, Sovietele au creat, în Siberia, la Cita, o republică a Extremului Orient, teoretic independentă de Moscova. Scopul său mărturisit era de a elimina ocupaţia japoneză şi de a recuceri „statul-tampon" pe care japonezii se gîndeau să-l constituie cu provincia maritimă. În septembrie 1921, au fost iniţiate negocieri la Dalny între delegaţii Republicii din Extremul Orient şi japonezi, dar ele au eşuat în faţa voinţei japonezilor de a păstra cel puţin Sahalinul. Doar în august 1922, după Conferinţa de la Washington, Japonia a dispus evacuarea, pe care a încheiat-o în octombrie. Ea a păstrat insula Sahalin pînă în 1925.

Manciuria

În Manciuria, China dorea să profite de circumstanţe, pentru a-şi recupera suveranitatea asupra zonei *Chinese Eastern Railway,* aflată pînă atunci sub influenţă rusă, şi pentru a pune capăt „tratatelor inegale" încheiate cu Rusia şi mai ales diverselor privilegii de exteritorialitate. Ambasadorul ţarist în China, prinţul Kudaciov, rămăsese în funcţie, precum şi consulatele ruse. China îi plătea indemnizaţia anuală a Boxerilor (vărsată din 1901) şi el îşi exercita jurisdicţia asupra a circa 300 000 de ruşi instalaţi în Manciuria şi în China de mult timp sau emigraţi recent. Dar prinţul nu mai reprezenta nici un guvern. La 23 septembrie 1920, guvernul de la Pekin anunţa că pune capăt relaţiilor cu prinţul Kudaciov şi cu consulii ruşi şi că îi punea sub protecţia şi sub jurisdicţia sa pe cetăţenii ruşi care locuiau în China. Autorităţile chineze au preluat imediat controlul concesiunilor ruseşti de la Tientsin şi de la Han Keu, lăsînd să funcţioneze primăriile existente. Această decizie i-a nemulţumit pe reprezentanţii diplomatici la Pekin ai puterilor aliate, mai ales Japonia şi Franţa. La 11 octombrie, ministrul chinez al Afacerilor Externe a primit o notă din partea Aliaţilor care întrebau ce garanţii va da guvernul chinez statutului ruşilor. Chinezii au trebuit să le dea satisfacţie, mai ales în privinţa forţelor de poliţie din fostele concesiuni ruseşti.

Mai gravă era problema Manciuriei de Nord. În zona *Chinese Eastern Railway,* ruşii deţinuseră pînă atunci controlul administraţiei, justiţiei, poliţiei şi al transporturilor feroviare. Guvernul chinez a încercat să introducă aici tribunalele chineze. Din martie 1920, el a stabilit controlul asupra poliţiei. Dar japonezii aveau cîteva mii de soldaţi în Manciuria de Nord şi, între ei şi chinezi, s-au produs numeroase fricţiuni. Aliaţii şi asociaţii, Franţa, Marea Britanie, SUA, China, Italia, Cehoslovacia, au protestat, la 14 aprilie 1920, contra politicii japoneze de expansiune în zona căii ferate. Rezultatul: calea ferată a fost pusă sub o administraţie interaliată. Această soluţie nu îi satisfăcea pe chinezi care, la 2 octombrie 1920, la cîteva zile după decizia de a rupe relaţiile oficiale cu Kudaciov, au anunţat că voiau să reia provizoriu controlul suprem asupra căii ferate, aşteptînd încheierea unui acord cu un guvern rus recunoscut de China. Problema nu era deci rezolvată.

Mongolia exterioară

În ceea ce priveşte Mongolia exterioară, ţară vastă, populată cu 300 000 de locuitori, majoritatea mongoli (spre deosebire de Mongolia interioară, unde populaţia, în imensa sa majoritate, este chineză), statutul său a rămas foarte indecis pînă în 1921. Pînă atunci statutul fusese stabilit prin acordul ruso-sino-mongol din 7 iunie 1915, ce recunoştea suzeranitatea teoretică a Chinei asupra Mongoliei exterioare. Nici chinezii, nici ruşii nu puteau trimite acolo trupe, iar colonizarea chineză era interzisă. Ruşii deţineau cîteva avantaje comerciale. Era un fel de stat-tampon.

După Revoluţia rusă, chinezii şi-au restabilit autoritatea efectivă în Mongolia exterioară. În aprilie 1919, ambasadorul chinez la Urga a încercat să-l convingă pe Kutukhtu (adică Buddha în viaţă) şi pe prinţii mongoli că ar fi în avantajul lor să facă apel la chinezi. În faţa refuzului lor, generalul Su Chou-tseng, cu 4 000 de oameni, a înaintat spre Urga şi a adresat un ultimatum Adunării Legislative mongole. La 16 noiembrie 1919, preşedintele Consiliului de Miniştri a cedat şi a făcut apel la protecţia chineză, spunînd că Mongolia exterioară decisese să renunţe la autonomia sa.

Această dominaţie chineză a fost foarte scurtă. Su aparţinea „grupului de la Anfu", al cărui guvern la Pekin a fost răsturnat de Wu Pei-fu în iulie 1920. Su a fost exilat. Administraţia sa dură îi nemulţumise pe mulţi. Pentru a răsturna autoritatea chineză, prinţii mongoli au apelat la un aventurier albgardist, baronul Ungern-Sternberg. Acesta participase, în 1919, la „mişcarea panmongolă". Reuniţi la Cita, apoi la Verkin-Vidursk, unii reprezentanţi ai Mongoliei interioare, ai Mongoliei exterioare, ai Tibetului şi ai Transbaikaliei deciseseră să creeze un vast stat mongolo-buriat de 2 milioane de km^2, sub suveranitatea hatmanului Semenov. Conferinţa de la Paris primise o delegaţie panmongolă. Dar aceasta nu a fost recunoscută de teama de a nu-i nemulţumi pe japonezi şi mişcarea eşuase cu înfrîngerea lui Kolceak în ianuarie 1920. Ungern-Sternberg reluase ideea pe contul său. În octombrie 1920, el a încercat, cu un detaşament format din 2 000 de oameni, să-i alunge pe chinezi din Urga. Nu a reuşit, dar în februarie 1921, o nouă tentativă a avut succes. Kutukhtu a declarat imediat independenţa celor două Mongolii şi a fost proclamat împărat. Ungern era consilierul său militar suprem. Avea cele mai mari ambiţii: „Cu mongolii mei voi merge pînă la Lisabona", spunea el.

Dar Ungern a devenit curînd nepopular. La 15 iunie, Cicerin, comisar al poporului pentru Afaceri Externe, a anunţat că trupele sovietice pătrundeau în Mongolia pentru a distruge forţele lui Ungern. La 6 iulie 1921, ruşii au cucerit Urga. Ungern a fost făcut prizonier şi executat.

Intervenţia sovietică a dus la crearea unui stat-satelit în Mongolia exterioară. Un partid naţional revoluţionar mongol a cucerit puterea care rămînea sub conducerea nominală a lui Kutukhtu. La 5 noiembrie 1921, a fost semnat un acord ruso-mongol. Mongolia era recunoscută ca un stat independent. (Regiunea Urianghai era exclusă din tratat. Ea trebuia să devină mica Republică Tannu-Tuva, supusă direct sovieticilor.) Dar, în realitate, noul guvern era supus sovieticilor, care îi trimiseseră consilieri economici. La cererea sa, trupele ruseşti au fost menţinute provizoriu, sub pretextul prinderii albgardiştilor. Chinezii au protestat zadarnic împotriva acestui acord.

Rusia sovietică rămîne izolată

În ansamblu, se poate spune că la sfîrşitul lui 1921, în Europa şi în Asia, frontiera sovietică se stabilizase. Totuşi, problema sovietică nu era rezolvată. Nici o ţară mare nu recunoştea încă noul guvern, în ciuda eforturilor acestuia. Fără îndoială, la 16 ianuarie 1920, Consiliul Suprem al Antantei autoriza schimbul

mărfurilor între Rusia şi exterior, ceea ce însemna o ridicare a blocadei. Au fost încheiate diverse acorduri privind schimbul de prizonieri de război. Dar mai era mult pînă la recunoaşterea *de jure*. Din partea Chinei, speranţele sovieticilor de a ajunge la acest tip de recunoaştere nu au fost realizate. La 25 iulie 1919, Karakhan, comisar adjunct al Afacerilor Externe, publicase un manifest adresat poporului chinez şi guvernelor din nordul şi din sudul Chinei în care denunţa tratatele inegale încheiate de către guvernul ţarist, proiecta un plebiscit în Manciuria, desfiinţa indemnizaţiile Boxerilor, se angaja să nu intervină în afacerile interne ale Chinei. Chinezii rămîneau sceptici, dar au început negocieri comerciale, mai întîi pe tema Sin Kiang-ului sau Turkestanului chinez (mai 1920). În august 1920, o misiune comercială, trimisă de Republica din Extremul Orient şi condusă de Ignatius Yourin, a sosit la Pekin. Negocierile s-au prelungit pînă în 1921, dar în cele din urmă o nouă intrare a trupelor sovietice în Mongolia exterioară a forţat autorităţile chineze să le pună capăt.

VI. Problemele coloniale

Cu excepţia chestiunii concesiunilor europene în China, problemele coloniale au fost destul de uşor finalizate prin Conferinţa de Pace.

Sistemul mandatelor

Din noiembrie 1918, experţii americani şi englezi şi mai ales generalul sud-african Smuts, reuniţi la Londra, au căzut de acord pentru a-i confisca Germaniei coloniile, pentru a le repartiza între puterile aliate şi asociate, fără a trece la anexarea lor. Societatea Naţiunilor, moştenitoarea imperiilor, conferea „mandate" ţărilor succesoare Germaniei. Mandatarii nu aveau suveranitatea totală şi trebuia să furnizeze un raport anual. Se pretexta proasta administrare colonială a germanilor şi brutalitatea lor în represiunea revoltelor din sud-vestul african. Sistemul avea şi avantajul că, din punct de vedere juridic, nu era vorba despre anexări şi că, în consecinţă, nu se puteau da compensaţii ţărilor cărora li se promisese acest lucru, de exemplu Italiei. Pe de altă parte, se grăbea, astfel, elaborarea statutului Societăţii Naţiunilor. Franţa şi Australia nu prea erau în favoarea acestui sistem, dar s-au resemnat. Articolul 22 al Pactului Societăţii Naţiunilor prevedea că, pentru a integra cîteva popoare incapabile de a se guverna singure, pentru o dezvoltare optimă, cîteva puteri îndreptăţite de resursele, experienţa şi poziţia lor geografică trebuia să exercite o tutelă ca mandatari, în numele Societăţii Naţiunilor.

Se puteau distinge trei tipuri de mandate. Mandatele A: diverse ţări, aparţinînd Imperiului Otoman, erau capabile să se administreze pe ele însele şi trebuia să fie supuse unei puteri tutelare alese conform opţiunii lor, care să le ducă spre independenţa deplină. Mandatele B: ţări din Africa, incapabile să se administreze. Ele urmau a fi împărţite între puterile mandatare pe principiul egalităţii comerţului. Mandatele C: sud-vestul african şi anumite insule din Pacific, cu o populaţie scăzută sau dispersată, puteau fi administrate de puterea mandatară după propriile sale legi, ca parte integrantă a teritoriului său.

Repartizarea mandatelor

Cea mai mare parte a mandatelor B şi C au fost repartizate la 6 mai 1919 de Consiliul suprem (Franţa, Marea Britanie, Japonia, Statele Unite). Delegaţia italiană era absentă. Orlando şi Sonnino nu au sosit la Paris decît la 7 mai, dimineaţa, şi reuniunea de după-amiază nu a făcut decît să consacre decizia luată în ajun fără ei. În ciuda protestelor italienilor, care se bazau pe articolul 13 al Tratatului de la Londra, Italia nu a obţinut nimic, iar lordul Balfour a dat de înţeles că articolul 13 se referea la mărirea domeniilor coloniale franceze şi engleze, nu la sistemul mandatelor.

S-a decis ca sud-vestul Africii să fie încredinţat Uniunii Sud-Africane, ca Franţa şi Anglia să-şi împartă Togo şi Camerunul (prin acordul din 21 august 1919). În Togo, Franţa păstra 700 000 de locuitori la 1 milion. În Camerun, Anglia primea numai administraţia părţii germane din Bornou: 400 000 de locuitori la 4 milioane. Nu se puteau revizui decît într-un sens favorabil clauzele acordurilor temporare încheiate după cucerirea din 1914 şi cea din 1916. Pe de altă parte, Franţa îşi putea acoperi suveranitatea asupra teritoriilor pe care le cedase germanilor în noiembrie 1911, adică o parte din Africa Ecuatorială Franceză. Belgienii, care luptaseră contra germanilor în Camerun, în Rhodezia şi în estul german al Africii au fost excluşi de la împărţirea de la 7 mai. Marea Britanie trebuia să primească mandatul asupra întregii Africi de Est. Reprezentantul Belgiei, Hymans, a protestat şi a decis ca un acord să fie semnat între Belgia şi Marea Britanie pentru împărţirea acestui teritoriu. Belgia ar fi preferat o sporire a cheltuielilor Angolei portugheze, care ar fi primit o compensaţie în sud-vestul african german. Dar Portugalia s-a opus acestei iniţiative. De aceea, Acordul Orts-Milner s-a limitat să-i dea Belgiei mandatul asupra Ruandei-Urundi, parte a estului African, cu excepţia unei benzi de 30 km lăţime unde englezii voiau să construiască o cale ferată între Marile Lacuri şi estul african. Portugalia a obţinut suveranitatea micului teritoriu est-african de la Kionga.

În Oceania, Australia a primit partea germană a Noii Guinee şi insulele germane din Pacific, la sud de ecuator. Noua Zeelandă a obţinut un mandat asupra insulelor occidentale Samoa. Insula Nauru era încredinţată Imperiului Britanic. La nord de ecuator, Japonia primea insulele Mariane, Marshall, Caroline şi Palaos. Cu o singură rezervă: insula Yap, una dintre insulele Caroline, în care ajungeau cablurile submarine. Americanii doreau ca ele să fie internaţionalizate. Conferinţa de Pace nu a reglementat această chestiune. Consiliul Societăţii Naţiunilor a atribuit-o Japoniei în februarie 1921, dar Statele Unite au protestat. A trebuit să se aştepte Conferinţa de la Washington pentru ca, la 11 februarie 1922, să fie semnat un acord nipono-american, care recunoştea mandatul japonez asupra insulei Yap. Japonezii s-au angajat să-i lase pe americani să întreţină cablurile submarine.

Problema fostelor posesiuni germane în China

Mult mai delicată era problema posesiunilor germane din China, adică baza navală de la Tsing Tao şi teritoriul aflat sub tutelă Kiao Ceu, în apropierea insulei Shantung, la fel ca şi exploatarea anumitor mine şi căi ferate. Japonia terminase cucerirea acestor teritorii în ianuarie 1915. Acordurile chino-japoneze de la 25 mai 1915 satisfăceau o mare parte a revendicărilor japoneze din China, mai ales, în ceea ce privea Şantungul. O anexă prevedea ca teritoriul sub tutelă Kiao Ceu să fie restituit Chinei, în schimbul unui alt teritoriu care urma să fie hotărît. În 1919, la Conferinţa de Pace, s-a asistat la vii dezbateri între delegaţia japoneză, care cerea ca Japonia să primească „drepturile şi interesele germane" în Shantung, şi delegaţia chineza (desemnată de cele două guverne de la Pekin şi de la Canton care, în aceasta privinţă, încheiaseră un armistiţiu în octombrie 1918). Chinezii, bazîndu-se pe doctrina preşedintelui Wilson şi pe simpatia opiniei publice americane, cereau restituirea teritoriului Kiao Ceu fără condiţii şi anularea tratatelor impuse de Japonia „prin violenţă" şi, mai mult, abolirea generală a regimului exteritorialităţii şi a tratatelor „inegale". Nu vom intra în detaliile negocierilor de la Conferinţa de Pace, unde chestiunea a fost dezbătută începînd din aprilie 1919. Preşedintele Wilson, temîndu-se că Japonia introduce în Pactul Societaţii Naţiunilor un articol care să condamne măsurile de discriminare rasială (obligînd, în consecinţă, SUA să accepte fără restricţie imigraţia „galbenă") sau că va refuza aderarea la Societatea Naţiunilor, a preferat să cedeze. La 30 aprilie, textul propus de Japonia a fost adoptat (vor fi articolele 156 şi 157 ale Tratatului de la Versailles). Germania a renunţat, în favoarea Japoniei, la toate drepturile sale în China.

Ca urmare a numeroaselor şi violentelor manifestaţii din China, delegaţia chineză a refuzat să semneze Tratatul de la Versailles (China va deveni membră a Societăţii Naţiunilor prin semnarea Tratatului de la Saint-Germain-en-Laye). Şi în Statele Unite opinia publică era pornită împotriva concesiei făcute de Wilson şi acesta a fost unul dintre motivele neaprobării Tratatului de la Versailles de către Senat. Dar aceasta scutea Statele Unite de obligaţii, aşa că puteau susţine pretenţiile chineze. În 1919 şi în ianuarie 1920, vicontele Ochida, ministrul japonez al Afacerilor Externe, a propus să se restituie Chinei teritoriul Kiao Ceu, în anumite condiţii foarte moderate: stabilirea unei concesiuni internaţionale şi exploatarea căilor ferate ale Shantungului de către o societate chino-japoneză. La 22 mai 1920, guvernul chinez, presat de opinia publică, a respins aceste propuneri. El a trebuit să aştepte acordul chino-japonez din 4 februarie 1922, ca rezultat al Conferinţei de la Washington, pentru ca Japonia să se angajeze să restituie acest teritoriu închiriat într-un termen de 6 luni şi căile ferate din Shantung în schimbul unei indemnizaţii de 66 milioane de franci-aur.

Nemulţumirea italiană

Opoziţia Italiei faţă de reglementările coloniale ale Tratatului de la Versailles nu a dus la obţinerea de concesii importante. Franţa a respins pretenţiile italiene privind Djibuti şi, printr-un schimb de note Bonin-Pichon

din 12 septembrie 1919, s-a mulţumit să acorde o rectificare de frontiere între Libia şi Tunisia, dînd Italiei oazele de la El Barkat şi Fehout şi regiunea care separa fortificaţiile italiene de la Ghat Ghadames şi Tumno, cu o importantă rută a caravanelor ducînd la lacul Ciad.

Marea Britanie a făcut concesii mai mari. Din mai 1919, Colonial Office s-a declarat gata să cedeze teritorii importante Italiei. În 1920, lordul Milner a oferit delegatului italian, Scialoja, Jubalandul în schimbul renunţării la anumite drepturi italiene în Zanzibar. Dar problema nu a fost reglementată decît în 1924-1925. De asemenea, oaza egipteană de la Djarabub a fost cedată la 6 decembrie 1925. Acesta era slabul rezultat al promisiunilor de compensaţii făcute prin Tratatul de la Londra din 1915.

VII. Începuturile Societăţii Naţiunilor

Unul dintre aspectele cele mai originale şi cele mai noi ale tratatelor de pace a fost crearea Societăţii Naţiunilor. Ea răspundea nevoii profund resimţite de popoarele victime ale războiului de a asigura pacea pe baze durabile şi noi. Multe organizaţii private şi oameni politici din diverse ţări s-au preocupat de asta. Preşedintele Wilson nu s-a interesat de proiect decît începînd din 1916, dar a devenit de atunci unul dintre cei mai activi partizani ai săi. Wilson era ostil vechiului principiu al „echilibrului european", în care vedea sursa însăşi a războaielor, şi nu avea nici un respect pentru „marile puteri conducătoare", prin care cei mari îşi impuneau voinţa ţărilor mici. Punctul 14 al declaraţiei sale din ianuarie 1918 spunea că „trebuie formată o asociaţie generală a naţiunilor pentru a aduce garanţii mutuale de independenţă politică şi de integritate teritorială statelor mari ca şi celor mici". În Consiliul Suprem Interaliat, Clemenceau s-a arătat destul de puţin interesat de un asemenea proiect. Lloyd George ezita. Iniţiativa aparţine deci în întregime lui Wilson.

Preliminariile

La 25 ianuarie 1919, sesiunea plenară a Conferinţei de Pace a adoptat în unanimitate o rezoluţie conform căreia Pactul Societăţii Naţiunilor este parte integrantă din tratatele de pace şi a decis crearea unei comisii speciale, al cărei preşedinte va fi Wilson şi în care să fie reprezentate 14 state. Comisia s-a reunit pentru prima dată la 3 februarie; Franţa şi Italia au insistat imediat pentru ca măsuri de coerciţie să poată fi luate contra unui stat vinovat de agresiune, dar nu au avut susţinători. Delegatul francez Leon Bourgeois a propus ca Societatea Naţiunilor să fie dotată cu „o armată internaţională" sau, în lipsa acesteia, cu un stat-major internaţional. Anglo-saxonii s-au opus. Poate că ei se temeau ca acest stat-major să nu fie dominat de mareşalul Foch, a cărui atitudine în privinţa Germaniei o dezaprobau. Preşedintele Wilson a prezentat un proiect, în parte de inspiraţie engleză (ai cărui coautori erau David Hunter Miller, expert american, şi Cecil Hurst, expert britanic). Acest proiect trebuia, cu uşoare modificări, să devină, în final, Pactul Societăţii Naţiunilor. La 28 aprilie,

conferința plenară a adoptat în unanimitate textul elaborat. Wilson a insistat pentru ca primul secretar general să fie James Eric Drumond. Pactul a fost inclus în textul Tratatului de la Versailles la 28 iunie, cît și în tratatele de la Saint-Germain, Neuilly, Trianon și Sèvres. Cînd Tratatul de la Versailles a intrat în vigoare, odată cu ratificarea sa de către Germania și de către trei dintre principalii săi asociați, la 10 ianuarie 1920, Societatea Națiunilor lua deci ființă.

La 16 ianuarie 1920, la Paris, a avut loc, la convocarea lui Wilson (deși SUA nu au participat), prima reuniune a Consiliului Societății Națiunilor. Franța, Regatul Unit, Japonia, Belgia, Brazilia și Grecia au luat parte.

Pactul Societății Națiunilor

Membrii Societății Națiunilor erau:

– semnatarele din 1919–1920, de partea Aliaților;

– 13 alte state, neutre în timpul războiului, care au aderat la Pact în cele două luni;

– orice alt stat independent care accepta obligațiile internaționale care decurgeau din Pact și admis de Adunare cu o majoritate de două treimi. Țările învinse erau provizoriu excluse de la aceasta. Oricine putea fi expulzat din Societatea Națiunilor printr-un vot al Consiliului și al tuturor celorlalți membri ai Societății. Oricine se putea retrage după bunul său plac, cu un preaviz de doi ani.

Societatea Națiunilor era alcătuită din trei organisme principale: Adunarea, Consiliul, Secretariatul.

Adunarea cuprindea cel mult trei delegați ai fiecărui stat membru. Fiecare stat dispunea de un vot. Sesiunile erau anuale și aveau loc la Geneva, în septembrie. Puteau fi convocate și sesiuni extraordinare. Adunarea își alegea comitetul executiv (un președinte și șase vicepreședinți). Ea numea șase comitete permanente, specializate, în care toate statele membre erau reprezentate. Adunarea votează rezoluții sau recomandări. Ea alege membrii nepermanenți ai Consiliului și judecătorii la Curtea Permanentă Internațională de Justiție. Un vot unanim era adesea necesar pentru a obține o decizie, în afara chestiunilor de procedură.

Consiliul era compus din cinci membri permanenți, în fapt numai patru, din cauza absenței americanilor, și din patru membri nepermanenți, începînd din 1922, și nouă, începînd din 1926. Membrii nepermanenți erau aleși pe rînd. Președintele era desemnat prin rotație. Consiliul se reunea cel puțin o dată pe an. Foarte curînd, Consiliul a avut patru reuniuni pe an. El se ocupa de toate chestiunile care interesau pacea lumii. Deciziile sale trebuia să fie votate în unanimitate. El era însărcinat să desemneze pe principalii funcționari ai Secretariatului și să formuleze planuri pentru reducerea armamentelor. În caz de amenințare de război, acționa drept conciliator. Recomanda măsuri militare și navale care trebuia să contribuie la înfrîngerea unui agresor. Primea rapoartele anuale ale puterilor mandatare; decidea în unanimitate dacă Pactul trebuia să

fie amendat. Avea şi sarcini speciale, cum ar fi numirea comisiei de guvernare pentru Saar, şi a înaltului comisar din Danzig etc. Putea invita guvernele la reuniuni internaţionale. Funcţiile sale le înlocuiau adesea pe acelea ale Adunării, a cărei putere executivă era.

Secretariatul pregătea documentele şi rapoartele pentru Adunare şi Consiliu. Acesta a cuprins curînd 600 de funcţionari originari din 50 de ţări. Secretarul general trebuia să convoace Consiliul dacă un stat membru i-o cerea. El pregătea ordinea de zi a fiecărei sesiuni a Adunării, cu aprobarea preşedintelui Consiliului. Secretariatul conducea şi publicaţiile Societăţii Naţiunilor, ale căror două limbi oficiale erau franceza şi engleza.

Pe lîngă aceste trei organisme, existau numeroase instituţii auxiliare, printre care Organizaţia internaţională de cooperare intelectuală, Comisia permanentă a mandatelor etc.

Prima reuniune a Adunării a avut loc la Geneva, între 15 noiembrie şi 18 decembrie 1920. Nu a fost vorba despre începutul unei răsturnări a metodelor diplomatice tradiţionale. În mod vizibil, în absenţa SUA, nici Franţa, nici Anglia, nici Italia, nici Japonia nu au crezut serios în viitorul ei. Mai era de aşteptat pînă cînd toate chestiunile teritoriale esenţiale apărute după război să fi fost reglate şi pînă cînd situaţia să se stabilizeze în lume, pentru ca securitatea colectivă sa înceapă să devină populară în opinia publică a diverselor ţări şi pentru ca oamenii de stat responsabili să se intereseze realmente de aceasta. Ceea ce se va întîmpla, dar nu înainte de apariţia Cartelului de stînga în Franţa şi de formarea unui guvern laburist în Marea Britanie, adică în anii 1923-1924.

Eşecul Tratatului de la Versailles în Statele Unite

Valoarea Tratatului de la Versailles şi a Pactului Societăţii Naţiunilor, care era încorporat în el, a fost considerabil diminuată prin absenţa Statelor Unite. Preşedintele Wilson, prin exces de încredere, omisese să invite pe senatori să facă parte din delegaţia americană şi aceasta, la cinci membri oficiali, nu cuprindea decît un republican, de altfel, foarte şters (Henry White). Or, Constituţia SUA cere ca tratatele să fie aprobate de Senat, cu o majoritate de două treimi. Senatul cuprindea şapte democraţi şi 49 de republicani.Wilson putea conta pe sprijinul a 43 de democraţi. Alţi patru democraţi şi 14 republicani (printre care puternice personalităţi, William E. Borah, Hiram W. Johnson, Philander Knox) erau „ireconciliabili". Trebuiau cîştigate cel puţin 23 de voturi printre ceilalţi republicani. Aceştia, în cea mai mare parte, ar fi acceptat tratatul, fie cu rezerve importante, fie cu „amendamentele" care ar fi implicat reluarea negocierilor cu Aliaţii. Aceasta era atitudinea preşedintelui Comisiei Afacerilor Externe, Henry Cabot Lodge, adversar personal al lui Wilson. Preşedintele a încercat să trezească opinia publică şi a întreprins, în ciuda stării sale de sănătate, un vast turneu de propagandă, mai ales în Far West. A căzut bolnav şi timp de trei luni a fost complet izolat de lumea politică. Cum doamna Wilson nu a lăsat să ajungă la el decît veştile favorabile, el şi-a menţinut poziţia intransigentă, în

timp ce tratatul fusese aprobat cu oarecare rezerve, pe care Franţa şi Anglia erau dispuse să le accepte. Apărea, astfel, un fenomen aparent de neînţeles. La 19 noiembrie 1919, textul tratatului, cu cîteva amendamente, nu a obţinut decît 39 de voturi contra 55, aproape toţi democraţii, la ordinul lui Wilson, votînd contra. Wilson spera să poată relua chestiunea şi să se poata vota tratatul fără amendamente. La 19 martie 1920, tratatul a obţinut 49 de voturi, contra 35. Şapte voturi au lipsit pentru a atinge majoritatea de două treimi. Wilson a încercat să facă din alegerile prezidenţiale din noiembrie 1920 un fel de plebiscit. Candidatul său, democratul Cox, a fost categoric înfrînt de un republican de mîna a doua, Warren G. Harding, al cărui program electoral reprezenta „întoarcerea la normal", adică respingerea internaţionalismului wilsonian. SUA au fost nevoite să semneze un tratat de pace separat cu Germania, Austria şi Ungaria (august 1921). Absenţa lor de la Geneva urma să aibă cele mai grave consecinţe.

Problemele europene între 1922 şi 1925

I. Conferinţele de la Cannes, de la Genova şi Tratatul de la Rapallo

Evoluţia lui Briand

Anii 1922-1925 sînt ani de crize politice. Cele mai serioase provin din problema germană şi din atitudinea franceză în această privinţă. Franţa oscilează între două politici contradictorii. Una este de fermitate, de aplicare riguroasă a Tratatului de la Versailles: principalii săi reprezentanţi sînt preşedintele Republicii, Alexandre Millerand, şi fostul preşedinte Poincaré. Briand, care, după cum am văzut, fusese la începutul lui 1921 partizanul severităţii, evoluează, începînd cu marea dezbatere din octombrie asupra politicii generale de guvernare, şi devine liderul unei politici de apropiere franco-germană. Nu este încă partizanul hotărît al securităţii colective care va deveni mai tîrziu. Abia în 1924, va participa pentru prima dată la lucrările Adunării de la Geneva. Apropierea de Germania nu este posibilă decît cu preţul concesiilor franceze. Astfel, vor fi împăcate doleanţele majorităţii naţionaliste a *Camerei albastru orizont*. Din ce în ce mai mult, Briand va căuta să se sprijine pe stînga, pe radicalii săi (Herriot) şi pe socialişti (Blum şi Auriol). Or, stînga ieşise foarte slăbită din alegerile din 1919: 180 de deputaţi în loc de 360. Exista deci pentru Briand, un anumit pericol de a se vedea abandonat de majoritate. Dar poate că prefera un declin momentan, pentru a-şi păstra poziţia pentru viitor. Probabil, credea că poate convinge o parte însemnată a majorităţii. În fond, politica de conciliere era mult mai potrivită cu temperamentul său. Ea reprezenta, în plus, un avantaj evident: era analoagă aceleia pe care o practica guvernul britanic condus de Lloyd George. În spiritul lui Briand, era mai bine să-ţi sacrifici cîteva avantaje acordate de Tratatul de la Versailles şi să menţii prietenia franco-engleză.

În discursul său din 21 octombrie, Briand îşi formulează politica: „Pace internă, pace politică şi socială, cred că ea este ardent dorită de ţara întreagă. A dori pacea înseamnă a fi răbdător, într-o ţară care, ca Franţa, a suferit atît de mult în război şi, de la armistiţiu, a fost supusă unui regim de înfrîngeri şi de provocări care i-ar justifica nerăbdarea."

Unul dintre liderii opoziţiei de stînga, Édouard Herriot, ajunge la conciliere: „Noi trebuie să alegem, spune acesta, între politica lui Tardieu şi aceea a preşedintelui Consiliului. Politica lui Tardieu o cunoaştem bine: este cea care a trecut la asalt de fiecare dată cînd se puneau marile chestiuni de politică externă. În faţa acestei politici absolute, magnifice pe hîrtie, după cum spunea Franklin-Bouillon, care promite totul pentru a nu da nimic, noi avem o altă politică, liberală, pe care o declar preocupată de interesele Franţei, garantîndu-i drepturile, dar mai umană şi, în consecinţă, mai franceză. Pe aceasta o prefer."

Planul lui Lloyd George

Iniţiativa de apropiere de Germania îi aparţine lui Lloyd George. La 29 noiembrie, Rathenau, trimis de guvernul german, îi cere un moratoriu pentru plata reparaţiilor. Lloyd George, care era în favoarea unui asemenea moratoriu, a imaginat atunci următorul plan: să obţină de la Franţa concesii în materie de reparaţii, ţinînd cont de „capacitatea de plată" a Germaniei. În schimb, trebuia să-i ofere un tratat de garanţie franco-englez, analog aceluia din 1919, pe care atitudinea americană îl făcuse caduc. Pe de altă parte, Lloyd George ar fi vrut să convoace o conferinţă care să ia în mîini reconstrucţia economică a Europei. La această conferinţă urmau să fie invitaţi reprezentanţii Germaniei şi ai Rusiei sovietice, pe picior de egalitate. Aceste două ţări ar fi fost introduse astfel în concertul puterilor.

La 28 octombrie 1921, sovieticii propuseseră, de altfel, reuniunea unei conferinţe internaţionale pentru a discuta problema datoriilor ruşilor.

De la întoarcerea sa de la Washington, Briand a început discuţii cu Lloyd George. A acceptat ideea alianţei şi a conferinţei economice, dar voia să lărgească alianţa franco-engleză la numeroasele ţări care îşi garantau reciproc frontierele – prima formă a viitoarei politici de la Locarno –; pe de altă parte, dorea să lege chestiunea reparaţiilor de aceea a datoriilor interaliate (la care se opunea guvernul american începînd cu 11 decembrie).

Negocierea franco-engleză s-a realizat în două etape: mai întîi, la Londra, la 21 decembrie, unde Briand l-a întîlnit pe Lloyd George. Şi-au dat imediat seama că punctele lor de vedere erau foarte diferite. Marea Britanie accepta să garanteze frontierele orientale ale Franţei, dar nu ansamblul frontierelor europene, în special, acelea ale Europei de Est: „Poporul englez avea impresia că popoarele din această parte a lumii erau instabile şi impulsive."

Conferința de la Cannes

Negocierea care a urmat la Cannes, la 4 și la 5 ianuarie 1922, unde cei doi oameni de stat s-au întîlnit chiar înainte de deschiderea conferinței care trebuia să pregătească eventuala reuniune a unei conferințe economice și să discute problemele reparațiilor. La Cannes, ca și la Londra, Lloyd George a refuzat să lărgească alianța franco-britanică și să creeze o Antantă europeană asemănătoare aceleia pe care Conferința de la Washington o stabilise pentru Pacific. Recunoscînd că Societatea Națiunilor era puțin eficace, el se temea ca o Antantă exclusiv europeană să nu facă decît să o dubleze fără folos.

În mare, s-a ținut cont de propunerile lui Lloyd George. Conferința s-a deschis la 6 ianuarie; Franța a fost reprezentată acolo de Briand, Doumer și Loucheur; Anglia, de Lloyd George, de Robert Horne, ministrul de Finanțe, și de lordul Curzon; Italia, Belgia (Theunis și Jaspar) și Japonia au trimis, de asemenea, delegați. Statele Unite aveau un observator. Conferința s-a derulat foarte repede și a ajuns, chiar din prima zi, la un acord privind convocarea unei „conferințe economice" la începutul lui martie, privind principiile care trebuia aplicate pentru reluarea comerțului cu Rusia sovietică. De altfel, Lloyd George i-a remis lui Briand, la 11 ianuarie, un proiect de pact de garanție. Dar adevărata problemă pusă de Conferința de la Cannes era aceea a atitudinii franceze. Briand îl avea împotriva sa pe președintele Republicii, Millerand, și pe unii miniștri, mai ales pe Barthou, ministrul de Război, și pe Doumer, ministrul de Finanțe. Între Cannes și Paris s-a derulat o aprigă controversă. Începînd din 7 ianuarie, Millerand i-a adresat lui Briand un memoriu, invitîndu-l:

– să nu facă nici o concesie în privința reparațiilor;

– să nu-i convoace la Cannes pe delegații germani însărcinați să discute despre problema reparațiilor. Această problemă depindea de comisia de reparații, singurul organism interaliat calificat. Millerand nu voia ca aceasta să fie desființată în avantajul Consiliului Suprem Interaliat, mai ales că germanii au fost invitați ca membri ai acestuia;

– să nu invite Rusia sovietică la conferința economică fără ca ea să fi acceptat anumite condiții.

Poincaré îi succede lui Briand

Astfel, Millerand a insistat pe aspectul negativ – concesiile franceze – și părea a omite aspectul pozitiv, oferta de garanții din partea englezilor. Opinia publică se încingea. Duminică 8 ianuarie, Briand a primit o lecție de golf de la Lloyd George. El a fost, desigur, învins. Toate ziarele au reprodus fotografia acestui meci și s-a răspîndit zvonul că Briand ar fi spus: „Este pentru prima dată în viața mea cînd pierd o partidă." Acestor cuvinte, li se dădea, evident, un sens simbolic. În fine, Briand s-a decis să vină la Paris pentru explicații. El a sosit acolo la 12 ianuarie. A înțeles imediat că politica sa era mai violent atacată decît ar fi crezut. În după-amiaza aceleiași zile a ținut un lung discurs la Camera Deputaților, în care a arătat că a dat întîietate alianței franco-britanice și nu

aplicării integrale a tratatului: „Iată ce am făcut, spune el, iată unde eram cînd am plecat de la Cannes. Alţii vor face mai bine." Pe neaşteptate şi în mod spectaculos şi-a dat demisia, cu toate că ar fi reuşit să obţină o majoritate în Cameră. La scurt timp, la 14 ianuarie, a fost constituit un cabinet sub direcţia lui Poincaré cu Barthou, principalul adversar al lui Briand, în funcţia de vicepreşedinte al Consiliului.

Poincaré, partizan al unei politici opuse aceleia a lui Briand, a fost pus în faţa deciziilor luate la Cannes: conferinţa economică fusese convocată la Genova; Rusia sovietică fusese invitată, ca şi Germania. În plus, negocierile au fost iniţiate pe baza principiului tratatului de garanţii franco-englez. În toate aceste puncte, intransigenţa lui Poincaré ducea la un eşec.

Eşecul pactului de garanţii

Începînd din 29 ianuarie, Poincaré i-a adresat lui Lloyd George un memorandum în privinţa proiectului pactului. Poincaré cerea ca acesta să nu fie un pact de garanţii unilaterale, ci un tratat de alianţe în care cei doi parteneri să fie plasaţi pe picior de egalitate. Ar fi vrut să adauge tratatului o convenţie militară (pe care Lloyd George o respingea) şi ca pactul să fie în vigoare mai mult de zece ani, să garanteze frontierele de est ale Europei, ceea ce contrazicea poziţia englezilor. În sfîrşit, Poincaré cerea ca acordul să acţioneze, în caz de agresiune germană, nu numai asupra teritoriului francez, ci şi asupra zonei demilitarizate a Germaniei. La 9 februarie, lordul Curzon a răspuns că pactul risca să fie compromis prin încercările de a-l ameliora. La 26 şi 27 februarie, Poincaré şi Lloyd George s-au întîlnit la Boulogne. Întrevederea nu a dus la nici un rezultat. Nu s-a mai vorbit de pact şi, la 4 martie, Poincaré i-a scris lui Saint-Aulaire, ambasador la Londra: „La sfîrşitul convorbirii noastre de la Boulogne, Lloyd George mi-a spus că el ar fi gata să vorbească despre asta. Eu i-am răspuns că îmi pare rău că, fiind pe picior de plecare, nu puteam să rezolv această problemă." Astfel, Poincaré i-a acordat puţină importanţă lui Lloyd George care nu înţelesese că o concesie făcută Franţei, destinată să-i îmblînzească intransigenţa în privinţa Germaniei, va duce la temporizare. După Conferinţa de la Genova şi Tratatul germano-rus de la Rapallo, Poincaré, la 11 mai, a considerat că a venit momentul de a relua negocierea, dar şeful Foreign Office, lordul Curzon, era bolnav, iar înlocuitorul său, Balfour, a subordonat această negociere soluţionării celorlalte probleme conexe. Eşecul era definitiv.

Conferinţa de la Genova

Pe plan economic, Conferinţa de la Genova, care s-a reunit de la 10 la 19 mai, a eşuat complet din cauza absenţei Statelor Unite, care nu voiau să discute cu ruşii diferendele franco-engleze asupra pretenţiilor sovietice şi ale apropierii sovieto-germane.

Scopul fusese acela de a restabili comerţul internaţional şi Conferinţa de la Cannes stabilise, în această privinţă, un anumit număr de principii, printre care

recunoaşterea datoriilor statului, restituirea proprietăţilor confiscate de la străini, suprimarea oricărei propagande pentru a răsturna regimul existent şi angajamentul de a nu comite vreo agresiune contra unei alte puteri. Poincaré a încercat să reducă dimensiunile Conferinţei de la Genova la o simplă discuţie asupra problemelor Rusiei şi a reparaţiilor de război. O conferinţă a creanţierilor Rusiei a fost ţinută la Paris, în februarie, sub preşedinţia fostului ambasador Noulens. Această conferinţă a cerut ca guvernele aliate să obţină recunoaşterea de către Rusia a tuturor datoriilor şi condiţiilor puse la Cannes. Rusia sovietică acceptase să participe la Conferinţa de la Genova în scop pur comercial. Cicerin conducea delegaţia sovietică, care a sosit la 29 martie, la Riga, unde a participat la o reuniune cu reprezentanţii letoni, polonezi şi estonieni pe probleme economice. La 1 aprilie, delegaţii ruşi au trecut prin Berlin, unde s-au întîlnit cu cancelarul Wirth şi cu ministrul Afacerilor Externe, Rathenau. S-a decis ca, ulterior, la Conferinţa de la Genova, cele două delegaţii să păstreze strînse legături.

Conferinţa de la Genova cuprindea delegaţi ai celor 29 de naţiuni (cu dominioanele britanice, 34). Cicerin a propus includerea în programul conferinţei a problemei dezarmării. Barthou s-a opus. Guvernele aliate încercau să obţină de la sovietici:

1. Recunoaşterea datoriilor statului rus: împrumuturi de 11 pînă la 12 miliarde de franci-aur, mai ales faţă de francezi, din care peste de 1 600 000 deţineau titluri de valoare.

2. Plata datoriilor faţă de străini, mai ales faţă de englezii şi de francezii care investiseră capitaluri considerabile în întreprinderile industriale ruseşti, naţionalizate de sovietici. Ei voiau să obţină un regim special pentru străinii din Rusia şi libertatea de a înfiinţa acolo întreprinderi industriale. În fine, ei încercau să împartă petrolul rusesc fie prin crearea unui consorţiu internaţional, cum doreau englezii şi olandezii de la *Royal Dutch*, fie, la propunerea Franţei, prin adoptarea principiului porţilor deschise. Disputele dintre *Royal Dutch* şi marele trust american *Standard Oil* au făcut ca proiectul să eşueze. Aceste revendicări s-au ciocnit de o contrapropunere rusească din 15 aprilie: Cicerin a cerut 30 de miliarde de ruble-aur cu titlu de indemnizaţie pentru daunele cauzate de intervenţia Aliaţilor în războiul civil rus. Conferinţa a eşuat cu totul.

Tratatul de la Rapallo

Conferinţa a avut totuşi un rezultat neprevăzut. La 16 aprilie, Cicerin şi Rathenau s-au întîlnit, aproape de Genova, la Rapallo, şi au semnat un acord. Cele două ţări renunţau simultan la datoriile de război şi la reparaţiile pentru daunele militare pe care şi le datorau reciproc. Germania renunţa să revendice fostele întreprinderi germane din Rusia, naţionalizate de sovietici, cu condiţia ca aceştia să nu satisfacă revendicările similare ale altor state. Erau restabilite relaţiile diplomatice şi consulare. În fine, cele două guverne au decis să aplice, în raporturile lor comerciale şi economice, principiul naţiunii celei mai favorizate. Cum spunea Potemkin: „Rapallo a făcut să eşueze tentativa aliată a unui

front capitalist unit. Planul de ridicare a Europei în detrimentul ţărilor învinse şi al Rusiei a căzut." Se ajunsese la anularea definitivă a Tratatului de la Brest-Litovsk, la sfîrşitul izolării sovietice pe plan economic şi politic. Germania era prima ţară occidentală care restabilea relaţii diplomatice normale cu URSS. Tratatul de la Rapallo fusese încheiat independent de generalul von Seeckt, şeful Reichswehrului, şi reprezenta continuarea unei politici duse de baronul von Maltzan, şeful departamentului oriental de pe Wilhelmstrasse, şi de contele Brockdorff-Rantzau. Dar în ceea ce-l priveşte pe von Seeckt, el inaugurase politica acordurilor militare oficiale şi secrete cu Armata Roşie. Primele contacte au fost iniţiate în toamna lui 1919, dar negociatorii au fost activi mai ales în anii 1921 şi 1922. Ruşii încercau să beneficieze de sprijinul tehnic al inginerilor germani pentru fabricarea de armament, iar germanii să deturneze Tratatul de la Versailles, experimentînd în Rusia arme interzise şi antrenîndu-şi personalul să le utilizeze. Cîteva uzine de război germane au fost create în Rusia. Mai ales din 1924 în 1932, au funcţionat activ tabere de antrenament pentru tancuri (Kama), aviaţie (Lipeţk) şi pentru experimentarea gazului de luptă (Saratov), sub direcţia unui organism secret, stabilit în 1924, *Zentrale Moskau*. De asemenea, a fost organizată o colaborare între statele-majore. Aceste legături au dispărut la începutul perioadei hitleriste.

Tratatul de la Rapallo i-a surprins pe Aliaţi şi, la 18 aprilie, ei au adresat Germaniei o notă acuzînd-o că a încălcat Convenţia de la Cannes şi că a încheiat un tratat secret cu Rusia. Ei au exclus Germania din comisia politică şi au declarat, la 23 aprilie, că şi-au rezervat dreptul de a considera ca neavenite clauzele de la Rapallo.

O nouă conferinţă în problema datoriilor ruseşti s-a reunit în Haga, între 15 şi 20 iulie. Delegaţia sovietică a reclamat, în schimbul recunoaşterii datoriilor, diverse avantaje: un împrumut de mai multe miliarde de ruble pentru construcţia de uzine; recunoaşterea *de jure* a guvernului sovietic etc. Nu s-a ajuns la nici un acord.

II. Afacerea Ruhr

Cererea de moratoriu din 12 iulie 1922

Conferinţa de la Genova lăsase deoparte problema reparaţiilor. Afacerea s-a relansat la 12 iulie 1922. La această dată, guvernul german, condus de cancelarul Wirth, s-a declarat incapabil să execute plăţile din 1921 şi a cerut un moratoriu de şase luni. Mai exact, la 24 iunie precedent, ministrul Afacerilor Externe german, Rathenau, favorabil concilierii, tocmai fusese asasinat. Din 1921, marca era victima unei inflaţii accelerate. Lloyd George, încă prim-ministru, era, la fel ca în luna noiembrie a anului precedent, în favoarea moratoriului. La 30 iulie, Poincaré a făcut cunoscut faptul că accepta o soluţie cu condiţia ca minele de la Ruhr să fie date în gaj Aliaţilor. El începea astfel o politică nouă, aceea a „gajului productiv".

De la 7 la 14 august, la Londra, s-a întrunit o conferinţă. Lloyd George s-a opus sistemului „gajului productiv". Urmînd exemplul Statelor Unite, Anglia a cerut în acelaşi moment plata datoriilor de război franceze. Poincaré a ripostat că Franţa nu îşi va reglementa datoriile înainte de a-şi fi însuşit partea sa de reparaţii. Conferinţa a eşuat şi tensiunea a sporit între Franţa şi Anglia.

La 31 august, Poincaré a mai făcut să eşueze un proiect de moratoriu de şase luni propus de comisia de reparaţii. Cu această ocazie, delegatul francez Dubois a demisionat. În septembrie, Poincaré a ordonat evacuarea de către trupele franceze a Ceanakului, poziţie care permitea Aliaţilor să domine Constantinopolul împotriva ameninţării trupelor naţionaliste ale lui Mustafa Kemal. Englezii au rămas singuri, iar nemulţumirea lor contra Franţei a devenit foarte vie. Lloyd George şi-a dat demisia şi succesorul său a fost conservatorul Bonar Law. Dar politica britanică a rămas aceeaşi. Guvernul german a insistat din nou la 14 noiembrie pentru a obţine un moratoriu, şi o nouă conferinţă, reunită la Londra, la 9 decembrie, nu a făcut decît să confirme dezacordul franco-englez. De remarcat că Italia a fost reprezentată aici de Mussolini, care în octombrie precedent luase puterea, la Roma. Poincaré era decis să ocupe Ruhrul şi să ia drept pretext prima neplată a reparaţiilor de către germani. Mai precis, Anglia nu efectuase o livrare de stîlpi telegrafici şi de lemne prevăzută pentru 30 septembrie. Comisia de reparaţii a luat act de această neplată, la 26 decembrie, la intervenţia delegatului francez Barthou, sprijinit de delegaţii belgian şi italian. O ultimă conferinţă reunită la Paris, la 2 ianuarie 1923, a acceptat să ia Ruhrul drept gaj. Bonar Law a protestat, declarînd totuşi că nu se va opune prin forţă unei asemenea politici. La 4 ianuarie, Poincaré a declarat că va trece peste opoziţia engleză.

Ocuparea Ruhrului şi „rezistenţa pasivă"

La 11 ianuarie 1923, trupele franco-belgiene au pătruns în bazinul Ruhr, sub pretextul de a proteja o Misiune Interaliată de Control a Uzinelor şi Minelor (MICUM) care supraveghea acţiunea Sindicatului cărbunelui (Kohlensyndicat) şi lua toate măsurile pentru asigurarea plăţii reparaţiilor. Generalul Degoutte comanda aceste trupe (două divizii de infanterie şi una de cavalerie). În aceeaşi zi, Camera Deputaţilor aproba acţiunea lui Poincaré cu 452 de voturi contra 72 (socialişti şi comunişti). Treizeci de radicali, printre care Herriot, s-au abţinut. Politica franceză avea două scopuri: să poată şi în caz de eşec să asigure plata reparaţiilor prin prelevările din industria bazinului Ruhr şi să oblige Germania să practice o politică în conformitate cu interesele franceze, făcînd presiuni asupra economiei sale.

Guvernul german, la presiunea opiniei publice, a protestat imediat şi a ordonat muncitorilor şi funcţionarilor din bazinul Ruhr să practice o „rezistenţă pasivă", care începuse, de altfel, spontan, urmată de o reacţie întîrziată din partea patronatului, în timp ce Sindicatul cărbunelui se replia de la Essen la Hamburg. Orice livrare cu titlu de reparaţie a fost astfel întreruptă şi populaţia

din bazinul Ruhr a intrat în grevă, susţinută de ajutoarele financiare guvernamentale. Ambasadorul Germaniei la Paris a fost şi el chemat. Rezistenţa pasivă s-a transformat uneori în rezistenţă activă, sub formă de sabotaje. La 31 mai, în cursul unei revolte, la uzinele Krupp au fost ucişi 13 muncitori. La 26 mai, Leo Schlageter, care aruncase în aer un tren militar, a fost împuşcat.

Rezistenţa pasivă nu l-a descurajat pe Poincaré. De acord cu belgienii şi cu italienii, el a înfiinţat o regie a căilor ferate, care au fost exploatate cu funcţionari francezi şi belgieni şi cu soldaţi genişti. Au fost aduşi mineri francezi şi belgieni. A fost creată o nouă monedă, „francul-regie". 145 000 de germani au fost expulzaţi din zona ocupată.

Stresemann şi sfîrşitul „rezistenţei pasive"

Politica „rezistenţei pasive" a avut urmări adînci. Germania era zdruncinată de o puternică inflaţie, agravată de finanţarea muncitorilor grevişti din bazinul Ruhr. Aceştia, ameninţaţi de spectrul şomajului, temîndu-se să nu fie înlocuiţi de muncitori francezi şi belgieni, îşi reluau treptat munca şi, în ciuda ordinelor guvernului german, împrumutau „trenurile franceze", pe care le puneau în circulaţie în zori pentru a evita manifestările populare. La 12 august 1923, guvernul Cuno a trebuit să demisioneze. El a fost înlocuit de un guvern condus de Gustav Stresemann, şeful Partidului Popular German *(Deutsche Volkspartei),* naţionalist moderat, care avea susţinerea industriei mijlocii şi mari (mulţumită lui Hugo Stinnes).

Una dintre primele acţiuni ale lui Stresemann a fost să ordone sfîrşitul „rezistenţei pasive"(26 septembrie).

Mişcarea separatistă renană

Pe lîngă grijile financiare, Stresemann era foarte preocupat de agitaţia de extremă stîngă (comuniştii) şi de extremă dreaptă (naţional-socialiştii), ca şi de reluarea mişcării separatiştilor renani. Aceştia nu se manifestaseră deloc din 1919. Ocuparea bazinului Ruhr şi inflaţia le dăduseră însă un nou impuls. La sfîrşitul lui martie 1923, delegaţii la *Rheinische Volksvereinigung* s-au reunit. Ei au propus crearea unei „monede renane", extensia francului regiei franco-belgiene şi stabilirea unui Consiliu renan susceptibil să înlocuiască administraţia prusacă. Doctorul Dorten a fost însărcinat să meargă la Paris, la sfîrşitul lunii aprilie 1923, pentru a lua contact cu autorităţile politice franceze, cu fostul partizan al mişcării renane, generalul Mangin, cu ziarişti şi scriitori, ca Maurice Barrès şi Jacques Bainville. Dorten l-a întîlnit pe Loucheur, ministrul Regiunilor Eliberate, dar nu a putut obţine o audienţă la Poincaré. A fost totuşi impresionat favorabil de această vizită şi s-a simţit sprijinit în mod discret de preşedintele Înaltei Comisii Interaliate din Teritoriile Renane (HCITR), Tirard. Ca urmare a acestei deplasări, s-au declanşat mai multe mişcări renane. În zilele de 20 şi 21 octombrie, la Aachen, în zona ocupată de Belgia, industriaşul Leo Deckers, susţinut de diplomatul belgian Pierre Nothomb, a cucerit clădirile

publice şi a proclamat o Republică independentă. Nothomb visa să reconstituie o Lotharingie sub control belgian. Dar mişcarea a fost dezavuată după trei zile de guvernul belgian care l-a expulzat pe Deckers. La Koblenz, un aventurier, Matthes, a declanşat un fel de lovitură de stat în numele unei mişcări care s-a intitulat *Freies Rheinland* (Renania liberă). La Koblenz, fostă zonă de ocupaţie americană, francezii înlocuiseră în 1923 trupele americane. În cele din urmă, Matthes s-a pus de acord cu Dorten. El era „plenipotenţiar pentru nord", în timp ce Dorten, instalat la Wiesbaden, era „plenipotenţiar pentru sud". Dar trupele lui Matthes s-au dezagregat şi Dorten, care-şi stabilise, în final, cartierul său general în Bad-Ems, a fost proclamat, la 1 decembrie 1923, şeful guvernului provizoriu al Republicii renane. Dificultatea, pentru acest guvern, consta, evident, în insuficienţa resurselor financiare. La 15 noiembrie, Stresemann a creat *Rentenmark*. Dar putea fi introdusă aceasta în teritoriile ocupate? Pentru a o evita, Dorten, care nu era susţinut de Poincaré, a pus la punct, cu sprijinul oamenilor de finanţe, crearea unei Bănci de Stat Renane *(Rheinische Staatsbank)*, învestită cu privilegiul de a emite monedă. Acest proiect nu a putut fi realizat. Primarul oraşului Kőln, Konrad Adenauer, şi Louis Hagen, bancher din Kőln, „legalişti" opuşi „activiştilor" conduşi de Dorten, au elaborat alt proiect de bancă de emisiune monetară, care a cîştigat sprijinul lui Poincaré. La 4 decembrie, acesta l-a obligat pe Dorten să-şi abandoneze planul. Susţinerea pentru Adenauer se explică prin faptul că acesta era considerat „omul englezilor". Poincaré spera, poate, să-i cîştige pe britanici în susţinerea autonomiei renane. Dar curînd aşteptările i-au fost înşelate.

În noiembrie, Stresemann şi-a dat demisia din funcţia de cancelar, dar a rămas ministru al Afacerilor Externe în noul guvern constituit de Marx. Stresemann înţelegea foarte bine că asanarea situaţiei monetare ar împiedica întemeierea unei banci de emisiune monetară renană, nu prea dorită de Adenauer, şi a reuşit să-l convingă pe Poincaré. La 22 noiembrie, Tirard l-a convocat pe Dorten la Koblenz şi i-a spus că Franţa îşi luase angajamentul faţă de Anglia să pună capăt separatismului renan şi să-l interzică, la nevoie, cu forţa.

Mişcarea separatistă s-a prelungit cîtva timp în Palatinat. După declararea intenţiilor autonomiste, mişcarea s-a declarat adeptă a *Rheinische Volksvereinigung*. Autonomiştii palatini au acaparat Kaiserslautern. După eşecul lui Dorten, mişcarea i-a împărtăşit soarta. Preşedintele guvernului autonom, Heinz Orbis, a fost asasinat la 9 ianuarie 1924 la Spira şi la 13 februarie autorităţile franceze au lăsat să fie masacraţi la Pirmasens 15 autonomişti care scăpaseră din primăria cuprinsă de flăcări.

Stresemann încurajase, de asemenea, negocierile cu Franţa pe planul reparaţiilor. În octombrie, au fost încheiate acorduri între MICUM şi diversele industrii din bazinul Ruhr.

Diversele produse industriale erau cedate cu titlu de reparaţii de război, începînd cu cărbunele. Astfel, politica „gajului productiv" reuşise. De fapt, ea nu a fost aplicată decît o scurtă perioadă, guvernele francez şi belgian acceptînd repunerea în discuţie a problemei pe plan internaţional.

III. Lichidarea chestiunii Ruhrului şi planul Dawes

Reluarea negocierilor cu privire la reparaţii

În două rînduri, în august şi în octombrie 1923, noul preşedinte al SUA, Coolidge, care, ca vicepreşedinte, îi succedase lui Harding, mort în august 1923, propusese fie încredinţarea problemei reparaţiilor unei comisii de experţi, în care guvernul american să fie reprezentat, fie trimiterea unui delegat la o conferinţă politică a Aliaţilor. La 24 octombrie, guvernul german ceruse ca acea comisie a reparaţiilor să reexamineze capacitatea de plată a Germaniei. La 26 octombrie, Poincaré a acceptat prima soluţie, aceea a comisiei de experţi, nu însă fără unele rezerve. În comisia de reparaţii, delegatul francez Barthou s-a arătat în favoarea creării a două comitete, unul pentru a studia refacerea monetară a Germaniei, celălalt, prezidat de bancherul (şi generalul) american Dawes, care să se ocupe de reparaţii. La 30 noiembrie, Poincaré a acceptat. În acelaşi timp cu repunerea problemei în plan internaţional, în discuţia englezilor şi a americanilor, se pierdea beneficiul unei politici energice. Cum se explică această evoluţie? Desigur, ea se datorează temperamentului lui Poincaré, foarte legat de soluţiile legale şi juridice, dar factorul cel mai important a fost criza financiară şi monetară franceză. Francul avea o evoluţie inflaţionistă, pentru a cărei corectare era necesar sprijinul oamenilor de finanţe englezi. Pe de altă parte, alegerile legislative franceze se apropiau. Dreapta era, în general, în favoarea menţinerii trupelor franceze în bazinul Ruhr; stînga era împotrivă. Poincaré spera să joace un rol de arbitru în acest proiect.

Planul Dawes

Comitetul Dawes s-a reunit la Paris, în ianuarie, şi şi-a desfăşurat lucrările pînă în aprilie 1924. Raportul experţilor a fost prezentat la 9 aprilie. Guvernul a făcut cunoscut la 16 aprilie faptul că el considera planul experţilor ca o bază de negociere acceptabilă. Într-un articol apărut în ziarul *Zeit*, Stresemann a declarat că guvernul german acţionase „cu toată responsabilitatea". El şi-a precizat poziţia într-un discurs electoral rostit la Hanovra, la 29 aprilie: „Chestiunile politice sînt, după părerea mea, de ordin mai înalt decît chestiunile economice. Demn de dispreţ ar fi guvernul care nu ar face nici un sacrificiu pentru a elibera Rinul şi Ruhrul şi care nu ar căuta să îndeplinească condiţiile unei evoluţii care, în cele din urmă, ar duce la acţiune politică." Stresemann era, de altfel, convins că redresarea economică a Germaniei nu era posibilă decît cu un aflux de capitaluri anglo-saxone şi că ar trebui, pentru a le obţine, ca Germania să recîştige încrederea internaţională. Presat de agravarea situaţiei monetare şi influenţat de Barthou, Poincaré a decis, la rîndul său, să accepte acest punct de vedere.

La alegeri, Cartelul partidelor de stînga a obţinut majoritatea şi, la 1 iunie, Poincaré şi-a dat demisia. Succesorul său a fost Édouard Herriot. Acesta considera că politica predecesorului său, în Ruhr, fusese nedreaptă. Totuşi, el

ştia că o mare fracţiune a partidului său ar putea să se unească împotriva lui, pe o orientare de dreapta, dacă evacuarea nu era precedată de garanţii. Situaţia sa era ameninţată mai ales în Senat. De aceea, în programul său din iunie 1924, noul preşedinte al Consiliului a promis abandonarea politicii de forţă, amnistia pentru germanii încarceraţi sau expulzaţi şi evacuarea Ruhrului cînd planul Dawes ar fi fost pus în aplicare. La 22 iunie, Herriot l-a vizitat, la Chequers, pe noul prim-ministru englez, laburistul MacDonald. Amîndoi au fost de acord să-i ceară lui Stresemann o garanţie suplimentară: reluarea controlului militar aliat. La 30 iunie, Stresemann a răspuns că ar admite o inspecţie generală privind armamentul german, dacă aceasta ar fi actul final al controlului Aliaţilor. Vom vedea curînd rezultatele acestei inspecţii. Herriot a pus alături cele două probleme: planul Dawes şi evacuarea Ruhrului. La Londra, trebuia să fie convocată o conferinţă pentru adoptarea definitivă a planului Dawes. La 9 iulie 1924, în ciuda protestelor lui Stresemann, s-a decis ca Germania să nu fie invitată de la începutul conferinţei. Reunită de la 16 iulie la 5 august, ea grupa Aliaţii şi Statele Unite (reprezentate la Londra de ambasadorul lor, Kellogg). Delegaţia germană, compusă din cancelarul Marx, Stresemann şi Luther, ministrul de Finanţe, a sosit la Londra la 5 august şi negocierile au avut loc pînă la 15 august. Deciziile conferinţei s-au concentrat pe două puncte principale: adoptarea planului Dawes şi evacuarea.

La primul punct, acordul fusese deja realizat. În iunie, în ciuda diverselor declaraţii ale laburiştilor britanici, MacDonald a urmat politica predecesorilor săi şi a refuzat să pună alături chestiunea datoriilor interaliaţilor cu cea a reparaţiilor (ceea ce francezii numesc „clauză de salvgardare"). Să remarcăm că Anglia semnase la 18 iunie 1923 cu Statele Unite Acordul Baldwin-Mellon, prin care se angaja să le ramburseze datoriile în 62 de tranşe. De-abia în 1926, Franţa va semna tratate analoage atît cu statele Unite, cît şi cu Regatul Unit, pe care le va ratifica în 1929.

Planul Dawes era un plan provizoriu, pentru cinci ani. Depunerile germane erau garantate printr-o ipotecă asupra căilor ferate şi industriei. Ratele anuale s-au ridicat în cinci ani de la un miliard de mărci-aur la două miliarde şi jumătate. Plata urma să se facă în mărci, transferurile fiind operate printr-un „agent general de reparaţii" instalat la Berlin, sub supravegherea unui comitet de transferuri prezidat de acesta şi care ar cuprinde cinci membri: un american, un britanic, un francez, un italian şi un belgian. În primul an, un împrumut de 800 de milioane de mărci-aur trebuia acordat Germaniei (din care cea mai mare parte ar fi subscrisă de SUA). În total, planul Dawes constituia o amputare notabilă a cifrei reparaţiilor stabilite prin ceea ce s-a numit „situaţia plăţilor" din 1921.

Problema evacuării

Problema evacuării era mult mai arzătoare. Discuţiile principale au avut loc începînd din 7 august şi au fost legate de conferinţa la care au participat Herriot şi Stresemann. Herriot voia să subordoneze evacuarea Ruhrului încheierii controlului militar şi, în subsidiar, a unui pact de securitate. Stresemann a

refuzat să lege cele două probleme, sub pretextul că aceasta ar da cîştig de cauză opoziţiei naţionaliste. Herriot s-a întors la Paris la 9 august pentru a consulta Consiliul de Miniştri. A revenit pe data de 11 cu un nou plan. Evacuarea nu ar mai fi subordonată controlului militar, ci s-ar întinde pe o durată de un an. Stresemann a refuzat mai întîi, dar mai tîrziu, ca urmare a unei întrevederi în care MacDonald a avut rol de mediator, şi după ce şi-a consultat propriul guvern, a acceptat un răgaz de un an, începînd din 15 august, oraşul Dortmund fiind imediat evacuat. În schimbul acestei mari concesii, Herriot nu a obţinut nici un avantaj nici în privinţa reparaţiilor, nici în privinţa livrărilor de cărbune, nici a viitorului tratat comercial franco-german, care trebuia să înlocuiască regimul provizoriu stabilit prin tratat pînă în ianuarie 1925. Această politică de abandonare unilaterală a fost viu atacată în Franţa.

Problema evacuării era complexă. Trebuia luate în calcul trei mari grupe de teritorii:

– cele trei oraşe, şi anume: Duisburg, Düsseldorf şi Ruhrort, ocupate la 8 martie 1921, cu titlu de sancţiune, cu acordul britanicilor;

– bazinul Ruhr, ocupat de francezi şi belgieni în ianuarie 1923, cu titlu de sancţiune, în ciuda dezaprobării britanice;

– zona Kőln, ocupată ca urmare a Tratatului de la Versailles şi care, conform acestuia, trebuia să fie evacuată la capătul a cinci ani de la punerea în aplicare, adică la 10 ianuarie 1925.

Acest ultim sector, ocupat de britanici, lega Ruhrul de restul zonei ocupate. Odată evacuat, trupele menţinute în Ruhr erau izolate. Pe de altă parte, primele rezultate ale inspecţiei generale a armamentelor erau defavorabile Germaniei. Controalele arătaseră că aceasta îşi ascundea armele, că uzinele Krupp păstrau utilaje cu care puteau fabrica piese de artilerie grea, că, în ciuda interdicţiilor tratatului, generalul von Seeckt încerca să refacă înaltul stat-major. Francezii erau foarte îngrijoraţi, iar Franţa avea sprijinul deplin al guvernului conservator britanic, constituit în noiembrie 1924, ca urmare a alegerilor generale, cu Baldwin ca prim-ministru şi Austen Chamberlain, faimos pentru sentimentele sale francofile, la Foreign Office. De aceea, Conferinţa ambasadorilor reunită la Londra, la 27 decembrie, a decis amînarea evacuării. Guvernul german intenţiona să rupă negocierile comerciale cu Franţa. De fapt, acesta s-a mulţumit cu un protest: În opinia mea, a spus Stresemann la 30 decembrie reprezentanţilor presei străine, este sigur că, dacă nu va interveni un aranjament în chestiunea evacuării şi dacă ni se va spune „vom rămîne în regiunea Kőlnului", fără a se purta discuţii cu Germania în privinţa unui compromis oarecare în vederea evacuării Ruhrului şi a Rinului, este sigur că aceasta ar duce la falimentul complet al politicii germane practicate ca urmare a planului Dawes, iar poporul german nu s-ar înşela în privinţa asta. Acest protest nu i-a determinat pe Aliaţi să-şi schimbe atitudinea. Ruhrul nu a fost evacuat decît între 1 iulie şi 17 august 1925, cînd au fost date suficiente garanţii împotriva reînarmării germane. Cele trei oraşe au fost evacuate la 25 august. În ceea ce priveşte zona Kőln, Stresemann a profitat de Conferinţa de la Locarno pentru a ridica această problemă şi a condiţionat de evacuare semnarea

Tratatului de către Germania. După ultimele negocieri şi conform promisiunii germane de la 23 octombrie 1925, că majoritatea cererilor Aliaţilor privind dezarmarea germană erau pe punctul de a fi satisfăcute, Conferinţa ambasadorilor a anunţat că evacuarea zonei Kőln va începe la 1 decembrie 1925. Aceasta s-a încheiat la 31 ianuarie 1926.

IV. Protocolul de la Geneva

Securitatea colectivă

În paralel cu problema raporturilor franco-germane, se punea chestiunea securităţii colective legate de dezarmare. Între francezi şi britanici exista o divergenţă profundă datînd din anul 1919. Englezii erau adepţii dezarmării imediate şi necondiţionate, deoarece, în opinia lor, o asemenea operaţiune ar asigura o pace durabilă prin efectele sale psihologice. Francezii însă considerau că superioritatea forţelor lor faţă de cele germane constituia cel mai bun garant al păcii. Ei acceptau principiul dezarmării, dar numai după instituirea stării de securitate. Aceasta nu se putea realiza decît printr-o reformă profundă a Societăţii Naţiunilor, care implica arbitrajul obligatoriu al diferendelor şi, pe de altă parte, crearea unei armate internaţionale. Se revenea la ideea lui Léon Bourgeois, respinsă de anglo-saxoni, în 1919, şi faţă de care britanicii ramîneau profund ostili.

De la prima adunare a Societăţii Naţiunilor, în 1920, s-a constituit o Comisie permanentă consultativă pentru chestiuni militare, navale şi aeriene. Dar, foarte repede, aceasta a realizat complexitatea problemelor aşa încît cea de-a treia Adunare a Societăţii Naţiunilor din 27 septembrie 1922 a votat un text cunoscut sub numele de „Rezoluţia XIV". Conform acestei rezoluţii, pentru îndeplinirea planului de reducere a armamentelor, trebuia încheiat în prealabil un acord „defensiv", accesibil tuturor ţărilor care se angajau în acordarea de asistenţă efectivă şi imediată în cazul în care una dintre ele ar fi atacată „cu condiţia ca obligaţia de a veni în ajutorul unei ţări atacate să fie limitată, în principiu, la ţările situate în aceeaşi parte a lumii". Au început atunci pregătirile în vederea elaborării unui tratat de asistenţă mutuală. Au fost prezentate mai multe proiecte. Cel propus de colonelul Réquin sugera încheierea unui mare număr de acorduri bilaterale şi multilaterale de apărare mutuală. Celălalt, prezentat de lordul Robert Cecil, avea în vedere un tratat general de garanţii reciproce. Omul de stat britanic se temea, într-adevăr, ca tratatele multilaterale să nu creeze blocuri rivale. Comisia permanentă consultativă încerca să concilieze aceste două teze şi, în 1923, a prezentat un proiect de asistenţă reciprocă. Aceasta trebuia să se exercite pe două căi: mai întîi, garanţia generală, pentru toate statele, şi, apoi, tratatele speciale, care priveau numai anumite state. Garanţia generală nu intra în vigoare decît prin reducerea armamentelor. Consiliul Societăţii Naţiunilor era cel care trebuia să declare agresorul. Acest proiect, transmis guvernelor de Adunarea din 1923, s-a lovit de diverse obiecţii,

mai ales de acelea ale lui MacDonald, formulate la 5 iulie 1924. Acesta considera că proiectul nu determina destul de exact reducerea armamentelor şi că garanţiile de securitate oferite de tratat erau insuficiente, deoarece erau subordonate unei decizii a Consiliului, care să declare în unanimitate că era vorba de agresiune. Pe de altă parte, atribuţiile Consiliului erau prea extinse şi aduceau atingere suveranităţii statelor.

Proiectul de protocol

Adunarea din 1924 a avut mai multă strălucire decît precedentele, datorită interesului pe care guvernele francez şi englez îl acordau Societăţii Naţiunilor. Herriot a fost primul preşedinte al Consiliului francez care a procedat astfel. Pentru prima dată, Briand făcea parte din delegaţia franceză. De aceea, Adunarea din 1924 a întreprins, ea însăşi, studiul unui proiect prezentat de ministrul cehoslovac al Afacerilor Externe, Edouard Beneš, cunoscut sub numele de „Protocol pentru reglementarea paşnică a diferendelor internaţionale" sau „Protocolul de la Geneva".

Protocolul introducea un element nou: arbitrajul obligatoriu. Toate diferendele internaţionale trebuia supuse fie Curţii Permanente de Justiţie Internaţională, fie arbitrajului. Dacă arbitrajul ar fi fost refuzat, în caz de război, exista o prezumţie de agresiune. Acelaşi lucru şi în situaţia în care una dintre părţile în litigiu nu s-ar fi conformat arbitrajului internaţional. În acest caz, se aplicau sancţiuni financiare, economice, militare. Consiliul Societăţii Naţiunilor, cu o majoritate de două treimi, se alătura semnatarilor Pactului în cazul aplicării sancţiunilor şi toate ţările membre erau obligate să urmeze aceste directive. Acest proiect constituia o garanţie mult mai eficace decît Pactul Societăţii Naţiunilor. Într-adevăr, conform acestui Pact: 1. Decizia Consiliului trebuia să fie luată în unanimitate; 2. Consiliul nu putea decît „să recomande" şi nu „să ordone" sancţiuni militare.

În sfîrşit, statele semnatare ale protocolului se angajau să participe la o conferinţă internaţională pentru reducerea armamentelor. Dacă aceasta nu ajungea la un rezultat, protocolul devenea caduc. Astfel, se stabilea o legătură indisolubilă între cei trei termeni: *arbitraj, securitate, dezarmare.*

Eşecul proiectului

În unanimitate, Adunarea Societăţii Naţiunilor recomanda statelor membre să accepte protocolul. L-au semnat zece state, printre care Cehoslovacia şi Franţa. Marea Britanie a cerut amînarea discuţiei pentru sesiunea din martie 1925. Între timp, în noiembrie 1924, conservatorii au înlocuit guvernul laburist. MacDonald, care susţinuse proiectul, era deci eliminat. Noul şef al Foreign Office, Austen Chamberlain, presat de dominioane şi susţinut de Italia, a criticat foarte tare protocolul într-un discurs din 12 martie 1925. Avea multe obiecţii. Era foarte ostil sistemului de arbitraj, sancţiunilor economice pe care el le considera ineficace. Se temea că Marea Britanie, dat fiind importanţa flotei

sale şi a posesiunilor sale peste tot în lume, să nu fie obligată să intervină la nesfîrşit în numele Societăţii Naţiunilor. Se temea că se va putea ajunge la o reducere a armamentelor. Unele dominioane nu vedeau cu ochi buni procedura arbirajului la care politicile lor privind imigraţia riscau să le supună. Ele nu voiau să intervină pentru ca Europa să aplice sancţiuni. După cum spunea delegatul canadian Dandurand: „În această asociaţie de asigurări reciproce contra incendiului, riscurile asigurate de diferite state sînt inegale. Noi locuim într-o casă aflată departe de materialele inflamabile."

În fine, Statele Unite, văzînd în protocol o nouă Sfîntă Alianţă, care ar permite europenilor să intervină în treburile Americii Latine, în ciuda doctrinei Monroe, au exercitat o puternică presiune asupra britanicilor pentru a-i face să respingă protocolul.

Opoziţia britanică a împiedicat protocolul să se realizeze. Chamberlain a anunţat această decizie în martie 1925. Conferinţa pentru dezarmare, care era prevăzută, nu a mai avut loc. A fost un eşec pentru sistemul de securitate colectivă.

V. Europa mediteraneană şi orientală şi recunoaşterea URSS

Situaţia oraşului Fiume şi problema albaneză

Am evocat, deja, în capitolul precedent, constituirea Micii Antante între Cehoslovacia, Iugoslavia şi România. Aceste ţări erau ostile revizuirii Tratatului de la Versailles; Franţa le susţinea, în timp ce Italia sprijinea, dimpotrivă, ţările revizioniste – Ungaria şi Bulgaria. Principalul punct de fricţiune era neînţelegerea dintre Italia şi Iugoslavia în legătură cu Fiume.

După excluderea lui Gabriele d'Annunzio, alegerile au avut loc la Fiume, la 24 aprilie 1921, şi au asigurat succesul autonomiştilor, dar naţionaliştii proitalieni şi fracţiunea fascistă locală au ars urnele. Adunarea Constituantă a reuşit totuşi să se reunească, dar, la 3 martie 1922, fasciştii au organizat o lovitură de stat care a fost încununată de succes. A avut loc o conferinţă italo-iugoslavă în mai 1922, la Santa-Margherita, şi a fost semnat un acord italo-iugoslav la Roma, la 23 octombrie următor. Italienii au evacuat ultimele zone ale Iugoslaviei, ca şi Susakul, la graniţa cu Fiume. Devenit, în octombrie 1922, şef al guvernului şi ministru al Afacerilor Externe, Mussolini s-a arătat favorabil ratificării convenţiei de la Santa-Margherita. Dar, în iulie 1923, el a sugerat alipirea regiunii Fiume la Italia şi cedarea unei mici fracţiuni din teritoriul său Iugoslaviei. Iugoslavia a cerut ajutor Franţei. Poincaré, absorbit de problema Ruhrului, a făcut apel la moderaţie. La 17 septembrie 1923, după ce refuzase arbitrajul, Mussolini a trimis la Fiume un administrator italian. Din cauza dificultăţilor sale interne, Iugoslavia s-a resemnat şi, la 27 ianuarie 1924, Pactul de la Roma, semnat de Pacici şi de Mussolini, recunoştea suveranitatea Italiei asupra regiunii Fiume şi a Iugoslaviei asupra zonei

Port Baros. Regele Italiei, Victor Emmanuel, a conferit, cu această ocazie, colierul Ordinului Annunziata lui Mussolini şi, la 16 martie 1924, acesta a pus mîna pe Fiume. Convenţiile de la Nettuno din iulie 1925 au precizat conţinutul Pactului de la Roma.

Un alt diferend separa Iugoslavia de Italia: chestiunea albaneză. Am evocat deja evenimentele anterioare anului 1922. Odată ajuns la putere, Mussolini a întărit legăturile dintre Italia şi Albania. Pactul de la Roma, din 27 ianuarie 1924, dintre Italia şi Iugoslavia, prevedea neintervenţia celor două ţări în treburile interne ale Albaniei. Totuşi, această prevedere nu a fost respectată. Italia susţinea guvernul Fan Noli, Iugoslavia pe acela al lui Ahmed Zogu care l-a răsturnat pe primul. Totuşi, Zogu, odată ajuns la putere, s-a întors spre Roma, de la care spera cele mai mari subvenţii, şi a sfîrşit prin a semna pactul de prietenie şi de securitate, la 27 noiembrie 1926.

Raporturile dintre Italia, Franţa şi Mica Antantă

Cu celelalte ţări ale Micii Antante raporturile Italiei erau mai puţin tensionate decît cu Iugoslavia. Cu Cehoslovacia, Italia avea un interes comun, opoziţia faţă de anexarea Austriei de către Germania. În 1920, cele două guverne au semnat un acord prin care se angajau să supravegheze stricta aplicare a tratatelor de la Saint-Germain-en-Laye şi de la Trianon. Această apropiere a fost întărită în iunie 1924, prin semnarea unui tratat de prietenie italo-cehoslovacă. Un tratat analog a fost încheiat în 1926 cu România, condusă atunci de generalul Averescu, cunoscut pentru sentimentele sale italofile.

Şi Franţa se interesa la fel de mult ca şi Italia de problemele Europei centrale. Era la fel de ostilă Anschlussului.

Italia lui Mussolini se confrunta cu mari dificultăţi şi în raporturile cu Grecia. În conflictul de frontieră care opunea Grecia Albaniei, Italia susţinea Albania. Un ofiţer italian, membru al comisiei de delimitare, generalul Tellini, a fost asasinat de greci. Mussolini a ripostat imediat bombardînd Corfu, la 31 august 1923, şi ocupînd apoi insula. Deşi Poincaré, preocupat de problema Ruhrului, nu era în favoarea unei politici active, consiliul Societăţii Naţiunilor a reuşit să obţină evacuarea trupelor italiene, cu prezentare de scuze şi o despăgubire de 50 de milioane de lire.

De asemenea, Franţa înţelegea să protejeze Cehoslovacia. Astfel, se explică semnarea, în februarie 1924, a unui tratat de alianţă franco-cehoslovac.

Anglia şi Italia recunosc URSS

Evenimentul cel mai important al acestei perioade în Europa orientală a fost recunoaşterea URSS de către majoritatea puterilor. Ca urmare a eşecului conferinţelor de la Genova şi Haga, în 1922, ţările occidentale nu erau în favoarea recunoaşterii URSS. Chiar înainte de moartea lui Lenin (la 21 ianuarie 1924), adică de prin 1920, sovieticii îşi doreau mult recunoaşterea internaţională. O dorinţă exprimată de Comitetul executiv central al URSS care, în 1923, crease un Comisariat al poporului pentru afaceri externe, ce reprezenta toate republicile sovietice. În cursul aceluiaşi an, diverse incidente au confirmat starea de tensiune

dintre URSS şi Occident. Astfel, guvernul francez, care deţinea la Bizerta navele de război ruseşti din Marea Neagră, capturate de Wrangel, vînduse unele nave României.

Anglia a spart gheaţa. Căderea guvernului conservator Bonar Law, al cărui ministru de Externe, Curzon, era foarte ostil sovieticilor, explică acest reviriment. MacDonald şi laburiştii erau în favoarea unei apropieri care ar fi avut avantajul facilitării raporturilor comerciale dintre cele două ţări. La 2 februarie 1924, Marea Britanie a recunoscut *de jure* guvernul sovietic. Ea a profitat de această situaţie pentru a încheia, la 8 august, un acord destinat să înlocuiască convenţia comercială din martie 1920. Noul act cuprindea angajamentul celor două ţări de a se abţine de la orice intervenţie în afacerile lor interne. Dar acest acord a fost folosit de conservatori ca un argument electoral, care a facilitat căderea lui MacDonald şi venirea la putere a cabinetului Baldwin. Acesta a refuzat să ratifice acordul din 8 august.

Mussolini declarase, la 30 noiembrie 1923, că „guvernul fascist nu vedea nici un obstacol în recunoaşterea *de jure* a Rusiei sovietice. El cere numai avantaje economice". Recunoaşterea *de jure* de către Italia a urmat de aproape un acord comercial şi a fost decisă la 8 februarie 1924. Anglia şi Italia au fost urmate de Norvegia (la 13 februarie), Austria (la 25 februarie), Grecia (la 8 martie), Suedia (la 15 martie), Danemarca (la 18 iunie), China (la 31 mai), Albania (la 6 iunie), Mexic (la sfîrşitul lui iulie), Hedjaz (la 6 august), Ungaria (la 5 septembrie), (dar acordul nu a fost ratificat).

Recunoaşterea de către Franţa

Franţa nu a recunoscut URSS decît mai tîrziu. Noul preşedinte al Consiliului, Herriot, făcuse în 1922 o călătorie în Rusia, de unde a revenit foarte impresionat. Dar rezistenţa creditorilor francezi era vie. Din contră, ameninţarea de a vedea închisă Rusia comerţului francez neliniştea lumea afacerilor. Unul dintre cei mai activi artizani ai apropierii a fost Anatole de Monzie, care fusese şi el la Moscova, în timpul verii lui 1923. Întîrzierea se explică, în parte, prin faptul că pe 11 martie 1924, cu puţin înainte de a se încheia guvernarea Poincaré, Convenţia de la Paris asupra Basarabiei, negociată în 1920, fusese ratificată de către Parlamentul francez. România refuza să organizeze un plebiscit în această provincie, pe care URSS continua să o considere sovietică. În sfîrşit, la 28 octombrie 1924, Franţa a recunoscut *de jure* Uniunea Sovietică „acolo unde autoritatea sa era recunoscută de populaţie", ceea ce putea exclude Georgia, razvrătită în 1924 împotriva guvernului de la Moscova. Ea decisese să renunţe la recunoaşterea prealabilă a datoriilor de către Soviete. Din contră, negocieri asupra datoriilor se purtau la Paris şi erau pe punctul de a reuşi – în schimbul unei mari reduceri a creanţelor franceze şi al acordării unui mare credit Uniunii Sovietice – atunci cînd, în iulie 1926, Poincaré a luat puterea în Franţa. Intransigenţa sa trebuia să ducă la eşuarea negocierilor.

La 20 ianuarie 1925, acordul sovieto-japonez, despre care vom vorbi mai departe, completa această recunoaştere. Statele Unite, din contră, guvernate de către republicani, nu au imitat exemplul celorlalte mari puteri.

Europa şi apogeul securităţii colective (1925-1929)

I. Tratatele de la Locarno şi admiterea Germaniei în Societatea Naţiunilor

Proiectul de garantare a frontierei franceze

Încă din decembrie 1922, cancelarul Cuno sugerase ca Germania să garanteze frontiera de est a Franţei. Poincaré respinsese această ofertă ca pe o „manevră grosolană". Ideea a fost reluată de ambasadorul englez la Berlin, lordul Albernon, care i-a sugerat lui Stresemann să redacteze un memorandum destinat guvernelor aliate, memorandum care le-a fost înaintat la 9 februarie 1925. El propunea ca Germania, Anglia, Franţa şi Italia să-şi ia, faţă de Statele Unite, angajamentul de a nu se declanşa vreun război. Un tratat de arbitraj franco-german trebuia anexat la acest acord, ca să permită reglementarea paşnică a tuturor conflictelor. În sfîrşit, Germania garanta frontierele zonei renane – fără a le menţiona pe cele din est. Încă din 20 februarie, Herriot a făcut public proiectul. El se declara interesat, dar nu manifesta nici un entuziasm, şi Austen Chamberlain adopta, pe 24 februarie, o atitudine asemănătoare. În acel moment, cabinetul condus de Herriot a căzut şi, la 10 aprilie 1925, Painlevé i-a urmat cu Aristide Briand la Afacerile Externe. Acesta şi-a păstrat postul aproape fără întrerupere pînă în ianuarie 1932, cu cîteva săptămîni înaintea morţii sale. Briand venea la putere cu intenţia de a încerca o apropiere franco-germană. Pe 6 iunie, răspunsul francezilor a fost adresat Germaniei. Franţa accepta să discute memorandumul german, cu condiţia ca Germania să intre în Societatea Naţiunilor fără condiţii speciale.

Conferința de la Locarno

În Germania, atitudinea lui Stresemann era foarte controversată: propunerea germană însemna o renunțare liber consimțită la Alsacia și Lorena. La început, Germania nu vorbea de garantarea frontierelor belgiene. Poate intenționa să-și rezerve dreptul de a revendica Eupen și Malmédy. Dar în baza reprezentării de către Franța și Anglia, a fost admis ca Belgia să participe la discuții. Negocierile au urmat una după alta și pe 8 septembrie, Chamberlain, Briand și ministrul belgian Vandervelde l-au invitat pe Stresemann la o conferință care trebuia să se țină la Lausanne, dar care, în fapt, se va reuni la Locarno. Italia a aderat la proiect. Germania accepta conferința nu fără a fi afirmat solemn, în prealabil, lipsa de culpabilitate în război și a fi protestat împotriva menținerii ocupării Kőlnului. Stresemann spera, prin această negociere, să evite un pact franco-britanic, să faciliteze o evacuare anticipată a Renaniei și, mai ales, „să internaționalizeze" problema renană, ca să îndepărteze o nouă acțiune unilaterală a Franței, asemănătoare celei din Ruhr. Dificultatea era că se risca împiedicarea Franței de a sări la nevoie în ajutorul aliaților săi cehi și polonezi. De aceea, s-a decis ca pactul să se ocupe de aplicarea articolelor 15 și 16 ale Pactului Societății Națiunilor. Dacă Germania, atacînd Polonia sau Cehoslovacia, era desemnată ca agresor de Societatea Națiunilor sau chiar dacă aceasta nu putea să desemneze agresorul, Franța putea totuși să intervină.

Conferința a avut loc la Locarno din 5 pînă în 16 octombrie 1925. Au participat: Briand, Chamberlain, Stresemann, Vandervelde și Mussolini. S-a ajuns la un ansamblu de tratate. Cel mai important a fost acela care stabilea o garanție mutuală a frontierelor franco-germane și germano-belgiene sub arbitrajul Angliei și al Italiei. Articolul 2 specifica astfel că, dacă Germania cotropea zonele demilitarizate, se va putea recurge la arme împotriva ei. La acest tratat principal erau anexate convenții de arbitraj între Germania, pe de o parte, Franța, Belgia, Polonia și Cehoslovacia, pe de altă parte. Un tratat de alianță franco-poloneză și un tratat franco-cehoslovac erau, de asemenea, juxtapuse ansamblului de acorduri. Franța spera astfel să deschidă poarta negocierilor asupra frontierelor orientale ale Germaniei. Chamberlain declara că Anglia își rezerva libertatea de acțiune, în cazul cînd un conflict ar izbucni în estul Europei, dar că va interveni, cu siguranță, dacă conflictul izbucnește în vest. Cît despre Stresemann, el nu voia cu nici un preț „să stabilească" frontierele orientale ale Germaniei, care i se păreau nedrepte. La cererea Angliei, dominioanele și India erau exceptate de la obligațiile rezultate din tratate.

Admiterea Germaniei în Societatea Națiunilor

Puțin după aceea, evacuarea zonei Kőlnului a fost, în sfîrșit, decisă. Guvernul german, care condiționase semnarea acordului de evacuare, accepta, pe 19 noiembrie, să depună un proiect de lege autorizînd semnarea Tratatului de la Locarno și intrarea Germaniei în Societatea Națiunilor. După discuțiile din cadrul Partidului Național German al lui Hugenberg și grație sprijinului lui Hindenburg, ajuns de puțin timp președinte al Republicii, legea a fost în sfîrșit votată.

Pentru a intra în Societatea Naţiunilor, Germania formula diverse condiţii: avînd o armată redusă, abia suficientă pentru a asigura ordinea internă, ea nu voia să fie obligată să aplice sancţiuni militare. Ea cerea să fie proclamată „nevinovată" de războiul din 1914 şi recunoscută „demnă" de-a avea colonii. În sfîrşit, cerea un loc permanent în Consiliu.

La Locarno, s-a ajuns la o înţelegere verbală asupra anumitor puncte. Germania primea promisiunea unui loc permanent în Consiliu. Fiind membră a Consiliului, putea să se opună unei participări germane la sancţiunile militare. De abia la 8 februarie 1927, guvernul german cerea admiterea ţării sale în Societatea Naţiunilor. Stresemann şi Luther ajungeau la Geneva la 6 martie. Acordul va eşua însă din cauza opoziţiei Braziliei. Să ne aducem aminte că orice amendament la statut implica o decizie unanimă a membrilor Consiliului. Briand susţinea cu căldură cauza germană, dar cabinetul său a căzut la 5 martie. S-a decis astfel crearea unei comisii de studiu pentru a amenda statutul. Germania ar fi vrut să aibă un delegat în această comisie. Franţa, Anglia, Italia şi Japonia dispuneau de locuri permanente. Din partea celorlalte state, China, Polonia, Belgia, Spania şi Brazilia cereau locuri „semipermanente". În 1926, Spania şi Brazilia erau membre în Consiliu şi acordul lor era necesar pentru a se atribui un loc Germaniei. Comisia va vota efectiv, la 17 mai, un proiect de reorganizare a Societăţii Naţiunilor. Numărul locurilor nepermanente din Consiliu creştea de la şase la nouă, şi trei aveau un caracter semipermanent. Polonia era astfel satisfăcută. Dar Brazilia a refuzat această soluţie şi a făcut cunoscut faptul că se retrăgea din organizaţie. Nu mai erau, din acel moment, obstacole serioase împotriva admiterii Germaniei. La 4 septembrie, Adunarea vota proiectul comisiei de studiu, ridicînd la 15 numărul de membri ai Consiliului, dintre care şase membri permanenţi, printre aceştia din urmă fiind şi Germania. În data de 10 septembrie, într-un discurs celebru, Briand exclama: „Nu este un spectacol emoţionant, edificator şi liniştitor faptul că, la cîţiva ani de-abia după cel mai îngrozitor război care a bulversat vreodată lumea, în timp ce cîmpurile de luptă sînt încă umede de sînge, oamenii, aceiaşi oameni care s-au măcelărit atît de nemilos, să se întîlnească în cadrul acestei Adunări pacifiste şi să-şi exprime reciproc voinţa lor comună de a colabora la marea operă a păcii universale?" Şi adăuga în tunetele aplauzelor: „Opriţi puştile, mitralierele, tunurile! Faceţi loc reconcilierii, arbitrajului şi păcii!"

Admiterea Germaniei în Societatea Naţiunilor, urmînd la puţin mai mult de un an Acordului de la Locarno, părea să marcheze debutul unei ere a apropierii universale. Din 1925 pînă în 1929, s-a crezut, peste tot în lume, în puterea securităţii colective şi în viitorul păcii.

II. Briand şi Stresemann

Briand, apostolul păcii

Perioada care se întinde între anii 1926 şi 1929 este dominată de personalităţile a doi miniştri de Externe, francez şi german, Briand şi Stresemann. Briand s-a fixat definitiv asupra atitudinii conciliante care îl caracterizase încă din vara lui 1921 şi care corespundea cel mai bine temperamentului său.

Încercase dintotdeauna, încă de la momentul faimosului său raport din 1905 asupra separării Bisericii de stat, să concilieze diferendele. Transpusă pe planul relaţiilor internaţionale, această atitudine semnifica o intenţie marcată de apropiere între Franţa şi Germania. În plus, Briand, cu o incontestabilă sinceritate, dar poate şi cu o anume lipsă de realism, se lăsa purtat de idealul unei păci universale şi definitive, fondată pe buna-credinţă a guvernelor şi pe sistemul concilierii şi al arbitrajului. Briand, revenit la Quai d'Orsay, a făcut ca Philippe Berthelot să fie numit din nou, la 20 aprilie 1925, secretar general al Ministerului de Externe. „Echipa Briand-Berthelot se compunea din doi oameni superiori, ale căror calităţi diferite se completau de minune: Berthelot detesta „miile" de parlamentari... Briand se simţea printre ei ca acasă. Berthelot studia problemele, istoria acestora şi apoi observa oamenii. Briand se lăsa informat *grosso modo* de către Berthelot şi observa imediat oamenii". (Auguste Bréal).

Stresemann

Evident, apropierea franco-germană presupunea în principal concesii din partea Franţei. Acest lucru i-a permis lui Pierre Renouvin să afirme că între 1924 şi 1930: „Germania a condus jocul". Pentru a judeca exact atitudinea lui Stresemann, trebuie să distingem între declaraţiile sale publice şi cele particulare. Într-un articol din ziarul „Hilfe", din 1 ianuarie 1927, Stresemann declara: „După întîlnirea de la Locarno, acordul franco-german a fost, pentru Briand şi pentru mine, elementul esenţial al marii politici a păcii europene. Dar noi am fost întotdeauna convinşi că nu ne vom atinge scopul decît pe etape, ţinînd cont cu grijă de toţi factorii, în special, de situaţia parlamentară a ţărilor noastre şi de psihologia maselor... Asprimea clauzelor tratatului şi rigoarea cu care au fost interpretate, din cauza încrîncenării spiritelor în timpul primilor ani de după război, au creat o situaţie dificilă. Pentru a ieşi din această situaţie, vor trebui să existe din partea Germaniei, mari sacrificii financiare şi spirit de conciliere; din partea Franţei, renunţarea la a interpreta literal tratatele".

Din contră, într-o scrisoare confidenţială, adresată prinţului moştenitor, la 7 septembrie 1925, cu puţin timp înainte de Locarno şi publicată împreună cu documentele lui Stresemann, acesta enumera scopurile pe care înţelegea să le dea politicii germane: soluţionarea problemei renane, protecţia celor 10 pînă la 12 milioane de germani care locuiau în străinătate, rectificarea frontierelor estice ale Germaniei (reocuparea Danzigului, a Coridorului, a Sileziei Superioare) şi, pe termen lung, unirea Austriei cu Germania. „Dar esenţialul este... eliberarea teritoriului nostru, dispariţia trupelor de ocupaţie; trebuie mai întîi ca siluitorii noştri să-şi retragă trupele de ocupaţie. Iată de ce politica germană va trebui ca, pentru început, să urmeze formula pe care Metternich, cred, a adoptat-o în Austria după 1809: să „finaseze" (finassieren) şi să se sustragă marilor decizii".

Ne putem întreba dacă „finassieren" are într-adevăr sensul peiorativ al cuvîntului francez „finasser" (a recurge la subterfugii) sau dacă înseamnă mai

degrabă a avea finețe. De fapt, ar fi fără îndoială inexact să-l considerăm pe Stresemann un simplu naționalist german care s-ar fi mulțumit, sub masca datoriilor umanitare, să exploateze la maximum naivitatea omologului său francez. În cartea sa *Pe firul anilor,* scrisă în 1935, Austen Chamberlain, care a condus politica externă engleză mult timp după 1923, judecă situația mult mai nuanțat. Referindu-se la Briand, el scrie: „Mi se spune că în acest moment există în Franța o reacție împotriva reputației sale, în sprijinul căreia se folosesc pasaje din documentele lui Stresemann în scopul de a-l reprezenta ca fiind păcălit de un Mefisto german care l-a amețit cu vorbe frumoase, pregătind în tot acest timp răzbunarea și încălcarea tratatelor. Pentru oricine a colaborat, ca mine, zi de zi, cu acești doi oameni, acuzația este absurdă... Este atît lipsită de loialitate în ceea ce-l privește pe Stresemann, cît și nedreaptă în ceea ce-l privește pe Briand. N-a fost nici înșelător, nici înșelat, dar au existat un mare german și un mare francez care, pe ruinele unui trecut înroșit de sînge, au încercat să ridice un templu al Păcii". Stresemann, spre deosebire de „naționaliștii germani" ai lui Hugenberg și de „național-socialiștii" lui Hitler, s-a folosit exclusiv de metode pașnice. Hugenberg și Hitler îl acuzau zilnic de trădare. Stresemann dorea refacerea măreției germane, dar, în parte, pentru că, în opinia sa, aceasta era prima condiție a unei păci durabile. Să observăm, de asemenea, faptul că avea mare grijă să păstreze în echilibru balanța dintre vestul și estul Europei.

Întrevederea de la Thoiry

La cîteva zile după intrarea Germaniei în Societatea Națiunilor, voința de apropiere franco-germană se manifesta cu prilejul întrevederii de la Thoiry. Stresemann părea să fi avut primul ideea unei întîlniri directe cu Briand. Briand a acceptat și, pentru a-i evita pe ziariști, cei doi au părăsit aproape clandestin Geneva, la 17 septembrie 1926, ora 11. S-au întîlnit în apropierea orașului, dar pe teritoriu francez, la Thoiry. După un dejun excelent, s-au întreținut pînă la ora 17,30. Hesnard, șeful serviciului de presă al Ambasadei Franței la Berlin, prieten cu Aristide Briand, servea de interpret. Nu se cunosc detalii despre întrevedere decît datorită relatării redactată chiar în acea seară de către Stresemann și datorită notelor lui Hesnard. Briand a propus concesii importante: încetarea ocupării Renaniei, restituirea teritoriului Saar Germaniei, suprimarea controlului militar. În schimb, cerea Germaniei avantaje financiare. Conform planului Dawes, Germania plătea cu titlu de reparații dobînzile obligațiilor industriale și feroviare; Briand cerea Germaniei să „mobilizeze" unele dintre aceste obligații, adică să verse capitalul în Franța. Aceasta se afla într-o situație monetară dificilă, iar guvernul Poincaré fusese constituit în iulie tocmai pentru a salva francul. Așadar, pentru simple avantaje financiare, Franța accepta să facă niște concesii politice considerabile. „Briand își afirma, mai întîi, convingerea că soluțiile parțiale erau inutile, deoarece prezentau întotdeauna riscul unor noi pericole. Intenția sa era de a rezolva complet întreg ansamblul problemelor nerezolvate între Franța și Germania". Stresemann luă act de

propunerile lui Briand, încercînd să limiteze concesiile financiare germane. El insista asupra evacuării imediate a Renaniei, dar declara că se expunea, din cauza concesiilor financiare, unei vii opoziţii, nu numai din partea naţionaliştilor germani, dar şi din partea colegilor săi din Consiliul de Miniştri. Estima că Germania putea mobiliza numai obligaţii în valoare de 1 miliard şi jumătate de mărci-aur. În virtutea propunerilor admise pentru despăgubiri, Franţa nu putea dispune din această sumă decît de 52%, adică de puţin peste 750 milioane; pe de altă parte, Germania răscumpăra minele din Saar la preţul de 300 milioane de mărci-aur. Franţa primea deci în total puţin mai mult de 1 miliard de mărci-aur. Stresemann a insistat, de asemenea, asupra suprimării controlului militar, care relevase nenumărate încălcări, din partea Germaniei, ale clauzelor Tratatului de la Versailles. Briand i-a răspuns: „Cînd pentru prima dată, m-am ocupat de suprimarea controlului militar, ministerul nostru de Război mi-a remis kilograme întregi de documente referitoare la încălcările germane ale tratatului. Le-am aruncat într-un colţ, am cerut să mi se indice chestiunile importante rămase nerezolvate şi am refuzat să mă ocup de asemenea fleacuri."

Briand nu era îngrijorat decît de manifestările organizate de către asociaţia patriotică Stahlhelm (Căştile de Oţel). Stresemann îi minimaliza importanţa şi spunea că avîntul luat de Stahlhelm nu era decît o consecinţă a dorinţei copilăreşti a maselor de a vedea uniforme şi drapele.

Eşecul politicii de la Thoiry

Guvernul german se arată destul de favorabil propunerilor de la Thoiry şi a delegat un consiliu de trei miniştri pentru a le facilita aplicarea. În Franţa, reacţiile au fost mai vii. Miniştrii erau îngrijoraţi de eventuala mobilizare a obligaţiilor germane: acest fapt n-ar fi fost realmente avantajos decît dacă s-ar fi găsit posesori de capital (americani între alţii) pentru a le cumpăra. În plus, înaintea evacuării Renaniei, trebuia ca dezarmarea să fi fost realizată. În fine, Poincaré nu s-ar fi resemnat să consimtă la evacuarea Renaniei decît pentru a salva francul. Or, din octombrie 1926, francul se restabilise.

La 1 noiembrie, era clar că întrevederea de la Thoiry nu va duce la nici un rezultat concret. Ambasadorul Franţei la Berlin a insistat pe lîngă Stresemann asupra necesităţii dezarmării. Stresemann a protestat şi a pretins executarea literală a propunerilor făcute la Thoiry. Opinia publică franceză a fost agitată de declaraţia unui înalt funcţionar francez, Seydoux, într-un interviu acordat ziarului berlinez *Lokalanzeiger:* „La Thoiry, Stresemann ar fi declarat, pare-se, că toate chestiunile în suspensie între Franţa şi Germania ar începea într-un pahar de lichior". În Camera Deputaţilor, în zilele de 29-30 noiembrie, o opoziţie foarte netă s-a conturat împotriva politicii lui Briand. În decembrie, la Geneva, Briand i-a declarat el însuşi lui Stresemann că pentru moment ar trebui să se renunţe provizoriu la politica deschisă la Thoiry. Valorizarea rapidă a francului împiedica evacuarea imediată a Renaniei. Germania a obţinut cu toate acestea un avantaj.

La 12 decembrie, Consiliul Societăţii Naţiunilor a decis rechemarea comisiei militare de control în Germania, pentru data de 31 ianuarie 1927. Controlul fusese insuficient şi guvernele, în plus, nu ţinuseră cont de el. Nu era mai puţin adevărat că şi pînă atunci Germania putea încălca practic fără restricţii clauzele militare ale Tratatului de la Versailles: subzista doar un vag drept de control al Societăţii Naţiunilor.

Doar asupra unei probleme apropierea franco-germană a luat o formă concretă: crearea Antantei Internaţionale a Oţelului, în iunie 1926, definitiv adoptată la 30 septembrie, cîteva zile după întîlnirea de la Thoiry. Responsabil a fost industriaşul luxemburghez Emil Mayrish, a cărui întreprindere, ARBED, se găsea începînd din 1919 între trei zone economice: Belgia, Franţa, Germania. El a reuşit să organizeze o negociere între metalurgiştii francezi şi germani. AIO (Antanta Internaţională a Oţelului) fixa procentajele producţiei de oţel: 43,18% Germania, 31,18% Franţa, 11,56% Belgia, 8,30% Luxemburg; 5,78 % Saar. Briand nu participa la acel acord şi se mulţumea doar să-l aprobe.

III. Pactul Briand-Kellogg

Propunerea lui Briand

În cursul anilor 1927-1928, conjunctura economică mondială era satisfăcătoare. Încrederea şi securitatea colectivă ajunseseră la apogeu. Comisia pregătitoare a dezarmării continua să funcţioneze încă din 1926 şi, deşi lucrările sale scoseseră în evidenţă anumite divergenţe, deşi Franţa şi Italia refuzaseră să participe, în iunie 1927, la o conferinţă privind dezarmarea navală, opinia publică era încredinţată de existenţa unei păci durabile. Ideea introducerii în sistemul de securitate colectivă a celor două mai puteri care nu făceau parte din Societatea Naţiunilor, SUA şi URSS, prindea contur, în special, în Franţa şi America. În ceea ce-l privea, Briand, neputîndu-şi realiza direct politica de apropiere franco-germană, se orienta spre dezvoltarea securităţii colective. În urma unei discuţii avute cu profesorul american Shotwell, de la Universitatea Columbia, membru eminent al Fundaţiei Carnegie pentru pacea mondială, Briand a adresat un mesaj către poporul american, cu ocazia celei de-a zecea aniversări de la intrarea Statelor Unite în război. El sugera un angajament reciproc de a renunţa la război ca mijloc politic. În iunie, Briand a adresat o propunere mai precisă secretarului de stat american, Kellogg. Scopul său era de a linişti opinia publică americană, foarte iritată împotriva Franţei în chestiunea rambursării datoriilor de război. Acordul numit Mellon-Béranger din 29 iunie 1926, care prevedea rambursarea de către Franţa în 62 de rate anuale (deci pînă în 1988), nu era încă ratificat şi americanii se plîngeau de acest fapt. De remarcat că, la 24 septembrie 1927, Adunarea Generală a Societăţii Naţiunilor accepta în unanimitate o propunere a Poloniei care interzicea orice război de agresiune şi recomanda folosirea metodelor paşnice pentru reglarea diferendelor între naţiuni. Cea de-a şasea conferinţă panamericană, din septembrie 1928, de la Havana, adopta o propunere asemănătoare, emanînd de la delegaţia mexicană.

Răspunsul lui Kellogg şi negocierile

La 28 decembrie 1927, Kellogg răspundea notei franceze. Sub influenţa preşedintelui Universităţii Columbia din New York, Nicholas Murray Butler, a senatorului Borah, preşedintele Comisiei Afacerilor Externe din Senat, şi a pacifistului Levinson, campion al cauzei de „punere în afara legii" a războiului, el lărgea considerabil cuprinsul propunerii franceze: sugera practic semnarea unui pact de renunţare la război, dar în loc de a fi pur şi simplu bilateral, aşa cum îl înţelegea Briand, acest pact ar fi fost lărgit în privinţa tuturor naţiunilor. Această propunere întîmpina unele dificultăţi. Fiind membră a Societăţii Naţiunilor, Franţa nu putea renunţa în mod absolut la război, prevăzut ca sancţiune în anumite cazuri (nota franceză din 21 ianuarie 1928). La 26 martie, guvernul francez punea patru condiţii pentru semnarea unui asemenea pact:

– să nu intre în vigoare decît printr-o acceptare universală;

– să nu excludă pentru statele semnatare dreptul de legitimă apărare;

– semnatarii să fie scutiţi de obligaţiile lor cu privire la un membru care contravine prevederilor tratatului;

– tratatul să nu aducă atingere obligaţiilor anterioare rezultate din statutul de membru al Societăţii Naţiunilor şi din acordurile de la Locarno.

Pactul Briand-Kellogg

Odată aceste condiţii admise de către Statele Unite şi de către guvernele german, englez, italian, japonez, cărora Briand le supusese, în aprilie, proiectele americane, încheierea tratatului devenea uşoară. Cincisprezece puteri îl vor semna la Paris, la 27 august 1928. „Pactul de renunţare generală la război" conţinea un preambul şi două articole principale:

Art. 1: „Înaltele Părţi contractante declară solemn, în numele popoarelor respective, faptul că ele condamnă recurgerea la război pentru a regla diferendele internaţionale şi renunţă la acesta atît ca instrument de politică naţională, cît şi în relaţiile reciproce".

Art. 2.: „Înaltele Părţi contractante recunosc faptul că reglarea oricăror diferende sau conflicte, de orice natură sau de orice origine, care ar putea apărea între ele, nu ar trebui realizată decît prin mijloace paşnice."

După opinia lui Briand, aceasta reprezenta „o nouă dată în istoria omenirii". Aproape toate statele au aderat la pact (57). Dintre acestea, 48 erau membre şi 9 state nemembre: URSS, SUA, Turcia, Mexic etc. URSS îl condamnase la început. Mai apoi, Litvinov, adjunct al comisarului poporului pentru Afacerile Externe, Cicerin, bolnav atunci, a prezentat la 29 decembrie 1928 guvernelor vecine un protocol independent, dar analog, valabil pentru Europa de Est şi la care a admis România, în pofida revendicărilor ruse asupra Basarabiei. La 9 februarie 1929, URSS, Polonia, România, Letonia, Estonia şi, puţin mai tîrziu, Turcia şi Lituania semnau protocolul Litvinov sau Acordul de la Moscova. Apoi, URSS va adera la tratatul general. În ceea ce priveşte Statele Unite, acestea au ratificat tratatul la 17 ianuarie 1929. Numai Arabia, Yemenul, Argentina, Bolivia şi Brazilia au refuzat să participe.

Pactul marca apogeul „modei pacifiste" şi al tendinţei, caracteristică pentru diplomaţia acelui timp, a „pactomaniei". Mulţi credeau că semnarea mai multor pacte, chiar anodine, va duce la creşterea fidelităţii semnatarilor, odată făcute jurăminte în acest sens. Era, evident, o redutabilă iluzie.

Pactul de la Paris a fost primit cu mult entuziasm. Totuşi, diplomaţia secretă nu dispăruse. La 30 iulie 1928, cu cîteva zile înainte de semnarea Pactului Briand-Kellogg, Austen Chamberlain anunţa în Camera Comunelor semnarea unui pact franco-englez privind armamentul. Acest pact insista asupra elementelor de detaliu; dar publicul în Europa şi în America era nemulţumit şi s-a crezul uneori că fusese semnat un tratat secret garantînd supremaţia militară a Franţei în Europa, ceea ce nu avea nici o bază.

IV. Evacuarea Renaniei şi planul Young

Problema evacuării anticipate

Atunci cînd Stresemann a venit la Paris pentru semnarea Pactului Briand-Kellogg, i-a întîlnit pe Briand şi pe Poincaré şi le-a aflat părerea cu privire la evacuarea Renaniei. Alegerile franceze trecuseră şi, în consecinţă, guvernul era mai liber în a lua decizii importante. Alegătorii întăriseră considerabil puterea lui Poincaré care, chiar şi după plecarea radicalilor decisă la Congresul de la Angers (la sfîrşitul anului 1928), dispunea de o majoritate substanţială. Briand şi Poincaré acceptară posibilitatea unei evacuări anticipate, dar în schimbul unei contrapartide: aceasta să se regăsească pe planul reparaţiilor. Planul Dawes fusese încheiat pe cinci ani şi Poincaré dorea ca datoria Germaniei să fie fixată în mod definitiv. Atitudinea lui Poincaré se explică prin problema datoriei interaliaţilor. Parlamentul francez nu voia să ratifice Acordul Mellon-Béranger din 29 aprilie 1926 înaintea finalizării unui pact definitiv referitor la reparaţiile germane. Deci, în întrevederile despre care am vorbit, Stresemann insista asupra faptului că ocupaţia nu se mai justifica după semnarea Tratatului de la Locarno şi a Pactului Briand-Kellogg. Poincaré i-a răspuns că, după părerea sa, ocupaţia nu era numai o garanţie a securităţii, dar şi un gaj permanent pentru despăgubiri. Toate reglementările privitoare la ocupaţie nu puteau fi realizate decît în concordanţă cu stabilirea unui nou plan de reparaţii. Preşedintele Consiliului francez se plîngea, de asemenea, de zvonurile de Anschluss dintre Germania şi Austria care circulaseră intens în timpul manifestărilor prilejuite de sărbătoarea cîntăreţilor germani de la Viena, din 22 iulie 1928.

Conferinţa de la Haga

Stresemann nu s-a reîntors la Geneva, la sesiunea Societăţii Naţiunilor. Germania era acum reprezentată acolo de noul cancelar, Hermann Müller, un social-democrat. Acesta a pus problema dezarmării şi a evacuării. În legătură cu dezarmarea, Briand i-a răspuns în mod inteligent printr-un discurs ţinut la

10 septembrie. La 16 septembrie, s-a decis deschiderea negocierilor asupra celor două probleme pe care guvernul francez voia să le reia: evacuarea şi reparaţiile de război.

Conferinţa de la Haga, unde Franţa fusese reprezentată de Briand şi Loucheur, Anglia, de Snowden (cancelarul eşichierului din noul guvern laburist al lui MacDonald), Germania, de Stresemann, decidea, la 30 august 1929, că evacuarea Renaniei (zona a doua şi a treia) va începe în septembrie 1929 şi se va termina cel mai tîrziu la 30 iunie 1930. Va fi începută de trupele belgiene şi engleze şi va fi terminată de cele franceze.

Planul Young

În ceea ce priveşte reparaţiile, problema era mult mai complicată. Planul Dawes fusese aplicat într-o manieră satisfăcătoare. Germania era în măsură să plătească graţie unui aflux de capital american privat (investiţii, împrumuturi) de care a beneficiat. O mare parte din plăţile Germaniei se făceau în natură. Astfel, din cele 3 939 milioane de mărci-aur transferate Franţei în virtutea acestui plan, 2 394 milioane, mai mult de 60%, au fost constituiţi din prestaţii în natură: cărbune (1039 milioane), produse chimice, azotaţi, coloranţi, produse farmaceutice, lemn, zahăr, pastă de hîrtie etc. Restul a fost plătit în mărci, fiind îndatorirea lui Parker Gilbert, agentul general al reparaţiilor, să facă transferul în devize străine, sub supravegherea unui „comitet de transferuri", pe care el îl prezida şi care avea cinci membri: american, britanic, francez, italian şi belgian. Agentul general Parker Gilbert estimase că acest sistem era defectuos. El sugerase ca Germania să plătească ea însăşi în devize străine şi ca, în schimbul acestui sacrificiu, ratele anuale să fie diminuate. Poincaré admise această soluţie. În februarie 1929, experţii financiari fuseseră numiţi de diferite ţări beneficiare şi de către Germania care nu avusese reprezentant în comitetul de experţi înaintea elaborării planului Dawes. Comitetul a funcţionat din 11 februarie pînă în 7 iunie 1929.

Datorită eforturilor de conciliere ale preşedintelui său, americanul Young, care făcuse deja parte din Comitetul Dawes, s-a ajuns la un raport anonim, la data de 7 iunie 1929.

Planul Young prevedea o primă serie de 36 de rate anuale, crescînd de la 1 685 milioane la 2 429 milioane de mărci germane (teoretic, egale cu aceeaşi sumă în mărci-aur). Fiecare anuitate cuprindea două părţi: una care nu putea fi amînată, de 660 milioane de mărci germane, cealaltă „diferabilă" în caz de dificultăţi. Germania se angaja ea însăşi să facă transferuri în devize străine. Ea îşi recupera astfel întreaga autonomie financiară. Comisia pentru reparaţii fusese desfiinţată. În locul ei funcţiona o „bancă de reglementări internaţionale", organism pur financiar, fără nici o sarcină politică. Livrările în natură fuseseră suprimate mai devreme cu 10 ani. După prima fază, reparaţiile continuau să fie plătite, pînă în 1988. Ratele anuale fixate reprezentau o diminuare sensibilă prin raportare la cele prevăzute în planul Dawes. Experţii planului Young credeau că Germania era în măsură să le plătească de-a lungul anilor. Este de remarcat, de asemenea,

că nu se pusese problema reparaţiilor faţă de datoriile interaliaţilor (clauza de salvgardare), pentru întîrzierea plăţii, pînă în 1988. Poincaré a admis acest lucru în 16 iulie la Camera Deputaţilor, dar cu toate acestea a reuşit să obţină ratificarea Acordului Mellon-Béranger şi a acordului similar încheiat în iulie 1926 cu Anglia. Voturile ajunseră la o majoritate şubredă la 20 iulie, la Cameră, şi la 26 iulie, la Senat. Planul Young fusese ratificat simultan. La Conferinţa de la Haga, delegatul englez, Philip Snowden, a adus diferite obiecţii Planului Young, în primul rînd, pe aceea de a atribui Franţei cea mai mare parte din indemnităţile „non-diferabile", contrar dispoziţiilor convenite în 1920, la Conferinţa de la Spa cu privire la procentajele atribuite fiecărei naţiuni. Pe de altă parte, Snowden era ostil ideii de a menţine timp de 10 ani livrările în natură. El obţinu cîteva rectificări şi, la 31 august, conferinţa adopta planul Young.

Moartea lui Stresemann

Conferinţa de la Haga trebuia să fie cel de-al doilea succes important obţinut de Stresemann. El ţinuse la 6 septembrie la Societatea Naţiunilor un discurs impresionant în care ridicase o serie de noi probleme: dezarmarea şi protecţia minorităţilor. La Conferinţa de la Haga s-a pus problema unui proiect de federaţie europeană. Într-un discurs ţinut la 8 septembrie, la Geneva, Briand a dezvoltat ideea unei uniunii europene, cu un statut federal. În discursul său din 9 septembrie, Stresemann s-a declarat în favoarea acestui plan şi a refuzat să-l considere o utopie. Dar el dădea deja impresia că este foarte bolnav. Stresemann, muncind aproape pînă la sfîrşitul vieţii, a murit la Berlin, la 3 octombrie 1929.

V. Europa orientală şi mediteraneană a anilor 1925 – 1929

În Europa orientală şi mediteraneană, perioada care se întinde între 1925 şi 1929 a fost mai puţin agitată decît precedenta. Uniunea Sovietică, al cărei guvern era acum recunoscut de cele mai multe state europene, a suportat, între anii 1924 (moartea lui Lenin) şi 1927 (Troţky, exclus din partidul comunist) o gravă criză internă, care o impiedica să se implice activ în politica europeană. URSS se temea de constituirea unui front antisovietic şi considera Tratatul de le Locarno ca o ameninţare. Ea a condamnat formal Societatea Naţiunilor: „Nu este decît o singură cale de a scăpa de jugul imperialiştilor, declara comitetul executiv al Kominternului în aprilie 1926: desfiinţarea Societăţii Naţiunilor". Cu toate acestea, exilul voluntar al lui Cicerin (în primăvara lui 1928), ca urmare a neînţelegerilor cu adjunctul său Litvinov, a determinat o anumită evoluţie a lucrurilor.

Politica italiană era, din contră, mai activă, în special în regiunea danubiană şi balcanică, şi această activitate suscitase o întărire a alianţelor franceze.

În cele din urmă, în zona mediteraneană, faptele esenţiale se învîrteau în jurul conflictelor Greciei cu statele vecine: Turcia, Bulgaria, Iugoslavia, Albania şi Italia.

Tratatul de la Berlin

Raporturile germano-sovietice fuseseră aproape cordiale de cînd Tratatul de la Rapallo (16 aprilie 1922) pusese bazele unei anumite colaborări politice şi economice între cele două ţări. În timpul Conferinţei de la Locarno, comisarul poporului, însărcinat cu Afacerile Externe, Cicerin, aflat în vizită într-un oraş german, a făcut demersuri pe lîngă guvernul german pentru încheierea unui tratat de prietenie şi de neutralitate. Stresemann a încercat, la început, să se sustragă acestei iniţiative. Dar, apoi, dorind echilibrul puterilor, poate ca mijloc de presiune asupra occidentalilor, a acceptat semnarea unui acord economic (la 12 octombrie 1925) şi, în fine, a unui acord politic, semnat la Berlin la 24 aprilie 1926. Era un tratat de prietenie şi de neutralitate. Articolul 2 prevedea că în cazul în care, în ciuda atitudinii sale paşnice, una dintre părţile contractante ar fi obiectul agresiunii unei alte puteri, cealaltă parte să-şi păstreze neutralitatea. Articolul 3 obliga pe fiecare dintre părţile contractante să nu adere la o coaliţie care ar avea drept scop supunerea celuilalt la un boicot financiar sau economic. La cîteva luni după aceasta, intrarea Germaniei în Societatea Naţiunilor i-a neliniştit din nou pe ruşi, care considerau acest organism drept un instrument al politicii capitaliste îndreptat contra Uniunii Sovietice.

Rusia, Polonia şi ţările baltice

Polonia a încercat, în 1925, să ajungă la un tratat de garantare a frontierelor orientale. La iniţiativa sa, mai multe conferinţe ale reprezentanţilor polonezi, letoni, estonieni şi finlandezi au avut loc în 1925. În ianuarie, la Helsingfors, a fost semnat un tratat de arbitraj între cele patru ţări. La 11 septembrie 1925, o nouă conferinţă a avut loc. În cadrul acesteia s-a studiat un sistem de garantare a frontierelor. Lituania însă a rămas foarte ostilă Poloniei de la chestiunea Vilnius, încercînd să creeze o „Mică Antantă Baltică". Pentru a împiedica semnarea unui asemenea acord pe care ea îl considera îndreptat contra ei, URSS a oferit Poloniei şi statelor baltice semnarea unui tratat bilateral de neagresiune şi de neutralitate. Polonezii au răspuns propunînd un pact de garanţii de ansamblu, iar ţările baltice au făcut propuneri identice (la 5 mai 1926). Lituania a acceptat propunerea sovieticilor. La 28 septembrie 1926, preşedintele Consiliului şi ministrul Afacerilor Externe lituanian, Slezevicius, a semnat, la Moscova, un „tratat de prietenie şi de neutralitate": fiecare dintre cele două părţi respecta inviolabilitatea teritoriului celeilalte părţi şi rămînea neutră în caz de agresiune contra celeilalte părţi. Letonia a parafat şi ea un tratat de neutralitate cu URSS, la 9 martie 1927. Deja tratate similare fuseseră semnate cu Turcia (la 17 decembrie 1925) şi cu Afganistanul (la 31 august 1926). De fapt, temerile URSS nu erau cu totul nejustificate. În cursul anilor 1926-1928, relaţiile dintre Soviete, pe de o parte, şi Franţa, Anglia şi Italia, pe de alta, s-au deteriorat mult, fără a mai vorbi despre dificultăţile existente în relaţiile cu Polonia, Letonia şi Estonia.

Tensiunea franco-rusă

În ciuda eşecurilor sale din 1922, Franţa mai păstra încă o slabă speranţă de a obţine rambursarea datoriilor ruseşti. În februarie 1925, a început la Paris o conferinţă franco-sovietică pentru a se dezbate aceste probleme. Dar delegaţia sovietică, prezidată de ambasadorul Rakovski, cerea restituirea flotei ruse de la Marea Neagră, care fusese sechestrată la Bizerta, ca şi a altor bunuri. Ea accepta rambursarea împrumuturilor dinainte de război, mijlocind acordarea de credite corespunzătoare. Delegaţia franceză, prezidată de Monzie, ar fi acceptat compromisul. Dar Poincaré îl considera iluzoriu. În martie 1927, conferinţa s-a încheiat cu un eşec. Între timp, un alt eveniment a dus la sporirea tensiunii dintre cele două state: semnarea tratatului franco-român.

Din 1920, România a încercat să obţină garantarea frontierelor sale şi mai ales ale Basarabiei. Protocolul din 1920, care îi recunoştea Basarabia, fusese ratificat de Franţa şi Anglia, nu şi de Japonia şi Italia. În 1926, România şi-a înnoit alianţa sa militară din 3 martie 1921 cu Polonia. Ea încerca să se apropie de Anglia (preşedintele Consiliului, Averescu, s-a deplasat la Londra), de Italia şi de Franţa: la 10 iunie 1926, Briand şi ministrul României la Paris, Diamandi, au semnat un tratat de alianţă. Aceasta însemna, în opinia lui Briand, realizarea promisiunilor făcute de Poincaré României şi semnarea a fost grăbită, deoarece se ştia că România negocia şi cu Italia.

Faţă de acest tratat, URSS a ripostat printr-o notă din 2 octombrie 1926, protestînd contra anexării Basarabiei de către România. După această notă şi eşecul definitiv al convorbirilor asupra datoriei ruseşti, în Franţa s-a conturat o puternică mişcare în favoarea unei rupturi a relaţiilor dintre cele două ţări. Dar Briand a preferat să nu împingă lucrurile la extrem.

Tensiunea italo-rusă

Din 1924, Italia a făcut mari eforturi de a se apropia de ţările din Mica Antantă. Mussolini a semnat, în iulie 1924, un tratat de prietenie cu Cehoslovacia. Cu generalul Averescu, care avea reputaţia de italofil, el a semnat, de asemenea, un tratat de prietenie italo-român, la 16 septembrie 1926. Prin acest tratat, se recunoşteau formal drepturile României asupra Basarabiei. Începînd cu 6 octombrie, la patru zile după nota de protest adresată Franţei, URSS a adresat o notă asemănătoare Italiei.

Tensiunea anglo-rusă

Raporturile cu Anglia erau şi mai proaste. Cauza tensiunii o constituia greva generală din mai 1926, iniţiată de *Trade Unions* şi care a durat o săptămînă, urmată de greva minerilor, care s-a prelungit pînă în toamnă şi care nu a avut nici un rezultat. Această grevă fusese anunţată în decembrie 1925, de Zinoviev la Congresul al XIV-lea al PCUS. Sindicatele ruse au făcut colecte în favoarea minerilor englezi. În iulie 1926, a avut loc la Paris o conferinţă între reprezentanţii *Trade Unions* şi sindicatele ruseşti. De fapt, înţelegerea dintre cele două părţi nu era atît de strînsă cum părea. Dar guvernul conservator britanic a adresat

sovieticilor, la 12 iunie 1926, o notă de protest împotriva faptului că sindicatele sovietice finanţau sindicatele engleze. Guvernul sovietic a răspuns, la 15 iunie, pentru a-şi justifica atitudinea. La 24 iunie, guvernul Baldwin a publicat o *Carte albastră*, culegere de documente destinate să demonstreze ingerinţa sovieticilor în politica britanică. Puţin mai tîrziu, Chamberlain a ameninţat URSS cu ruperea acordului comercial şi chiar a relaţiilor diplomatice normale. La 12 mai 1927, a fost organizată o percheziţie în localurile societăţii comerciale anglo-sovietice, Arcos. Poliţia engleză a confiscat arhivele reprezentantului comercial sovietic. URSS a protestat împotriva acestei violări a imunităţii diplomatice. Chestiunea a fost dezbătută la 24 mai în Camera Comunelor, unde numai Lloyd George şi cîţiva deputaţi au dezaprobat guvernul Baldwin, cînd acesta a anunţat decizia de a anula acordul comercial şi de a rupe relaţiile diplomatice cu URSS. Camera Comunelor şi-a dat aprobarea la 26 mai. În aceeaşi zi, a fost publicată o *Carte albă* cuprinzînd 17 documente despre intrigile antibritanice ale URSS. Guvernul sovietic a protestat zadarnic la 28 mai.

Izolarea URSS

La cîteva zile după aceea, în ziua de 15 iunie 1927, la Geneva a avut loc o conferinţă între Chamberlain, Stresemann, Briand, Vandervelde şi contele Ishii, unde a fost abordată problema raporturilor cu URSS. Chamberlain i-a propus lui Stresemann – care a relatat în scris întrevederea – să-şi exercite influenţa asupra guvernului rus, pentru a ajunge la o apropiere economică între Rusia şi Europa. El refuza „orice cruciadă antibolşevică". Stresemann a declarat în Reichstag, la 23 iulie, că Germania nu voia să participe la o acţiune comună contra URSS. După asasinarea unuia dintre diplomaţii săi, URSS a rupt relaţiile diplomatice cu Elveţia. De-abia în anul 1929, cînd URSS va adera la Pactul Briand-Kellogg, raporturile URSS cu principalele ţări europene se vor ameliora.

Primul tratat italo-albanez

Italia mussoliniană făcea eforturi să-şi întărească poziţia în Europa dunăreană şi balcanică. Ea s-a ciocnit aici de influenţa franceză, ostilă revizuirii tratatelor. Am putut observa deja rivalitatea dintre cele două ţări în privinţa României. Ambele ţări au participat activ la disputa dintre Albania şi Iugoslavia. Ahmed Zogu, protejat iugoslav, s-a alăturat italienilor după ce l-a gonit pe Fan Noli din Albania. Ales preşedinte pentru şapte ani, el l-a anunţat pe Mussolini, la 31 ianuarie 1925, că intenţiona să realizeze un guvern solid în Albania pentru a contribui la pacea din Balcani. Mussolini l-a recunoscut imediat. La 27 noiembrie 1926, cele două ţări au semnat la Tirana un „pact de prietenie şi de securitate" valabil cinci ani. *Statu quo*-ul politic şi teritorial al Albaniei era garantat. Marile puteri semnatare promiteau să nu încheie cu alte puteri angajamente politice sau militare care să aducă prejudicii intereselor celeilalte părţi. În caz de conflict, ele se angajau să se supună arbitrajului.

Alianța franco-iugoslavă

Tratatul de la Tirana a suscitat imediat îngrijorarea Franței și a Iugoslaviei. El menținea independența Albaniei, dar dădea Italiei o preponderență de necontestat asupra Adriaticii. Iugoslavii considerau că tratatul viola „pactul de prietenie și de colaborare mutuală cordială" semnat la Roma, care prevedea consultări prealabile în cazul în care una dintre țări întreprindea o acțiune care putea să afecteze interesele celorlalte. Or, Iugoslavia, membră a Micii Antante, considera Pactul de la Roma ca virtual abolit. De aceea, între cele două țări tensiunea a sporit. În martie 1927, Mussolini a adresat Franței, Marii Britanii, Germaniei și Bulgariei o notă prin care se plîngea de pregătirile militare iugoslave. Iugoslavia încerca să lege ratificarea acordurilor de la Nettuno – la care ea nu era încă parte – de problema Tratatului de la Tirana, pe care ea voia să-l pună în discuția Societății Națiunilor. În cursul anului 1927, între Italia și Iugoslavia relațiile diplomatice s-au întrerupt.

Din martie 1926, Iugoslavia a negociat un acord cu Franța. Briand s-a gîndit un timp dacă să admită în acest acord și Italia, pentru a realiza un tratat tripartit. Dar Mussolini a refuzat. La 11 noiembrie 1927, ministrul de Externe iugoslav, Marinkovici, a semnat Acordul de la Paris. Acesta era, pe de o parte, un tratat de prietenie și de alianță, pe de altă parte, un tratat de arbitraj. Briand a declarat că acesta nu era îndreptat contra Italiei, dar Mussolini se plîngea de tratat și de faptul că a fost aleasă, pentru a-l semna, aniversarea armistițiului.

Al doilea tratat italo-albanez

Încă din 22 noiembrie, Mussolini a ripostat, semnînd cu Albania un al doilea tratat la Tirana, de această dată o alianță defensivă, încheiată pe o durată de 20 de ani. În caz de război, cele două țări nu încheiau pace separată. Albania trecea din ce în ce mai mult în zona de influență italiană. Era considerată în Italia o „Belgie Italiană"; se compara, de asemenea, situația ei cu cea a Portugaliei față de Anglia.

Totuși, Briand nu căuta să afecteze raporturile franco-italiene și după cîteva zile a fost semnat un *modus vivendi* temporar, reglînd situația cetățenilor francezi pe teritoriul italian și a italienilor pe teritoriul francez. Mussolini a profitat de împrejurare pentru a declara că nu avea nici o obiecție împotriva tratatului franco-iugoslav. La rîndul său, Iugoslavia a ratificat, cu o întîrziere de trei ani, convențiile de la Nettuno din 1925. Dar pactul de prietenie și colaborare cordială, semnat la Roma în 1924, a expirat în ianuarie 1929 și nu a mai fost reînnoit. În septembrie 1928, Ahmed Zogu a fost încoronat rege al albanezilor, cu aprobarea Italiei.

Revizionismul italian și Ungaria

Italia își consolidase, de asemenea, legăturile cu Ungaria, încheind la 5 septembrie 1925 un tratat de comerț și la 4 aprilie 1927 un tratat de prietenie. Cele două state nu erau aliate; ele se angajau doar să se supună procedurilor de conciliere și de arbitraj în caz de conflict. Dar guvernul ungar declara că Ungaria intra astfel în sfera de interese italiene.

Această politică italiană şi-a găsit adevăratul sens în 1928. Mussolini, care în noiembrie 1922 declarase că tratatele trebuia să fie executate, dar că ele nu erau eterne, luă poziţie în favoarea revizuirii ulterioare. El a acordat un interviu ziarului englez *Daily Mail*, al cărui director, lordul Ruthermore, era de acord cu revizuirea şi, totodată, într-un discurs ţinut pe 5 iunie 1928, declară că eternitatea unui tratat ar însemna că la un moment dat umanitatea, printr-un miracol monstruos, ar fi fost supusă mumificării, cu alte cuvinte ar fi fost moartă; el dădu exemplul efemerului Tratat de la Sèvres. Ironic, el atribuie tratatele nu justiţiei divine, ci influenţei Lunii. Anunţă că între 1935 şi 1940 Europa va ajunge la un moment delicat din istoria ei. Pentru a evita complicaţiile, trebuia să fie revizuite clauzele din 1919. Mussolini se declară mai cu seamă adeptul unei revizuiri în favoarea Ungariei.

Grecia şi vecinii săi

Situaţia în Europa Centrală şi în Balcani rămînea, aşadar, tulbure. Grecia, mai ales, era în conflict cu toţi vecinii ei. Cu Turcia, schimburile de populaţii nu erau încă terminate în 1925 şi problema prilejuia nenumărate fricţiuni între cele două ţări. Cu Bulgaria, incidentele de frontieră erau numeroase. La 22 octombrie 1925, se traseră focuri de armă. Grecii înaintară pe teritoriul bulgar şi se pregătiră să înainteze spre Petrici.

Chiar a doua zi, guvernul bulgar adresă un apel către Societatea Naţiunilor. Briand, pe atunci preşedinte, convocă Consiliul Ligii. În aşteptare, ordonă celor două părţi să se abţină de a recurge la război. Consiliul se reuni şi trimise ataşaţi militari la faţa locului. Trupele greceşti evacuară Bulgaria. Acesta a fost pentru Societatea Naţiunilor un succes apreciabil, poate singurul pe care l-a obţinut vreodată. Dar tensiunea persista. Grecia era deopotrivă în relaţii delicate cu Albania, căreia îi cerea teritoriul Argirocastro, populat de greci.

Pe de altă parte, musulmanii albanezi, ce trăiau în Grecia, îşi plîngeau soarta şi determinară Societatea Naţiunilor să intervină în favoarea lor. În fine, existau dificultăţi serioase între Grecia şi Iugoslavia.

Marea Britanie, permanent interesată de Grecia, din cauza situării geografice a acesteia, încerca să o apropie de Iugoslavia şi de Bulgaria pentru a realiza un „Locarno balcanic".

Din ianuarie 1926, începură negocieri între Grecia şi Iugoslavia, şi cele două ţări semnară la Atena, la 17 august 1926, un „tratat de prietenie şi colaborare".

Franţa nu prea era însă adepta acestui „Locarno balcanic", preferînd sistemul Micii Antante. Pe de altă parte, a fost imposibil să se integreze Bulgaria în acest sistem. Ostilitatea sa faţă de Grecia, sprijinul ei pentru „Organizaţia revoluţionară interioară macedoneană", care intensificase atentatele teroriste în Iugoslavia, făceau această soluţie imposibil de realizat.

În cele din urmă, Parlamentul grec a refuzat, la 25 august 1927, să ratifice tratatul greco-iugoslav.

Problemele extraeuropene între anii 1921 şi 1929

I. Conferinţa de la Washington

Republicanii la putere în SUA

Statele Unite erau guvernate, în 1921, de noul preşedinte republican Warren G. Harding, care alesese pentru funcţia de secretar de stat o remarcabilă personalitate, fost rival republican al lui Wilson la alegerile din 1916, Charles Evans Hughes. Alegerea s-a făcut în principal pe baza ideii de revenire la normal pe care o preconizase Harding. Pe plan extern, normalitatea reprezenta menţinerea izolării tradiţionale, incompatibilă cu obligaţiile impuse de Societatea Naţiunilor. Harding nu îşi afirmase formal poziţia contra adeziunii americanilor, înainte de alegerea sa. Dar, încă de la venirea sa la putere, el interpretă votul popular ca pe o respingere a Societăţii Naţiunilor. Pe 24 august 1921, Statele Unite au semnat un tratat de pace separată cu Germania. Evacuarea trupelor de ocupaţie americane din Germania luă sfîrşit la începutul anului 1923.

Cu cîteva zile înainte de tratat, pe 11 august 1921, preşedintele Harding luase iniţiativa de a invita la Washington pe reprezentanţii Franţei, Marii Britanii, Italiei, Olandei, Belgiei, Portugaliei, Japoniei şi Chinei. Obiectivele oficiale ale conferinţei erau:

– dezarmarea, în general, şi, în special, dezarmarea navală;

– soluţionarea problemelor Extremului Orient şi ale Pacificului.

Conferinţa a avut loc la Washington între 12 noiembrie 1921 şi 6 februarie 1922. Briand a reprezentat Franţa pînă la 24 noiembrie.

Limitarea armamentului naval

În ce priveşte dezarmarea, Briand obţine respingerea propunerii engleze, extinzînd ceea ce se discutase nu numai la dezarmarea navală, dar şi la cea terestră. Franţa considera că trebuie să menţină importante forţe militare pentru

a asigura securitatea împotriva Germaniei, judecată ca întotdeauna periculoasă. A fost abordată doar dezarmarea navală. În deschiderea conferinţei, Hughes propunea un plan vast care prevedea, în afară de încetarea anumitor construcţii, stabilirea de cote pentru principalele puteri maritime.

Anglia acceptase deja principiul parităţii navale. Contrar a ceea ce scontase, Franţa avea împotriva ei o adevărată coaliţie anglo-americană. Cele două state aveau un program pe termen lung de mărire a flotelor, destinat umplerii golurilor lăsate de război, care provocase distrugerea unor nave, şi prin încetinirea construcţiilor navale. Spre deosebire de Anglia şi Statele Unite, Franţa destinase într-adevăr războiului terestru principalul său efort financiar şi industrial. Statele Unite, reprezentate prin Hughes, bătrînul secretar de stat Elihu Root, Henry Cabot Lodge, preşedintele Comisiei senatoriale pentru Afaceri Externe pînă la moartea sa (în 1924), şi democratul Oscar W. Underwood, pledau mai ales pentru oprirea unei curse costisitoare a armamentului naval. Fără îndoială, SUA erau sigure că pot să cîştige cursa. Dar ameninţarea japoneză din Pacific era gravă dacă Japonia executa programul său naval. Cît priveşte Anglia, ea se resemna prin forţa lucrurilor abandonînd regula *Two powers standard*, pe care şi-o impusese întotdeauna pînă în 1914; să aibă o flotă cel puţin egală cu suma celorlalte două cele mai puternice flote din lume. Aceasta însemna că lăsa Statele Unite să preia controlul naval în anumite zone pe care ea le dominase altădată, cea din Golful Mexic şi cea din Marea Caraibelor, de exemplu, – şi că le lăsa o parte din responsabilitate pentru apărarea Canadei.

În ceea ce priveşte Japonia, reprezentată de Kato, ea suporta într-un mod deosebit de grav efectele crizei economice mondiale din 1920-1921; un puternic curent de opinie se manifesta aici împotriva cheltuielilor militare şi navale.

Congresul Camerelor de Comerţ a votat în iunie 1921 o înţelegere în favoarea reducerii creditelor militare. Anglia nu ceruse reînnoirea alianţei militare anglo-japoneze din 1902, care tocmai trebuia să expire în iunie 1921. Britanicii voiau să dea astfel satisfacţie Statelor Unite şi Canadei şi se preocupau foarte puţin să favorizeze o ţară care în Extremul Orient devenea rivala lor.

Tratatul pentru limitarea armamentului naval sau „Tratatul celor cinci puteri" a fost semnat la 6 februarie 1922 de Statele Unite, Marea Britanie, Japonia, Franţa şi Italia pentru o perioadă de 15 ani.

Se fixa, astfel, proporţia navelor de linie care puteau fi păstrate de cei cinci semnatari: cinci pentru Statele Unite, cinci pentru Anglia, trei pentru Japonia, 1,75 pentru Franţa şi Italia. În plus, oprirea construirii navelor de linie (*Naval Holiday*) era stabilită pentru o perioadă de zece ani. Negociatorul englez Balfour a obţinut, astfel, un succes real în detrimentul Franţei, redusă la nivelul flotei italiene, chiar dacă trebuia să-şi repartizeze navele între Atlantic şi Mediterana şi avea un vast imperiu de protejat.

În replică, Briand, apoi, Sarraut au determinat celelalte state să nu limiteze construcţia submarinelor, în ciuda protestelor lui Balfour, şi nici a navelor mici şi mijlocii.

Pentru a obţine asentimentul Japoniei, care ar fi dorit paritatea cu Statele Unite şi Anglia, s-a precizat, de asemenea, menţinerea *status quo*-ului pentru fortificaţiile posesiunilor insulare ale Statelor Unite, Imperiului Britanic şi Japoniei în Pacific (cu excepţia arhipelagului japonez propriu-zis şi a insulelor vecine, Noua Zeelandă şi insulele Hawaii).

Această clauză era favorabilă Japoniei, care tocmai terminase fortificarea insulelor Bonin, în timp ce Statelor Unite li se interzicea crearea de baze navale în insula Guam sau în Filipine.

Tratatul celor patru puteri asupra Pacificului

În ceea ce priveşte Extremul Orient, lui Briand i-a fost greu să obţină admiterea Franţei printre negociatori; pretextul era că insulele franceze din Pacific nu erau ameninţate.

De fapt, opoziţia venea mai mult din partea Angliei. Aceasta căuta să substituie tratatul anglo-japonez cu un acord mai larg, garantînd *status quo*-ul în Pacific. Dorea, pentru a reuşi acest lucru, să îi determine pe americani să adere la alianţa anglo-japoneză. Acesta era proiectul pe care Balfour i-l sugera lui Hughes la 11 noiembrie 1921. Hughes refuză, dar, la 26 noiembrie, Japonia aprobă propunerea lui Balfour.

De asemenea, Hughes sfîrşise prin adoptarea unei soluţii de compromis, care consta în includerea Franţei într-un tratat de garanţie a posesiunilor din Pacific. Era o modalitate de a o determina să accepte clauzele navale cu care încă nu era de acord. În final, la 13 decembrie a fost semnat „Tratatul celor patru puteri". Acest tratat era valabil 10 ani. El făcea inutilă alianţa anglo-japoneză (art.4). Semnatarii conveneau să respecte drepturile lor privind posesiunile insulare în zona Pacificului.

Dacă se producea un diferend între ei, o nouă conferinţă era convocată. Dacă o terţă putere ameninţa aceste posesiuni, cele patru semnatare se consultau pentru a lua măsuri. Dominioanele Australia şi Noua Zeelandă şi arhipelagul japonez erau incluse în „posesiunile insulare". Japonia a reuşit ulterior (6 februarie) ca arhipelagul japonez, teritoriu metropolitan, să nu fie considerat din această categorie. Era în fond un tratat de neagresiune pentru Pacific.

Discuţiile despre China

La fel de importante au fost discuţiile în ceea ce priveşte China. Delegaţia chineză se compunea exclusiv din reprezentanţi ai guvernului de la Pekin, Alfred Sze, ambasadorul Chinei în Statele Unite, Wellington Koo, ambasadorul la Londra, Ching Hui Wang. Sun Yat-sen, care fusese ales la 7 mai 1921 preşedinte al Republicii Chineze, la Canton, refuzase să trimită un reprezentant alături de cei de la Pekin. Delegaţia chineză avea 3 obiective: să obţină ca nici o nouă limitare să nu fie adusă suveranităţii chineze, eliminarea intervenţiei străine în cazul cînd aceasta nu se baza pe nici un tratat, obţinerea revizuirii tratatelor existente.

Această politică era larg susţinută de Hughes şi delegaţia americană era favorabilă principiului uşii deschise în China şi ostilă extensiei influenţei japoneze, începînd cu „Tratatul celor 21 de cereri" din 1915.

Anglia se raliase principiului uşii deschise. Englezii admiteau să renunţe la drepturile lor de exteritorialitate asupra Wei Hai Wei (Balfour o declara explicit la 3 februarie 1922), dar nu în zona aflată sub tutelă de la Kowloon şi noile teritorii aflate tot sub tutelă care protejau Hong-Kongul în partea continentală. Francezii şi, în special, bătrînul guvernator al Indochinei, Albert Sarraut, care îl seconda pe Viviani, şeful delegaţiei după plecarea lui Briand, admiteau cel mult o eventuală evacuare a teritoriului aflat sub tutelă de la Kuang Ceu Wan.

Japonezii, preocupaţi de menţinerea avantajelor cîştigate şi de dezvoltarea lor, aveau intenţia de a-şi proteja pas cu pas poziţia. Dar, deşi sprijiniţi cîteodată de delegaţia franceză, ei se simţeau în general izolaţi. Cel mai bun argument al lor era anarhia dominantă în China; guvernul de la Pekin era în prag de faliment.

Echipa condusă de San Cin-Tseng s-a retras la 17 decembrie, odată cu venirea la putere a dictatorului Manciuriei, Ciang Tso-lin, care constituise un guvern; acesta a devenit însă repede nepopular, căci mai mulţi miniştri erau acuzaţi de a fi vînduţi Japoniei. Preşedintele Consiliului Liang Shin-yi a trebuit să demisioneze. Războiul civil şi banditismul luau amploare în toată China.

După discuţii dure, care au avut loc în şedinţă plenară şi, mai ales, în interiorul „Comitetului pentru Extremul Orient", chinezii nu au obţinut satisfacţiile dorite.

Prima lor revendicare a fost acceptată de toţi: nici o nouă autoritate străină asupra Chinei. Marile puteri s-au pus de acord asupra unui text propus la 21 noiembrie 1921 de delegatul american Elihu Root. Cele 8 puteri care participau la discuţiile de la Washington cu China se angajau să respecte suveranitatea, independenţa şi integritatea teritorială şi administrativă a unui guvern stabil în China, menţinînd principiul porţilor deschise pentru comerţul şi industria tuturor naţiunilor pe întreg teritoriul chinez, fără a se profita de condiţiile anarhice din China pentru a se obţine privilegii dăunătoare cetăţenilor din alte state. Dar acest text, care trebuia inclus în articolele 1–4 din „Tratatul celor 9 puteri", semnat la 6 februarie 1922, nu avea efect retroactiv.

În domeniul avantajelor obţinute de străini, chinezii au obţinut satisfacţii într-un număr limitat de puncte: marile puteri acceptau să-şi suprime serviciile de poştă specială şi să nu-şi utilizeze serviciile speciale de radio şi telegraful particular decît în scopuri guvernamentale, nu comerciale. Ele refuzau să-şi retragă trupele. Americanii ar fi vrut să înlocuiască controlul interaliat, stabilit în 1921 asupra Căilor Ferate din Estul Chinei *(Chinese Eastern Railway)* din Manciuria – control supus influenţei ruse înainte de 1917 – cu un comitet financiar internaţional exercitînd aceleaşi puteri. O forţă de poliţie internaţională alcătuită din chinezi menţinea securitatea în zona căii ferate. China obţinu ca administraţia căii ferate şi dreptul poliţiei să fie remise unui consiliu de direcţie format din cinci chinezi şi cinci ruşi Albi, reprezentînd Banca ruso-asiatică. Rusia sovietică era astfel eliminată.

O convenţie specială unifica drepturile vămilor asupra frontierelor terestre şi maritime şi decidea asupra ridicării acestor drepturi la 5% *ad valorem*. China nu a putut să obţină independenţa vamală şi nici măcar ca drepturile să fie ridicate la 12½%.

O altă convenţie prevedea că exteritorialitatea va fi suprimată cînd organizaţia judiciară chineză va da suficiente garanţii. Era întîrziată pe timp nedeterminat abolirea acestui privilegiu considerat odios de naţionaliştii chinezi. China se angaja să nu facă discriminări în utilizarea căilor sale ferate.

Negocierile chino-japoneze

China ar fi vrut ca, în cadrul conferinţei, să fie examinate problemele articolelor Tratatului de la Versailles, cedarea drepturilor germane în Shantung Japoniei şi cerea Japoniei renunţarea la „Tratatul celor 21 de cereri" din mai 1915. Japonia accepta să studieze aceste probleme la întrevederile bilaterale chino-japoneze. Statele Unite au făcut presiuni asupra Japoniei pentru a o obliga să cedeze. SUA au ameninţat-o cu reluarea cursei înarmării navale, cursă în care Japonia ar fi fost sigur învinsă. Japonia nu acceptă să renunţe la „Tratatul celor 21 de cereri" pentru că, spunea negociatorul nipon, baronul Shidehara, China semnase acest tratat ca stat suveran. Totuşi, accepta să abandoneze în fapt majoritatea privilegiilor pe care i le conferea acest tratat. Prin acordul chino-japonez din 4 februarie 1922, Japonia se angaja să restituie Chinei, într-un termen de 6 luni, teritoriul de la golful Kiao Ceu, fostele bunuri germane din această regiune şi, cu preţul a 66 milioane de franci-aur, fostele căi ferate germane de la Shantung. Garnizoana japoneză de la Tsing Tao trebuia evacuată în 30 de zile.

În paralel cu Conferinţa de la Washington şi la presiunea lui Hughes, Japonia anunţa evacuarea provinciei maritime „în scurt timp". În fapt, după o negociere nereuşită cu Republica din Extremul Orient, care refuza să-i cedeze avantajele comerciale, guvernul japonez se resemna să-şi cheme trupele între lunile august şi octombrie 1922. Astfel, Conferinţa de la Washington, cu toate că nu a satisfăcut toate revendicările chinezilor, marca pentru Japonia, după cum spunea Pierre Renouvin, o adevărată lovitură. Singurele avantaje serioase pe care Japonia le obţinuse erau limitarea flotei americane şi angajamentul Statelor Unite de a nu fortifica anumite insule ale lor din Pacific.

II. Extremul Orient după Conferinţa de la Washington

Abandonarea momentană a pretenţiilor japoneze asupra Chinei, cumpătarea lui Shidehara, ministrul nipon al Afacerilor Exerne din 1924 pînă în 1927 şi din 1929 pînă în 1931, caracterizează perioada care a urmat Conferinţei de la Washington în Extremul Orient. Pe de altă parte, China era victima unor grave dificultăţi interne – pe care le vom expune în măsura în care au avut repercusiuni internaţionale.

URSS şi China de Sud

China era împărţită între două guverne, cel de la Pekin, singurul recunoscut de către marile puteri, şi cel din sud, dominat, pînă la moartea sa, la 12 martie 1925, de personalitatea lui Sun Yat-sen şi de Gomindan (partidul naţionalist). Cele două guverne, mai ales cel de la Pekin, sufereau lovituri de stat neîncetate. Sun Yat-sen el însuşi a fost de mai multe ori îndepărtat de la putere. Şi un guvern şi celălalt nu dominau decît cîteva provincii. Celelalte erau conduse de un anumit număr de generali. Problema care se punea puterilor era aceea de a şti cu care guvern să negocieze.

O misiune sovietică condusă de Joffe a mers la Pekin (1922 – ianuarie 1923); dar, pentru URSS, adevăratul guvern chinez era cel din sud. La 26 ianuarie 1923, Joffe, care se întorsese din China de Sud, semna cu Sun Yat-sen, momentan refugiat la Shanghai, un acord prin care se recunoştea faptul că, în acea perioadă, China nu era pregătită pentru adoptarea regimului comunist.

Sun Yat-sen admitea ocuparea temporară a Mongoliei exterioare de către trupele sovietice; în mai 1924, moartea ultimului han al Mongoliei, Kutukthu, permitea transformarea ţării într-o Republică Populară a Mongoliei exterioare. Sovieticii se angajaseră să favorizeze unificarea Chinei şi independenţa sa alături de puterile care îi impuseseră tratate inegale. Joffe se întoarse după aceea la Tokio pentru a negocia retrocedarea părţii de nord a Sahalinului. El a fost mult timp reţinut acolo din cauza bolii. În octombrie 1923, o altă misiune rusă, condusă de Borodin, a sosit la Canton unde, lucrînd în strîns acord cu Sun Yat-sen, a reformat Gomindanul, în care au fost introduşi membri ai Partidului Comunist Chinez. Instructorii militari ruşi au îmbunătăţit nivelul armatelor din sud şi şi-au instaurat influenţa asupra Academiei Militare de la Whampoa. Această influenţă rusă a durat pînă în 1926-1927. După moartea lui Sun Yat-sen, Cian Kai-şi, principalul şef militar din Gomindan, se îndepărtă de sovietici. La 20 martie 1926, el i-a expulzat din Canton pe comuniştii ruşi. Aceştia se refugiară la Hankeu unde au constituit un guvern. Dar, în decembrie 1927, Cian Kai-şi reprima o răzvrătire comunistă la Canton şi ordona închiderea agenţiilor comerciale ruseşti în China. Guvernul de la Hankeu s-a prăbuşit, iar Borodin a părăsit ţara. Guvernul rus, după ce crezuse, în 1925, într-o apropiată revoluţie comunistă în China, a trebuit să recunoască faptul că aceasta era compromisă; la 14 decembrie 1927, el a rupt relaţiile diplomatice cu guvernul naţionalist al Gomindanului.

URSS şi China de Nord

Simultan, URSS negocia un acord cu guvernul de la Pekin. La 14 august 1923, un alt trimis sovietic, Karakhan, a sosit la Harbin, apoi s-a întoars la Pekin, la 2 septembrie. După cîteva luni de negocieri, un acord pregătitor a fost parafat la 14 martie 1924, în ciuda surdei opoziţii a celorlalte mari puteri. La 31 mai, acordul definitiv a fost semnat între Karakhan şi ministrul chinez al Afacerilor Externe, Wellington Koo. Primul articol stipula recunoaşterea guvernului sovietic de către China. Articolul 3 anula toate tratatele încheiate

între China şi guvernul ţarist şi anunţa că acestea vor fi înlocuite de tratate încheiate pe bază de egalitate. Articolul 5 privea Mongolia exterioară; aceasta era considerată ca o „parte integrantă a Republicii Chineze". Astfel, acest articol constituia, pentru Rusia, un regres, cel puţin aparent, în raport cu tratatul sovieto-mongol, care recunoştea independenţa totală a Mongoliei exterioare. Amîndouă părţile se angajau să „nu permită în teritoriile lor existenţa şi activitatea grupurilor şi al organizaţiilor" al căror scop va fi de „a lupta prin acte de violenţă" împotriva guvernului celeilalte părţi, să nu facă propagandă „contra sistemului politic şi social al celeilalte părţi". Cît despre *Chinese Eastern Railway* (art. 9), se declara că era o întreprindere pur comercială. China putea să o răscumpere „cu capitaluri chineze" fără ca o terţă putere să se poată amesteca. Rusia nu mai menţinea trupe în zona căii ferate. Aşteptînd răscumpărarea de către China, ea va continua să o dirijeze, dar erau membri chinezi în consiliul de administraţie. Rusia renunţa, în sfîrşit, la concesiile sale, la „indemnizaţia Boxerilor", care urma să fie vărsată într-un fond destinat ameliorării sistemului de educaţie în China, la drepturile sale de exteritorialitate, la jurisdicţiile sale consulare. Drepturile vamale dintre cele două ţări erau fixate în mod liber „în acord cu principiile de egalitate şi de reciprocitate". Acest tratat, primul pe care China îl încheiase cu o altă putere pe picior de egalitate, intra în vigoare la data semnării sale. Opinia publică chineză îl primi cu entuziasm.

Căile Ferate din Estul Chinei

În fapt, eficacitatea acordului în ceea ce priveşte calea ferată chineză de est era limitată prin faptul că Manciuria era sub controlul mareşalului Ciang Tso-lin, care refuza să recunoască guvernul de la Pekin. A trebuit o negociere directă şi semnarea unui acord special la Mukden, la 20 septembrie 1924, între Ciang Tso-lin şi URSS, pentru ca principiile acordului din 31 mai să fie acceptate.

În mod normal, guvernul de la Pekin adresa Moscovei un protest contra semnării tratatului de la Mukden, dar o lovitură de stat a răsturnat acest guvern; Koo trebui să se refugieze la Tientsin şi Ciang Tso-lin dădu sprijinul său noii echipe. Apoi, pentru a exercita o influenţă mai directă, în aprilie 1926, Ciang a pus stăpînire pe Pekin şi, certat fiind cu ruşii, a făcut apel la Karakhan.

El nu a mai respectat acordul şi a dat ordin să fie arestat directorul rus al căilor ferate. Ciang Tso-lin a murit pe 4 iulie 1928 fiind victima unui atentat. Fiul său a făcut pace cu Rusia.

Dar această înţelegere nu a durat mult. De fapt, Cian Kai-şi tocmai era în curs de a cuceri China şi de a unifica conducerea Gomindanului. În 1926, cucerise regiunea Hankeu, apoi Shaghai. În 1927, el cucereşte Nankinul, unde stabileşte capitala „guvernului naţional" chinez. În ianuarie 1928, el organizează lupta împotriva guvernului de la Pekin, fiind ajutat de „generalul creştin" Fong Iu-siang, ce avea sub dominaţie anumite provincii din nord-vest. El cucereşte Shantung, în perioada februarie - iunie 1928, Peking, la 8 iunie –la 4 zile după

moartea lui Ciang Tso-lin. Fiul lui Ciang Tso-lin, Ciang Hiue-leiang a trebuit să-i recunoască autoritatea. Pe 10 iulie 1929, Cian Kai-şi îl expulzează din Harbin pe directorul rus al Căilor Ferate din Estul Chinei şi pune în funcţie un director chinez. URSS ceru repunerea în funcţie a directorului rus. Cian refuză.

Pe 18 noiembrie, Rusia invada Manciuria de Nord şi înfrîngea armata chineză. La 22 decembrie 1929, a fost semnat un armistiţiu la Habarovsk. S-a decis ca trupele ruse şi chineze să evacueze nordul Manciuriei şi o conferinţă ruso-chineză să regleze problema căilor ferate. În 1931, acest rezultat nu fusese încă atins, iar, atunci cînd Japonia a întreprins cucerirea Manciuriei, căile ferate erau conduse tot de un chinez.

Aplicarea acordurilor de la Washington

Asupra chestiunii drepturilor de vamă, care devenea supărătoare, s-a reunit la Shanghai o comisie începînd cu 31 martie 1922. Comisia a ajuns uşor la un acord în pofida opoziţiei de moment a Italiei, iar noile drepturi au fost puse în aplicare începînd cu 17 ianuarie 1923. S-au încheiat, de asemenea, acorduri privind oficiile poştale străine din China şi evacuarea Shanghai-ului de către japonezi. Aceştia au refuzat totuşi să renunţe la acordul din 1915 care mărise de la 25 la 99 de ani cesiunea golfului Port-Arthur şi Dalny.

Pe de altă parte, după lungi negocieri, nu s-au putut pune de acord cu englezii asupra modalităţilor de retrocedare a regiunii Wei Hai Wei Chinei şi, în noiembrie 1924, guvernul britanic decidea să întrerupă *sine die* tratativele.

În ceea ce priveşte jurisdicţiile consulare, ele trebuia suprimate doar cînd o comisie de anchetă ar fi stabilit că toate garanţiile erau asigurate străinilor pe teritoriul chinez. Guvernul de la Pekin a afirmat că aşa procedase. Dar starea de etern război civil care domnea în China nu-i încuraja pe observatorii străini să împărtăşească acest punct de vedere optimist. De exemplu, la 5 mai 1923, expresul Pekin-Tientsin a fost atacat de bandiţi şi numeroşi străini au fost luaţi prizonieri pentru cinci săptămîni, timp în care guvernul chinez a negociat cu „temnicerii" lor pentru...a-i încorpora în armata regulată. Mai mult chiar, Franţa – nemulţumită să vadă guvernul chinez renunţînd la plata „indemnizaţiilor Boxerilor", refuza să coopereze cu comisia pînă cînd problema nu va fi rezolvată – fapt realizat abia la 12 aprilie 1925.

Agitaţia naţionalistă

La cîteva zile după aceasta, la 30 mai, a avut loc la Shanghai în concesiunea internaţională o mişcare naţionalistă. Inspectorul de poliţie britanic care era de serviciu a ordonat să se tragă asupra mulţimii şi nouă chinezi au fost omorîţi. Imediat, s-a declanşat la Shanghai, o grevă generală, care urma să dureze toată vara. Agitaţia xenofobă s-a extins în toată China. La Canton, pe 23 iunie, a fost asasinat un francez, iar marinarii francezi au deschis focul asupra oraşului. În ochii străinilor aceasta era o măsură de legitimă apărare. Dar patrioţii chinezi au văzut în aceasta rezultatul „tratatelor inegale" şi au insistat pentru revizuirea lor imediată.

Guvernul de la Pekin a protestat împotriva incidentului de la Shanghai, în urma acestui fapt recăpătîndu-şi popularitatea în întreaga Chină. El adresează marilor puteri, la 24 iunie, o notă cerînd revizuirea tratatelor, mai ales în ceea ce privea drepturile exteritoriale, concesiunile străine, teritoriile aflate sub tutelă şi tarifele vamale.

Guvernul de la Pekin a exprimat speranţa unui nou statut „pe o bază echitabilă, potrivită pentru satisfacerea aspiraţiilor legitime naţionale ale poporului chinez". Era un mare avans faţă de acordurile de la Washington. Puterile semnatare au răspuns, la 4 septembrie, guvernului chinez, că erau încă dispuse să renunţe la programul de la Washington.

O conferinţă asupra problemei tarifelor se reuneşte la Pekin, începînd cu 26 octombrie 1925, şi admite dreptul Chinei de a se bucura de autonomie vamală, începînd cu 1 ianuarie 1929. Dar conferinţa nu şi-a putut continua şedinţele din cauza intensificării războiului civil. Cît despre comisia pentru problemele exteritorialităţii, aceasta s-a reunit la 12 ianuarie 1926. Au fost prezente 30 de naţiuni. Începînd cu luna mai, au fost întreprinse anchete în provincii. Raportul rezultat a fost favorabil principiilor judiciare adoptate de guvernul chinez, dar nu şi punerii lor în practică (abuzurile tribunalelor militare, mediocritatea închisorilor etc.) şi sugera un întreg ansamblu de reforme.

Marile puteri se îndepărtează de guvernul de la Pekin

Negocierile au fost întreprinse cu guvernul de la Pekin, dar, după 1925, acesta îşi pierde din ce în ce mai mult prestigiul şi autoritatea. În 1926 şi 1927, l-am văzut pe Cian Kai-şi cîştigînd victorie după victorie. Aşadar, Gomindanul avea, cu privire la tratatele inegale, o atitudine şi mai intransigentă decît guvernul Chinei. Agitaţia xenofobă dirijată contra Angliei era intensă în sudul Chinei. Guvernul britanic, impresionat de această atitudine, adresa, la 18 decembrie 1926, un memorandum tuturor forţelor semnatare ale Acordului de la Washington. Acest memorandum arăta dispariţia progresivă a autorităţii guvernului de la Pekin şi dezvoltarea puterii guvernului naţionalist din China de Sud. El propunea recunoaşterea guvernelor locale şi publicarea de către aceste forţe a unei declaraţii amintind „că erau dispuse să negocieze asupra revizuirii tratatelor şi asupra tuturor celorlalte chestiuni cu privire la formarea unui guvern chinez care să aibă autoritate de negociere..."

În urma răscoalei din Hankeu, guvernul britanic, preocupat de evitarea incidentelor analoage celui din 1925, decide să retragă vasele de război, apoi să evacueze femeile şi copiii din concesiunile britanice de la Hankeu şi Kin Kiang (ianuarie 1927). Ministrul Afacerilor Externe al Japoniei (Shidehara) şi ministrul Statelor Unite (Kellogg) s-au arătat în favoarea memorandumului britanic şi autonomiei vamale din China.

În acest timp, atitudinea conciliantă a fost momentan compromisă de o nouă mişcare xenofobă la Nankin.

Pe 24 martie 1927, la puțină vreme după cucerirea orașului de către trupele Gomindanului, străinii rezidenți în acel oraș (americani, britanici, italieni și japonezi) au fost asasinați, răniți, maltratați. Consulatele american, britanic și japonez au fost atacate și numeroase case au fost incendiate. Răzmerița nu a încetat decît după ce navele de război americane și britanice au început să bombardeze orașul. La 11 aprilie, Statele Unite, Marea Britanie, Japonia, Franța și Italia adresară o notă guvernului naționalist cerînd pedepsirea responsabililor, scuze scrise, angajamentul de reprimare a violenței, reparații integrale ale pagubelor suferite, amenințînd că, în caz contrar, cele cinci țări vor lua măsurile corespunzătoare. Ministrul naționalist al Afacerilor Externe a declarat că răzmerița fusese pusă la cale de agenții provocatori nordiști și atribuia tratatelor inegale responsabilitatea față de aceste evenimente. Cele cinci puteri au găsit acest răspuns puțin satisfăcător, dar au renunțat la toate măsurile de retorsiune pentru a nu împiedica acțiunea lui Cian Kai-și care tocmai constituia la Nankin un guvern ostil celui de la Hankeu.

În primăvara anului 1928, negocierile dintre marile puteri și guvernul de la Pekin au luat sfîrșit cu victoria lui Cian Kai-și și unificarea Chinei. Guvernul naționalist a decis să se instaleze la Nankin. Pekinul – care era capitala nordului – a primit numele de Peiping, adică „pacea de nord". Unul dintre primele gesturi ale guvernului de la Nankin a fost executarea a 19 soldați responsabili de dezordinea din acest oraș. Guvernul a inițiat imediat negocierile cu privire la revizuirea tratatelor, începînd cu tratatele încheiate cu Belgia, Spania, Portugalia, Italia și Danemarca.

Japonia a refuzat revizuirea tratatelor de la 1896, iar tensiunea a sporit între ea și China. Diverse incidente sîngeroase au apărut între trupele chineze și nipone, mai ales în luna mai a anului 1928, la Tsi Nan Fu. Japonia a trimis, de fapt, trupe în aprilie la Shantung, pentru a-i proteja interesele pe parcursul campaniei inițiate de Cian Kai-și împotriva Pekinului. Ele au ocupat cu precădere Tsi Nan Fu și Tsing Tao și au amenințat că vor interveni în Manciuria pentru a menține ordinea.

Cucerirea autonomei vamale

În sfîrșit, guvernarea naționalistă obține semnarea unor tratate prin care se recunoaște autonomia vamală a Chinei: pe 21 iulie 1928, cu Statele Unite, pe 17 august, cu Germania, pe 22 noiembrie, cu Italia pe aceeași bază, pe 12 decembrie, cu Danemarca, pe 19, cu Portugalia, pe 27, cu Japonia. La fel cu Norvegia (12 noiembrie), cu Marea Britanie (20 decembrie). În schimbul unei totale autonomii vamale, China a acordat majorității acestor state clauza națiunii celei mai favorizate. Izolată, Japonia este nevoită să semneze, pe 28 martie și 7 mai 1929, acorduri cu privire la repararea pagubelor cauzate în timpul incidentelor de la Shantung și trupele sale au fost retrase din Hankeu și din Shantung. În ceea ce privește autonomia vamală, Japonia nu a recunoscut-o decît în urma semnării tratatului de la Nankin din 6 mai 1930.

Problema exteritorialității

Tratatele cu Italia, Danemarca, Spania şi Portugalia admit abrogarea privilegiilor exteritorialităţii, dar doar din momentul în care şi celelalte puteri semnatare ale tratatelor de la Washington vor semna acorduri analoage. Admiţînd totuşi progresele sistemului judiciar chinez, principalele puteri interesate: Statele Unite, Marea Britanie, Franţa etc. au pus diferite condiţii şi au reclamat mai ales modificarea şi completarea codurilor chineze. Pe 28 decembrie 1929, guvernul chinez a publicat un manifest în care declara: „Atîta timp cît exteritorialitatea nu va fi abrogată, China va fi incapabilă de a-şi exercita suveranitatea din toate punctele de vedere". În consecinţă, a decis că începînd cu data de 1 ianuarie 1930, toţi străinii care se aflau pe teritoriul chinez se vor supune legilor chineze. Prin această declaraţie unilaterală, guvernul chinez a sperat să forţeze mîna marilor puteri. Dar nu a obţinut rezultatul scontat.

Totuşi, între 1927 şi 1930, Marea Britanie a abandonat concesiunile de la Hankeu, Kin Kiang, Tchin Kiang şi Amoi. Statutul de concesiune internaţională a teritoriului Shanghai a fost revizuit pentru a se putea include în consiliu un reprezentant chinez. În sfîrşit, retrocedarea regiunii Wei Hai Wei Chinei, subiect din cauza căruia tratativele din 1922 şi 1924 au eşuat, a fost decisă printr-un acord la 18 aprilie 1930.

III. Problemele din Africa şi Orientul Mijlociu

În timp ce China căuta să se elibereze de sub tutela puterilor străine, Africa rămîne aproape în întregime un teritoriu colonial. Singurele teritorii independente erau Uniunea Sud-Africană, ale cărei legături cu Marea Britanie slăbeau, mica republică Liberia, al cărei rol internaţional era nesemnificativ, Etiopia şi Egiptul. Numai Egiptul punea probleme serioase. Celelalte probleme diplomatice în ceea ce priveşte Africa erau legate de rivalitatea colonială dintre marile puteri.

Revendicările coloniale italiene

Am văzut că Italia, condusă din 1922 de către Mussolini, nu a reuşit să obţină, din punct de vedere colonial, venituri apreciabile. Aceasta crea, în Italia, o nemulţumire serioasă: „Noi avem foame de colonii, spunea Mussolini, în 1926, pentru că noi sîntem prolifici şi avem intenţia să rămînem aşa." În ochii dictatorului, colonizarea era cu atît mai necesară pentru Italia, cu cît legile americane din 1921 şi 1924 referitoare la emigrare interziceau italienilor de a se instala în Statele Unite. Totuşi, înainte de 1932, Italia nu avea ambiţii mărturisite în ceea ce priveşte Etiopia. În noiembrie 1919, guvernul italian a propus Marii Britanii un acord privind zonele de influenţă din Etiopia; aceasta a refuzat la început. Dar, eşuînd la rîndul său în 1924 în tratativele sale cu regentul, şeicul Tafari Makonnen, Anglia acceptă să negocieze cu Italia în 1925. Între timp, Etiopia a devenit în 1923 membră a Societăţii Naţiunilor, cu sprijinul

Italiei. Negocierea anglo-italiană a ajuns la faza unui schimb de scrisori în 14 şi 25 decembrie 1925. Italia va ajuta Anglia să obţină de la guvernarea etiopiană construcţia unui baraj în apropierea lacului Tsana, care alimentează Nilul Albastru, şi a unei rute care să lege acest baraj de Sudan.

În schimb, Anglia va face un serviciu asemănător Italiei pentru construirea unei căi ferate care să unească Eritreea de Somalia italiană, de-a lungul teritoriului etiopian. Zona traversată de această cale ferată şi tot vestul Etiopiei vor fi sub influenţa economică a Italiei. Italia se angajează să nu facă lucrări susceptibile de a modifica regimul Nilului şi al afluenţilor săi. Marea Britanie nu pretindea nici o zonă de influenţă. Franţa a protestat împotriva acestui acord în numele unui tratat din 1906, care prevedea menţinerea drepturilor suverane ale împăratului Etiopiei. Etiopia a protestat, de asemenea, în iunie 1926, pe lîngă Societatea Naţiunilor, declarînd că acordul era o ameninţare pentru suveranitatea etiopiană.

În sfîrşit, Italia reuşeşte să liniştească guvernul etiopian şi să semneze împreună pe 2 august 1928 un tratat de prietenie, de conciliere şi arbitraj, valabil pentru o perioadă de 20 de ani. Acest contract prevedea ca nici unul dintre cei doi parteneri să nu întreprindă nici o acţiune dăunătoare independenţei celuilalt (art. 2). Astfel, comerţul dintre cele două ţări s-ar fi dezvoltat. Diferendele lor s-ar fi reglat printr-o procedură de conciliere şi arbitraj, „fără recurgerea la forţa armelor". Ar fi trebuit construită o şosea de la Dessye din Etiopia pînă la portul eritrean Assab şi Etiopia trebuia să deţină, în acest port, pentru 130 de ani, o zonă liberă. De fapt, Italia nu a obţinut nici un avantaj economic între 1928-1935, iar, cînd negusul (împăratul) a făcut apel la tehnicienii străini, el nu s-a adresat decît în mod excepţional italienilor.

Negocierile anglo-egiptene

În Egipt, perioada dintre 1922 şi 1932 a fost marcată printr-o lungă succesiune de tratative zadarnice cu Anglia.

Am văzut că declaraţia britanică din 28 februarie 1922 a proclamat sfîrşitul protectoratului britanic. Această declaraţie nu stabilea independenţa efectivă a ţării. Anglia, de fapt, păstra pînă în momentul încheierii unui acord:

– securitatea comunicaţiilor Imperiului Britanic în Egipt;
– apărarea Egiptului împotriva oricărei agresiuni sau ingerinţe străine;
– protejarea intereselor străine în Egipt şi a minorităţilor;
– Sudanul şi statutul său de condominium.

Pe de altă parte, Fuad I şi-a abandonat la 15 martie 1922 titlul de sultan pentru cel de „Maiestate şi rege al Egiptului". Un an mai tîrziu, pe 18 aprilie 1923, a fost promulgată o constituţie de tip parlamentar. Primele alegeri (1924) au dat o zdrobitoare majoritate partidului Wafd al lui Saad Zaghlul (de curînd chemat din exil). Foarte repede s-a putut constata că existau în Egipt două forţe politice, Wafd şi Coroana, care uneori colaborau, alteori se opuneau una celeilalte. Guvernarea engleză a întreprins negocieri cînd cu guvernul Wafd, cînd cu guvernele minoritare susţinute de Coroană.

În aprilie 1924, primul-ministru laburist MacDonald îl invita pe Zaghlul, preşedintele Consiliului egiptean, la Londra. S-au întîlnit în septembrie, în timp ce, în Sudan, aveau loc manifestaţii şi încăierări între soldaţii egipteni şi englezi. Zaghlul n-a putut să se înţeleagă cu englezii şi a revenit la Cairo pe 9 octombrie, în plină agitaţie teroristă. Pe 19 noiembrie, Lee Stack, guvernatorul general al Sudanului, a fost asasinat în plină stradă, în apropierea zidului comisariatului britanic, de către şapte studenţi. Anglia a reacţionat imediat. Mareşalul Allenby a remis un ultimatum guvernului egiptean cerînd pedepsirea vinovaţilor, o indemnizaţie de 500 000 de lire şi evacuarea imediată a trupelor egiptene din Sudan. A fost creată o armată sudaneză indigenă, depinzînd în mod exclusiv de guvernatorul general al Sudanului, adică de Anglia.

Regele Fuad a constituit atunci o suită de guvernări minoritare şi, la 24 noiembrie 1927, după o vizită a lui Fuad la Londra, preşedintele Consiliului, Sarwat Paşa, şi Austen Chamberlain au semnat un proiect de tratat. Dar guvernul egiptean a respins acest tratat şi Sarwat Paşa şi-a prezentat demisia. Nahas Paşa, devenit şef al partidului Wafd după moartea lui Zaghlul (1927) îi va urma; dar Fuad, dornic să reînceapă tratativele, a dat o adevărată lovitură de stat (25 iunie 1928), modificînd Constituţia şi dînd puterea unui liberal, Mohammed Mahmud Paşa. Fuad se reîntoarce la Londra în iunie 1929 cu Mahmud şi, pe 3 august, s-a ajuns la un nou proiect de tratat. Dar, în urma alegerilor favorabile partidului Wafd, acest proiect a fost, din nou, respins. A mai fost, de asemenea, întreprinsă o negociere în 1932, de către Sidky Paşa. Părea imposibil să se ajungă la un rezultat.

Cucerirea Arabiei de către Ibn Saud

În Orientul Mijlociu, perioada dintre 1921 şi 1933 nu este foarte calmă. Zona cea mai agitată este, la început, Arabia. Şeful sectei religioase wahabite, Abdul Aziz Ibn Saud, suveranul Nejdului cu capitala la Riad, a semnat un tratat de alianţă cu englezii la 26 decembrie 1915. Dar, contrar voinţei lui Hussein, conducătorul familiei haşemite, rege al Hedjazului şi şerif al Meccăi, Ibn Saud nu participase în mod activ la războiul împotriva turcilor. De aceea şi englezii îi acordaseră preferenţial protecţia lor lui Hussein. Între timp, exista o vie rivalitate între Hussein şi Ibn Saud şi, începînd din 1918, au avut loc lupte între armatele lor. În mai 1919, Abdallah, fiul lui Hussein, a fost învins de o armată wahabită şi a pierdut oaza din Turaba. Guvernul britanic încetă atunci să-l mai finanţeze pe Hussein (februarie 1920); în 1923, regele Hedjazului a rupt legăturile cu guvernul egiptean. Hussein refuză să ratifice Tratatul de la Versailles, ca urmare a opoziţiei sale faţă de sistemul de mandate şi, între anii 1923-1924, tentativele britanice de a stabili împreună cu el viitorul Palestinei sfîrşiră toate printr-un eşec.

Guvernul englez a încercat să rezolve problemele Arabiei convocînd o conferinţă ce a avut loc în Kuwait, din 17 decembrie 1923 pînă la 26 ianuarie 1924, cu delegaţii din Hedjaz, Nejd, Irak şi Transiordania. Această conferinţă a fost un eşec total. Ibn Saud atacă Irakul. Hussein se proclamă, pe 7 martie 1924, calif, adică şef religios al musulmanilor.

A fost recunoscut de Transiordania, de Palestina, Siria şi Iran, dar restul lumii islamice a protestat. Ibn Saud decise atunci să cucerească Hedjazul. Pe 9 august, trupele lui trecură frontiera. Hussein ceru în van ajutorul britanic şi abdică pe 3 octombrie în favoarea fiului său Ali. Dar acesta a fost învins, a pierdut Medina pe 5 octombrie, a abdicat pe 18 şi s-a refugiat în Irak, la fratele său, Faysal. Hussein se refugiază în Cipru. Pe 14 octombrie 1925, încheindu-şi cuceririle, wahabiţii au intrat în Mecca. Ibn Saud unise sub sceptrul său cea mai mare parte a Arabiei. La 8 ianuarie 1926, a fost proclamat de către o adunare a notabilităţilor musulmane rege al Hedjazului şi sultan al Nejdului. Pentru a linişti lumea musulmană, Ibn Saud convocă o conferinţă la Mecca, în iunie 1926. Au asistat delegaţi turci, afgani şi egipteni. Cucerirea lui Ibn Saud a fost astfel recunoscută treptat.

Anglia se temea ca el să nu atace cele două state guvernate de către haşemiţi sub mandat britanic, Irakul şi Transiordania. Ibn Saud revendica într-adevăr Mahanul şi portul Akaba, atribuite Transiordaniei. Astfel, a fost trimis Gilbert Clayton în misiune pe lîngă Ibn Saud, în septembrie 1925. Au fost semnate două acorduri, Acordul de la Bahra (1 noiembrie 1925), care rezolva problema triburilor nomade de la frontiera Irakului şi Arabiei Saudite, şi Acordul de la Hadda, din 2 noiembrie, care fixa frontierele cu Transiordania. Ibn Saud nu a putut impune o revendicare ce urmărea să acorde regatului său o frontieră comună cu Siria. Aceasta ar fi întrerupt legăturile dintre cele două mandate britanice din Transiordania şi Irak. Acordurile au fost completate de Tratatul de la Djeddah din 20 mai 1927, prin care Anglia recunoştea independenţa Arabiei Saudite, aceasta angajîndu-se să faciliteze subiecţilor britanici pelerinajul la Mecca. Ibn Saud nu a vrut să recunoască *de jure* atribuirea regiunilor Akaba şi Mahan Transiordaniei, dar, în fapt, se abţinu să întreprindă vreo operaţiune împotriva acestei ţări.

Anglia şi Irakul

În ceea ce priveşte Irakul, britanicii au luptat mai întîi împotriva unei importante revolte, din regiunea Eufrat, în timpul verii anului 1920, fiind nevoiţi să trimită 100 000 de oameni pentru a o reprima. Scopul rebelilor era de a aduce pe tron pe Faysal, care tocmai fusese expulzat din Siria de către francezi. Britanicii au declarat că erau dispuşi să acorde, cît mai devreme posibil, o independenţă deplină Irakului. În martie 1921, o conferinţă reunită la Cairo a decis să creeze un regat ereditar în Irak şi să-i încredinţeze coroana lui Faysal. Consilierul de stat irakian a acceptat şi Faysal a fost proclamat rege în luna august. A fost aleasă o Adunare Constituantă care, în 1924, a votat o Constituţie şi s-a proclamat ostilă menţinerii mandatului. Britanicii au reuşit totuşi să-l menţină, graţie afacerii vilaietului Mossul. Acest teritoriu, bogat în produse petroliere, populat în majoritate de către kurzi, de arabi musulmani şi de creştini nestorieni, era revendicat în acelaşi timp de către Turcia şi Irak. Pentru ca revendicarea să aibă succes, Irakul avea nevoie de sprijinul britanic. Anglia

prefera de altfel să vadă regiunea petroliferă în mîinile irakienilor decît în ale turcilor. În 1924, s-a convenit ca Irakul să nu-şi reclame independenţa imediat, iar, în schimb, Anglia sprijinea revendicarea sa asupra Mossulului. Britanicii au prezentat diferendul în faţa Societăţii Naţiunilor, care au atribuit Irakului cea mai mare parte a vilaietului. Turcia se resemnă în 1926. Petrolul Irakului, adevărata miză a acestui conflict, fusese cedat înainte de război de către turci unei companii engleze, *Turkish Petroleum Company*. În aprilie 1920, cota de 25% pe care o deţinea *Deutsche Bank* în această companie a fost transferată unui grup financiar francez. Puţin mai tîrziu, un acord a atribuit un procentaj companiei *Standard Oil* şi altor companii americane, la fel cum *Irak Petroleum Company* a fost pînă la urmă luată în posesie prin 47,5% de capitalul englez, prin 23,75% de capitalul francez, prin 23,75% de capitalul american, şi prin cei 5% rămaşi în mîinile unui capitalist irakian (24 martie 1925).

În 1929, înaltul comisar britanic, Gilbert Clayton, a propus conducerii irakiene semnarea unui tratat anglo-irakian ce permitea Irakului să devină independent şi să adere la Societatea Naţiunilor. Negocierile au reuşit şi tratatul a fost semnat la Bagdad la 30 iunie 1930. A fost încheiat pe termen de 25 de ani. Cele două ţări, care negociau „complet libere, egale şi independente", rămîneau aliate. Pe timp de război, Irakul ar fi permis Angliei să se folosească de teritoriul ţării sale. Britanicii păstrau în permanenţă două baze aeriene la Henaydi, aproape de Bassra. Capitulaţiile trebuia abolite. În ianuarie 1932, Consiliul Societăţii Naţiunilor a acceptat admiterea Irakului, cu condiţia ca aceasta să publice o declaraţie care să dea garanţii asupra tratamentului minorităţilor, administraţiei, justiţiei şi principiilor de drept internaţional.

Anglia şi Transiordania

Transiordania, cu o populaţie de 200 000 de locuitori, separată de Palestina de către conducerea britanică în 1922, a primit ca suveran pe emirul Abdallah, fiul lui Hussein. La 20 februarie 1928, Abdallah a semnat un acord cu guvernul britanic. Acesta se declara gata să recunoască independenţa Transiordaniei, cu condiţia ca această ţară să aibă un regim constituţional. Abdallah accepta să urmeze în ceea ce priveşte politica externă sfaturile conducerii britanice, ca şi în cea financiară şi economică. Anumite legi transiordaniene trebuia supuse aprobării guvernului englez. Astfel, independenţa Transiordaniei a devenit, în urma tratatului din 1930, mai limitată decît cea a Irakului.

Anglia şi Golful Persic

Anglia îşi exercita în mod egal supremaţia asupra statelor din Golful Persic. Spre deosebire de ţările sub mandat, acestea îşi primiseră statutul politic încă din sec. al XIX-lea. Importanţa lor se datora bogăţiei în produse petroliere. Sultanatul Omanului şi al Mascatului a fost ocupat de trupele britanice din 1915 pînă în 1921. În 1923, sultanul se angajă să nu exploreze sau să exploateze terenurile petrolifere fără acordul agentului politic britanic. În 1925, a fost

acordată o concesiune companiei *Arcy Eploitation Company*. Statul Kuwait, situat în nord-estul Golfului Persic, se afla din 1889 sub protectorat britanic. În 1934, o concesiune petrolieră a fost acordată unei companii anglo-americane, *Kuweit Oil Company*. Statul Qatar se plasă în 1916 sub protectorat britanic. La fel şi *Trucial States*, din 1892. În 1923, acestea s-au angajat că consulte rezidentul britanic în privinţa concesiunilor petroliere. În fine, insula Bahrein se afla şi ea sub protectorat britanic. În 1927, guvernul persan reclamă suveranitatea asupra Bahreinului. Conducerea britanică respinse această pretenţie pe 18 ianuarie 1928; petrolul a fost exploatat de *Bahrein Petroleum Company*, care deţinea *Standard Oil of California*.

Franţa, Siria şi Libanul

În Siria, Franţa trebuia să facă eforturi pentru a crea un regim care să mulţumească pe musulmani, dar şi numeroasele minorităţi creştine (15 secte religioase diferite). Am văzut că Franţa a creat mai întîi mai multe state, sfîrşind prin crearea Siriei centralizate şi a Libanului. Înalt comisar era atunci generalul Weygand, care a fost rechemat în noiembrie 1924. Succesorul său, generalul Sarrail, un anticlerical violent, şi-a înstrăinat populaţiile creştine din Liban şi druzii. În august 1925, aceştia se revoltară, urmaţi de numeroşi sirieni care obligară garnizoana din Damasc să se refugieze în citadelă, de unde a bombardat oraşul. Sarrail, responsabil de acest bombardament, a fost rechemat. Ordinea a fost restabilită. Această revoltă a întîrziat stabilirea legilor organice ale ţării sub mandat (divizată pînă la urmă în Republica Libaneză şi Republica Siriană). Libanul a primit o Constituţie, în 1926, Siria, în 1930, aceasta fiind promulgată de înaltul comisar francez Henri Ponsot, prin propria autoritate.

Problema palestiniană

În Palestina, situaţia era complicată prin sosirea evreilor care au acţionat în vederea constituirii Căminului Naţional Evreiesc, prevăzut prin declaraţia Balfour din 1917. Totuşi, în perioada de pînă în toamna anului 1933, nici o revoltă serioasă nu a fost declanşată contra puterii mandatare. În 1920, populaţia era de 673 000 locuitori, dintre care 60 000 evrei. Împotriva politicii prosioniste a Angliei a fost creat Comitetul Executiv Arab, care a reunit pe arabii creştini şi musulmani. În mai 1921, ei au organizat un atac contra evreilor la Jaffa. Guvernul englez a încercat să-i liniştească pe arabi prin declaraţii potrivit cărora nici nu se punea problema ca Palestina să revină în întregime evreilor. Sub conducerea primului înalt comisar, Herbert Samuel, care s-a retras în ianuarie 1925, populaţia evreiască a crescut la 121 725 de locuitori. Nici un incident nu s-a produs pînă la administraţia succesorului său, lord Plumer (1925–1928), imigraţia fiind aproape stopată. Putem crede că de-a lungul cîtorva luni evreii şi Comitetul Executiv Arab s-au aliat şi s-au pus de acord în vederea administrării în comun a ţării. Dar acest acord l-a făcut pe lordul Plumer să reducă periculos de mult forţele de ocupaţie britanice. La cîteva zile după

plecarea sa, în august 1929, un incident produs lîngă „Zidul plîngerii" a declanşat o manifestaţie violentă contra evreilor în mai multe oraşe din Palestina. 133 de evrei au fost asasinaţi. Englezii au menţinut trupele în toate oraşele şi noul înalt comisar britanic, sosit în decembrie, John Chancellor, se găsea pus în faţa unei situaţii critice, caracterizată prin boicotul reciproc al produselor arabe şi evreieşti, care ducea la înrăutăţirea vieţii economice din ţară. Din religioasă, rivalitatea evreiasco-arabă devenise una politică. O comisie de anchetă numită de Camera Comunelor, prezidată de Walter Shaw, a întocmit un raport prin care se arăta că Organizaţia Sionistă nu avea nici un drept de administraţie în Palestina. Marele Muftiu de Ierusalim, Hadj Amin el Hussein, a fost acuzat că nu a făcut eforturi suficiente pentru a stopa furia arabă. Garnizoana britanică era considerată şubredă. Raportul Shaw evidenţia efortul evreilor în plan economic. El a fost transmis Comisiei mandatelor la Societatea Naţiunilor, reunită în sesiune extraordinară. Aici s-a reproşat guvernării engleze că nu a avut puterea să prevadă evoluţiile conflictului. La sfîrşitul anului 1928, dr. Weismann, preşedintele Organizaţiei Sioniste, a reuşit să fondeze o Agenţie evreiască, deja prevăzută în mandat, şi care reprezenta pe toţi evreii, sionişti sau nu, avînd drept scop înfiinţarea Căminului Naţional. În august 1929, Agenţia evreiască a fost recunoscută oficial de guvernul britanic. În perioada acestor incidente, politica britanică era în continuare relativ prosionistă, după cum atestă o scrisoare a primului ministru, MacDonald. Această atitudine va fi menţinută şi în continuare.

Iranul şi Afganistanul

În Persia, sau Iran, Reza Han, care a preluat puterea în februarie 1921, a fost proclamat şah în anul 1925. În Afganistan, emirul Amamillah, succesor în 1919 al tatălui său Habibullah, a atacat Indiile britanice. A fost desigur înfrînt, dar a contribuit la organizarea rezistenţei în Waziristan, în nord-vestul Indiei. Marea Britanie a renunţat la controlul pe care-l exercita înainte de anul 1914 asupra politicii externe afgane. În februarie 1921, Afganistanul şi Persia au încheiat tratate cu Rusia sovietică. În martie, au fost semnate un tratat ruso-turc şi un tratat turco-afgan. În final, în 1926, Turcia a încheiat un tratat cu Persia. Cîţiva istorici au văzut această Mică Antantă ca fiind în serviciul sovieticilor. În fapt, era clar că aceste state doreau foarte mult să-şi recapete independenţa faţă de Anglia, foarte activă în Iran, după ce omul de afaceri australian William Knox D'Arcy obţinuse în 1901 concesionarea exploatării petrolului în toate aceste ţări şi în cele cinci provincii din nord. În 1908, a fost fondată Compania Petrolieră Anglo-Persană *(Anglo-Persian Oil Company)*. Din anul 1914, amiralitatea britanică deţinea o parte importantă din capitalul Companiei.

Foarte repede guvernul iranian a apreciat că redevenţa plătită de Companie fusese cu totul insuficientă (11 000 000 milioane de dolari în perioada anilor 1901-1932). La 17 noiembrie 1932, Iranul a adresat o notă Companiei prin care anunţa anularea concesiunii încheiate iniţial pe 60 de ani. Anglia a

reacţionat cu virulenţă, ameninţînd cu folosirea forţei, motiv pentru care a trimis mai multe nave de război în Golful Persic şi a făcut apel la Curtea Internaţională de Justiţie de la Haga. Iranul a protestat, considerînd că problema era o afacere pur internă. Consiliul Societăţii Naţiunilor a fost sesizat, dar, înainte de a putea lua o decizie prin negocieri directe, la 28 mai 1933, guvernul iranian a acordat o nouă concesiune pe 60 de ani Companiei *Anglo-Iranian,* concesiune mai avantajoasă Iranului decît înainte. Redevenţa a crescut de la 16% la 20%, plus diverse alte taxe. Teritoriul concesionat a fost redus. Personalul englez al Companiei fusese înlocuit treptat cu angajaţi iranieni. Pentru şahul Reza acesta a fost un important succes diplomatic.

Cît despre eventualele zăcăminte din nord, au fost purtate negocieri între englezi şi trustul american *Standard Oil*. În urma negocierilor, la 22 noiembrie 1921, americanii au obţinut o concesiune valabilă pentru 50 de ani, perioadă în care guvernul iranian primea 50% din petrolul produs, fără a se implica în vreun fel. Această concesiune a provocat opoziţia Angliei şi a Rusiei sovietice. Anglia a reuşit să obţină renunţarea din partea trustului american *Standard Oil* la monopol şi împărţirea concesiunii cu Compania *Anglo-Iranian.* Dar în urma unor proteste vehemente venite din partea sovieticilor la 15 ianuarie 1922, guvernul iranian a rupt negocierile atît cu *Standard Oil*, cît şi cu *Anglo-Iranian.*

În iunie 1923, Iranul a acordat concesiunea corporaţiei *Sinclair Oil*, companie americană aflată în negocieri cu sovieticii pentru exploatarea petrolului din nordul Sahalinului; *Sinclair Oil* a cerut, de asemenea, autorizaţia de transport a petrolului prin intermediul conductei Baku-Batumi. Negocierile au eşuat şi, în 1924, *Sinclair Oil* a renunţat la concesionarea petrolului din Iranul de nord.

IV. Relaţiile interamericane

America şi Societatea Naţiunilor

Majoritatea statelor americane a aderat la ONU. Articolul 21 din Pact recunoştea validitatea doctrinei Monroe din anul 1823, considerată ca fiind o convenţie generală. Guvernul Mexicului, care atunci era revoluţionar şi suspectat de bolşevism, nu a fost invitat să facă parte din Organizaţia internaţională. Argentina, nemulţumită de decizia primei Adunări a Societăţii Naţiunilor, din 1920, s-a abţinut de a mai participa la lucrări. La fel au făcut Peru şi Bolivia, în 1921. Republica Costa Rica şi-a anunţat în scris retragerea în decembrie 1924. În sfîrşit, Brazilia a făcut acelaşi lucru în anul 1926, cu ocazia dezbaterilor referitoare la admiterea Germaniei ca membru al Consiliului. În general, republicile din America Latină au înţeles să adere la Societatea Naţiunilor pentru a rezista imperialismului SUA. Dar aşteptările lor au fost curînd înşelate.

Intervenţiile SUA în America Latină

Politica SUA faţă de celelalte naţiuni americane se baza pe doctrina Monroe şi pe „corolarul" extras de aici de preşedintele Theodore Roosevelt în anul 1904, în deplin acord cu secretarul său de stat Elihu Root. Conform acestui

„corolar", Washingtonul admitea intervenţia în treburile interne ale republicilor americane, excluzîndu-i pe europeni şi rezervîndu-şi deci exclusiv acest drept. Politica de intervenţie americană era aplicată mai ales în Antilele Mari şi în America Centrală. Democratul Wilson a acţionat ca şi predecesorii săi republicani.

Cînd republicanii au revenit la putere în anul 1921, au acţionat în direcţia ponderării acestei politici, fără a renunţa la dreptul de intervenţie, dar în vederea utilizării sale cît mai puţin posibil. Nu exista pericolul unei intervenţii a vreunei puteri non-americane în America Centrală. Dimpotrivă, europenii se îndreptau spre Statele Unite pentru a-şi asigura protecţia conaţionalilor lor şi a intereselor lor în această regiune. Secretarul de stat al preşedintelui Harding, Charles E. Hughes, care trebuia să rămînă în funcţie pînă la 4 martie 1925 (după moartea lui Harding la 2 august 1923), a decis să pună capăt ocupaţiei americane în Republica Dominicană. Evacuarea a fost anunţată pentru data de 14 iunie 1921, iar ultimii puşcaşi marini ai SUA au fost retraşi în anul 1924, după încheierea unui acord care garanta realizarea şi protecţia intereselor americane în această ţară. Evacuarea statului Nicaragua a fost finalizată în august 1925. Acest fapt a avut totuşi consecinţe foarte serioase.

Conferinţa de la Washington pentru America Centrală

Pentru a asigura pacea în această regiune – un conflict important fusese gata să izbucnească în vara anului 1922 între Nicaragua, San Salvador şi Honduras – Hughes a convocat la Washington „o conferinţă pentru problemele Americii Centrale" în care el juca un rol important, ca şi adjunctul său, Sumner Welles, specialist în probleme interamericane, viitor subsecretar de stat al lui Franklin D. Roosevelt. Sub preşedinţia secretarului de stat, cele cinci republici ale Americii Centrale au semnat treisprezece tratate, pentru pace, dezarmare, coordonarea programelor lor şcolare, sociale, financiare etc. Două acte ale conferinţei au avut o importanţă specială: în primul rînd, crearea unui Tribunal al Americii Centrale (înlocuind Curtea de Justiţie creată în 1907), însărcinat cu arbitrarea conflictelor dintre republici, cu excepţia acelora care se refereau la existenţa independentă şi la suveranitatea părţilor contractante. Honduras, San Salvador şi Costa Rica aveau intenţia să apeleze la acest tribunal pentru a protesta contra a ceea ce ei considerau ca o lezare a drepturilor lor: tratatul Bryan-Chamorro, încheiat între Statele Unite şi Nicaragua, în 1914, în legătură cu construirea unui canal interoceanic în această ţară. În fapt, problema a fost rezolvată pe cale diplomatică.

Pe de altă parte, conferinţa a dus la încheierea unui „tratat de pace şi de prietenie" prin care părţile contractante se angajau să nu intervină în afacerile interne ale vecinilor lor, chiar în caz de război civil. O revoluţie a izbucnit în Honduras în 1923, Statele Unite au rupt relaţiile cu răsculaţii şi au debarcat trupele, dar contrar obiceiurilor de altădată nu au ocupat în întregime ţara, ci, în acord cu celelalte patru republici ale Americii Centrale, au organizat alegeri libere.

Situaţia din Nicaragua şi rivalitatea între Mexic şi Statele Unite

Trupele americane nu au părăsit Nicaragua, în august 1925, decît după alegerea, în februarie, a unui preşedinte conservator, Solorzano. Dar imediat după plecarea lor, generalul Chamorro, cel care semnase tratatul cu privire la Canal, a organizat o lovitură de stat şi s-a proclamat preşedinte. Statele Unite intervenir atunci din nou cu trupe şi un nou congres din Nicaragua l-a ales preşedinte pe Adolfo Diaz, care a fost recunoscut de republicile Americii Centrale şi de marile state europene. Diaz ceru Statelor Unite semnarea unui tratat de alianţă cu ţara sa, dar preşedintele Coolidge refuză pentru a demonstra că nu voia să stabilească un protectorat al Statelor Unite asupra statului Nicaragua. Contra guvernului Diaz s-a ridicat fostul vicepreşedinte liberal, Sacasa, susţinut de Mexic. Conflictul din Nicaragua se prezenta ca o luptă de influenţă între Mexic şi Statele Unite. Mexicul, aflat în plină revoluţie între anii 1901-1921, era guvernat începînd din 1923 de generalul Calles, spirit revoluţionar şi anticlerical. Statele Unite se temeau ca mexicanii să nu-şi extindă în Nicaragua influenţa „bolşevică". În 1927, preşedintele Coolidge şi secretarul său de stat Kellogg au trimis acolo un anchetator, pe colonelul Henry L. Stimson. Acesta a stabilit necesitatea creşterii asistenţei Statelor Unite în vederea organizării de alegeri libere. În 1931, Stimson a devenit secretar de stat, iar forţele de ocupaţie americane au fost reduse. În ianuarie 1933, ele au fost chiar retrase în întregime.

În Mexic, interesele americane erau compromise de exproprieri, de naţionalizarea petrolului, de războiul civil şi de criza financiară. Anumiţi creditori făceau presiuni asupra guvernului american pentru o intervenţie militară. Hughes a preferat să negocieze. El obţinu în 1923 garanţii în problema petrolului (acordurile de la Bucareli). În 1925, aceste acorduri nu erau luate în considerare de Mexic. Dar, la 25 ianuarie 1927, Senatul american a votat în unanimitate o rezoluţie în favoarea unei soluţionări paşnice a diferendului, pe cale de arbitraj. Kellogg l-a numit ambasador în Mexic pe bancherul Dwight W. Morrow, care în mod foarte abil a reuşit să determine guvernul mexican să recunoască acordurile de la Bucareli.

Treptat, americanii renunţau la „corolarul Roosevelt" şi la metoda intervenţiei militare. *Memorandumul Clark asupra doctrinei Monroe,* de la 17 decembrie 1928, dat publicităţii în 1930 de către Departamentul de Stat, constituie o remediere oficială a „corolarului Roosevelt": *doctrina Monroe,* era o declaraţie a Statelor Unite adresată Europei şi nu Americii Latine.

Conferinţele panamericane

Această atitudine, care anunţă politica „bunei vecinătăţi" pe care Franklin Roosevelt o va inaugura în 1933, s-a manifestat la reuniunile conferinţelor panamericane şi în eforturile americane de a pune capăt conflictelor între ţările Americii de Sud.

Două importante conferinţe panamericane s-au desfăşurat în timpul „erei republicane". Cea de la Santiago de Chile (a cincea) în 1923 şi cea de la Havana, la începutul lui 1928 (a şasea). Panamericanismul de pînă atunci era în mod esenţial apolitic, consacrat problemelor culturale, juridice şi comerciale. *Nici o chestiune politică nu trebuie să fie discutată aici*, spusese Elihu Root la cea de-a treia conferinţă, ţinută în 1906 la Rio de Janeiro. Exista o preocupare pentru reglementarea paşnică a disputelor interamericane, pentru elaborarea unui *Pan-American Peace System*.

La Santiago a fost elaborat tratatul Gondra care imita Tratatul de la Washington, semnat la începutul anului de Statele Unite şi de cele cinci republici ale Americii Centrale. Statele Unite şi numeroase state latinoamericane l-au ratificat. Era o convenţie multilaterală ce prevedea utilizarea metodei concilierii pentru orice conflict, oricare ar fi fost natura sa.

În 1928, la Conferinţa de la Havana, anumite state, în mod special Argentina, încercară să obţină de la Statele Unite renunţarea la sistemul intervenţiei. Reprezentantul statului San Salvador, dr. Guerrero, a încercat să facă să treacă o rezoluţie conform căreia: „nici un stat nu are dreptul să intervină în afacerile interne ale altuia". Statele Unite, reprezentate de ex-secretarul de stat Hughes, au refuzat, dar au adoptat o rezoluţie condamnînd agresiunea. 1928 era anul Pactului Briand-Kellogg, semnat în august. Argentina refuză să adere la el. La puţin timp după aceasta, în decembrie, o conferinţă despre conciliere şi arbitraj s-a reunit la Washington. A fost încheiat un tratat de arbitraj, semnat în 5 ianuarie 1929, care condamna războiul ca mijloc de politică naţională şi instituia un sistem de arbitraj printr-un tribunal în care latinoamericanii constituiau majoritatea.

Cînd preşedintele Hoover a venit la putere în 1929, el şi-a manifestat, alături de noul său secretar de stat, Henry Stimson, aceeaşi atitudine conciliantă ca şi predecesorii săi. Vom putea observa că problema Manciuriei va duce la formularea doctrinei Hoover sau a doctrinei Stimson, conform căreia Statele Unite refuză să recunoască orice situaţie rezultată din acţiuni contrare obligaţiilor stipulate în Pactul Briand-Kellogg. Au avut loc mai multe conflicte de frontieră între republicile Americii Latine în perioada pe care o studiem. Ne vom mulţumi să le evocăm rapid.

Conflictul de la Tacna-Arica

Primul se referă la provinciile Tacna şi Arica, aflate la frontiera dintre Chile şi Peru. Peruviene anterior, fuseseră cedate statului Chile în 1883 pentru 10 ani, perioadă la sfîrşitul căreia trebuia să aibă loc un plebiscit. Acesta nu a fost însă înfăptuit şi Chile îşi consolidase poziţia prin expulzarea de cetăţeni peruvieni şi colonizare. În decembrie 1921, Chile a propus organizarea unui plebiscit. Peru a refuzat şi a propus un arbitraj sub auspiciile Statelor Unite. În martie 1925, arbitrajul american a hotărît plebiscitul, dar au izbucnit violenţe şi din nou plebiscitul prevăzut nu a avut loc. Statele Unite reuşiră, în final, să obţină încheierea de către cele două părţi, în iunie 1929, a unui acord de împărţire a teritoriilor contestate.

Conflictul de la Chaco

Bolivia şi Paraguay îşi disputau un vast teritoriu, Chaco de Nord, cu o suprafaţă de 300 000 km^2, între fluviile Paraguay şi Picolmayo, populat de indieni. Cele două ţări construiseră acolo fortăreţe. Argentina a încercat, fără succes, să medieze conflictul, în 1927. În decembrie 1928, soldaţi paraguayeni atacară fortul bolivian din Vanguardia. Guvernul paraguayan şi-a manifestat dezacordul faţă de această acţiune, dar Bolivia a rupt relaţiile diplomatice cu ţara vecină şi a pus stăpînire pe fortăreaţa paraguayană din Boqueron. O intervenţie rapidă a Conferinţei panamericane suspendă ostilităţile pe 18 decembrie şi, la 3 ianuarie 1929, a fost creată o comisie de anchetă şi de conciliere formată din reprezentanţi ai celor două părţi adverse şi ai altor cinci naţiuni americane. În septembrie, comisia a decis în favoarea *statu quo ante*. Totuşi, ostilităţile au fost reluate în ianuarie 1930, apoi în iulie 1931. Pe 10 mai 1933, Paraguay declară în mod oficial război Boliviei. Acesta a fost aşa-numitul război din Chaco. În iulie, Societatea Naţiunilor desemnă o comisie de anchetă compusă din reprezentanţi argentinieni, brazilieni, chilieni şi peruvieni. Ea propunea în februarie 1934 un proiect de tratat care a fost respins de cele două părţi adverse. La 24 mai, bolivienii au anunţat că au obţinut o mare victorie. Eden, în numele guvernului britanic, a determinat adoptarea, de către 28 de naţiuni, a unui embargo asupra armelor, care a fost ridicat în ianuarie 1935 pentru Bolivia şi intensificat contra Paraguayului, acesta arătîndu-se mai puţin supus. Aceasta a permis bolivienilor să respingă atacurile paraguayenilor şi ostilităţile s-au terminat pe 14 iulie 1935.

Conflictul de la Leticia

În sfîrşit, într-un alt conflict erau implicate Columbia şi Peru. Un tratat semnat în martie 1922 acorda statului Peru o fîşie de teritorii situate la nord-est de ecuator, la nord de fluviul Putumayo. În schimb, Columbia obţinea o extindere spre sud pînă la Amazon, unde a fost întemeiată o mică localitate, Leticia. Tratatul a fost ratificat de Columbia în 1925 şi de Peru în 1928. Cu toate acestea, la 1 septembrie 1932 o grupare peruviană înarmată a pus stăpînire pe Leticia. Rebelii au fost dezavuaţi public de guvern, dar au fost încurajaţi de autorităţile locale peruviene. Columbia, pentru a-i expulza, a trebuit să aducă trupe prin Canalul Panama şi Amazon. Guvernul peruvian, la presiunea opiniei publice interne, i-a susţinut atunci pe agresori. Pe 14 ianuarie 1933 preşedintele Consiliului Societăţii Naţiunilor a trimis o telegramă celor două părţi pentru a evita războiul, dar în zadar. Peruvienii au bombardat flota columbiană, au cîştigat, dar apoi au pierdut oraşul columbian Tarapaca. Columbia a făcut atunci apel la Societatea Naţiunilor. Consiliul a adoptat, la 18 martie, un raport, condamnînd agresiunea statului Peru. Delegatul peruvian a protestat. Pe 25 mai, după asasinarea preşedintelui peruvian, a fost semnat un acord.

Teritoriul contestat trebuia să fie administrat timp de un an de o comisie a Societăţii Naţiunilor, cu sprijinul forţelor columbiene. După cîteva dificultăţi, la 24 mai 1934, a fost semnat un tratat prin care Peru îşi exprima regretul. Se revenea la tratatul din 1922.

V. Independenţa dominioanelor

Emanciparea dominioanelor

În urma războiului din 1914-1918, dominioanele au încercat să se emancipeze de sub tutela britanică. Numai Marea Britanie asigurase pînă atunci securitatea comună, sub autoritatea unui „comitet de apărare a Imperiului". În 1917, o „conferinţă imperială" a promis că dominioanele vor deveni „naţiuni autonome ale Commonwealth-ului Imperiului". Se intenţiona crearea unei vaste federaţii cu o Constituţie scrisă. Dar acest proiect a fost abandonat de o altă „conferinţă imperială", convocată în 1918.

Dominioanele au luat parte la negocierile de pace, fără să fie admise la deliberările celor patru puteri. Au semnat Tratatul de la Versailles nu în ordine alfabetică, dar imediat după Marea Britanie. Au numit rapid reprezentanţi diplomatici (din 1920, un ministru canadian la Washington) şi au participat la Societatea Naţiunilor, independent de Marea Britanie. Această independenţă s-a manifestat în urma chestiunii Ceanak din 1922, cînd Lloyd George a vrut să antreneze dominioanele în războiul împotriva lui Mustafa Kemal. Acestea au refuzat să-l urmeze.

Pe de altă parte, atît presiunea Canadei, cît şi cea a Statelor Unite au determinat Anglia să abandoneze alianţa sa cu Japonia în 1921. Opoziţia dominioanelor a făcut ca, în 1925, guvernul conservator să se debaraseze încă o dată de proiectul de protocol de la Geneva, elaborat în colaborare cu MacDonald, în 1924.

Commonwealth

Anul decisiv, poate cel mai important din istoria Imperiului Britanic, a fost 1926. O „conferinţă imperială" s-a reunit şi a adoptat în unanimitate o moţiune al cărei autor era lordul Balfour, ajutat de primul-ministru canadian, liberalul Mackenzie King. Această moţiune recunoştea independenţa dominioanelor şi substituia cuvîntul „Commonwealth" cuvîntului „Imperiu". „Membrii conferinţei sînt grupuri ale naţiunilor autonome egale în statut, care nu sînt subordonate unele altora în nici unul dintre aspectele afacerilor lor interne sau externe, unite printr-o alianţă comună sub egida Coroanei şi liber asociate ca membre ale Commonwealth." Totuşi, era prevăzută o tranziţie atît în domeniul afacerilor externe, cît şi în domeniul apărării; cea mai mare parte a responsabilităţii revenea obligatoriu încă un timp guvernului britanic.

În 1930, o nouă „conferinţă imperială" decide ca neînţelegerile dintre membrii Commonwealth-ului să fie rezolvate în continuare de „Comitetul judiciar al Consiliului privat al regelui", prezidat de lordul cancelar şi compus exclusiv din britanici. Dominioanele au preferat această soluţie unui tribunal în care fiecare membru al Commonwealth-ului ar fi putut să aibă reprezentanţii lui. Pe de altă parte, la cererea Africii de Sud şi a Irlandei, dreptul de secesiune al dominioanelor a fost recunoscut în unanimitate.

Statutul de la Westminster

Toată această evoluţie a fost legiferată, în 1931, prin votarea, în Parlamentul britanic, a Statutului de la Westminster. Acest statut nu semăna cu o Constituţie. El precizează atribuţiile parlamentelor dominioanelor. Acestea puteau anula, în ceea ce le priveşte, legile votate la Londra. Textul înlocuia o lege din 1865, care prevedea că legile votate de parlamentele coloniale nu trebuia să fie în contradicţie cu legile votate la Londra. Statutul de la Westminster a fost apoi votat de parlamentul fiecărui dominion, cu cîteva rezerve din partea Irlandei şi a Africii de Sud.

În 1930 şi mai ales în 1932, la Conferinţa de la Ottawa au fost reglementate afacerile economice între membrii Commonwealth-ului. La începutul anului 1932, Marea Britanie, în plină criză economică, a restaurat protecţionismul şi a pus capăt liberului schimb, tradiţional de la abolirea *Corn Law* în 1846. La Ottawa, delegaţia britanică prezidată de Stanley Baldwin n-a reuşit să determine adoptarea unui text unic, ci au fost semnate acorduri bilaterale între Marea Britanie, pe de o parte, şi fiecare dintre dominioane, pe de altă parte, stabilind regimul „preferinţei imperiale". Marea Britanie s-a angajat să acorde produselor dominioanelor un tratament mai favorabil faţă de produsele străine. În schimb, dominioanele nu au făcut decît angajamente vagi. Acest sistem, care permitea Marii Britanii să atenueze efectele dezastruoase ale crizei economice, nu a satisfăcut aşteptările.

Primele eşecuri ale securităţii colective (1929–1933)

La cîteva zile după moartea lui Stresemann, la 24 octombrie 1929, o formidabilă prăbuşire a afectat bursa din Wall Street. Supraproducţia şi abuzul de vînzări pe credit au determinat prăbuşirea masivă a valorilor. Numeroase bănci şi întreprinderi au fost aduse la faliment şi şomajul a crescut considerabil.

SUA au oprit împrumuturile lor spre străinătate şi şi-au repatriat capitalurile. Criza americană, coincizînd cu scăderea preţurilor mondiale, avea să se repercuteze în lumea întreagă şi să declanşeze aproape peste tot o furtună economică, financiară şi monetară. Ea a atins apogeul în Austria, în mai 1931, în Germania puţin mai tîrziu, în Anglia, în august 1931, în Franţa, în 1931 şi mai ales în 1932. Un eveniment de o asemenea amploare nu putea să nu aibă urmări grave asupra evoluţiei relaţiilor internaţionale. Nu putem să facem aici un studiu direct şi detaliat, ci numai să indicăm cum s-au înlănţuit aceste repercusiuni. În perioada 1929-1933, nu s-au manifestat efectele lor imediate şi încă se putea, cu puţin optimism, să se creadă în succesul durabil al securităţii colective şi în întoarcerea rapidă a prosperităţii şi calmului internaţional.

Criza economică provoca în mod natural, pretutindeni, nemulţumiri aprinse, generatoare de tulburări sociale şi agitaţie politică.

În Statele Unite, criza dezvolta în mod incontestabil mentalitatea „izolaţionistă". Americanii încercau să-şi rezolve problemele concentrîndu-se asupra lor înşişi şi lăsînd astfel cîmp liber puterilor care doreau să modifice repartizarea de teritorii prin forţă. Simultan, Franţa, dintre toate ţările cea mai favorabilă menţinerii sistemului de la Versailles, a avut, începînd cu boala şi plecarea lui Poincaré (iulie 1929), o perioadă de extremă instabilitate ministerială.

A avut loc o adevărată descompunere a celei de-a III-a Republici, al cărei sistem, adaptat la perioadele de prosperitate, s-a dovedit puţin eficace în perioadele de criză. Franţa juca aşadar un rol foarte restrîns pe plan internaţional. Alianţele sale au slăbit. Imperiul său însuşi a fost zdruncinat de tulburările cauzate de criză, în special, în Indochina în 1930 şi 1931. Cît despre Anglia,

aceasta a încercat să rezolve criza prin eliminarea liberului schimb, prin devalorizarea lirei şi prin întărirea legăturilor cu Commonwealth, prin sistemul „preferinţei imperiale". Ea a ajuns astfel să-şi piardă interesul pentru afacerile Europei şi ale Extremului Orient. Din cauza acestei izolări sau slăbiri a marilor democraţii, criza, discreditînd Republica de la Weimar în ochii opiniei publice germane, ducînd la creşterea numărului de şomeri în Germania şi la nemulţumirea gravă a micii burghezii germane, a creat un teren favorabil pentru o considerabilă dezvoltare a naţional-socialismului. Partidul nazist a obţinut un mare succes electoral în 1930 şi un şi mai mare succes electoral în 1932, ceea ce i-a permis lui Hitler să ajungă la putere în 30 ianuarie 1933. În Italia, criza îl ducea progresiv pe Mussolini către politica de forţă, faţă de care păruse pînă atunci că va sta departe. În Japonia, ministrul Afacerilor Externe Shidehara, deşi paşnic, fusese copleşit, începînd din 1931, de influenţa militarilor, sprijiniţi de mişcările din ce în ce mai puternice ale opiniei publice. Astfel, criza economică a fost principala responsabilă de dezechilibrul care se crease şi se accentuase între democraţi, profund pacifişti, dar lipsiţi de putere, şi regimurile dictatoriale militare care doreau să răstoarne *status quo*-ul cu riscul unui război. Dar cum am spus, aceasta se manifesta progresiv şi nu a devenit evidentă decît în anul 1933. În anii 1929-1932, se schiţau doar începuturile acestei mişcări.

I. Eşecul proiectului Briand referitor la Uniunea Europeană

După plecarea lui Poincaré, Briand rămînea pînă în ianuarie 1932 membru al numeroaselor guverne care se succedau fie sub îndrumarea sa, în 1929, fie sub cea a lui Chautemps şi Tardieu, în 1930, a lui Steeg şi Laval, în 1931. Dar acţiunea sa avea puţin succes. Ea s-a lovit în Franţa şi în întreaga lume de o rezistenţă puternică. Aşa a fost cazul proiectului său de creare a Uniunii Europene.

Proiectul Briand

Briand observa cu simpatie mişcările foarte diverse care tindeau spre crearea unor „State Unite ale Europei": mişcarea Paneuropa a contelui Coudenhove-Kalergi, Comitetul Federal de Cooperare Europeană, prezidat de Émile Borel, Uniunea Vamală Europeană, prezidată de senatorul Yves Le Trocquer. La 5 septembrie 1929, la a zecea Adunare a Societăţii Naţiunilor, Briand pronunţa un mare discurs, în care, în termeni destul de vagi, preconiza un fel de federaţie europeană. „Cred că între popoarele care sînt din punct de vedere geografic grupate ca popoare ale Europei, trebuie să existe un fel de legătură federală; acele popoare să aibă posibilitatea de a intra în contact, de a discuta interesele lor, de a adopta rezoluţii comune, de a stabili între ele o legătură de solidaritate, care să le permită să facă faţă, la momentul dorit, situaţiilor grave, dacă acestea se ivesc. Este o legătură pe care aş vrea să o stabilesc."

El adăugă că se va începe cu legăturile economice, din cauza crizei amenințătoare, dar se va continua cu legăturile politice, „atinge suveranitatea nici unei națiuni" – ceea ce diminua semnificația declarației sale.

Stresemann, care asistase la reuniune – și care avea să moară la cîteva zile după aceea –, îl aprobase cu căldură pe Briand. Delegațiile celor 27 de state europene membre ale Societății Națiunilor însărcinaseră pe ministrul francez să redacteze un memorandum asupra acestei probleme. Memorandumul, operă a lui Alexis Léger, le-a fost adresat la 1 mai 1930. El prevedea extinderea asupra tuturor statelor a regimului de securitate creat prin Pactul de la Locarno. Briand plasa sistemul său european în cadrul Societății Națiunilor, dar prevedea organisme independente calchiate după cele ale Societății Națiunilor:

– *o conferință europeană care* grupa pe reprezentanții tuturor statelor europene membre ale Societății Națiunilor;

– un organ executiv, *comitetul politic permanent;*

– un serviciu de *secretariat.*

Astfel, contrar principiilor enunțate în 1929, trebuia început prin a stabili legăturile politice. Briand se pronunța foarte vag asupra organizării economice. El continua să vorbească despre menținerea suveranității politice a fiecărui stat.

Răspunsurile și eșecul proiectului

Alte 26 de guverne europene au trimis răspunsurile lor la memorandum în perioada cuprinsă între 25 iunie 1930 (Spania) și 4 august (Elveția). Numai Iugoslavia și Bulgaria aderaseră în totalitate la proiectul Briand. Ceilalți adresau critici mai mult sau mai puțin clare. Să reținem criticile celorlalte mari puteri: Germania se temea ca Uniunea Europeană să nu-i fixeze frontierele orientale. Italia accepta principiul cooperării europene, dar nu pe cel de unitate europeană. Ea dorea includerea în acest concept a statelor ce nu erau membre ale Societății Națiunilor, Rusia și Turcia. Marea Britanie, preocupată să-și extindă colaborarea sa cu dominioanele, se opunea creării organismelor europene particulare. Ea dorea ca în interiorul Societății Națiunilor să se organizeze reuniuni periodice ale statelor membre europene.

La cea de-a XI-a sesiune a Adunării, la 8 septembrie 1930, Briand a fost nașul *Cărții albe,* conținînd memorandumul său, răspunsurile și un raport. Au avut loc, apoi, discuții. Foarte repede, s-a făcut simțită opoziția între atitudinea lui Briand, care vorbea de stabilirea unei „legături federale" europene – în lipsa căreia proiectul nu avea nici un sens – și a reprezentantului britanic Henderson, care folosea doar termenul „colaborare".

La propunerea Franței și a Iugoslaviei, s-a hotărît constituirea unei comisii de studii pentru Uniunea Europeană. Aceasta a funcționat de-a lungul anului 1931 sub președinția lui Briand. Ea s-a ocupat îndeosebi de problemele economice. Dar nu a obținut nici un rezultat. Era pentru Briand un eșec sensibil, care s-a combinat cu campaniile ostile orchestrate contra lui în Franța. A fost acuzat

de practicarea unei politici de concesii unilaterale faţă de o Germanie din ce în ce mai naţionalistă şi mai ameninţătoare. În mai 1931, adversarii lui Briand obţineau un mare succes. În locul lui a fost ales preşedinte al Republicii Franceze Paul Doumer.

II. Tentativa anexării economice

Proiectul Curtius-Schober

După moartea lui Stresemann, conducerea Afacerilor Externe din Germania fusese conferită doctorului Curtius, care continuă politica predecesorului său. În Austria, o anumită tensiune politică se manifesta în 1930 şi cancelarul Schober demisiona în septembrie 1930. Dar, în noiembrie 1930, s-a constituit un nou cabinet, în care Schober însuşi conducea Afacerile Externe. Din cele trei tendinţe care caracterizau politica austriacă în această epocă, nici una nu refuza formal unirea cu Germania. Socialiştii doreau o Germanie socialistă – aceasta fusese tema unei serii de articole publicate de liderul lor, Otto Bauer, în iulie 1927. Membrii Heimwehrenului, naţionalişti de orientare fascistă, în relaţii bune cu Italia mussoliniană, erau, de asemenea, în legătură cu Stahlhelm (Căştile de oţel), organizaţie naţionalistă germană. În fine, creştinii sociali erau ataşaţi sentimental ideii de Anschluss. Dar şeful lor, generalul Seipel, reuşise să creeze o Austrie viabilă economic şi politic, repunînd în discuţie reunirea cu Germania la o dată ulterioară. Formula lor preferată cu privire la raporturile dintre cele două ţări era următoarea: „Două State, o Naţiune!".

În ianuarie 1930, Conferinţa de la Haga, care era obligată să pună în aplicare planul Young, hotăra, de asemenea, că Austria era de acum scutită de toate reparaţiile. La începutul lunii martie 1931, Briand a făcut, în Senat, o declaraţie care urmărea să arate că Austria avea conştiinţa limpede a naţionalităţii sale şi că nu era interesată de Anschluss. Or, la 3 martie, Curtius sosea la Viena şi, la 14 martie, Curtius şi Schober semnau un proiect cu privire la „asimilarea condiţiilor vamale şi politico-comerciale între Germania şi Austria". Fiecare ţară îşi păstra administraţia vamală, dar se unificau tarifele şi legislaţiile lor vamale şi se eliminau toate barierele. Era un adevărat proiect de uniune vamală, care avea drept scop contracararea tentativelor din 1930 de a crea, între Mica Antantă şi Polonia, „un bloc al ţărilor agricole". Acestuia, blocul germano-austriac urmărea să-i opună o Antantă economică regională cu ţările din sud-est, o *Mitteleuropa*.

Nu era vorba, evident, de un Anschluss politic. Dar, date fiind legăturile sentimentale care existau între cele două ţări, uniunea vamală era un pas către uniunea politică. *Zollverein*-ul prusac din secolul al XIX-lea pregătise unitatea germană. Simplul plan economic era un mod de a rezista crizei ameninţătoare.

Reacţiile franceze

Opinia franceză reacţionă extrem de viguros, deoarece acest eveniment avea loc tocmai în momentul în care, conform deciziilor Conferinţei de la Haga, ultimele trupe franceze fuseseră evacuate din Renania. În mai 1931, Camera

Deputaţilor vota o ordine de zi ostilă Anschlussului economic. Herriot publica un articol în „Era Nouă" din 26 martie 1931, în care scria: „Sîntem luaţi drept măgari, dacă ne cred în stare să uităm că unirea politică a Germaniei a fost realizată pe calea unificării vamale."

Cehoslovacia era la fel de îngrijorată de ameninţările uniunii politice, ca şi Iugoslavia şi – mai puţin clar– România. O conferinţă a Micii Antante a avut loc în data de 3 mai, la Bucureşti şi a decis că cele trei ţări se opuneau uniunii vamale. La 16 mai, comisia de studii pentru Uniunea Europeană este sesizată în legătură cu acest proiect şi Consiliul Societăţii Naţiunilor îl examină la rîndul său, în data de 18 mai 1931. Franţa, Italia şi Anglia şi-au manifestat opoziţia. Delegatul englez Henderson făcu să se adopte în unanimitate remiterea acestei probleme Curţii Permanente Internaţionale de Justiţie de la Haga. Era vorba despre a şti dacă Anschlussul economic era compatibil cu tratatele de la Versailles şi de la Saint-Germain şi cu protocolul de la Geneva privind Austria din octombrie 1922. Guvernul austriac se angajă să nu ia nici o măsură pregătitoare, în aşteptarea deciziei Curţii.

Eşecul proiectului

Simultan, criza economică a afectat şi Austria; la 12 mai 1931, se produce falimentul principalei bănci austriece: *Oesterreichische Kredit-Anstalt für Handel und Gewerbe.* A urmat o panică generală. Cabinetul austriac cade la 16 iunie. Schober păstrează portofoliul Afacerilor Externe în noul guvern, condus de Buresch, cu sprijinul pangermaniştilor, susţinuţi de Germania. Din iulie, Germania a fost afectată la rîndul ei de criză; a urmat închiderea băncilor. Germania a cerut un moratoriu pentru reparaţii. Anglia, creditoare a Germaniei, a suferit repercusiunile acestei situaţii (în momentul în care, la 24 august 1931, se constituia un guvern de uniune naţională prezidat de MacDonald). La 7 august, Austria a făcut apel la Societatea Naţiunilor pentru remedierea dificultăţilor sale financiare. Cum Franţa era singura ţară care părea că scapă de sub influenţa crizei, aceasta însemna un apel către Franţa. Or, Franţa nu accepta să ajute Austria decît dacă aceasta renunţa la uniunea vamală.

Curtea Permanentă de la Haga a studiat chestiunea, din 20 iulie pînă în 6 august. Punctul de vedere francez era apărat de Joseph Paul-Boncour şi Jules Basdevant. Curtea trebuia să dea la 5 septembrie un „aviz consultativ". La 3 septembrie, Curtius şi Schober, în faţa comisiei de studii pentru Uniunea Europeană, au declarat că ei nu doreau ca proiectul să fie realizat. La 5 septembrie, Curtea de la Haga, cu opt voturi pentru şi şapte împotrivă, declară că uniunea vamală nu era compatibilă cu protocolul de la Geneva din 4 octombrie 1922. Afacerea s-a încheiat cu succesul francezilor. Totuşi, ameninţarea nu s-a sfîrşit fără a vătăma grav prestigiul lui Briand. În ianuarie 1932, constituind un nou cabinet, Pierre Laval n-a făcut apel la cel care părea a fi titularul inamovibil de la Quai d'Orsay. Briand era de altfel epuizat şi moare, două luni mai tîrziu, în martie, la doi ani şi jumătate după partenerul său german Gustav Stresemann şi cu cîteva luni înainte de venirea la putere a lui Hitler.

III. Sfîrşitul reparaţiilor de război

Punerea în aplicare a planului Young

Planul Young din 7 iunie 1929, adoptat în Conferinţa de la Haga (august) şi intrat în vigoare în ianuarie 1930, fixa în mod definitiv reparaţiile, atît în privinţa cuantumului lor, cît şi în privinţa duratei. Plasînd în 1988 sfîrşitul plăţii reparaţiilor, neglija în mod evident să ţină cont de circumstanţele economice. Germanii nu-şi ascundeau speranţa de a înceta curînd orice plată.

Problema datoriilor între Aliaţi

După 1921, Franţa încerca să facă solidare reparaţiile şi datoriile interaliaţilor („clauza de salvgardare"). Americanii pretindeau rambursarea acestor datorii, englezii (conform unei însemnări a lui Balfour din 1 august 1922) acceptau „reducerea creanţelor britanice asupra Aliaţilor şi asupra Germaniei la sumele strict necesare achitării creanţelor americane asupra Marii Britanii". Franţa, care primea mai multe reparaţii decît datoriile pe care trebuia să le plătească interaliaţilor, respingea această soluţie. În ianuarie 1923, Baldwin a încheiat cu Statele Unite un acord în privinţa datoriilor britanice. În 1925, datoriile Belgiei şi ale Italiei au fost, la rîndul lor, unificate. În aprilie 1926, ambasadorul francez Henry Bérenger a încheiat un acord provizoriu în privinţa datoriei franceze faţă de Statele Unite. În iulie 1926, Caillaux semna un acord analog în privinţa datoriilor franceze faţă de Marea Britanie. Abia în 1929, aceste două acorduri au fost ratificate. La această dată, după cum am văzut, Poincaré se resemna să recunoască faptul că nu există solidaritate între reparaţiile şi datoriile interaliaţilor. Plăţile Franţei faţă de Statele Unite erau pur şi simplu eşalonate în aceeaşi perioadă ca şi plata reparaţiilor.

Moratoriul Hoover

În aceste condiţii se declanşa criza economică. Ea a afectat, după cum am văzut, Austria şi Germania în mai-iulie 1931. Imediat, preşedintele german Hindenburg lansa un apel preşedintelui Statelor Unite, Hoover. Acesta, după ce avertizase guvernele, propunea un moratoriu general al tuturor datoriilor interguvernamentale, pentru perioada cuprinsă între 1 iulie 1931 şi 20 iunie 1932. Astfel, erau suspendate în acelaşi timp datoriile dintre Aliaţi şi cele privitoare la reparaţii. Hoover, de altfel, reafirma principiul non-solidarităţii între reparaţii – pur europene – şi creanţele Statelor Unite. Guvernul Laval, susţinut de către socialişti contra unei părţi a majorităţii, a acceptat; în mod evident, Franţa pierdea în jur de 2 miliarde de franci – diferenţa anuală între creanţele sale asupra Germaniei şi datoriile sale. Dar ea se bucura atunci de o mai mare stabilitate economică şi monetară decît alte ţări şi nu voia să fie făcută responsabilă de agravarea dificultăţilor. La 6 iulie, un acord decidea ca

Germania, din raţiuni de principiu, să plătească rata anuală care nu putea fi amînată, dar că aceasta din urmă va fi reacordată, cu titlu de împrumut, Căilor Ferate Germane.

Acest lucru nu a fost suficient pentru oprirea panicii financiare în Germania, care a luat amploare în iulie. O conferinţă internaţională avea loc atunci la Paris, cu Laval, cancelarul german Brüning, reprezentanţii englez, belgian, italian, american, pentru a studia modalităţile de sprijinire a Germaniei. Un comitet de experţi, numit de marile bănci, adopta un raport redactat de către economistul britanic Walter Layton. Acesta conchidea că plăţile internaţionale pe care Germania trebuia să le efectueze riscau compromiterea stabilităţii sale financiare. Era primul pas spre suprimarea totală a reparaţiilor. Această soluţie ar fi convenit rigorii guvernului francez, dacă datoriile dintre Aliaţi ar fi fost în mod egal abolite. Este ceea ce Laval îi explica preşedintelui Hoover, cu ocazia unei întrevederi la Washington în 23 octombrie 1931. Dar, la 10 decembrie, Congresul american respingea orice eventuală reducere a datoriilor.

Conferinţa de la Lausanne şi sfîrşitul reparaţiilor

Totuşi, toţi experţii estimau că amploarea crizei făcea imposibilă aplicarea planului Young. Layton şi economistul francez Charles Rist, într-un raport semnat la Basel, unde îşi avea sediul Banca reglementărilor internaţionale, prevedeau că, după expirarea moratoriului, Germania va fi în imposibilitatea de a plăti nu doar rata anuală care poate fi amînată, ci şi rata anuală care nu poate fi amînată. Marea Britanie şi Italia au adoptat principiul suprimării reparaţiilor. Guvernul francez, mai reticent, era izolat. Se decidea convocarea unei conferinţe internaţionale la Laussane în iunie 1932, imediat după alegerile franceze. Acestea au asigurat un uşor progres formaţiunilor de stînga. Guvernului Tardieu i-a urmat guvernul Herriot, o guvernare mai conciliantă.

Conferinţa de la Laussane s-a desfăşurat în perioada 16 iunie-9 iulie. Herriot considera că trebuia să se resemneze şi să renunţe la reparaţii, dar voia să proclame respectarea angajamentelor internaţionale. Conferinţa decidea ca Germania să plătească încă 3 miliarde de mărci şi cîteva prestaţii în natură, dar ea ar fi după aceasta eliberată de toate celelalte reparaţii. Banca de reglementări internaţionale continua să existe. Acordul era subordonat reglementării cu privire la problema datoriilor între state şi o conferinţă despre acest subiect trebuia să se ţină la Londra, în 1933.

Guvernul englez se angaja să plătească o parte din datoria sa faţă de Statele Unite. El a plătit simbolic, în 1933, ca şi Italia şi cea mai mare parte dintre micile state. Franţa, în pofida lui Herriot, nu a imitat acest exemplu. În apropierea scadenţei de la 15 decembrie, guvernul american pretindea plata integrală a ratei anuale franceze de 480 milioane de franci. Herriot era în favoarea plăţii, din principiu. Camera Deputaţilor i s-a opus la 13 decembrie 1932; dreapta şi socialiştii se coalizau contra guvernului; Herriot demisionă.

În fapt, Germania nu a achitat solda reparaţiilor. În total, la o datorie fixată în 1921 la 132 miliarde de mărci-aur, Germania plătise, după părerea lui Étienne Weill-Raynal, 22 miliarde 891 milioane. Franţa primise 9 miliarde 585 milioane. Ea trebuia să asigure, ea însăşi, plata a 70% din reconstrucţia regiunilor devastate.

Statele Unite nu au acceptat plăţile simbolice ale Angliei şi ale altor ţări şi, ca urmare a unei decizii a Congresului, în aprilie 1934 au cerut rambursarea integrală. Toate ţările au încetat rambursarea. Doar Finlanda continua să-şi plătească ratele datoriei sale, de altfel minime, către Statele Unite.

Aceste evenimente – pe care le studiem numai pe plan politic – au fost de o extremă importanţă. Nu numai că au marcat sfîrşitul unei perioade în care tratatele de pace erau aplicate şi în care statele rămîneau fidele angajamentelor internaţionale, dar ele au nemulţumit profund Statele Unite, marcînd chiar începutul unei ere de criză şi de lovituri de forţă, SUA aflîndu-se în faţa unei Europe de neînţeles şi a cărei atitudine le indigna. În timpul ultimilor ani de pace, democraţiile occidentale a trebuit să se bazeze pe forţele proprii, pentru a rezista pretenţiilor crescînde ale Germaniei şi Japoniei.

IV. Problema Manciuriei

Japonia, care a cunoscut o prosperitate economică nemaiauzită în timpul războiului din 1914-1918, era, mai mult decît alte ţări, lovită de criza economică mondială şi risca să fie lipsită de posibilităţile de a cumpăra alimente şi chiar materii prime necesare industriei. Principalul efect politic al crizei a fost acela de a slăbi poziţia liberalilor care, cu Shidehara în frunte, erau ostili politicii de cucerire şi doreau sincer respectarea integrităţii teritoriale a Chinei. Shidehara a revenit la Ministerul Afacerilor Externe în iulie 1929. Dar influenţa sa scădea în favoarea aceleia a militarilor.

Privilegiile japoneze în Manciuria

În 1929, japonezii exercitau o influenţă preponderentă în Manciuria de Sud. Deţineau tutela asupra peninsulei Liao Toung, administraţia „zonei de cale ferată" *South Manchuria Railway*, cu ajutorul unei garnizoane de 25 000-30 000 de oameni, dreptul de dobîndire a terenurilor, de exploatare a subsolului, de colonizare a restului ţării. Erau investite aici considerabile capitaluri japoneze.

În partea de nord, unde influenţa rusă nu se păstrase decît într-o mică măsură, puterea aparţinea nu guvernului de la Pekin, ci mareşalului Ciang Tso-lin, care a murit în 1928, şi fiului său Ciang Hiue-leang, aliat al guvernului dominat de Gomindan. El s-a străduit să redobîndească administraţia Manciuriei. A construit căi ferate, a asigurat creşterea imigraţiei chineze şi a investit capitaluri, spre marea neliniştea japonezilor. Această neliniştea a crescut atunci cînd, în martie 1931, Gomindanul a înfiinţat la Mukden un oficiu de propagandă

patriotică şi antijaponeză. Va reuşi el să elimine influenţa japoneză în Manciuria de Sud? Pentru a evita această eventualitate, japonezii au fost tentaţi să-şi insituie suveranitatea asupra întregii Manciurii; cîţiva dintre ei au văzut acolo o etapă preliminară cuceririi Mongoliei, Chinei de Nord, chiar a întregii Chine. Aceasta era poziţia statului major japonez care comanda trupele staţionate în regiunea Kuang Tung.

Intervenţia militară

Parcă pentru a le da pretexte să intervină, au avut loc incidente; pe 27 iulie 1931, căpitanul japonez Nakumara a fost ucis aproape de Mukden. Pe 18 septembrie 1931, s-a produs un eveniment care, deşi nu era grav, a permis militarilor să înceapă operaţiunile. O bombă plasată de chinezi a adus mici stricăciuni căii ferate japoneze *South Manchuria Railway*, în apropiere de soldaţii japonezi care-şi făceau rondul. De îndată, armata japoneză a ocupat Mukdenul, apoi Ciang Ciun şi Kirin. În cîteva săptămîni, ea şi-a desfăşurat forţele asupra întregii Manciurii. Este curios de constatat că aproape simultan, în noaptea de 18-19 septembrie, toate trupele japoneze au intrat în acţiune. Putem astfel estima că a fost vorba de un plan prestabilit. Garnizoana chineză de la Mukden, care număra 10 000 de soldaţi, a fost luată în întregime prin surprindere şi japonezilor nu le-a fost greu să o anihileze. La începutul lui octombrie, comandantul-şef japonez a declarat că autoritatea mareşalului Ciang Hiue-lang nu va mai fi recunoscută. Guvernul liberal japonez condus de Wakatsuki a acceptat să-şi recheme trupele „în măsura în care va fi asigurată securitatea conaţionalilor săi şi protecţia bunurilor lor". Această rezervă a permis statului-major să continue ocuparea Manciuriei.

China face apel la Societatea Naţiunilor

Guvernul chinez a refuzat să negocieze, a făcut apel la Societatea Naţiunilor, a ordonat boicotarea mărfurilor japoneze, dar nu a îndrăznit să declare război Japoniei, din cauza pregătirilor militare insuficiente.

La 30 septembrie 1931, Consiliul Societăţii Naţiunilor a ordonat Japoniei să-şi retragă trupele în măsura în care protejarea conaţionalilor japonezi era asigurată. Este de notat că un reprezentant al Statelor Unite a fost invitat de către Societatea Naţiunilor.

Pe 24 octombrie, Consiliul Societăţii Naţiunilor a publicat o nouă rezoluţie cerînd ca retragerea forţelor japoneze să înceapă imediat. China, aflată sub controlul statelor neutre, urma să asigure protecţia japonezilor. La 26 octombrie, Japonia a refuzat această soluţie. Ea a cerut, în prealabil, încheierea unui acord chino-japonez, care să confirme privilegiile japoneze în Manciuria. La 9 decembrie, Consiliul, la cererea Chinei, a decis să trimită o comisie de anchetă prezidată de lordul Lytton. Japonia a acceptat, pentru a cîştiga timp. Briand, pe atunci preşedinte al Consiliului Societăţii Naţiunilor, a adresat degeaba apeluri patetice în favoarea restabilirii *status quo*-ului.

Problema Shanghaiului

La 11 decembrie, cabinetul liberal japonez a căzut şi a fost înlocuit de un guvern mai conservator, condus de Inukai şi sprijinit de generalul Araki, unul dintre şefii mişcării naţionaliste. De atunci situaţia s-a agravat şi operaţiunile s-au extins. La 19 ianuarie 1932, cinci japonezi au fost atacaţi la Shanghai de chinezi. Unul dintre ei, un călugăr budist, a murit din cauza rănilor. Consulul general japonez a comunicat imediat o listă de revendicări primarului chinez al Shanghaiului. Apoi, fiind debarcate forţe de întărire, pe 21 ianuarie, el a adresat un ultimatum, care expira pe 28. Chinezii trebuia să plătească o indemnizaţie şi să dizolve asociaţiile antijaponeze. Deşi primarul acceptase, soldaţii japonezi ai amiralului Shiozowa s-au ciocnit cu trupele regulate chineze. Pe data de 29, avioane japoneze au bombardat cartierul popular chinez de la Chapei. A fost încheiat un armistiţiu mulţumită medierii consulilor generali englez şi american, dar acesta nu a durat decît pînă la 2 februarie. A izbucnit atunci un adevărat război, care a permis japonezilor să cucerească fortificaţiile pe o distanţă de 20 km la vest de Shanghai.

Chinezii au adresat un nou protest Societăţii Naţiunilor. Aceasta, ca şi mai înainte, a evitat să declare Japonia vinovată de agresiune. La 30 ianuarie, Consiliul a ordonat o nouă anchetă. La 1 martie, el a recomandat celor două părţi încheierea unui armistiţiu. La 3 martie, o Adunare extraordinară a Societăţii Naţiunilor a desemnat un comitet special pentru a studia acest nou conflict. Cu sprijinul acestui comitet, ambasadorul Marii Britanii în China, Miles Lampson, a reuşit să obţină, la 5 mai, din partea Chinei şi a Japoniei, semnarea unui armistiţiu prin efectul căruia japonezii au părăsit Shanghaiul.

Crearea zonei Manciuko

Dar problema de la Shanghai nu era decît o diversiune. Japonia îşi continua sistematic politica sa în Manciuria, fără a ţine cont de o notă a secretarului de stat american Stimson, care avertiza că Statele Unite nu recunoşteau modificările teritoriale obţinute prin forţă şi condamnau „moral" acţiunea japoneză (doctrina Stimson sau doctrina Hoover din 7 ianuarie 1932).

La 5 februarie 1932, japonezii au reuşit să ocupe Harbin, al doilea oraş din Manciuria. Ei au luptat cu succes împotriva trupelor provinciale chineze conduse de generalul Ma Cian-san, şi rezistenţa forţelor regulate chineze a durat pînă în august 1932. În acelaşi timp, statul-major japonez organiza, în provincia Feng Tien, care cuprindea numai ea jumătate din populaţia Manciuriei, mişcarea pentru independenţa Manciuriei. Este de notat că doar 10% din populaţia Manciuriei este compusă din manciurieni. Marea majoritate a locuitorilor sînt chinezi. Ţăranii rămîneau pasivi, dorind, mai presus de toate, pacea. Se pare că negustorii şi intelectualii au fost aproape toţi ostili mişcării de „independenţă" inspirată de Japonia. Totuşi, un comitet executiv al provinciilor din nord-est, condus de chinezul Ciao Hsin-po, publica, la 18 februarie 1932, o declaraţie de independenţă

a Manciuriei. La 28 februarie, la Mukden, 600 de persoane, reunite fără mandat de către japonezi, au aprobat declarația. La 1 martie, s-a reunit „convenția manciuriană". La 9 martie, aceasta încredința regența prințului Pu Yi, fostul împărat al Chinei, detronat în februarie 1912 de revoluția republicană, pe vremea cînd era un copil de vîrstă fragedă. Ca împărat al Manciuriei el și-a luat numele de Kang Teh. Noul stat a primit numele de Manciuko.

În Japonia, la 5 mai 1932, primul-ministru Inukai, care obținuse un mare succes electoral, a fost asasinat de membrii unei societăți secrete ultranaționaliste, „Dragonul negru". Conducătorul guvernului a fost, de atunci pînă în 1934, amiralul Saito, care a suferit influența preponderentă a generalului Araki, ministrul de Război. Noul guvern a recunoscut Manciuko la 24 august 1932. La 2 septembrie, un acord nipono-manciurian conferea Japoniei autoritatea de a garanta apărarea externă și internă a țării și îi acorda dreptul de a menține acolo o garnizoană. Japonezii, fie în calitate de secretari generali ai ministerelor, fie de „consilieri", și-au exercitat, de fapt, autoritatea. Manciuko nu era independent decît fictiv. În realitate, era un adevărat protectorat japonez.

Raportul Lytton

Comisia Lytton și-a terminat raportul la 4 septembrie 1932 și l-a publicat la 2 octombrie. Societatea Națiunilor era nevoită să ia atitudine. Japonezii au creat o situație de fapt. Putea fi acceptată? Raportul Lytton era ostil acestei stări de lucruri, considerînd că japonezii instituiseră în Manciuria o stare artificială. Raportul Lytton propunea ca Manciuria să fie declarată autonomă sub suveranitate chineză. Japonia și China ar fi putut atunci să încheie un acord privind interesele lor în Manciuria.

Adunarea extraordinară, reunită la Geneva, la 6 decembrie, a deliberat în legătură cu această situație după ce au fost ascultați delegații chinezi și japonezi. Chinezii au cerut ca Societatea Națiunilor să condamne agresorul și să se disocieze de „statul-marionetă" Manciuko. Japonezii au răspuns că, în fapt, China nu a fost niciodată un stat organizat. Autoritatea guvernului era precară. Japonia fusese nevoită să acționeze prin forță pentru a proteja interesele conaționalilor săi din zonă. În cele din urmă, la 24 februarie, Adunarea adopta un raport final, în unanimitate, mai puțin Japonia. Adunarea nu a urmat întocmai concluziile raportului Lytton. Ea declara că suveranitatea chineză asupra Manciuriei era incontestabilă, că Japonia nu avea dreptul să ia măsuri militare, că atitudinea chinezilor din septembrie 1931 era ireproșabilă.

Manciuko nu trebuia recunoscut prin urmare nici în drept, nici în fapt, și trupele japoneze trebuia să se retragă în „zona căii ferate". Astfel, Societatea Națiunilor condamna moralmente Japonia, dar nu o declara oficial „agresor" și nu decidea nici o sancțiune. Forței militare îi opunea forța morală. Această metodă nu dădea nici un rezultat. La 27 martie 1933, Japonia anunța că părăsește Societatea Națiunilor care nu a făcut decît să constate slăbiciunea sa. Nici Marea Britanie, nici Statele Unite nu au luat în considerare posibilitatea unui război.

URSS s-a mulţumit să restabilească relaţiile sale diplomatice cu China la 12 decembrie 1932. Ea a acceptat, de asemenea, trimiterea unui consul manciurian la Vladivostok, fără îndoială pentru a-şi putea păstra privilegiile asupra „Căilor Ferate din Estul Chinei". Lovitura de forţă a japonezilor le-a reuşit perfect.

Invadarea Jeholului

Japonezii au completat acest prim succes cu invadarea regiunii montane Jehol cuprinsă între Manciuria şi Marele Zid Chinezesc, în apropiere de Pekin, ca o linie de legătură între Manciuria şi Mongolia interioară. Sub pretextul că Jehol aparţinea de drept regiunii Manciuko, japonezii au ocupat la 1 ianuarie 1933 oraşul Shanhaikuan, la extremitatea vestică a Marelui Zid. La 12 ianuarie, la Tokio, generalul Araki revendica Jeholul în numele Manciuriei. Guvernatorul regiunii, Ciang Yu-lin a fost unul dintre semnatarii declaraţiei de independenţă manciuriană. Dar el a renegat această declaraţie la sfîrşitul lui 1932. La 24 februarie 1933, a fost adresat un ultimatum mareşalului Ciang Hiue-leang, cerîndu-i evacuarea soldaţilor chinezi din Jehol. În ziua de 25, armata japoneză invada provincia şi rezistenţa chineză se prăbuşea îndată. Oraşul Jehol a fost ocupat pe 4. Pe 8, Ciang Hiue-leang şi-a abandonat postul de comandă. În 15 zile, japonezii au pus stăpînire pe o mare parte din Marele Zid. În aprilie, ei au pătruns în interiorul ţării şi ameninţau Pekinul. China nu mai avea scăpare. La 31 mai 1933, a fost semnat la Tang Kou un armistiţiu între Japonia şi China. O zonă de 13 000 km^2 de partea chineză a Marelui Zid trebuia să fie demilitarizată. Guvernul chinez urma să adopte o atitudine conciliantă şi să ia măsuri pentru reprimarea boicotării produselor japoneze. Totuşi, nici o clauză politică nu a fost inclusă în armistiţiu şi China nu a abandonat, în principiu, nici unul dintre drepturile sale.

Problema Manciuriei, care a fost pusă în legătură cu criza economică mondială, a fost prima lovitură decisivă adusă Societăţii Naţiunilor. Succesul japonez a pus în evidenţă slăbiciunea tratatelor scrise, a convenţiilor internaţionale, a promisiunilor de pace atunci cînd acestea nu sînt susţinute de forţa armelor. Societatea Naţiunilor însăşi s-a dovedit ineficace. Anglia şi Statele Unite, care îşi asumaseră sarcina apărării angajamentelor internaţionale, erau total împotriva războiului. Ele au rămas la stadiul condamnării morale, care conta prea puţin pentru militarii japonezi. În momentul în care, mai întîi în Asia şi apoi în Europa, se instalau noi guverne agresive şi revizioniste, marile puteri paşnice erau hotărîte să nu-şi asume nici o responsabilitate.

Epoca lui Hitler (1933–1945)

Introducere

Venirea lui Hitler la putere (la 30 ianuarie 1933) este, în aparenţă, un fenomen pur german. În realitate, puţine evenimente din istorie au avut consecinţe internaţionale comparabile. Odată cu Hitler nu apare doar naţionalismul cel mai înflăcărat care cucereşte puterea în Germania, ci se afirmă şi o concepţie nouă în domeniul relaţiilor dintre state. Deşi democraţiile occidentale n-au realizat acest lucru decît treptat, schimbarea nu este mai puţin reală. Pentru Hitler, noţiunea de egalitate a popoarelor, care prevala la Geneva, nu are o valoare mai mare decît aceea a egalităţii indivizilor. Dimpotrivă, exista, după el, o rasă dominantă, rasa ariană, păstrată în Germania într-o stare aproape pură, care avea dreptul să-i domine pe ceilalţi şi, la nevoie, să-i elimine. Pentru a atinge acest scop, toate mijloacele erau permise. Altfel spus, Hitler nu se va da înapoi nici în faţa dispreţuirii tratatelor, nici în faţa războiului, nici în faţa nedreptăţii. Pentru el, ca şi pentru Rosenberg, teoretician al nazismului (cf. *Le Mythe du XXe siècle*), nu există respectarea persoanei umane. Scopul politicii sale externe este de a asigura dominaţia Germaniei prin viclenie sau prin violenţă. Vom vedea că această politică a îmbrăcat mai multe aspecte simultane sau succesive: Hitler a vrut mai întîi să redea Germaniei forţa sa militară, apoi să alipească Germaniei, aşa cum apărea ea în Tratatul de la Versailles, celelalte teritorii locuite de germani (*Deutsches Raum*), şi, în fine, să cucerească un vast „spaţiu vital" (*Lebensraum*), în principal în estul Europei (care îl interesa mai mult decît Africa), cu scopul de a procura germanilor materii prime, alimente şi mai ales teritorii pentru colonizare.

Politica nazistă nu era, de altfel, atît de puternic dirijată cum părea la prima vedere. Mai multe tendinţe se opuneau în interiorul ei în mod anarhic, Hitler folosindu-se de rivalităţile dintre principalii săi colaboratori, Goering, Goebbels, Himmler, von Ribentrop, pentru a domina. Alături de Ministerul Afacerilor Externe, exista, începînd din 1934, o oficină condusă de nazistul von Ribbentrop. Este adesea dificil de precizat cu exactitate care erau responsabilităţile fiecăruia.

Aceste metode nu puteau să întîlnească obstacole decît în două tabere total diferite. Pe de o parte, marile democraţii occidentale, Franţa, Anglia, Statele Unite, care, din lipsă de energie sau din neînţelegerea situaţiei, cereau, încă, menţinerea jurisdicţiei tratatelor ca o garanţie a securităţii colective, sau se

refugiau în izolaţionism. Pe altă parte, URSS, condusă de o echipă pe cît de realistă, tot pe atît de puţin stînjenită de moralism, ca Germania nazistă, era la fel de ostilă acesteia ca şi democraţiilor burgheze.

Astfel, anul 1933 marchează în istoria relaţiilor internaţionale o turnură decisivă. Alături de elementul principal, venirea lui Hitler la putere, dezvoltarea politicii japoneze în China de Nord şi, în Statele Unite, alegerea preşedintelui Roosevelt sînt elementele acestei mari cotituri. Vom remarca faptul că Roosevelt rămîne la putere aproape în aceeaşi perioadă ca şi Hitler. Roosevelt moare pe 12 aprilie 1945 şi Hitler dispare pe 30 aprilie 1945, la Berlin.

În această perioadă zbuciumată, care a urmat marii crize economice pe care a cunoscut-o întreaga lume, Franţa, care poseda, se credea, cea mai puternică armată, este agitată de tulburări interne care sporesc instabilitatea ministerială şi întrerup continuitatea politicii sale. Mai curios este cazul Marii Britanii. Aceasta, în urma alegerilor din 1931 şi 1935, este dominată de o vastă majoritate conservatoare. Or, cu cîteva excepţii, cum ar fi Winston Churchill, îndepărtat de la putere, Robert Vansittart, ori lordul Amery, care văd clar pericolul nazist şi caută să întărească legăturile cu Franţa, principalii conservatori sînt *appeasers* (conciliatori). Din diverse motive, ei sînt neîncrezători în Franţa şi favorabili unei revizuiri a tratatelor în favoarea Germaniei, pe care se încăpăţînau, chiar în epoca nazistă, s-o considere slabă şi avînd nevoie de ajutor. Aceasta este teza pe care o susţin constant Geoffrey Dawson, directorul ziarului *Times* între cele două războaie, lordul şi lady Astor, proprietarii acestui ziar, care îi primeau pe *appeasers* la proprietatea lor din Cliveden, Baldwin, primul-ministru între anii 1935-1937, şefii succesivi ai Foreign Office, John Siman, Samuel Hoare, lordul Halifax şi, mai ales, doctrinarul concesiilor făcute Germaniei, Neville Chamberlain, prim-ministru din mai 1937 pînă în 1940, şi omul său de încredere, Horace Wilson. Încăpăţînarea britanică în a-i ceda în faţa lui Hitler, sub pretextul că o revizuire a tratatelor se putea face fără război, va dura pînă în martie 1939. Uniunea Sovietică, aflată sub conducerea lui Stalin, ocupată în interior cu planurile cincinale şi cu epurările sîngeroase, se alătură cînd democraţiilor occidentale (1934-1939), cînd naziştilor (1939-1941), după cum considera că era mai convenabil „interesului său naţional" şi ţelurilor propriului său regim. În faţa lui Hitler, tipicul *appeasement* (conciliatorism) britanic, inerţia franceză şi neutralismul american sînt fenomenele cele mai caracteristice ale epocii.

Venirea la putere a lui Hitler şi eşecul conferinţei de dezarmare

I. Venirea la putere a lui Hitler şi „pactul celor patru"

Proiectul „pactului celor patru"

Cînd Hitler a apărut pe scena politică în calitate de cancelar, la 30 ianuarie 1933, din guvernul său nu făceau parte decît alţi doi nazişti: Goering şi Frick. Von Papen era vicecancelar şi von Neurath ministru al Afacerilor Externe. Dar, în scurt timp, Hitler şi-a transformat autoritatea în dictatură. După incendierea Reichstagului şi după alegerile din 5 martie, a avut loc în biserica garnizoanei de la Potsdam o ceremonie în cursul căreia a fost abolită Constituţia de la Weimar şi a fost proclamat cel de-al III-lea Reich. La 23 martie, Reichstagul îi acorda lui Hittler puteri depline, de care el a profitat pentru a dizolva partidele politice şi pentru a reorganiza administraţia, în timp ce forţele SA au trecut, la 1 aprilie, la persecutarea sistematică a evreilor.

Pentru a preveni pericolul instituirii unui guvern ultranaţionalist în Germania, erau posibile mai multe politici: fie constituirea unei coaliţii contra Germaniei, fie limitarea riscurilor prin semnarea acordurilor cu aceasta. S-a început prin a se încerca această din urmă cale. Într-un discurs rostit la Torino, la 23 octombrie 1932, Mussolini avea să declare că Societatea Naţiunilor, împiedicată de numărul său mare de membri, nu putea să asigure pacea în Europa. Inspirat probabil de omul politic şi jurnalistul italofil Henry de Jouvenel (ambasadorul Franţei la Roma în 1933), el preconiza un acord între cele patru puteri occidentale: Franţa, Italia, Germania şi Anglia. S-ar fi reconstituit astfel, sub o formă nouă, „concertul puterilor" care condusese Europa în secolul al XIX-lea. Atunci, cu prilejul vizitei la Roma a primului-ministru englez MacDonald şi a şefului Foreign Office, John Simon, Mussolini le-a prezentat proiectul unui „pact de înţelegere şi colaborare între cele patru puteri occidentale" cuprinzînd şase articole. Scopul acestui tratat era menţinerea păcii. Pentru a atinge acest scop, cele patru puteri trebuia să adopte o linie politică

comună în problemele europene şi coloniale. Articolul 2 evoca posibilitatea revizuirii tratatelor de pace în cadrul Societăţii Naţiunilor, conform articolului 19 al pactului. În spiritul lui Mussolini care susţinuse întotdeauna ţările revizioniste (Bulgaria, Ungaria), „pactul celor patru" avea drept scop modificarea hărţii Europei. Germania dorea, de asemenea, revizuirea Tratatului de la Versailles. Un articol din proiectul italian promitea Germaniei egalitatea în drepturi în materie de armament, iar vicecancelarul von Papen declara, chiar, că ideea lui Mussolini era „genială".

Pentru Franţa, proiectul avea cu totul alt sens. Ea era legată de ţările care fuseseră beneficiarele tratatelor de pace: Mica Antantă şi Polonia. Aşadar, reacţia ţărilor mici a fost foarte vie. La 25 martie 1933, statele Micii Antante, care creaseră, în februarie, un Consiliu Permanent, au publicat o declaraţie conform căreia marile puteri nu trebuia sub nici un pretext să dispună de teritoriul ţărilor mai mici fără consimţămîntul lor. Polonia a adoptat o atitudine identică şi a deplîns faptul că nu a fost primită în rîndul marilor puteri.

La 30 mai, Consiliul Micii Antante, reunit la Praga, şi-a manifestat din nou opoziţia. La 2 aprilie, guvernul belgian a depus un memorandum analog.

În aceste condiţii, guvernul francez, condus pe atunci de Daladier, propunea modificarea proiectului italian: nu era suficientă punerea în prim-plan a articolului 19 din pact, ci trebuia amintită încă o dată importanţa articolelor 10 şi 16, care garantau drepturile statelor membre. Guvernul britanic a adoptat o poziţie intermediară. În final, negocierile au ajuns la un text mult mai subtil, de inspiraţie mai mult franceză decît italiană, care a fost parafat la Roma la 7 iunie. „Pactul celor patru" a fost încheiat pentru 10 ani. Nu mai era vorba despre o politică comună pentru toate problemele europene şi extraeuropene, ci despre o „politică de colaborare efectivă în vederea menţinerii păcii", limitată doar la problemele care priveau cele patru ţări. Articolul 2 garanta aplicarea eficientă a articolelor 10, 16 şi 19 ale pactului. El specifica faptul că nu se va putea dispune de state fără consimţămîntul lor, şi că, în caz de revizuire, decizia nu va fi luată de cei patru, ci de Consiliul Societăţii Naţiunilor. Nu se mai punea chestiunea egalităţii în drepturi pentru Germania.

Eşecul final

Mussolini a continuat să interpreteze „pactul celor patru" ca pe un instrument de revizuire treptată a tratatelor. Dar Franţa, în notele sale din 7-8 iunie, împreună cu Mica Antantă şi Polonia, preciza că tratatul nu-i va modifica politica şi că, pentru o revizuire a frontierelor, Societatea Naţiunilor trebuia să se pronunţe în unanimitate, inclusiv ţările interesate. Aceste două atitudini erau atît de contradictorii, încît pactul, semnat, nu a fost ratificat. Într-un articol publicat pe 31 decembrie 1933, Mussolini declara: „În lipsa revizuirii prin pactul celor patru, va vorbi măria sa tunul".

Astfel, eşecul „pactului celor patru" a exclus imposibila speranţă a unei revizuiri paşnice a tratatelor. Hitler, care la 17 mai pronunţase un discurs liniştitor, nu va întîrzia să tragă concluziile.

II. Eşecul planurilor de dezarmare

Conferinţa pentru dezarmare

Problema dezarmării, pe care am evocat-o deja, se punea după cum urmează: Tratatul de la Versailles prevedea dezarmarea generală, al cărei preludiu îl constituia dezarmarea Germaniei. O comisie de pregătire şi-a desfăşurat lucrările la Geneva din mai 1926 pînă în ianuarie 1931. Comisia răspundea de pregătirea lucrărilor unei „conferinţe pentru dezarmare" care să reunească pe şefii de state şi care să ia decizii. 26 de ţări erau reprezentate în comisie, printre care şi URSS şi SUA, ţări care nu erau membre ale Societăţii Naţiunilor. Comisia nu stabilea cotele de reducere a armamentului. Ea stabilea doar un cadru: cum să se procedeze în vederea dezarmării? Cum să se asigure controlul? Care erau categoriile de armament care trebuia reduse?

Conferinţa s-a reunit pe 2 februarie 1932, sub preşedinţia lui Arthur Henderson. Erau reprezentate şaizeci şi două de ţări. Brűning era delegatul Germaniei, MacDonald acela al Regatului Unit, Tardieu al Franţei, Grandi reprezenta Italia etc. Conferinţa s-a reunit în plen, apoi a numit o comisie generală cu delegaţi din toate statele şi o comisie politică căreia i s-au adăugat un comitet de dezarmare morală, o comisie terestră, o comisie aeriană, o comisie navală, o comisie pentru cheltuieli de apărare naţională, cu comitete care să se ocupe de efectivele trupelor, de armele chimice şi bacteriologice.

Planul Tardieu

Încă de la început, delegatul francez André Tardieu a făcut o propunere îndrăzneaţă, dar care fusese inspirată de un stat-major îngrijorat şi doritor, înainte de toate, să nu se treacă la dezarmare:

– se vor pune armele cele mai puternice (avioane de bombardament, artilerie grea, cuirasate) sub comandamentul Societăţii Naţiunilor. Nici o naţiune nu va putea să le utilizeze decît pentru apărarea teritoriului său;

– se va crea o poliţie internaţională, întărită prin contingente naţionale (se regăseşte aici, o dată în plus, ideea emisă de Léon Bourgeois în 1919);

– arbitrajul va deveni obligatoriu şi sancţiunile vor fi decise în mod organizat.

La această propunere, reacţiile au fost confuze. John Simon (Regatul Unit) şi Gibson (Statele Unite) au propus o dezarmare limitată şi care aborda problema din punct de vedere calitativ (armele grele). Brűning (Germania) a cerut pentru ţara sa un tratament egal (*Gleichberechtigung*) şi reducerea armamentelor celorlalte ţări pînă la nivelul fixat de Tratatul de la Versailles pentru armata germană. El obţinu sprijinul lui Grandi (Italia). Litvinov (URSS) a propus dezarmarea totală. Japonia s-a declarat ostilă oricărei dezarmări.

În realitate, conferinţa s-a împărţit între partizanii Franţei şi partizanii Germaniei. În aprilie, Brűning propuse ca armata germană să fie limitată la

200 000 de oameni, cu serviciu de 6 ani în loc de 12, şi la dreptul de a avea arme grele, dar numai cu titlu de mostră. El a obţinut sprijinul Italiei şi al puterilor anglo-saxone. De altfel, atitudinea germană va deveni rigidă prin venirea la putere a lui von Papen (30 mai 1932) şi prin progresele spectaculoase ale naziştilor la alegeri. S-a iscat o dispută privind distincţia dintre armele „ofensive" şi „defensive". Tardieu a sugerat un alt punct de vedere. „Orice armată este în acelaşi timp ofensivă şi defensivă. Ofensiva în sine nu este condamnabilă, căci ea poate să fie un mijloc de a se apăra contra agresiunii. Agresiunea este cea care trebuie condamnată". Dar aceasta nu a făcut decît să complice discuţiile, căci nu s-a putut ajunge la un acord pentru a defini agresorul.

Planul Hoover

În aceste condiţii, la 22 iunie 1932, preşedintele Statelor Unite, Hoover, a propus un plan nou, cu un caracter mai concret. Pe pămînt, efectivele să fie reduse cu o treime. Să se suprime total tancurile şi artileria grea. Pe mare, să se reducă cu o treime tonajul şi numărul cuirasatelor, crucişătoarelor şi contratorpiloarelor. În cadrul forţelor aeriene, să se suprime toate avioanele de bombardament. Anglia era neliniştită în ceea ce privea clauzele navale. Delegatul francez Paul-Boncour s-a sfătuit cu noul preşedinte al Consiliului, Herriot, care asista atunci la Conferinţa de la Laussanne, şi în acord cu el a refuzat să accepte planul Hoover aşa cum fusese prezentat. Franţa era fidelă principiului: securitatea mai întîi.

Astfel, dezacordul se menţinea. În sfîrşit, la 23 iulie 1932, s-a adoptat o formă de compromis, elaborată de Beneš: „Conferinţa decide chiar de acum, inspirîndu-se din principiile generale care sînt la baza propunerii Hoover:

– că va fi efectuată o reducere substanţială a armamentelor mondiale, care va trebui să fie aplicată în ansamblul său, printr-o convenţie generală, armamentelor terestre, navale şi aeriene;

– că un scop esenţial este să se reducă mijloacele de agresiune."

Acest compromis, care nu stabilea nici cifre, nici proporţii, nu însemna în mod evident mare lucru.

Dar Germania, pretinzînd că egalitatea drepturilor nu era acordată, refuză să accepte acest compromis, oricît de vag era el. La 16 septembrie 1932, ea părăseşte conferinţa. Pentru a o determina să se întoarcă, a trebuit să se reunească la Geneva, la începutul lui decembrie, o conferinţă a celor cinci (Franţa, Marea Britanie, Germania, Italia, Statele Unite) care la 11 decembrie a recunoscut Germaniei „egalitatea în drepturi într-un sistem care să asigure securitatea tuturor naţiunilor". Încă o dată, ca şi în anul 1924, Herriot ceda presiunii Angliei şi Germaniei fără a se opune.

Astfel, în momentul în care Hitler venea la putere, principiul egalităţii în drepturi fusese admis. Dar realizarea sa practică era subordonată, după cum dorea Franţa, stabilirii, în prealabil, a securităţii.

Planul Herriot şi planul MacDonald

Înainte şi după venirea lui Hitler la putere, conferinţa a început discutarea a două planuri noi:

1. Un „plan constructiv francez" (14 noiembrie) elaborat de Herriot şi de Paul-Boncour. Planul francez, în domeniul militar, perfecţiona planul Tardieu: reducerea tuturor armatelor europene la un tip uniform de miliţie cu serviciul militar pe termen scurt, greu de mobilizat şi puţin apt pentru ofensivă; rezervarea materialului ofensiv (tunuri grele, tancuri etc.) menţinerii ordinii internaţionale. Acest material trebuia stocat în fiecare stat sub control internaţional. Miliţiile naţionale nu puteau să-l utilizeze. Materialul ofensiv trebuia să servească apărării oricărui stat victimă a vreunei agresiuni, care urma să beneficieze de intervenţia colectivă.

Pe plan politic, planul preconiza realizarea unei Antante regionale a ţărilor continental europene, implicînd asistenţa obligatorie prin decizia Consiliului Societăţii Naţiunilor, luată cu majoritate şi nu cu unanimitate.

2. Planul englez sau planul MacDonald (16 martie 1933). Acest plan, mai concret decît cel precedent, stabilea la 200 000 de oameni efectivele armatelor principalelor ţări ale Europei continentale: Franţa, Germania, Italia, Polonia. O conferinţă specială urma să se reunească în 1935, pentru a discuta despre armamentele navale. Se dorea ca aviaţia militară să fie treptat suprimată şi bombardamentele interzise. O comisie permanentă pentru dezarmare trebuia să controleze executarea planului. Peste cinci ani Germania putea beneficia de egalitatea efectivă.

Germania a emis obiecţii. Comisia generală decisese, la 11 mai, că formaţiunile SA şi SS erau considerate trupe militare. Germania se îngrijorase şi a reclamat că Franţa fusese autorizată să păstreze trupe coloniale peste cei 200 000 de oameni din metropolă. Conform istoricului nazist Freytagh-Loringhoven, Franţa şi aliaţii săi dispuneau de 1 250 000 de oameni, Germania de numai 200.000. Totuşi, în discursul său din 17 mai, Hitler accepta în principiu proiectul MacDonald, pe care Comisia generală l-a adoptat la 7 iunie, în aceeaşi zi în care „pactul celor patru" era parafat la Roma. Apoi, la 29 iunie, conferinţa s-a amînat pentru luna octombrie. În cursul verii, a intervenit un fapt nou: la 12 mai 1933, Societatea Naţiunilor era sesizată printr-o plîngere a evreilor din Silezia. Opinia publică şi guvernele Franţei, Angliei şi Statelor Unite au fost puternic impresionate, iar atitudinea lor a devenit rigidă. Franţa şi Anglia s-au pus de acord pentru ca securitatea, adică controlul armamentelor, să fie stabilită înainte de dezarmare. Franţa a determinat adoptarea ideii că perioada tranzitorie trebuie să fie de opt ani în loc de cinci. Primii patru ani constituiau o fază probatorie: Franţa nu va începe dezarmarea şi Germania nu se va reînarma decît în următorii patru ani.

Teza germană era, dimpotrivă, că trebuia să se înceapă cu dezarmarea şi să se treacă la controlul armamentului numai după aceea. La 15 septembrie, von Neurath deplînse „revirimentul" democraţiilor.

La cea de-a XIV-a sesiune a Societăţii Naţiunilor, care s-a deschis la 26 septembrie la Geneva, reprezentanţii italieni (baronul Aloisi şi Suvitch) propuneau o soluţie intermediară: să se înceapă dezarmarea înainte de a face controlul, dar controlul să se întreprindă înainte de încheierea dezarmării. Franţa şi Anglia refuzară. O întrevedere, la 28 septembrie, între Paul-Boncour şi von Neurath nu a ajuns la nici un rezultat.

Germania părăseşte Societatea Naţiunilor

La 9 octombrie, cînd s-a reunit conferinţa, atmosfera era foarte tensionată. Imediat a avut loc o lovitură de teatru: la 14 octombrie, Hitler îi adresă lui Henderson, care prezida lucrările, o telegramă anunţînd că Germania părăsea conferinţa dezarmării. La 19 octombrie, Germania îşi dădu demisia din statutul de membru al Societăţii Naţiunilor. În aceeaşi zi, Hitler încercă să justifice acest gest declarînd că Germania nu accepta să fie tratată drept „popor de mîna a doua". La 12 noiembrie, politica lui Hitler a fost aprobată printr-un plebiscit, cu 95% din voturi.

Conferinţa pentru dezarmare avea să-şi încetinească ritmul pînă în aprilie 1935. Mult mai importante au fost negocierile directe între Germania şi ţările democratice.

Planul german

La 24 noiembrie 1933, François-Poncet, absolvent de Şcoală Normală, profesor de germană, fost subsecretar de stat şi apropiat de mediile siderurgice şi de presa lor, ambasador al Franţei la Berlin din octombrie 1931, i-a făcut o vizită lui Hitler. Acesta, asistat de von Neurath, a propus un nou plan: pacte de neagresiune valabile pentru 10 ani să fie încheiate între diferite ţări. Germania îşi reafirma fidelitatea faţă de Pactul de la Locarno.

Războiul chimic, bacteriologic, bombardarea locurilor populate trebuia interzise. În schimb, Germania îşi constituia o armată de 300 000 de oameni, bazată pe serviciul militar pe termen scurt, cu armamente de acelaşi gen ca şi ale acelora din celelalte ţări. Astfel, ea urma să dispună de 100 000 de oameni în plus faţă de ce prevedea planul Mac Donald şi de 200 000 în plus faţă de Reichswehrul din Tratatul de la Versailles. Germania accepta un control internaţional. În fine, Hitler cerea anexarea regiunii Saar, fără plebiscit, şi oferea Franţei, în schimb, dreptul de a continua exploatarea unora dintre mine.

Aceste declaraţii au fost reluate într-un memorandum pe care Germania l-a adresat Franţei pe 18 decembrie. Ar fi trebuit să se negocieze pe aceste baze pînă pe 17 aprilie 1934. Franţa a răspuns pe 1 ianuarie memorandumului german: înainte de orice discuţie, trebuia ca Germania să revină la Geneva. Odată realizată această condiţie, Franţa accepta să îndrepte armatele franceze şi germane spre un tip uniform de miliţie pe termen scurt. Efectivele trupelor germane şi ale trupelor franceze continentale vor fi egale. Se vor unifica progresiv tipurile de armate.

Pe 19 ianuarie, Germania a răspuns că nu putea să accepte nici inegalitatea armamentelor, nici întoarcerea la Societatea Naţiunilor, nici inegalitatea cauzată de menţinerea în exces a trupelor coloniale franceze. Ea pleca de la propunerile sale din 18 decembrie, pretinzînd: o armată de 300 000 de oameni cu o artilerie mergînd pînă la calibrul 155, tancuri de 6 tone, aviaţie egală cu jumătate din cea a Franţei sau cu o treime din aviaţia franceză şi a aliaţilor, reunite. Franţa răspunse, la 14 februarie, printr-o notă mult mai intransigentă. Între timp, la 26 ianuarie, Germania semnase cu Polonia, aliata Franţei, un pact de neagresiune. La 6 februarie, avuseseră loc, la Paris, mişcări revoluţionare de extremă dreaptă, iar fostul preşedinte al Republicii, Doumergue, constituise un guvern de uniune naţională cu Barthou la Ministerul Afacerilor Externe, şi cu André Tardieu şi Edouard Herriot ca miniştri de stat.

Ruptura

Pentru a evita ruptura, Anglia a încercat medierea. Se va strădui să realizeze paritatea, cu efective cuprinse între 200 000 de soldaţi din planul MacDonald şi cei 300 000 din planul german. Lordul Eden, ministru al Justiţiei, a vizitat, pe rînd, principalele capitale. El a sosit la Paris pe 17 februarie şi la Berlin pe 21 decembrie. S-a întîlnit cu Hitler, care a acceptat noul plan MacDonald, cu condiţia ca propunerile sale din 19 ianuarie cu privire la aviaţie să fie admise. Pe 26 februarie, Eden îl întîlneşte pe Mussolini, care acceptă, de asemenea, în linii mari, planul britanic. Soluţia depindea, în definitiv, de guvernul francez. Dar acesta era divizat. Barthou şi ambasadorul François- Poncet (sosit la Paris, la 9 aprilie) înclinau să-l accepte. Fără îndoială, aveau destul de puţină încredere în valoarea promisiunilor lui Hitler. Dar semnarea unui acord avea cel puţin avantajul de a impune Germaniei constrîngeri juridice.

În lipsa acestora, nimic nu ar putea să limiteze o reînarmare pe care Germania deja o întreprinsese. În schimb, preşedintele Consiliului, Doumergue, Tardieu şi mareşalul Pétain, ministrul de Război, erau ostili semnării acordului. Ei credeau că regimul hitlerist era pe punctul de a se prăbuşi şi că era mai uşor de negociat cu succesorii lui Hitler.

Guvernul francez s-a raliat acestui punct de vedere şi a publicat, la 17 aprilie 1934, o notă în care declara că „refuză solemn să legalizeze reînarmarea Germaniei, că aceasta a desfăşurat negocieri inutile şi că Franţa îşi va asigura, în viitor, securitatea sa prin mijloace proprii".

Aceasta era ruptura. Ea se făcea în condiţii dezavantajoase pentru Franţa care, în ochii anglo-saxonilor, purta responsabilitatea întregii situaţii.

Ruptura pornea de la o iluzie a şefului de stat-major francez. Acesta îi declara lui François-Poncet: „Vom vedea noi cît timp îi va trebui Germaniei pentru a pune mîna din nou pe cele 20 de miliarde cît am investit noi în armamentele noastre".

Se ştie că Hitler a investit în reînarmare sume cu mult mai mari.

În plus, nici Franţa, nici Germania nu erau dispuse să accepte sugestia făcută de Mussolini în *Popolo d'Italia* din 13 mai: să împiedice reînarmarea Germaniei printr-un război preventiv.

III. Crizele din vara anului 1934

Anul 1934 a fost pentru Germania anul reînarmării. Hitler nu poseda încă instrumentul militar al politicii sale. Dar se străduia, cu răbdare, să disloce sistemul alianţelor franceze, punînd în prim-plan intenţiile Italiei şi ale democraţiilor occidentale.

Pactul germano-polonez

Unul din primele sale succese a fost semnarea, pe 26 ianuarie 1934, a unui tratat de neagresiune cu Polonia, valabil pe o perioadă de 10 ani. Pregătirea acestui tratat avusese loc în cel mai mare secret. Din noiembrie 1932, colonelul Beck, fost şef al cabinetului Pilsudski, îl înlocuise pe Zaleski la Ministerul Afacerilor Externe. Ostil metodelor democratice, el nu avea încredere în Franţa. Fusese ofensat de „pactul celor patru", care scotea Polonia din „rîndul marilor puteri". Căuta să menţină echilibrul între Rusia şi Germania. Totuşi, în aprilie şi apoi în decembrie 1933, el a propus în secret Franţei o operaţiune preventivă contra hitlerismului. Din cauză că Franţa a refuzat, el se întoarse spre Germania, propunîndu-i semnarea unui acord. Încă din 4 mai 1933, Hitler anunţă presa că avusese loc o întîlnire importantă cu ambasadorul Poloniei la Berlin, Wysoki. Acesta, prieten al ambasadorului François-Poncet şi considerat drept extrem de favorabil Franţei, a fost înlocuit cu Lipski.

La 16 noiembrie, în urma unei discuţii dintre Hitler şi Lipski, un comunicat anunţa că cele două ţări renunţă la utilizarea forţei în raporturile lor mutuale.

Un proiect de pact a fost prezentat pe 27 noiembrie 1933 mareşalului Pilsudski de către ministrul german von Moltke.

Pe 9 ianuarie, ambasadorul Poloniei, Lipski, prezentă un contraproiect polonez, pe care colonelul Beck, trecînd pe data de 13 ianuarie prin Berlin în drum spre Geneva, îl discută în secret cu guvernul nazist.

Secretul era necesar în acelaşi timp din cauza atitudinii opiniei publice poloneze, rămasă fidelă prieteniei şi alianţei cu Franţa şi din cauza atitudinii extrem de ostile a anumitor medii prusace în raport cu Polonia. Aşa se explică faptul că, pe 25 ianuarie, în ajunul semnării pactului germano-polonez, Lipski declara categoric colegului său ceh Mastny că nici nu se punea problema unui asemenea pact.

Declaraţia în sine nu era îndreptată împotriva Franţei. Dar, psihologic, ea constituia, din partea guvernului polonez, un demers lipsit de colegialitate şi prietenie faţă de aliata sa. După cum spunea François-Poncet: „Atitudinea poloneză faţă de noi şi în special aceea a colonelului Beck, ministru al Afacerilor Externe, va fi, constant, nu aceea a unui prieten, ci a unui adevărat adversar". Pactul declara că cele două guverne voiau să inaugureze o nouă fază în raporturile lor politice. Acestea vor fi în întregime paşnice, bazate pe principiul Pactului Briand-Kellogg. Cele două guverne se vor consulta cu privire la raporturile lor reciproce şi nu vor recurge niciodată la forţă pentru a-şi rezolva diferendele. Declaraţia, valabilă timp de 10 ani, nu modifica tratatele deja încheiate.

Politica Italiei cu privire la Austria

Pentru Italia, politica germană a fost mai puţin fericită. Hitler avea şi va păstra pînă în 1943 cea mai mare admiraţie pentru Mussolini, pe care îl considera drept modelul său, singurul său prieten adevărat în Europa. Totuşi, o problemă gravă îi separa atunci pe cei doi dictatori: Austria.

Mussolini considera că regiunea Dunării era pentru Italia o zonă de expansiune naturală. El visa, în 1933, să realizeze un fel de grupare de puteri, cuprinzînd Italia, Austria, Ungaria, Croaţia – ceea ce presupunea dezmembrarea Iugoslaviei. Aceste ţări ar fi fost, în viziunea lui, supuse influenţei economice italiene. Guvernul fascist finanţa, în Austria, mişcarea naţionalistă Heimwehr, al cărei şef era Starenberg. Într-o discuţie cu acesta, la începutul anului 1933, Mussolini definise bazinul Dunării drept „Hinterlandul european al Italiei", în lipsa căruia Italia „era silită să joace rolul nesemnificativ al unei peninsule de la marginea Europei."

În martie 1934, au fost semnate protocoalele de la Roma, conform cărora Italia, Austria şi Ungaria îşi făceau importante concesii economice, avantajoase îndeosebi pentru Austria. Dimpotrivă, în ochii lui Hitler, Austria făcea parte din comunitatea germană. El susţinea partidul nazist austriac, iar Anschlussul a fost unul dintre scopurile politicii sale. În mai 1933, Frank, ministrul german al Justiţiei, a fost invitat în Austria de către naziştii austrieci. Hitler, de asemenea, socotea că regiunea Dunării făcea parte din zona de influenţă germană şi că Italia trebuia, dimpotrivă, să se întoarcă spre Mediterana, cu excepţia Adriaticii.

Intenţia sa – pe care practic a realizat-o în 1943 – a fost să anexeze Trieste. În sfîrşit, exista în Tirolul italian o minoritate germană pe care Hitler o dorea, fără nici o îndoială, legată de Germania. Astfel, cei doi dictatori au fost, în 1933 şi 1934, direct opuşi unul faţă de celălalt. Această opoziţie a atins paroxismul în timpul crizelor din iunie şi iulie 1934.

Cei doi oameni de stat s-au întîlnit pentru prima dată în iunie 1934. Hitler a fost primit de Mussolini la Stra – aproape de Padova – pe 14 iunie, apoi, palatul din Stra dovedindu-se foarte inconfortabil, s-au reîntîlnit la Veneţia. Hitler, prost sfătuit de către ambasadorul său la Roma, s-a îmbrăcat în civil, şi a făcut o figură insignifiantă pe lîngă Duce, îmbrăcat într-o magnifică uniformă. Nu se ştie prea bine ce au discutat cei doi. Mussolini pretindea că vorbeşte bine germana, singura limbă cunoscută de Hitler. Dar el vorbea rar şi o înţelegea destul de greu. Nu s-a făcut apel la serviciile interpretului Paul Schmidt. Este probabil că, după obiceiul său, Hitler a vorbit aproape tot timpul.

În urma acestei întrevederi, dacă examinăm evenimentele imediat următoare, nici un rezultat pozitiv nu părea să fi fost obţinut.

Ziua de 30 iunie 1934

Primul din aceste evenimente a fost ziua de 30 iunie 1934. A fost un episod esenţial din istoria internă germană. Pretextînd iminenţa unui complot organizat de Röhm, şeful cămăşilor brune sau SA *(Sturm Abteilungen),* asistat de un

„ambasador străin" (François-Poncet), Hitler, sprijinindu-se pe Reichswehr şi pe SS *(Schutz Staffeln)*, decise brusc să procedeze la o vastă şi sîngeroasă epurare. Röhm, Strasser, numeroşi ofiţeri SA, cîţiva SS şi diverse personalităţi non-naziste, ca von Schleicher, au fost asasinaţi. Această zi sîngeroasă (Noaptea cuţitelor lungi) a avut importante repercusiuni internaţionale. Fără îndoială, lui François-Poncet nu i-a fost greu să se disculpe de a fi participat la complot, şi Hitler va recunoaşte el însuşi. Dar regimul nazist a ieşit întărit din această situaţie. În străinătate, opinia publică, spre deosebire de guverne, începea să înţeleagă că regimul nazist nu se supunea deloc aceloraşi principii juridice şi morale ca ale celorlalte state.

Asasinarea lui Dollfuss

La puţin timp după ziua de 30 iunie, a mai izbucnit o criză foarte gravă. Cancelarul austriac Dollfuss a fost asasinat de către naziştii austrieci. După 1933, activitatea naziştilor în Austria a fost considerabilă şi violenţele s-au înmulţit. Franţa, Anglia şi Italia plănuiau, pe 7 august 1933, să adreseze un avertisment; dar proiectul a eşuat în urma indiscreţiilor presei franceze. După o tentativă de asasinare a lui Dollfuss, la 17 februarie 1934, cele trei ţări, cu multă moderaţie de altfel, au protestat şi au reamintit ataşamentul lor pentru independenţa austriacă. Venirea lui Hitler la putere redusese puternic, se pare, curentul opiniei austriece în favoarea fuziunii dintre Austria şi Germania. Austria era divizată în trei mari tendinţe: catolicii, conduşi de Dollfuss, erau prea puţin dispuşi pentru o uniune cu Germania nazistă care, în ciuda Concordatului din iunie 1933, persecuta Biserica catolică şi voia îndeosebi să-i anihileze influenţa asupra tineretului. Nici socialiştii nu doreau să susţină un stat în care partidul social-democrat fusese dizolvat. Dar, în ianuarie 1934, au izbucnit la Viena tulburări sociale, pe care Dollfuss, partizan al metodelor autoritare, le-a reprimat într-o baie de sînge. Faţă de aceste două grupări antihitleriste, dar profund ostile una faţă de cealaltă, s-au ridicat naţionaliştii.

Printre aceştia, tendinţa proitaliană a lui Starenberg era din ce în ce mai copleşită de tendinţa progermană a naziştilor. Asasinarea lui Dollfuss a fost pregătită în Germania. Ziarele germane au primit în prealabil instrucţiuni pentru a publica o expunere a evenimentelor. Rintelen, ambasadorul Austriei la Roma, care avea importante interese financiare în societăţile legate de întreprinderile germane din Thyssen şi de trustul oţelului, sosise la Viena pe 23 iulie şi trebuia să fie numit cancelar (insurgenţii care au pus stăpînire pe postul de radio au anunţat chiar numirea sa). Dollfuss a fost rănit mortal de naziştii austrieci, care, în număr de 150, au pus stăpînire pe palatul Cancelariei (la 25 iulie 1934).

Lovitura de forţă a eşuat din mai multe motive. Dollfuss, muribund, a refuzat să semneze o scrisoare de demisie. Preşedintele Republicii austriece, Miklas, a numit de îndată cancelar un alt catolic, pe Schuschnigg. Îndeosebi reprezentanţii puterilor occidentale şi Italiei (ataşatul de presă Eugenio Moreale, în absenţa ambasadorului Preziosi) au ripostat viguros. Moreale l-a informat, prin telefon,

despre aceste tragice evenimente, de o parte, pe vicecancelarul austriac Starhemberg, aflat atunci în vacanţă la Lido, şi de cealaltă parte, pe Mussolini, care se găsea la Riccione. Furia Ducelui a fost agravată de faptul că doamna Dollfuss şi copiii ei fuseseră invitaţi de el la Riccione, unde Dollfuss trebuia să vină şi el, poate pentru a încheia un acord mai strîns cu Italia. Mussolini trebuia să-i dea, el însuşi, fatala veste doamnei Dollfuss. Moreale a avut ideea să facă în aşa fel încît centrala telefonică să fie ocupată de Heimwehr şi să izoleze astfel legaţia germană, care nu a putut să comunice cu Berlinul. Lovitura de stat a eşuat; Rintelen a fost arestat şi Mussolini a trimis două divizii de vînători de munte la frontiera de la Brenner.

Prima lovitură de forţă nazistă s-a soldat, aşadar, cu un eşec. Propaganda germană a declarat de îndată că guvernul Reichului dezaproba iniţiativa naziştilor austrieci şi Hitler îl trimitea ca nou ambasador la Viena pe catolicul von Papen, care înceta, astfel, să mai fie vicecancelar.

Se părea, astfel, că a fost realizată cu această ocazie o apropiere între Mussolini şi cele două democraţii occidentale. La 27 septembrie, în timpul reuniunii Societăţii Naţiunilor, Franţa, Anglia şi Italia şi-au reînnoit declaraţia din 17 februarie 1934 asupra independenţei Austriei.

În realitate, Mussolini a fost destul de nemulţumit să constate că numai Italia luase măsuri militare pentru a evita Anschluss-ul.

IV. Proiectul Pactului oriental

Pactul balcanic

În momentul în care metodele lui Hitler bulversau diplomaţia europeană, „pactomania" obţinea un ultim succes, perfect iluzoriu: Pactul balcanic din 9 februarie 1934. În 1930, Grecia – pe atunci republică, guvernată de Venizelos – s-a apropiat de Turcia printr-un tratat de prietenie. Franţa, care în Balcani se sprijinea pe doi membri ai Micii Antante, România şi Iugoslavia, avea ca rivală Italia, ai cărei protejaţi erau Bulgaria şi Albania. În 1931, Italia şi Anglia au încurajat crearea unei uniuni Bulgaria-Turcia-Grecia. Franţa s-a opus energic acestui plan şi a propus o apropiere între Iugoslavia, România şi Bulgaria, care o va îndepărta pe aceasta din urmă de influenţa italiană.

În ciuda unei călătorii a regelui Boris al Bulgariei la Paris şi la Londra, în septembrie 1933, opoziţia iugoslavă a împiedicat includerea Bulgariei în Pactul balcanic. Acesta nu a cuprins în final decît Grecia, Turcia, Iugoslavia şi România. Clauzele pactului erau atît de vagi, încît nu schimbau în final prea mult situaţia existentă. Cele patru ţări îşi garantau reciproc integritatea teritorială contra revizionismului bulgar şi ungar.

Apropierea franco-sovietică înainte de Barthou

Raporturile între cele două ţări rămăseseră foarte proaste pînă în 1930. După această dată au cunoscut o turnură mai favorabilă. În mai 1931, au avut loc discuţii, la Paris, între secretarul general al Afacerilor Externe, Philippe Berthelot, şi ambasadorul sovietic Dovgalevski.

Briand trata la Geneva cu Litvinov. Negocierile aveau ca scop ameliorarea relaţiilor comerciale şi încheierea unui tratat de neagresiune analog tratatului germano-sovietic semnat în aprilie 1926 la Berlin. A fost elaborat un proiect. În politica rusă, acesta era un element al vastei ofensive a păcii orchestrată de Litvinov. Totuşi a fost nevoie de destul de mult timp pentru ca pactul de neagresiune franco-sovietic să fie semnat. Acest rezultat a fost obţinut la 29 noiembrie 1932. Ca şi recunoaşterea oficială din 1924, şi acesta a fost opera lui Edouard Herriot.

Tratatul interzicea celor doi contractanţi să participe la o coaliţie îndreptată contra unuia sau altuia dintre ei. Fiecare se angaja să nu se amestece, nici chiar prin propagandă, în afacerile interne ale partenerului său. Guvernul sovietic se îndepărta astfel de politica de prietenie cu Germania, care era teoretic în vigoare începînd cu acordurile de la Rapallo şi Berlin. De altfel, venirea lui Hitler la putere în ianuarie 1933, distrugerea partidului comunist german înveninaseră relaţiile. Este adevărat că era vorba de două guverne puternic realiste. În discursul său din 23 martie 1933, Hitler declara: „Guvernul Reich-ului este gata să dezvolte cu Uniunea Sovietică relaţii amicale profitabile de ambele părţi... Lupta contra comunismului în Germania este o problemă internă".

În cursul anului 1933, apropierea franco-sovietică se accentua. A fost luată decizia de a se face schimburi de ataşaţi militari. La 6 februarie, la conferinţa de dezarmare, Litvinov a adoptat mai multe propuneri ale francezilor. La 16 mai, Camera Deputaţilor ratifica pactul de neagresiune cu 520 voturi contra 1. În iulie, Litvinov a venit la Paris. În august, a fost rîndul lui Herriot, atunci în afara guvernului, să meargă în URSS. Cîteva săptămîni mai tîrziu, ministrul Aerului în exerciţiu, Pierre Cot, a plecat şi el în URSS. La 11 ianuarie 1934, era semnat un acord comercial franco-sovietic. Ideea introducerii URSS în Societatea Naţiunilor cîştiga teren. Unele cercuri militare – pentru un timp mareşalul Pétain, generalii Weygand şi Gamelin –preconizaseră o veritabilă alianţă. Existau contacte între ataşatul militar sovietic la Paris, colonelul Venţov, şi un membru al statului-major al lui Weygand, colonelul De Lattre de Tassigny.

Proiectele lui Barthou

Pentru a atenua pericolul crescînd al Germaniei naziste, Barthou avea un plan pe care încercă să-l realizeze în cursul primăverii şi al verii anului 1934. Intenţia sa era de a negocia un „Pact al Estului", fondat pe principiul securităţii colective. În aprilie 1934, a mers în Polonia. În iunie, a întreprins un nou turneu diplomatic în Europa orientală. Dar importantă a fost întîlnirea, la 18 mai, cu Litvinov, la Geneva. A fost lungă şi cordială. În fond, Barthou, care era anticomunist pe plan intern, ştia bine că pe plan extern pericolul venea din Germania. Izolaţionismul britanic făcea ca numai două mari puteri să poată ajuta Franţa să reziste Germaniei: Italia şi Rusia. Barthou avea mai mare încredere în Armata Roşie decît în armata italiană. Pentru el Pactul Estului părea mai ales un mijloc de a ajunge la o veritabilă alianţă franco-sovietică. La

2 iunie, într-o nouă întîlnire, îi prezenta lui Litvinov schema sa. Era un ansamblu de trei tratate. Tratatul A – Pactul Estului propriu-zis – era o garanţie reciprocă între vecini, prevăzînd un ajutor militar imediat în caz de agresiune, între Germania, URSS, Finlanda, Letonia, Estonia, Polonia şi Cehoslovacia, cărora puteau să li se alăture şi alte puteri, cum ar fi Lituania. Tratatul B era un tratat de asistenţă franco-sovietică, prin intermediul adeziunii sovietice la Tratatul de la Locarno şi adeziunii franceze la pactul oriental. Al treilea document era un „act general", declaraţie conform căreia primul şi al doilea tratat nu erau în contradicţie cu Societatea Naţiunilor şi intrau în vigoare de îndată ce URSS va fi admisă în cadrul ei. Soarta Pactului Estului depindea de adeziunea, extrem de improbabilă, a Germaniei şi Poloniei. Cît despre Anglia, Barthou, în timpul unei călătorii la Londra pe 9 şi 10 iulie, a obţinut sprijinul rezervat al Angliei. La 10 septembrie, guvernul german declara că refuză să subscrie la un tratat care-l obliga, dacă era cazul, să ajute URSS. La 27 septembrie, Polonia refuza, de asemenea, invocînd că ea nu voia în nici un caz să lase să treacă armata rusă sau germană pe teritoriul său. În final, doar URSS şi Cehoslovacia au aderat la acest sistem. Dar esenţialul continua să existe: posibilitatea unei adevărate alianţe franco-sovietice.

Intrarea Uniunii Sovietice în Societatea Naţiunilor

Singurul rezultat imediat al politicii lui Barthou a fost admiterea URSS în Societatea Naţiunilor. Se spera, astfel, salvarea acesteia din urmă, puternic încercată de plecarea Japoniei şi Germaniei. La 15 septembrie, comisarul poporului însărcinat cu afacerile externe, Litvinov, a primit din partea celei de-a cincisprezecea Adunări a Societăţii Naţiunilor o telegramă prin care Rusia era invitată să adere. La 18 septembrie, cu 35 de voturi din 42, URSS a fost admisă în Societatea Naţiunilor şi s-a creat pentru ea un loc permanent în Consiliu.

Barthou îşi urma politica sa de consolidare a alianţelor franceze şi, în acest scop, el l-a invitat în Franţa pe regele Alexandru al Iugoslaviei. La 9 octombrie, suveranul sosea la Marsilia unde a fost întîmpinat de Barthou. Cîteva clipe mai tîrziu, cei doi au fost asasinaţi.

Autorii asasinatului erau teroriştii croaţi aparţinînd societăţii secrete a ustaştilor. Şeful acesteia, Ante Pavelici, părăsise Iugoslavia în 1929 şi se refugiase în Italia şi apoi în Ungaria. Hitler era în relaţii bune cu ustaşii, pentru că dorea agitaţii în Iugoslavia, dar adevăratul sprijin al ustaşilor era Mussolini. Totuşi, în octombrie 1934, Ducele, îngrijorat încă de ameninţarea Anschlussului, nu era interesat să încurajeze un atentat ca cel de la Marsilia. Barthou trebuia să meargă la Roma şi un acord între Franţa şi Italia era în pregătire. Dacă crima de la Marsilia nu era din cauza unei iniţiative pur croate, numai influenţa germană mai putea fi la mijloc. Dar aceasta este o ipoteză neverificabilă. Se ştie că în ajunul crimei, Pavelici a părăsit brusc Berlinul şi a plecat la Milano. A fost arestat la Torino la 18 octombrie, cu un alt conspirator, Kvaternic. Mussolini refuza, de altfel, să le acorde extrădarea. Îl va întîlni pe Pavelici pentru prima dată în aprilie 1941.

Asasinarea lui Barthou a avut consecinţe grave. Efortul pe care l-a întreprins pentru a controla alianţele franceze a eşuat. Prinţul Paul, regent al Iugoslaviei, va întreprinde o apropiere a ţării sale de Germania. Succesorul lui Barthou la Afacerile Externe, Pierre Laval, curînd preşedinte al Consiliului, pretindea că urmează politica lui Barthou. În realitate, el a edulcorat-o şi tindea pe nesimţite să menajeze Germania hitleristă şi Italia fascistă. „Nu cred, spunea Paul-Boncour, că el a îmbrăţişat dintr-odată evoluţia care avea să-l conducă la poziţiile sale ulterioare. Mai mult empiric decît doctrinar, el s-a lăsat condus puţin cîte puţin într-acolo, continuînd să menajeze Societatea Naţiunilor şi alianţele noastre orientale care se sprijineau pe aceasta. Chiar în plină afacere a sancţiunilor, el a făcut gesturi care dădeau iluzia unei continuităţi". În timp ce Barthou voise să creeze un sistem de alianţe realiste şi eficace şi ştiuse cînd să reziste influenţei engleze, Laval va practica o politică de conciliere cu toată lumea, printr-o serie de compromisuri mai mult sau mai puţin şchioape. În locul unei mari politici, cu el se intră în era tocmelilor pe termen scurt.

V. Plebiscitul din Saar şi acordurile de la Roma (ianuarie 1935)

Campania pentru plebiscit

Politica conciliantă a lui Pierre Laval faţă de Germania şi Italia s-a manifestat foarte rapid. Principala problemă de reglat între Franţa şi Germania era cea a Saarului. În mai multe rînduri, Hitler declarase chiar că era singura chestiune nerezolvată între cele două ţări. Negocierile franco-germane pe tema revenirii Saarului la Germania, fără plebiscit, avuseseră loc în 1930. Ele n-au mai fost reluate niciodată. Ca şi în Franţa, şi în Saar şi în Germania opinia publică se obişnuise cu ideea că plebiscitul va avea loc la data prevăzută (ianuarie 1935). Către 1930, totul îndreptăţea opinia că aproape toţi locuitorii din Saar vor vota în favoarea realipirii la Germania. Toate partidele politice saareze s-au coalizat pentru a constitui Frontul unit al cărui preşedinte era industriaşul Röchling şi o propagandă foarte activă a fost întreprinsă sub conducerea lui. Deşi criza economică afectase mai puţin Saarul decît restul Germaniei, iar regia franceză de mine plătea minerilor salarii mari, toate acestea n-au modificat cu nimic opinia locuitorilor.

Dar venirea la putere a naţional-socialismului în Germania a tulburat mult spiritele. 72% din populaţia saareză este catolică. Saarul depindea de episcopii germani de Trier (Monseniorul Bornewasser) şi de Speyer. Catolicii din Saar erau tulburaţi de ştirile despre persecuţiile din Germania. Socialiştii şi comuniştii erau neliniştiţi să vadă dispărînd partidele lor, în timp ce naziştii le persecutau militanţii şi le suprimau sindicatele. Invers, partidul nazist se extindea în Saar cu toate organizaţiile sale paramilitare şi chiar cu un fel de poliţie secretă *(Ordnungsdienst)*. La alegerile din 13 martie 1932, în *Landesrat*, naziştii au obţinut două locuri din 30. Cele două principale ziare din Saar, *Saarbrücker*

Zeitung şi *Saarbrücker Landeszeitung*, erau de partea lui Hitler. Doar *Volksstimme* al socialistului Max Braun continua să-l combată pe Hitler, ca şi *Deutsche Freiheit,* creat în iulie 1933 de refugiaţii germani. Frontul unit s-a spart, dar în iulie 1933, sub influenţa partidului nazist saarez a fost creat *Deutsche Front* care a absorbit mai multe partide mici, grupînd în mod individual şi un număr mare de catolici.

Pe plan internaţional, problema se punea astfel: era sigur că numai o infimă minoritate se pronunţase pentru alipirea la Franţa. Rămîneau, deci, două soluţii posibile: ataşarea la Germania, ori menţinerea *status quo*-ului, adică administraţia de către comisia de guvernămînt numită de Societatea Naţiunilor. Atitudinea Germaniei şi aceea a Franţei erau foarte diferite. Hitler organiza o formidabilă propagandă, finanţată de guvernul german. În discursul său din 27 august 1933, declarase: „Populaţia din Saar îşi va făuri propriul său destin şi eu ştiu că fiecare îşi va da votul său Germaniei. Noi vrem să trăim cu Franţa în bună înţelegere, dar niciodată Germania nu va renunţa la Saar şi nici Saar la Germania." Toate mijloacele erau bune: defilări, mitinguri, organizarea de excursii în Germania, adeziuni multiple la *Deutsche Front*, dar şi ameninţări cu represalii violente, incursiuni ale poliţiştilor germani pe teritoriul Saarului, interceptări de scrisori, arestări etc. Împotriva acestor violenţe, comisia de guvernămînt a luat măsuri de securitate care i-au permis lui Goebbels, şeful propagandei naziste, să-o acuze de „terorism". Hitler va cere în zadar guvernului francez să renunţe la plebiscit (noiembrie). Von Neurath protesta, la 27 februarie 1934, împotriva prezenţei în Saar a refugiaţilor germani antinazişti.

De partea franceză, guvernul şi opinia publică manifestau dezinteres faţă de această problemă. Făceau excepţie doar cîteva ziare de dreapta *(Figaro, Action française*), o parte a presei de stînga ostilă naziştilor, cîţiva mari industriaşi care aveau interes în menţinerea legăturilor economice strînse cu Saarul şi mai ales asociaţia franceză din Saar, care acţiona în favoarea menţinerii *status quo*-ului. Dar, nedispunînd de mijloace financiare suficiente, efortul lor era copleşit de propaganda hitleristă. Administraţia franceză a minelor din Saar avea mijloace de presiune asupra muncitorilor săi, dar; după toate declaraţiile observatorilor neutri, se pare că nu le utiliza.

Plebiscitul

Consiliul Societăţii Naţiunilor a constituit, în 1934, un Comitet al celor Trei, prezidat de un italian, baronul Aloisi, pentru supravegherea plebiscitului.

La 2 iunie, a fost semnat un acord franco-german care garanta faptul că nici una, nici cealaltă dintre cele două ţări nu va exercita nici o acţiune, fie ea directă sau indirectă, asupra votanţilor. La 31 august, Barthou a remis Societăţii Naţiunilor un *aide-mémoire* care cerea un anumit număr de garanţii, mai ales asupra răscumpărării minelor în caz de vot favorabil Germaniei. Acest *aide-mémoire* a fost studiat în cursul verii. Atunci cînd Laval i-a succedat lui Barthou la Quai d'Orsay, atitudinea franceză a devenit mult mai timidă. Laval ignora situaţia din

Saar şi era convins că plebiscitul va fi inevitabil în favoarea ataşării la Germania. Aceasta era, fără îndoială, voinţa a numeroşi locuitori din Saar; dar un număr mare dintre ei se întrebau dacă nu era preferabilă prelungirea *status quo*-ului în aşteptarea căderii eventuale a regimului nazist. Laval împingea pînă la ultimele sale consecinţe atitudinea de renunţare. La 6 şi 10 noiembrie 1934, el a avut întrevederi cu ambasadorul german Koster. El i-ar fi spus acestuia: „Saarul nu merită un război franco-german". A fost încheiat un acord care lăsa, practic, toată libertatea propagandei germane şi punea sfîrşit aceleia a Franţei. Acest acord a fost ratificat de Societatea Naţiunilor. La 3 decembrie, mulţumită baronului Aloisi, a fost semnat un alt acord franco-german, cu caracter financiar, care prevedea plata de către Germania a unei sume forfetare de 900 de milioane de franci pentru toate creanţele şi proprietăţile franceze asupra minelor, căilor ferate etc. Plebiscitul a avut loc la 13 ianuarie. Din 528 053 votanţi, 46 613 se pronunţau pentru menţinerea *status quo*-ului, 2.124 pentru unirea cu Franţa, 477 119 pentru întoarcerea la Germania. Au fost 905 buletine de vot nule şi 1 292 buletine albe. Astfel, 90% dintre saarezi optaseră pentru Germania nazistă. La 27 ianuarie 1935, Consiliul Societăţii Naţiunilor decidea, în consecinţă, revenirea Saarului la Germania pentru data de 1 martie. Cu această ocazie, Hitler declara solemn că Germania nu va mai emite nici o revendicare teritorială faţă de Franţa.

Acordurile de la Roma

În ceea ce priveşte Italia, politica lui Pierre Laval a fost la fel de conciliantă. Ducele dorea să se asigure de sprijinul Franţei în cazul unei noi ameninţări germane contra Austriei, cu atît mai mult cu cît se hotărîse să treacă la cucerirea Etiopiei. Aceasta campanie urma să îndepărteze, pentru mult timp, o bună parte a forţelor italiene ceea ce ar fi consolidat poziţia lui Hitler. Astfel, se poate explica faptul că, în discursul său de la Milano, din 6 decembrie 1934, Mussolini exprimase cu căldură speranţa unei înţelegeri cu Franţa. Acordul a fost realizat cînd Pierre Laval a vizitat Roma la începutul lui ianuarie 1935. Acordurile de la Roma din 7 ianuarie decideau că Franţa va ceda Italiei trei teritorii: 114 000 km^2 de deşert, în sudul Libiei, 800 km^2, la graniţele Eritreei şi mica insulă strategică Doumeviah, în strîmtoarea de la Bab-el-Mandeb. Italia căpăta o parte din acţiunile Societăţii de căi ferate Djibouti-Adis Abeba. În schimb, Italia era de acord ca statutul privilegiat al italienilor în Tunisia, acceptat de Franţa în 1896, să fie abolit treptat între anii 1945 şi 1965. Franţa şi Italia conveneau să să alieze „în caz de ameninţare a independenţei şi integrităţii Austriei." Nu se ştie exact dacă în cursul conversaţiei sale private cu Mussolini la palatul Farnese, pe 6 ianuarie seara, Laval i-a dat mînă liberă lui Mussolini pentru anexarea Etiopiei. Flandin, preşedinte al Consiliului francez, începînd cu 8 decembrie 1934, afirmă că nu. Totuşi Laval, în noiembrie 1935, în faţa consiliului Apărării Naţionale şi în 1940 în faţa Senatului, în şedinţă secretă, a afirmat că i-a dat mînă liberă lui Mussolini cu condiţia să nu fie război. Fără îndoială, Mussolini a interpretat cuvintele lui Laval în sens foarte larg.

În ansamblu, politica lui Laval, la unison cu aceea a lui Barthou, se îndrepta spre o apropiere sensibilă de cei doi dictatori.

Crizele din 1935 şi 1936 în Europa

I. Restabilirea recrutării obligatorii în Germania

Destinderea aparentă

Din 17 aprilie 1934, devenise evident faptul că Germania se reînarma. Nici unul dintre guvernele europene nu ignora vastul efort pe care Gemania îl întreprinsese în acest sens. Dar se spera totuşi ca negocierile să fie reluate. După fericitul succes al plebiscitului din Saar era de aşteptat un gest liniştitor. La 1 martie, Hitler declara: „Noi sperăm ca întoarcerea Saarului la Reich să amelioreze definitiv relaţiile dintre Franţa şi Germania. Tot aşa cum noi dorim pacea, gîndim că marele popor vecin e pregătit, de asemenea, să caute pacea. Sperăm să ne dăm mîna pentru această operă comună care va asigura salvarea Europei". La 3 februarie, Flandin, Laval şi oamenii de stat britanici elaboraseră un plan de consolidare a păcii prin acorduri regionale de asistenţă mutuală la vest şi la est şi luaseră în considerare un „pact aerian".

Hitler nu a refuzat făţiş şi s-a decis ca John Simon să plece la Berlin la 6 martie. În realitate, Hitler nu aştepta decît un pretext pentru a face public efortul de reînarmare german. La 4 martie, a apărut la Londra o *Carte albă* semnată de Ramsay MacDonald. Acesta justifica creşterea cheltuielilor militare britanice prin reînarmarea germană. Presa nazistă se indignă, Hitler pretinse că e bolnav şi refuză să-l primească pe John Simon. La 10 martie, Goering îl anunţă pe corespondentul ziarului *Daily Mail* că Germania avea intenţia să-şi constituie o armată a aerului, fără a preciza dimensiunile acesteia. În Franţa, guvernul depusese un proiect de lege militară restabilind serviciul militar efectiv de 2 ani. Motivul invocat era acela că, în anii următori, contingentul compus din tinerii născuţi în timpul războiului ar fi mai puţin numeros decît în trecut.

La 15 martie, dezbateri importante au avut loc în Camera Deputaţilor, iar legea a fost votată.

Reintroducerea serviciului militar obligatoriu în Germania

Riposta lui Hitler a fost imediată. La 16 martie, el a revenit de la Berchtesgaden, unde mersese pentru a-şi trata durerea de gît care îl împiedicase să-l vadă pe John Simon. La ora 5, îl convoacă pe François-Poncet şi îl anunţă că tocmai promulgase o lege care instituia serviciul militar obligatoriu în Germania şi fixa la 36 de divizii efectivul armatei germane. Pretextele pe care le invoca erau eşecul dezarmării şi reînarmarea celorlalte puteri: Anglia, Franţa, Rusia. François-Poncet protestă imediat împotriva acestei violări a Tratatului de la Versailles şi împotriva metodei „faptului împlinit".

Care urma să fie reacţia marilor puteri? Guvernul francez nu a reţinut sugestia lui François-Poncet de a-l rechema pe ambasadorul Franţei de la Berlin şi de a face un efort pentru a grăbi finalizarea pactului oriental şi dunărean. Guvernul englez protestă, dar îi ordonă lui John Simon să-şi continue demersurile în Germania. Şi guvernul italian protestă şi, la 23 martie, Laval, Eden şi Suvitch discutau la Paris. S-a convenit ca John Simon împreună cu Eden să se întîlnească cu Hitler, cu titlu de simplă informare, şi apoi să meargă la Moscova, Varşovia şi Praga. După care, reprezentanţii celor trei ţări urmau să se întîlnească la Stresa.

Declaraţiile făcute la 25 martie de Hitler trimişilor englezi au fost dezamăgitoare. Führerul a declarat că reînarmarea fusese impusă Germaniei, că aceasta nu va reveni la Geneva decît după o reformă profundă a Societăţii Naţiunilor, că va refuza să participe la orice pact oriental şi că era, totodată, ataşat acordurilor de la Locarno. El îşi anunţă, în sfîrşit, intenţia de a constitui o flotă germană egală cu 35 % din marina britanică.

II. Garanţiile împotriva Germaniei

Acordul de la Stresa

Din ianuarie 1935, după acordurile de la Roma, italienii au luat iniţiativa convorbirilor militare cu Franţa. Acestea au dus la un acord, zis „Gamelin-Badoglio" care ar fi putut deschide calea unei alianţe, dacă Laval ar fi fost mai puţin reticent. Trei acorduri internaţionale au fost semnate ca ripostă la legea germană din 16 martie: acordul franco-anglo-italian de la Stresa (11 aprilie), tratatul franco-sovietic (2 mai) şi tratatul sovieto-cehoslovac (16 mai). Conferinţa de la Stresa s-a reunit, după cum se stabilise, la 11 martie. Mussolini reprezenta Italia. MacDonald şi John Simon – Anglia, Flandin şi Laval – Franţa. Deciziile luate la Stresa păreau să demonstreze existenţa unui front comun împotriva Germaniei, cu atît mai mult, cu cît britanicii reuşiseră să elimine tot ce ar fi putut să semene cu un angajament precis. Cele trei ţări protestau contra metodei de denunţare unilaterală a tratatelor. Ele îşi afirmau fidelitatea faţă de Tratatul de la Locarno şi confirmau declaraţiile franco-anglo-italiene din 17 februarie şi 27 septembrie 1935 în ceea ce priveşte necesitatea menţinerii

independenţei şi integrităţii Austriei. Nu fusese vorba de problema etiopiană şi Mussolini, chiar în dimineaţa conferinţei, îşi exprimase îndoielile în privinţa atitudinii sale. Cîteva zile mai tîrziu, Consiliul Societăţii Naţiunilor, sesizat de Franţa în privinţa violării Tratatului de la Versailles, făcea o declaraţie, condamnînd atitudinea germană.

Se precizase că orice iniţiativă similară, susceptibilă să dăuneze menţinerii păcii „în Europa", cere măsuri adecvate. Doar Danemarca s-a abţinut de la vot.

Pactul franco-sovietic

După moartea lui Barthou şi refuzul Germaniei şi al Poloniei de a adera la Pactul Estului, Laval decisese să-şi limiteze ambiţia la elaborarea unui tratat de alianţă franco-sovietic, la care să adere şi Cehoslovacia.

În plus, era mai puţin dispus decît Barthou să facă din tratat un instrument eficace. Aceasta reieşea din protocolul semnat la 5 decembrie 1934, la Geneva, de către Laval şi Litvinov. La 18 decembrie, Laval vorbea foarte călduros despre prietenia Franţei pentru URSS. Molotov, într-un discurs din 28 ianuarie 1935, evoca apropierea franco-sovietică, deşi manifesta o anume suspiciune cauzată, poate, de semnarea acordurilor de la Roma, la începutul aceleiaşi luni. Evenimentele din martie 1935 au dovedit indubitabil că Pactul Estului multilateral nu va putea fi realizat. De aceea, se pare că URSS însăşi a determinat Franţa să finalizeze rapid un acord bilateral. În guvernul francez, anumiţi miniştrii şi, mai ales, Herriot îl încurajau pe Laval, cam lipsit de entuziasm, să grăbească încheierea acordului. Cu două zile înainte de Stresa, la 9 aprilie, a fost anunţată iminenta semnare a unui pact de asistenţă mutuală franco-sovietic. Negocierile au avut loc la Geneva între Laval şi Litvinov. Cehoslovacia anunţa, la 18 aprilie, iminenta semnare a unui acord analog cu URSS. Pactul a fost semnat la Paris de Laval şi de ambasadorul Potemkin, la 2 mai 1935.

Tratatul franco-sovietic prevedea că în caz de pericol de agresiune din partea unui stat european împotriva URSS sau împotriva Franţei, cele două ţări se vor consulta pentru a consolida art. 10 al Pactului Societăţii Naţiunilor (cu scopul de a permite o acţiune mai rapidă a Consiliului). Dacă Consiliul Societăţii Natiunilor ar fi decis sancţiuni împotriva unei ţări europene, membru sau nu al Societăţii Naţiunilor, vinovată de agresiune împotriva uneia dinre cele două puteri semnatare, cealaltă putere urma să-i acorde imediat tot sprijinul său. Dacă Franţa sau URSS ar fi fost atacate fără provocare de către un stat european şi dacă Consiliul Societăţii Naţiunilor n-ar fi reuşit să ia o decizie în unanimitate, cealaltă putere îi oferea „imediat" ajutor şi asistenţă. Dificultatea era aceea de a interpreta cuvîntul „imediat": trebuia ştiut cel puţin cît timp ar fi necesitat pentru deliberările Consiliului Societăţii Naţiunilor şi în ce moment ajutorul prevăzut de către alianţă ar fi început să se manifeste. Un protocol special garanta că, în cazul unei agresiuni germane, pactul nu va fi activat decît dacă agresiunea era recunoscută de către puterile garante ale Tratatului de la Locarno:

Marea Britanie şi Italia. Astfel, conform dorinţei britanicilor, pactul franco-sovietic era subordonat Tratatului de la Locarno. Pierre Laval s-a aflat la Moscova între 13 şi 15 mai. Cu această ocazie, a fost publicat un comunicat în care Stalin se declara în favoarea unei intensificări a măsurilor defensive ale Franţei. Declaraţia avea evident drept scop să pună capăt acţiunii antimilitariste a Partidului Comunist Francez.

Propaganda acestuia împotriva celor doi ani de serviciu militar a încetat imediat.

Pactul sovieto-cehoslovac

Tratatul sovieto-cehoslovac a fost semnat la Praga, la 16 mai, de Beneš şi de ministrul sovietic Alexandrovski. Era aproape similar cu pactul franco-sovietic, dar un protocol adiţional prevedea că măsurile de asistenţă mutuală, în caz de agresiune, nu vor intra în vigoare decît dacă Franţa va acorda ajutorul său ţării atacate. Astfel, responsabilitatea Franţei era dublă în cazul unui atac contra Cehoslovaciei. În iunie 1935, Beneš s-a dus la Moscova pentru a-şi afirma încrederea în URSS.

Care este însemnătatea celor două tratate? Pentru Franţa pe plan intern, pactul franco-sovietic înlesnea sarcina guvernului. Germania nu-şi ascundea nemulţumirea şi au fost publicate numeroase declaraţii afirmînd că acest pact era incompatibil cu cel de la Locarno. La 25 mai, un memorandum german a fost adresat Franţei, în sprijinul acestei teze. Vom vedea modul în care Hitler va utiliza acest memorandum în 1936. Între Franţa şi URSS, tratatul nu stabilea adevărate raporturi de prietenie şi încredere. Pentru ca el să fi fost eficace, ar fi trebuit un acord militar. Franţa, Cehoslovacia şi URSS şi-au trimis reciproc misiuni militare care au asistat la marile manevre ale celor trei armate. Chiar dacă misiunile franceze le făcuseră sovieticilor o impresie favorabilă, negocierile nu au fost continuate activ, şi responsabilitatea părea să-i revină mai ales lui Laval.

III. Chestiunea Etiopiei

Acordul naval anglo-german

Comunitatea de vederi franco-anglo-italiană faţă de reînarmarea germană nu a întîrziat să fie distrusă. Marea Britanie era destul de îngrijorată în privinţa unui pact franco-rus, îndreptat clar contra Germaniei. Mulţi oameni politici englezi credeau că era posibilă reintroducerea Germaniei într-un sistem colectiv de securitate. Opinia publică engleză nu-şi dădea seama, atunci, că pentru Hitler tratatele erau un simplu mijloc de a-şi atinge obiectivele. Se poate explica, astfel, impresia profundă pe care discursul lui Hitler din 21 mai 1935 a provocat-o asupra lui MacDonald şi John Simon. Acest discurs afirma respectul Germaniei pentru Tratatul de la Locarno şi intenţia sa de a menţine zona demilitarizată, deşi aceasta era o restricţie la suveranitatea sa. Germania se

temea totuşi ca „alianţa militară dintre Franţa şi Rusia să nu introducă un element de insecuritate în Pactul de la Locarno". Hitler declara formal că Germania nu avea intenţia să anexeze Austria. În materie navală, el repeta consimţământul de a limita marina germană la 35% din marina engleză. Poate că exista la Hitler o dorinţă sinceră de a se înţelege cu Anglia, aceasta, potrivit opiniei lui din *Mein Kampf*, trebuind să se afle în tabăra germană. Guvernul britanic a iniţiat, la 4 iunie, negocieri navale cu Germania şi la 18 iunie acordul era deja semnat. Acordul sancţiona principiul celor 35% şi permitea Germaniei să aibă tot atîtea submarine, cît şi marina britanică. Astfel, Anglia realiza, pe plan naval, ceea ce Franţa refuzase să facă în 1934 pe plan militar: un acord bilateral care pecetluia principiul reînarmării germane, limitînd-o; cel puţin aşa se credea. În Franţa şi în Italia, nemulţumirea a fost vie pentru că acestea nu fuseseră nici măcar consultate. Era o atingere gravă adusă solidarităţii stabilite la Stresa.

Incidentele italo-etiopiene

Această solidaritate a fost în întregime distrusă de o iniţiativă italiană, aceea de a cuceri Etiopia, ţară membră a Societăţii Naţiunilor, pentru a răzbuna dezastrul de la Adua din 1896 şi pentru a întemeia un vast imperiu colonial italian.

Ideea de a cuceri Etiopia datează cel puţin din toamna anului 1933. La această dată, comandamentul viitoarei operaţiuni a fost încredinţat mareşalului Emilio de Bono. O intervenţie italiană determinase intrarea Etiopiei în Societatea Naţiunilor în 1923, iar în 1928 a fost semnat un tratat italo-etiopian, prin care cele două ţări se angajau să nu întreprindă nimic care să prejudicieze independenţa lor şi să supună toate diferendele concilierii şi arbitrajului. Incidentul de care s-a servit Mussolini s-a desfăşurat la Ual-Ual, la 5 decembrie 1934, la frontiera dintre Eritreea şi Etiopia. 30 de soldaţi indigeni ai armatei italiene au fost ucişi în cursul unei întîlniri cu abisinienii pe teritoriul etiopian care, în fapt, era, din 1928, sub control italian. Guvernul etiopian a propus ca incidentul să fie supus arbitrajului, conform tratatului din 1928. Italia a refuzat la 15 decembrie. Imediat, guvernul etiopian a făcut apel la Societatea Naţiunilor, chiar în momentul în care Laval se pregătea să vină la Roma (3 ianuarie 1935). Îngrijorat că putea interveni o soluţie internaţională care să-i tulbure planurile, guvernul italian a revenit asupra deciziei sale şi a acceptat arbitrajul. Dar acesta a eşuat. Pregătirile militare ale Italiei în Eritreea au căpătat dimensiuni considerabile şi, la 17 martie, Etiopia a făcut din nou apel la Societatea Naţiunilor. Era a doua zi după declaraţia lui Hitler care anunţa reînarmarea germană. Guvernele francez şi englez erau în încurcătură: era mai bine să se închidă ochii asupra atitudinii italienilor în Etiopia, pentru a-şi asigura sprijinul italian contra Germaniei, sau trebuia să fie susţinută Etiopia, cel puţin pentru a evita slăbirea Societăţii Naţiunilor? În fapt, de la începutul anului 1935, atitudinea francezilor şi aceea a Angliei au fost foarte diferite. Franţa nu mai avea alte interese în Etiopia decît calea ferată Djibuti-Addis-Abeba şi guvernul

italian obţinuse satisfacţie asupra acestui punct prin acordurile de la Roma. Din contră, Anglia, care ocupa Egiptul şi Sudanul, era interesată de Nilul Albastru şi de lacul Tsana. Ea încheiase acordul cu Italia, în 1925, pentru a împărţi Etiopia în două zone de influenţă. O cucerire italiană ar fi fost o ameninţare permanentă împotriva irigării Egiptului. Pe de altă parte, o vastă „Africă orientală italiană" ar fi fost îngrijorătoare pentru viitorul Sudanului anglo-egiptean, care separă Etiopia de Libia. În sfîrşit, Italia ar fi ameninţat drumul spre Indii. De aceea, în timp ce Laval adopta o atitudine ambiguă, Anglia, ale cărei interese coincideau cu acelea ale Societăţii Naţiunilor, lansa din ce în ce mai multe avertismente Italiei. La Stresa, acordul nu vorbea decît despre menţinerea păcii „în Europa". Negocierile trenau. La 25 mai, Consiliul Societăţii Naţiunilor lăsa din nou celor două ţări grija de a alege un arbitru înainte de 25 iulie. Nu s-a mai ajuns la asta. Eden s-a dus la Roma în iunie şi i-a sugerat lui Mussolini un compromis: Etiopia să cedeze o parte a Ogadenului Italiei şi să primească, în schimb, o deschidere maritimă la Zeila, în Somalia britanică. Mussolini a refuzat. Consiliul Societăţii Naţiunilor a organizat o reuniune extraordinară la 31 iulie convocînd, din nou, comisia de anchetă în legătură cu incidentul de la Ual-Ual.

Simultan, o conferinţă tripartită franco-anglo-italiană s-a ţinut între 15 şi 18 august. Cele două democraţii sugerau un nou compromis: stabilirea unui „mandat comun franco-anglo-italian asupra Etiopiei" (situaţie juridică bizară, de vreme ce Etiopia era membră a Societăţii Naţiunilor). Italia ar fi avut preponderenţă în materie administrativă şi militară, iar armata etiopiană ar fi avut consilieri militari italieni. Mussolini, ale cărui intenţii erau bine stabilite, a refuzat la 18 august acest compromis. Consiliul Societăţii Naţiunilor s-a reunit la 4 septembrie şi i-a făcut propuneri analoage, pe care Ducele le-a respins în acelaşi mod.

Atitudinea engleză şi agresiunea italiană

Englezii au încercat atunci să utilizeze o altă metodă. Fără să aibă realmente intenţia de a declanşa un război, guvernul britanic, condus acum de conservatorul Baldwin, cu Samuel Hoare la Ministerul Afacerilor Externe, a folosit sistemul ameninţărilor. O mare parte a flotei engleze fusese concentrată în Mediterana, la Gibraltar, mai puţin expus decît Malta eventualelor bombardamente italiene, dar mai ales la Alexandria. În timp ce Italia nu avea decît nave de război cu o capacitate de 500 000 de tone, Marea Britanie desfăşura în Mediterană nave militare cu o capacitate de 800 000 de tone. Este adevărat că navele engleze erau mai vechi şi mai prost echipate. Totuşi Anglia nu voia un război în care să lupte singură. Ar fi acceptat, cel mult, să participe la un război, în cadrul unei acţiuni decise de Societatea Naţiunilor. La 27 iunie 1935, fusese publicat rezultatul unui vast sondaj de opinie din Anglia organizat de marile publicaţii şi cunoscut sub numele de „scrutinul păcii". Au fost obţinute mai mult de 11,5 milioane de răspunsuri: 11 milioane declarau că Marea Britanie trebuia să rămînă membră a Societăţii

Naţiunilor. Mai mult de 10 milioane se declarau în favoarea sancţiunilor economice; mai puţin de 7 milioane se declarau în favoarea măsurilor militare. Acest sondaj a exercitat o mare influenţă asupra atitudinii guvernului britanic şi l-a orientat spre soluţia păcii cu orice preţ.

Mussolini era, probabil, informat despre această voinţă pacifistă, aşa că, la 3 octombrie 1935, au început operaţiunile militare în Etiopia. Nu vom relata aici aceste operaţiuni, care au durat pînă la începutul lui mai 1936 (pe 2 mai, negusul Haile Selassie părăsea Etiopia şi pe 5 mai, italienii intrau în Addis-Abeba). Înfrîngerea etiopiană este uşor de explicat, întrucît italienii concentraseră în Eritreea mai mult de 200 000 de oameni, dispunînd de arme moderne, mai ales de gaze asfixiante. Principalele dificultăţi întîlnite de italieni erau din cauza climei, reliefului şi a absenţei căilor de comunicaţie.

Sancţiunile

În octombrie şi noiembrie, Societatea Naţiunilor a reacţionat. La 7 octombrie, Consiliul Societăţii Naţiunilor a declarat în unanimitate, fără votul Italiei, că Italia recursese la război cu violarea Pactului. Adunarea s-a reunit la 11 octombrie şi 50 de state membre s-au alăturat punctului de vedere al Consiliului. Doar Austria, Ungaria şi Albania l-au respins, iar Elveţia a avut cîteva rezerve. Ce sancţiuni urmau să fie adoptate? Între 11 octombrie şi 18 noiembrie, acestea au fost stabilite. S-a respins ideea sancţiunilor militare şi Anglia a exagerat cu scrupulele pînă la a refuza să închidă Canalul de Suez navelor italiene. Convenţia din 1888 prevedea, într-adevăr, libertatea navigaţiei pe Canal, chiar şi în vreme de război. S-au adoptat, împotriva Italiei, sancţiuni financiare şi economice.

Adunarea a prescris ridicarea embargoului asupra armelor destinate Etiopiei, decis de anumite naţiuni, şi a interzis livrarea de arme Italiei. Ea preconiza, de asemenea, sancţiuni economice. Acestea constau în interzicerea anumitor exporturi către Italia. Dar, poate din cauza lui Laval şi cu acordul lui Samuel Hoare, au fost excluse de la embargo produsele utile războiului, precum fierul, oţelul, cuprul, plumbul, zincul, bumbacul, lîna, petrolul. Sancţiunile nu au făcut decît să irite Italia, fără să o tulbure cu adevărat în derularea operaţiunilor. Situaţia era foarte departe de art.16 al Pactului, care prevedea ruperea imediată a tuturor relaţiilor comerciale şi financiare cu agresorul. Totul s-a petrecut, ca şi cum s-ar fi dorit să pară că se aplică sancţiuni, dar evitînd cu orice preţ marginalizarea Italiei şi provocarea unui război european.

Ezitările sau duplicitatea lui Laval, preferinţa sa pentru jumătăţile de măsură au devenit evidente în alt domeniu, acela al negocierilor militare. Pe de o parte, el voia să păstreze apropierea de Italia: la 27 iunie 1935, generalul Gamelin, şeful statului-major general, negociase cu omologul său italian Badoglio o convenţie militară, fără ştirea Angliei. Pe de altă parte, menaja Anglia. La 25 septembrie, aceasta îi propunea, la rîndul său, să deschidă negocieri navale. Cu toate că Anglia şi Italia erau atunci categoric ostile, Laval

a acceptat, cu condiţia ca negocierile să fie extinse asupra întregii armate şi ca Anglia să-şi limiteze represaliile contra Italiei. Convorbirile au continuat în lunile următoare.

Planul Laval-Hoare

Franţa şi Anglia au adoptat în decembrie o atitudine diferită. Un proiect elaborat de Laval şi aprobat de Samuel Hoare la 7 decembrie i-a fost prezentat lui Mussolini. Era vorba de a pune capăt războiului printr-un compromis. Se oferea Italiei un „schimb de teritorii": Italia primea Ogadenul şi o parte din Tigré sau două treimi din Etiopia şi dreptul să trimită colonişti în cealaltă treime. Drept compensaţie – foarte slabă – Etiopia primea o mică fişie din teritoriul italian al Eritreei, cu portul Assab. Lucrul acesta prezenta pentru Mussolini avantaje incontestabile: teritoriile care i se ofereau erau mai întinse decît cele ocupate de trupele italiene, iar el exercita, de fapt, un adevărat protectorat asupra micii Etiopii, teoretic independentă. De aceea, fără să fi luat o decizie definitivă, era în favoarea acestui plan. Dar planul avea să eşueze în faţa opoziţiei opiniei publice engleze. Într-adevăr, la 9 decembrie, o indiscreţie a presei franceze făcu publice principalele lui orientări. De îndată ce publicul englez realiză că un astfel de proiect era contrar atît intereselor sale, cît şi moralei internaţionale, reacţionă cu o vigoare extremă. Samuel Hoare a trebuit să-şi dea demisia şi a fost înlocuit la 22 decembrie la Foreign Office, cu Anthony Eden. În Franţa, reacţia a fost mai puţin puternică, deoarece opinia publică era împărţită, mediile de dreapta susţinînd, în general, politica fascistă. La 27 şi 28 decembrie, Laval a fost interpelat. El a obţinut majoritatea, dar guvernarea sa nu a durat şi a fost înlocuită, la 22 ianuarie, de un cabinet de tranziţie condus de radicalul moderat Albert Sarraut.

Se poate remarca faptul că proiectul Laval-Hoare număra, printre adversarii săi cei mai înverşunaţi, şi guvernul nazist. Nepracticînd politica sancţiunilor pentru că nu mai aparţinea Societăţii Naţiunilor, Germania era evident bine plasată pentru a se apropia de Italia, în ciuda faptului că opinia publică era foarte favorabilă negusului.

În iunie, pentru a încheia acordul naval cu Anglia, Hitler se prefăcu ostil Italiei. Aceasta era şi atitudinea la Wilhelmstrasse şi cea a mediilor militare, care credeau în eşecul Italiei. Dar Germania, încă din iunie 1935, era principalul furnizor de cărbune pentru Italia; iar Italia era cel mai bun client al său. Hitler, mare admirator al lui Mussolini, nu voia ca acesta să sufere o înfrîngere. El practica deci o politică de strictă neutralitate. Apoi, în momentul în care planul Laval-Hoare a fost dezvăluit, presa germană i s-a opus categoric. Nu era oare o reconstituire posibilă a frontului de la Stresa? Eşecul său a fost primit în Germania cu cea mai mare satisfacţie. Hitler putea pregăti, în deplină siguranţă, remilitarizarea Renaniei.

Să observăm că eşecul planului Laval-Hoare a fost puternic resimţit de Mussolini care, în 28 decembrie 1935, a denunţat acordurile de la Roma şi cele de la Stresa şi a lăsat să cadă în uitare acordurile Gamelin-Badoglio.

Eşecul final al sancţiunilor

Anglia a revenit atunci la politica unor sancţiuni mai eficace şi s-a străduit să obstrucţioneze Italia, determinînd aplicarea embargoului asupra produselor petroliere. Se putea imobiliza astfel marina şi aviaţia italiană. Dar guvernul francez (Albert Sarraut, cu Pierre-Etienne Flandin la Quai d'Orsay) a tărăgănat lucrurile multă vreme. Principalul furnizor al Italiei erau SUA. Or, SUA, nefiind stat membru al Societăţii Naţiunilor, refuzau să aplice sancţiunile*. Măsura era deci absolut ineficace.

În aceste condiţii, la 5 martie, Negusul Etiopiei a cerut pacea după victoria italiană de la lacul Achianga. Începînd cu 7 martie, Mussolini s-a declarat pregătit să negocieze. Dar denunţarea tratatului de la Locarno de către Germania, chiar din aceeaşi zi, a distras atenţia internaţională de la afacerea etiopiană şi i-a permis Ducelui să obţină victoria. La 9 mai, un decret al lui Mussolini proclama anexarea Etiopiei de către Italia. Regele Italiei devenea „împăratul Etiopiei". La 4 iulie, Adunarea Societăţii Naţiunilor a votat o rezoluţie în favoarea ridicării sancţiunilor economice şi financiare luate împotriva Italiei. Guvernul francez constituit de Frontul Popular şi-a inaugurat politica externă acceptînd această măsură favorabilă totuşi agresorului. Lovitura de forţă italiană fusese încununată de un succes total. Aceasta constituia, pentru Hitler, o preţioasă încurajare şi, pentru Societatea Naţiunilor – semnul unei decadenţe inerente.

IV. Remilitarizarea Renaniei

Înaintea ratificării pactului franco-sovietic

Am văzut care fusese atitudinea Germaniei cu privire la tratatul franco-sovietic, semnat la 2 mai 1935. În discursul său din 21 mai în Reichstag, Hitler declarase că alianţa franco-sovietică era o violare a Tratatului de la Locarno, dar că Germania va respecta acest tratat atîta timp, cît şi ceilalţi semnatari vor proceda la fel. La 1 iunie, Wilhelmstrasse adresase Franţei un memorandum precizînd de ce anume tratatul franco-rus era incompatibil cu cel din 1925. Tratatul de la Locarno cuprindea un pact de neagresiune între Germania şi Franţa. Totuşi, era admis ca Franţa să intervină în cazul unei agresiuni germane fie contra Poloniei, fie contra Cehoslovaciei; conform memorandumului german, pactul franco-sovietic introducea o a treia excepţie, neprevăzută la Locarno: în cazul unei agresiuni germane împotriva URSS, Franţa ar fi fost chemată să intervină. Franţa a răspuns la 25 iunie, respingînd nota germană şi chestiunea a stagnat. Hitler s-a mulţumit să repete de mai multe ori atît unor miniştri belgieni, cît şi lui Eric

* Vezi, mai departe, cap. 6. Cordell Hull se mulţumise să dezaprobe, la 5 şi 6 octombrie, orice comerţ cu cei doi beligeranţi. Era ceea ce el numea embargoul moral. Evident, aceasta nu-i împiedica pe cetăţenii americani să furnizeze Italiei diverse produse. Doar furnizarea de arme era ilegală. Dar acest lucru dăuna mai ales Etiopiei.

Phipps, ambasadorul Marii Britanii, sau ambasadorului francez François-Poncet, intenţia sa de a respecta Tratatul de la Locarno.

În viziunea lui Hitler, denunţarea Tratatului de la Locarno echivala cu posibilitatea de a reocupa militar Renania. Dar nu se grăbea să atingă acest obiectiv, căci intuia o puternică reacţie franceză. Generalii săi nu-i ascundeau că Wehrmachtul, în plină organizare, nu era încă pregătit pentru nici o operaţiune militară. E posibil ca lui Hitler să-i fi fost teamă de o intervenţie engleză. Or, afacerea Etiopia îi demonstra faptul că britanicii conservatori nu voiau deloc să ia în considerare această ipoteză, chiar dacă ar fi fost în joc interesele englezilor. El conta, aşadar, în acelaşi timp, pe acest pacifism şi pe timiditatea ripostei franceze.

Totuşi, guvernul francez era ferm hotărît să ceară ratificarea pactului franco-sovietic. La 21 noiembrie, cu ocazia unei vizite pe care i-a făcut-o lui Hitler, François-Poncet l-a anunţat că problema va fi curînd supusă atenţiei celor două Camere franceze. Hitler îi răspunse că ar fi o mare greşeală, că aceasta ar favoriza venirea la putere în Franţa a unui guvern comunist, în care caz o ameninţare de o extremă gravitate ar fi pîndit Germania. Ambasadorul Franţei l-a avertizat atunci pe Laval că, după părerea sa, Hitler avea intenţia de a trece la fapte. El sugera ca Franţa să ia iniţiativa, precum Anglia în cazul acordului naval, şi să i se ofere lui Hitler instalarea cîtorva garnizoane în Renania, cu condiţia ca nici o fortificaţie să nu fie construită acolo; sau, dacă această politică părea inacceptabilă, să se aducă formal la cunoştinţă guvernului german intenţia franceză de a se opune prin forţă reocupării Renaniei. Guvernarea Laval refuză să ia o decizie atît de fermă; de altfel, la 1 ianuarie, Hitler i-a repetat lui François-Poncet faptul că nu avea intenţia de a denunţa Tratatul de la Locarno.

Ratificarea

Dezbaterea asupra ratificării a început în februarie. Noul ministru francez al Afacerilor Externe din cabinetul Sarraut, Pierre-Étienne Flandin, a luat cuvîntul la 25 februarie în Camera Deputaţilor. El s-a străduit să arate că pactul franco-sovietic era compatibil cu Tratatul de la Locarno şi îi propuse lui Hitler, pentru a dovedi buna-credinţă a francezilor, să supună această problemă Curţii Internaţionale de Justiţie de la Haga.

La 27 februarie, Camera a ratificat tratatul cu 353 de voturi contra 164. Comisia pentru Afaceri Externe a Senatului l-a aprobat în 5 martie. Era neîndoielnic că Înalta Adunare va urma exemplul comisiei* În aceste împrejurări, a avut loc un mic incident care nu era de natură să modifice decizia pe care Hitler o luase deja, dar care l-a iritat profund. A doua zi după votul Camerei, la 28 februarie, ziarul *Paris-Midi* publica textul unui interviu acordat de Hitler lui Bertrand de Jouvenel. Hitler se arăta deosebit de conciliant şi de

* Ceea ce s-a şi întâmplat la 12 martie, cu 231 de voturi contra 52.

prietenos în privinţa Franţei. Surpriza a fost generală. S-a crezut într-o destindere nesperată şi, la 2 martie, François-Poncet a fost însărcinat să adreseze personal Führerului mulţumirile guvernului francez. A fost primit de un Hitler mînios; interviul fusese destinat să fie publicat înainte de scrutin, pentru a influenţa votul. În întîrzierea publicării textului, Hitler vedea o manevră a guvernului francez.

Reocuparea zonei demilitarizate

Conform documentelor procesului de la Nürnberg, pregătirile pentru reocupare erau în studiu încă din 25 iunie 1935. Hitler urmărea să treacă la acţiune în februarie 1936. Apoi, şi-a amînat lovitura de forţă. La 2 martie, Înaltul Comandament German semnase ordinele către trupe. La 6 martie, generalii germani îi aduseseră lui Hitler serioase obiecţii. Dacă francezii ar fi intervenit, ar fi fost cei mai puternici. Hitler, încrezător în intuiţia sa, plănuia să-şi retragă trupele în caz de intervenţie franceză. Pe 6 martie, Reichstagul fusese convocat pentru a doua zi. La 7 martie, ministrul Afacerilor Externe, von Neurath, i-a invitat pe François-Poncet şi pe ceilalţi ambasadori ai ţărilor semnatare de la Locarno şi le-a remis o notă prin care denunţa tratatul. El adăuga că „detaşamente simbolice" de trupe germane erau în curs de a pătrunde în Renania. Hitler a luat cuvîntul la tribuna Reichstagului,: „Ofertelor amicale şi asigurărilor paşnice pe care Germania nu a încetat să le facă, Franţa le-a răspuns printr-o alianţă militară cu Uniunea Sovietică, orientată exclusiv contra Germaniei şi care constituie o violare a pactului renan. Din acel moment, Tratatul de la Locarno şi-a pierdut sensul său intrinsec şi practic a încetat să mai existe. Germania nu se mai consideră, aşadar, legată de acest pact stins". În acelaşi timp, un memorandum german anunţa deschiderea negocierilor cu Franţa şi Belgia pentru semnarea unor pacte de neagresiune, pe o durată de 25 de ani, care să fie garantate de Anglia şi de Italia, şi de un pact aerian. Hitler propunea vecinilor răsăriteni ai Germaniei tratate analoage cu pactul germano-polonez din 1934. El evoca, în fine, posibilitatea ca Germania să revină în Societatea Naţiunilor după reformarea acesteia.

De fapt, „detaşamentele simbolice" germane se compuneau din 19 batalioane şi 12 baterii de artilerie, cu circa 30 000 de oameni. Populaţia îi primea cu mare entuziasm. Alte trupe au urmat, rapid. La 29 martie, printr-un plebiscit, acţiunea lui Hitler a fost aprobată cu 44 de milioane de voturi pentru, adică cu o pondere de 99% dintre votanţi.

Reacţia puterilor semnatare ale Tratatului de la Locarno

Franţa a adoptat, mai întîi, o atitudine de aparentă închidere. Solidară cu ea, URSS oferea, la 7 martie, sprijinul său guvernului francez. La 26 martie comitetul executiv central al URSS ratifica pactul sovieto-francez. Ceea ce nu îl împiedica pe Molotov ca, într-un interviu dat la 17 martie, să declare că o apropiere era posibilă între Germania şi URSS. Un acord comercial între aceste

două ţări a fost semnat la 23 aprilie. În Franţa, Consiliul de Miniştri s-a reunit la 8 martie. În aceeaşi seară de 8 martie, într-un discurs radiodifuzat, redactat la Quai d'Orsay, preşedintele Consiliului, Sarraut, exclama: „Nu sîntem dispuşi să lăsăm Strasbourg-ul în bătaia tunurilor germane". Totuşi, guvernul s-a mulţumit să dea ordin trupelor să ocupe linia Maginot. În Consiliul de Miniştri din 9 martie, generalul Maurin, ministrul de Război, susţinea că pentru o intervenţie militară ar trebui făcută mobilizarea generală, pe care el, de altfel, o dorea. Maurin, Gamelin şi militarii erau îngrijoraţi şi credeau în superioritatea Wehrmachtului asupra armatei franceze, care era concepută pentru defensivă. Or, trecuseră şase săptămîni de la alegeri. Cel puţin acestea sînt declaraţiile pe care le face Flandin în cartea sa *Politique française 1919-1940*. Potrivit generalului Gamelin, care, de altfel, nu asistase la această reuniune, nu ar fi fost vorba decît despre chemarea la arme a rezerviştilor. Generalii considerau indispensabil sprijinul britanic. Potrivit lui Paul-Bancour, miniştrii francezi au primit în cursul acestui consiliu o telegramă de la Eden, în care acesta le recomanda să-şi păstreze sîngele rece şi să nu facă nimic ireparabil. În aceste condiţii, Franţa a adoptat o politică de renunţare. Opinia publică, foarte divizată în privinţa abordării alegerilor, nu era deloc pregătită să reacţioneze. Extrema dreaptă, ca şi extrema stîngă înclinau spre resemnare. La 10 martie, s-au reunit la Paris, într-o conferinţă, semnatarii Tratatului de la Locarno. Eden, la 9 martie, ţinuse un discurs în Camera Comunelor: „Ocuparea Renaniei de către Reichswehr, a spus el, este o lovitură severă adusă principiului sanctităţii tratatelor". Dar adăugase: „Nu există, din fericire, nici un motiv să presupunem că această acţiune a Germaniei ar comporta o ameninţare războinică". La reuniunea din 10 martie, Eden s-a străduit să descurajeze veleităţile franceze de a declanşa o expediţie militară. Pe aceeaşi poziţie s-a situat şi primul-ministru belgian Van Zeeland. Guvernul polonez se declarase pregătit, la 7 martie, să participe la luptă. La 9 martie, el şi-a schimbat însă părerea şi s-a alăturat punctului de vedere german. *Jurnalul* contelui Szembek exprimă, pentru luna februarie a anului 1936, îndoieli asupra sincerităţii primei poziţii poloneze, afară de cazul în care Beck l-ar fi ţinut departe de proiectele sale, datorită sentimentelor sale progermane. La 10 martie, la Londra, reprezentantul polonez adopta o atitudine similară. În aceste condiţii, puterile locarniene se mulţumeau să supună urgent chestiunea Consiliului Societăţii Naţiunilor. Acesta s-a întrunit la 14 martie, la Londra, şi a declarat solemn că Germania nu-şi respectase obligaţiile internaţionale. La 19 martie, puterile locarniene propuneau să supună Curţii de la Haga problema compatibilităţii dintre Locarno şi pactul franco-sovietic; ele cereau Germaniei limitarea efectivelor din Renania şi, în aşteptarea încheierii negocierilor pe baza memorandumului german, menţinerea unei zone neutre de 20 km care să fie controlată de forţe internaţionale. Pe de altă parte, Franţa, Anglia şi Belgia, în aşteptarea semnării unui nou acord, îşi garantau reciproc teritoriile în cazul unei agresiuni germane. Flandin considera că această declaraţie echivala cu o veritabiă alianţă franco-britanică. La 24 martie, Hitler refuza energic să se supună acestor propuneri „dezonorante". Guvernul britanic

dădea înapoi, iar Baldwin credea oportun să-l invite la dejun pe ambasadorul von Ribbentrop. Cît despre Mussolini, el înţelesese foarte bine creşterea considerabilă de putere pe care reocuparea Renaniei i-o conferea lui Hitler. Ducele a consolidat garnizoanele italiene din Brenner şi a renunţat la realizarea proiectului său de a abandona atunci Societatea Naţiunilor. Dar declara că Italia nu putea să accepte propunerile Londrei.

Hitler a crezut că găsise ocazia favorabilă pentru a propune, la 1 aprilie, un vast plan de pace, care dezvolta memorandumul german din 7 martie. El sugera desfăşurarea acestuia în 3 perioade:

– timp de 4 luni, Germania îşi va dovedi bunăvoinţa nesporindu-şi efectivele din Renania;

– Germania, Franţa, Belgia vor semna un pact de neagresiune pentru 25 de ani şi un pact aerian. De asemenea, Germania va semna pacte cu vecinii săi din est şi sud-est;

– Germania s-ar afla atunci în măsură să reintre în Societatea Naţiunilor. De asemenea, Hitler sugera atenuarea propagandei naţionaliste şi umanizarea războiului, cu evitarea utilizării gazelor asfixiante, a bombelor incendiare şi cu interzicerea bombardării oraşelor.

Flandin şi Sarraut l-au consultat pe François-Poncet care şi-a exprimat părerea că Hitler era un pirat, propunerile lui neavînd nici o valoare. Guvernul francez, care declarase că nu va negocia cu Germania înainte ca aceasta să evacueze Renania, a răspuns totuşi propunerilor germane printr-un alt plan de pace bazat pe Societatea Naţiunilor, securitatea colectivă şi înţelegerile regionale; trebuia constituită o comisie europeană, care să dispună de o forţă internaţională. Germania a respins aceste propuneri şi discuţia a luat sfîrşit. La 26 aprilie şi 2 mai, au avut loc alegerile franceze, care au culminat cu succesul Frontului Popular. Chestiunile interne erau, în Franţa, pe primul plan. Ca şi lovitura de forţă italiană, şi cea a Germaniei reuşise pe deplin.

V. Războiul civil din Spania şi aspectele sale internaţionale

Războiul civil

Declanşarea războiului civil în Spania, la 17 iulie 1936, a declanşat o criză internaţională cu un caracter foarte diferit. Se ştie că Spania, după o perioadă de dictatură (Primo de Rivero şi Barenguer, 1923-1931), devenise republică în aprilie 1931. La alegerile din noiembrie 1933, moderaţii obţinuseră majoritatea şi principalul lider de dreapta era Gil Robles. Pentru alegerile din 16 februarie 1936 s-a constituit, ca în Franţa, un Front Popular, la care aderau toată stînga, liberalii şi comuniştii. Dreapta a obţinut o uşoară majoritate de voturi, însă Frontul Popular cucerea o majoritate de 57 de locuri.

Spiritele erau agitate şi tulburări extrem de violente s-au declanşat în toată peninsula. Mulţi membri ai dreptei şi şefi militari, ca generalul Franco, aveau

în vedere, încă din februarie, o lovitură de stat. Pretextul ales a fost asasinarea, la 13 iulie 1936, a deputatului monarhist Calvo Sotelo, de către poliţia guvernamentală. Imediat, pe 17 iulie, a izbucnit o revoltă în Marocul spaniol; ea s-a extins, pe 18, în Spania; generalul Franco a preluat conducerea şi, pe 25 iulie, un guvern rebel a fost instaurat la Burgos.

Chestiunea nu putea să nu aibă ecouri în străinătate. Marile puteri au luat repede poziţie: URSS pentru „loialişti" sau guvernamentali, cu toate că în alegeri comuniştii nu obţinuseră decît 50 000 de voturi. În Franţa, guvernul lui Léon Blum, constituit la începutul lui iunie, în care Yvon Delbos era ministru al Afacerilor Externe, s-a declarat foarte favoabil republicanilor, atît din motive ideologice, cît şi de teama de a vedea Franţa încercuită din toate părţile de state dictatoriale. Este adevărat că dreapta, de teama comunismului, înclina net spre Franco. Marea Britanie, guvernată de conservatori, nu avea decît o simpatie moderată pentru republicanii spanioli; dar, temîndu-se, de asemenea, de instaurarea unei alte dictaturi, susţinea în principiu guvernul legal. Italia era, în chip natural, de partea lui Franco, dar nu participase la pregătirea insurecţiei. Pe 30 iulie, cîţiva aviatori italieni au făcut o aterizare forţată în Marocul francez, în timp ce se îndreptau spre Spania, şi au mărturisit că au fost recrutaţi pe 14 iulie, adică înainte cu trei zile de declanşarea revoltei. Dar se pare că se înşelaseră cu privire la dată. Poate că fusese vorba de un vag ajutor preliminar, dacă nu din partea lui Hitler, măcar din partea anumitor naziști: generalul Sanjurgo, colaborator al lui Franco, care a murit pe 20 iulie într-un accident, făcuse în februarie o călătorie în Germania. Spania avea deci să devină cîmpul de luptă dintre Comintern şi democraţiile occidentale, pe de o parte, şi ţările fasciste, de cealaltă parte.

Non-intervenţia

După ce furnizase arme, şi nu fără ezitări, pe 1 august, pentru a evita orice complicaţie şi orice prelungire a războiului, guvernul Blum a propus „adoptarea rapidă şi punerea în practică imediată a unui acord vizînd non-intervenţia în Spania". Marea Britanie, Belgia, Polonia, URSS, Germania, Italia, Portugalia au acceptat, în principiu. Franţa a propus atunci un text mai precis, tinzînd să interzică trimiterea de material de război. Guvernul republican spaniol a protestat împotriva acestei măsuri care nu ţinea cont de caracterul său legitim. Italia, Germania şi Portugalia nu au acceptat fără rezerve această nouă propunere. Numai Anglia i s-a alăturat şi a pus, pe 19 august, embargo pe armele cu destinaţia Spania. Douăzeci şi şapte de state au acceptat, la 26 august, politica de non-intervenţie. O reuniune propusă de guvernul Blum a avut loc la Londra pe 9 septembrie şi o Comisie internaţională de non-intervenţie a fost constituită. Foarte rapid, s-a văzut că statele totalitare – Germania, Italia, URSS – aveau intenţia, dimpotrivă, să intervină, cu atît mai mult, cu cît revolta, departe de a fi scurtă, tindea să se prelungească şi să se transforme într-un adevărat război. În toate ţările şi mai ales în Franţa, partidele comuniste erau foarte ostile

non-intervenţiei. Pe 30 septembrie, republicanii au publicat o *Carte albă* în care enumerau toate ajutoarele pe care Hitler şi Mussolini le acordaseră adversarilor lor. La sfîrşitul anului 1936, s-a estimat că erau în Spania 20 000 de soldaţi şi piloţi germani desemnaţi din oficiu; în februarie 1937, erau 40 000 de „voluntari" italieni, repartizaţi în 4 divizii comandate de generali activi italieni. Cu toate acestea, se observa clar că obiectivele italiene şi germane erau diferite. Mussolini dorea, într-adevăr, o intervenţie de amploare. Hitler dorea, mai ales, o prelungire a războiului civil care ar fi reţinut în Spania o mare parte a forţelor italiene şi l-ar fi împiedicat pe Mussolini să mai ţină garda sus pe Brenner. URSS a protestat încă din 6 şi 7 octombrie, iar pe 23 octombrie Maiski a informat comitetul de non-intervenţie că URSS-ul nu putea să se considere obligat la non-intervenţie dacă ceilalţi membri ai comitetului nu aplicau acelaşi principiu. Dar decizia sovietică fusese, desigur, deja luată. Pe 16 octombrie, Stalin a trimis un mesaj de simpatie secretarului general al Partidului Comunist Spaniol, José Diaz. Pe 28 octombrie, tancurile ruseşti şi-au făcut apariţia pe cîmpul de luptă. La 8 noiembrie, Brigada Internaţională, recrutată de Comintern, dar necuprinzînd nici un rus, sosea pe frontul de la Madrid. Probabil însă că se aflau, în rîndurile republicanilor, două mii de sovietici propriu-zişi. Principalul ajutor al URSS consta în arme. O parte din rezervele de aur spaniole au fost depuse la Moscova în noiembrie 1936.

Pe 18 noiembrie, Italia şi Germania au recunoscut *de jure* guvernul generalului Franco. Dimpotrivă, Franţa şi Anglia au încercat să oprească afluxul de voluntari şi au refuzat să le recunoască insurgenţilor calitatea de beligeranţi. La sfîrşitul anului 1936, non-intervenţia eşuase.

VI. Axa Roma-Berlin

În a doua jumătate a anului 1936, s-a consolidat poziţia germană pe plan diplomatic şi a slăbit aceea a democraţiilor occidentale, în timp ce Statele Unite continuau să afişeze o riguroasă neutralitate.

Acordul austro-german

Primul eveniment important în acest sens a fost semnarea acordului austro-german pe 11 iulie 1936. Mussolini întreţinea cu cancelarul Schuschnigg raporturi destul de bune şi continua să patroneze *Heimwehrul* lui Starhemberg. Pe 17 octombrie 1935, acesta se debarasase de adjunctul său, Fey, care era prea în favoarea Germaniei, şi devenise ministru de Interne. Dar ambasadorul german von Papen era foarte activ şi, în aceeaşi perioadă, ducea tratative cu dr. Funder, director al jurnalului oficial catolic *Reichspost*, în vederea unui acord de presă care putea să devină un acord politic austro-german. În primavara anului 1936, pentru a-l potoli pe Hitler, se pare că Mussolini l-ar fi sfătuit el însuşi pe Schuschnigg să-l sacrifice pe Starhemberg, ceea ce s-a şi întîmplat pe 13 mai.

Trei săptămîni mai tîrziu, Schuschnigg i-a făcut o vizită lui Mussolini la casa lui de ţară de la Rocca délie Caminate, în apropiere de Forli, şi i-a expus

proiectul unui tratat între Viena şi Berlin. Mussolini nu a făcut nici o obiecţie; fiind conştient că nu va putea apăra Austria contra unei tentative de Anschluss, a considerat abil să fie în favoarea unui tratat care confirma independenţa Austriei. La 11 iulie, a fost, aşadar, semnat un acord austro-german prin care:

– Germania recunoştea deplina suveranitate a Austriei;

– Germania şi Austria se angajau să nu intervină în afacerile lor interne reciproce;

– politica austriacă în privinţa Reichului ţinea cont de faptul că Austria era un „stat german". Era de la sine înţeles faptul că aceasta nu afecta deloc protocoalele de la Roma semnate în 1934 de Austria cu Italia şi Ungaria. Tratatul era, pentru Germania, o importantă victorie diplomatică. Un mare număr de nazişti austrieci au fost amnistiaţi. Cinci ziare germane au fost difuzate în Austria, promovînd o intensă propagandă rasistă; cinci ziare austriece introduse în Germania nu au avut nici un efect. Partidul Nazist Austriac putea din nou să se dezvolte liber, iar acordul din 11 iulie, încheiat pentru a evita Anschlussul, era în realitate o etapă importantă pe calea care ducea spre anexare. Doi simpatizanţi ai nazismului, generalul Glaize Horstenau şi Guido Schmidt, au intrat în guvernul Schuschnigg, cel de-al doilea deţinînd portofoliul Afacerilor Externe.

Noua politică belgiană

Un alt succes german a fost proclamarea neutralităţii belgiene. La 6 martie 1936, cu o zi chiar înaintea reocupării Renaniei, se precizase, printr-un schimb de scrisori franco-belgian, că tratatul din 7 septembrie 1920 fusese abrogat, contactele majore ale celor două ţări urmînd a fi continuate doar în cadrul Tratatului de la Locarno. Or, lovitura de forţă din 7 martie a distrus, în fapt, acest tratat. La 23 iulie a fost făcută o încercare, de către Franţa, Anglia şi Belgia, pentru restabilirea unei colaborări între puterile locarniene. Cele trei ţări au invitat Germania şi Italia la o conferinţă destinată studierii problemelor securităţii în Europa, nu numai occidentală, dar şi orientală. Sub presiunea puternică a guvernului francez, guvernele german şi italian au acceptat, la 31 iulie, principiul unei conferinţe în cinci, dar cu o condiţie: să nu se pună problema Europei răsăritene. Presa germană şi poate şi dr. Schacht, în timpul unei călătorii la Paris, sugerau ca Franţa să renunţe, în prealabil, la acordul franco-sovietic. Guvernul francez a refuzat şi, în aceste condiţii, reuniunea celor cinci puteri locarniene nu a mai avut loc. Guvernul belgian, după o evoluţie lentă care a durat toată vara, decidea să se desolidarizeze de Franţa şi Anglia, să renunţe la responsabilitatea pe care şi-o asumase la 19 martie, garantînd Franţei şi Angliei opoziţia faţă de agresiunea Germaniei şi să ducă, de atunci înainte, o politică de independenţă. Se acreditase ideea că Belgia trebuia să se elibereze de orice alianţă şi să-şi apere teritoriul. La 20 iulie, Spaak, ministrul Afacerilor Externe, preconizase deja o „politică externă exclusiv şi integral belgiană". La 9 septembrie, prim-ministrul Van Zeeland declara că guvernul doreşte să facă din Belgia o ţară mai independentă şi „să nu ia în considerare decît scopurile integral şi exclusiv belgiene". În timpul Adunării Societăţii

Naţiunilor de la Geneva, care s-a ţinut între 21 septembrie şi 10 octombrie, delegaţii belgieni au prezentat englezilor şi francezilor dorinţa lor de-a renunţa la orice alianţă. Guvernul francez, care sperase să-şi poată trece trupele prin Belgia în cazul în care ar fi trebuit să-şi sprijine vreunul dintre aliaţii săi orientali, a încercat să combată această politică. Dar decizia belgienilor era luată. La 14 octombrie, regele Leopold a ţinut în Consiliul de Miniştri o alocuţiune, care a fost apoi dată publicităţii şi în care se declara: „Reocuparea Renaniei a încălcat acordurile de la Locarno atît în formă, cît şi în fond şi ne-a resituat aproape în poziţia noastră internaţională dinainte de război. Situaţia noastră geografică ne obligă să întreţinem un dispozitiv militar important, capabil să descurajeze pe oricare dintre vecinii noştri care ar vrea să se folosească de teritoriul nostru pentru a ataca un alt stat." Aceasta nu însemna restabilirea neutralităţii Belgiei, statut elaborat în 1839, şi pe care belgienii, după 1914, îl respingeau cu tărie. Era pur şi simplu o politică „de independenţă", ai cărei termeni fuseseră precizaţi printr-un *aide-mémoire* din 12 noiembrie 1936. Singurele obligaţii internaţionale pe care Belgia le recunoştea erau cele rezultate din Pactul Societăţii Naţiunilor. Era o nouă lovitură dată sistemului de securitate al Franţei. Englezii au fost mai puţin sensibili decît francezii la acest eveniment şi, la 27 noiembrie, în timpul unei călătorii a lui Van Zeeland la Londra, Eden declara: „Independenţa şi integritatea Belgiei constituie, pentru ţara noastră, un interes vital...Belgia poate conta pe asistenţa noastră, dacă ea ar fi victimă a unei agresiuni". Ministrul a promis şi Franţei ajutorul forţelor britanice în caz de atac (conform acordurilor de la Locarno şi declaraţiei din 19 martie 1936). Delbos a făcut, la 4 decembrie, în Camera Deputaţilor, o declaraţie analoagă în ceea ce priveşte Belgia. La 24 aprilie 1937, o declaraţie franco-britanică a confirmat această politică. La 30 ianuarie 1937, Hitler, în discursul din Reichstag, anunţa că era gata să recunoască Belgia şi Ţările de Jos ca teritorii „neutre şi intangibile". Declaraţia germană de la 13 octombrie 1937 afirma voinţa Germaniei de a recunoaşte integritatea şi inviolabilitatea teritoriului belgian.

Aceste circumstanţe făceau aproape inoperante alianţele franceze în Europa de Est. Germanii construiau în ritm rapid linia Şiegfried. Cum putea sprijini Franţa, în aceste condiţii, ţări, ca: Polonia, Cehoslovacia şi România? Asistăm, aşadar, în 1936, la o dislocare progresivă a sistemului francez. În august 1936, regele Carol al II-lea al României i-a retras lui Titulescu, mare prieten al Franţei, portofoliul Afacerilor Externe. De altfel, România, întotdeauna îngrijorată în privinţa Basarabiei, privise cu supărare ratificarea tratatului franco-sovietic. La 25 martie 1937, Iugoslavia semna cu Italia un pact de neagresiune şi de consultare, în aşteptarea momentului cînd, prin venirea la putere a lui Stoiadinovici, avea să ducă o politică deliberat favorabilă lui Hitler.

Axa Roma-Berlin

Cea mai gravă consecinţă a crizelor din 1935 şi 1936 a fost formarea Axei Roma-Berlin. Am văzut că Mussolini, ale cărui principale trupe se găseau în Etiopia şi în curînd în Spania, favorizase apropierea austro-germană. În ciuda

neîncrederii sale față de Hitler, Mussolini s-a orientat tot mai mult spre o apropiere de Germania. Victoria Frontului Popular în Franța a pus capăt încercărilor sale de colaborare cu Parisul. La 9 iunie 1936, ginerele Ducelui, contele Ciano, în vîrstă de 33 de ani, a fost numit ministru al Afacerilor Externe. El era, pe atunci, un admirator pasionat a lui Mussolini și un partizan declarat al alianței cu Germania. La Ministerul Propagandei, Alfieri, care îi urma lui Ciano, era hotărît de partea unei reconcilieri cu Germania. La 29 iunie, ambasadorul german Hassel i-a propus lui Ciano recunoașterea de către Germania a cuceririi Etiopiei, ceea ce a avut loc la 25 iulie. Hitler părea să fi ezitat, în cursul verii, între o apropiere de Italia și un efort pentru a cîștiga simpatia englezilor. Bătrînul Loyd George l-a întîlnit pe Hitler la Berchtesgaden, fiind foarte bine primit. Totuși, la 23 septembrie, ministrul german Hans Frank i-a făcut o vizită lui Mussolini și i-a transmis o invitație a Führerului de a face o vizită în Germania. Frank a vorbit despre „necesitatea unei colaborări mai strînse între Germania și Italia." Mussolini a promis să trimită guvernului german dosarul constituit de Eden și intitulat „Pericolul german", dosar pe care ambasadorul la Londra, Dino Grandi, reușise să și-l procure. În cele din urmă, Ciano (și nu Mussolini) a plecat la Berlin, unde a sosit la 20 octombrie. L-a întîlnit pe von Neurath la 21 octombrie. Cu această ocazie, cei doi miniștri au decis recunoașterea guvernului generalului Franco. La 24 octombrie, Ciano i-a făcut o vizită lui Hitler la Berchtesgaden și i-a remis documentul englezesc despre care am vorbit: „Lectura i-a produs Führerului o impresie profundă. După un moment de liniște a avut o reacție violentă." Hitler preconiza crearea unei vaste Antante antibolșevice. A fost semnat un acord numit „Protocolul din octombrie". Hitler, care la 24 august semnase un decret ce mărea la doi ani durata serviciului militar, îl anunța pe Ciano că va fi gata de război în 1939. La 1 noiembrie, Mussolini pronunța la Milano un discurs răsunător în Piața Domului, în care declara: „Întîlnirile de la Berlin au avut drept rezultat o înțelegere între cele două țări în probleme hotărîtoare... Această înțelegere..... această verticală Berlin-Roma nu este o diafragmă, ci mai degrabă o axă, în jurul căreia se pot uni toate statele europene animate de voința de colaborare și de pace." Fapt important, Mussolini a insistat asupra însemnătății vitale a Mediteranei pentru politica italiană. Era începutul unei evoluții care va lăsa Germaniei influența asupra regiunilor danubiene, pe care politica italiană le considerase pînă atunci drept un domeniu rezervat.

La sfîrșitul anului 1936, Austria și Ungaria se aflau în relații excelente cu Italia și Germania. Între 8 și 12 noiembrie, contele Ciano și miniștrii Afacerilor Externe ungar și austriac s-au întîlnit la Viena și au semnat un protocol secret, care prevedea o neutralitate prietenească între cele trei țări în cazul în care una dintre ele ar intra în război.

În acest fel, la sfîrșitul anului 1936, poziția politică a Germaniei se întărise considerabil, în timp ce Franța, slăbită de certurile intestine, își pierdea o parte din prestigiul său în Europa. Între timp, Hitler continua cu vigoare formidabilul său efort de reînarmare și, încurajat de succes, plănuia noi lovituri de forță.

Anexarea Austriei şi crizele cehoslovace (1937–1939)

I. Pacea temporară din 1937

În Occident, anul 1937 a părut un an de acalmie. Nici o nouă agresiune nu s-a mai produs. Doar continuarea războiului civil spaniol dovedea că ameninţările contra păcii internaţionale rămîneau grave.

Războiul din Spania

În Spania, politica de non-intervenţie dusese la o stare de război prelungit. La 4 decembrie 1936, Marea Britanie şi Franţa au propus guvernelor rus, italian şi portughez stabilirea unui control efectiv, pentru a împiedica înrolarea şi afluxul de voluntari în Spania. După multe dificultăţi, la 21 februarie 1937, s-a ajuns la un acord în acest sens. Navele de război franceze şi engleze patrulau în largul coastelor ocupate de naţionalişti, navele italiene şi germane, de-a lungul coastelor dominate de forţele guvernamentale. Aceste patrulări navale au început la sfîrşitul lui aprilie. URSS încercase zadarnic să obţină acceptarea participării flotei sovietice la acest control. URSS a renunţat în final la aceasta şi se părea că ajutorul pe care îl acorda forţelor guvernamentale spaniole devenise mai puţin activ. Sistemul de control naval antrena grave incidente. La 31 mai, cuirasatul german *Deutschland* a fost bombardat de aviaţia guvernamentală în apropiere de Ibiza; la două zile după acest incident, drept represalii, flota germană a bombardat portul Almeria şi, în acelaşi timp, Germania şi Italia au declarat că renunţă la sistemul patrulelor navale. La 19 iunie, germanii au anunţat atacarea crucişătorului *Leipzig* de către un submarin. La 23 iunie, în ciuda efortului negociatorilor francezi şi englezi, Germania şi Italia abandonează definitiv supravegherea. Portugalia a anulat facilităţile acordate pentru controlul frontierelor. Franţa a făcut la fel la 10 iulie. La 2 iulie, guvernele german şi

italian au propus recunoaşterea beligeranţei celor doi adversari, ceea ce era, evident, în avantajul generalului Franco, a cărui putere, de fapt, era astfel recunoscută. Guvernul englez, condus de la 28 mai 1937 de Neville Chamberlain, care îl înlocuieşte pe Baldwin ca urmare a crizei dinastice din decembrie 1936, a propus un compromis care lega recunoaşterea beligeranţei de retragerea voluntarilor şi de stabilirea unui control al porturilor. Dar opoziţia sovietică a făcut să eşueze acest proiect.

În cursul verii, un anumit număr de nave comerciale care se aflau în porturile guvernamentale au fost atacate de submarine de proveniență necunoscută. Guvernul a declarat că aceste submarine erau italiene; naţionaliştii, mai neverosimil, susţineau că era vorba de submarine ruseşti, Uniunea Sovietică dorind să creeze incidente. Comitetul de non-intervenţie decidea să se întîlnească la Nyon, la 10 septembrie, într-o conferinţă a tuturor statelor riverane Mării Negre şi Mediterane (cu excepţia Spaniei), plus Germania, pentru a se ocupa de problemele de „piraterie" în Mediterana. La 9 septembrie, Germania, Italia şi Albania au refuzat să participe. Era, astfel, considerabil redusă importanţa conferinţei de la Nyon, unde, în plus, au avut loc vii dispute între reprezentaţii englezi şi ruşi. Conferinţa de la Nyon a decis, la 11 septembrie, să se încredinţeze flotelor franceză şi engleză protecţia navelor non-spaniole contra „piraţilor". La sfîrşitul lui septembrie, Italia a acceptat să se alăture acestor patrule şi misterioasele submarine au dispărut. Partizanii non-intervenţiei nu mai aveau decît o slabă speranţă să ajungă la un rezultat: prin negocieri directe între marile puteri în ceea ce priveşte Spania. La 22 septembrie, are loc o discuţie între Yvon Delbos şi contele Ciano. Se spera despărţirea Italiei de Germania. Dar vizita lui Mussolini la Berlin, la sfîrşitul lui septembrie 1937, a împiedicat realizarea acestui obiectiv şi, la 10 octombrie, guvernul italian refuză formal orice discuţie cu privire la Spania la care Germania îi spuse să nu participe. La 20 octombrie, Germania şi Italia au acceptat ca nişte comisii internaţionale, trimise în cele două tabere, să studieze posibilitatea retragerii voluntarilor. Guvernul sovietic a refuzat să participe la această politică. Rezultatul a fost negativ. La 20 octombrie, Mussolini a admis oficial prezenţa a 40 000 de italieni în Spania.Totul permitea să se presupună că războiul civil spaniol va dura încă multă vreme.

Apropierea anglo-italiană

Disputele suscitate de războiul din Spania nu trebuie să ne facă să uităm starea de acalmie care caracterizează anul 1937. Aspectul cel mai clar al acestei destinderi îl constituie apropierea anglo-italiană. Să ne aducem aminte că tensiunea fusese extremă între cele două ţări pînă în iulie 1936, dată la care sancţiunile contra Italiei fuseseră ridicate de Societatea Naţiunilor. Guvernul Baldwin era în favoarea unei destinderi rapide. La sfîrşitul lui 1936, ideea unui *gentlemen's agreement* a fost adoptată de cele două ţări. La 6 noiembrie, după lungi negocieri, a fost semnat un acord comercial la Roma de către Ciano şi

ambasadorul Drummond. În aceeaşi zi, Drummond a iniţiat convorbiri în vederea unui acord politic şi Ciano a considerat că declaraţiile sale dovedeau „o schimbare substanţială: pentru prima dată s-a vorbit, cu o mare insistenţă, despre necesitatea reluării bunelor relaţii dintre Italia şi Marea Britanie". Convorbirile au ajuns la un schimb de documente referitoare la *status quo*-ul în Mediterana occidentală. La 2 ianuarie 1937, Ciano şi Drummond au semnat un acord care preciza că, deoarece cele două ţări aveau un interes vital „în Mediterana", *status quo*-ul nu va fi modificat. Nu era vorba doar de Mediterana occidentală. Guvernul britanic se temea mai ales ca Franco să nu fi cedat italienilor bazele din insulele Baleare. De fapt, fusese semnat un acord secret italo-franchist, la 26 noiembrie 1936, dar care excludea orice transfer de suveranitate. Guvernul francez, care era foarte îngrijorat de o eventuală cesiune către Italia a bazelor din Marocul spaniol, a primit cu bucurie semnarea acelui *gentlemen's agreement*. Era un pas timid spre apropiere. Totuşi, chestiunea voluntarilor italieni în Spania împiedica să se meargă mai departe. În plus, în 1937, Anglia refuza să recunoască cucerirea Etiopiei. În cursul verii, misterioasele submarine care atacau navele guvernamentale încercaseră, fără succes, de altfel, să scufunde torpilorul britanic *Havock,* care ripostase. Astfel, acţiunea britanică în favoarea apropierii nu era încununată de succes. Începînd din mai, se conturaseră două tendinţe în sînul guvernului britanic. Neville Chamberlain, partizan al politicii de destindere, se îndepărta din ce în ce mai mult de atitudinea mai fermă preconizată de şeful Foreign Office-ului, Anthony Eden.

La 11 mai 1937, a fost numit noul ambasador britanic în Germania, în persoana lui Neville Henderson, care va duce pînă la extrem o politică de apropiere şi de concesii. De altfel, atmosfera era plină de curtoazie. Numeroşi turişti germani au venit la Paris să viziteze Expoziţia Universală. Societatea Franţa-Germania, prezidată de Fernand de Brinon, a avut un oarecare succes. Lordul Halifax s-a dus în noiembrie la Berlin şi l-a vizitat pe Hitler la Berchtesgaden. Această destindere aparentă se explica, mai ales, prin nevoia lui Hitler de a-şi dezvolta considerabil armamentele înainte de a înfrunta noi riscuri.

Întărirea Axei Roma-Berlin

În anul 1937, legăturile dintre Germania şi Italia s-au întărit. Axa Roma-Berlin nu se baza decît pe un acord vag. Era o simplă expresie a unei politici de prietenie. Dorinţa lui Hitler era să antreneze Italia într-o adevărată alianţă şi, pentru început, să o determine să adere la pactul anticomintern. Acesta fusese semnat de către Japonia şi Germania, la Berlin, la 25 noiembrie 1936. El era valabil pe o perioadă de cinci ani, nefiind îndreptat contra URSS, ci împotriva Internaţionalei Comuniste, acuzată că intenţiona să dezintegreze şi să supună statele existente. Părţile contractante trebuia să se informeze reciproc asupra activităţilor Internaţionalei Comuniste şi să se consulte asupra măsurilor preventive care trebuia luate. Şi celelalte ţări erau invitate să adere la pact.

Desigur, semnarea acestui pact suscitase vii reacţii în URSS şi, în cadrul Congresului Sovietelor organizat la Moscova la 25 noiembrie 1936 pentru votarea noii Constituţii, premierul Ucrainei, Liubcenko, declarase că Germania şi Japonia pregăteau „un război sfînt contra Uniunii Sovietice."

Italia, care întreţinuse raporturi destul de bune cu URSS, ezita să i se alăture.

La două zile după semnarea acelui *gentlemen's agreement,* Goering a făcut o vizită la Roma. În timpul întîlnirilor cu Mussolini a discutat mult despre flote şi Goering a subliniat că Italia, Germania şi Japonia, cu opt, opt şi, respectiv, douăsprezece cuirasate, ar putea constitui împreună o forţă navală consierabilă. Goering a insistat ca Ducele să abandoneze Societatea Naţiunilor. Mussolini a răspuns că o abandonase *de facto* şi că Italia făcea mult mai mult rău Ligii continuînd să facă parte din ea, decît dacă ar fi părăsit-o. Subliniem şi că Mussolini a insistat pe principiul respectării independenţei austriece.

În mai 1937, von Neurath, ministrul Afacerilor Externe al Germaniei, a mers la Roma, ceea ce apoi a făcut şi Goering, din nou. În cursul verii, contele Ciano întrevedea împreună cu ambasadorul japonez posibilitatea unei aderări la pactul anticomintern. Von Ribbentrop a fost unul dintre principalii artizani ai aderării italiene. Episodul esenţial a fost vizita lui Mussolini la Műnchen şi la Berlin, de la 24 la 29 septembrie. Au fost organizate serbări splendide, care au culminat cu discursul Ducelui pronunţat în germană, în faţa a 800 000 de berlinezi: „Cînd fascistul are un prieten, a spus el, va merge cu acesta pînă la capăt". Cîteva săptămîni mai tîrziu, la 6 noiembrie 1937, Italia adera la pactul anticomintern. Era încă un pas pe calea concesiilor făcute Germaniei.

II. Anexarea Austriei

Conferinţa secretă din 5 noiembrie 1937

În ajunul zilei în care Italia adera la pactul anticomintern, la 5 noiembrie, Hitler a convocat la Camera Reichului pe cîţiva consilieri (Goering, von Neurath, cîţiva generali, von Fritsch şi von Blomberg, amiralul Raeder, colonelul Hossbach) şi le-a comunicat planurile sale cele mai secrete. Scopul politicii germane era de a salva şi de a extinde comunitatea rasială germană: 85 de milioane de oameni, dintre care mulţi trăiau în Austria şi în Cehoslovacia. „Viitorul Germaniei este deci total dependent de o reglementare teritorială necesară". Pentru a o realiza, adică pentru a anexa la Germania Austria şi regiunea Sudeţilor, Germania trebuia să se aştepte la rezistenţe: „Politica germană trebuie să ţină seamă de cei doi inamici ireductibili: Anglia şi Franţa, care resimt prezenţa unui puternic colos german în centrul Europei, ca pe o rană în coastă; ei se vor opune unei noi creşteri a puterii germane atît în Europa, cît şi în colonii." Hitler nu se interesa, pe moment, de colonii. El trebuia să aştepte pentru aceasta ca Anglia să se afle în dificultate cu posesiunile sale, cu Irlanda, cu India, şi în conflict cu Japonia şi Italia. Era de dorit un război franco-anglo-italian. Dar, în aşteptare, trebuia

rezolvate problemele propriu-zis europene: „Numai violenţa poate aduce o soluţie problemei germane; violenţa nu poate exista fără riscuri." Astfel, Hitler întrevedea deliberat riscul unui război.

Întrucît reglementarea teritorială era necesară, rămînea să se dea răspunsul la întrebările „Cînd?" şi „Cum?"

Data trebuia să fie destul de apropiată: după 1943–1945, „nu va mai trebui să aşteptăm schimbarea decît în dezavantajul nostru", căci armamentele germane sînt pregătite, dar adversarii le pregătesc pe ale lor. Aşteptînd, se risca restabilirea echilibrului militar, în timp ce nivelul de trai al germanilor ar fi scăzut.

Cît priveşte metoda, Hitler părea să aibă în vedere mai întîi atacarea Cehoslovaciei. „Führerul crede că Anglia, după toate aparenţele, şi, probabil, şi Franţa au şters deja, în secret, Cehoslovacia din cărţile lor." Argumentul său esenţial era următorul: „Nu avem a ne teme că Italia va protesta împotriva lichidării Cehoslovaciei. Dimpotrivă, este imposibil de prevăzut cum se va comporta ea în problema austriacă." Hitler credea, de altfel, că Ducele va fi de partea lui. S-a bucurat, în secret, să vadă trupele italiene profund implicate în lungul şi durul război din Spania, căci aceasta îi retrăgea lui Mussolini posibilitatea de a interveni împotriva anexării Austriei.

Faţă de aceste perspective, cei doi generali, von Blomberg şi von Fritsch, au avut cîteva rezerve. Aceasta explică, fără îndoială, în parte, de ce Hitler a decis să se debaraseze de aceşti doi generali prea puţin supuşi, ca şi de alţi cîţiva. Episodul căsătoriei lui von Blomberg cu o femeie cu un trecut dubios n-a fost decît un pretext, fără îndoială. Von Blomberg, ministru de Război, nu va fi înlocuit. La 4 februarie 1938, Hitler a întărit *Oberkommando der Wehrmacht* (OKW), condus de un ofiţer obedient, generalul Keitel. În acelaşi timp, la 4 februarie, Hitler l-a înlocuit pe von Neurath, ministrul Afacerilor Externe, „prea puţin" nazist, cu ambasadorul la Londra, Joachim von Ribbentrop.

Pregătirile germane pentru Anschluss

Cum a ajuns Hitler să decidă ca prima lovitură de forţă să fie dată Austriei şi nu Cehoslovaciei? Ca să înţelegem, trebuie să vedem cum aplica Germania acordul său cu Austria de la 11 iulie 1936 şi care era atitudinea italiană. Naziştii austrieci foloseau la maximum facilităţile propagandistice pe care acordul le permitea şi, cu sprijinul evident al autorităţilor germane, întreţineau o neîncetată agitaţie împotriva Frontului Naţional al lui Schuschnigg. La 22 şi 23 februarie, în timpul vizitei lui von Neurath la Viena, au avut loc incidente. Schuschnigg era totuşi decis să reziste şi căuta sprijin la Budapesta, la Roma şi chiar la Praga. La 22 aprilie, la Veneţia, i-a întîlnit pe contele Ciano şi pe Mussolini, cărora le-a împărtăşit îngrijorările sale şi a cerut sprijinul Italiei. „Ducele a răspuns Cancelarului că atitudinea noastră faţă de problema austriacă este neschimbată, bazîndu-se, ca întotdeauna, pe necesitatea independenţei Austriei." Totuşi Mussolini respinse, ca şi germanii, ideea unei restaurări a Habsburgilor în Austria, cel puţin pentru moment.

La 6 noiembrie 1937, cu ocazia semnării pactului anticomintern, von Ribbentrop s-a întreţinut cu Mussolini în legătură cu chestiunea austriacă şi această discuţie a marcat o evoluţie profundă în atitudinea italienilor. „El (Ribbentrop) insistă, în faţa Ducelui asupra faptului că, în marele joc al politicii Romei şi Berlinului, Austria reprezintă de acum înainte un element de importanţă secundară şi consideră că, într-un anumit moment, va fi mai convenabil să se rezolve definitiv această chestiune în privinţa căreia duşmanii politicii comune italo-germane mai fac încă speculaţii".

„Ducele răspunde că Austria este o ţară de rasă, de limbă şi de cultură germană. Chestiunea austriacă nu trebuie considerată o problemă între Italia şi Germania, ci ca o problemă internaţională. Pentru aceasta, el a declarat şi repetă acum că nu mai militează pentru independenţa austriacă, mai ales dacă austriecii înşişi nu îşi mai doresc independenţa. Ducele vede situaţia astfel: Austria este al doilea stat german. Ea nu va putea face niciodată nimic fără Germania şi, cu atît mai mult, împotriva ei. Interesul italian în această chestiune nu mai este astăzi la fel de viu ca în urmă cu cîţiva ani, aceasta şi din cauza dezvoltării imperiale a Italiei, care îşi orientează eforturile spre Mediterana şi spre colonii." Ducele se mulţumeşte să dea un sfat: „evenimentele să fie lăsate să-şi urmeze cursul lor firesc", pentru a evita crizele internaţionale. În caz de criză în Austria, Italia nu va acţiona. Trebuie să fie evitată orice intervenţie fără informare reciprocă.

Astfel, Italia admitea, practic, Anschlussul.

În aceeaşi perioadă, politica franceză şi engleză părea să tindă deliberat spre acalmie. Chamberlain a crezut chiar că trebuia să se despartă de Eden, ostil concesiilor făcute Italiei, şi pe care el l-a înlocuit, la 20 februarie 1938, cu lordul Halifax. Ambasadorul englez la Berlin, Neville Henderson, era considerat germanofil. Guvernul Chautemps care urmase, în Franţa, în iunie 1937, guvernului Blum, îl menţinuse pe Delbos la Ministerul Afacerilor Externe. Dar ministrul de Finanţe, Georges Bonnet, care exercita o mare influenţă, era un partizan al destinderii. În noiembrie 1937, von Papen, aflat în trecere prin Paris, l-a întîlnit pe Bonnet care i s-a părut a fi în favoarea unei legături economice şi culturale mai strînse între Germania si Austria şi a unei autonomii lărgite pentru germanii din Cehoslovacia. Preşedintele Consiliului, Chautemps, l-a primit în secret pe von Papen la rezidenţa sa particulară de pe bulevardul Raspail. Chautemps s-a dovedit a fi un anticomunist convins. El credea în victoria lui Franco. Considera necesară o nouă orientare a politicii franceze în Europa Centrală şi îşi lua rămas-bun de la interlocutorul său declarînd: „Spuneţi Führerului că ar fi un eveniment istoric mondial, dacă am întemeia împreună politica europeană pe o bază nouă şi mai sănătoasă."

Chiar în luna noiembrie, lordul Halifax a fost primit de Hitler. La cîteva zile după aceea, între 28 şi 30 noiembrie, Chautemps şi Delbos au sosit la Londra. Apoi, Delbos a întreprins un turneu în Europa Centrală şi Polonia, cu scopul, poate, de a ajunge la o „destindere europeană" care ar fi avut drept bază cîteva concesiuni coloniale.

Lovitura de forță contra Austriei

Această politică de reconciliere va fi brusc anihilată prin lovitura de forță a Anschlussului.

În ianuarie 1938, după descoperirea unui complot german, cunoscut ca „planul Tavs", guvernul austriac începu să dea semne de îngrijorare. Totuși, Schuschnigg acceptă să-l întîlnească pe Hitler la Berchtesgaden, pe 12 februarie. Acolo a fost întîmpinat de un Hitler care îi reproșa violent faptul că Austria nu părăsise Societatea Națiunilor, că săvîrșise tot felul de trădări și că fortifica granița cu Germania. Pe un ton amenințător, Hitler a evocat misiunea sa istorică și providențială, prietenia cu Italia și neputința Franței. Von Papen și von Ribbentrop îi prezentară, apoi, cancelarului austriac un ultimatum, al cărui punct principal era numirea liderului nazist Seyss-Inquart ca ministru de Interne. Schuschnigg se resemnă cu ideea acceptării ultimatumului, fiind urmat și de președintele federal Miklas. Astfel, poliția federală depindea de un partizan al Germaniei. Pericolul iminent al unui Anschluss era evident; Schuschnigg încercă să reacționeze. La 24 februarie, ținu un discurs în care declara că nu va merge mai departe, apoi, anunță, pe 9 martie, un plebiscit în legătură cu independența, programat pentru 13 martie. Această decizie îl lua pe Hitler prin surprindere și, fiindcă se temea de rezultatele plebiscitului, se grăbi să rezolve problema austriacă prin forță. De altfel, Mussolini îl sfătuise pe Schuschnigg să nu recurgă la plebiscit. „Bomba i-a explodat în mîini", scria Ciano.

Ziua decisivă a fost 11 martie. La ora 10, Seyss-Inquart îl somă în scris pe cancelar să renunțe la plebiscit, sub pretextul că Hitler o cerea. La ora 14, Consiliul de Miniștri austriac s-a reunit și, după trei sferturi de oră, a hotărît să se supună. Berlinul a fost informat cu puțin înainte de ora 15. Imediat, la 15:05, Goering telefona pentru a adăuga o cerință suplimentară: demisia lui Schuschnigg. Naziștii austrieci îl desemnară pe Seyss-Inquart pentru postul de cancelar. Președintele Miklas refuză. La 17:25, Goering a telefonat din nou, dîndu-i lui Miklas un răgaz de două ore pentru a accepta. De fapt, Miklas a cedat doar la ora 23. În noaptea de 11 spre 12 martie, noul cancelar – la somația guvernului german – a făcut apel către trupele germane care, începînd cu orele amiezii, au trecut frontiera. În 13 martie, o lege austriacă și una germană consacrau unirea celor două țări. Plebiscitul, care a urmat, a avut ca rezultat 97 de procente în favoarea Anschlussului.

Reacțiile Marilor Puteri

Reacțiile Marilor Puteri au fost aproape fără rezultat.

În ciuda dorinței lui Mussolini, Hitler nu-l consultase în prealabil. Se mulțumise să-l trimită la Roma, cu avionul, pe Filip de Hesse, cu o scrisoare adresată Ducelui. Scrisoarea anunța „o decizie pe care împrejurările par să o ceară și care, acum, nu mai poate fi modificată". Pretextul anexării erau relațiile de prietenie austro-cehoslovace și amenințarea cu restaurația casei de Habsburg. Proiectul plebiscitului arunca țara în anarhie, iar Hitler era silit să intervină pentru

restabilirea ordinii. Frontiera Brenner, la fel cu cea franceză, erau oricum imuabile. Mussolini nu reacționă în nici un fel și nu răspunse cererilor de ajutor venind de la Schuschnigg. Hitler îi telegrafie lui Mussolini: „N-am să uit niciodată". Mussolini răspunse: „Atitudinea mea este determinată de prietenia care există între țările noastre, consacrată prin Axă."

În Franța, guvernul Chautemps demisionase înainte de izbucnirea crizei. Pe 11 martie, Chautemps strînse la ora 16 pe cîțiva dintre miniștri, Daladier, Delbos și Bonnet. Acest comitet restrîns decise să aplice măsuri militare în cazul în care Marea Britanie își oferea sprijinul. Or, la 16:30, Chamberlain îi telegrafie delegatului englez la Viena să nu pledeze pentru rezistență, iar guvernul francez a fost informat asupra acestei indicații. Singura reacție a fost protestul lui François-Poncet din seara lui 11 martie: „Guvernul francez protestează energic contra coerciției, sprijinită pe forță, la care a fost supus un stat independent, cu scopul de a crea o situație incompatibilă cu independența națională a acestuia."

De fapt, germanii nu se temeau de o intervenție a Franței, așa cum atestă un comunicat din Wilhelmstrasse către generalul Beck, șeful statului-major. În 14 martie, ambasadorul german în Franța trimise o telegramă în care spunea: „În fața evenimentelor din Austria, ne dăm seama din ce în ce mai bine că Franța nu poate să facă nimic".

III. „Gentlemen's agreement" din 1938

Negocierile

Acordul anglo-italian din 2 ianuarie 1937 lăsa să se presupună evoluții ulterioare. Aceasta era, cel puțin, părerea lui Drummond (devenit lord Perth după moartea fratelui său). Dar evenimentele din zona Mediteranei din 1937 întîrziaseră finalizarea acordului. Într-un discurs din 9 noiembrie, Chamberlain a încercat o nouă apropiere și negocieri timide au fost inițiate în ianuarie și februarie 1938. În 4 februarie, Italia, Franța și Marea Britanie au semnat un acord pentru întărirea măsurilor împotriva pirateriei din Mediterana. Datele esențiale sînt însă 19 și 20 februarie. La 19 februarie, ambasadorul Italiei la Londra, Dino Grandi, a avut o întrunire extrem de lungă cu Eden și Chamberlain. Conflictul dintre cei doi oficiali britanici se acutizase, iar Eden avea să demisioneze în ziua următoare. Eden era ostil lui Mussolini, iar Chamberlain, dimpotrivă, era favorabil negocierii și semnării unui acord. Conversația se referea la chestiunea austriacă, dar și la posibilitatea unui acord viitor. Grandi a arătat că baza unei apropieri între cele două state era recunoașterea de către Anglia a imperiului italian în Etiopia. Contrar lui Eden, Chamberlain a admis punctul de vedere italian, cu condiția recunoașterii acestuia de către cabinetul britanic. Un alt subiect discutat a fost problema voluntarilor în Spania. Grandi sfîrși prin a obține ca tratativele să aibă loc la Roma. Demisia lui Eden din ziua următoare, aprobată de către Winston Churchill, a favorizat discuțiile de la

Roma între lordul Perth şi contele Ciano. După Anschluss, acestea s-au accelerat şi au sfîrşit prin semnarea acordurilor de la Roma (16 aprilie 1938), cunoscute istoricilor italieni sub numele de „acordul de Paşti".

Clauzele „acordului de Paşti"

Un protocol valorifica dorinţa celor două state de a întreţine relaţii amiabile. Partea esenţială a tratatului era conţinută în opt anexe şi un schimb de note. Prima anexă reamintea *gentlemen's agreement*-ul din 1937. Cea de-a doua prevedea un schimb de informaţii asupra mişcărilor trupelor în Africa orientală şi a fost luată decizia de a nu construi baze navale sau aeriene la est de meridianul 19° longitudine estică (ceea ce excludea fortificaţiile din Cipru). Cea de-a treia anexă proclama egalitatea intereselor italiene şi britanice în Arabia Saudită şi Yemen. Cea de-a patra interzicea orice propagandă ostilă. Cea de-a cincea era un angajament italian de a nu deturna apele lacului Tsana în Etiopia, indispensabile Sudanului anglo-egiptean. Cea de-a şasea anexă preciza că indigenii din Africa orientală nu vor fi obligaţi la efectuarea serviciului militar în afara teritoriului de origine. Cea de-a şaptea oferea garanţii unor comunităţi religioase engleze din partea italiană a Africii orientale. Ultima anexă confirma convenţia din 1888, care garanta libera trecere prin Canalul de Suez, chiar şi în timp de război. Corespondenţa prevedea reducerea imediată a efectivelor italiene în Libia şi anunţa intenţia Italiei de a adera la tratatul naval de la Londra, semnat de Franţa, Marea Britanie şi Statele Unite. Italia accepta o soluţie de compromis cu privire la problema voluntarilor din Spania; ea se angaja să nu urmărească în această ţară interese teritoriale, politice sau economice, să-şi retragă armamentul şi efectivele imediat ce războiul civil se va fi terminat. În fine, Marea Britanie se angaja să intervină în faţa Consiliului Societăţii Naţiunilor în favoarea recunoaşterii de către acest for a anexării Etiopiei, angajament concretizat începînd cu 12 mai. Condiţia *sine qua non* a acestui acord era rezolvarea chestiunii spaniole. De fapt, în ciuda succeselor generalului Franco din aprilie 1938 (izolarea Cataloniei), războiul civil avea să mai dureze încă un an.

IV. Criza cehoslovacă înainte de 12 septembrie 1938

Germanii din regiunea sudetă

În cursul reuniunii din 5 noiembrie 1937, reunirea cu Reichul a germanilor din Cehoslovacia fusese pusă în prim-plan de către Hitler. Aceşti germani, în număr de aproximativ 3 200 000, locuiau în regiunea sudetă (Sudetenland). Înainte de înfrîngerea austro-ungară din 1918, ei nu fuseseră niciodată integraţi în Imperiul German. Erau mai mult sau mai puţin asimilaţi populaţiei majoritare, cu care trăiau într-o relativă înţelegere. Regiunea lor era intens industrializată, iar Republica Cehoslovacă o fortificase. Această minoritate germană era divizată între mai multe partide. Însă, după alegerile legislative din 1935, cel mai important dintre aceste partide, Partidul Germanilor Sudeţi *(Sudeten Deutsche Partei),*

condus de Konrad Henlein, obţinuse preponderenţa (70% din preferinţele electoratului german în mai 1935). În septembrie 1937, revendicările acestui partid nu treceau dincolo de prevederile Constituţiei cehoslovace şi se refereau cu precădere la soluţionarea cazurilor particulare în care sudeţii fuseseră victimele injustiţiilor. Partidul Germanilor Sudeţi avea legături cu hitleriştii, după cum demonstrează unele documente ale Reichului. Cehoslovacia beneficia de două tratate de alianţă: tratatul din 1924 şi cel de la Locarno din 1925, cu Franţa, care prevedeau ajutor militar aproape automat în cazul unui atac neprovocat din partea Germaniei; cu URSS, Cehoslovacia avea alianţa din 16 mai 1935, în care asistenţa nu devenea efectivă decît dacă Franţa îşi ţinea promisiunile. De remarcat că Mica Antantă, care grupa România, Iugoslavia şi Cehoslovacia, nu era îndreptată decît împotriva Ungariei şi nu se aplica în caz de agresiune germană. De altfel, în 1937, Mica Antantă era deja slăbită. Nimic nu indica faptul că Franţa nu şi-ar fi respectat promisiunile. Delbos, într-un discurs către congresul radicalilor din 19 octombrie, reafirmase fidelitatea Franţei cu privire la alianţe. Între 15 şi 18 decembrie, Delbos a întreprins o vizită la Praga, cu scopul de a obţine un pact de asistenţă reciprocă între Franţa şi Mica Antantă.

Anschlussul a cauzat, bineînţeles, multe nelinişti în Cehoslovacia, deşi, în noaptea de 11 spre 12 martie, Goering îl asigurase pe Mastny, delegatul ceh la Berlin, că intrarea trupelor germane în Austria era o „problemă de familie" şi că trupele germane vor respecta frontierele cehe. Totuşi, începînd cu 16 martie, Henlein s-a angajat să urmeze întocmai instrucţiunile Ambasadei germane la Praga.

Din 21 martie, von Ribbentrop şi-a anunţat ambasadorii că asigurările date de Goering nu se refereau şi la integritatea teritoriului cehoslovac. În 16 martie, Henlein a făcut un apel către toţi germanii din regiunea sudetă, cerîndu-le să se ralieze partidului pe care-l reprezenta. La 29 martie, unul dintre adjuncţii săi, Ernst Kundt, a luat cuvîntul în Camera Deputaţilor şi a cerut autonomie totală.

Programul de la Karlsbad

Totuşi, criza nu a început decît în aprilie. Pe 24, un congres al Partidul Germanilor Sudeţi s-a reunit la Karlsbad (Karlovy-Vary) şi Henlein a aprobat un program în opt puncte. Principalele puncte erau restabilirea egalităţii complete între „grupul naţional german" şi poporul ceh, stabilirea unui guvern autonom, o legislaţie protectoare pentru germanii care trăiau în afara regiunii sudete, reparaţii cu privire la injustiţiile ale căror victime fuseseră sudeţii după 1918, libertatea de a adera la ideologia nazistă şi crearea de servicii şi autorităţi publice de limbă germană în teritoriile sudete. Cu două zile înainte, Hitler şi Keitel puseseră la punct planul *Grün (Verde)*. Acest plan prevedea atacarea Cehoslovaciei la capătul unor discuţii diplomatice terminate printr-o criză. Programul de la Karlsbad fusese elaborat în strînsă colaborare cu Hitler. Presa germană adopta un ton din ce în ce mai virulent la adresa autorităţilor cehoslovace. Esenţialul era de a afla în ce măsură Franţa şi Marea Britanie vor susţine Cehoslovacia. Din aprilie 1938,

guvernul francez era condus de Édouard Daladier, iar un partizan al politicii de conciliere, Georges Bonnet, era ministru de Externe. Atît Franţa, cît şi Marea Britanie considerau că este periculos să încurajeze rezistenţa în rîndurile cehilor, preferînd alternativa negocierilor. Chamberlain, Halifax, Daladier şi Bonnet s-au reunit la Londra pe 28 şi 29 aprilie. Franţa, simţindu-se obligată de alianţa cu Cehoslovacia, încercă în zadar să obţină o garanţie comună cu Anglia în chestiunea cehoslovacă, aşa cum preconizase şi URSS. Singurul rezultat a fost decizia de a continua tratativele la nivel de stat-major şi de a interveni pe lîngă guvernul de la Praga, intervenţie care a avut loc pe 7 mai. Franţa şi Marea Britanie invitau Cehoslovacia să înceapă negocieri directe cu partidul lui Henlein, pe cel mai înţelegător ton cu putinţă.

Criza din mai 1938

Acestea erau condiţiile în care s-a declanşat criza din mai. Ea a fost, probabil, provocată de agitaţia care domnea în perspectiva alegerilor municipale, fixate pentru 22 mai. În noaptea de 20 spre 21 mai, guvernul cehoslovac, pretextînd o concentrare de trupe germane în lungul graniţei, a mobilizat un contigent de rezervişti şi specialişti din alte contigente. Ataşatul militar francez nu a întîrziat deloc să stabilească faptul că nu exista nici o concentrare de trupe germane, iar o notă a lui Keitel din 20 mai arăta clar că nici un atac nu trebuia să aibă loc înainte de 1 octombrie. Ne putem întreba dacă măsura cehilor nu fusese luată la sfatul URSS, care preconiza şi o mobilizare generală. Conducătorul misiunii militare franceze, generalul Faucher, declară totuşi că precauţiile militare fuseseră luate cu acordul guvernului francez. Criza s-a agravat brusc. Guvernul britanic a intervenit în chestiunea Germaniei şi Cehoslovaciei; pe 22 mai, la miezul nopţii, ambasadorul britanic, Eric Phipps, insistă să fie primit de Bonnet şi îi înmînă o notă în care guvernul francez era rugat să nu-şi facă iluzii cu privire la atitudinea britanică: aceasta nu avea să intervină de partea Franţei decît în caz de agresiune neprovocată. Britanicii refuzau scenariul unui război european cu final improbabil, război care să aibă originea în problema Cehoslovaciei; guvernul francez se conformă, dar reaminti trimisului britanic că alianţa se va aplica în cazul unei agresiuni germane. În cele din urmă, Hitler nu a făcut nici o mişcare, iar măsurile militare ale părţii cehoslovace i-au fost raportate pe 24 mai. Nemulţumit de rezultatul manevrei sale, pe 30 mai, a semnat ordinul de aplicare a planului *Grün,* cel tîrziu la 1 octombrie. În acelaşi timp, lucrul la linia Siegfried continua febril. În lunile următoare, guvernul francez reafirmă în repetate rînduri şi, mai ales, pe 12 iulie, voinţa de a aplica alianţa, cu ocazia vizitei la Paris a suveranilor englezi. Acelaşi lucru l-a făcut şi pe 8 august.

Problema intervenţiei ruseşti

Pe de altă parte, Franţa încerca să-şi îmbunătăţească poziţiile de pe care negocia. La 12 mai 1938, Bonnet se întîlnise cu Litvinov la Geneva. Guvernul sovietic se declară dispus să ajute Cehoslovacia, cu condiţia ca Polonia sau

România să acorde trupelor sovietice permisiunea să le tranziteze teritoriul. Cele două țări au refuzat. Polonia, care era ostilă Cehoslovaciei, s-a mulțumit să-l asigure pe ambasadorul francez Léon Noël că nu va ataca această țară. România se temea pentru Basarabia. De altfel, nu dispunea pentru transferul de trupe ruseşti decît de o cale ferată proastă. Pe de altă parte, începînd cu 16 aprilie, Bonnet înştiinţase Italia că şi Franţa era dispusă să încheie un *gentlemn's agreement*. Aceasta nu s-a întîmplat însă, pentru că între 4 şi 8 mai, Hitler întreprinse o vizită la Roma, care a avut rolul de a strînge relaţiile în Axa Roma-Berlin, iar Mussolini, într-un discurs ţinut la 14 mai, se felicita pentru înţelegerea cu Anglia, dar declara că negocierile cu Franţa vor eşua. De remarcat că englezii au reacţionat prompt, arătînd că, în acest caz, acordul anglo-italian îşi pierde mare parte din valoare.

În septembrie, negocierile n-au progresat. Cînd Bonnet i-a întîlnit la Geneva pe ministrul rus (Litvinov) şi pe cel român (Comnen), acesta din urmă s-a mulţumit să precizeze că survolarea spaţiului aerian român de către aviaţia sovietică va fi tolerată, dată fiind starea proastă a antiaerianei româneşti. Nu se ştia exact care erau adevăratele intenţii ale sovieticilor. Să nu intervină decît cu acordul polonezilor sau al românilor, conform tratatului din 1935, sau, după spusele lui Litvinov din 2 septembrie, ca urmare a unei decizii a Consiliului Societăţii Naţiunilor, ar fi însemnat o decizie de non-acţiune deliberată. Adrien Thierry, ambasador în România, este mai afirmativ. Potrivit lui, 200 de avioane ruseşti traversaseră spaţiul aerian român şi se aflau în Cehoslovacia în momentul München. Dar acest lucru este extrem de improbabil. Singurele avioane ruseşti din Cehoslovacia erau cele livrate aviaţiei acestui stat. Totuşi, pe 23 septembrie, comisarul adjunct pentru Externe, Potiomkin, comunică însărcinatului cu afaceri polonez la Moscova că URSS va denunţa tratatul de neagresiune cu Polonia, din 25 iulie 1932, dacă trupele poloneze vor invada teritoriul cehoslovac. Însă pregătirile sovietice pentru o intervenţie militară nu începuseră.

Ambasadorul Statelor Unite, William Bullitt, a ţinut pe 4 septembrie un discurs în care a spus: „Dacă izbucneşte războiul în Europa, nimeni nu poate să prevadă dacă SUA vor fi antrenate sau nu în acest război." Dar, dată fiind politica de neutralitate a americanilor, această poziţie, oricît de vagă ar fi fost, a părut mult prea clară, iar preşedintele Roosevelt a declarat, la 9 septembrie, în faţa jurnaliştilor: „Discursul ambasadorului Bullitt nu constituie un angajament moral al SUA către democraţii... A include Statele Unite într-un front Franţa-Marea Britanie împotriva lui Hitler este o interpretare sută la sută falsă a ziariştilor".

Astfel, în caz de agresiune germană contra Cehoslovaciei, Franţa s-ar fi văzut pusă în situaţia de a interveni singură. Dar la 19 iulie, se pare că fără ştirea lui Daladier, Bonnet îl înştiinţa pe preşedintele ceh Beneš să nu conteze pe sprijinul Franţei.

Misiunea lordului Runciman

Cît priveşte guvernul englez, acesta n-a rămas inactiv, însă acţiunile sale au constat mai ales din asumarea rolului de mediator. Pe 20 iulie, în timp ce regele George al VI-lea şi regina Angliei se aflau la Paris, lordul Halifax a anunţat că

lordul Runciman va fi trimis la Praga, începînd cu 3 august, pentru a media discuţiile între guvernul cehoslovac şi reprezentanţii Partidul Germanilor Sudeţi (P.G.S.). Guvernul francez aprobase această măsură, dar refuzase să participe, pentru a nu pune guvernul cehoslovac într-o situaţie dificilă.

Imediat după sosirea sa la Praga, Runciman a fost îngropat în rapoarte şi informaţii provenind de la Partidul Germanilor Sudeţi. Guvernul cehoslovac ar fi dorit ca negocierile să aibă loc între P.G.S. şi celelalte partide, nu cum ceruse Henlein, direct cu guvernul, în maniera „stat în stat". P.G.S. cerea îndeplinirea tuturor celor opt puncte ale programului de la Karlsbad şi refondarea statului cehoslovac pe baze federative. Praga nu acorda decît autonomie administrativă sporită şi accepta să rezerve sudeţilor de limbă germană posturile în administraţia locală din regiunea lor.

La 1 septembrie, tensiunea crescuse simţitor. Guvernul britanic îl însărcinase pe Neville Henderson să-i ceară lui Ribbentrop explicaţii despre măsurile militare luate de Germania. Nu a obţinut nici un rezultat. În aceeaşi zi, Hitler l-a primit pe Henlein la Berchtesgaden şi i-a vorbit acestuia despre „armonia perfectă între opiniile lor". Astfel, Hitler intra personal în scenă.

Guvernul ceh s-a resemnat să facă largi concesii, prezentîndu-i lordului Runciman, pe 5 septembrie, un proiect care satisfăcea şapte din cele opt puncte ale programului de la Karlsbad. Textul a fost prezentat sudeţilor pe 7 septembrie; în aceeaşi zi au izbucnit incidente violente la Morawska – Ostrawa, punct culminant al agitaţiei produse de P.G.S. la indicaţiile Berlinului. Sudeţii au afirmat că „guvernul de la Praga nu mai este stăpîn pe situaţie", dar negocierile nu încetau: propunerile guvernului erau admise ca bază a unor noi negocieri şi o oarecare acalmie s-a instalat. Discursul lui Hitler din 12 septembrie de la Nürnberg era aşteptat cu nerăbdare de către ambele părţi.

V. Criza din septembrie 1938 şi conferinţa de la München

Discursul lui Hitler la Nürnberg

Pe 12 septembrie, în faţa unei mulţimi imense, Hitler a ţinut un discurs extrem de violent. Declară că germanii din regiunea sudetă erau „torturaţi", cu complicitatea guvernului cehoslovac, şi că, dacă nu puteau să se apere singuri, Germania avea să-şi asume această misiune. De altfel, puterea militară germană creştea, iar fortificaţiile de pe Rin erau aproape terminate. Altfel spus, după ce lăsase dezbaterea în seama partidului lui Henlein şi a guvernului cehoslovac, Hitler lua situaţia în propriile-i mîini. Încă nu exprima direct intenţia sa de a anexa teritoriile sudete, dar amintea de dreptul popoarelor la autodeterminare, ceea ce însemna că orice soluţie de autonomie a regiunii în cadrul statului cehoslovac i se părea insuficientă. În ziua următoare, în toată regiunea sudetă izbucniră noi incidente. Poate că era vorba de o tentativă de rebeliune organizată, însă în orice caz aceasta a eşuat şi în seara zilei de 14 septembrie forţele guvernului au restabilit ordinea şi ţineau bine situaţia sub control. Aceste

evenimente au avut două consecinţe imediate. Pe de o parte, lordul Runciman considera că efortul său de mediere luase sfîrşit. Pe de altă parte, Chamberlain îi trimise lui Hitler un mesaj, pe 13 septembrie, în care-i propunea o întrevedere, întrucît se temea ca sudeţii să nu comită acte ireparabile. Hitler a accepat şi s-a arătat dispus la o întrunire pe 15 septembrie. Pe 14, Henlein rupse negocierile cu guvernul ceh şi, pe 15 septembrie, chiar în timp ce Chamberlain era primit la Berchtesgaden, a cerut în mod public anexarea regiunii sudete de către Reich.

Întrevederea de la Berchtesgaden

Chamberlain îşi dorea o apropiere între Marea Britanie şi Germania. Hitler îi răspunse că acelaşi lucru şi-l dorea şi el, apoi îşi expuse punctul de vedere asupra problemei sudeţilor. Situaţia era gravă. Peste 300 de germani fuseseră ucişi. Trebuia deci ca problema să fie tranşată prin anexarea regiunii de către Reich. Aceasta era, de altfel, singura revendicare germană: Reichul semnase acorduri cu Polonia, Ţările de Jos şi Belgia; declarase că nu va mai ridica problema Alsaciei şi Lorenei. Anexase Austria, mai rămînînd doar zona sudetă. Oricum, spunea Hitler, el avea 49 de ani şi, dacă o eventuală criză avea să izbucnească în legătură cu problema cehă, dorea să-şi conducă poporul spre pace atîta timp, cît mai era în puterea vîrstei. Altfel spus, Hitler lansa un ultimatum. Chamberlain răspunse că ar trebui să se consulte cu Franţa, cu guvernul său şi cu lordul Runciman pentru a da un răspuns definitiv, dar că el personal admitea anexarea regiunii sudete de către Reich. Astfel că urma să plece în Anglia şi să revină cu un răspuns definitiv. Pentru a scurta drumul, Hitler îi propuse ca următoarea întîlnire să aibă loc la Godesberg sau la Kőln.

Presiunile asupra Cehoslovaciei

Chamberlain reveni la Londra şi se sfătui cu Runciman. Raportul lui, moderat în general, ostil persoanei lui Henlein, însă favorabil revendicărilor P.G.S., urma să fie publicat pe 21 septembrie. Guvernul britanic, deşi divizat cu privire la chestiunea sudetă, acceptă anexarea. Mai rămînea consultarea cabinetului francez, încă şi mai divizat. Reynaud, Mandel şi Champetier de Ribes erau ostili acestor concesii nelimitate. Alţii, ca Georges Bonnet, socoteau că aceste concesii erau necesare, chiar dacă Praga nu le accepta. Atitudinea preşedintelui Daladier era ezitantă. Generalul Gamelin, şeful statului-major, era în favoarea rezistenţei, dar nu şi generalul Vuillemin, comandantul aviaţiei. Pe 18 septembrie, Daladier şi Bonnet au fost invitaţi la Londra, pentru o întîlnire cu Halifax, Chamberlain, Hoare şi Simon. În expunerea sa, Bonnet insistă asupra slăbiciunii aviaţiei franceze, omiţînd poziţia lui Gamelin. Cele două părţi au căzut de acord ca, pe 19 septembrie, să prezinte „propuneri franco-engleze" guvernului de la Praga. Cehii erau îngrijoraţi după întîlnirea de la Berchtesgaden. Propunerile celor două state au venit să le confirme grijile: pentru menţinerea păcii, guvernul cehoslovac trebuia să accepte cedarea către Germania a tuturor

teritoriilor ocupate în proporţie de peste 50% de către populaţia germanofonă, procesul urmînd să fie supravegheat de către o comisie internaţională, care avea să fixeze noile frontiere.

Pentru a hotărî ce reacţie să adopte, guvernul ceh a deliberat toată ziua de 20 septembrie. Primul răspuns a fost un protest: soluţia propusă nu includea plebiscitul (idee lansată de Mussolini într-un articol din *Popolo d'Italia,* din 14 septembrie), deci nu era democratică. Pe de altă parte, Cehoslovacia urma să fie privată de sistemul său defensiv, aşa că s-a propus negocierea conform tratatului de arbitraj germano-ceh din 1925. Pe 21 septembrie, la 2:15 dimineaţa, Franţa şi Anglia a adresat Cehoslovaciei un ultimatum: în caz de rezistenţă, nu aveau să sprijine guvernul ceh. Conform spuselor lui Pierre Renouvin, preşedintele Beneš ar fi cerut în secret ca cele două guverne să-i adreseze acest ultimatum, pentru a fi personal exonerat de orice acuzaţie din partea opiniei publice. Acest fapt a fost vag dezminţit. În aceste condiţii, guvernul ceh a trebuit să se resemneze. Pe 22 septembrie, la Praga a avut loc manifestaţii ostile guvernului şi Franţei, care în fapt trăda alianţa. Preşedintele Consiliului, Hodza, demisionă. Generalul Syrovy, comandantul armatei (care de cîteva zile îi chemase pe rezervişti la arme), a constituit noul guvern.

Întrevederea de la Godesberg

Aşa cum era prevăzut, la 22 septembrie, Chamberlain a sosit la Godesberg. Încă de la prima lui întîlnire cu Hitler, în după-amiaza aceleiaşi zile şi spre marea lui surpriză, interveniră mari dificultăţi. Hitler nu era deloc mulţumit cu soluţia franco-engleză. De fapt, spunea el, trebuia ca o nedreptate veche de douăzeci de ani să fie reparată, nu numai pentru germanii din regiunea sudetă, ci şi pentru polonezii din districtul Teschen şi pentru ungurii din Slovacia meridională. În ceea ce-i privea pe germani, problema trebuia să-şi găsească o rezolvare cel tîrziu la 1 octombrie. Dacă aveau loc plebiscite în regiunile vizate, sudeţii emigraţi în Germania, al căror număr era estimat de Hitler la 580 000, trebuia admişi la vot. Chamberlain îi scrise lui Hitler, în ziua următoare, că planul lui era inacceptabil pentru opinia publică franceză, engleză şi chiar mondială. Führerul răspunse că nu putea să renunţe la nici una dintre cerinţele sale. O nouă întrevedere a avut loc între cei doi şefi de guverne în seara zilei de 23 septembrie, însă fără nici un rezultat. La ora 22:30, în cursul întrevederii, lui Hitler i se aduse ştirea că postul de radio ceh anunţa mobilizarea generală (decizie luată cu acordul guvernelor francez şi englez). Criza atingea, aşadar, o gravitate extremă şi Chamberlain a părăsit Godesberg pe 24 septembrie, avînd asupra sa un memorandum emis de Hitler. Pe 26, Hitler a ţinut un discurs violent, în care spunea că răbdarea sa se epuizase şi că hotărîrea pe care o luase era irevocabilă. Pe 27, Hitler l-a anunţat pe Chamberlain că Germania avea să declare mobilizarea generală pe 28, la ora 14. Orice şansă de pace părea exclusă. Totul lăsa să se creadă că, în cazul izbucnirii războiului, Franţa – care îşi chemase rezerviştii la arme – şi Anglia – care dăduse ordin de alertă flotei sale – vor intra

în război de partea Cehoslovaciei. URSS fusese ostilă demersurilor lui Chamberlain şi declara că îşi va respecta angajamentele dacă Franţa va face la fel. Totuşi, URSS era în favoarea unei reuniuni internaţionale la care să ia parte. Pe 26 septembrie, Roosevelt adresase un mesaj lui Hitler, Beneš, Chamberlain şi Daladier, cerîndu-le să nu înceteze negocierile şi să caute o soluţie paşnică a conflictului.

Spre conferinţa de la München

În dimineaţa zilei de 28 septembrie, Chamberlain încercă o ultimă manevră. Trimise un mesaj către Hitler şi Mussolini, sugerîndu-le o reuniune între şefii guvernelor francez, englez, italian, german şi cehoslovac. Ideea unei astfel de reuniuni fusese emisă de unul dintre adjuncţii lui Runciman încă din 12 august. Bonnet se arăta extrem de favorabil. Roosevelt, la sugestia lui Bonnet, a propus pentru 24 septembrie o reuniune la Haga a primminiştrilor: francez, englez, german, italian, polonez şi ceh. Hitler nu-l prevenise pe Mussolini asupra intenţiilor sale. Mussolini era îngrijorat, Italia nefiind pregătită pentru un război. Fără îndoială, respinsese toate avansurile germane în legătură cu o alianţă militară explicită, dar se declara în favoarea Germaniei, Ungariei şi Poloniei împotriva lui Beneš. Aşa că a primit cu bucurie propunerea englezilor care-i permitea să joace rolul de mediator şi să elimine riscul unui conflict. Pe 28 septembrie, la ora 11:05, Ducele telefonă lui Attolico, ambasadorul său în Germania, transmiţîndu-i astfel Führerului că, oricum, va fi de partea lui, dar că-i propunea să amîne operaţiunile cu douăzeci şi patru de ore şi îi cerea să-i dea un răspuns cu două ore înaintea mobilizării generale. Attolico se grăbi spre Cancelarie, unde ajunse, la ora 11:30. Hitler avea o întrevedere cu François-Poncet, pe care-l părăsi pentru cîteva minute pentru a-l primi pe Attolico. Hitler acceptă propunerea Ducelui, care sugeră o întrunire în patru, pe care Hitler o stabili la München. Contrar proiectelor lui Chamberlain, Cehoslovacia nu era invitată.

Conferinţa

Conferinţa de la München a avut loc pe 29 septembrie. Mussolini sosi cu trenul, iar Hitler i-a venit în întîmpinare. Daladier a venit cu avionul, însoţit de Alexis Léger, secretar general la Quai d'Orsay. A fost primit de Ribbentrop şi de secretarul de stat von Weizsäcker şi de către Goering. Chamberlain a sosit şi el cu avionul. François-Poncet a făcut o descriere a întrevederii: „Participanţii la conferinţă iau contact unii cu alţii într-un salon în care a fost instalat un bufet. Au loc strîngeri de mîini, politicoase, dar glaciale, iar invitaţii se măsoară unii pe ceilalţi din priviri: Mussolini, îndesat, prea strîns în uniformă, cu o expresie de Cezar pe chip, protector şi simţindu-se ca acasă, flancat de Ciano, dornic să-i facă pe plac stăpînului, arătînd mai degrabă ca o ordonanţă a unui ofiţer, nu ca un ministru de Externe. Chamberlain, grizonat, cu sprîncene groase şi arcuite, cu dinţii proeminenţi, cu faţa plină de vinişoare sparte, cu mîinile

înroşite de reumatism, arătînd ca un bătrîn jurist englez, înconjurat de Wilson şi de Strang, toţi trei îmbrăcaţi în negru, discreţi şi şterşi; Hitler, amabil în ciuda vocii sale aspre şi din topor, dar agitat, foarte palid şi, de altfel, incapabil de a conversa cu invitaţii săi, deoarece nici franceza, nici engleza, nici italiana nu-i sînt cunoscute, iar oaspeţii săi nu înţeleg germana, în afara lui Mussolini, pe care Führerul nu-l scapă din ochi."

Şedinţa a început la 12:45, fără ambasadori. Ca punct de plecare a fost folosit, graţie unei manevre abile a lui Mussolini, un text pe care Ribbentrop îl prezentase anterior Italiei şi care nu se abătea prea mult de la termenii problemei cehe. Hitler ataca violent guvernul cehoslovac. Daladier întrebă: se dorea dezmembrarea Cehoslovaciei în vederea dispariţiei acestui stat? În acest caz, el refuza orice acord. Se dorea asigurarea viitorului unei Cehoslovacii din care lipsea regiunea sudetă? În acest caz, el accepta să negocieze. Mussolini declară că acesta din urmă era şi scopul său. La ora 15, prînzul întrerupse discuţiile. François-Poncet se alătură lui Daladier. Acordul celor patru puteri a fost semnat la ora unu a nopţii de 30 septembrie. Era o mare victorie pentru Hitler. Memorandumul de la Godesberg era respectat întocmai, cu unele excepţii: în loc ca cehii să părăsească regiunea sudetă la 1 octombrie, Berlinul le promitea că evacuarea se va face treptat, pînă la 10 octombrie; cehii ar fi avut astfel posibilitatea de a lua cu ei cîteva bunuri ce le aparţineau. O comisie internaţională avea să traseze frontierele şi să desemneze eventualele zone supuse plebiscitului; această comisie avea să aibă membri din cele patru ţări semnatare şi din Cehoslovacia; în fine, populaţia cehă ar fi avut răgazul de a se hotărî timp de şase luni dacă rămîne în regiunea sudetă ca minoritară sau o părăseşte. Într-o anexă a acordului, Franţa şi Anglia se arătau dispuse să garanteze noile frontiere în cazul unei agresiuni neprovocate. Germania şi Italia promiteau vag acelaşi lucru, dar numai după rezolvarea problemelor minorităţilor maghiară şi poloneză.

VI. Dezmembrarea Cehoslovaciei (30 septembrie 1938 – 15 martie 1939)

Conferinţa de la München sacrificase integritatea Cehoslovaciei pe altarul a ceea ce adepţii „politicii de conciliere" numeau „cauza păcii". Aceasta era în principal contribuţia lui Chamberlain, susţinut cu foarte puţină convingere de către Daladier. Singurul rezultat era înlocuirea atacului planificat de Hitler cu un simulacru juridic, adoptat fără consultarea Cehoslovaciei, principala parte vizată. Acordul era fundamentat pe credinţa că Hitler respecta acordurile pe care le semna şi că ambiţia lui se limita la anexarea regiunilor locuite de germani. Dacă aşa vedeau lucrurile conducătorii englezi şi francezi, aceasta nu era şi opinia generală. Din punct de vedere psihologic şi strategic, München desăvîrşea dizlocarea totală a sistemului de alianţe francez. Impresia statelor mici era că sînt supuse unui Directorat al celor patru mari puteri, care le impuneau după bunul plac soluţii nedrepte. În Germania, succesul pe cale paşnică repurtat de

Hitler îi conferea o aură de infailibilitate. Tendinţele de opoziţie ale generalilor dispăreau. În lunile ce au urmat, trei categorii de fenomene au vut loc: semnarea unor tratate de neagresiune anglo-german şi franco-german, dispariţia progresivă a statului cehoslovac şi campania de revendicări italiene.

Tratatele de neagresiune

În dimineaţa zilei de 30 septembrie, Chamberlain a semnat cu Hitler o declaraţie de neagresiune, stipulînd că problema relaţiilor anglo-germane era de primă importanţă, că acordul naval anglo-german şi cel de la München constituiau cea mai bună dovadă a faptului că cele două state doreau pacea: „Sîntem hotărîţi să facem din consultări reciproce metoda rezolvării oricărei chestiuni cu privire la ţările noastre şi sîntem hotărîţi să ne continuăm eforturile de a îndepărta sursele probabile de conflict şi să contribuim la asigurarea păcii în Europa". Declaraţia a fost semnată fără consultarea guvernului francez. Chamberlain a fost primit triumfal la Londra, unde a rostit aceste cuvinte profetice: „Cred că am obţinut pacea pentru epoca noastră". E adevărat că întîmpina o puternică rezistenţă în interiorul Partidului Conservator. Duff Cooper a demisionat din funcţia de prim-lord al Amiralităţii, urmîndu-l astfel pe Eden la distanţă de cîteva luni. Churchill a declarat că München era un „dezastru de primă mărime" şi a prezis anihilarea Cehoslovaciei. În tabăra franceză, Daladier nu împărtăşea optimismul lui Chamberlain. Percepea clar faptul că Franţa îşi pierduse mare parte din prestigiu, abandonînd o ţară cu care semnase o alianţă. Curentul anti-München existent în Franţa s-a răspîndit în toate partidele. Cu toate acestea, Georges Bonnet era în favoarea semnării unui tratat de neagresiune cu Germania, după modelul celui semnat de englezi. Pe 18 octombrie, François-Poncet, care fusese numit ambasador la Roma, a venit la Berchtesgaden pentru a-şi lua rămas-bun de la Hitler. Cu această ocazie, a primit sarcina de a începe negocierile pentru semnarea unui tratat. Succesorul său, Coulondre, avea să le continue. Pe 22 noiembrie, Bonnet a anunţat că acordul era încheiat. Von Ribbentrop a venit să-l semneze la Paris, pe 6 decembrie* Acordul de neagresiune franco-german avea ca scop menţinerea păcii în Europa şi preciza că, între cele două ţări, frontierele existente erau definitive şi că orice probleme care ar fi putut apărea aveau să se rezolve pe calea tratativelor. Cele două acorduri păreau să aducă o oarecare destindere, însă nu trebuie să le exagerăm importanţa. Pe 7 noiembrie, al treilea secretar al Ambasadei germane la Paris, Ernst von Rath, fusese asasinat de către un evreu german de origine poloneză, Herschel Grinspan. Evenimentul suscită în Germania un asemenea val de antisemitism încît preşedintele Roosevelt a fost indignat, rechemîndu-şi ambasadorul de la Berlin (Noaptea de cristal).

---

* Ulterior, von Ribbentrop a afirmat în repetate rînduri că, prin acel acord, Bonnet dăduse Germaniei „mînă liberă" în Europa de Est. Transcriptul IV din documentele germane nu este concludent: a asistat translatorul Schmidt la întrevedere, sau nu? „Da", susţine el. „Nu", spune Bonnet.

Anexările poloneză şi maghiară

La vremea cînd semna pactul de neagresiune, guvernul francez asigură Polonia şi URSS că celelalte acorduri ale Franţei nu vor fi afectate. Atitudinea URSS faţă de Franţa devenise ostilă după München: pe 1 octombrie, Litvinov, aflat în vizită la Paris, se arată nefavorabil unei cooperări franco-sovietice. Exista un zvon conform căruia URSS îl delegase pe Daladier să o reprezinte la München. *Pravda* din 2 octombrie dezminţea vehement zvonul. Guvernul sovietic încerca să dea impresia că era singurul care credea în securitatea colectivă. Guvernul ceh transmise guvernului sovietic că, din 21 octombrie, tratatul din 1935 nu mai avea nici o importanţă.

Perioada dintre momentul München şi 15 martie 1939 coincide cu dispariţia statului cehoslovac. Germania anexase deja regiunea sudetă, iar unele zone erau supuse plebiscitului. Comisia internaţională desemnată să traseze noile frontiere respectase întocmai revendicările germane. Cehii renunţaseră la a mai organiza plebiscitul. Astfel, Polonia şi Ungaria îşi luau şi ele partea din ce mai rămînea din Cehoslovacia. Colonelul Beck dorea să profite de ocazie pentru a anexa Silezia. Tratatul de neagresiune polono-ceh din 1924 fusese denunţat în 1937 de către Polonia, care acuza Cehoslovacia de maltratarea minorităţii poloneze din Silezia şi care se ralia astfel revendicărilor germane. Pe 19 septembrie 1938, Beck a prezentat pretenţiile poloneze asupra Teschenului. În ciuda presiunilor sovietice (ameninţarea cu denunţarea pactului din 1932) şi franceze, Polonia se alătură Germaniei. Guvernul ceh ezita, iar pe 22 septembrie 1938, Beneš i-o ceru în scris preşedintelui Moscicki o explicaţie „francă şi amicală". El accepta o revizuire de frontiere, dar la Varşovia se adunau trupe şi se credea că se pregăteşte o invazie. Acordul de la München conţinea o anexă în care se specifica faptul că, dacă problema minorităţilor maghiară şi poloneză nu este rezolvată în trei luni între guvernele interesate, ea va face obiectul unei noi reuniuni a celor patru puteri. Beck, umilit fiindcă nu fusese invitat la München, voia un acord direct. Imediat ce acordul de la München a devenit public, pe 30 septembrie, Beck a adresat un ultimatum brutal. Revendicările teritoriale poloneze trebuia să fie acceptate pînă la 1 octombrie, la amiază. Termenul a fost prelungit cu o oră şi Cehoslovacia a cedat. Trupele poloneze au trecut Olza pe 2 octombrie şi au intrat în Teschen. Frontiera a fost definitiv fixată printr-un schimb de note din 1 noiembrie; Polonia obţinea un teritoriu de 1000 km pătraţi, cu 230 000 de locuitori. Polonia avea şi ambiţia să anexeze Ucraina subcarpatică, pentru a avea frontieră comună cu Ungaria şi pentru a elimina o sursă de conflict etnic. Însă Hitler s-a opus.

Cu Ungaria, negocierile directe nu au dus la nici un rezultat. Cehoslovacia a acceptat arbitrajul italo-german. Prin „arbitrajul de la Viena" (2 noiembrie 1938), Ciano şi Ribbentrop acordau Ungariei un teritoriu de 12 000 km^2 ocupat de un milion de locuitori din sudul Slovaciei. Ungaria beneficiase mai ales de sprijinul italian.

Pe de altă parte, Cehoslovacia cunoştea o dezmembrare internă. Din 7 octombrie, ziua în care începea demobilizarea armatei cehe, un guvern slovac

autonom a fost constituit, condus de monseniorul Tiso. Pe 11 octombrie, Rutenia a primit şi ea dreptul la autonomie, avînd ca prim-ministru pe Andrei Brody, înlocuit în 26 octombrie cu monseniorul Volosin, susţinut de Germania. Pe 13 noiembrie, Camera Deputaţilor cehoslovacă ratifica autonomiile slovacă şi rutenă. După demisia lui Beneš la 5 octombrie, preşedinte al republicii a fost ales Emil Hacha (30 noiembrie). Guvernul Syrovy a fost înlocuit cu guvernul Beran. Germanofilul Chvalkovsky păstra portofoliul Afacerilor Externe, pe care îl deţinea de la 5 octombrie.

Lovitura de forţă din 15 martie

Germaniei nu-i mai rămînea decît să lichideze definitiv Cehoslovacia. Se pare că Hitler se decisese în acest sens încă din decembrie. Îi lipsea însă un pretext. Pe 10 martie, chiar în ziua în care guvernul britanic anunţa că pacea domnea deplin asupra Europei, Hacha a demis guvernul Tiso, pe motiv că urmărea distrugerea unităţii naţionale cehoslovace. Monseniorul Tiso a apelat la Hitler şi a sosit la Berlin pe 13 martie. Hitler îl obliga pe Hacha să convoace Dieta slovacă. Aceasta a cerut, cu 40 de voturi din 63, independenţa totală a Slovaciei. Hitler îl convocă pe Hacha la Berlin şi, după o noapte dramatică, confruntat cu perspectiva bombardării capitalei cehe, Hacha a semnat un document prin care punea ţara sa sub protecţia germană. Trupele germane intraseră deja în Boemia şi Moravia. La ora 9 dimineaţa, în ziua de 15, Praga a fost ocupată. Hitler şi-a petrecut noaptea la Praga şi a publicat o proclamaţie prin care declara că Boemia şi Moravia făcuseră dintotdeauna parte din spaţiul vital german şi că aveau să facă parte din Reich, ca protectorate. Pe 15, Slovacia îşi proclama independenţa şi, în ziua următoare, se plasa sub protecţia germană. Trupele maghiare invadară Rutenia subcarpatică, creînd astfel o frontieră comună ungaro-polonă. Grănicerii maghiari au intrat pe teritoriul slovac pentru a ocupa principala linie de cale ferată care lega Ungaria de Polonia prin Slovacia. Din ce în ce mai mult, forţa devenea mijlocul preferat al tuturor pentru rezolvarea problemelor internaţionale. Pentru prima dată, Hitler anexa un teritoriu pe care Germania nu avea nici un temei să-l revendice. Cîteva zile mai tîrziu, pe 22 martie, în urma unui ultimatum, guvernul lituanian ceda teritoriul şi oraşul Memel către Germania. Pe 23, Germania semna cu România un acord economic, a cărui clauză principală era cedarea drepturilor de exploatare a zăcămintelor de petrol către societăţi mixte germano-române.

VII. Problemele mediteraneene şi chestiunea Albaniei

Revendicările italiene

Politica italiană, fără a neglija Europa danubiană, se orienta din ce în ce mai mult spre zona Mediteranei. Pe 14 mai 1938, Mussolini refuzase să semneze cu Franţa un acord paralel cu *gentlemen's agreementul*-ul anglo-italian. În principiu, acesta nu trebuia să devină valid decît după semnarea acordului

franco-italian. Însă, pe 2 noiembrie, Chamberlain a propus Camerei Comunelor să nu aştepte problematica încheiere a unui astfel de tratat, şi la 16 noiembrie acordul anglo-italian a intrat în vigoare. Marea Britanie recunoştea cucerirea Etiopiei. Franţa îi urma exemplul, la 19 noiembrie, fără îndoială cu speranţa că va semna şi ea un acord. François-Poncet a înmînat scrisorile sale de acreditare regelui Italiei şi împărat al Etiopiei. Dar Italia nu avea cîtuşi de puţin intenţia de a ameliora relaţiile sale cu Franţa. Dintr-o scrisoare a contelui Ciano către ambasadorul Dino Grandi, din 14 noiembrie, se ştie că guvernul italian pregătea trei revendicări:

– asupra Tunisiei, unde voia să renunţe la acordurile de la Roma din 1935. Nu voia o cesiune teritorială imediată, ci un statut minimal, „care să permită dezvoltarea sigură şi fecundă a activităţilor noastre";

– în Djibuti: Italia cerea controlul total asupra căii ferate Addis-Abeba şi un condominium asupra portului;

– asupra Suezului: Italia nu voia să mai fie supusă „exploatării jignitoare a companiei Canalului" ale cărei capitaluri fuseseră plătite la un preţ arhisuficient. Italia cerea o revizuire a tarifelor.

Revendicările au fost făcute publice pe 30 noiembrie 1938, într-un mod nemaiîntîlnit pînă atunci. Ciano a ţinut un discurs în faţa Camerei Fasciilor şi Corporaţiilor şi a vorbit de „aspiraţiile firești ale poporului italian". Deputaţii s-au ridicat în picioare şi au început să scandeze:„Djibouti! Tunis! Corsica!", adăugînd Corsica la lista proiectelor lui Ciano. Presa italiană vorbea şi de Savoia şi de Nisa. În 2 septembrie, François-Poncet se prezentă în faţa lui Ciano, protestînd împotriva acestor manifestări, remarcînd că nici Ciano şi nici Mussolini nu se distanţaseră de ele şi reamintind că Franţa considera încă valabile acordurile din 1935. Ciano a răspuns evaziv, dar adăugă că atitudinea adversă a Franţei faţă de ţara sa în timpul campaniei din Etiopia provocase guvernul italian şi, în fapt, pe 17 decembrie, îl anunţă pe François-Poncet că socotea caduce acordurile de la Roma.

Reacţia franceză a fost promptă. Pe 25 decembrie, Daladier a declarat că Franţa va apăra orice teritoriu pe care flutura steagul ei naţional. Pe 2 ianuarie, întreprinse o călătorie în Corsica şi Tunisia, unde a fost primit cu entuziasm. Guvernul francez a adoptat o atitudine fermă, deşi Georges Bonnet rămînea partizanul concilierii, trimiţîndu-l pe bancherul Paul Baudouin în misiune pe lîngă Mussolini şi pe ziaristul de Brinon pe lîngă Ribbentrop, în februarie 1939. Atitudinea engleză cu privire la Franţa era ambiguă. Pe 12 decembrie, Chamberlain declara în Camera Comunelor că Marea Britanie nu avea nici o obligaţie să sprijine Franţa, în caz de agresiune italiană asupra teritoriului sau coloniilor ei. Însă în aceeaşi seară, la *Foreign Press Association*, el preciza că relaţiile între cele două ţări erau atît de strînse, încît depăşeau simplele obligaţii de drept. În ianuarie 1939, Chamberlain şi Halifax au plecat la Roma, în speranţa de a negocia un fel de „pact în patru".La plecare, pe 10 ianuarie, s-au oprit la Paris, declarînd că scopurile lor coincideau cu cele ale guvernului francez, care era neliniştit de faptul că englezii aprobau unele revendicări italiene. La Roma, pe 11 ianuarie,

nu s-a ajuns la nici un rezultat pozitiv. În cursul unui interviu din 12 ianuarie, Chamberlain declara că „relaţiile între Anglia şi Franţa sînt identice cu cele dintre Italia şi Germania". E foarte probabil ca, pe 15 ianuarie, Halifax, întîlnindu-l pe Bonnet la Consiliul Societăţii Naţiunilor, să-l fi sfătuit să satisfacă unele dintre cererile italienilor. Mai tîrziu, crezînd că există o ameninţare nazistă faţă de Ţările de Jos, Chamberlain îşi schimbă optica în februarie şi a anunţat că Anglia oferea garanţii Franţei, nu doar în privinţa unei agresiuni germane, dar şi în cazul unei agresiuni italiene.

Victoria lui Franco

În orice caz, Mussolini îi declarase lui Chamberlain că orice nouă studiere a relaţiilor franco-italiene depindea de victoria generalului Franco. În primăvara lui 1938, naţionaliştii reuşiseră să izoleze Barcelona de Valencia şi de Madrid, însă această operaţiune nu fusese decisivă. Dar, la începutul lui 1939, toată lumea se aştepta la sfîrşitul războiului. Principala problemă rămînea ce a beligeranţilor naţionaliştilor. Pe 5 iulie 1938, Comisia de non-intervenţie propusese ca beligeranţa celor doi adversari să fie recunoscută, atunci cînd din tabăra cu mai puţine efective străine vor fi retraşi 10 000 de voluntari străini, iar din tabăra cu efectivele străine mai mari un număr proporţional sporit. Guvernul de la Madrid a acceptat planul, pe care Franco l-a refuzat pe 22 august. Acordul nu a fost pus în practică. În decembrie 1938 şi în ianuarie 1939, Franco a reluat ofensiva spre Barcelona (care căzu pe 26 ianuarie 1939). Chamberlain, care revenea de la Roma, s-a oprit la Paris pe 14 ianuarie şi a insistat asupra promisiunii pe care i-o reiterase Mussolini, de a-şi retrage trupele din teritoriile spaniole după victoria finală a lui Franco. În ciuda demersurilor lui Léon Blum, favorabile trimiterii de provizii şi muniţie la Barcelona, guvernele francez şi englez au căzut de acord la 18 ianuarie să menţină politica de non-intervenţie, ceea ce asigura succesul lui Franco. Acesta a fost recunoscut pe 27 februarie de către Franţa şi Marea Britanie. Pe 3 martie, URSS a părăsit Comitetul de non-intervenţie. Pe 28 martie, Madridul a capitulat fără condiţii. În 27, Franco aderase la pactul anticomintern.

Mussolini nu a întîrziat să profite de avantajul strategic pe care i-l oferea victoria lui Franco: pe 26 martie, a sugerat guvernului francez tratative privind Djibuti, Suez şi Tunisia. Daladier a refuzat, reamintindu-i că Italia era cea care denunţase tratatul din 1935 şi că Franţa nu avea de gînd să cedeze nici teritorii, nici drepturi.

Lovitura de forţă contra Albaniei

Mussolini îşi concentră atenţia brusc asupra Albaniei, ţară aflată sub influenţa Italiei din 1921. În 1926, fusese semnat tratatul de prietenie de la Tirana, prin care independenţa Albaniei devenea doar nominală. Pe 4 aprilie, postul de radio italian de la Bari a difuzat un comunicat: „La cererea expresă a regelui Albaniei, au început tratative pentru întărirea alianţei defensive între cele două ţări. Nu este intenţia Italiei aceea de a aduce atingere independenţei

şi integrităţii Albaniei“ Totuşi, în Vinerea Mare, pe 7 aprilie, urmînd exemplul lui Hitler, Mussolini a ordonăt trupelor sale să invadeze Albania. Regele Zogu a părăsit ţara. La 8 aprilie, Albania a devenit protectorat italian şi, la cererea albanezilor italofili, cele două Coroane au fost unite. Se ştie din jurnalul lui Ciano că expediţia albaneză fusese proiectată cu un an în urmă. Pe 18 ianuarie 1939, Ciano plecase pentru cinci zile în Iugoslavia. Cum această ţară, condusă pe atunci de Stoiadinovici, se temea de o invazie germană în Croaţia, Ciano fusese primit cu entuziasm. Cei doi luaseră în calcul de pe atunci operaţiunea din Albania. Pe 7 februarie, Ciano a reuşit să-l determine pe Mussolini să programeze atacul pentru prima săptămînă din aprilie. Cînd Hitler a ordonat invadarea Boemiei, Mussolini nu fusese prevenit. Reuşi totuşi să obţină de la Ribbentrop o declaraţie conform căreia zona Mediteranei nu avea să fie niciodată germană. Pe 5 aprilie, Germania a fost înştiinţată de operaţiunea italienilor. Astfel, în vreme ce relaţiile germano-italiene se consolidau, situaţia internaţională se deteriora.

Criza poloneză şi declaraţia de război

I. Ameninţările germane la adresa Poloniei şi garanţiile franco-britanice

Schimbările de atitudine ale englezilor

Consecinţa imediată a atacului din martie 1939 a fost probabil „revoluţia din politica engleză" (Garthorne-Hardy), „miracolul", cum îl numeşte ambasadorul francez Charles Corbin. Totuşi reacţia franco-engleză fusese doar verbală. Să ne amintim că Anglia şi Franţa garantaseră noile frontiere ale Cehoslovaciei. Pe 14 martie, Chamberlain declarase că garanţia nu era valabilă decît în caz de agresiune. Or, apelul preşedintelui Hacha către trupele germane dădea atacului o aparenţă de legalitate. Dar dacă Chamberlain, la fel ca Daladier, nu avea intenţia să pornească un război, atitudinea premierului britanic avea să se schimbe radical. Înţelesese în sfîrşit că Hitler nu avea să se limiteze la ţările locuite de germanii de rasă şi limbă, ci că voia, de fapt, să dea poporului său un *Lebensraum*, reducînd astfel la servitute popoare non-germanice. Opinia publică britanică fusese de trei ori şocată: în sentimentele sale democratice, favorabile dreptului naţiunilor la autodeterminare; în sentimentele faţă de tradiţia echilibrului european, deja distrus prin constituirea unui stat de 90 de milioane de locuitori în centrul Europei; în credinţa în cuvîntul dat: Hitler renegase din nou o înţelegere la care subscrisese explicit. Într-un discurs ţinut la Birmingham, pe 17 martie, Chamberlain constata, în contradicţie cu opiniile sale din trecut, că era imposibil să se negocieze cu Hitler. Această revelaţie brutală a adus o schimbare imediată în atitudinea britanică. Marea Britanie dorise cu orice preţ evitarea războiului şi refuzase orice angajament faţă de una dintre ţările central- sau est-europene. Din acel moment, războiul era considerat posibil şi preferabil unei noi capitulări. Englezii au deschis convorbiri militare, pe care

le evitaseră pînă atunci, cu francezii. În acord cu Franţa, Marea Britanie a oferit garanţii ţărilor pe care le credea a fi cele mai expuse. Ameninţarea cea mai puternică plana desigur asupra Poloniei.

Primele ameninţări la adresa Poloniei

La momentul München, colonelul Beck găsise convenabilă participarea la împărţirea Cehoslovaciei. Cîteva dificultăţi au apărut din partea Germaniei, dar Hitler a ordonat ca acestea să fie înlăturate. În cadrul unei întrevederi din 19 noiembrie, ambasadorul Lipski şi von Ribbentrop au reiterat soliditatea acordului polono-german. Însă încă din luna octombrie se produseseră incidente în regiunile poloneze unde trăia o minoritate germană. Numeroşi polonezi de origine germană emigraseră în Germania. În noiembrie, germanii expulzaseră 15 000 de evrei cu cetăţenie poloneză. Din octombrie, Berlinul adusese în discuţie problema Danzig-ului. Pe 24 octombrie, von Ribbentrop îi propusese lui Lipski retrocedarea oraşului liber Danzig către Germania, construirea unei căi ferate şi a unei autostrăzi cu drept de liberă trecere prin teritoriul polonez. Polonia urma să se bucure de acces la portul Danzig. Cele două state îşi garantau reciproc frontiera comună şi pactul din 1934 urma să fie prelungit pentru 10 sau 25 de ani. Astfel, relaţiile polono-germane ar fi devenit la fel de bune, precum cele italo-germane. Lipski reveni la Varşovia ca să discute oferta cu colonelul Beck. Acesta era conştient de necesitatea de a rezolva problema Danzig-ului, dar nu voia anexarea acestuia la Reich. Guvernul german nu insistă şi întîlnirea din 19 noiembrie a fost amicală. De notat că guvernul polonez nu a înştiinţat Franţa de aceste tratative. Ambasadorul francez, Léon Noël, era atunci favorabil unei revizuiri a acordurilor franco-polone care ar fi eliminat caracterul automat al alianţei din 1921.

Pe de altă parte, Polonia se apropia de URSS. La începutul lui octombrie 1938, ambasadorul polonez la Moscova, Grzybowski, propuse un acord care să amelioreze relaţiile între cele două ţări. Acordul a fost întocmit pe 24 noiembrie şi făcut public două zile mai tîrziu. Cele două ţări reafirmau faptul că pactul de neagresiune din 1932 rămînea la baza relaţiilor dintre ele şi se declarau favorabile unei creşteri a schimburilor comerciale. Negocierile comerciale au dus la o serie de acorduri, semnate pe 10 februarie 1939.

După 15 martie, nici un semn de criză gravă nu se întrevedea. Pe 5 ianuarie, colonelul Beck a fost invitat de către Hitler la Berchtesgaden, fiind primit cu mari onoruri. Hitler insista asupra ostilităţii comune a celor două ţări faţă de URSS, dar a readus în discuţie problema Danzig-ului şi a coridorului, promiţînd că nu o va rezolva prin tactica „faptului împlinit". În ansamblu, Beck a revenit la Varşovia pe jumătate mulţumit, evitînd din nou să prezinte guvernului francez revendicările germane, aşa cum făcuse şi în octombrie precedent. „Era greu să mergi mai departe cu credulitatea decît o făcea Beck", scrie Léon Noël.

La rîndu-i, Ribbentrop a făcut o vizită în Polonia la sfîrşitul lui februarie – era prima oară cînd un şef din Wilhelmstrasse vizita această ţară. A avut loc o celebrare a aniversării tratatului din 1934. Von Ribbentrop încerca să cîştige

Polonia pentru colaborare contra URSS, cu scopul mai mult sau mai puţin explicit de a cuceri Ucraina. În această privinţă, ca şi în cea a Danzig-ului, Ribbentrop a întîmpinat un refuz politicos. Cu toate acestea, în discursul său din 30 ianuarie, Hitler reafirma prietenia polono-germană, iar într-o întrevedere din 2 martie cu ambasadorul polonez, păstra aceeaşi atitudine.

Evoluţiile crizei după 15 martie 1939

Totul s-a schimbat după 15 martie. Disoluţia Cehoslovaciei, anexarea Ruteniei subcarpatice de către Ungaria şi a regiunii Memel de către Germania creau pentru Polonia noi ameninţări, devenite foarte clare în cursul întrevederilor din 26 şi 27 martie dintre Lipski şi von Ribbentrop. Polonia a fost somată să se alăture blocului antisovietic şi revendicările asupra Danzig-ului au fost afirmate din nou, cu fermitate sporită. Circula zvonul că la Danzig avea să aibă loc la 29 martie un puci organizat de gauleiterul Forster. Forţele navale germane desfăşurară o demonstraţie în Marea Baltică. Pe 28 martie, Josef Beck se declara gata mai degrabă să înceapă un război decît să admită schimbarea statutul Danzig-ului. Totuşi, e util să remarcăm că de mai multe ori Beck a încercat în secret să convingă Germania că el singur era capabil să păstreze bunele relaţii cu ea, în pofida opiniei publice din Polonia.

Garanţiile oferite Poloniei

Pe 31 martie, după o consultare a guvernelor francez şi polon, Chamberlain anunţa că Poloniei îi era oferită o garanţie: „Pentru a clarifica poziţia guvernului Maiestăţii Sale înainte de terminarea consultărilor în curs cu alte guverne, trebuie să informez Camera că, în acest răstimp, în cazul unei acţiuni oarecare ce ar pune în primejdie în mod categoric independenţa polonă şi căreia guvernul polon ar socoti vital să i se opună cu forţele sale naţionale, guvernul Maiestăţii Sale se va considera obligat să susţină imediat Polonia prin toate mijloacele".

Pe 13 aprilie, guvernul francez a confirmat alianţa franco-polonă, precizîndu-şi atitudinea prin formula următoare: „Franţa şi Polonia îşi oferă garanţii imediate şi directe contra oricărei ameninţări directe sau indirecte care ar aduce atingere intereselor lor vitale."

Pe 6 aprilie, Chamberlain, după o vizită a colonelului Beck la Londra, anunţa că Marea Britanie şi Polonia hotărîseră să înlocuiască promisiunea unilaterală şi temporară din 31 martie cu un tratat de alianţă. Negocierile au început imediat. În aceeaşi zi, secretarul de stat german von Weizsäcker îl informa pe ambasadorul polon Lipski că tratatul de neagresiune din 1934 era incompatibil cu o alianţă anglo-polonă.

Garanţiile către celelalte ţări ameninţate

Franţa şi Anglia estimau că Polonia nu era singura ameninţată. Prin acorduri comerciale, Germania se străduia să pună mîna pe economia ţărilor sud-est-europene: Iugoslavia, România, Bulgaria, Turcia. Pe 13 aprilie, Franţa

şi Anglia au anunţat că ofereau garanţii Greciei şi României. O lună mai tîrziu, pe 12 mai, Anglia semna cu Turcia un acord de asistenţă mutuală şi de cooperare în cazul izbucnirii războiului în Mediterana. Între Franţa şi Turcia, negocierile au fost ceva mai complicate. Cele două ţări aveau un diferend serios, cel privind sangeacul Alexandretta, aflat în nord-vestul Siriei sub mandat francez. Turcii pretindeau că populaţia localnică era majoritarul populaţiei turcă. De fapt, turcii nu reprezentau decît 40% din total. Între 1921 în 1936, sangeacul avusese un statut special. În ianuarie 1937, la Geneva au avut loc negocieri franco-turce* Pe 27 ianuarie, sangeacul primi un nou statut, bucurîndu-se de autonomie, dar a fost inclus în sistemul monetar şi economic sirian. Primele alegeri trebuia să aibă loc în iulie 1938, însă în mai au avut loc incidente grave, iar pentru a le rezolva, Franţa şi Turcia au semnat un acord pe 4 iulie 1938, întîrziind astfel alegerile. Ordinea în sangeac trebuia menţinută de 2500 de soldaţi francezi, 2500 de soldaţi turci şi 1000 de oameni recrutaţi dintre localnici. Acest acord i-a nemulţumit pe sirieni şi populaţia armeană din sangeac, iar turcii nu erau în întregime satisfăcuţi. Dacă Franţa voia să-şi asigure o alianţă cu Turcia, trebuia să meargă mai departe cu concesiile. Pe 23 iunie 1939, a fost semnat un nou acord, prin care Franţa ceda sangeacul Turciei. Cele două ţări se angajară să se asiste reciproc, în aşteptarea tratatului franco-anglo-turc, care se produse doar pe 19 octombrie 1939, după eşecul negocierilor turce cu Moscova, unde ministrul de Externe Saradjoglu petrecuse trei săptămîni, refuzînd să accepte cererea sovieticilor de a închide Dardanelele pentru vasele Aliaţilor. Totuşi, tratatul franco-anglo-turc nu angaja în nici un fel Turcia în caz de război contra URSS. Un protocol secret dădea Turciei libertatea de a-şi îndeplini obligaţiile.

Demersul preşedintelui Roosevelt

Roosevelt încerca să dea acestui sistem de garanţii un aspect internaţional. Pe 14 aprilie, a ţinut un discurs în faţa comitetului uniunii panamericane: „Chestiunea este a şti dacă civilizaţia noastră va fi atrasă în ciclonul tragic al unui militarism nesfîrşit, punctat de războaie periodice sau dacă vom şti să păstrăm idealurile păcii, ale libertăţii individuale şi civilizaţiei, ca fundament al vieţilor noastre". Pe 16 aprilie, le adresă mesaje personale lui Mussolini şi lui Hitler, cerîndu-le să promită că nu vor comite agresiuni de nici un fel în următorii zece ani contra unei serii de 29 de naţiuni pe care le enumera. În caz de răspuns favorabil, urma să ceară tuturor statelor să semneze astfel de declaraţii. De asemenea, a propus şi discutarea, cu participarea Americii, a dezarmării şi a repartiţiei echitabile a materiilor prime între naţiuni.

Acest demers, în care Roosevelt îşi asuma rolul de arbitru, nu putea fi decît rău primit de către dictatori, mai ales de către Hitler. Dar, dacă Roosevelt nu sconta un succes efectiv, gestul său avea rolul de a-i lămuri pe izolaţionişti din ţara sa asupra spiritului agresiv al lui Hitler.

---

* Ministrul român de Externe, Gafencu, a exercitat o oarecare influenţă asupra negocierilor cu Turcia.

Răspunsul german a fost dat de discursul lui Hitler din 28 aprilie, în faţa Reichstagului, un discurs încărcat de ameninţări. Luînd ca pretext discuţiile anglo-polone, Hitler denunţa acordul naval cu Anglia din 1935 şi declaraţia germano-polonă din 1934. El acuza Anglia de atitudine ostilă contra Germaniei şi a respins propunerile lui Roosevelt. Un memorandum trimis cu o zi înainte Poloniei cerea anexarea Danzig-ului şi libera trecere prin coridor a unor şosele şi căi ferate cu statut de exteritorialitate. Lăsa, de asemenea, să se înţeleagă că Germania va mai avea şi alte pretenţii. Se ştie, din documentele procesului de la Nürnberg, că pe 3 aprilie Keitel a semnat un ordin către Wehrmacht pentru a fi gata să atace Polonia, începînd cu 1 septembrie (planul *Weiss).*

Pe 28 aprilie, guvernul britanic propunea în Camera Comunelor să se ia decizia introducerii serviciului militar obligatoriu.

II. Pactul de Oţel

Preliminariile

Pregătindu-şi agresiunea, Hitler viza să-şi întărească poziţiile. Voia, de multă vreme, să semneze o alianţă militară* cu Italia. Atitudinea lui Mussolini la conferinţa de la München îl dezamăgise. Ciano şi von Ribbentrop se puseseră cu greu de acord pentru arbitrajul de la Viena din 2 noiembrie 1938. Mussolini fusese nemulţumit să vadă că semnarea pactului de neagresiune franco-german, pe 6 decembrie, avea loc la o săptămînă după incidentele antifranceze din Camera Fasciilor şi a Corporaţiilor.

În cursul verii anului 1938, von Ribbentrop propusese transformarea pactului anticomintern într-o triplă alianţă defensivă. La München, insistase în acest sens pe lîngă Ciano şi Mussolini. Pe 28 octombrie, el s-a dus la Roma şi a reformulat propunerea, avînd explicit în vedere eventualitatea izbucnirii conflictului cu democraţiile în septembrie 1939. Mussolini a refuzat, dar opinia lui s-a schimbst în decembrie. Îi ordonă lui Ciano să scrie, pe 2 ianuarie 1939, o scrisoare în care accepta în principiu propunerea germană. Ciano explica această evoluţie prin existenţa unui pact militar franco-englez, prin ostilitatea crescîndă a decidenţilor politici francezi şi prin pregătirile intense de război ale Statelor Unite. Au fost angajate imediat negocieri. Ciano spera să obţină o garanţie pentru Tirolul de sud, italian din 1920, dar locuit în parte de vorbitori de limbă germană. Evenimentele din 15 martie au nemulţumit opinia publică italiană şi pe Ciano însuşi. La 19 martie, Mussolini estima că ar trebui să renunţe la proiectul de alianţă. Însă, pe 21 martie, în Marele Consiliu Fascist, el s-a declarat fidel Axei.

---

* Totuşi, în consiliul secret din 5 noiembrie 1937 (cap. 3, II, pag 253), el explicase că nu e indicat ca Germania să se lege prea puternic de Italia, pentru a nu risca un război franco-anglo-italian.Însă acesta devenise improbabil de la *gentlemen's agreement*-ul din 1938. Iniţiativa aparţine statului-major japonez (1937). A se vedea Toscano, *Originile diplomatice ale Pactului de Oţel,*ediţia a 2-a,1956.

Succesul operaţiunii din Albania l-au făcut să uite umilinţa de a nu fi fost înştiinţat de atacul german. De voie, de nevoie, Italia era aruncată în braţele Germaniei. Pe 2 aprilie, Japonia refuza să adere la o alianţă militară. Aşadar, nu putea fi vorba decît de o alianţă germano-italiană.

Încheierea tratatului

În mai 1939, Mussolini, neliniştit de pregătirile germane contra Poloniei, a decis să grăbească încheierea tratatului. În instrucţiunile către Ciano, datate 4 mai, insista asupra faptului că Italia nu voia să intre în război înainte de 1943: trebuia să instituie pacea în Albania şi în Etiopia, să termine construcţia celor şase cuirasate, să-şi înnoiască artileria, să-i repatrieze pe cei un milion de italieni care lucrau în Franţa, să mute industria din Cîmpia Padului spre sud şi să organizeze Expoziţia Universală din 1942.

Ciano şi von Ribbentrop s-au întîlnit la Milano pe 6 mai. Germanii insistau asupra urgenţei Danzig, iar italienii asupra dorinţei de a nu intra imediat în război. Un proiect final de pact urma să fie semnat la Berlin de către Ribbentrop şi Ciano; Hitler şi Goering au asistat la ceremonia care a avut loc pe 22 mai. Acest tratat, cunoscut ca Pactul de Oţel, avea un caracter ofensiv. Articolul 2 prevedea consultări imediate în caz de pericol internaţional. Articolul 3 prevedea că „Dacă, în ciuda dorinţelor şi speranţelor părţilor contractante, una dintre ele ar fi implicată în război cu una sau mai multe puteri, cealaltă se obliga să se situeze de partea ei ca aliată şi să o susţină cu toate forţele sale terestre, navale şi aeriene." Pactul mai prevedea şi o intensificare a cooperării militare şi, într-un protocol secret, o armonizare a propagandei. Tratatul aservea, astfel, politica italiană celei germane.

Chestiunea Tirolului de Sud

E de remarcat că pactul nu spune nimic despre Tirolul de Sud. Himmler a început negocierile pe această temă pe 15 iunie. În iulie 1939, ele s-au încheiat printr-un acord care prevedea că germanii din Tirolul de Sud vor fi chemaţi să opteze între cetăţenia italiană sau emigrarea în Germania. Planul a fost confirmat printr-o înţelegere semnată de Ciano şi Mackensen (21 octombrie). În decembrie 1939, din 260 985 sud-tirolezi, 185 085 au ales să plece în Germania. Pe 1 septembrie 1943, doar 77 772 dintre aceştia părăsiseră regiunea. Unii dintre ei s-au stabilit în Alsacia, după înfrîngerea Franţei.

E de notat şi acordul italo-german din 18 iulie, care oferea Germaniei o zonă liberă la Trieste şi îi asigura mari avantaje comerciale.

Hitler voia să-şi lărgească sistemul de alianţe semnînd pacte de non-agresiune cu diverse ţări. Norvegia, Suedia şi Finlanda au refuzat. Danemarca a acceptat, pe 31 mai, iar Letonia şi Estonia, care solicitaseră astfel de pacte, pe 7 iunie.

III. Negocierile democraţiilor cu URSS

Ezitările URSS

Perspectiva unui război motivat de chestiunea Danzig-ului făcea indispensabilă colaborarea cu URSS. Nu e surprinzător că atît democraţiile aliate, cît şi Germania hitleristă căutau s-o atragă de partea lor. Pînă în luna august, alegerea URSS nu fusese făcută. De aici rezultau două negocieri paralele, pe care le vom studia separat.

Trebuie menţionat că URSS era separată de Germania prin Polonia şi România, ţări care beneficiau de garanţiile Franţei şi ale Marii Britanii. Aşadar, nu avea nevoie de o alianţă imediată împotriva Germaniei. Pe plan ideologic, nu împărtăşea nici concepţiile democraţiilor liberale, nici pe cele ale hitlerismului, nici pe cele ale Poloniei lui Beck. Putea, prin urmare, să se orienteze spre soluţia care părea a-i fi cea mai avantajoasă. În discursul din 11 martie 1939, la Moscova, la Congresul Partidului Comunist Rus, Manuilski declara: „Planul burgheziei reacţionare britanice este de a sacrifica micile state din sud-estul european fascismului german, pentru a împinge Germania spre est şi pentru a încerca, printr-un război contrarevoluţionar, să întîrzie progresul socialismului şi victoria comunismului în URSS".

Totuşi, URSS părea să se orienteze de partea democraţiilor. Pe 19 martie, a protestat la Berlin împotriva ocupării Pragăi. Marea Britanie a început discuţiile cu URSS. Guvernul sovietic propusese o conferinţă a statelor cele mai interesate de situaţie, Marea Britanie, Franţa, Polonia, România, Turcia şi URSS. Englezii au propus o declaraţie comună semnată de Marea Britanie, Franţa, Polonia şi URSS. În final, s-a ajuns doar la oferirea de către Anglia a unei garanţii unilaterale Poloniei.

Negocierile politice

Schema generală este surprinzătoare. Englezii au acţionat lent, convinşi fiind că nu va fi război atîta vreme cît negocierile continuă; ruşii răspundea întotdeauna rapid la notificările franco-engleze, dar răspundeau mereu cu „nu", ceea ce nu este un semn al voinţei de rezolvare rapidă. Sau pun condiţii noi atunci cînd, în final, se alătură englezilor. Francezii sînt cei mai grăbiţi. Daladier şi Bonnet cred că o gravă criză va izbucni în august.

De altfel, sovieticii vor o alianţă reciprocă, în timp ce englezii doar o garanţie a celor trei puteri pentru Polonia şi România. Franţa e dispusă să accepte cu uşurinţă punctul de vedere sovietic.

În 14 aprilie, guvernul francez propune URSS să facă o declaraţie care să precizeze că va ajuta Anglia şi Franţa, dacă acestea vor fi implicate într-un război, în urma unei agresiuni neprovocate asupra României sau a Poloniei. Franţa şi Anglia trebuia să facă promisiuni asemănătoare. Franţa accepta principiul unei alianţe solide, mai completă decît acordul din 1935, cu adăugarea unei convenţii militare. Anglia cerea sprijinul sovietic pentru Polonia, dar nu era dispusă să lupte în favoarea URSS, dacă aceasta era cea atacată. Polonia

avea ea însăşi obiecţii la o declaraţie comună la care urma să participe şi URSS. Beck nu era în favoarea acordării de garanţii şi pentru România. Pe 18, Litvinov prezenta un set de contrapropuneri în vederea semnării unui acord între cele trei state, cu scopul protejării ţărilor ameninţate de o eventuală agresiune fascistă. Proiectul lui Litvinov avea trei părţi: 1. Un acord de asistenţă reciprocă între cele trei ţări; 2. O convenţie militară; 3. Garanţie colectivă pentru toate statele dintre Marea Baltică şi Marea Neagră, inclusiv pentru ţările baltice. În eventualitatea unui război, fiecare dintre cele trei puteri se angajau să nu încheie pace separată. Negocierile trenau cînd, pe 3 mai, Litvinov demisionă din funcţia de comisar al poporului pentru Afaceri Externe şi a fost înlocuit cu Molotov. Litvinov era cunoscut ca adept al securităţii colective şi, într-o oarecare măsură, ca aliat al Franţei şi al Angliei. În ciuda declaraţiilor oficiale, plecarea sa din funcţie a fost interpretată ca o schimbare în politica externă a sovieticilor. Adjunctul lui Litvinov, Potiomkin, era într-un turneu în Europa de Est pentru a întări poziţia sovietică; întreprinse vizite la Ankara (29 aprilie-5 mai), Sofia (7 mai), Bucureşti (8 mai), Varşovia (9-10 mai), dar fără să obţină rezultate. Polonia refuza să se apropie de unul dintre marii săi vecini în detrimentul celuilalt, conform cu politica de „echilibru" pe care o ducea Beck în raport cu Germania şi URSS. În plus, alianţa eventuală a României şi a Poloniei era îndreptată, în fapt, împotriva URSS şi cele două state refuzau să o extindă şi împotriva Germaniei.

Pe 8 mai, englezii au răspuns notei venite de la Moscova în 17 aprilie, iar ruşii s-au plîns că răspunsul nu conţinea reciprocitatea la care se aşteptau: englezii nu înţelegeau ca Franţa şi Anglia să intre automat în război, dacă URSS era atacată. Răspunsul sovietic pentru Londra a fost trimis pe 14 mai.

Pe 27 mai, Molotov a primit noi propuneri franco-engleze, care începeau să semene cu ale sale. În acest caz, asistenţa mutuală privea doar agresiunile asupra Poloniei, României, Greciei, Turciei sau Belgiei; pentru agresiuni împotriva ţărilor baltice sau Finlandei, Anglia propunea un protocol separat. URSS voia neapărat ca acestea să fie incluse în tratatul principal, cu intenţia de a-şi extinde influenţa asupra lor. Această omisiune i-a permis lui Molotov să respingă din nou propunerile franco-engleze, într-un discurs în faţa Sovietului Suprem din 31 mai.

Negocierile au fost reluate la Moscova, după sosirea lui William Strang, care trebuia să-l asiste pe William Seeds, ambasadorul britanic la Moscova, şi pe colegul său francez, Naggiar. Ruşii insistau ca la convenţia politică să fie adăugată una militară. Se pare că, în acest mod, guvernul sovietic încerca să cîştige timp, deoarece era angajat în negocieri secrete cu Germania.

Pe 1 iulie, noi propuneri franco-britanice au fost prezentate, acceptînd garanţii şi pentru ţările baltice şi Finlanda şi adăugînd Elveţia şi Olanda, ceea ce a constituit pretextul pentru un nou refuz al lui Molotov şi pentru proteste din partea Finlandei (1 iulie), a Olandei (3 iulie) şi a Elveţiei (7 iulie).

Pe 18 iulie, Franţa şi Marea Britanie au abandonat proiectul garanţiilor pentru Olanda şi Elveţia. Mai rămînea de rezolvat chestiunea convenţiei militare

şi propunerea sovietică de a considera agresiunile indirecte asupra statelor ameninţate ca fiind *casus foederis*. Cum se definea, aşadar, agresiunea indirectă? Pe 24 iulie, nimic nu era semnat, iar sovieticii propuseseră să se înceapă negocierile militare. Ei au refuzat publicarea unui comunicat comun care ar fi dat de înţeles că negocierile politice mergeau bine.

Negocierea unui acord militar

Franţa şi Anglia au trimis delegaţii militare şi navale, conduse de generalul Doumenc pentru Franţa şi de amiralul Drax-Plumkett pentru Anglia. Voroşilov reprezenta URSS. Delegaţia engleză avea misiunea de a face ca lucrurile să treneze. Sosiţi pe 11 august cu vaporul, delegaţii au început discuţiile pe 12, la Moscova. Prima dificultate nu a întîrziat să apară: care erau puterile reale ale negociatorilor occidentali? Ruşii s-au plîns că nu li se trimiseseră delegaţi plenipotenţiari. Dar dificultatea cea mai serioasă era obţinerea acceptului Poloniei ca trupele sovietice să îi traverseze teritoriul.* Voroşilov refuza să continue discuţiile pînă cînd Polonia nu le dădea un răspuns. Generalul Doumenc ar fi vrut să-şi trimită adjunctul, pe generalul Valin, direct la Varşovia, dar guvernul francez a refuzat. Se ştia că polonezii erau ostili tranzitării trupelor ruseşti pe teritoriul lor, dar se aştepta un răspuns direct. Pe 17 august, cum răspunsul aşteptat nu venea, discuţiile au fost amînate pentru 21. Căpitanul Beaufre a fost trimis pe 20 la Varşovia. Potrivit lui Paul Reynaud, mareşalul Smigly-Rydz i-ar fi declarat: „Cu nemţii, riscăm să ne pierdem libertatea; cu ruşii, riscăm să ne pierdem sufletul". Pe 21, nimic nu se schimbase, iar Voroşilov a amînat din nou reuniunea. Generalul Doumenc a primit următoarea telegramă de la Daladier: „Sînteţi autorizat să semnaţi convenţia militară în interes comun şi în cea mai bună versiune, în acord cu ambasadorul şi cu aprobarea prealabilă a guvernului". Aceasta semnifica necesitatea de a trata cu orice preţ cu URSS şi de a admite tranzitul Armatei Roşii pe teritoriul Poloniei, chiar dacă aceasta nu era de acord. De fapt, pe 23, Polonia părea să accepte trecerea trupelor ruseşti, sub ameninţarea Franţei, care intenţiona să denunţe alianţa cu aceasta, însă pe 24, guvernul polon a dezminţit formal această acceptare.

Era deja prea tîrziu. Voroşilov îl convocă pe Doumenc în seara lui 21 şi-i spuse că avea nevoie de acceptul direct al Poloniei şi al României. Pe 22, Daladier încă mai spera într-o rezolvare. Însă pe 23 august, von Ribbentrop sosea la Moscova pentru a semna un pact de neagresiune cu URSS, marcînd eşecul politicii franco-engleze. Tratatul franco-sovietic din 1935 devenea caduc. Pe 28 august, ambasadorul Naggiar a cerut părerea sovieticilor în legătură cu această situaţie; i s-a răspuns că URSS considera că pactul fusese anulat de pactul de neagresiune franco-german din 1938.

---

* De ce s-a aşteptat luna august pentru a înştiinţa Polonia? Această problemă ar merita nişte clarificări.

IV. Negocierile germano-sovietice şi tratatul din 23 august 1939

Primii paşi

În discursul din 10 mai 1939, la Congresul Partidului Comunist, se remarcase că Stalin nu condamnase gesturile Germaniei şi pusese criza internaţională pe seama slăbiciunii ţărilor occidentale, lăsînd să se înţeleagă că între URSS şi Germania nu exista nici un motiv de conflict. Totul pare să indice că relaţiile dintre cele două ţări au fost încurajate de către URSS, care l-a înlocuit cu acest scop pe Litvinov cu Molotov pe 3 mai. La 17 aprilie, ambasadorul rus Merekalov l-a vizitat pe secretarul de stat german von Weizsäcker pentru prima oară din 1938, cînd fusese învestit. Pretextul îl constituia realizarea cîtorva contracte de furnizare de armament încheiate cu uzinele cehe Skoda, care trecuseră sub control german la 15 martie 1939. Merekalov a folosit ocazia ca să facă avansuri politice şi să arate că URSS nu exploatase fricţiunile dintre Reich şi democraţiile occidentale în interes propriu. La puţin timp după aceea, a plecat la Moscova însoţit de ataşatul militar sovietic. Aceste evenimente nu au lăsat indiferente cercurile franceze de la Berlin. Guvernul german nu părea dornic să exploateze deschiderea sovietică, însă pe 17 mai ruşii au dat din nou de înţeles că doreau o colaborare. Delegatul rus Astahov i-a făcut o vizită doctorului Schnurre, expert economic german la Wilhelmstrasse. Menţionînd Tratatul de la Rapallo din 1922, reprezentantul sovietic a declarat că nu existau motive de ostilitate între cele două ţări. Pe 20 mai, ambasadorul german von der Schulenburg a avut o conversaţie cu Molotov la Moscova, în care s-a discutat trimiterea lui Schnurre în capitala sovietică. Molotov i-a răspuns că pentru a relua relaţiile economice, trebuia să li se dea „baze politice“* Întrebat de Schulenburg ce înţelegea prin aceasta, Molotov a refuzat să meargă mai departe. Germanii acţionau prudent, deoarece suspectau o manevră.

Decizia germană

Pe 29 şi 30 mai a fost luată decizia care i-a fost comunicată lui Schulenburg. Acesta era un excelent ambasador de modă veche, convins că, după tradiţia prusacă şi bismarckiană, Germania şi URSS trebuia să fie prietene. Gustav Hilger, ataşat pe probleme economice la Moscova, a jucat în iunie şi iulie un rol important în pregătirea terenului. Nu era vorba decît de un acord economic încheiat conform propunerilor societice din februarie 1939. Pe 14 iunie, Astahov el i-a mărturisit ambasadorului bulgar la Berlin că URSS ar renunţa la un acord

---

* Dată fiind importanţa ei capitală, iată textul acestei declaraţii în germană: „Die Sowjetregierung könnte danach einer Wiedraufnahme de Verhandlungen erst dann zustimmen, wenn hierfür die notwendige *politische Grundlage* geschaffen sein wurde.”, Documents on German Foreign Policy,t.VI,no.414-424.

cu Anglia, dacă ar obţine un pact de neagresiune de la Germania. Pe 29 iunie, Schulenburg s-a prezentat din nou la Molotov, care a fost din nou vag, mulţumindu-se doar să-l întrebe dacă Germania mai considera valabil tratatul de prietenie germano-sovietic din 24 aprilie 1926, prelungit în 1931 printr-un protocol ratificat de Germania în 5 mai 1933. Se pare că germanii au hotărît să grăbească negocierile cu URSS la auzul veştii negocierilor militare între aceasta, Franţa şi Anglia. Poate că au fost influenţaţi şi de eşecul negocierilor militare cu Japonia. Pe 26 iulie, relaţiile germano-sovietice au progresat. Într-o discuţie cu Astahov, Schnurre sublinia că Italia, URSS şi Germania aveau o ideologie comună, în sensul în care toate trei se opuneau democraţiilor capitaliste. Astahov a răspuns că o asemenea apropiere corespundea intereselor ambelor ţări, dar că trebuia făcută progresiv. Schnurre arăta că Germania putea să ofere URSS mai multe avantaje decît Anglia.

Germania grăbeşte încheierea acordului

Aceste convorbiri sînt foarte importante. Pe 29 iulie, von Weizsäcker le-a adus la cunoştinţă lui von der Schulenburg şi i-a ordonat să meargă să-l vadă pe Molotov, ceea ce s-a întîmplat pe 4 august. Pe 2 august, von Ribbentrop l-a vizitat pe Astahov. Negocierea deja începută se referea în principal la zonele de influenţă. Într-un raport din 7 august, von der Schulenburg sublinia contrastul dintre rigiditatea cu care trata Molotov cu Anglia şi Franţa şi amabilitatea acestuia în relaţiile cu Reichul. Dar, după cum ştim, Hitler programase atacul împotriva Poloniei pe 1 septembrie, deci trebuia ca lucrurile să progreseze rapid. Pe 12 august, în ziua în care începeau negocierile cu occidentalii, Astahov sugera ca un înalt oficial german să vină la Moscova. Fără a fixa o dată anume, Molotov a acceptat vizita lui Ribbentrop, pe 15 august. Pe 16, Ribbentrop a cerut ca întîlnirea să aibă loc mai repede. Pe 18 august, Molotov a acceptat principial un acord de neagresiune cu un protocol adiţional, care stabilea zonele de influenţă. Pe 19, von der Schulenburg l-a întîlnit de două ori pe Molotov, care propuse ca von Ribbentrop să-l viziteze pe 26 şi 27. Hitler i-a trimis o telegramă lui Stalin pe 20, insistînd asupra tensiunilor intolerabile dintre ţara sa şi Polonia. Stalin i-a telegrafiat pe 21 că accepta ca von Ribbentrop să vină pe 23 august.

Tratatul de neagresiune

Von Ribbentrop avea puteri depline conferite de Hitler, cu scopul semnării grabnice a unui tratat. Negocierile au început în după-amiaza lui 23 şi tratatul a fost semnat noaptea, avînd două elemente. Mai întîi, un tratat de neagresiune făcut public pe 24 august. Cele două ţări declarau că doreau să apere cauza păcii. Ele se angajau să nu susţină o terţă putere, care ar intra în război cu una dintre ele, să nu se alăture unei alianţe ostile unuia dintre parteneri şi să rezolve diferendele numai pe cale amicală sau prin arbitraj. Tratatul intra imediat în vigoare, era încheiat pe 10 ani şi se prelungea automat pentru încă 5 ani dacă nici una dintre părţi nu-l denunţa cu un an înaintea expirării lui.

Protocolul secret

Protocolul secret era mult mai important. Avea trei articole principale. Primul dintre ele plasa Finlanda, Estonia şi Letonia sub influenţă rusă, „în cazul unei schimbări politice teritoriale", iar Lituania sub influenţă germană. Cele două ţări recunoşteau interesele Lituaniei asupra Vilniusului. Articolul 2 fixa linia zonelor de influenţă în Polonia pe linia Narew-Vistula-San şi adăuga că necesitatea de a menţine un stat polonez independent nu putea fi determinată decît de evoluţii politice ulterioare şi că în orice caz cele două guverne vor rezolva chestiunea printr-o înţelegere amicală. Articolul 3 sublinia interesul sovietic pentru Basarabia. Germania declara că nu are nici un interes în această zonă*.

Cele două documente au fost semnate de către von Ribbentrop şi de către Molotov. Se bău şampanie şi Stalin ţinu un toast pentru Hitler: „Ştiu cît îşi iubeşte naţiunea germană Führerul, aşa că îmi face plăcere să beau în sănătatea sa."

V. Declaraţia de război

Ştirea sosirii lui von Ribbentrop la Moscova, pe 22 august, şi publicarea Pactului de neagresiune pe 24 au dat de înţeles opiniei publice mondiale faptul că războiul era inevitabil. Între Germania şi Polonia, criza era în plină desfăşurare. După Léon Noël, politica franceză din acest interval a constat în consolidarea alianţei franco-polone şi în îndemnuri la moderaţie către Polonia. Lăudînd sîngele rece al lui Beck, Noël a insistat cu rapoartele sale către guvernul francez asupra lipsei de pregătire a armatei polone. El a cerut guvernului său, la solicitarea lui Smigly-Rydz, trimiterea de armament în Polonia. Mai apoi, Léon Noël avea să declare că nu avea cunoştinţă de starea jalnică a pregătirilor militare franceze.

Atitudinea lui Bonnet, gata la orice pentru a menţine pacea, era discordantă faţă de cea a lui Daladier şi a lui Léon Noël. Georges Suarez, în *Agonia păcii,* spune că Bonnet a dorit „pînă în ultima clipă să... reuşească un nou München".

Incidentele de frontieră

Începînd cu memorandumul din 27 aprilie şi cu discursul din 28 aprilie, incidentele multiplicaseră în partea Poloniei unde locuiau minoritari germani. Potrivit lui Noël, aceste incidente erau provocate de germani. Pe 5 mai, Beck a făcut o declaraţie asupra situaţiei internaţionale. Regreta că Germania denunţase tratatul din 1934 şi se declara adeptul autonomiei Danzig-ului şi al integrităţii Poloniei şi a Coridorului: „Nu avem nici un interes să-i jenăm pe cetăţenii

---

* A se vedea textul în A.Rossi, *Doi ani de alianţă germano-sovietică,* paginile 52-53. Se ştie acum că sovieticii aveau tendinţa să considere tratatele ca simple note scrise, nu ca angajamente pe termen lung.

germani în comunicarea lor cu provincia lor din est, dar nu avem nici motive să ne restrîngem suveranitatea pe propriul nostru teritoriu". Acest discurs făcea negocierile imposibile. Între 5 mai şi 9 august, *Cartea albă poloneză* nu reţine nici o conversaţie germano-polonă. În toată această perioadă continua, aşadar, „războiul nervilor". În mai, ministrul Apărării, generalul Kasprzycki, a venit la Paris şi a semnat pe 19 mai un acord militar cu generalul Gamelin. Dedusese greşit că, în caz de atac împotriva Poloniei, francezii aveau să lanseze o vastă ofensivă contra liniei Siegfried. Bonnet, care era în tratative cu Lukasiewicz pentru un acord politic, obţinu din partea Consiliului de Miniştri ca intrarea în vigoare a convenţiei militare să nu aibă loc înaintea convenţiei politice. Or, aceasta a fost semnată doar în 4 septembrie. La Danzig, autorităţile, dominate de nazişti, se străduiau să distrugă statutul de oraş liber şi să creeze o forţă militară, folosindu-i în acest scop pe naziştii veniţi din Prusia, înmulţind defilările, parăzile şi ameninţările.

Pe 20 şi 21 august, pregătirile germane se intensificaseră brusc. Fără a face anunţuri publice, Germania se afla practic în stare de mobilizare generală. Incidentele de frontieră se multiplicaseră. Senatul din Danzig încerca să limiteze controlul polonezilor asupra vămilor. Gauleiterul Forster fu proclamat, pe 23 august, „şef de stat". Guvernul polon a adoptat simultan noi măsuri militare.*

Criza

Începînd cu 24 august, evenimentele s-au precipitat. În Camera Comunelor, Chamberlain declara că Marea Britanie îşi va ţine promisiunile către Polonia. În ceea ce o privea, Germania nu putea să conteze pe Italia. Contele Ciano întreprinse o călătorie în Germania, de pe 11 pînă pe 13 august, avînd lungi întrevederi cu von Ribbentrop şi cu Hitler. Îngrozit de faptul că Germania chiar intenţiona să pornească războiul, Ciano a cerut pentru ţara sa o întîrziere de cîţiva ani înainte de a intra în luptă. Hitler a ripostat, spunînd că războiul trebuia să înceapă imediat, fiindcă avea mai multe şanse să se termine cu o victorie dacă cele două ţări erau conduse de el şi de Mussolini şi fiindcă era absolut necesar să fie lichidate cît mai curînd Polonia şi Iugoslavia. Din cauza condiţiilor de climă, războiul trebuia să înceapă înainte de luna octombrie. Întrevederea a provocat o răcire certă a relaţiilor italo-germane, prilej pe care ambasadorul Attolico ar fi dorit să-l folosească pentru a denunţa Pactul de Oţel. Mussolini, care nu voia nici el să intre în război, decisese totuşi să menţină în vigoare Pactul de Oţel.

Hitler ordonase pe 22 august comandanţilor săi să atace Polonia în noaptea de 25 spre 26 august, imediat după semnarea tratatului germano-sovietic. Pe 25, a ezitat, dădu ordinul de amînare. Acest recul momentan putea să fi fost

---

* După Léon Noël, *op.cit,* pg.405, Polonia nu chemase la arme decât 700 000 de oameni din 3 milioane de mobilizabili. Se pare că Beck nu credea că germanii vor ataca înainte de sfârşitul lui septembrie.

determinat de doi factori: pe de o parte, guvernul englez, pe care Hitler se arăta dornic să-l detaşeze de Franţa şi de Polonia*, a semnat pe 25 august tratatul de alianţă cu Polonia anunţat pe 6 aprilie**. Prin semnarea tratatului cu sovieticii, Hitler sperase să reînvie spiritul politicii de reconciliere al englezilor, dar această politică eşuase definitiv. Chamberlain, nevrînd să fie acuzat, ca Edward Grey în 1914, de a se fi decis prea tîrziu, a adoptat o poziţie netă, făcută publică în şedinţa din 24 august din Camera Comunelor.

Celălalt eveniment este scrisoarea lui Mussolini către Hitler din 25 august. În dimineaţa aceleiaşi zile, acesta din urmă îi scrisese Ducelui ca să-i explice importanţa pactului cu sovieticii, asupra căruia Italia nu fusese consultată, şi ca să-i anunţe că intenţiona să atace Polonia. În aceeaşi zi, la 17: 30, Mussolini îi răspunse că, după părerea lui, era prea devreme pentru un război; Italia nu era pregătită să facă faţă ofensivei franco-engleze decît dacă ar fi primit de la Germania arme şi materii prime. Aceste necesităţi, conform unei liste*** din 26 august, erau enorme. Lista, întocmită pe 26 august, conţinea 7 milioane de tone de petrol, 6 milioane de tone de cărbune, un milion de tone de grinzi de lemn şi 150 de baterii antiaeriene. În aceste condiţii, Hitler înţelese dorinţa Italiei de a nu intra în război.

Mussolini fusese umilit de incapacitatea sa militară, aşa că voi să-şi asume rolul de mediator, în ideea că cedarea Danzig-ului către Germania ar fi aplanat conflictul, dar proiectul se dovedi irealizabil.

De partea franceză, Hitler întîlnea aceleaşi inconveniente. Pe 25 august, îl convocă pe ambasadorul Coulondre şi îi declară: „Nu am nici o intenţie ostilă contra Franţei, doar am renunţat personal la Alsacia şi Lorena, iar gîndul că, din cauza Poloniei, va trebui să lupt cu Franţa îmi e neplăcut. Nu voi ataca Franţa, dar dacă aceasta intră în conflict de partea Poloniei, voi merge pînă la capăt. Spuneţi-i, vă rog, aceasta preşedintelui Daladier". Pe 26 august, Daladier replică cu fermitate şi supleţe că soarta păcii era exclusiv în mîinile lui Hitler. „Într-un ceas de o asemenea gravitate, cred sincer că nici un om nu poate să înţeleagă că un război distrugător poate începe fără o ultimă încercare de pacificare între Polonia şi Germania".

Hitler răspunse pe 26 august, spunîndu-i lui Coulondre că Polonia nu va ceda Danzig-ul şi că el dorea ca acesta să se reîntoarcă la Reich: "Acum, lucrurile au mers prea departe."****

---

* A se vedea tentativa din 25 august. Hitler a cerut Marii Britanii să permită localizarea conflictului, altfel o va face responsabilă de extinderea acestuia. El considera frontiera estică a Germaniei ca „definitivă".

** Aceasta se explică prin faptul că Chamberlain aflase pe 23 sau 24 august de la guvernul italian că acesta va rămâne neutru (v. *Jurnalul* lui Ciano)

*** Cunoscută sub numele de „Molybden Liste", fusese concepută de Ciano şi ambasadorul von Mackensen special pentru a sublinia incapacitatea Germaniei de a acoperi toate cheltuielile.

**** A se vedea *Cartea galbenă franceză* şi Noel, *Op.cit.* p. 432-433.

Tentativa de pace franco-engleză

Franța și, mai ales, Anglia au încercat să restabilească legăturile între guvernele polon și german, întrerupte de luni întregi, exceptînd întîlnirea fără nici un rezultat dintre Goering și Lipski din 23 august. Cînd englezii propuseră negocieri, Hitler își ridică pretențiile: Danzig, Coridorul în întregime, o parte din Silezia poloneză. În ziua următoare, cînd îl primi pe ambasadorul englez Neville Henderson, Hitler se arătă și mai amenințător. Totuși, acceptă să negocieze direct cu un emisar polonez cu puteri depline. Englezii îl propuseră pe Beck. Coulondre, gîndindu-se la episodul intervențiilor lui Schuschnigg pe lîngă Hitler, propuse ca emisarul să fie Lipski. Hitler mai ceruse ca întrevederea să aibă loc pe 30 august. La Paris, se spera că nu era vorba de un termen riguros, englezii nu s-au grăbit să înștiințeze partea polonă, așa că Beck se decise și acceptă în principiu în dimineața de 31 august. Noël credea că von Weizsäcker se abținuse intenționat de a preciza că era vorba de un ultimatum. La 12:40, Beck l-a trimis pe Lipski să anunțe acceptul său. Cerînd audiență ca ambasador la von Ribbentrop, ca ambasador și nu ca plenipotențiar, a fost primit seara, la 18:30. Cu o seară înainte, el îi citise în grabă un document redactat în 16 puncte ambasadorului englez, document care, pretindea el, era lista propunerilor care ar fi fost remise plenipotențiarului polon, dacă acesta ar fi venit. Neville Henderson nu a primit nici o copie, sub pretextul că toate acestea fuseseră depășite de eveniment.

Întrevederea Ribbentrop-Lipski nu a durat decît cîteva minute. Ribbentrop nu lăsa să se întrevadă iminența unei agresiuni. Pe 31, la orele 21:00, postul de radio german anunță că Führerul și guvernul german așteptaseră timp de două zile venirea unui negociator calificat din partea Poloniei și a făcut public programul în 16 puncte. Condițiile exagerate puse de germani, chiar dacă ar fi fost cunoscute la timp de polonezi, nu ar fi fost acceptate. Era evident că Hitler voia fie capitularea Poloniei, fie începerea războiului.

În dimineața zilei de 31, a fost proclamată mobilizarea generală în Polonia. În zorii zilei de 1 septembrie, armata germană intra în Polonia. În același timp, conducerea nazistă a Danzig-ului proclamă Anschlussul.

Tentativa de pace a lui Mussolini

Pe 31 august, Mussolini propusese Angliei și Franței o conferință pentru 5 septembrie. Contrar legendelor, englezii au fost ostili propunerii, cu excepția cazului – puțin probabil – în care Wehrmachtul ar fi părăsit Polonia. Pe 1 septembrie, Camera Comunelor vota creditele de război. Ca putere maritimă, Anglia trebuia să declare război rapid dacă voia să captureze pe mare cargourile inamice. Franța a fost aceea care a tergiversat lucrurile, Bonnet voia pacea și încerca să cîștige timp. Daladier, la sfatul lui Gamelin, încerca să amîne declararea războiului, pentru a favoriza primii pași ai mobilizării. Atît polonezii, cît și Parlamentul britanic protestau contra acestor temporizări. Mussolini ezita

în a-şi continua proiectul, pe care îl comunică lui Hitler pe 2 septembrie. Hitler ceru 24 de ore pentru a reflecta. Englezii l-au informat că nu erau dispuşi să discute decît dacă Wehrmachtul părăsea Polonia, ceea ce Mussolini aprecia ca fiind o „idioţenie" şi refuză să-şi mai menţină propunerea.

Polonia a făcut apel la aliaţii săi. La 1 septembrie, guvernul francez ordonă mobilizarea generală şi Parlamentul a votat un credit de 75 de miliarde. Pe 2 septembrie seara, Beck adresa un apel insistent Angliei şi Franţei. În Polonia, exista temerea că aliaţii se vor eschiva de la îndeplinirea angajamentelor. Toţi sperau că Hitler va face un gest de pacificare pe care suedezul Dahlerus avea să li-l comunice *in extremis*. Aceasta explică întîrzierea de două zile a răspunsului aliaţilor Poloniei. În Franţa, şedinţa Parlamentului din 2 septembrie nu a fost marcată de nici un incident. Din contră, în Camera Comunelor atmosfera a fost agitată. Întîrzierea unei acţiuni din partea lui Chamberlain a fost criticată aspru, chiar dacă se datora ezitărilor francezilor. Pe 3 septembrie, la ora 9, Neville Henderson a prezentat un ultimatum lui Ribbentrop. Dacă la ora 11 Germania nu decidea să-şi retragă trupele din Polonia, urma războiul. La 12:30, a fost rîndul lui Coulondre să prezinte un ultimatum care expira la ora 17. Ultimatumurile fiind respinse, Regatul Unit şi Franţa a declarat război Germaniei.

Faza europeană a războiului (1939–1941)

Nu avem deşi să relatăm aici evenimentele militare, ci să arătăm cum acestea au influenţat relaţiile internaţionale. În timpul războiului, diplomaţia propriu-zisă trece, în mod aparent, pe plan secund. Locul cel mai important este ocupat de operaţiunile militare şi, în final, totul se reduce la o operaiune de forţă. Cu toate acestea, diplomaţia îşi are rolul său. Ea îşi propune să consolideze alianţele existente, să cîştige simpatia ţărilor neutre sau să le facă să treacă de partea lor şi, uneori, să grăbească încheierea păcii. Mai important decît orice, diplomaţia contribuie la formularea şi la realizarea „obiectivelor de război", care sunt deseori diferite, chiar în rîndurile aliaţilor.

Perioada dintre 1939 şi 1941 este marcată de succesele Germaniei în Europa. Pe rînd, Polonia, Norvegia, Ţările de Jos, Belgia, Franţa, Grecia şi Iugoslavia sînt înfrînte. Este faza europeană a războiului, în aşteptarea intrării în război a URSS (22 iunie 1941), a Japoniei şi a Statelor Unite (8 decembrie 1941).

I. Înfrîngerea Poloniei

Victoria germană şi intervenţia rusă

Pe plan militar, Polonia nu rezistă mult ofensivei fulgerătoare a germanilor, condusă cu forţe net superioare şi cu metode noi, care plasau în prim-plan folosirea aviaţiei şi a tancurilor. Polonezii cauzaseră totuşi pierderi serioase armatei germane. Episodul esenţial s-a desfăşurat la 17 septembrie, dată la care trupele sovietice au pătruns în Polonia. Pe 3 septembrie, înainte chiar ca occidentalii să intre în război, ambasadorul polonez la Moscova, Grzybowski, era primit de Molotov, care părea favorabil unui ajutor economic acordat Poloniei, deşi URSS începuse mobilizarea parţială. Pe 8, pretextînd intrarea în război a Franţei şi a Angliei, Molotov îi declară lui Grzybowski că nu mai putea să faciliteze furniturile către Polonia. Pe 11 septembrie, ambasadorul rus părăsea Polonia sub pretextul de a lua contact cu guvernul său. La 9 septembrie, Molotov îl informase pe

Ribbentrop asupra iminenței unei intervenții ruse. O campanie de presă virulentă a fost lansată pe 12 septembrie, avînd ca temă relele tratamente aplicate în Polonia minorităților de ruși Albi și ucraineni, pentru a justifica invazia. Se pare că rușii așteptaseră semnarea unui acord cu japonezii pe 16 septembrie, în urma luptelor care se desfășurau încă din mai la frontiera mongolo-manciuriană. Pe 17 septembrie, pretextînd dislocarea internă a Poloniei, ceea ce făcea caduce toate tratatele încheiate între Polonia și URSS, guvernul sovietic ordonă trupelor sale să treacă frontiera pentru a proteja populațiile ucrainene și de ruși Albi. Von Ribbentrop îi telefonă lui Ciano ca să-i spună că intervenția rusă era parte a unui plan prestabilit. Pe 18 septembrie, Germania și URSS semnau o declarație comună care stipula voința celor doi actori de a restabili în Polonia ordinea tulburată de dezintegrarea statului polonez și de a asista populația polonă. De fapt, germanii nu vedeau cu ochi buni înaintarea rapidă a trupelor rusești, cu atît mai mult, cu cît rușii, care nu întîmpinau aproape nici o rezistență, avansau mult mai repede decît ei și nu sufereau decît pierderi neînsemnate.

Împărțirea Poloniei

Pe 22 septembrie, după cîteva zile de negocieri, linia de demarcație între cele două zone de ocupație era trasată pe rîurile Pissa, Narew, Bug, Vistula și San. Varșovia, care rezistase pînă la 29 septembrie, era în zona germană, iar malul drept al Vistulei era în zona rusească. Stalin renunțase, așadar, la ideea menținerii unui stat polonez micșorat. Von Ribbentrop mersese la Moscova pe 27, iar pe 28 cele două țări au semnat un nou tratat, cu un protocol secret. Noua frontieră îi avantaja pe germani, în schimb, Lituania intra în zona de influență a rușilor. Aceasta era a patra împărțire a Poloniei, mai avantajoasă pentru ruși decît cea din 1795, fiindcă ocupa toată Galiția, mai avantajoasă chiar și ca linia Curzon din 1920. Negociatorii au insistat asupra ideii că independența poloneză fusese o iluzie. Negocieri economice extinse au fost întreprinse imediat. Întîrziate de protestele rușilor în privința furnizării de arme către Finlanda și de cerințele lor în legătură cu furnizarea de arme și oțel, aceste negocieri au condus la acordul economic din 11 februarie 1940, încheiat pentru un an și jumătate.

Instalarea de baze sovietice în țările baltice

URSS n-a întîrziat să profite de protocoalele secrete din 23 august și 28 septembrie.

Din 18, Agenția Tass acuza Estonia de a fi încălcat neutralitatea. Una după alta, țările baltice au trebuit să semneze pacte de neagresiune cu URSS: Estonia pe 28 septembrie, Letonia pe 5 octombrie și Lituania pe 10 octombrie. Erau tratate de asistență mutuală. Estonia și Letonia cedau către URSS baze navale și aeriene. Cele trei țări acordau URSS dreptul de a menține forțe armate pe teritoriile lor. Vilnius și regiunea înconjurătoare erau restituite Lituaniei (27 octombrie). Aceste anexări mascate puneau o problemă: în țările baltice locuiau

mulţi etnici germani, iar conform protocolului secret din 28 septembrie, aveau dreptul să emigreze în Germania sau în Polonia ocupată de Reich. În reciprocitate, ucrainenii şi ruşii Albi puteau să revină în URSS. Numărul total de germani repatriaţi, inclusiv cei din Basarabia, se ridica la 437 000.

Atitudinea italiană

Democraţiile occidentale şi Italia nu puteau decît să asiste neputincioase la aceste evenimente. Italia fascistă, ostilă bolşevicilor, se temea de tratamentele rezervate catolicilor polonezi. Mussolini şi Ciano dezaprobau pătrunderea URSS în Balcani, consideraţi zonă de influenţă italiană. Franţa şi Anglia au încercat, pe acest temei, să disloce Pactul de Oţel. Pe 5 septembrie, Franţa raporta diverse măsuri de precauţie luate contra italienilor la Tunis, Djibuti etc. În acea vreme, Mussolini era ezitant şi voia să participe la război de partea lui Hitler, în timp ce Ciano considera că neutralitatea dădea bune rezultate. François-Poncet, ambasadorul francez la Roma, îi spuse lui Ciano că atitudinea guvernului fascist era apreciată la Paris. Von Ribbentrop îi telefonă şi el lui Ciano, propunîndu-i o întrevedere Hitler-Mussolini la München sau o vizită a lui Ciano la Berlin, ceea ce se petrecu pe 2 octombrie. Îl găsi pe Hitler „calm, chiar destins" şi nu foarte preocupat de atragerea Italiei în război. Führerul insistă însă asupra faptului că Italia trebuia să obţină hegemonia în Mediterana şi anunţă că va face o nouă ofertă de pace occidentalilor.

Întărirea relaţiilor franco-britanice

Pe 5 septembrie, guvernul Chamberlain a trecut printr-o remaniere. Churchill deveni prim-lord al Amiralităţii şi Eden ministru al dominioanelor. În Franţa, Daladier, deja preşedinte al Consiliului şi ministru al Apărării Naţionale, prelua şi Afacerile Externe. Organizaţiile comuniste au fost dizolvate pe 26 septembrie. Pe 30 noiembrie în Cameră şi pe 2 decembrie la Senat a fost votat un proiect de lege care acorda guvernului puteri depline pe durata ostilităţilor. Generalul Gamelin a fost recunoscut de către englezi ca generalisim pe frontul occidental. Consiliul suprem de război franco-englez s-a întrunit prima dată pe 12 septembrie, însă nici o ofensivă de anvergură nu a fost lansată. Concepută pentru defensivă, armata franceză nu putea decît să aştepte ca superioritatea să-i fie dată de efortul industrial tardiv şi de ajutorul american. În octombrie, 4 divizii britanice se aflau la frontiera belgiană. Un guvern polonez în exil, prezidat de Raczkiewicz, cu Zaleski la Externe, a fost instalat la Paris pe 30 septembrie.

II. „Războiul ciudat"

Tentativa de pace a lui Hitler

De la înfrîngerea Poloniei pînă la 10 mai 1940, războiul terestru pe frontul occidental nu a înregistrat ciocniri violente, cu excepţia problemei Norvegiei, dinaintea atacului decisiv al Germaniei. În aceste condiţii, nu e de mirare faptul

că Hitler a încercat să încheie pacea pentru a-şi consacra victoriile şi pentru a îngloba noile sale cuceriri. Sfîrşitul anului 1939 a fost marcat de tentative de pace. Pe 6 octombrie, Hitler a ţinut un mare discurs în Reichstag: „De ce ar trebui ca războiul să aibă loc acum în Vest? spuse el. Pentru reconstituirea Poloniei? Polonia Tratatului de la Versailles nu va mai reînvia niciodată. Două dintre cele mai mari state din lume garantează acest lucru". Era dispus să expună scopurile războiului său: cu excepţia unor revendicări coloniale nu cerea nimic Franţei şi Angliei. Pacea ar fi fost recunoaşterea tuturor loviturilor de forţă săvîrşite. Nici Franţa, nici Anglia nu puteau admite acest lucru. Pe 10 octombrie, Daladier i-a răspuns într-un discurs radiodifuzat: „Ne-am ridicat împotriva agresiunii şi nu vom depune armele decît atunci cînd vom avea garanţia unei securităţi care să nu fie pusă în discuţie la fiecare şase luni". În Anglia, doar Lloyd George şi Bernard Shaw fuseseră favorabili sugestiilor Führerului. Cum spune Ciano: „Este dovada prin absurd că englezii consideră propunerile lui Hitler absolut inacceptabile". Pe 12 octombrie, Chamberlain declara: „Condiţiile de pace care exonerează agresorul nu sînt acceptabile. Propunerile cancelarului Hitler sînt vagi şi nu conţin nici o îndreptare a prejudiciilor aduse Poloniei şi Cehoslovaciei". Pe 13, guvernul german publica o declaraţie în care constata: „ În vreme ce Führerul a făcut propuneri constructive pentru o Europă paşnică şi protejată, Chamberlain şi clica lui au ales războiul".

Tentativa micilor state neutre

O a doua astfel de tentativă, avînd un punct de plecare diferit, a avut loc în noiembrie. Statele Unite se gîndiseră să fie mediator, dar, după ce-şi consultase colaboratorii pe 8 octombrie, secretarul de stat Cordell Hull decise că era inutil, lucru făcut public de Roosevelt pe 11 octombrie. Însă Hitler, în ciuda a ceea ce-i spuneau generalii, avea intenţia să înceapă ofensiva în Vest pe 12 noiembrie, aşa cum reiese din directiva din 9 octombrie 1939. 90 de divizii germane erau plasate la frontiera cu Belgia şi Olanda. Cele două ţări erau neutre şi nu voiau să ceară ajutor nici Franţei, nici Angliei. Mai mult, au refuzat şi propunerile franco-britanice, făcute încă din septembrie, de a începe tratative militare. Aliaţii anunţaseră că, în caz de atac, trupele lor nu puteau să ajungă mai departe de Escaut. Ministrul Afacerilor Externe olandez, Van Kleffens, propusese pe 5 noiembrie reginei Wilhelmina o mediere belgiano-olandeză, care mai fusese propusă şi pe 28 august. Pe 6 noiembrie, regele Leopold, însoţit de ministrul de Externe Spaak, se întîlni cu regina la Haga. Pe 7 noiembrie, cei doi suverani trimiseseră o telegramă regelui George al VI-lea, preşedintelui Lebrun şi lui Hitler. Propunerea a primit adeziunea imediată a regilor Danemarcei, Norvegiei şi Suediei, a preşedintelui finlandez, a regelui României şi a Papei. La 9 noiembrie, Hitler răspunse cu un refuz. În aceeaşi zi, o braserie din München, în care acesta ţinuse un discurs, a fost distrusă de o bombă; se pare că a fost vorba de un atentat trucat, menit să arate protecţia providenţială de care se bucura Führerul. Şefii de stat francez şi englez respinseră şi ei propunerea de

mediere. Preşedintele Zebrum declara: „Numai pacea întemeiată pe dreptate este durabilă. O soluţie care ar constitui triumful nedreptăţii nu ar fi decît o pace precară. Germania şi nu Franţa este cea care trebuie să se pronunţe astăzi pro sau contra acestei păci". De asemenea, George al VI-lea estima că Germania trebuia în prealabil să facă propuneri precise. Acest dublu răspuns punea capăt speranţelor germanilor de a avea un război limitat. O nouă alertă a avut loc pe 10 ianuarie 1940, cînd într-un avion german care aterizase forţat în Belgia s-au găsit planuri de atac.

Pînă în aprilie, războiul terestru era redus la o lungă aşteptare pe frontul de Vest, singurul care subzista, ceea ce dădea statelor-majore englez şi francez speranţa că vor avea timp să ajungă din urmă şi să depăşească avansul germanilor în materie de armament.

„Războiul de iarnă" ruso-finlandez

Situaţia era mai tensionată în Scandinavia şi mai ales în Finlanda, care era considerată de ruşi ca făcînd parte din zona lor de influenţă. Tratatul de neagresiune ruso-finlandez din 1932 fusese prelungit în 7 aprilie 1934 pînă la finele lui 1945. Totuşi, după ce dobîndise bazele militare din ţările baltice, Rusia a început pe 12 octombrie negocieri similare cu Finlanda. Deşi Germania declinase propunerea finlandeză de a fi mediator, pe 13 noiembrie guvernul finlandez refuză să se supună exigenţelor sovietice: cedarea bazei Hanko, a insulelor din golful Finlandei şi retragerea frontierei la 70 de km de Leningrad. Pe 28 noiembrie, URSS denunţă pactul din 1932. Pe 29, rupse relaţiile diplomatice cu Finlanda şi îi invadă teritoriul, în ciuda ofertei lui Roosevelt de a media conflictul. Pe 1 decembrie, la Terijoki s-a constituit un guvern finlandez comunist prezidat de Otto Kuusinen, sub numele de Republica Populară Finlandeză. Pe 3 decembrie, noul guvern finlandez, prezidat de Ryti, cu Tannea la Afacerile Externe, făcea apel la Societatea Naţiunilor, care, pe 14, a decis să excludă URSS de pe lista membrilor săi. Acest fapt este important pentru că explica insistenţa sovieticilor, în 1944–45, de a crea, în locul primului organism internaţional, o instituţie cu totul nouă. Declaraţia de neutralitate, făcută pe 25 februarie 1940 de statele scandinave, elimina orice ajutor aliat acordat Finlandei; n-a existat decît un tranzit de arme provenind din Italia. Tot atunci, Hitler accepta să alimenteze submarinele ruseşti din Golful Botnic. După un protest sovietic, tranzitul armelor a fost întrerupt pe 9 decembrie 1939. Sub influenţa lui Goering, Germania furnizase arme Finlandei, dar acest lucru luase sfîrşit la începutul războiului ruso-finlandez, Germania fiind strict fidelă pactului Ribbentrop-Molotov. Cu toate acestea, se zvonea persistent că beligeranţii se coalizează împotriva URSS, iar Mussolini se grăbi să-i scrie lui Hitler, arătînd că nu era deloc sigură posibilitatea de a-i înfrînge pe francezi şi pe englezi şi că era imposibil de a-i diviza. Sugera chiar restabilirea independenţei unei Polonii cu teritoriu limitat. Hitler a refuzat imediat. Aliaţii nu se puteau pune de acord asupra unei strategii. Francezii plănuiau expediţii prin Norvegia, la Salonic

sau chiar asupra centrului petrolifer de la Baku, ceea ce ar fi dus la un război direct cu URSS. Englezii voiau să bombardeze Ruhrul, dar francezii se opuneau de frica represaliilor la care erau direct expuşi.

Victoria anevoioasă a Armatei Roşii în Finlanda îndepărtă orice nouă ocazie de pace. Prin tratatul de la Moscova din 12 martie 1940, Finlanda ceda definitiv URSS istmul Carelia, Viipuri (Viborg) şi punea sub tutelă peninsula Hanko, pe termen de treizeci de ani, contra a 8 milioane de mărci finlandeze. Aceste condiţii erau mult mai dure decît concesiile cerute în noiembrie 1939.

Războiul din Norvegia

Din războiul ruso-finlandez decurge într-un fel şi cel din Norvegia. Germania cumpăra cantităţi mari de minereu de fier suedez, care tranzita prin portul norvegian Narvik. Cucerindu-se acest port, se putea tăia deci „drumul fierului". Încă din 16 februarie 1940, distrugătorul britanic *Cossack* abordase vaporul german *Altmark* în apele teritoriale norvegiene pentru a elibera pe prizonierii englezi. Oslo primise proteste atît din partea germană, cît şi din cea engleză. În Franţa, pe 22 martie, guvernul Daladier, slăbit, îşi dădu demisia. Noul guvern al lui Paul Reynaud nu obţinu decît o majoritate simplă (268 pentru, 156 împotrivă şi 111 abţineri). Pe 28 martie, Reynaud semnă la Londra o declaraţie prin care ambele ţări se angajau să nu încheie armistiţiu sau pace separată. Se putea spera că noul guvern va acţiona mai energic. Pe 26, a cerut rechemarea lui Suriţ, ambasadorul rus la Paris, din cauza unei telegrame considerată incorectă.

La 8 aprilie, aliaţii occidentali anunţaseră Norvegia că instalaseră mine în apele ei teritoriale contra cargourilor germane. Folosind acest pretext, Germania ocupa Danemarca şi Norvegia pe 9 aprilie. În Norvegia, a fost instalat un guvern progerman condus de fostul ofiţer şi lider fascist Quisling. Campania fusese ordonată de Hitler încă din 1 martie 1940 şi se va încheia cu victoria rapidă a germanilor şi cu plecarea spre Londra a regelui Norvegiei, Haakon VII, la 10 iunie. Pe 10 aprilie, Islanda, dependentă în politica externă de Danemarca, hotărî să se ocupe singură de afacerile ei externe. Cu acordul Washingtonului, Islanda a fost ocupată pe 10 mai de trupe britanice. Statele Unite s-au opus însă ocupării Groenlandei de către forţe canadiene. În aceeaşi zi, germanii ocupară Belgia şi Olanda, dînd o lovitură decisivă aliaţilor. Tot atunci, Winston Churchill îi luă locul lui Chamberlain şi constitui un guvern de uniune naţională.

III. Înfrîngerea Franţei şi armistiţiul

Înfrîngerea militară

Pe 10 mai 1940, Hitler lansa marea lui ofensivă asupra Olandei, Belgiei şi Franţei. În decurs de o lună, înfrîngerea franco-britanică pe continent devenise o certitudine. Ea a cunoscut mai multe faze.

Prima fază poate fi numită faza Gamelin. Germanii obţinură două victorii decisive: olandezii depuseră armele pe 15 mai; în Ardeni, de pe 14 pe 16 mai, blindatele germane, conduse de generalul Guderian, străpunseră frontul francez. În timp ce Aliaţii se aşteptau la o nouă fază a planului *Schlieffen* din 1914 şi îşi trimiseseră cele mai bune trupe în Belgia, atacul blindatelor germane a venit prin surprindere, mai ales că Ardenii erau greşit consideraţi ca inaccesibili tancurilor; atacul fusese cerut de generalul Manstein şi aprobat de Hitler, în ciuda opoziţiei statului-major. Pe 16, Gamelin afirma că Parisul putea să cadă chiar în acea seară. Arhivele de la Quai d'Orsay au furat arse parţial. Însă germanii preferară să meargă spre vest, ajungînd la Abbeville pe 19 mai. Succesul fulgerător al armatei germane se datora nu atît superiorităţii armamentului, care nu era evidentă decît în materie de aviaţie, cît superiorităţii doctrinei strategice germane: utilizarea masivă şi autonomă a tancurilor cu sprijin aerian constant. În ciuda eforturilor lui de Gaulle şi ale lui Reynaud, marele stat-major francez nu renunţase la concepţia defensivă clasică.

Reynaud, care-i fusese mereu ostil lui Gamelin şi care propusese înlocuirea acestuia, îl numi generalisim pe Weygand şi trecu la remanierea cabinetului său. Daladier trecea de la Apărare la Afaceri Externe, Reynaud a preluat Apărarea, iar mareşalul Pétain a fost numit ministru de stat şi vicepreşedinte al Consiliului.

A doua fază a durat de la 19 mai la începutul lui iunie. Weygand decise să unească armatele din nord şi din centru, dar operaţiunea eşuă din cauza morţii accidentale a generalului Billotte şi a predării necondiţionate a armatei belgiene, pe 28 mai. Se decise ca trupele din nord să fie evacuate pe la Dunkerque, sacrificînd dotările, pe care au fost nevoiţi să le lase în urmă. Operaţiunea luă sfîrşit la 3 iunie.

A treia fază a fost încercarea disperată a lui Weygand de a organiza o linie de apărare pe Somme şi Aisne. 50 de divizii prost înarmate trebuia să înfrunte 150 de divizii germane. Singura lor speranţă era o oprire momentană a ofensivei germane. Dar bătălia a început din 5 iunie, frontul de pe Somme căzînd pe 6, iar cel de pe Aisne pe 7. Guvernul părăsi Parisul pe 10, chiar în ziua intrării în război a Italiei.

Paralel cu această evoluţie militară, acţionau şi diplomaţii. Pînă la 10 iunie, atenţia lor se îndrepta asupra a două aspecte: întărirea efectivelor şi a aviaţiei engleze şi atitudinea Italiei.

Cererile de ajutor către Marea Britanie

În consiliul suprem ţinut pe 16 mai la Paris, Churchill promisese un ajutor suplimentar de 10 escadrile. Dar, aşa cum a arătat în *Memoriile* sale, află în aceeaşi zi de la generalul Gamelin că Franţa nu dispune de nici o rezervă generală. De a doua zi ordonă, prudent, să se studieze măsuri de repatriere a corpului expediţionar britanic. Pe 31 mai, în plină operaţiune Dunkerque, Churchill revenit la Paris, însoţit de Attlee şi de generalii Dill şi Spears. Premierul britanic îl asigură

pe Reynaud că, dacă Franţa cădea, Regatul Unit nu o va abandona. După o întrevedere cu mareşalul Pétain, Churchill conchise că acesta lua în considerare încheierea păcii separate. Pe 4 iunie, Churchill a ţinut în Parlament un discurs celebru, în care a declarat: „Nu ne vom preda niciodată!". Pe 6 iunie, anunţa sosirea a două noi divizii în Franţa. Din acel moment însă, cererile de ajutor ale Franţei nu vor mai fi satisfăcute, deoarece raţiuni de securitate naţională cereau păstrarea tuturor forţelor disponibile pe teritoriul naţional. Pe 5 iunie, a avut loc o nouă remaniere ministerială în Franţa. Daladier părăsea guvernul, Reynaud prelua Afacerile Externe, asistat de Paul Baudouin, iar generalul de brigadă Charles de Gaulle devenea subsecretar de stat la Apărare şi era însărcinat cu relaţiile cu cabinetul britanic.

Ultimele negocieri cu Italia

Întrevederea de la Brenner din 18 martie 1940 dintre Führer şi Duce decise intrarea Italiei în război, insistent cerută de Hitler într-o lungă scrisoare către Duce din 8 martie. Ca de obicei, la reuniunile celor doi dictatori, Hitler a vorbit aproape continuu. Mussolini se mulţumi să afirme că intrarea în război a Italiei era inevitabilă, dar că trebuia ales momentul cel mai potrivit. Nimic nu era precis şi Ciano, din ce în ce mai neutralist, credea că aceasta însemna (după cum îi spuse pe 19 martie şi subsecretarului de stat american Sumner Wells, care îndeplinea o misiune de informare în Europa) că Italia nu va intra în război cît timp el va fi ministru de Externe.

În seara zilei de 14 mai, ambasadorul american la Paris punea la curent guvernul francez cu o convorbire pe care colegul său de la Roma o avusese în ajun cu contele Ciano şi din care rezulta intrarea probabilă a Italiei în război. De altfel, Ciano scria în jurnalul său, pe 13 mai, că Mussolini voia să declare război la sfîrşitul lunii şi adăuga că el nu mai putea să se opună entuziasmului Ducelui faţă de victoriile covîrşitoare ale germanilor.

Cabinetul de război francez decisese să nu răspundă gesturilor de provocare din partea Italiei şi să întărească discret flota din Mediterana. Însă situaţia, care se înrăutăţea continuu, obliga la noi concesii. Reynaud s-a dus pe neaşteptate la Londra pe 26 mai, unde era pregătită o notă potrivit căreia Aliaţii urmau să convină cu Italia anumite satisfacţii ce-i vor fi acordate după război. În aceeaşi zi, Roosevelt trimise Ducelui o scrisoare în care se propunea drept intermediar pentru a transmite la Paris şi Londra revendicările italiene. Odată identificată soluţia, Roosevelt garanta în numele Statelor Unite că aceasta va fi aplicată după război, bineînţeles, cu condiţia ca Italia să nu intre în luptă. Ciano, care-l primi pe ambasadorul american, răspunse cu un refuz. Hitler află dintr-o scrisoare pe care i-o adresase Ducele că Italia intra în război după 5 iunie. Daladier şi alţi miniştri francezi au încercat să-l oprească pe Mussolini printr-o ofertă de concesii masive: teritorii imense din Africa Ecuatorială Franceză, din sudul Libiei pînă la golful Guineei, modificarea statutului Tunisiei, coasta franceză din Somalia şi calea ferată Addis-Abeba. Englezii, cărora li se

prezentase mai întîi documentul, îl criticară aspru, socotind că Mussolini nu va fi satisfăcut, ci va cere şi mai mult, nevrînd să-şi părăsească aliatul german în ceasul victoriei. În plus, efectul asupra moralului naţional în Franţa şi Anglia urma să fie dezastruos.

Intrarea în război a Italiei

În faţa acestei reacţii, proiectul a fost abandonat fără a fi prezentat Italiei. Însă în sînul guvernului francez, Anatolè de Monzie, partizan al concesiilor şi aflat în legătură cu ambasadorul italian Guariglia, exercita o puternică influenţă asupra lui Daladier şi astfel s-a decis începerea de negocieri în termeni vagi cu Italia, cu consultarea Londrei. În aceeaşi zi, Roosevelt a făcut un nou demers, mai energic, afirmînd că intrarea în război a Italiei va provoca o creştere a volumului producţiei de arme americane. Aceste tratative nu au avut nici un rezultat. În ajun, Mussolini, trimisese o scrisoare lui Hitler, anunţîndu-i intrarea în război a Italiei la 5 iunie. Pe 1 iunie, Hitler îi răspunse lui Mussolini cerîndu-i să amîne cu cîteva zile intrarea în război. Cei doi au căzut de acord pentru data de 11. Declaraţia de război a fost notificată pe 10. François-Poncet îi spuse lui Ciano: „E o lovitură de pumnal dată unui om deja căzut la pămînt. Veţi vedea şi voi ce stăpîni duri sînt nemţii". Deşi tratatul franco-anglo-turc prevedea intrarea Turciei în război dacă acesta se extindea în Mediterana, Turcia nu îndrăzni să intervină. Von Papen a reuşit să păstreze neutralitatea Turciei pînă în august 1944, semnînd un tratat de neagresiune pe 18 iunie 1941, şi un important tratat comercial (9 octombrie1941) în legătură cu producţia de crom a Turciei. Dar nu a putut să determine Turcia să intre în războiul contra URSS.

Pe 10 iunie, Franco anunţa că guvernul său decisese să ocupe temporar zona internaţională a Tangerului.

Negocierile franco-engleze asupra armistiţiului

Începînd cu 10 iunie, era clar că armata franceză fusese învinsă şi dezorganizată. În ciuda nenumăratelor episoade de rezistenţă izolate, ea se dezintegra. Problema capitală era de a şti care era, în aceste condiţii, atitudinea guvernelor francez şi britanic.

Principalele deliberări ale guvernului francez au avut loc între 1 şi 16 iunie. Pe 11 iunie, guvernul se afla în regiunea Tours, preşedintele Republicii, la Cangey, iar ministrul Afacerilor Externe, la Langeais. În aceeaşi zi de 11 iunie, la cartierul general al lui Weygand avu loc un consiliu suprem interaliat, la care luară parte Churchill, generalul Dill, Eden, Weygand, Pétain, Reynaud şi de Gaulle. Weygand ceru pentru ultima oară noi escadrile engleze; Churchill a refuzat. Era absolut necesar să se păstreze toate avioanele pentru apărarea Marii Britanii. Weygand, care încă de pe 7 iunie considera armistiţiul ca indispensabil, a fost cu totul cîştigat pentru această soluţie. Problema care se punea era de a şti dacă să se treacă la o cerere de armistiţiu care ar fi angajat guvernul şi ar fi imobilizat flota franceză şi trupele disponibile în imperiul

colonial, sau dacă guvernul se va retrage în Africa de Nord pentru a continua lupta, rămăşiţele armatei franceze din metropolă fiind obligate să capituleze. Mareşalul Pétain şi Weygand, ca militari, nu admiteau această a doua soluţie, interzisă şi de codul francez al justiţiei militare. Ei erau susţinuţi de unii miniştri şi mai ales de Baudouin şi Bouthillier. Pentru ei, guvernul trebuia să rămînă în Franţa, pentru a împărtăşi suferinţele francezilor şi pentru a întreprinde o vastă operă de redresare morală. Dimpotrivă, Reynaud şi Mandel, susţinuţi de preşedinţii celor două Camere, Herriot şi Jeanneney, preconizau capitularea armatei şi plecarea guvernului în Africa de Nord. Această soluţie era singura conformă tratatului franco-englez din 28 martie 1940, care prevedea că nu va exista nici armistiţiu, nici pace separată. Ea ar fi fost avantajoasă pentru Anglia, deoarece flota franceză ar fi continuat lupta, ca şi diviziile din colonii. Dar toate acestea presupuneau un mare pericol: cele patru divizii bine echipate care staţionau în Africa de Nord fuseseră transportate în Franţa. Nu mai rămîneau decît cîteva divizii mediocre, muniţii pentru o zi, nici o singură uzină de armament. Evident, Aliaţii păstrau stăpînirea asupra mării, dar aviaţia lor din Mediterana era aproape inexistentă. Or, generalul Franco, cel puţin în aparenţă, era în favoarea Axei. El nu putea împiedica, desigur, trupele germane să traverseze Spania. Presupunînd că acestea nu puteau debarca în Africa franceză, Marocul spaniol le era deschis. Se putea preveni acest pericol ocupînd preventiv Marocul spaniol. Aceasta era ideea generalului Noguès, general al Franţei rezident în Maroc. Dar aceasta ar fi antrenat imediat intrarea Spaniei în război. Se înţelege care erau ezitările oamenilor de stat responsabili.

Ultimele consilii supreme interaliate

În consiliul suprem de la Briare, Churchill declară (potrivit generalului Ismay): „Dacă Franţa consideră preferabil în calvarul său actual ca armata sa să capituleze, să nu aveţi nici o ezitare în ceea ce ne priveşte; căci, orice aţi face, noi vom continua bătălia mereu şi totdeauna!“ Churchill adauga în *Memoriile* sale: „Nu trebuie să uităm că, de-a lungul acestei penibile discuţii, eram sfîşiat de supărare la gîndul că Marea Britanie, cu cei 48 de milioane de locuitori ai săi, nu fusese capabilă să-şi aducă o contribuţie mai mare la bătăliile terestre contra Germaniei şi că, din cauza asta, 90 la sută din carnagiu şi 99 la sută din suferinţe a trebuit suportate doar de către Franţa“. Churchill a plecat pe 12 iunie, dimineaţa. La plecare, amiralul Darlan s-a angajat solemn să nu lase flota franceză să cadă în mîinile germanilor. La 13 iunie, a fost convocat un nou consiliu suprem la prefectura din Tours. Churchill venise însoţit de cîţiva miniştri şi generali englezi. Reynaud l-a întrebat pe Churchill care va fi atitudinea Marii Britanii „în cazul în care se va produce cel mai mare rău.“ Churchill i-a răspuns că Anglia era gata să lupte pînă la capăt pentru zdrobirea hitlerismului, că ar dori ca Franţa să rămînă în război şi „că, în nici un caz, Marea Britanie nu-şi va risipi timpul şi energia cu reproşuri şi incriminări, ceea ce nu însemna că ea ar subscrie unor iniţiative contrare dispoziţiilor

recentului acord". Primul lucru pe care Reynaud îl avea de făcut era trimiterea unui mesaj preşedintelui Roosevelt, pentru a-i prezenta fără ocolişuri situaţia actuală şi a-i cere intervenţia militară a Statelor Unite. Reynaud îi expediase deja preşedintelui Roosevelt un mesaj prin care îi cerea orice ajutor posibil cu caracter non-militar. Roosevelt îi răspunse pe 13, pentru a-l încuraja să continue lupta: „Guvernul SUA face, în prezent, tot ce poate pentru a pune la dispoziţia guvernelor aliate materialul de urgentă necesitate şi ne dublăm eforturile pentru a face încă mai mult". Înainte de a decide orice altceva, trebuia să se aştepte răspunsul american la cel de-al doilea mesaj. Dacă Anglia cîştiga războiul, Franţa şi-ar fi restabilit demnitatea şi măreţia. Paul Reynaud întrebase dacă aceste cuvinte angajau guvernul britanic. Premierul se retrase timp de o jumătate de oră împreună cu lordul Halifax, lordul Beaverbrook şi ceilalţi membri ai delegaţiei engleze pentru deliberări. Toţi au aprobat această declaraţie. Churchill părăsea oraşul Tours, în timp ce la Cangey se reunea un Consiliu de Miniştri francez, care a decis retragerea guvernului la Bordeaux şi în care s-a dezbătut, într-o atmosferă înfierbîntată, problema armistiţiului. În seara de 13, Paul Reynaud i-a adresat preşedintelui Roosevelt mesajul prevăzut, în care cerea intervenţia Statelor Unite, reamintindu-le responsabilitatea lor pentru apărarea civilizaţiei occidentale. „Ştiu că o declaraţie de război nu depinde doar de dumneavoastră. Dar trebuie să vă spun, în aceste clipe grave atît ale istoriei noastre, cît şi ale istoriei dumneavoastră, că dacă în orele care vor urma nu veţi putea asigura Franţa că SUA vor intra în război, într-un timp scurt, soarta lumii se va schimba." Churchill a sprijinit demersul lui Paul Reynaud pe lîngă Roosevelt.

La 14 iunie, a avut loc călătoria de la Tours la Bordeaux. Pe 15 iunie, poziţiile din cadrul guvernului francez au devenit mai dure şi Pétain ameninţă cu demisia dacă nu se cerea imediat armistiţiul. Pe de altă parte, Chautemps sugera o soluţie de compromis: germanii vor fi întrebaţi asupra condiţiilor armistiţiului, cu titlu informativ. Paul Reynaud a reuşit să amîne orice hotărîre pînă la răspunsul lui Roosevelt.

Ziua de 16 iunie

16 iunie a fost ziua decisivă. Pe plan diplomatic, aceasta poate fi rezumată astfel: un prim Consiliu de Miniştri s-a ţinut la orele 11. Paul Reynaud citi răspunsul lui Roosevelt, care era plin de simpatie, dar negativ: „Conform politicii sale, care constă în a nu recunoaşte rezultatele cuceririlor teritoriale efectuate pe calea agresiunii militare, guvernul SUA nu va admite validitatea nici unei tentative de a aduce atingere prin forţă independenţei şi integrităţii teritoriale a Franţei. În aceste ore sfîşietoare pentru poporul francez şi pentru dumneavoastră înşivă, primiţi asigurarea simpatiei mele depline; vă pot încredinţa că atîta vreme, cît poporul francez va continua apărarea libertăţii sale, care este şi aceea a instituţiilor democratice în lume, putem să-l asigurăm că SUA vor trimite materiale şi vor face o aprovizionare din ce în ce mai amplă şi mai variată. Ştiu că veţi înţelege că aceste declaraţii nu atrag nici un angajament de ordin militar.

Doar Congresul poate lua asemenea angajamente". Trebuie notat că pe 16 iunie preşedintele Roosevelt a insistat pe lîngă ambasadorul francez de Saint-Quentin pentru ca Franţa să continue lupta în Africa de Nord.

Cele două note engleze

Anglia a făcut, atunci, două demersuri succesive. Pentru început, ambasadorul Ronald Campbell i-a remis lui Paul Reynaud două mesaje. Cel de la ora 12:35 reamintea că acordul din 28 martie nu-l angaja numai pe Paul Reynaud care îl semnase, dar şi orice guvern francez prezent şi viitor: "Acordul pune aşadar în discuţie onoarea Franţei". Anglia nu admitea o examinare a condiţiilor germane de armistiţiu decît dacă flota franceză era în prealabil trimisă în porturile britanice. Cealaltă notă, de la ora 15:10, cerea ca guvernul englez să fie consultat de îndată ce condiţiile de armistiţiu erau primite. Anglia cerea trimiterea aviaţiei franceze în Africa de Nord sau în Anglia şi degajarea trupelor belgiene, cehoslovace şi poloneze reconstituite în Franţa.

Proiectul de Uniune franco-britanică

Un al doilea demers l-a anulat însă pe primul, aşa că Paul Reynaud nu a vorbit despre aceste două note în Consiliul de Miniştri care trebuia să se reunească la ora 17. Ronald Campbell a retras cele două note şi le-a înlocuit cu un proiect de Uniune franco-britanică. Acest proiect, discutat deja la Paris şi la Londra de către organisme private, a fost lansat pe 14 iunie la Londra, la sugestia lui Jean Monnet, care conducea Comisia franco-britanică de coordonare a achiziţiilor împreună cu adjunctul lui, René Pleven, de partea franceză şi, de partea engleză, lordul Halifax şi Vansittart. Cabinetul britanic a deliberat în zilele de 15 şi 16 iunie pe marginea acestui proiect. Generalul de Gaulle, sosit la Londra pe 16 iunie, l-a aprobat. El i-a telefonat lui Paul Reynaud la ora 16:30, transmiţîndu-i textul. „ Reacţia mea a fost, la început, favorabilă", a spus Churchill, „dar am fost puţin surprins să văd oameni din toate partidele, politicieni serioşi, experimentaţi, angajîndu-se cu atîta pasiune într-o imensă acţiune ale cărei complicaţii şi consecinţe nu fuseseră deloc cîntărite. Nu m-am încăpăţînat, ci, din contră, am cedat acestui val generos care ducea voinţa de acţiune dezinteresată la un asemenea grad de curaj."

Textul fusese redactat de englezi: „În acest moment atît de grav din istoria lumii moderne, guvernele Regatului Unit şi Republicii Franceze s-au declarat indisolubil unite şi deplin hotărîte să apere în comun justiţia şi libertatea împotriva aservirii la un sistem care reduce umanitatea la condiţia de roboţi sau de sclavi".

Nu vor mai fi două state, ci o singură Uniune franco-britanică. Vor fi create organisme comune pentru apărare, politică externă, finanţe şi probleme economice. Cetăţenii francezi vor avea imediat şi cetăţenie britanică şi invers. Cele două ţări vor suporta în comun reparaţiile pagubelor de război. Pe toată durata războiului, nu va exista decît un cabinet de război de care vor depinde

toate forţele militare. Cele două parlamente vor fuziona. „Uniunea îşi va consacra întreaga energie împotriva puterii duşmanului, acolo unde are loc bătălia. Şi astfel vom învinge."

Era, oare, acest proiect, absolut serios? Nu avea el, drept scop, după cum a lăsat Churchill să se înţeleagă, stimularea energiei adversarilor armistiţiului în cadrul guvernului francez? Esenţialul este că nu s-a mai discutat deloc la Bordeaux despre acesta în cursul îndelungatei şedinţe a Consiliului de Miniştri, care a durat de la orele 17 la 20. Paul Reynaud, foarte obosit, a sfîrşit prin a-şi da demisia. Este greu de crezut că el nu ştia că succesorul său va fi mareşalul Pétain şi că aceasta însemna cererea imediată a armistiţiului.

Cererea armistiţiului

Mareşalul Pétain şi-a constituit guvernul la orele 22 din partizani ai armistiţiului. El ezita, pentru portofoliul Externelor, între Laval şi Baudouin. Sfătuit de Weygand şi de Charles Roux, el l-a ales, în final, pe Baudouin. Laval, supărat, a refuzat să facă parte din noul guvern, pînă la 23 iunie. Această alegere era importantă. Laval reprezenta tendinţa rupturii cu Anglia. Baudouin era partizanul menţinerii legăturilor franco-britanice. „Armistiţiul nu ar trebui să le distrugă. Nu pot accepta acest post decît cu condiţia să pot acţiona plenar pentru menţinerea alianţei engleze şi a prieteniei americane. Mareşalul mi-a răspuns că este cu totul de acord cu mine." Este adevărat că Pétain era foarte influenţabil.

La orele 23:30, un scurt Consiliu de Miniştri a decis cererea armistiţiului. La o jumătate de ora după miezul nopţii, Baudouin l-a convocat pe ambasadorul Spaniei, de Lequerica. El a cerut guvernului spaniol să transmită mesajul francez guvernului german, ceea ce s-a întîmplat la orele 3 dimineaţa. Să observăm că acest mesaj vorbea mai puţin de armistiţiul cît de „condiţiile de pace". Ambasadorul Angliei, apoi cel al Statelor Unite au fost primiţi succesiv. Baudouin a declarat că, în orice caz, flota franceză nu se va preda germanilor, nici italienilor. La 17 iunie, mareşalul a rostit un discurs radiodifuzat în care, deşi prematur, după opinia lui Baudouin însuşi, pronunţa fraza: „A sosit ceasul să oprim lupta". Din acel moment au început negocieri paralele între Franţa, Germania şi Italia, pe de o parte, şi între Franţa şi Anglia, care voia să evite ce era mai rău, pe de altă parte.

Discuţiile franco-engleze

Pe 17 iunie, Churchill adresă un mesaj personal lui Weygand şi lui Pétain, în care le cerea să pună flota franceză în siguranţă, în porturile engleze, unde germanii nu puteau s-o captureze şi s-o folosească. „Ţin să vă exprim din nou profunda mea convingere că ilustrul mareşal Pétain şi faimosul general Weygand, tovarăşii noştri din două mari războaie contra germanilor, nu vor da o lovitură aliaţilor lor predînd inamicului frumoasa flotă franceză. Un asemenea act le-ar însemna numele cu fierul roşu timp de mii de ani de istorie. Şi totuşi este ceea ce

se va întîmpla în mod fatal dacă vom continua să risipim aceste cîteva ore preţioase, timp în care flota ar putea fi pusă în siguranţă în porturile engleze sau americane, ducînd cu ea onoarea Franţei şi speranţele sale." Ronald Campbell i-a comunicat la 17 iunie mareşalului Pétain cele două note din 16 iunie, retrase momentan de guvernul britanic. Un anumit număr de oameni de stat şi de ofiţeri englezi se aflau la Bordeaux. Unul dintre ei, generalul Spears, se întoarse în mod surprinzător la Londra aducîndu-l cu el pe generalul de Gaulle, fost subsecretar de stat. De altfel, guvernul britanic îi trimitea la Bordeaux pe primul-lord al Amiralităţii, Alexander, pe secretarul de stat pentru Colonii, lordul Lloyd, şi pe primul lord al Mărilor. În timpul zilei de 19 iunie aceştia au avut numeroase contacte cu diverşi miniştri francezi. Li se repeta din toate părţile că flota nu va cădea în mîinile germanilor. Dar se refuza deplasarea navelor. Toate încercările britanice au fost zadarnice şi, la 22 iunie seara, aflînd că armistiţiul era semnat, guvernul britanic l-a rechemat de la Bordeaux pe ambasadorul său, Ronald Campbell, împreună cu tot personalul ambasadei şi cu reprezentanţii Canadei şi Africii de Sud.

Englezii au făcut eforturi pentru încurajarea mişcărilor de rezistenţă faţă de armistiţiu, cea a generalului de Gaulle în special. La 25 iunie, cabinetul de război britanic a decis să-i trimită la Rabat pe ministrul Informaţiilor, Duff Cooper, şi pe generalul lord Gort pentru a lua contact cu un număr de parlamentari (25) care părăsiseră portul Bordeaux pe vasul *Marsilia*, la 21 iunie; printre aceştia se numărau Mandel, Campichi şi Daladier. Mandel pregătise o declaraţie de constituire a unui guvern de rezistenţă. Generalul Noguès i-a comunicat acest mesaj lui Pétain şi lui Darlan, apoi, a ordonat arestarea lui Mandel care, după aceea, a fost reîmbarcat pe *Marsilia*. Duff Cooper şi Gort nu au putut intra în contact cu el.

Negocierile pentru armistiţiu

În acest timp, se derulau negocierile pentru armistiţiu. Cererea fusese primită de guvernul german pe 17 iunie, la ora 3 a dimineţii. De-abia pe 19, la orele 16:30, ambasadorul spaniol Lequerica anunţa guvernul de la Bordeaux că Germania era gata să-şi prezinte condiţiile.

Între timp, Hitler voia să discute cu Mussolini. Întîlnirea a avut loc în zilele de 18 şi 19 iunie la München. Mussolini, ale cărui trupe nu repurtaseră nici o victorie militară, era nemulţumit. Ducele voia condiţii draconice: ocuparea întregii Franţe şi predarea flotei. El cerea pentru Italia Nisa, Corsica, coasta franceză a Somaliei, Tunisia extinsă în detrimentul Algeriei. El plănuia să ia locul englezilor în Egipt şi în Sudan şi al francezilor în Maroc.

Mai întîi însă era necesar ca Anglia să fie constrînsă la pace şi deci trebuia ca flota franceză să fie împiedicată să se alăture celei engleze. Hitler, adevăratul învingător, care avea tot dreptul de a decide, era mult mai moderat în pretenţii şi voia două armistiţii separate, spre deosebire de Mussolini, care ar fi vrut un singur armistiţiu între Franţa şi cele două ţări ale Axei.

Guvernul francez a desemnat o delegaţie, condusă de generalul Huntzinger, şeful armatei a doua, cu ambasadorul Léon Noël ca adjunct civil. Reieşea clar

din instrucţiuni că nici o unitate navală nu va fi predată Germaniei sau Italiei şi nici o parte a imperiului nu va fi ocupată. Era o condiţie *sine qua non.*

Pe 20 iunie la orele 11:15, guvernul german anunţa prin radio că delegaţia franceză era aşteptată la podul de la Tours începînd cu ora 17. În aceeaşi zi, prin intermediul Spaniei, se cerea neutralizarea unei zone în jurul oraşului Bordeaux. Germanii nu vor ocupa acest oraş pînă la plecarea guvernului francez.

Delegaţia franceză pătrunse în liniile germane la orele 20 seara. La orele 21, a avut loc la Rethondes o ceremonie grandioasă în „vagonul de armistiţiu" din 1918. Hitler primi personal, în picioare, delegaţia franceză, aruncînd asupra Franţei responsabilitatea războiului, încercînd să prezinte armistiţiul ca pe un acord între soldaţii care au luptat loial. Apoi se retrase, lăsîndu-i pe generalii săi, Keitel şi Jodl, să prezinte condiţiile germane de armistiţiu. Acestea au fost cunoscute la Bordeaux în seara de 21 printr-un telefon dat de Huntzinger lui Weygand. Imediat avu loc o întrunire la sediul lui Weygand, la care participară Pétain, Baudouin, Bouthillier, Darlan, Alibert şi Charles-Roux. Condiţiile păreau dure, dar nu dezonorante. La ora 1 dimineaţa, pe 22, a avut loc un Consiliu de Miniştri pentru a le discuta. Ronald Campbell a încercat, fără succes, să transmită o notă engleză Consiliului: „Fără îndoială consiliul îşi dă seama de caracterul insidios al condiţiei privind flota", dat fiind că nu se putea avea deloc încredere în cuvîntul germanilor. Consiliul se mulţumi să redacteze mai multe observaţii pe care le comunica lui Huntzinger: Parisul să nu fie ocupat şi flota de război să fie stabilită în Africa. Să fie încheiat un acord în privinţa militarilor străini care se aflau în Franţa. Clauza care prevedea predarea resortisanţilor germani refugiaţi în Franţa să fie amendată. La orele 14, Consiliul de Miniştri a aflat însă că germanii respinseseră toate cererile. Se prevedea doar examinarea situaţiei flotei de către comisia de armistiţiu. Era un adevărat Diktat. Consiliul de Miniştri a acceptat. Armistiţiul a fost semnat la 18: 50, ora Germaniei.

Armistiţiul cu Italia

Pentru ca armistiţiul franco-german să intre în vigoare, trebuia să fie semnat cel franco-italian. Unii sperau că acesta va fi inacceptabil şi că Franţa va fi, astfel, obligată să continue războiul.

Negociatorii au sosit la Roma cu avioane germane. Au fost primiţi la Villa Incisa, la ora 19:30, de către Ciano. Badoglio conducea delegaţia italiană. Deliberările propriu-zise au avut loc începînd din data de 24, la orele 10 dimineaţa. Armistiţiul a fost semnat în ziua de 24 iunie, la 19:15. Armistiţiile intrau în vigoare după ce guvernul german era informat în legătură cu armistiţiul cu Italia, adică din ziua de 25, la ora 0:35.

Clauzele armistiţiilor

Care erau clauzele acestor două armistiţii? Armistiţiul franco-german este, evident, mult mai important. Lăsăm la o parte prevederile pur militare: demobilizarea, predarea armelor în teritoriul ocupat, punerea depozitelor de

arme sub controlul germanilor şi al italienilor în zona neocupată, predarea fortificaţiilor, dragarea minelor, interdicţia ca navele să iasă din porturi, ca avioanele să decoleze, ca posturile de radio să emită. Mai interesante pentru studiul nostru sînt clauzele politice şi acelea care privesc flota.

Era creată o zonă ocupată, care se întindea de la coasta Atlanticului la Munţii Jura, guvernul francez putînd să rămînă la Paris sau în zona neocupată. În zona ocupată, germanii aveau drepturi de ocupanţi. Cheltuielile trupelor de ocupaţie erau suportate de guvernul francez. Nici o armă, nici un soldat – sub ameninţarea de a fi considerat subversiv – nici un avion, nici un echipament, nici o navă nu trebuia să fie transferate în Anglia sau în străinătate. Prizonierii francezi trebuia sa rămînă prizonieri pînă la încheierea păcii. Prizonierii germani trebuia imediat restituiţi. Guvernul francez era obligat să predea, la cererea Germaniei, pe toţi resortisanţii germani care se aflau în Franţa sau în coloniile franceze.

Articolele convenţiei referitoare la flotă erau puţin liniştitoare pentru Anglia. O parte va rămîne la dispoziţia guvernului francez, pentru salvgardarea imperiului colonial. Cealaltă parte va fi adunată în porturile desemnate în acest sens şi va trebui „demobilizată şi dezarmată sub controlul Germaniei şi al Italiei...". „Desemnarea acestor porturi va fi făcută după însemnele portuare ale acestor nave în timp de pace. Guvernul german declara solemn guvernului francez că nu are intenţia să utilizeze în timp de război, în propriile sale scopuri, flota de război franceză staţionată în porturile aflate sub control german, cu excepţia unităţilor necesare supravegherii ţărmurilor şi dragării minelor." Toate navele, cu excepţia celor care apărau imperiul, trebuia rechemate în Franţa. Astfel, unele nave trebuia să revină la Brest, Cherbourg etc., în zona ocupată, avînd drept singură protecţie cuvîntul solemn dat de Hitler. Clauza privind supravegherea coastelor permitea germanilor să pună mîna pe toate navele franceze, prin acest simulacru de prevederi juridice. O altă clauză, anticipînd tratatele de pace, anunţa că Germania va lăsa atunci Franţei flota sa de război.

Era prevăzut, de asemenea, că partea germană putea oricînd să denunţe convenţia de armistiţiu.

Cît despre armistiţiul cu Italia, el aducea puţine lucruri în plus. Demilitarizarea unei zone de 50 km la frontiera franco-italiană, la Toulon, Bizerta, Ajaccio, Mers-el-Kebir şi în diferite zone din Algeria şi Tunisia, ocuparea teritoriilor efectiv cucerite, dreptul Italiei de a folosi portul Djibuti şi calea ferată Addis-Abeba.

Au fost create comisii de armistiţiu germană şi italiană pentru a asigura executarea celor două acorduri.

IV. Anglia singură contra Axei

După semnarea armistiţiului, Anglia rămînea singură împotriva Axei. Cel mult, ea beneficia de sprijinul modest al guvernelor belgian, norvegian, polon, olandez, refugiate la Londra, şi al micului grup din jurul generalului de Gaulle, ca şi de prietenia din ce în ce mai activă a SUA. Primele consecinţe ale înfrîngerii franceze nu întîrziară să se facă simţite.

URSS anexează statele baltice

Prima acţiune a fost cea întreprinsă de URSS contra statelor baltice şi României. În timpul operaţiunilor din Franţa, URSS păstrase tăcerea, mulţumindu-se să se apropie de Iugoslavia, ameninţată de Italia. Începînd din 11 mai, după o călătorie a ministrului de Finanţe iugoslav, Georgevici, la Moscova, au fost semnate o serie de acorduri economice. La începutul lui iunie, Molotov a declarat că spera ca problemele balcanice să fie hotărîte printr-o colaborare dintre URSS, Germania şi Italia. Pe 6 iunie, postul de radio Moscova anunţa că Rusia nu va rămîne indiferentă în cazul unei intervenţii italiene în Balcani. La 25 iunie Molotov propusese ambasadorului italian, Rosso, un acord care recunoştea hegemonia sovietică în Marea Neagră şi aceea a Italiei în Mediterana. Tentativele britanice făcute la 19 aprilie, 8 şi 23 mai, pentru a strînge legăturile Regatului Unit cu URSS, au avut rezultate slabe, în afară de faptul că, la 5 iunie, Stafford Cripps a fost numit ambasador la Moscova. Se pare că guvernul sovietic a fost puţin satisfăcut de rapiditatea victoriilor germane. Dar presa sovietică continua să insiste asupra importanţei tratatului germano-rus.

Trei ultimatumuri au fost adresate, pe 14 iunie Lituaniei, şi pe 19 Letoniei şi Estoniei. Se ştie că aceste ţări erau deja ocupate de trupele ruseşti care se ridicau, probabil, la un total de 90 000 de soldaţi. Ultimatumurile aveau drept pretext ameninţarea pe care o reprezentau popoarele baltice la adresa Armatei Roşii şi cereau arestarea unor miniştri. Noi guverne au fost instalate, sub controlul lui Vîşinski în Letonia, Dekanozov în Lituania şi Jdanov în Estonia.

Aceste guverne nu erau propriu-zis comuniste. Dar, începînd cu 14 iulie, au fost organizate noi alegeri de tip sovietic, la care s-au prezentat, pe liste unice, comuniştii şi simpatizanţii lor. Noile parlamente au cerut încorporarea imediată a statelor baltice în Uniunea Sovietică. O sesiune specială a Sovietului Suprem a admis, între 1 şi 8 august, cele trei ţări baltice în cadrul URSS, ca pe trei noi republici socialiste sovietice. Era o anexare în toată puterea cuvîntului.

URSS anexează Basarabia

Pe de altă parte, la 13 iunie, Molotov îl înştiinţă pe ambasadorul german Schulenburg asupra intenţiei sovieticilor de a anexa nu numai Basarabia, ci şi Bucovina, care nu fusese inclusă în zona sa de influenţă. Germanii au protestat pe 25 iunie, arătînd că această provincie nu aparţinuse niciodată Rusiei. Pe 26, Molotov declara că se mulţumea cu Bucovina de Nord, cu Cernăuţiul. El adresă un ultimatum guvernului român cerînd:

– realipirea la Rusia a Basarabiei, a cărei pierdere nu o admisese niciodată;

– cedarea nordului Bucovinei, a cărei populaţie era istoric şi lingvistic legată de Ucraina sovietică şi a cărei anexare ar fi compensat într-o slabă măsură nedreptatea făcută URSS prin cei 22 de ani de dominaţie românească asupra Basarabiei.

În aceste condiţii, guvernul român a apelat la Italia şi Germania, care a refuzat să intervină, fiind astfel silit să cedeze. Pe 2 august a fost constituită Republica Socialistă Sovietică Moldova. Germania a ripostat imediat, trimiţînd în România o misiune cu caracter militar, ca un preludiu al unei ocupaţii militare reale. În mai puţin de un an, populaţia URSS crescuse cu 23 de milioane de locuitori: 13 din fosta Polonie şi 10 din România şi din statele baltice.

Achiziţiile bulgare şi maghiare

Imediat după aceste evenimente, Bulgaria si Ungaria au revendicat teritorii româneşti. Au început negocieri la mijlocul lunii august, Dobrogea de Sud, fiind cedată printr-un acord din 22 august către Bulgaria. Negocierile cu Ungaria au fost mai dificile. Românii sperau să aibă sprijinul URSS. Dar, pe de altă parte, guvernul român nu prea dorea ocupaţia trupelor ruseşti. De aceea, la 29 august, Ciano şi von Ribbentrop i-au convocat pe miniştrii de Externe român, Manoilescu, şi maghiar, Csaky, la Veneţia. La 30 august, s-a semnat, sub presiunea germano-italiană, „cel de-al doilea arbitraj de la Viena". Transilvania era împărţită în două. Ungaria anexa într-un interval de 15 zile un teritoriu de 44 000 km^2, cu două milioane de locuitori. La cîteva zile după aceea, pe 6 septembrie, regele Carol al II-lea al României abdica în favoarea fiului său Mihai. Pe 12 septembrie, un acord semnat la Viena abolea Comisia Internaţională a Dunarii, creată la 23 iulie 1921, şi o înlocuia cu un „Consiliu al Dunării fluviale", format din Germania, Italia, Bulgaria, România, Ungaria, Iugoslavia şi Slovacia. Franţa şi Anglia erau astfel excluse. În sfîrşit, la 11 octombrie, sub pretextul protejării puţurilor de petrol româneşti contra sabotajelor englezeşti, Hitler ordona Wehrmachtului ocuparea României, fapt care nu a întîrziat să-i nemulţumească pe italieni.

Pactul tripartit

Această profundă transformare a hărţii Europei a fost consfinţită de către germani prin semnarea, la 27 septembrie, a Pactului tripartit. Raporturile dintre URSS şi Germania s-au înrăutăţit cu ocazia „celui de-al doilea arbitraj de la Viena". Pe 10 septembrie, Molotov a fost înştiinţat că, din acel moment, Italia şi Germania garantau frontierele României. El a protestat pe 21 şi a cerut sprijinul german pentru cedarea Bucovinei de Sud. La sfîrşitul lui 1940, Hitler a început să reflecteze serios asupra pregătirii atacului asupra URSS, astfel încît se trecu la elaborarea planului *Barbarossa.* Trebuia totuşi luate măsuri de precauţie speciale pentru a ascunde ruşilor pregătirea unei ofensive spre est. Pe 27 septembrie, la Berlin, s-a semnat Pactul tripartit între Germania, Italia şi Japonia. Articolul 5 prevedea că relaţiile semnatarilor cu URSS nu vor fi afectate, însă pactul avea o importanţă mult mai mare decît pactul anticomintern. Din acest moment, politica germană a urmărit să obţină cît mai multe adeziuni la Pactul tripartit.

Negocierile cu Spania

A fost făcută o încercare pentru a introduce în pact şi Spania. Hitler şi Mussolini doreau foarte mult să atragă şi Spania franchistă în război. În momentul armistiţiului franco-german, generalul Franco, în termeni vagi, s-a declarat gata să adere. Dar, dorind să evite noi distrugeri pentru ţara sa, epuizată de războiul civil, punea condiţii prealabile. Ceru, astfel, asigurarea ca Spania să anexeze Gibraltarul, Marocul francez, departamentul Oran din Algeria, unde spaniolii se aflau în număr mare, vaste teritorii de-a lungul fluviului Rio de Oro şi în Guineea. Neavînd grîu decît pentru opt luni, cerea şi ajutor economic. El propunea, la 8 august, să nu intre în război decît după debarcarea germană în Marea Britanie. Mussolini i-a răspuns, la 25 august, pentru a-l face să se grăbească. În septembrie, văzînd că Germania nu obţinea succesul decisiv în bătălia aeriană asupra Angliei, Franco deveni mai prudent. Ministrul Afacerilor Externe, Serrano Suñer, a mers pe 17 septembrie la Berlin, unde a constatat că Hitler era foarte puţin dispus să accepte integral revendicările spaniole asupra Marocului. Serrano Suñer s-a îndreptat apoi spre Roma, la 1 octombrie. Rezultatele erau nesatisfăcătoare. Dar Hitler nu şi-a pierdut speranţa de a atrage Spania de partea lui şi s-a întîlnit din nou cu Mussolini la Brenner, la 4 octombrie, împărtăşindu-i această speranţă. Cu această ocazie, cei doi şi-au prezentat unele dintre revendicări. Hitler voia o parte din Maroc, cu Casablanca şi Agadir, şi intenţiona să constituie un vast imperiu german în Africa Occidentală. Mussolini cerea Nisa, Corsica, Tunisia şi Djibuti. El şi-a anunţat proiectul de a ataca Grecia şi a refuzat cu prudenţă sprijinul german pe care i-l oferea Hitler. Amîndoi au căzut de acord să nu facă promisiuni precise Spaniei.

Speranţa intrării în război a acestei ţări a dispărut în urma convorbirilor din 23 octombrie dintre Hitler şi Franco, de la Hendaye. În acea zi, armata italiană eşuase la Sidi-el-Barrani în ofensiva sa contra Egiptului. S-a semnat un protocol foarte vag prin care Franco se mulţumea să promită intrarea în război a Spaniei şi adeziunea sa la Pactul tripartit, fără a fixa o dată precisă. La 28 octombrie, Hitler, decepţionat, s-a întîlnit din nou cu Mussolini la Florenţa. „Franco i s-a părut un om curajos, dar care a ajuns conducător din întîmplare... Spaniolii nu-şi dau seama în ce poziţie se află şi îşi fixează obiective absolut disproporţionate faţă de forţele lor. În timp ce îşi rezervă alegerea momentului intrării în război, încep prin a face o mulţime de cereri de ordin material, prea împovărătoare pentru Axă.... Şi au un program de revendicări coloniale de o asemenea amploare, încît acceptarea sa de către noi ar determina imediat imperiul francez să se alăture taberei gaulliste".

Singurele adeziuni la Pactul tripartit din 1940 au fost cele ale Ungariei, la 20 noiembrie, României, pe 23, şi Slovaciei. Aceste trei ţări deveneau sau rămîneau sateliţii Axei. Ungaria trebuia, pe de altă parte, să accepte ca rezidenţii germani, în număr de 60 000, aflaţi pe teritoriul său, să fie reuniţi într-o organizaţie naţional-socialistă autonomă, pusă sub controlul direct al Reichului.

Atitudinea guvernului Pétain

În această perioadă, situaţia Angliei era deosebit de dificilă. Prima problemă gravă pe care ea trebuia să o rezolve era aceea a raporturilor cu Franţa, al cărui guvern se instalase la Vichy. Articolele armistiţiului permiteau presupunerea că flota franceză avea să cadă în mîinile germanilor. Singurele garanţii contra unei asemenea eventualităţi erau două promisiuni: aceea a germanilor, în textul armistiţiului, pe care Churchill o considera fără valoare, şi aceea a membrilor guvernului francez şi a amiralului Darlan. Dar dacă aceştia aplicau integral clauzele armistiţiului, nu mai puteau să-şi ţină promisiunea. În discursul său din 22 iunie, Churchill condamnase violent armistiţiul care, spunea el, „pune toate resursele imperiului francez în mîinile adversarului pentru a-i permite să-şi atingă scopurile". Pe de altă parte, dacă Baudouin era în favoarea menţinerii „frontului moral şi politic pe care l-au constituit aici guvernele francez şi britanic", Laval, intrat în guvern la 23 iunie, forţa ruperea imediată a relaţiilor cu Anglia. El declara chiar, în luna august, că dorea intrarea Franţei în război contra vechii sale aliate. Mareşalul Pétain, foarte influenţabil, a urmat, în general, în cursul verii anului 1940, sfaturile lui Baudouin.

Operaţiunile engleze împotriva flotei franceze

În faţa acestei situaţii tragice, Churchill şi cabinetul britanic au luat decizia să pună flota franceză la adăpost. La 3 iulie, au început o întreagă serie de operaţiuni. La Mers-el-Kebir, amiralul englez Sommerville a adresat un ultimatum amiralului francez Gensoul. Acesta trebuia, în termen de 15 ore, să accepte unirea cu flota britanică sau să se îndrepte, cu echipaje reduse, spre Antilele franceze sau spre Statele Unite. Cu aprobarea lui Darlan, Gensoul a respins ultimatumul. Flota engleză a atacat. Au fost scufundate mai multe nave, altele avariate. În aceeaşi zi, navele de război franceze staţionate la Plymouth au fost sechestrate. La 8 iulie, portavionul *Hermes* a avariat vasul *Richelieu* la Dakar. În ce priveşte navele staţionate la Alexandria, a fost semnat un acord între amiralii Cunningham şi Godefroy, prevăzînd dezarmarea.

Care urma să fie reacţia franceză? La 4 iulie, dimineaţa, Laval şi Darlan au obţinut acordul mareşalului Pétain ca escadrila din Alger, întărită cu nava *Strasbourg,* care scăpase de la Mers–el–Kébir, să declanşeze un atac de represalii. După o discuţie încinsă, Baudouin l-a convins pe Pétain să anuleze acest ordin. Se limita să decidă ruperea relaţiilor diplomatice cu Londra. Erau lăsate acolo numai consulatul general şi misiunea comercială al cărei şef, Paul Morand, rămînea agentul oficial al guvernului francez la Londra. Dar acesta, din proprie iniţiativă, a părăsit Anglia, ceea ce a rupt ultima legătură a Franţei cu aceasta.

Relaţiile franco-engleze înainte de chestiunea Dakar

Raporturile dintre Vichy şi Anglia au fost diferite în funcţie de modul în care se plasau: înainte sau după Dakar (22-25 septembrie 1940). Înainte de Dakar, Anglia îl susţinuse energic pe generalul de Gaulle. "În această perioadă,

a spus Churchill, guvernul Maiestăţii Sale considera important să fie sprijiniţi generalul de Gaulle şi francezii liberi să obţină ralierea la cauză a posesiunilor şi coloniilor africane ale Franţei." Într-adevăr, generalul crease, la 30 iulie, un Consiliu de apărare a coloniilor franceze, a cărui constituire avea acordul lui Churchill. Diverse colonii s-au raliat autorităţii sale. Se putea spera că la fel se va comporta şi Africa Occidentală Franceză, ceea ce a determinat decizia lui Churchill cu privire la o expediţie militară, aprobată apoi de de Gaulle. O forţă franceză, sprijinită de flota şi armata britanică, încercă să cucerească Dakarul. Operaţiunea a eşuat, poate pentru că o escadrilă a guvernului de la Vichy sosise la Dakar, ca urmare a indiscreţiilor Londrei. Francezii liberi nu au putut, la 23 septembrie, să stabilească un contact cu guvernatorul general Boisson. Englezii au făcut eforturi zadarnice şi au sfîrşit prin a se replia, la 25 septembrie.

După această dată, Churchill şi-a schimbat clar atitudinea şi, fără să-i abandoneze pe gaullişti, a încercat să stabilească un *modus vivendi* cu Vichy. Aceasta a dus, între septembrie şi decembrie, la o serie de negocieri oficiale, a căror importanţă este foarte greu de estimat în stadiul actual de documentare istorică.

Negocierile dintre Hoare şi de la Baume

Începînd din august, au avut loc convorbiri între Samuel Hoare, ambasadorul britanic la Madrid, şi colegul său francez, de la Baume. La 27 septembrie, la două zile după Dakar, acestea au fost reluate. Hoare i-a remis lui de la Baume un memorandum în care guvernul britanic cerea autorităţilor de la Vichy angajamentul de a nu ataca navele sau porturile britanice, de a nu discuta sprijinul acordat de Anglia generalului de Gaulle, de a nu permite extinderea influenţei germane sau italiene asupra coloniilor rămase sub oblăduirea mareşalului, nici asupra flotei. La 12 octombrie, guvernul de la Vichy şi-a anunţat intenţia de a purta negocieri în vederea stabilirii unui *modus vivendi.* Acesta nu recunoştea „nici cauza, nici autoritatea lui de Gaulle", şi riposta împotriva oricărui nou atac englez. S-a ajuns la un aranjament: guvernul francez să renunţe la cucerirea teritoriilor aliate cu Franţa liberă; guvernul englez să nu întreprindă nici o acţiune împotriva celorlalte teritorii; relaţiile maritime să fie reluate între Franţa metropolitană şi colonii.

Montoire

Întrevederea de la Montoire dintre Pétain şi Hitler, din data de 24 octombrie, a pus brusc capăt acestor negocieri. De altfel, de la Baume a fost înlocuit, în octombrie, cu François Piétri, mult mai ostil Marii Britanii.

În cursul verii anului 1940, politica franceză faţă de Germania, împărţită între tendinţa Baudouin şi tendinţa Laval, rămînea nesigură. Negocierile aveau loc prin intermediul comisiei de armistiţiu de la Wiesbaden, unde generalul Huntziger reprezenta Franţa şi von Stulpnagel – Germania. Germanii numiseră ca "ambasador al Germaniei la Paris" pe un ziarist, destul de puţin influent se

pare, Otto Abetz. La Paris, exista un delegat general al guvernului francez, Léon Noël, fost ambasador în Polonia, căruia trebuia să-i succeadă generalul de la Laurencie. Esenţială a fost încercarea lui Laval de a intra în contact direct cu germanii şi de a le cîştiga încrederea. Din luna august, Laval a avut mai multe convorbiri cu Abetz. El a profitat de boala lui Baudouin, atins de pneumonie între 4 şi 16 octombrie, pentru a-l convinge pe mareşalul Pétain şi pentru a-şi spori influenţa. La 21 octombrie, Laval a plecat la Paris pentru a se întîlni cu von Ribbentrop. La 22 octombrie, el l-a întîlnit pe Hitler la Montoire, în Touraine. Îi promise să-l determine pe Pétain, deja convins, să accepte o întrevedere cu Führerul. Acesta plecă la Hendaye, unde spera să-l convingă pe Franco să intre în război. La întoarcere, pe 24 octombrie, a avut loc, tot la Montoire, întîlnirea dintre Pétain şi Hitler, la care a asistat Laval şi nu Baudouin. A fost admis principiul „colaborării" dintre cele două ţări. A fost stabilit un protocol în privinţa imperiului francez.

În Anglia, s-a crezut că Pétain se angajase să semneze o pace separată cu Germania, ceea ce a suscitat o mare îngrijorare. Regele George al VI-lea i-a adresat mareşalului o scrisoare în care afirma: „Dezastrul care a împovărat Franţa ne-a privat de ajutorul său. Dar ar fi cu adevărat un eveniment amar în istorie dacă Franţa s-ar declara împotriva noastră şi ar acorda un sprijin direct duşmanului nostru." Relatîndu-i lui Mussolini despre aceste întrevederi, la 28 octombrie, la Florenţa, Hitler declara că Laval era „un politician democrat murdar, un om care nu crede ceea ce spune, care se orientează spre noi numai pentru a se salva". Din contră, mareşalul Pétain „a făcut o excelentă impresie asupra Führerului". Laval s-a declarat de acord cu un război contra Angliei, dar cînd condiţiile psihologice vor fi mai bune. Pentru a-l linişti pe Mussolini, îngrijorat în privinţa unei eventuale apropieri franco-germane, Hitler i-a declarat că nu va semna nici un tratat de pace cu Franţa dacă revendicările italiene nu vor fi satisfăcute.

Misiunea Rougier

Negocierile oficiale dintre Vichy şi Anglia au fost reluate de un profesor, Louis Rougier, care se oferise, la 20 septembrie, să fie intermediarul mareşalului Pétain pe lîngă englezi. Pétain l-a încurajat şi i-ar fi spus: „Laval este omul pe care-l disprețuiesc cel mai mult; am încă nevoie de el, dar apoi am să mă debarasez de el". De la Geneva, Rougier a plecat la Londra. El a fost primit mai întîi de Alexander Cadogan, subsecretar de stat permanent la Foreign Office, care i-a cerut angajamentul prealabil de a nu se întîlni cu nici un gaullist. La 23, el s-a întîlnit cu lordul Halifax şi pe 24, Churchill însuşi l-a primit, spunînd foarte emoţionat: "Sînteţi primul francez care restabileşte legătura dintre noi şi guvernul de la Vichy. Să nu evocăm prejudiciile trecute. Să avem în vedere doar situaţia prezentă şi mijloacele de a-i face faţă." Rougier propuse un acord pe baze analoage convorbirilor dintre Hoare şi de la Baume, de existenţa cărora, de altfel, nu ştia. În plus, Anglia, deşi refuza să considere

traficul din Africa de Nord drept cabotaj (care era exclus din blocadă), ar fi închis ochii. BBC nu îl va mai ataca personal pe mareşalul Pétain. Întîlnirea de la Montoire ameninţa să ducă totul de rîpă. Dar Churchill a sfîrşit prin a adnota cu propria lui mînă „protocolul" redactat de Rougier. El arăta că, dacă generalul Weygand devenea dizident în Africa de Nord, putea conta pe sprijinul total al britanicilor. Dacă, din contră, guvernul de la Vichy ceda bazele sale Axei, Anglia va face tot posibilul „pentru a da jos un guvern vinovat de o atît de josnică trădare". Rougier a plecat la Lisabona şi în Africa de Nord. Weygand nu a acceptat „să fluture steagul rebeliunii" – în termenii folosiţi de Churchill. Sosit la Vichy, la 8 noiembrie, Rougier a redactat o notă fără ştirea lui Laval, care îl înlocuise pe Baudouin la Afacerile Externe. La sfîrşitul lui octombrie şi la 11 noiembrie, el a fost primit într-o lungă audienţă de către Pétain. Acesta i-a adus, se pare, la cunoştinţă că ordonase ratificarea negocierii; guvernul britanic lua o decizie analoagă. Dar însemna aceasta ratificarea propriu-zisă a unui acord? Se pare că Rougier şi-a făcut iluzii pe această temă. Churchill, în orice caz, nu a reţinut acest eveniment în *Memoriile* sale.

Acordurile Halifax-Chevalier

O a treia negociere s-a desfăşurat în decembrie. Secretarul general al Ministerului Instrucţiunii Publice, Jacques Chevalier, era prietenul lordului Halifax din anul 1903. La 3 decembrie, amiralul Auphan, subşeful Statului-Major al Marinei, i-a cerut să folosească aceste legături de prietenie pentru a încerca să obţină de la englezi libertatea de a introduce în Franţa produse petroliere şi ulei pentru gresarea motoarelor. Printr-o coincidenţă favorabilă a sosit la Vichy, la 4 decembrie, însărcinatul cu afaceri canadian, Pierre Dupuy, care îi aducea lui Chevalier un mesaj din partea lordului Halifax. El vorbea despre necesitatea de a menţine, între Franţa şi Marea Britanie, o stare de „tensiune artificială". În opinia lui Dupuy, englezii erau foarte binevoitori în privinţa Franţei şi „foarte nemulţumiţi de gafele pe care fuseseră siliţi să le facă la Mers-el-Kebir şi la Dakar". A fost elaborat un memorandum de către mareşal, împreună cu Chevalier, amiralul Auphan şi Pierre Dupuy, care l-a adus pe 7 decembrie la Londra. Urma să se menţină o atmosferă de „răceală artificială", mareşalul Pétain preferase cuvîntul „răceală", în locul cuvîntului „tensiune", sugerat de Halifax. În coloniile franceze va fi menţinut *status quo-ul*. Nici flota, nici coloniile nu vor fi predate Axei. Blocada va fi desfiinţată pentru anumite produse, cum ar fi petrolul şi uleiurile. La întoarcere, Pierre Dupuy a trimis o telegramă: „Totul merge bine", ceea ce a fost considerat la Vichy drept o „ratificare" britanică a acordului. Pétain l-a concediat pe Laval la 13 decembrie şi a profitat de schimbarea ministerială ca să-l numească pe Jacques Chevalier ministru al Instrucţiunii Publice – aceasta pentru a-i da lui Halifax o dovadă reală a intenţiilor sale.

În fapt, acest acord a fost aplicat un timp, iar blocada a fost oarecum slăbită. În orice caz, aceste negocieri au fost purtate fără ştirea francezilor liberi, de care Churchill s-a distanţat, după cum am văzut, ca urmare a eşecului de la Dakar.

Englezii şi guvernul de la Vichy la începutul anului 1941

La 13 decembrie 1940, mareşalul Pétain l-a concediat pe Laval şi l-a înlocuit, la Ministerul Afacerilor Externe, cu Flandin, care nu inspira încredere germanilor. Foarte repede, amiralul Darlan deveni principalul personaj al regimului. Acesta, deja ministru al Marinei, a devenit, între 9 şi 25 februarie 1941, vicepreşedinte al Consiliului, succesor desemnat al mareşalului şi ministru al Afacerilor Externe, al Informaţiilor şi Internelor.

În timp ce ruperea relaţiilor diplomatice franco-engleze continua, Roosevelt, cu acordul lui Churchill, decidea să trimită un ambasador la Vichy şi îl desemna, în acest scop, pe prietenul său personal, amiralul Leahy, care sosi la 9 ianuarie 1941. Opinia publică americană dezaproba aceste relaţii. Scopul lui Roosevelt era să facă presiuni asupra lui Pétain, pentru a împiedica cedarea bazelor imperiului francez germanilor şi italienilor. El voia să determine reluarea luptei în colonii. Cel mai bun mijloc de presiune aflat la dispoziţia americanilor a fost semnarea acordurilor Weygand-Murphy. Noul consul general american la Alger, Robert Murphy, a primit de la generalul Weygand, comandantul trupelor franceze din Africa de Nord, şi de la guvernatorul general Chatel, diverse memorandumuri cu privire la necesităţile Africii de Nord, ale cărei legături cu metropola fuseseră întrerupte. Între 18 şi 26 februarie, s-au desfăşurat la Alger negocieri. Ele au ajuns la un acord, aprobat în martie la Washington şi Vichy şi care a intrat în vigoare la 26 aprilie. Clauzele cuprindeau promisiunea de a trimite încărcături indispensabile din Statele Unite în Africa de Nord, cu acceptul britanicilor. Viceconsulii americani urmau să supravegheze utilizarea acestor produse care nu trebuia trimise în metropolă. Weygand îi promisese, pe de altă parte, lui Leahy „să se opună prin toate mijloacele de care dispune unui atac contra Africii de Nord, e oriunde ar veni el".

Protocoalele de la Paris (mai 1941)

Amiralul Darlan, care-i detesta pe britanici, „nu era germanofil, dar era convins că Reichul va cîştiga războiul şi va stabili o nouă ordine în Europa". Teribilele încercări prin care au trebuit să treacă britanicii în primăvara anului 1941 îi confirmau această credinţă. El dorea, pe de altă parte, să obţină de la germani autorizaţia de a reînarma navele de război franceze. Darlan pusese, în aprilie, la dispoziţia comandantului german din Libia, Rommel, camioane franceze. La 3 mai, el acceptă o invitaţie la Paris a ambasadorului Abetz. În schimbul reînarmării celor şapte torpiloare şi şase contratorpiloare, el a permis ca avioanele germane cu destinaţia Irak să facă escală în Siria pentru a fi reaprovizionate şi pentru a furniza arme rebelilor irakieni.

Pe 11 şi 12 mai, s-a întîlnit cu Hitler la Berchtesgaden. Dacă Franţa colabora, Hitler intenţiona să-i cedeze regiunea valonă şi Elveţia romandă în schimbul Alsaciei şi Lorenei. De asemenea, cu excepţia Tunisiei şi a Marocului, Franţa îşi păstra imperiul colonial. Ea putea obţine compensaţii pe cheltuiala Imperiului Britanic. Toate acestea rămîneau confuze. Dar americanii, care nu putuseră să descifreze secretul, erau foarte îngrijoraţi.

Pentru a consacra colaborarea, Darlan semna pe 28 mai la Paris trei protocoale. Primul – care a fost aplicat – confirma ceea ce spuneam mai sus despre Siria. Cel de-al doilea punea la dispoziţia germanilor Bizerta şi calea ferată Bizerta-Gabès, în vreme ce nave de război franceze escortau convoaie de aprovizionare pentru Afrikakorps, al cărui conducător era generalul Rommel, trimis recent în Libia în sprijinul italienilor. Cel de-al treilea autoriza submarinele germane să se aprovizioneze la Dakar. Rămîneau de ratificat protocoalele. Pétain îi convocă pentru aceasta pe Weygand, Boisson şi alte personalităţi. Weygand a criticat violent proiectul lui Darlan şi a refuzat să-i cedeze bazele. Pétain l-a ascultat, în final, pe Darlan şi, în cele din urmă, a cedat, pe 6 iunie. Dar, din cauza izbucnirii războiului cu URSS, atenţia lui Hitler a fost deturnată de la aceste probleme.

Americanii au fost foarte decepţionaţi cînd Weygand, aflat în relaţii proaste cu Darlan, a fost rechemat la Vichy la 12 noiembrie 1941, la cererea germanilor. Ei au suspendat, pe moment, acordurile Murphy-Weygand (20 noiembrie-12 decembrie). În fapt, presiunea germană era mai puţin puternică decît se credea la Washington şi întrevederea de la Saint-Florentin-Vergigny de la 1 decembrie dintre Goering, Pétain şi Darlan a dovedit că mareşalul încerca, uneori, să reziste. A trebuit ca Laval să se întoarcă (în aprilie 1942), pentru ca Vichy să înceteze, practic, să ducă o politică independentă. Cu această ocazie, amiralul Leahy a fost rechemat la Washington.

V. Problema Greciei şi a Iugoslaviei

Ambiţiile Italiei

Doritor să exploateze la maximum intrarea în război a Italiei, poate şi pentru că era invidios pe succesele germanilor, Mussolini plănuia, în cursul verii 1940, să atace fie Grecia, fie Iugoslavia. La 6 august, el i-a vorbit lui Ciano despre un atac contra Iugoslaviei, între 10 şi 20 septembrie. La 11 august, i-a spus că urmărea să atace Grecia spre sfîrşitul lui septembrie. La insistenţele germanilor, primul proiect a trebuit să fie abandonat. „Este o stagnare pe toată linia", scrie Ciano pe 17 august 1940. La Roma, la 19 septembrie, von Ribbentrop i-a declarat lui Mussolini că „orice mişcare ulterioară care ar tinde să sporească influenţa ruşilor în Bulgaria şi în Iugoslavia sau să-i apropie pe ruşi de Bosfor ar fi absolut contrară vederilor germane". Dar, în ceea ce priveşte Grecia şi Marea Egee, „este vorba despre interese pur italiene a căror soluţionare aparţine numai Italiei". Era acesta, oare, un pas înapoi cauzat de noua stare de tensiune germano-rusă şi de dorinţa germanilor de a grăbi aderarea italienilor la viitorul Pact tripartit din 27 sptembrie? Oricare ar fi fost adevărul, Ducele credea că are libertate de acţiune, cel puţin în Grecia. A doua zi după ocuparea României de către trupele germane, Mussolini i-a spus lui Ciano: „Hitler mă pune întotdeauna în faţa faptului împlinit. De această dată vreau să-i întorc aceeaşi monedă. Va afla din ziare că eu am ocupat Grecia. Astfel, echilibrul va

fi restabilit". Data a fost fixată pentru 26 octombrie, apoi pentru 28. Am văzut că între 20 şi 24 octombrie, Hitler avusese numeroase convorbiri cu conducătorii francezi şi spanioli şi că, pe 28, îl va vizita pe Mussolini la Florenţa.

Atacul italian contra Greciei

Trupele italo-albaneze au atacat Grecia la 28 octombrie printr-un ordin expres al Ducelui, în ciuda opiniei defavorabile a şefului statului-major, generalul Badoglio. Fusese adresat un ultimatum guvernului elen, respins de acesta, prin care se cerea ocuparea cîtorva puncte strategice. După opt zile, grecii erau în avantaj. Era începutul unei lungi serii de înfrîngeri italiene în noiembrie, decembrie şi ianuarie; ceea ce făcea situaţia şi mai umilitoare pentru Mussolini era succesul ofensivei britanicilor în Libia, începînd de pe 9 decembrie, şi, între ianuarie şi septembrie 1941, cucerirea de către englezi a Africii Orientale Italiene. Departe de a putea „echilibra situaţia", Mussolini trebuia să ceară sprijin germanilor şi să joace, din ce în ce mai mult, rolul de „secund strălucit".

Negocierile cu Rusia

Încă din octombrie 1940, Hitler se gîndise să includă URSS în Pactul tripartit, adică să obţină din partea acesteia renunţarea la influenţa în Balcani, zonă rezervată expansiunii italiene şi germane. În plus, trebuia abolite convenţiile de la Montreux asupra Strîmtorilor şi să fie admis traficul liber prin Dardanele, în schimbul căruia cele patru puteri garantau *status quo*-ul teritorial al Turciei. Führerul voia şi să oprească orice înaintare rusească în Balcani sau în Finlanda. În aceasta din urmă, începînd cu 22 septembrie 1940, staţionau trupe germane, sub pretextul asigurării comunicării cu nordul Norvegiei. Guvernul finlandez acceptase să încheie un acord, în această privinţă, în legătură cu care Rusia nu fusese anunţată decît în seara zilei de 21 septembrie.

Hitler intenţiona aşadar să deturneze URSS de la expansiunea în Europa. Pactul cvadripartit trebuia să se bazeze pe sistemul zonelor de influenţă. Europa şi Africa erau împărţite între Italia şi Germania (Africa de Nord şi de Est pentru Italia; Africa Centrală pentru Germania). Japonia urma să aibă în sfera ei de influenţă Asia Extrem-Orientală. Rusiei îi rămînea regiunea Golfului Persic, Iranul şi poate India. În acest fel se reuşea izolarea Angliei şi descurajarea Statelor Unite.

Călătoria lui Molotov la Berlin

Pe 13 octombrie 1940, von Ribbentrop îi adresă lui Stalin o scrisoare importantă, care nu-i parveni decît pe 17, din cauza traducerii dificile în limba rusă. El propunea un acord amplu, pe baza intereselor reciproce. Von Ribbentrop îl invita pe Molotov la Berlin şi sugera ca el însuşi să-i întoarcă vizita la Moscova, ulterior. La 21 octombrie, Stalin i-a trimis un răspuns lui Ribbentrop: „Sînt de acord cu dumneavoastră că o nouă ameliorare a raporturilor dintre statele noastre

este în întregime posibilă, pe bazele durabile ale unei delimitări pe termen lung ale intereselor reciproce". El propunea ca Molotov să meargă la Berlin în jur de 12 noiembrie. Molotov a sosit la Berlin chiar pe 12, cînd se întîlni cu von Ribbentrop şi apoi cu Hitler, pe 12 şi 13. În cadrul discuţiilor, Molotov se arătă realist şi concret, „ca un profesor de matematică", cum ar fi spus Hitler. S-a căzut de acord asupra faptului că înţelegerea asupra sferelor de influenţă din 1939 trebuia completată şi că Germania şi URSS trebuia să colaboreze, însă Molotov nu a aprobat harta zonelor de influenţă trasată de Hitler, cerînd avantaje în Europa, pe lîngă expansiunea spre Golful Persic şi Iran. Pe 13 noiembrie, în timpul ultimei lor reuniuni, care avusese loc într-un adăpost antiaerian de pe Wilhelmstrasse, Ribbentrop i-a propus lui Molotov semnarea unui tratat de adeziune la Pactul tripartit şi a două protocoale secrete.

Primul stabilea împărţirea în zone de influenţă pe bazele pe care deja le-am menţionat. Cel de-al doilea recunoştea pentru URSS liberul acces la strîmtori, în timp ce puterile neriverane la Marea Neagră nu puteau să pătrundă acolo. Molotov nu se mulţumea cu aceste propuneri şi părăsi Berlinul pe 14. La 25 noiembrie, el a remis ambasadorului german von der Schulenburg răspunsul sovietic la sugestiile germane. URSS accepta aderarea la Pactul tripartit în condiţii precise. Ea admitea primul protocol propus de von Ribbentrop în legătură cu „spaţiul la sud de Batumi şi de Baku, în direcţia Golfului Persic". Cel de-al doilea protocol trebuia modificat: URSS putea crea o bază terestră şi navală în strîmtori. Turcia era invitată să adere la pactul cvadripartit. Integritatea sa teritorială nu era garantată decît dacă accepta. Sovieticii propuneau şi alte trei clauze:

– Germania să-şi retragă imediat trupele din Finlanda;

– Japonia să renunţe la concesiunile sale asupra cărbunelui şi petrolului la nord de Sahalin;

– Bulgaria se găsea în zona de securitate a frontierelor sovietice; în consecinţă, un pact de asistenţă mutuală între URSS şi Bulgaria era, din punct de vedere politic, necesar; acest pact nu ar fi afectat în nici un fel regimul interior, suveranitatea şi independenţa Bulgariei. Astfel, URSS înţelegea să rămînă o putere europeană atît în regiunea Mării Baltice, cît şi în Balcani.

La aceste propuneri, Germania nu dădu răspuns, în ciuda insistenţelor sovietice.

Hitler se luptă să izoleze URSS

Toate acestea explică destul de bine de ce Hitler, după ce a ezitat între un atac imediat asupra Angliei – care se dovedea foarte dificil după eşecul relativ al bătăliei aeriene, care durase toată vara – şi operaţiunea contra Rusiei, indispensabilă pentru a realiza planurile sale grandioase de „spaţiu vital", a optat, în final, pentru această ultimă soluţie: punerea în practică a planului *Barbarossa* contra URSS. Ne limităm aici la examinarea aspectelor diplomatice ale problemei.

Pentru a duce la îndeplinire planul său contra Rusiei, Hitler avea nevoie să domine Balcanii şi Europa Centrală. Am văzut că la 20 şi 23 noiembrie, Ungaria şi România au aderat la Pactul tripartit. Rămîneau Bulgaria şi Iugoslavia. Hitler voia ca şi aceste două ţări să-şi dea adeziunea. El i-a declarat formal lui Ciano această dorinţă la 18 noiembrie, la o întrevedere de la Salzburg, referindu-se mai ales la Iugoslavia. Promisese să atace Grecia la jumătatea lunii martie şi, pentru a cîştiga Iugoslavia, se gîndea să-i ofere Salonicul. Pentru a satisface Italia, sugera numai ca Iugoslavia să demilitarizeze coasta dalmată. Cît despre Bulgaria, i se ceda accesul la Marea Egee. Atacul italian contra Egiptului urma să contribuie la creşterea amplorii înfrîngerii britanice.

Hitler mai spera ca Franco să decidă intrarea în război. La 7 decembrie, amiralul german Canaris sosea la Madrid, pentru a cere autorizarea trecerii trupelor germane prin Spania, în vederea atacului contra Gibraltarului. Franco refuză. Hitler îi ceru atunci lui Mussolini să insiste. Franco şi ministrul său de Externe, Serano Suñer, au acceptat o întrevedere cu italienii la Bordighera, pentru 12 februarie 1941. Încă o dată, Franco refuză. Nu accepta decît cu anumite condiţii: furnizarea masivă de grîu, de îngrăşăminte şi de catîri sau de tractoare, şi, de cealaltă parte, cedarea Marocului francez. „Franţa este duşmana seculară a Spaniei, ca şi a Germaniei". Pe de altă parte, „Gibraltarul este spaniol şi nu german, şi spaniolii nu vor putea permite niciodată ca alte trupe să le ia locul".

În ceea ce priveşte Bulgaria, un adevărat duel diplomatic a avut loc între Germania şi URSS. Din 18 noiembrie 1940, Molotov propunea ministrului bulgar la Moscova garanţia sa şi, la 25 noiembrie, URSS oferea Sofiei un pact de asistenţă mutuală. La 30 noiembrie, Bulgaria refuză, pretextînd că nu vrea să îngrijoreze Germania. În februarie 1941, von Ribbentrop reuşeşte să obţină actul de adeziune a Bulgariei la Pactul tripartit. Acesta a fost semnat la 1 martie. În aceeaşi zi, trupele germane au intrat în Bulgaria, în ciuda protestelor sovietice.

Atacul contra Iugoslaviei

Hitler era pe punctul de a obţine un acord analog cu guvernul semidictatorial al Iugoslaviei, condus de Ţvetkovici, sub autoritatea regentului, principele Paul. Pe 25 martie, Iugoslavia îşi dădea adeziunea la pact. Dar pe 27, s-a produs o lovitură de teatru. Tînărul rege Petru al II-lea, încă minor, a fost forţat să preia personal puterea care revenea principelui Paul şi să constituie un guvern de uniune naţională, condus de Simovici. Era o lovitură de stat militară proengleză, susţinută de elemente ale opoziţiei democratice sîrbe. Hitler, furios, decise atacarea Iugoslaviei, chiar dacă aceasta însemna întîrzierea intrării în luptă contra URSS, prevăzută pentru 15 mai. La 6 aprilie trupele germane intrară în Iugoslavia şi în Grecia. În aceeaşi zi, Stalin semna cu ministrul Iugoslaviei la Moscova, Gavrilovici, un pact de neagresiune şi prietenie, datat 5 aprilie. La 18 aprilie, ostilităţile iau sfîrşit în Iugoslavia, prin victoria totală a Germaniei. La 27 aprilie, germanii intră în Atena, unde atitudinea lor l-a nemulţumit profund pe Mussolini, supărat de a vedea Germania atît de repede victorioasă într-o

țară care rezistase trupelor sale. Regele Petru al Iugoslaviei se refugie la Ierusalim, iar regele George al II-lea al Greciei, la Cairo. La 30 aprilie, Germania constituia un guvern-satelit la Atena, sub conducerea generalului Tsola Koglu.

Împărțirea Iugoslaviei

Care avea să fie soarta Iugoslaviei învinse? La 10 aprilie, Croația a fost proclamată independentă. Ante Pavelici, șeful „ustașilor" croați a fost numit șef al noului stat. Acesta cuprindea Croația cu Zagreb, Bosnia și Herțegovina. Von Ribbentrop, în întrevederile cu Ciano la Viena, pe 21 – 22 aprilie 1941, va pune în evidență faptul că Croația făcea în întregime parte din sfera de influență italiană și s-a decis ca un prinț din Casa de Savoia, – acesta trebuia să fie ducele de Spoleto – să devină rege al Croației. Dar care erau frontierele noului stat? La nord, Germania anexează Slovenia de Nord (Carniola superioară și Stiria meridională), iar Italia, Slovenia de Sud (provincia Liubliana). La vest, Italia revendică mai întîi toată Dalmația, de la Fiume la Cattaro. Apoi, dornică de a nu nemulțumi noul stat croat privîndu-l de ieșirea la mare, îi lăsă o porțiune de teritoriu de coastă aproape de Fiume și, la sud, regiunea Dubrovnik (Ragusa). Italienii primeau în concesiune, pentru 25 de ani, regiunea Zara, Sibenik și Split, insulele dalmate și golful Cattaro. Se reconstituia Muntenegrul, aproape între aceleași frontiere din 1914; trebuia să fie „independent", dar supus Coroanei italiene.

Ungaria, care intrase în război contra Iugoslaviei, la 10 aprilie, anexează, pe malul stîng al Dunării, Bacika și cîteva regiuni învecinate. Banatul, revendicat de România, dar promis Ungariei, a rămas în fapt sub administrație germană. Subzista o Serbie „independentă", dar redusă aproximativ la vechea Serbie, cuprinzînd orașele Belgrad și Niș.

O rectificare de frontiere a fost făcută la est, în folosul Bulgariei (regiunea Pirot). Bulgaria anexa la sud aproape toată Macedonia și aproape toată Tracia, cu excepția Salonicului, care rămînea grecesc. La 18 mai, ducele de Spoleto a fost proclamat rege al Croației, încoronarea fiind amînată pînă după sfîrșitul ostilităților. Albania primea o porțiune din Macedonia occidentală și regiunea Kosovo. A fost semnat un tratat de garanție și de colaborare între Italia și Croația: Italia garanta integritatea teritorială a Croației; aceasta autoriza trupele italiene să-i tranziteze teritoriul. Ea se angaja să nu întrețină o marină de război. Croația a aderat pe 15 iunie la pactul tripartit.

VI. Atacul german contra Rusiei

Decizia lui Hitler

La 12 și 13 noiembrie 1940 a avut loc, după cum am văzut, o întrevedere între Molotov și von Ribbentrop la Berlin. Pe 12, o directivă militară semnată de Jodl abandona ideea debarcării imediate în Anglia și prevedea o accentuare a presiunii germano-italiene în Mediterana. Eșecul convorbirilor Ribbentrop-

Molotov, confirmat prin scrisoarea lui Molotov din 25 noiembrie, l-a determinat pe Hitler să aibă în vedere din ce în ce mai precis un război contra Rusiei. Doar ura sa față de comunism nu explică schimbarea. Fără îndoială, avea dorința de a doborî un rival în același timp misterios și jenant. Mai ales că războiul contra Marii Britanii se anunța de durată. Devenea esențială asigurarea, prin cuceriri, a materiilor prime și a alimentelor, necesare continuării războiului. Proiectul de război contra URSS se înscria deci în mod logic în planul general al lui Hitler.

Hitler se angaja, în fond, într-o politică de anexare a spațiului vital *(Lebensraum)*. La 5 decembrie, el ordona începerea ofensivei pentru 15 mai 1941 (planul *Barbarossa*). Din acel moment, conducătorii germani se străduiau să mascheze pe cît posibil deplasarea masivă a Wermachtului spre est. Lovitura de stat iugoslavă a întîrziat cu aproximativ cinci săptămîni declanșarea operațiunii *Barbarossa*. La 30 aprilie, aceasta a fost amînată pentru 22 iunie. Hitler era hotărît, așadar, să termine cu Stalin și i-a încredințat lui Alfred Rosenberg grija de a pregăti organizarea politică a teritoriilor care urmau a fi cucerite în URSS. La 30 aprilie, Rosenberg a fost numit „comisar cu controlul central pentru afacerile din Europa de Est". Este important de remarcat că Hitler, sfătuit de Rosenberg, nu s-a gîndit să utilizeze contra guvernului sovietic eventualele tendințe autonomiste ale populațiilor non-ruse din Uniune. Din contră, el dorea ca teritoriile cucerite să furnizeze alimente armatelor germane, deși această măsură „putea avea ca rezultat moartea prin înfometare a mai multor milioane de persoane". Această atitudine avea să ridice împotriva germanilor totalitatea populațiilor sovietice.

În cursul lunilor mai și iunie, toate informațiile care parveneau în Anglia și Statele Unite indicau că un atac german contra URSS era iminent. Pe partea sa, Stalin a obținut neutralitatea Japoniei. El și-a multiplicat încercările pentru a ține războiul la distanță. Bunăoară, în ziua în care ministrul japonez al Afacerilor Externe, Matsuoka, părăsea Moscova, la 13 aprilie 1941, Stalin, care venise cu Molotov să-l conducă la gară, și-a pus mîna pe umărul ambasadorului german von Schulenburg și i-a zis: „Trebuie să rămînem prieteni și trebuie să faceți în acest sens tot ceea ce vă stă în putință". Astfel, rușii au acceptat pretențiile germane asupra frontierei ruso-germane în Polonia (25 aprilie) și au recunoscut guvernul lui Rașid Ali în Irak (3 mai). Stalin a luat, oficial, la 6 mai, conducerea guvernului sovietic pentru a demonstra clar că înțelegea să continue politica progermană din 1939. Ambasadorii Iugoslaviei, Belgiei, Norvegiei și Greciei au fost expulzați din URSS. Bogomolov a fost numit ambasador pe lîngă mareșalul Pétain. "Colaborarea economică" a continuat și Rusia devansa chiar data livrărilor a numeroase produse. Pînă în ultima zi, cauciucul din Extremul Orient, de care Germania avea nevoie urgentă, a fost adus cu trenuri expres.

Atacul german (22 iunie 1941)

Bineînțeles, aceste măsuri nu au modificat în nici un fel decizia lui Hitler. Ambasadorul von der Schulenburg a revenit pe 30 aprilie la Berlin, unde avea să rămînă cincisprezece zile; ostil războiului, era extrem de descurajat. La 2

iunie, Hitler s-a întîlnit cu Mussolini la Brenner. În aceeaşi zi, a fost dat ordinul ca navele germane ce se găseau în porturile ruseşti să le părăsească imediat. Garnizoanele germane au fost întărite în Finlanda şi România. Anglia şi America au dat din ce în ce mai multe avertismente Sovietelor, dar acestea au luat puţine măsuri militare concrete, cu caracter defensiv. În seara de 21 iunie, o ultimă încercare de destindere a fost făcută de Rusia pe lîngă autorităţile germane, dar era deja prea tîrziu. Pe 22 iunie, dimineaţa, trupele germane atacară URSS. Hitler, într-o scrisoare pe care a scris-o cu această ocazie lui Mussolini (la 21 iunie) declara: „Este decizia cea mai importantă din viaţa mea". Principalele pretexte ale agresiunii germane erau ameninţarea pe care trupele sovietice o exercitau asupra Germaniei, propaganda Cominternului, semnarea tratatului de prietenie sovieto-iugoslav din 5 aprilie. Acesta a fost sensul declaraţiei pe care von der Schulenburg i-a făcut-o lui Molotov la 22 iunie, dimineaţa. Molotov ar fi răspuns: „Credeţi că noi am meritat asta?" De acum înainte, războiul terestru care pînă atunci nu comportase decît campanii fulgerătoare şi discontinue, îşi va schimba caracterul. Hitler credea că acesta va fi încă un *Blitzkrieg* şi că va fi biruitor în cîteva luni. În fapt, el îşi angaja forţele într-unul din cele mai teribile războaie de uzură din istorie.

VII. Întărirea legăturilor anglo-americane

Vom vedea în capitolul următor cum Anglia şi America, în faţa ameninţării crescînde a Japoniei, au făcut, începînd din iulie 1940, eforturi pentru a-şi coordona din ce în ce mai bine politicile şi eforturile militare. Vom studia aici modul în care această apropiere s-a manifestat şi a influenţat Europa. Se pot distinge, în această evoluţie, patru puncte esenţiale: acordul privind distrugătoarele, legea de împrumut-închiriere, ajutorul acordat Rusiei şi întîlnirea din Atlantic.

Acordul privind distrugătoarele americane

Este indubitabil că preşedintele Roosevelt şi cetăţenii americani au fost deosebit de impresionaţi de înfrîngerea Franţei, ca şi de cele două mesaje disperate ale lui Paul Reynaud. Churchill a simţit aceasta şi a hotărît să joace temeinic pe cartea americană. Începînd din 15 mai, cu prima sa telegramă adresată, în calitate de prim-ministru, preşedintelui Roosevelt, Churchill cerea „împrumutarea a 40 sau 50 din vechile dumneavoastră distrugătoare pentru a face legătura între cele pe care noi le posedăm în prezent şi importantele construcţii pe care le-am demarat de la începutul războiului". El a reînnoit această cerere la 11 iulie, susţinut cu inteligenţă de către ambasadorul britanic în SUA, Philip Kerr, devenit lord Lothian. Dispoziţia preşedintelui Roosevelt era foarte favorabilă; el înţelegea că o înfrîngere rapidă a Angliei ar pune SUA într-o situaţie deosebit de periculoasă şi, în pofida unor dificultăţi legale, nu a ezitat să golească arsenalele americane pentru a furniza, cu toată rapiditatea posibilă, arme pentru Anglia ameninţată. „Roosevelt, spune Sherwood, ia deci

prima dintre importantele decizii din perioada de război: el va susţine cauza – în aparenţă disperată – a Marii Britanii, punînd la dispoziţia acesteia întregul sprijin material şi moral posibil. Luase de mult această decizie singur. În nici un moment...el nu va întîlni atîta opoziţie din partea miniştrilor săi şi niciodată situaţia sa, în ţară, nu a fost mai precară". Roosevelt îndrăznea să adopte această poziţie în plină campanie electorală prezidenţială.

La sfîrşitul lunii iulie, s-a înţeles faptul că Anglia ar accepta să încheie contracte de închiriere pentru bazele din posesiunile britanice din America, în schimbul împrumutului imediat a 50-60 de distrugătoare. Era pentru Anglia o necesitate vitală. Pentru Statele Unite aceasta reprezenta sfîrşitul perioadei de izolare şi, după cum spune Churchill, „trecerea de la neutralitate la non-beligeranţă". Negocierile au continuat în luna august. Trebuia ca atît opinia publică americană, preocupată de noile sale responsabilităţi, cît şi opinia britanică, nemulţumită de a vedea cedîndu-se teritorii engleze, să fie liniştite.

Churchill încerca să evite ca tranzacţia să aibă aspectul unui tîrg. Printr-un schimb de note care a avut loc între 27 august şi 2 septembrie, britanicii au oferit americanilor baze închiriate pentru 99 de ani în Terra Nova, în Bermude, Bahamas, Jamaica, Antigua, Santa Lucia, Trinidad şi Guyana engleză. Ei se angajau să nu predea şi nici să sabordeze, în nici un caz, flota lor de război. La rîndul său, guvernul SUA a cedat 50 de distrugătoare către Marea Britanie. Nu era un tratat, ci un *Executive Agreement,* ceea ce permitea să se evite un vot de aprobare de către Senat. În prealabil, Roosevelt obţinuse acordul concurentului său republican Wendell Willkie.

La 16 septembrie, a fost proclamată legea ce instituia serviciul militar în SUA. Preşedintele Roosevelt, în pofida violenţei izolaţioniştilor şi, în special, a comitetului *America First*, care grupa în jur de 800 000 de aderenţi, a fost totuşi reales, la 5 noiembrie 1940, cu 27 242 000 de voturi, contra 22 327 000 pentru republicanul Wendell Willkie, la alegerile populare, şi 449 de voturi ale electorilor, contra 82. Altfel spus, opinia publică americană susţinea politica de sprijinire hotărîtă a Angliei. Acest lucru permitea preşedintelui să facă un nou pas, prin propunerea *Lend-Lease,* sau „împrumut-închiriere".

Acordul de împrumut-închiriere

În timp ce guvernul american creştea în mod sistematic livrările de arme către Marea Britanie, se punea o nouă problemă gravă. Legea din noiembrie 1939 îi obliga pe britanici să plătească cu bani gheaţă toate aceste arme.

În noiembrie 1940, Anglia plătise deja mai mult de 4,5 milioane de dolari în mărfuri sau în aur şi nu-i mai rămîneau mai mult de 2 miliarde de dolari, în principal, sub formă de investiţii greu de realizat. La 8 decembrie, Churchill îi scria preşedintelui o lungă scrisoare, unde făcea un tablou foarte complet al operaţiunilor militare în curs de desfăşurare, şi mai ales al perspectivelor industriale şi monetare care se ofereau, dată fiind certitudinea că războiul va fi lung.

La sfîrşitul acestei scrisori, aborda problema plăţilor, încercînd să demonstreze că interesul Statelor Unite era de a nu lăsa Anglia să se ruineze complet. De altfel, el nu sugera nici o soluţie.

Preşedintele Roosevelt a primit acest mesaj la 9 decembrie, pe cînd făcea o croazieră în Marea Caraibelor, pe vasul *Tuscaloosa,* în compania prietenului şi confidentului său Harry Hopkins. A fost foarte impresionat de această scrisoare şi a reflectat, continuîndu-şi croaziera asupra soluţiilor pe care le-ar putea da la această problemă. Înţelegea foarte bine că efortul de reînarmare american, combinat cu un sprijin crescut acordat britanicilor, ar implica o schimbare profundă a vieţii economice americane. În locul unei activităţi normale, *(bussiness as usual),* trebuia să se lanseze într-un vast efort de război, cu toate sacrificiile pe care urma să le suporte populaţia civilă. Pe 17 decembrie, la reîntoarcerea sa la Washington, el profită de o conferinţă de presă pentru a prezenta soluţia pe care o găsise. Declară că ar trebui „să se debaraseze de această veche superstiţie a dolarului, pe cît de neghioabă, pe atît de ridicolă". Apoi, influenţat fără îndoială de anumiţi jurişti din Ministerul de Finanţe (Oscar Cox) şi de către Stettinius, propunea un sistem care consta în a împrumuta cu contract de închiriere orice material de care Anglia sau oricare altă ţară ar putea avea nevoie. El a făcut imediat populară această idee printr-o comparaţie pitorească: atunci cînd casa vecinului vostru ia foc, nu negociaţi cu el vînzarea furtunului de stropit. I-l veţi împrumuta, cerîndu-i să vi-l restituie odată incendiul stins. La 29 decembrie, preşedintele a dezvoltat această idee în cadrul unei emisiuni radiodifuzate şi a declarat: „Noi trebuie să fim marele arsenal al democraţiilor".

Un proiect de lege a fost supus imediat Congresului şi, în pofida rezistenţei izolaţionaliştilor, legea „împrumut/închiriere" a fost promulgată la 11 martie 1941. Această lege îi permitea preşedintelui să asigure fabricarea, cumpărarea şi livrarea, în orice ţară a cărei apărare era considerată drept vitală pentru interesul Statelor Unite, de arme, muniţii, nave, maşini şi produse de orice fel, precum şi informaţii şi brevete. Guvernele străine trebuia să se angajeze să nu cedeze aceste materiale sau informaţii unei alte ţări fără autorizaţie. Articolul 3 declara că sprijinul va fi acordat unui guvern străin cu respectarea unor clauze şi condiţii pe care preşedintele le va considera mulţumitoare, iar compensaţia pentru Statele Unite va consta într-o plată sau rambursare în natură sau în bunuri „sau în orice alt avantaj direct sau indirect pe care preşedintele îl va considera suficient". Astfel, această lege comporta două caracteristici:

– deschidea pentru Anglia un credit practic nelimitat;

– conferea preşedintelui Statelor Unite imensa putere de a utiliza după placul său producţia americană de război. Legea avea efect numai pînă la 30 iunie 1943; ea va fi reînnoită pînă în august 1945.

La data de 31 decembrie 1944, furnizările către Aliaţi cu titlul de împrumut-închiriere se ridicau la 36 de miliarde dolari.

Eden la Foreign Office

În chiar timpul croazierei preşedintelui, la 12 decembrie, ambasadorul britanic la Washington, lordul Lothian, a murit. După ce s-a gîndit să-l înlocuiască cu bătrînul Lloyd George, în final, Churchill s-a oprit asupra şefului Foreign Office-ului, lordul Halifax.

Era un mijloc de a demonstra extrema importanţă pe care o acorda acestei funcţii. Lord Halifax va rămîne ambasador la Washington timp de şase ani. El a fost înlocuit la Foreign Office de către Eden, care condusese deja acest minister şi faţă de care primul-ministru se simţea apropiat prin legături de prietenie. De asemenea, Roosevelt se gîndea să trimită în misiune pe lîngă Churchill un reprezentant personal, care se bucura de încrederea sa cea mai deplină. Alegerea sa se va opri asupra lui Harry Hopkins. Hopkins va ajunge la Londra la 9 ianuarie şi, deşi bolnav, s-a întîlnit cu Churchill puţin după aceea.

Cei doi s-au simpatizat imediat şi, datorită lui Hopkins, Roosevelt a putut să fie informat imediat cu privire la necesităţile britanice.

Ajutorul acordat Rusiei

De îndată ce Germania a atacat Rusia, s-a pus problema de a-i trimite toate materialele posibile pentru a rezista în faţa agresiunii.

Imediat după 23 iunie, Churchill declarase că Anglia va susţine temeinic Rusia contra Germaniei. Roosevelt, înainte de a lua poziţie, dorea să cunoască cerinţele Armatei Roşii. El a hotărît să-l trimită pe Hopkins, aflat atunci la Washington, mai întîi la Londra, apoi la Moscova.

Aşadar, Hopkins s-a întîlnit cu Churchill, apoi s-a îndreptat cu hidroavionul spre Rusia. El a avut numeroase convorbiri de o importanţă deosebită cu Stalin, Molotov şi alte personalităţi sovietice. Stalin i-a prezentat, cu sinceritate, necesităţile sovieticilor în materie de artilerie antiaeriană, de avioane şi de puşti. Pe plan politic, Hopkins a discutat cu autorităţile de la Moscova despre problema japoneză. Molotov a declarat că nu erau motive imediate de îngrijorare în privinţa unei eventuale agresiuni japoneze contra Rusiei. Hopkins a fost surprins de încrederea lui Stalin în privinţa rezultatului pozitiv al războiului pe frontul rusesc. Începînd cu 16 august, ambasadorii britanic şi american la Moscova vor oferi în mod oficial Uniunii Sovietice sprijinul ţărilor lor. Un schimb de scrisori între Roosevelt şi Stalin, între 30 octombrie şi 6 noiembrie, a stabilit modalităţile acestui ajutor.

Întîlnirea din Atlantic

De la prima sa călătorie în Anglia, Hopkins înţelesese utilitatea unei întîlniri dintre Churchill şi Roosevelt. A fost plănuită pentru primăvara lui 1941, dar situaţia era atunci prea gravă pentru ca Churchill să poată părăsi Anglia. În final, întîlnirea a fost stabilită pentru luna august şi detaliile au fost pregătite cu grijă. Churchill şi Hopkins s-au îmbarcat pe cuirasatul *Prince of Wales* care se găsea, pe 9 august,

la întîlnirea fixată la Terra Nova. Roosevelt a sosit pe crucişătorul american *Augusta*. Conferinţa a durat pînă la 12 august. Au fost dezbătute, de către cei doi oameni de stat, două puncte principale, şi anume: ameninţarea de agresiune japoneză şi proiectul unei Carte a Atlanticului. Hopkins a relatat convorbirile purtate recent cu Stalin. Vom trata, în capitolul următor, despre Japonia. Cît despre Carta Atlanticului, propusă mai întîi de Churchill, ea se explică fără îndoială prin teama lui Roosevelt de a vedea Marea Britanie angajîndu-se, ca şi în timpul Primului Război Mondial, într-o politică de acorduri secrete care să prevadă împărţiri teritoriale. Roosevelt nu a vrut să includă aici proiectul unei noi organizări internaţionale pentru perioada de după război. Carta era inspirată de un discurs pronunţat de Roosevelt la începutul anului, în care el proclama cele patru libertăţi: libertatea individuală, libertatea de gîndire şi religioasă, *freedom from want*, adică libertatea în raport de nevoile cu caracter socio-economic, şi *freedom from fear*, eliberarea de frică, adică protecţia contra războiului. În Cartă erau enumerate, în 8 puncte, principiile democratice în materie de relaţii internaţionale. Cei doi semnatari nu urmăreau nici o creştere teritorială. Nici o modificare teritorială nu trebuia făcută fără acordul liber exprimat al popoarelor interesate. Fiecare popor trebuia să aibă dreptul să-şi aleagă liber forma de guvernare. Toate statele trebuia să aibă acces la materiile prime. Toate statele trebuia să colaboreze pentru progresul economic şi social. După distrugerea tiraniei naziste urma să se elaboreze un plan de garantare a securităţii internaţionale. Libertatea alianţelor trebuie garantată. În fine, urma să se treacă la o reducere generală a armamentelor. Şi mai importantă a fost decizia de principiu ca, în cazul intrării în război a Statelor Unite, acestea să dea prioritate luptei contra Germaniei, principalul partener al Axei.

Pentru completarea acestui tablou al întăririi relaţiilor anglo-americane, să menţionăm deschiderea, din ianuarie 1941, a conferinţelor secrete de stat-major între cele două ţări şi dominioane, la Washington. Pe de altă parte, la 10 aprilie a fost semnat la Washington un acord între secretarul de stat Cordell Hull şi ambasadorul danez, care acorda Statelor Unite dreptul de a apăra Groenlanda şi de a instala acolo baze navale şi aeriene, teritoriul rămînînd sub suveranitate daneză. La 8 iulie, trupele americane au debarcat şi în Islanda. În fine, la 11 septembrie, preşedintele Roosevelt, acţionînd în calitate de şef suprem al forţelor armate ale Statelor Unite, a ordonat navelor de război să atace navele de război ale Axei care pătrundeau în zona apărării americane. „Ceasul apărării active a sunat... împotriva încercării naţional-socialiste de a controla oceanul... Statele Unite vor asigura libertatea comunicării lor cu naţiunile aflate în război contra Germaniei". Cîteva zile mai tîrziu, Frank Knox, ministrul Marinei, anunţa că flota americană proteja convoaiele care transportau material de război cu titlu de împrumut-închiriere între SUA şi zona de ocean învecinată cu Islanda.

Aşadar, chiar înainte de Pearl Harbour, Statele Unite renunţaseră la atitudinea lor de neutralitate. Ajutorul lor acordat Angliei s-a dezvoltat în toate domeniile. Preşedintele Roosevelt admisese ideea că democraţia americană nu trebuia să dea înapoi în faţa riscului unui război.

Problemele extraeuropene din 1933 pînă în 1941

I. Orientul Mijlociu

Reluarea negocierilor anglo-egiptene

Am putut observa deja eşecul negocierilor anglo-egiptene desfăşurate în 1932 de Sidki Paşa şi de John Simon. Nimic nu ar fi putut să le scoată din impas dacă în octombrie 1935 n-ar fi survenit agresiunea italiană contra Etiopiei. Imobilizate între Etiopia şi Libia, Egiptul şi Sudanul anglo-egiptean erau, de acum înainte, ameninţate de ambiţiile lui Mussolini. Era firesc ca autorităţile egiptene să preţuiască o alianţă cu britanicii.

În decembrie 1935, s-a constituit, sub numele de Front Unic sau Front Naţional, o uniune a principalelor partide egiptene, cuprinzînd şi marea mişcare populară Wafd. Frontul Unic a obţinut acordul regelui Fuad pentru a se pune capăt regimului dictatorial şi a se reveni la Constituţia din 1923. Frontul a adresat, ca urmare, o petiţie reprezentantului britanic, Miles Lampson, cerînd reluarea negocierilor cu Regatul Unit. Această cerere era semnată de Nahas Paşa, conducătorul Wafd şi de şefii micilor partide, Mohammed Mahmud Paşa, Sidki Paşa, Şamsi Paşa. Egiptul, care răspunsese la apelul Societăţii Naţiunilor şi aplicase sancţiuni Italiei, cerea o alianţă cu Marea Britanie. Moartea regelui Fuad (28 aprilie 1936) căruia i-a succedat fiul său Faruk, în vîrstă de 16 ani, nu a modificat atitudinea egipteană. În alegerile generale din 2 mai 1936, Wafd a obţinut o majoritate covîrşitoare de voturi şi Nahas Paşa a devenit prim-ministru.

Tratatul anglo-egiptean din 1936

Eden, noul şef al Foreign Office, a acceptat aceste propuneri după cîteva ezitări şi au fost începute, la Cairo, negocieri între Nahas Paşa şi Miles Lampson. La 26 august, s-a ajuns la un acord. Plenipotenţiarii egipteni au fost invitaţi la Londra şi au semnat aici un tratat de alianţă. Acest tratat, care cuprindea clauze politice, militare şi articole privind Sudanul, aşeza relaţiile bilaterale pe baze noi.

În clauzele sale politice, tratatul confirma independenţa Egiptului şi proclama sfîrşitul ocupaţiei britanice. Egiptul urma să fie reprezentat la Londra de un ambasador. Anglia nu mai avea în Egipt doar un înalt comisar, ci şi un ambasador, care va avea prioritate în faţa ambasadorilor altor naţiuni. Cele două ţări erau aliate; ele nu puteau să încheie cu o terţă putere nici un tratat politic incompatibil cu alianţa. În caz de ameninţare de război contra uneia sau alteia dintre cele două părţi, ele se consultau asupra măsurilor care trebuia luate. În caz de război contra uneia sau alteia dintre ele, cealaltă îi venea imediat în ajutor. Pentru Egipt, acest ajutor nu consta în trimiterea de trupe, ci în punerea la dispoziţie a teritoriului, porturilor, aerodromurilor şi căilor sale de comunicaţie. Anglia sprijinea cererea de admitere pe care Egiptul o va face Societăţii Naţiunilor. Ea va ajuta Egiptul să obţină de la puterile interesate abolirea capitulaţiilor. Putea fi angajată, în termen de doi ani, o negociere de revizuire a tratatului.

Pe plan militar, Egiptul autoriza Anglia să maseze trupe pînă la 10 000 de oameni pe timp de pace în vecinătatea Canalului de Suez, pentru a asigura comunicaţiile cu Imperiul Britanic. Nu era vorba, juridic vorbind, de „o ocupaţie militară" şi nu se aducea atingere drepturilor suverane ale Egiptului. La capătul a zece ani, cele două ţări urmau să-şi unească eforturile şi să examineze capacitatea trupelor egiptene de a proteja Canalul. Timp de opt ani, cîteva unităţi britanice urmau să staţioneze la Alexandria şi în împrejurimi. Armata egipteană nu mai era comandată de un serdar englez şi nu mai cuprindea ofiţeri englezi; dar guvernul de la Cairo făcea apel la o misiune militară britanică şi adopta armamentul şi echipamentul englezesc.

În privinţa Sudanului, acordul din 1899, suspendat în 1924, după asasinarea lui Lee Stack, era repus în vigoare. Altfel spus, regimul condominiumului era restabilit. Sudanul era apărat nu numai de trupele britanice, ci şi de soldaţii egipteni. Guvernatorul general numea funcţionarii, care erau atît englezi, cît şi egipteni. Nici o limitare nu era stipulată pentru imigraţia egiptenilor în Sudan.

Se ajunsese astfel la un compromis acceptabil pentru ambele ţări. Urmau să fie examinate toate consecinţele pe care le comporta noul statut juridic pentru independenţa reală a Egiptului. În ianuarie şi februarie 1937, guvernul egiptean adresa note puterilor care beneficiau de privilegiul capitulaţiilor (Franţa, Marea Britanie, Belgia, Italia, Elveţia, Norvegia, Danemarca, Statele Unite, Irlanda, Africa de Sud). El cerea abandonarea capitulaţiilor şi accesul Egiptului la suveranitate deplină în materie de jurisdicţie. Egiptul garanta fidelitatea sa faţă de principiile de drept modern şi promitea să se abţină de la orice discriminare fiscală în detrimentul străinilor. Nu se cerea lărgirea imediată a competenţei tribunalelor naţionale pentru străini, ci un regim tranzitoriu, cu tribunale mixte.

Susţinut de Anglia şi Franţa, Egiptul nu întîrzie să obţină satisfacţie. În aprilie 1937, la Montreux, s-a ţinut o conferinţă internaţională, şi acordul a fost perfectat fără dificultăţi. Tratatul final a fost semnat pe 8 mai 1937. Se acorda guvernului egiptean o deplină libertate legislativă şi fiscală. Capitulaţiile au fost abolite. Regimul tranzitoriu al tribunalelor mixte avea să dureze pînă în 1949. Tot în mai 1937, Egiptul era admis în Societatea Naţiunilor.

Noul statut al Strîmtorilor

Convenţia asupra Strîmtorilor, anexată Tratatului de la Lausanne din 24 iulie 1923, stabilise libertatea de trecere prin Strîmtori pentru toate vapoarele. Absolută, dacă Turcia era neutră într-un eventual război, această libertate era limitată în cazul în care ea devenea beligerantă. Turcia putea deci să ia hotărîrea de a interzice accesul prin Strîmtori al navelor duşmane. Trecerea navelor de război în timp de pace era limitată pentru puterile riverane, la un maxim de tonaj, care trebuia fixat de o Comisie a Strîmtorilor. Pe de altă parte, acestea erau „demilitarizate". Acest regim stabilit la Lausanne favoriza puterile maritime. Rusiei şi mai ales Turciei îi erau defavorabile.

Evenimentele mediteraneene din 1935-1936 şi reocuparea Renaniei furnizează turcilor ocazia de a cere revizuirea acestui statut; revizuirea a făcut obiectul unei note a Turciei trimisă pe 11 aprilie 1936 semnatarilor Convenţiei de la Lausanne. Aceştia au acceptat convocarea unei conferinţe, care a început la Montreux în 22 iunie şi la care participau: Australia, Regatul Unit, Bulgaria, Franţa, Japonia, România, Turcia, URSS şi Iugoslavia. Italia a declinat invitaţia, dar aderă după aceea la Convenţia de la Montreux, care a fost semnată pe 20 iulie 1936. Convenţia menţinea principiul libertăţii de trecere şi de navigaţie pe mare (care era refuzat aeronavelor). Libertatea era totală pentru vapoarele comerciale pe timp de pace sau pe timp de război, dacă Turcia era neutră. Ea nu exista însă, dacă Turcia era beligerantă, decît pentru ţările care nu se aflau în război cu Turcia, „cu condiţia de a nu ajuta în nici un fel inamicul"; pentru navele de război, ţările neriverane aveau dreptul de trecere limitat în timp de pace la 15 000 de tone. În timp de război, trecerea era practic interzisă navelor de război ale beligeranţilor.

Esenţialul Convenţiei consta în suprimarea a două principale piedici pentru suveranitatea turcă. Comisia Strîmtorilor creată la Lausanne era abolită şi atribuţiile sale erau transferate guvernului turc. Pe de altă parte, Turcia primea autorizaţia de a remilitariza Strîmtorile. Convenţia era încheiată pe o durată de 20 de ani.

Chestiunea palestiniană

În Palestina, situaţia se agrava. Noul comisar britanic, generalul Arthur Wauchope, sosise în Palestina la sfîrşitul anului 1931. Ţara era liniştită în aparenţă, dar evreii şi arabii nutreau unii faţă de ceilalţi o neîncredere profundă. Arthur Wauchope nu a reuşit să calmeze această animozitate, accentuată de suferinţele provocate de criza economică. Aceasta mărea numărul imigranţilor evrei. În noiembrie 1931, populaţia evreiască din Palestina ajungea la 174 606 locuitori. În 1935, din cauza dezvoltării politicii antisemite din Germania nazistă, numărul oficial al imigranţilor evrei a fost de 61 854, fără a pune la socoteală imigraţia clandestină.

În octombrie 1933, a izbucnit o revoltă arabă, net ostilă britanicilor. Guvernul englez era acuzat de favorizarea creşterii imigraţiei evreieşti şi de

cumpărarea pămînturilor de către evrei. Tulburările organizate de Comitetul Executiv Arab se produc mai ales la Ierusalim şi la Jaffa. 25 de arabi şi un poliţist au fost împuşcaţi. Pe de altă parte, extremiştii evrei au ordonat asasinarea liderilor evrei prea moderaţi şi prea favorabili unei reconcilieri cu arabii.

Însă doar în 1936 tensiunea a ajuns pe punctul de a determina guvernul englez să-şi reconsidere politica în Palestina. În noiembrie 1935, arabii şi-au prezentat lui Arthur Wauchope revendicările în favoarea creării unui guvern democratic. Ei au cerut, de asemenea, oprirea imediată a imigraţiei evreieşti şi interdicţia vînzării pămînturilor arabe către evrei. Înaltul comisar accepta să interzică vînzarea pămînturilor dacă proprietarul nu păstra suficient pentru el şi pentru familia sa. El propuse crearea unui consiliu legislativ, compus din 5 membri oficiali, 11 membri desemnaţi de el şi 12 aleşi. Printre cei 23 de membri neoficiali, 11 trebuia să fie musulmani, 7 evrei, 3 creştini şi 2 care-i reprezentau pe comercianţi. Capii arabi au acceptat acest proiect, nu însă şi evreii. În februarie şi martie 1936, Parlamentul britanic îl respingea şi opinia evreiască saluta această „mare victorie".

Astfel se explică declanşarea în aprilie 1936 a unei revolte arabe de mare anvergură. Ea a început prin asasinate izolate la Jaffa, apoi printr-o grevă generală şi s-a transformat într-o veritabilă gherilă. Mişcarea avea în cele din urmă să fie controlată de Înaltul Comitet Arab, prezidat de Marele Muftiu de Ierusalim, Hadj Amin; mai tîrziu, acesta avea să fie depăşit de situaţie. Guvernul englez luă măsuri importante şi greva se termină la sfîrşitul lui 1936. Britanicii au numit, de asemenea, o Comisie regală, prezidată de lord Peel, însărcinată să ancheteze situaţia din Palestina. Comisia a sosit în noiembrie 1936. Guvernele arabe din Transiordania, Irak şi Arabia Saudită îndemnau Înaltul Comitet Arab să adopte o atitudine mai moderată.

Comisia regală a audit pe reprezentanţii celor două tabere şi a revenit în Anglia, unde îşi va publica raportul în iulie 1937. Concluzia era că puterea mandatară eşuase în misiunea sa şi că aceasta era contradictorie, deoarece arabii se opuneau stabilirii unui Cămin Naţional Evreiesc şi cereau un guvern autonom. Arabii erau din ce în ce mai neîncrezători faţă de englezi, în vreme ce se dezvolta un naţionalism evreiesc pătimaş.

Singura soluţie era de a împărţi Palestina în două. Un stat evreiesc cuprinzînd nordul Palestinei pînă la Megidda, cu cîmpia maritimă, exceptînd un coridor care lega Locurile Sfinte ale Ierusalimului şi Bethleemului de portul Jaffa. Aceste „vestigii sacre de civilizaţie" rămîneau sub mandat, la fel ca Nazaretul şi Marea Galileei. Restul Palestinei fuziona cu Transiordania. Trebuia să fie încheiate tratate între Marea Britanie, Transiordania, arabii din Palestina şi Organizaţia sionistă. Anglia sprijinea cererile de admitere în Societatea Naţiunilor a Transiordaniei şi a noului stat evreiesc.

Acest proiect se lovi de o vie opoziţie. Iranul a depus un protest la Consiliul Societăţii Naţiunilor. La congresul sionist de la Zürich, în august 1937, opiniile erau foarte divizate. Numai Abdallah al Transiordaniei era favorabil. Comisia de mandate a Societăţii Naţiunilor, admiţînd principiul împărţirii, sfătuia să fie prelungit mandatul sub forma lui actuală.

În aceste condiţii, agitaţia arabă a reînceput în 1937. Înaltul Comitet Arab a fost dizolvat de autorităţile britanice şi unii dintre membrii săi au fost arestaţi şi trimişi în insulele Seychelles. Ceilalţi, fugari, au fost exilaţi din Palestina. Muftiul de la Ierusalim şi-a pierdut puterea politică şi s-a refugiat la Beirut.

În 8 septembrie 1937, 400 de delegaţi veniţi din toate colţurile lumii arabe s-a reunit într-o conferinţă la Bludan, lîngă Damasc, pentru a studia chestiunea palestiniană. Erau reprezentate toate statele arabe, cu excepţia Yemenului, Conferinţa a votat în unanimitate o rezoluţie care declara Palestina drept parte integrantă a patrimoniului arab, respingea toate proiectele de împărţire, cerea anularea declaraţiei Balfour, abrogarea mandatului britanic şi încheierea unui tratat anglo-palestinian care să instaureze o Palestină independentă, cu garanţii pentru minorităţi. Astfel, arabii, contrar evreilor, excludeau principiul împărţirii.

Arthur Wauchope şi-a dat demisia în octombrie 1937 şi a fost înlocuit de Harold MacMichael. Acesta a înfruntat o situaţie tulbure, în care asasinatele, sabotajul şi terorismul se intensificau. Rebelii arabi se organizau. La sfîrşitul lui 1938, totuşi condiţiile redeveniseră aproape normale. Guvernul britanic a trimis la faţa locului o comisie tehnică, pentru a studia problema împărţirii. Aceasta a ajuns la concluzia că împărţirea era imposibilă pe plan economic şi strategic. Dacă totuşi se decidea în acest sens, trebuia redus considerabil teritoriul atribuit evreilor. La Londra, noul secretar pentru Colonii, Malcolm MacDonald, era mult mai puţin favorabil împărţirii decît predecesorul său, Ormsby-Gore. De aceea, guvernul britanic a abandonat ideea şi a încercat să ajungă la un acord între arabi şi evrei. El a invitat pe reprezentanţii Agenţiei evreieşti, ai arabilor din Palestina şi din statele arabe să întîlnească mai întîi separat, apoi împreună, o delegaţie britanică. Această conferinţă nu s-a putut însă întruni. Guvernele arabe acceptau, dar nu şi arabii din Palestina, care refuzau energic să recunoască Agenţia evreiască. Aceasta era hotărîtă să nu cedeze asupra nici unui punct din revendicările ei.

Guvernul britanic a publicat atunci o *Carte albă* în care anunţa că un stat suveran şi independent al Palestinei va fi creat după o perioadă de zece ani. Se făceau eforturi pentru a obţine colaborarea dintre evrei şi arabi în administrarea acestui stat. În timpul primilor cinci ani, nu erau admişi în Palestina decît 75 000 de imigranţi evrei, ceea ce ridica populaţia evreiască la o treime din populaţia palestiniană totală. La sfîrşitul celor 5 ani, un fel de Adunare Constituantă, unde britanicii ar fi avut reprezentanţi, urma să elaboreze o Constituţie. Ţara trebuia împărţită în trei zone, una unde cumpărarea de terenuri de către evrei era interzisă, a doua unde ar fi fost limitată şi a treia unde ar fi fost liberă.

Acest proiect îi favoriza pe arabi, şi evreii i se opuneau categoric. Războiul european a împiedicat supunerea proiectului Consiliului Societăţii Naţiunilor. Comisia pentru mandate l-a dezaprobat totuşi cu 4 voturi contra 3. Pe 17 aprilie 1939, *Histadruth* (organizaţia sionistă a muncitorilor) a publicat un manifest, invitîndu-i pe toţi evreii la o campanie de rezistenţă împotriva oricărei limitări

impuse Căminului Naţional Evreiesc. Problema avea, de altfel, o rezonanţă morală, deoarece în acelaşi timp persecuţiile naziste contra evreilor creşteau în intensitate. Cînd a izbucnit al Doilea Război Mondial, problema palestiniană era departe de a fi rezolvată.

Celelalte ţări din Orientului Mijlociu înainte de 1939

Activitatea diplomatică era mai puţin importantă înainte de 1939 în celelalte regiuni ale Orientului Mijlociu. Englezii aveau unele dificultăţi cu Yemenul unde cîteva triburi făceau incursiuni în colonia britanică Aden. Pe 11 februarie 1934, a fost semnat pentru 40 de ani un „tratat de prietenie şi de cooperare reciprocă" între Anglia şi Yemen, ce recunoştea independenţa acestuia din urmă şi îi stabilea frontierele. Arabia Saudită şi imamul Yemenului erau adesea în conflict. Adversarii lui Ibn Saud se refugiau uneori în Yemen. Pe 22 martie 1934, a izbucnit războiul între Arabia Saudită şi Yemen. Armistiţiul s-a încheiat la 13 mai şi pe 20 a fost semnat tratatul de pace de la Taif. Ibn Saud recunoştea independenţa Yemenului şi nu anexa nici unul dintre teritoriile iemenite. Cele două ţări trebuia să practice o politică de fraternitate arabă şi de prietenie islamică. Pe 29 aprilie 1937, imamul Yahia a aderat la tratatul irako-saudit de fraternitate şi de alianţă din 2 aprilie 1936. Yemenul era neliniştit de pătrunderea italiană pe teritoriile sale. În *gentleman's agreement* anglo-italian din 16 aprilie 1938, un pasaj privea Orientul Mijlociu. Cele două ţări se angajau să respecte suveranitatea Arabiei Saudite şi a Yemenului şi să nu fortifice insulele de la Marea Roşie. De menţionat este şi pactul de la Saadabad, încheiat pe 8 iulie 1937 între Iran, Turcia, Irak şi Afganistan. Era un tratat de neintervenţie în afacerile interne ale celor patru ţări, de consultanţă şi de neagresiune. „Fiecare dintre Înaltele Părţi contractante este de acord să ia, în propria ei sferă, măsuri contra formării sau activităţii bandelor armate, asociaţiilor şi organizaţiilor constituite pentru sabotarea instituţiilor stabilite" (art. 7). Acest tratat era în general interpretat ca o măsură de apărare împotriva URSS şi a agitaţiilor comuniste.

Problema irakiană (1941)

Începutul războiului a antrenat diverse complicaţii diplomatice şi militare în Orientul Mijlociu. În aplicarea tratatului din 1936, garnizoanele britanice din Egipt au fost întărite. Fără să declare război Germaniei, Egiptul a rupt relaţiile diplomatice cu această ţară. A fost proclamată starea de urgenţă şi au fost stabilite diverse controale militare şi economice. Pe 15 iunie 1940, guvernul egiptean a adresat o notă Italiei: Egiptul nu va participa la război decît dacă trupele italiene ar pătrunde adînc pe teritoriul egiptean, ar bombarda oraşele egiptene sau obiective militare egiptene. Pe 14 aprilie 1941, în momentul ofensivei lui Rommel contra Egiptului, Camera egipteană a reafirmat această politică de nebeligeranţă. În 1941, a fost creat la Cairo un organism împuternicit să limiteze riguros exporturile, *Middle-East Supply Center*. Dar politica de

control economic a produs în Egipt o nemulţumire surdă contra Angliei. Vom vedea cum, în 1942, englezii au ştiut să evite ca această nemulţumire să producă o revoltă deschisă în favoarea Axei.

În Irak, nu a fost aceeaşi situaţie. După tratatul din 1930 viaţa politică irakiană era foarte agitată. Regele Faysal murise în 1933. Fiul său Ghazi, care i-a succedat, a fost ucis pe 4 aprilie 1939, într-un accident de maşină. Noul rege, fiul său, Faysal II, în vîrstă de nouă ani, era supus regenţei unchiului său, emirul Abdul Illah. În această ţară, agitată de atîtea framîntări, propaganda germană s-a exercitat cu multă forţă. Germanii l-au atras de partea lor pe Raşid Ali el Gailoni, de mai multe ori ministru între 1921 şi 1935, prim-ministru la acea dată, apoi, din aprilie 1940 în ianuarie 1941. Influenţat de comisia de armistiţiu germano-italiană rezidentă în Siria şi de autorităţile germane din Grecia, Raşid Ali, cu sprijinul a patru colonei, a răsturnat guvernul, a creat un guvern de „apărare naţională" susţinut de armată şi l-a înlăturat pe regent. El s-a declarat mai întîi favorabil aplicării tratatului anglo-irakian şi pe 17 aprilie, trupe britanice au debarcat la Bassra. Dar pe 1 mai Raşid Ali s-a opus oricărei noi debarcări şi irakienii au atacat aerodromul de la Habbanieyeh, aproape de Bagdad. Guvernul englez a protestat şi s-a angajat într-o campanie militară, în timp de regentul Abdul Illah şi cabinetul răsturnat de Raşid Ali se refugiaseră în Siria şi în Transiordania. Acţiunea britanică a fost destul de energică pentru ca germanii să nu aibă timp să trimită revoltaţilor irakieni decît un număr mic de tehnicieni. Pe 30 mai, Raşid Ali, învins, a trebuit să fugă. Pe 14 iunie, guvernul britanic a proclamat din nou respectarea independenţei Irakului. Datorită influenţei noului ambasador britanic, Kinaham Cornwallis, care fusese deja rezident în această ţară din 1921 pînă în 1935, Irakul a rupt pe 9 iunie relaţiile diplomatice cu Italia. Nu a declarat război Germaniei, Italiei sau Japoniei decît în ianuarie 1943.

Siria şi Libanul

Siria şi Libanul încheiaseră în septembrie şi noiembrie 1936 tratate de prietenie şi alianţă cu Franţa, guvernată atunci de Frontul Popular; aceste tratate, încheiate pentru douăzeci şi cinci de ani, prevedeau ca, după trei ani, cele două ţări să devină independente şi să-şi depună candidatura la Societatea Naţiunilor. Franţa îşi păstra, pentru cinci ani, trupe în Siria, precum şi anumite baze. În Liban nu era fixată o limită pentru durata staţionării trupelor franceze. Dar nici unul dintre tratate nu a fost ratificat de Franţa, ceea ce a suscitat o puternică nemulţumire în cele două ţări. După armistiţiul din iunie 1940, cele două ţări se găseau într-o situaţie economică dificilă şi acolo s-a instalat o comisie de armistiţiu italiană. În mai 1941, Darlan a admis trecerea avioanelor germane prin Siria, pentru a aduce ajutoare rebelilor irakieni şi furniza arme lui Raşid Ali. Generalul Catroux a încercat în zadar să obţină o raliere paşnică la Franţa liberă. În această situaţie, pe 8 iunie 1941, trupe britanice, însoţite de un contingent de forţe franceze libere, comandate de generalul Catroux, treceau

frontiera. Generalul Catroux a anunţat că Franţa renunţa la mandat şi recunoştea Siria şi Libanul drept state suverane şi independente. Tratatele, care urmau să fie negociate de îndată ce era posibil, garantau această independenţă. Dinspre partea sa, ambasadorul britanic la Cairo, Miles Lampson, s-a asociat la această proclamaţie. Churchill declara la 10 iunie că Anglia nu avea nici o ambiţie teritorială în Siria şi nici în vreun teritoriu francez. Ostilităţile împotriva forţelor de la Vichy conduse de generalul Dentz au durat pînă la 14 iulie, dată la care a fost semnat un armistiţiu (Convenţia de la Saint-Jean d'Acre). Acest armistiţiu nu a fost acceptat de generalul de Gaulle şi un acord lămuritor a fost necesar.

La 27 iulie, generalul de Gaulle şi Oliver Lyttelton, ministru de stat britanic, garantau, printr-un schimb de scrisori, independenţa celor două ţări, proclamată la 27 septembrie pentru Siria şi la 21 noiembrie pentru Liban şi precizau drepturile Franţei libere. În februarie 1942, generalul Edward Spears a fost numit trimis extraordinar şi ministru plenipotenţiar al Regatului Unit la Beirut şi Damasc. Vom vedea că în 1943 o nouă criză se produce în raporturile dintre Franţa şi cele două foste ţări sub mandatul său din Levant.

II. Politica americană: neutralism şi „bună vecinătate"

Roosevelt şi Cordell Hull

La 4 martie 1933, noul preşedinte democrat, Franklin Delano Roosevelt, depunea jurămîntul şi prelua puterea. El îl alese drept secretar de stat pe un cunoscut politician, mult timp membru al Congresului, născut în 1871 în Tennessee, Cordell Hull, pe care l-a păstrat drept colaborator pînă în noiembrie 1944. Hull era asistat de către un subsecretar de stat. Roosevelt îl numeşte în această funcţie în 1937 pe Sumner Welles, care va păstra această calitate pînă în septembrie 1943. Roosevelt era mai apropiat de el decît de Hull. Dar ei conta mult pe influenţa considerabilă a lui Hull asupra senatorilor. În aparenţă, nimic nu se schimbase în privinţa politicii externe a republicanilor. În discursul său inaugural, Roosevelt nu s-a referit aproape deloc la politica externă, ceea ce părea că indică un izolaţionism pronunţat. Singura aluzie importantă la relaţiile internaţionale era exprimarea dorinţei de a duce, în privinţa republicilor Americii Latine, o politică de neintervenţie şi de relaţii de bună vecinătate. Prin aceste afirmaţii el nu făcea decît să urmeze tendinţa predecesorului său Hoover. Este adevărat că în 1933, Roosevelt, odinioară înflăcărat partizan al ideilor lui Wilson şi ale Societăţii Naţiunilor, era decepţionat de eşecul şi ineficacitatea acesteia. Înfricoşătoarea criză economică în care se zbătea SUA, cu 12 milioane de şomeri, îl incita să se concentreze mai ales pe problemele interne şi să pună în aplicare un plan de restaurare economică, numit *New Deal*. Roosevelt nu credea în eficacitatea acordurilor economice internaţionale. În primăvara anului 1933, a avut loc la Londra o conferinţă economică. Hoover acceptase ca SUA să fie reprezentată. Roosevelt a dat delegaţilor americani instrucţiuni să refuze orice angajament. Rezultă din lectura *Memoriilor* lui Cordel Hull că Roosevelt lăsase acestuia, cel puţin la început, o largă libertate de mişcare.

În fapt, Cordell Hull, partizan declarat al unei politici diplomatice loiale, publice, al securităţii colective, al renunţării la barierele vamale, era mult mai izolaţionist şi neutralist decît părea la prima vedere. Dar trebuia să ţină cont, în toate actele sale, de mişcarea de opinie care făcea din izolaţionism principiul cel mai important al politicii externe americane. Senatul, înainte de orice, era bastionul acestei politici. De aici a rezultat, pînă în 1933, o politică externă timidă, îndreptată în special spre America Latină. Statele Unite favorizau Societatea Naţiunilor, dar fără a îndrăzni nici să facă parte din ea, nici să o susţină, iar politica lor era ineficace faţă de naţionalismul violent şi metodele brutale ale Germaniei, Italiei şi Japoniei.

Ca urmare, Cordell Hull dorea ca Statele Unite, în ciuda principiului libertăţii navigaţiei, să pună sub embargo furnizările de armament către un stat agresor. Comitetul Afacerilor Externe al Senatului, începînd din mai 1933, refuza energic această acceptare „deformată" a sistemului securităţii colective şi afirma că în caz de conflict, embargoul trebuia aplicat tuturor beligeranţilor, fie agresori, fie victime. Guvernul american, foarte ostil în privinţa persecutării evreilor în Germania, neliniştit de reînarmarea germană, nemulţumit să constate că guvernul hitlerist reducea rambursarea sumelor investite de către capitaliştii americani în Germania, s-a mulţumit totuşi, în toate aceste cazuri, cu lansarea unor proteste timide.

Stabilirea relaţiilor diplomatice cu URSS

Unul dintre primele acte ale noii administraţii a fost stabilirea relaţiilor diplomatice cu URSS. Cordell Hull, estimînd că o apropiere de această ţară era utilă pentru cauza democraţiilor, a reuşit să-l convingă pe preşedintele Roosevelt de utilitatea unui asemenea act. Rusia avea nevoie de credite americane pentru finalizarea primului plan cincinal. Statele Unite, la rîndul lor, doreau să vadă reglementată problema datoriilor ruseşti către creditorii americani (care, înainte de anul 1917, au investit capitaluri în întreprinderi ruseşti). Ele doreau un angajament sovietic în privinţa neintervenţiei în afacerile interne americane prin intermediul partidului comunist şi voiau să obţină o reală libertate religioasă pentru americanii – în mare parte tehnicieni – rezidenţi în URSS.

Cordell Hull a fost influenţat în principal de către unul dintre asistenţii săi, William Bullitt, prieten apropiat al lui Roosevelt, aflat în bune relaţii cu reprezentanţii comerciali şi ziariştii ruşi rezidenţi în SUA (în special cu Boris Skvirski, care va deveni primul însărcinat cu afaceri sovietic la Washington).

La 10 octombrie, Roosevelt îi adresa o scrisoare lui Kalinin pentru a-i solicita ca, după soluţionarea dificultăţilor existente, relaţiile diplomatice normale dintre cele două ţări să fie restabilite. Kalinin i-a răspuns cu cordialitate, dar lăsînd să se înţeleagă că ar fi trebuit mai întîi să se stabilească relaţiile diplomatice şi apoi să se treacă la soluţionarea dificultăţilor. El anunţa apropiata vizită în SUA a comisarului poporului pentru Afaceri Externe, Litvinov. În aşteptarea lui, Departamentul de Stat analiza minuţios textele celor 26 de tratate

de recunoaştere deja încheiate între URSS şi diverse alte ţări şi pregătea un proiect de schimb de scrisori care adopta formule deja folosite. Litvinov sosi la 7 noiembrie 1933. Discută cu Cordell Hull pînă la 10 noiembrie, după care, acesta din urmă plecînd la o conferinţă panamericană la Montevideo, discuţiile au continuat cu asistentul său, Wallon Morre; s-a ajuns la un acord la 17 noiembrie. William Bullitt a fost trimis de îndată ambasador la Moscova.

Dificultăţile au început imediat, în legătură cu interpretarea tratatului. Se convenise între Litvinov şi Roosevelt ca Rusia să ramburseze 100 de milioane de dolari capitaliştilor americani. Dar guvernul sovietic refuza să achite dobînzile acestor datorii. La rîndul său, guvernul american refuza să aprobe împrumuturi înainte ca problema datoriilor să fi fost rezolvată şi, în aprilie 1934, *Johnson Act* a fost votat. Acesta interzicea împrumuturile către guvernele străine în situaţie de neplată. În fine, propaganda comunistă continua şi numeroşi comunişti americani au asistat la congresul mondial al Internaţionalei Comuniste de la Moscova, în 1935. Americanii au protestat, iar URSS a răspuns că guvernul sovietic nu era în măsură să-şi impună voinţa Internaţionalei Comuniste şi a respins protestul. Aşadar, deşi raporturile fuseseră restabilite, relaţiile au rămas mediocre.

„Buna vecinătate"

Mai fertilă a fost politica dusă de Washington în America Latină. Hoover făcuse deja concesii, dar neîncrederea rămînea vie în privinţa puternicului vecin din nord. După cum am văzut, în ianuarie 1933, trupele americane s-au retras din Nicaragua, dar mai staţionau încă în Haiti. Amendamentul Platt, care autoriza SUA să debarce trupe în Cuba, mai era în vigoare; tocmai în această insulă, avură loc tulburări violente culminînd cu căderea dictatorului Machado şi cu dezordini de o amploare deosebită. Războiul făcea ravagii în regiunea Chaco, între Paraguay şi Bolivia. Un conflict de frontieră se produse în Leticia, între Columbia şi Peru. Conferinţa panamericană, prevăzută pentru decembrie 1932, la Montevideo, a trebuit să fie amînată cu un an şi nu se ştia încă dacă împrejurările nu făceau necesară o nouă amînare.

Cordell Hull şi Roosevelt au decis să facă tot posibilul în vederea ameliorării situaţiei. Era esenţial să se proclame principiul neintervenţiei şi al aplicării lui riguroase, pentru a diminua neîncrederea Americii Latine.

În Cuba, Sumner Welles a fost numit ambasador şi încerca să joace rolul de mediator între facţiunile care-şi disputau puterea. Cîteva nave de război au fost trimise în apele cubaneze, dar echipajele au primit ordinul de a nu debarca decît în caz de extremă urgenţă.

Conferinţa de la Montevideo

Cordell Hull insista pentru ca amintita conferinţa de la Montevideo să aibă loc la data fixată şi, fapt fără precedent, a decis să preia el însuşi conducerea delegaţiei SUA, ceea ce a determinat şi alte ţări americane să-şi trimită miniştrii Afacerilor Externe. Scopul lui Hull era triplu:

1. Dorea să determine proclamarea necesității – îndată ce condițiile vor permite – de reducere a taxelor vamale, spre a încuraja comerțul.

2. Voia să ceară tuturor celor 21 de state americane ratificarea a cinci acorduri în favoarea păcii, semnate pînă atunci doar de o parte dintre ele: „Tratatul pentru evitarea sau prevenirea conflictelor dintre statele americane", semnat la Santiago de Chile în 1923, Pactul Briand-Kellogg din 1928, Convenția americană de conciliere, semnată la Washington în 1929, Convenția interamericană de arbitraj, semnată la aceeași dată, Pactul împotriva războiului, propus de ministrul argentinian al Afacerilor Externe, Saavedra Lamas, și semnat la Rio de Janeiro de șase state latinoamericane, la 10 octombrie 1933, căruia SUA refuzaseră să i se asocieze.

3. Dorea ca la conferință să fie impus un armistițiu în războiul din Chaco.

Sosit la Montevideo, avu abilitatea de a-i vizita el primul pe șefii celorlalte 20 de delegații și obținu de la Saavedra Lamas, adversarul de pînă atunci al SUA, să propună el însuși ratificarea diverselor tratate în favoarea păcii. Cordell Hull sugeră reducerea taxelor vamale, dacă nu imediat – politica *New Deal* din SUA interzicea acest lucru – cel puțin în viitor. Pe de altă parte, ca în 1928, la Havana, a fost făcută propunerea unui acord prin care toate țările americane se angajau să renunțe la orice formă de intervenție în afacerile interne ale altor state. Spre deosebire de poziția din 1928, Cordell Hull, spre surpriza generală, acceptă acest angajament. În sfîrșit, grație intervenției sale, au fost trimise telegrame președinților Paraguayului și Boliviei, pentru a sprijini eforturile comisiei numite de Societatea Națiunilor. Cele două țări au acceptat să semneze un armistițiu, care nu avea să dureze, de fapt, decît 18 zile, pînă la 6 ianuarie 1934. În ansamblu, succesul personal al lui Cordell Hull a fost considerabil.

Cuba, Haiti și Panama

La întoarcerea de la Montevideo, Cordell Hull afla că guvernul cubanez fusese iarăși răsturnat printr-o lovitură de stat și că noul președinte, colonelul Carlos Mendieta, prezenta oarecare garanții. El a urmat sfaturile lui Jefferson Caffery, care-i succedase lui Sumner Welles, revenit la Departamentul de Stat, în calitate de ambasador la Havana, și a recunoscut noul guvern. Negocie anularea amendamentului Platt și la 29 mai 1934, un nou tratat a fost semnat între SUA și Cuba, suprimîndu-se dreptul de intervenție al SUA, care își păstrau doar dreptul de a deține baza navală de la Guantanamo. De asemenea, a fost revizuit în 1935, tratatul cu Panama. În sfîrșit, la 7 august 1933, un acord semnat cu Haiti anunța retragerea trupelor americane pînă în octombrie 1934. În fapt, la 15 august 1934, ultimul soldat american părăsea insula. Politica „bunei vecinătăți" a fost astfel aplicată fără rezerve.

Sfîrșitul războiului din Chaco

Mai dificilă a fost realizarea păcii între Paraguay și Bolivia. Deoarece Societatea Națiunilor decisese să impună un embargo asupra armelor destinate celor două țări (mai 1934), Cordell Hull obținu de la Congresul SUA autorizarea

de a se alătura acţiunii organismului internaţional. SUA au trimis un delegat în comisia de inspecţie numită de Societatea Naţiunilor, spre a veghea la menţinerea neutralităţii într-o zonă ce separa trupele boliviene de cele paraguayene. Paraguayul a respins planul Societăţii Naţiunilor. Aceasta a decis ridicarea embargoului asupra armelor furnizate Boliviei.

SUA şi mai multe ţări latinoamericane au refuzat însă să aplice această directivă şi au continuat embargoul contra celor două ţări adverse. Societatea Naţiunilor avea să eşueze în eforturile sale. Conflictul a fost rezolvat în cele din urmă prin medierea a două ţări, Argentina şi Chile, cărora li s-au alăturat Brazilia, Peru, Uruguay şi SUA.

Mediatorii s-au reunit în mai 1935, la Buenos Aires; în iunie cele două adversare au acceptat în sfîrşit să semneze un acord şi să-şi demobilizeze trupele, punînd astfel capăt celui mai sîngeros război pe care l-a cunoscut America în prima jumătate a secolului XX.

Comisia Nye

În acelaşi timp, Italia se pregătea să atace Etiopia. Această situaţie, alăturată valului de izolaţionism, explică votarea în Congres a legilor de neutralitate. Pentru a înţelege mai bine acest lucru, este necesar să se ştie că, în februarie 1934, un senator republican din Dakota de Nord, Gerald P. Nye, a propus crearea unei comisii de anchetă asupra vînzărilor de arme şi muniţii de către fabricanţii americani ţărilor străine. Departamentul de Stat a aprobat acest proiect şi Senatul l-a urmat. Nye a fost numit preşedintele comisiei. Acesta a depus o muncă susţinută şi a încercat să demonstreze că SUA au intrat în războiul din 1917 din cauza presiunii bancherilor şi a fabricanţilor de arme, care aveau afaceri aproape exclusive cu Aliaţii, dorind cu tot dinadinsul victoria, pentru a fi siguri că-şi vor recupera banii. Neţinînd cont de repercusiunile diplomatice ce s-ar fi produs, comisia Nye a publicat documente confidenţiale provenind de la guverne străine. Ziarele au preluat aceste informaţii şi opinia publică era convinsă că America putea fi ţinută în afara războiului prin simpla interzicere de a furniza arme ţărilor beligerante. Roosevelt şi Cordell Hull nu s-au opus ideii de a pune embargo asupra armelor, dar ei doreau ca puterea executivă să fie stăpînă pe decizia asupra momentului aplicării embargoului, statului căruia i se aplica şi mărfurilor avute în vedere; în unele cazuri era necesară aplicarea embargoului împotriva agresorului şi nu a victimei. Congresul american prefera, dimpotrivă, o lege imperativă, care să oblige puterea executivă să pună embargo asupra armelor destinate tuturor beligeranţilor, fie agresori, fie victime.

Prima lege a neutralităţii

În iulie 1935, în timp ce ameninţarea războiului între Italia şi Etiopia devenea din ce în ce mai serioasă, Departamentul de Stat a propus un proiect de lege asupra neutralităţii şi a embargoului asupra armelor. Acest proiect a fost respins pe 7 august; dar pe 31 august Roosevelt a semnat o lege de neutralitate propusă

de senatorul Pittman şi adoptată de cele două Camere. Această lege, valabilă pentru 6 luni, îl obliga pe preşedinte să pună embargo pe toate exporturile de arme către beligeranţi, oricare ar fi ei, de îndată ce starea de război se instituia. Roosevelt acceptase această limitare a libertăţii sale de acţiune, pentru că spera că, după 6 luni, legea va putea fi modificată. A fost creat un Birou Naţional de Control al Muniţiilor, sub preşedinţia lui Cordell Hull.

Pe 5 octombrie, la două zile după declanşarea războiului italo-etiopian, a fost proclamat embargoul asupra armelor destinate celor două ţări. Cordell Hull a refuzat să urmeze Societatea Naţiunilor şi să aplice sancţiuni Italiei.

Din contră, el a adoptat metoda „embargoului moral", pentru a folosi propriii lui termeni. Legea neutralităţii nu interzicea decît exporturile de arme, dar nici o lege nu se opunea trimiterii de produse utile războiului: textile, vată, petrol, oţel etc. Pe 10 octombrie, Cordell Hull i-a îndemnat pe cetăţenii americani să nu exporte aceste produse beligeranţilor. Rezultatul acestei politici pare să fi fost dezamăgitor, în ciuda optimismului secretarului de stat: „chiar dacă exporturile de materii prime către Italia care puteau fi utilizate pentru fabricarea armelor şi muniţiilor crescuseră foarte mult, creşterea ar fi fost fără îndoială mult mai mare fără presiunea morală exercitată de Administraţia de Stat a SUA şi de opinia publică".

A doua lege a neutralităţii

Cînd prima lege a neutralităţii a expirat, a fost necesară votarea alteia. Încă o dată Roosevelt şi Hull n-au putut să impună libertatea de manevră a puterii executive. Legea, votată de către Congres în februarie şi semnată de preşedinte pe 20 februarie 1936, menţinea obligaţia de a decreta embargoul asupra armelor destinate tuturor beligeranţilor. Singurul progres era că lăsa preşedintelui dreptul de a stabili dacă starea de război exista sau nu.

Roosevelt avea să profite de această clauză pentru a continua să furnizeze arme Chinei, după ce aceasta a fost atacată de Japonia fără declaraţie de război. A doua lege a neutralităţii era valabilă pînă la 1 mai 1937.

Cînd Etiopia a fost înfrîntă, guvernul american s-a mulţumit să recunoască anexarea Etiopiei de către Italia, deşi Roosevelt aprobase public, la cererea lui Chamberlain, acordul anglo-italian din aprilie 1938, el nerevenind niciodată asupra deciziei sale.

A treia lege a neutralităţii

Războiul din Spania punea, de asemenea, problema embargoului asupra armelor. Era un război civil, dar diferite puteri străine erau implicate în acest război. În Statele Unite, exista un puternic curent de opinie în favoarea furnizării de arme către republicani şi a embargoului asupra armelor destinate Italiei şi Germaniei.

Pe de altă parte, în ciuda legislaţiei americane, 1 700 de cetăţeni americani se angajaseră în trupele republicane. La 11 august 1936, Departamentul de Stat

anunţa că embargoul asupra armelor nu putea fi proclamat deoarece era vorba de un război civil, dar Statele Unite, fidele declaraţiei de non-intervenţie semnate la Montevideo în 1933, nu vor interveni în nici un fel în războiul civil spaniol. Încă o dată, Cordell Hull practica „embargoul moral"; nu doar asupra produselor necesare fabricării armelor, ci şi asupra armelor. El refuza orice participare la comitetul de non-intervenţie, creat la iniţiativa lui Léon Blum. Totuşi, Roosevelt, reales în mod triumfal în noiembrie 1936, hotăra să invite Congresul să voteze o nouă lege privind embargoul asupra armelor cu destinaţia Spania. Această a treia lege a neutralităţii a fost votată în unanimitate şi a intrat în vigoare la 8 ianuarie 1937.

A patra lege a neutralităţii

Fiindcă valabilitatea legii din 29 februarie 1936 expirase la 1 mai 1937, Congresul a dezbătut, din ianuarie pînă în aprilie, termenii unei noi legi. Un proiect provenit de la preşedintele Comisiei pentru Afacerile Externe, senatorul Pittman, a fost adoptat de Senat la 3 martie. Un proiect al reprezentantului Mc Reynolds a fost votat în aceeaşi zi de către a doua Cameră. Cele două proiecte se asemănau şi aveau chiar puncte comune. Noua lege a neutralităţii a fost semnată de preşedinte la 1 mai. Spre deosebire de legile precedente, aceasta avea un caracter permanent. Ca şi aceea din 1936, ea lăsa preşedintelui latitudinea de a decide dacă exista sau nu stare de război. Legea îl obliga pe preşedinte ca, în caz de război, să pună sub embargo armele destinate beligeranţilor. Ea introducea, în mod temporar, pentru toate celelalte produse o nouă clauză, numită *Cash and Carry*. Nici o marfă americană destinată statelor beligerante nu putea fi transportată pe navele americane. Pe de altă parte, statele beligerante trebuia să le plătească în numerar sau cu credite pe termen scurt, nedepăşind 90 de zile. Totuşi, preşedintele era liber într-o măsură oarecare să modifice aplicarea clauzei plăţii în numerar.

Aceasta era legislaţia care priva puterea executivă americană de aproape toate posibilităţile de a ajuta o naţiune victimă a unei agresiuni fasciste. Ne putem imagina îngrijorarea britanicilor şi a francezilor în această privinţă şi demersurile repetate ale celor două guverne pentru a obţine modificarea legii de neutralitate. În ciuda eforturilor lor, a trebuit să aştepte data de 4 noiembrie 1939 pentru ca o nouă lege de neutralitate să fie votată: aceasta elimina embargoul asupra armelor şi aplica furnizărilor de arme clauza *Cash and Carry*.

Starea opiniei publice americane reiese clar dintr-o rezoluţie introdusă în Camera Reprezentanţilor, în februarie 1937, de către un reprezentant democrat al statului Indiana, Louis Ludlow. Acesta propunea un amendament constituţional prin care autoritatea Congresului de a declara război nu devenea efectivă (în afară de cazul unei invazii a teritoriului american), decît după ce era confirmată prin referendum popular. După bombardarea crucişătorului american *Panay* pe fluviul Yang-Tse, pe 12 decembrie acelaşi an, nu a fost greu să se adune un număr mare de semnături ale membrilor Camerei Reprezentanţilor. O campanie viguroasă a

izolaţioniştilor a susţinut această propunere, pe care Roosevelt şi Cordell Hull o combăteau cu energie, deoarece reducea la zero posibilitatea de acţiune a guvernului. Pe 10 ianuarie, Camera Reprezentanţilor a votat acest amendament cu 209 voturi pentru şi 188 contra. Dar, de fapt, acest vot era o respingere, fiindcă majoritatea necesară de 2/3 nu fusese atinsă. Pe de altă parte, izolaţioniştii criticau violent un discurs pronunţat de Roosevelt la Chicago pe 5 octombrie 1937, declarînd că trebuia să fie puşi „în carantină" cei 10% din populaţia mondială care îi antrenau în război pe cei 90% de oameni paşnici.

Conferinţa de la Buenos Aires (1936)

Voinţa americană de neutralitate s-a manifestat, de asemenea, la conferinţele interamericane. Conferinţa de la Montevideo decisese ca următoarea conferinţă să aibă loc la Lima, capitala statului Peru, spre sfîrşitul anului 1938. Dar pericolul crescînd al războiului a determinat Departamentul de Stat să propună reunirea unei conferinţe interamericane speciale în 1936. A trebuit să se aştepte ca acorduri de pace definitivă să fie semnate între Bolivia şi Paraguay, ceea ce s-a întîmplat la 21 ianuarie 1936. După 30 ianuarie, Roosevelt a scris preşedinţilor altor 20 de republici americane pentru a le propune să se reunească la Buenos Aires, cu acordul ministrului argentinian al Afacerilor Externe, Saavedra Lamas. Lamas, care tocmai obţinuse Premiul Nobel pentru Pace, era adeptul unei politici de susţinere a Societăţii Naţiunilor şi se temea că intensificarea panamericanismului dăuna organizaţiei de la Geneva. Dimpotrivă, Cordell Hull, decepţionat de eşecurile Societăţii Naţiunilor, voia să consolideze panamericanismul. El era, de asemenea, îngrijorat de activitatea naziştilor printre cei 1 500 000 de emigranţi germani, rezidenţi în America de Sud, de propaganda lor dirijată împotriva Statelor Unite, de acordurile bilaterale destinate să înlăture comerţul Statelor Unite în republicile latinoamericane, de rolul preponderent al companiilor aeriene germane în America Latină. Preşedintele Roosevelt sosi el însuşi la Buenos Aires pe crucişătorul *Indianapolis*. El s-a bucurat de o primire triumfală din partea preşedintelui Justo şi a unei mulţimi de 500 000 de persoane şi a deschis conferinţa la 1 decembrie 1936.

Aceasta avea drept scop asigurarea menţinerii păcii în America. Cordell Hull propunea ca, în caz de ameninţare cu războiul în emisfera occidentală, miniştrii Afacerilor Externe din ţările americane să aibă consultări. În acest scop, se crea, un „comitet consultativ interamerican" permanent. Saavedra Lamas se opunea cu tărie acestei propuneri care, spunea el, obstrucţiona acţiunea Societăţii Naţiunilor. El refuza, de asemenea, ideea unei politici complete de neutralitate implicînd embargoul armelor destinate beligeranţilor, de vreme ce Societatea Naţiunilor autoriza trimiterea armelor la popoarele victime ale agresiunii. Propunerea lui Cordell Hull eşuă. S-a ajuns la o declaraţie de solidaritate, stabilindu-se că orice act contrar păcii, ameninţînd un stat american, le afecta pe toate celelalte; se prevedea în acest caz o consultare. Dar, spre

deosebire de proiectul lui Cordell Hull, această consultare nu avea caracter automat şi nu a fost creat nici un organism permanent. Se repeta angajamentul luat la Montevideo de a nu interveni în afacerile interne sau externe ale altui stat. Pe scurt, rezultatele erau slabe.

Conferinţa de la Lima (1938)

Un anumit progres a fost atins doi ani mai tîrziu, la cea de-a opta conferinţă panamericană normală, ţinută, potrivit prevederilor, la Lima, între 9 şi 27 decembrie 1938. Şi acolo, ministrul Afacerilor Externe argentinian, care nu mai era Lamas, ci José Maria Cantilo, a încercat să facă să eşueze propunerile lui Cordell Hull şi a evitat să conducă el însuşi delegaţia argentiniană. Dar, în timp ce Lamas era susţinut de preşedintele argentinian Justo, succesorul acestuia, Ortiz, se ralia majorităţii punctelor de vedere ale lui Cordell Hull. În final, numeroase declaraţii au fost votate în unanimitate. Cea mai importantă dintre toate, cunoscută sub numele de „declaraţia de la Lima", afirma solidaritatea republicilor americane, hotărîrea lor de a-şi apăra suveranitatea contra oricăror intervenţii străine, şi decidea ca ţările americane să se consulte, în caz de ameninţare împotriva păcii, securităţii şi integrităţii teritoriale a vreunei republici americane. Era suficient ca unul dintre miniştrii Afacerilor Externe să declare necesară această consultare pentru ca să aibă loc o reuniune a miniştrilor Afacerilor Externe din cele 21 de republici americane. Cordell Hull nu a reuşit să determine adoptarea unei decizii cu privire la o întîlnire regulată a miniştrilor din doi în doi ani. Miniştrii, de fapt, au fost nevoiţi să se reunească de trei ori în timpul războiului: în Panama (23 septembrie 3 octombrie 1939) cu ocazia declanşării războiului în Europa, la Havana (21 - 30 iulie 1940) după înfrîngerea Franţei, şi la Rio de Janeiro (15 - 28 ianuarie 1942), după Pearl Harbor.

Printre declaraţiile votate la Lima, le vom remarca pe aceea care condamna rasismul şi pe aceea care denunţa activitatea politică a grupurilor străine – mai ales, germane – în emisfera occidentală.

Astfel, în timp ce se refăcea solidaritatea americană, avea loc o mişcare foarte lentă care, de la o neutralitate riguroasă, făcea să se ajungă la sprijinirea, de către ţările americane şi mai ales de către SUA, a democraţiilor occidentale contra Axei. În 1939, mai era mult pînă la un sprijin explicit. Neutralitatea şi izolaţionismul erau, încă, preponderente.

III. Expansiunea japoneză şi începuturile războiului împotriva Chinei (1934 – 1939)

Japonia, fără a avea un guvern fascist propriu-zis, era dominată din ce în ce mai mult de tendinţele expansioniste şi imperialiste. Această atitudine se manifesta mai ales pe două planuri: cursa înarmărilor navale şi războiul contra Chinei.

Înarmările navale

Pe plan naval, Japonia era semnatară a acordurilor de la Washington (1922) şi de la Londra (1930). Primul fixa la trei cincimi proporţia cuirasatelor şi a portavioanelor japoneze în raport cu navele de acelaşi tip engleze sau americane. Al doilea, care privea crucişătoarele şi distrugătoarele, fixa proporţia la 3,5/5 pentru navele mici şi la 3/5 pentru crucişătoarele grele. În timp ce Anglia mai avea puţin şi atingea limitele fixate, cu un număr mare de nave vechi, şi Japonia îşi extindea construcţiile navale astfel încît să atingă 95% din ceea ce îi era acordat, Statele Unite nu aveau în 1933 decît 65% din tonajul ce le era alocat. Roosevelt, care fusese secretar de stat la Marină în timpul lui Wilson, şi secretarul american al Marinei, Swanson, susţinuţi de Cordell Hull, îşi anunţau dorinţa de a continua construcţiile navale pînă la limitele permise. Această atitudine încuraja Japonia să se debaraseze de piedica tratatelor şi bugetul naval al acestei ţări s-a dublat între 1931 şi 1934. Pe de altă parte, o conferinţă trebuia să se reunească la Londra, în 1935, pentru a discuta despre armamentele navale. Conducătorii japonezi deciseră să revendice paritatea cu Statele Unite şi Marea Britanie şi, în caz de neacceptare, să denunţe acordurile cu Washingtonul şi Londra, ceea ce însemna reluarea cursei înarmărilor navale. Cu toate că Roosevelt hotărîse să facă un gest de conciliere, transferînd flota americană din Pacific în Atlantic, în aprilie 1934, ministrul japonez al Afacerilor Externe, Hirota, anunţa oficial la 18 septembrie că Japonia decisese să denunţe Tratatul de la Washington. În octombrie, începeau la Londra întrevederile preliminare în cursul cărora Japonia cerea paritatea navală, fixarea unui tonaj limită, posibilitatea de a construi, în aceste limite, nave din toate categoriile. Era, ziceau negociatorii niponi, o chestiune de prestigiu. Statele Unite şi Anglia, obligate să-şi repartizeze flota pe mai multe oceane, refuzau cu tărie să accepte paritatea. În aceste condiţii, la 29 decembrie 1934, la zece zile după sfîrşitul întrevederilor preliminare, Japonia declara că la 31 decembrie 1936 va renunţa la limitele fixate de Tratatul de la Washington.

Conferinţa navală de la Londra

Conferinţa navală de la Londra a avut loc între 9 decembrie 1935 şi sfîrşitul lui martie 1936. Ea reunea Statele Unite, Regatul Unit, Franţa, Japonia şi Italia. Auspiciile nu erau deloc favorabile, mai ales că războiul italo-etiopian era în desfăşurare şi că Anglia, fără să consulte pe celelalte puteri, semnase, la 18 iunie 1935, un tratat naval cu Germania. Din nou, japonezii, încă de la începutul conferinţei, au cerut paritatea. Şi din nou s-au lovit de obiecţiile americane şi engleze. La 15 ianuarie, celelalte puteri, altele decît Japonia, refuzau să fie de acord cu solicitările japoneze. Japonia se retrase, menţinînd doar un singur observator. Retragerea Japoniei reducea rezultatele şi efectul conferinţei. Ea s-a încheiat în martie 1936, după ce se convenise asupra limitării calibrului tunurilor de pe cuirasate la 14 inci, asupra reducerii de la 27 000 la 23 000 a

tonajului limită al portavioanelor şi la 2 000 a tonajului maxim al submarinelor. Dar era evident că, mai devreme sau mai tîrziu, cursa înarmărilor navale va fi reluată, urmînd cursa înarmărilor terestre.

Reluarea expansiunii în China

Timp de aproape doi ani, armistiţiul de la Tang Ku (31 mai 1933) dintre Japonia şi China a fost menţinut, în linii mari.

Dar Japonia, care profita de situaţie pentru a organiza pe baze solide ocuparea statului Manciuko, era din ce în ce mai îngrijorată să vadă guvernul naţionalist chinez, condus de Ciang Kai-şi, străduindu-se să modernizeze China pentru a-i asigura independenţa. Dacă se ajungea la aceasta, ar fi fost sfîrşitul visurilor japoneze în Extremul Orient şi, mai devreme sau mai tîrziu, ar fi însemnat o gravă ameninţare la adresa Japoniei şi a cuceririlor deja întreprinse. De asemenea, începînd din primăvara anului 1935, sub pretextul că guvernatorul provinciei chineze Hopei sprijinise o revoltă a ţăranilor din Jehol, îndreptată împotriva forţelor de ocupaţie japoneze, acestea au invadat zona demilitarizată; la 29 mai, a fost semnat un acord între generalul Ho şi generalul japonez Omezu. Trupele chineze au evacuat Hopei unde a fost instalată o administraţie a Japoniei. În iunie 1935, un incident asemănător a permis japonezilor să ocupe Mongolia interioară, la nord de Jehol. Încă o dată a fost semnat un acord local cu autorităţile chineze şi trupele chineze au evacuat provincia. În august, ministrul Afacerilor Externe japonez, Hirota, propune Chinei semnarea unui acord prin care aceasta să recunoască existenţa statului Manciuko şi să se alieze cu Japonia în lupta împotriva comuniştilor. Cian Kai-şi a refuzat. Japonezii au trecut la constituirea unui fel de stat autonom, compus din Ciahar şi din Suiyuan, în Mongolia interioară, sub autoritatea aparentă a unui prinţ tătar. Ei au răspîndit, de asemenea, ideea că această guvernare autonomă putea fi extinsă asupra celor trei provincii chineze: Hopei, Cian Si şi Shantung. Ar fi fost creat un nou stat, aidoma aceluia numit Manciuko. Dar aceste zvonuri erau premature; guvernul japonez, îngrijorat de faptul că Cian Kai-şi trimisese 150 000 de oameni la frontiera de sud a acestor provincii şi temîndu-se, fără îndoială, şi de un război împotriva Rusiei, îl demise pe generalul Doihara, care era responsabil de toată această situaţie.

Negocierile cu URSS

URSS urmărea cu multă îngrijorare progresele extinderii japonezilor. A încercat să fie conciliantă şi a recunoscut noul stat Manciuko. Negocierile întreprinse în 1933 aveau să ducă la semnarea unui acord, la 23 martie 1935, cu privire la Căile Ferate din Estul Chinei. URSS îşi cedase drepturile pentru această cale ferată, construită cu 40 de ani în urmă de Rusia, în schimbul unei indemnizaţii de 140 de milioane de yeni, plătibili pentru 2/3 din sumă în mărfuri, şi o compensaţie pecuniară pentru angajaţii ruşi concediaţi. Totuşi, în octombrie 1935, au avut loc grave incidente la frontiera dintre Manciuko şi Siberia, între trupele sovietice şi patrulele manciuriene comandate de ofiţerii japonezi. Mai

la vest, în martie 1936, trupe japoneze, venind din Mongolia interioară, pătrunseseră în Mongolia exterioară, luptînd contra trupelor mongole. Ca rezultat, la 12 martie 1936, a avut loc semnarea unui tratat de asistenţă între URSS şi Republica Populară Mongolă, constituită în mai 1924.

La 27 noiembrie 1935, expansiunea japoneză a reînceput. Trupele japoneze au pătruns în regiunile Pekin şi Tientsin. Garnizoanele chineze au rămas pe loc, iar Cian Kai-şi, din cauză că nu-şi terminase pregătirile, preferă să accepte starea de fapt. Ne putem da seama că această situaţie era extrem de periculoasă, pacea depinzînd de cel mai mic incident posibil între soldaţii ostili care locuiau în zonele învecinate. Cian Kai-şi era totuşi din ce în ce mai hotărît să reziste.

Pactul anticomintern

La 25 noiembrie 1936, a fost semnat pactul anticomintern între Germania şi Japonia. Acest tratat avea, teoretic, drept scop organizarea apărării contra propagandei comuniste. În fapt, tratatul semnifica faptul că Germania, în ciuda progreselor comerţului său cu China, recunoştea expansiunea japoneză în această ţară. În pofida dezminţirilor semnatarilor, ştim astăzi, din surse japoneze, că exista un acord secret anexat acestui pact. Articolul 1 prevedea că, dacă una dintre cele două ţări era ameninţată sau atacată de URSS, fără provocări, cealaltă nu va sprijini URSS şi vor fi organizate consultări. Articolul 2 afirma că nici unul, nici celălalt dintre semnatari nu va încheia un acord politic cu Uniunea Sovietică fără consimţămîntul celuilalt.

În semn de protest, URSS hotăra să se apropie de China şi cerea Partidului Comunist Chinez să pună capăt războiului civil pe care îl ducea în regiunea Yenan şi să ofere o „colaborare amicală" guvernului Gomindanului în lupta contra Japoniei. Pe de altă parte, Marea Britanie, după lungi negocieri, conduse de Frederic Leith Ross, la Shanghai, şi după o reformă monetară chineză, acceptă, în primăvara anului 1937, să dea credite Chinei pentru construcţia de căi ferate.

Începutul războiului chino-japonez

În 1937, expansiunea japoneză în China a suferit o transformare profundă. În loc să-şi continue politica de cuceriri treptate, Japonia a întreprins un război care, deşi nedeclarat, a prezentat dintru început caracteristicile unei lupte necruţătoare. Cum se explică acest reviriment? Pentru a-i proteja pe japonezii aflaţi în China, pentru a le proteja investiţiile şi a determina China să accepte o cooperare economică, spuneau, în 1937, conducătorii japonezi. În realitate, Japonia dorea să stabilească un adevărat protectorat asupra Chinei, să o împiedice să se industrializeze, să-şi creeze o armată puternică, să trezească sentimentele naţionale ale locuitorilor săi. Este de remarcat faptul că, în mai multe rînduri, după declanşarea războiului, reprezentanţii japonezi din străinătate declarau că ţara lor nu încerca să anexeze nici o parte din teritoriul chinez. În realitate, sistemul utilizat în Manciuko se dovedea a fi foarte practic. Idealul lor era de a-l înlocui pe Cian Kai-şi printr-o pseudoguvernare chineză fidelă Japoniei.

Războiul din China s-a declanşat în urma unui incident survenit în apropiere de Pekin. 7 000 de soldaţi japonezi erau postaţi în vecinătatea oraşului. În cursul nopţii de 7 iulie 1937, o companie japoneză care făcea manevre aproape de Oüanping, la sud-vest de Pekin, a devenit ţinta tirurilor soldaţilor chinezi aflaţi în oraş. Acesta a fost ocupat imediat. Cian Kai-şi trimise întăriri; japonezii la fel. Dar, pentru a le lăsa timp să sosească, japonezii a iniţiat negocieri. La 17 iulie, Japonia adresa o notă prin care se opunea sosirii forţelor de întărire chineze, cerînd retragerea trupelor chineze din Hopei şi refuzînd, pentru viitor, orice intervenţie a guvernului chinez în administrarea provinciei. La 19 iulie, Cian Kai-şi a refuzat şi nu a acceptat să negocieze decît dacă trupele nipone evacuau, în prealabil, poziţiile cucerite la 7 iulie. Comandantul-şef al japonezilor, decis să întreprindă o acţiune de mare anvergură, a întrerupt imediat tratativele. La 25 iulie, el a adresat un ultimatum comandantului chinez, cerînd evacuarea Pekinului. Pe 26, japonezii începeau ostilităţile, fără a fi declarat, în prealabil, război. Nici guvernul chinez nu a făcut vreo declaraţie de război, pentru că, după spusele ambasadorului chinez în Statele Unite, Wang, „Japonezii erau piraţi şi o declaraţie de război, conform dreptului internaţional, ar fi dat acţiunii lor o aparenţă de legalitate".

Războiul

Nu vom descrie operaţiunile militare. Este suficient să amintim că, de la Pekin, cucerit în două zile, forţele japoneze s-au îndreptat către sud şi că, în august, alte trupe au fost debarcate aproape de Shanghai, iar oraşul chinez a fost cucerit pe 27 octombrie. De acolo, japonezii au mărşăluit spre vest, ajungînd la Yang-Ţe-Kiang, au cucerit Nankinul la 14 decembrie şi oraşul Hankeu în octombrie 1938. Au avut loc alte două debarcări majore, una în Şantung la 10 ianuarie 1938 şi cealaltă la Canton, cucerit la 21 octombrie 1938. Ciang Kai-şi şi-a transferat guvernul la Ciun King, în Sî Ciuan, pe înălţimile Yang Ţe-Kiang de sus şi de acolo, într-o zonă bogată şi populată, separată de restul Chinei printr-un şir de munţi, a condus o rezistenţă înverşunată, în timp ce peste tot se organizau gherile. În martie 1938, chinezii obţineau o mare victorie terestră la Taier Şuang, în Shantung; la 29 aprilie, a avut loc o bătălie aeriană deasupra oraşului Hankeu. Aceste victorii erau, desigur, lipsite de perspectivă, dar au ridicat moralul chinezilor şi, pe de altă parte, au convins Japonia că nu-şi putea învinge adversarii decît dacă aceştia nu mai primeau arme şi muniţii din străinătate. Să remarcăm faptul că, începînd din 1939 şi pînă în 1944, campania japoneză în China a încetinit. Japonezii nu au desfăşurat noi ofensive şi s-au mulţumit să lărgească zonele cucerite. Mai mult decît o victorie militară, guvernul japonez, condus din iulie 1937 pînă în ianuarie 1939 de prinţul Konoye, încerca să-şi învingă adversarii prin încercuire, tăind una după alta căile de aprovizionare cu arme şi muniţii. Acestea ajungeau în China astfel:

– prin porturile rămase libere – dar marina japoneză exercita o blocadă din ce în ce mai eficace;

– pe calea ferată Tonkin – Yunnan Fu.

Tonkinul era sub suveranitate franceză; trebuia aşteptată înfrîngerea Franţei, pentru ca Japonia să poată închide această cale. În prealabil, Japonia ocupase insula Hainan şi insulele Spratly (februarie şi martie 1939), ajungînd la porţile Tonkinului;

– pe ruta Birmania, deschisă în 1940 după lucrări considerabile;

– mai ales dinspre URSS, prin Mongolia exterioară şi prin Sin Kiang.

Tentativele de pace

Continuînd lupta, guvernul prinţului Konoye a făcut cunoscute Chinei, în două rînduri, condiţiile sale de pace:

1. În decembrie 1937, înaintea atacului de la Nankin. Japonia pretindea avantaje economice considerabile (exploatarea unei părţi a bogăţiilor chinezeşti, scăderea tarifelor vamale numai în favoarea Japoniei). Se cerea stabilirea unei zone demilitarizate în China de Nord – în realitate, sub control japonez – şi autonomia Mongoliei interioare. Se solicita adeziunea Chinei la pactul anticomintern. Cian Kai-şi a respins propunerile din 1937.

2. La 22 decembrie 1938, japonezii au propus cam aceleaşi condiţii. Ei au cerut ca înainte de orice negociere guvernul lui Cian Kai-şi să fie răsturnat. Nu mai vorbeau despre autonomia Mongoliei interioare, dar aveau o nouă cerinţă: menţinerea temporară a garnizoanelor nipone în anumite regiuni ale Chinei. Aceste propuneri nu au avut nici un succes.

Rămînea metoda instalării unui guvern – satelit. Japonezii creaseră în teritoriile ocupate de ei un partid al reînnoirii (*Hsiu Min Hui*), copiat pe modelul Gomindan. Acest partid avea însă o influenţă redusă. În 1938, au fost întreprinse negocieri cu un om politic important, Wang Sin-wei. Acesta a plecat din Chin King la Hong-Kong la 28 decembrie 1938 şi a fost expulzat din Gomindan. După lungi tratative, el accepta să înfiinţeze la Nankin, la 30 ianuarie 1940, un guvern central al Republicii Chineze, devotat japonezilor, care a intrat în funcţiune în martie; în schimb, la 30 noiembrie al aceluiaşi an, Japonia şi-a luat angajamentul să respecte suveranitatea Chinei. Armata japoneză putea întreţine garnizoanele din China de Nord, în Mongolia interioară şi în marile porturi, timp de 2 ani după înfrîngerea lui Cian Kai-şi. După aceea, ea părăsea ţara. Esenţialul pentru Japonia era să transforme China într-un stat vasal.

Rezistenţa lui Cian Kai-şi dejuca acest plan. Foarte repede, s-a observat că influenţa lui Wang Sin-Wei era extrem de slabă şi că, fără sprijinul forţelor nipone, el nu va întîrzia să se prăbuşească.

Atitudinea Statelor Unite

Care a fost atitudinea marilor puteri faţă de aceste evenimente? Războiul din China era, în mod incontestabil, provocat de o agresiune japoneză; Japonia practica o politică contrară atît „Tratatului celor nouă puteri" semnat la Wash-

ington, în 1922, cît şi Pactului Briand-Kellogg. Această agresiune nu putea fi oprită decît printr-o acţiune comună a puterilor interesate, în special a Angliei şi Statelor Unite. În 1937, URSS se confrunta cu dificultăţi interne serioase. La 1 iunie 1937, puţin înaintea declanşării războiului, Cordell Hull îi adusese la cunoştinţă noului prim-ministru englez, Chamberlain, faptul că Statele Unite erau ostile oricărei acţiuni comune concertate. Din 16 iulie, cu acordul lui Roosevelt, Hull a comunicat tuturor guvernelor lumii o declaraţie abstractă, enumerînd principiile care trebuia, după opinia sa, să stea la baza politicii externe a naţiunilor.

Şaizeci de state vor adera, printre care Germania, Italia şi Japonia. Doar Portugalia a făcut obiecţia că era regretabil „să se încredinţeze soluţionarea gravelor probleme internaţionale unor formule vagi".

Guvernul american înţelegea însă să rămînă la aceste formule. La 20 iulie, el a refuzat o propunere britanică de mediere aliată, la care să participe Statele Unite, Marea Britanie şi Franţa. El s-a mulţumit cu o intervenţie comună cu britanicii, germanii, francezii şi italienii, la 10 august, pentru a împiedica ostilităţile în regiunea Shanghai. Această intervenţie n-a avut nici un efect. O mare parte a opiniei publice americane reclama, de altfel, retragerea a 2 500 de soldaţi americani staţionaţi în China şi evacuarea civililor. Atunci cînd, la 12 decembrie 1937, navele de război americană *Panay* şi britanică *Laybird* au fost bombardate şi trei petroliere americane au fost scufundate de aviaţia japoneză, această mişcare s-a accentuat.

Pe de altă parte, preşedintele Roosevelt, profitînd de faptul că războiul nu fusese declarat, s-a abţinut să aplice legea neutralităţii, care ar fi împiedicat Statele Unite să furnizeze arme Chinei şi, în virtutea clauzei *Cash and Carry*, ar fi favorizat Japonia, singura care avea flotă, pentru cumpărarea de material şi produse non-militare. Astfel, Statele Unite se mulţumeau să condamne moral agresiunea japoneză şi să continue să-i trimită arme lui Cian Kai-şi.

Societatea Naţiunilor şi Conferinţa de la Bruxelles

Societatea Naţiunilor a avut o atitudine ezitantă. China îi adresase un apel la 12 septembrie 1937. La 23 septembrie, Societatea Naţiunilor însărcina Comisia consultativă a Extremului Orient, creată în 1933, să studieze problema. Apoi, la 6 octombrie, ea a adoptat o rezoluţie, denunţînd acţiunea japoneză ca fiind contrară Tratatului celor nouă puteri şi Pactului Briand-Kellogg, dar evitînd să declare Japonia drept agresor sau să voteze sancţiuni. Societatea Naţiunilor sugera că semnatarii Tratatului celor nouă puteri să se reunească într-o conferinţă pentru a studia mijloacele de a opri conflictul.

Această conferinţă a avut loc la Bruxelles între 3 şi 24 noiembrie 1937. Din cei nouă semnatari, doar Japonia refuzase să ia parte. Italia – care în cursul aceleiaşi conferinţe, aderase la 6 noiembrie, la pactul anticomintern – a refuzat să voteze rezoluţia finală. Preşedinţia se mulţumea să „reafirme cu tărie

principiile Tratatului celor nouă puteri". Nici Franţa, interesată să obţină de la Japonia o garanţie cu privire la Indochina, nici Anglia lui Chamberlain, nici Statele Unite nu doreau să intervină.

Atitudinea Uniunii Sovietice

URSS se mulţumea să-şi apere frontierele şi pe cele ale Mongoliei exterioare. Ea semna cu China, la 21 august 1937, un pact de neagresiune. Uniunea Sovietică a furnizat Chinei material de război prin Mongolia exterioară, apoi, cînd japonezii ocupară regiunea Kalgan, prin Sin Kiang.

Chiar de la începutul anului 1938, japonezii au protestat împotriva acestor furnizări de arme şi s-au produs diferite incidente, mai ales în legătură cu pescăriile japoneze din Sahalin. Au avut loc incidente grave: aşa-numitul „război din Ciangkufeng" sau „de la lacul Hasan". La 11 iulie 1938, sovieticii, bazîndu-se pe un tratat din 1886, au ocupat o regiune colinară, situată în zona de frontieră dintre Provincia maritimă, Manciuko şi Coreea. Guvernul japonez a protestat imediat şi, cînd Litvinov a respins protestul, a ordonat trupelor nipone să-i atace pe sovietici (31 iulie).

După cum a remarcat Litvinov, nu era vorba despre un simplu incident de frontieră, gărzile de frontieră neavînd în mod obişnuit artilerie grea la dispoziţia lor. La 10 august, el propunea un armistiţiu, cele două tabere urmînd să rămînă pe poziţiile lor şi frontiera fiind apoi fixată de o comisie compusă din doi japonezi, doi sovietici şi un mediator neutru, ales de comun acord. Japonezii vor accepta armistiţiul, dar nu şi o nouă demarcare a frontierelor, şi operaţiunile încetară. Ruşii pierduseră 263 de oameni.

Armistiţiul nu ameliora relaţiile dintre cele două ţări şi în discursul pe care l-a pronunţat la congresul partidului comunist în martie 1939, Stalin denunţa politica agresivă a Japoniei şi se declara împotriva sistemului de „non-intervenţie", aşa cum era practicat de către occidentali. Un nou incident s-a produs, începînd din mai 1939, la frontiera dintre Mongolia şi Manciuria, la est de lacul Buir. Acolo, forţele japoneze şi cele manciuriene vor disputa un teritoriu cu forţele sovieto-mongole. Lupta, în cursul căreia fuseseră angajate numeroase tancuri şi avioane, s-a prelungit pînă la declanşarea războiului în Europa. La 16 septembrie 1939, a fost încheiat un armistiţiu. Operaţiunile fuseseră mai favorabile pentru sovietici decît pentru japonezi. Este interesant să notăm că nici războiul din Ciangkufeng, nici cel de la lacul Buir nu fuseseră considerate de natură să provoace un conflict general între Japonia şi URSS. Fără îndoială, aceasta ţinea de dorinţa celor două ţări de a nu-şi sacrifica interesele esenţiale care pentru URSS se găseau în Europa şi pentru Japonia priveau China şi Oceanul Indian.

Anul 1939 a văzut declanşîndu-se o evoluţie sensibilă atît în politica americană, cît şi în politica japoneză.

IV. Conflictul dintre Japonia şi Statele Unite şi ruperea relaţiilor (1939-1941)

De partea americană, izolaţionismul pierdea teren. O puternică tendinţă a opiniei publice, condusă de fostul secretar de stat Henry L. Stimson şi de diverse ziare, ca *Washington Post* şi *New York Times,* susţinea ideea că trebuie să se facă distincţia între agresor şi victimă şi să nu se mai practice o neutralitate oarbă. Mulţi americani erau iritaţi văzînd că Japonia bombarda populaţii civile. În iunie 1938, Cordell Hull propusese un „embargo moral" asupra avioanelor, pieselor de avioane şi bombelor destinate ţărilor care bombardau oraşele, acest apel fiind larg respectat. În primăvara anului 1939, Key Pittman, preşedintele Comitetului Afacerilor Externe din Senat, a introdus o rezoluţie care permitea preşedintelui, dacă acesta considera necesar, să întrerupă întregul comerţ cu Japonia. Roosevelt şi Cordell Hull, pentru a evita o confruntare ce risca să agraveze tensiunile internaţionale, au preferat să acţioneze în virtutea propriei lor autorităţi şi, la 26 iulie 1939, au amintit că tratatul comercial între SUA şi Japonia urma să expire peste şase luni, ceea ce le permitea să controleze, după această dată, comerţul cu Japonia şi chiar, după caz, să-l suspende.

Evoluţia politicii japoneze

De partea japoneză, cabinetul, condus de prinţul Konoye, considerat oarecum favorabil Statelor Unite ale Americii, a demisionat în ianuarie 1939 şi a fost înlocuit cu guvernul Hiranuma, cu Arita la Ministerul Afacerilor Externe. Aceasta însemna o apropiere de Italia şi Germania. Aceste două ţări, cum ştim, au semnat Pactul de Oţel în mai 1939. Va adera Japonia la această alianţă sau se va mulţumi cu termenii mai vagi ai pactului anticomintern, pe care îl semnase în noiembrie 1936? Hiranuma ezita. În mai, el a propus în zadar Statelor Unite ale Americii să se alăture Japoniei într-o tentativă de menţinere a păcii în Europa. Era foarte îngrijorat să-i vadă pe americani denunţînd tratatul comercial. În realitate, Japonia era foarte satisfăcută de pactul anticomintern. Ameninţarea pe care Hitler o exercita asupra Occidentului împiedicase democraţiile să ajute China în lupta sa împotriva Japoniei. Din contră, Hitler era destul de nemulţumit şi ar fi vrut să pună capăt războiului chino-japonez sau, cel puţin, să aibă promisiunea unui tratament privilegiat pentru comerţul german în China. Guvernul Konoye acceptase, în august 1938, ideea de a adera la o alianţă defensivă cu Germania şi Italia, propusă de generalul Oshima, ataşat militar japonez la Berlin (devenit ambasador, începînd din octombrie 1938), dar cu condiţia ca acest tratat să nu fie îndreptat decît împotriva URSS, ceea ce nu-i convenea lui Hitler.

Armata japoneză dorea o alianţă mult mai generală. Arita se opunea acesteia, ca şi mediile financiare şi curtea imperială. Negocierile au continuat pînă în vara lui 1939, Oshima încercînd să obţină o alianţă, Arita încercînd să-i limiteze importanţa. Dar, la 21 august, von Ribbentrop i-a telefonat lui Oshima pentru a-l informa că era pe punctul de a pleca la Moscova pentru a semna un

pact cu Rusia Sovietică. Guvernul japonez a considerat acest pact o „trădare". Armata însăşi era nemulţumită. La 18 septembrie, în momentul în care triumful lui Hitler în Polonia era asigurat, Oshima prezenta la Berlin, cu oarecare întîrziere, un protest, destul de timid, al guvernului Hiranuma. Dar, la acea dată, Hiranuma a trebuit să-şi dea demisia şi un nou cabinet se constituise, condus de generalul Abe, cu amiralul Nomura la Ministerul Afacerilor Externe (30 august).

Declanşarea războiului în Europa determina SUA să-şi pregătească mai activ defensiva şi să-şi sporească producţia de armament. Aceasta necesita o limitare a exporturilor de materii prime către Japonia. La 26 septembrie, Roosevelt cerea industriaşilor americani să oprească exportul a unsprezece materii prime. La 3 noiembrie, Congresul revizuia legea de neutralitate, suprimînd embargoul asupra armelor şi muniţiilor. S-a impus ideea că Statele Unite, după cum declarase cîndva Theodore Roosevelt, trebuia „să vorbească încet, dar să aibă în mînă o bîtă groasă". În plus, Franţa şi Anglia, ocupate în Europa, nu puteau să acţioneze în Extremul Orient, ceea ce sporea responsabilitatea americanilor. La începutul anului 1940, SUA refuzau să reînnoiască tratatul comercial cu Japonia, preferînd, aşa cum propunea Hull, să lase această ţară în „incertitudine", în ciuda părerii ambasadorului Grew. Această politică a dus la căderea cabinetului Abe, pe care armata nu-l găsea destul de energic. Amiralul Yonai i-a succedat, Arita revenind la portofoliul Externelor (ianuarie 1940).

Proiectele de expansiune spre sud

În 1940, guvernul japonez se orienta deliberat către o politică de expansiune în mările de sud. Chiar înainte de invadarea Olandei şi a Franţei, pe 12 ianuarie, Japonia declara că renunţă la tratatul de arbitraj şi pace pe care îl semnase cu Ţările de Jos şi, la 22 februarie, a cerut să-i fie acordate avantaje comerciale în Indiile Olandeze şi facilităţi pentru stabilirea de uzine şi de muncitori japonezi în această ţară. Cordell Hull declara, la 17 aprilie, că SUA erau ostile oricărei schimbări politice în Indonezia şi, la 10 mai, propunea Angliei un demers comun pe acest subiect pe lîngă guvernul japonez, dar fără nici un angajament de a interveni dacă Indiile Olandeze erau ocupate*. Sursele japoneze dovedeau că în acel moment Japonia nu urmărea să ocupe colonia olandeză, ci se temea doar ca, după capitularea armatei olandeze din Europa, trupe străine să nu debarce în insule. În iunie, guvernul Indiilor Olandeze accepta să se angajeze să nu reducă exporturile către Japonia.

De fapt, Japonia s-a îndreptat mai întîi spre Indochina. La 18 iunie 1940, guvernul Yonai cerea mareşalului Pétain să permită unei misiuni militare japoneze să opereze în Indochina. Scopul era de a întrerupe traficul între Tonkin şi China lui Ciang Kai-şi. Guvernatorul general, generalul Catroux, acceptase să suspende

---

* Armata regulată americană, în iunie 1940 număra în total 230 000 oameni şi 13 500 ofiţeri. În plus campania electorală era în plină desfăşurare. „Legea pentru întărirea apărării naţionale" fusese votată în iunie.

mişcarea materialului de război. Dar asta nu le era de ajuns japonezilor. La 20 iunie, Franţa accepta sosirea unei misiuni japoneze de observatori. Pe de altă parte, Japonia cerea Angliei să-şi retragă trupele de la Shanghai, să închidă frontiera cu Hong-Kong şi şoseaua către Birmania. Churchill solicita în van sprijinul efectiv al SUA. La refuzul lor, la 17 iulie, a fost semnat un acord anglo-japonez, care suspenda pentru 3 luni transportul către China de material de război provenind din Birmania şi Hong-Kong. La 29 iunie, Arita, ministrul japonez al Afacerilor Externe, a rostit un grandios discurs în care a declarat că exista o legătură naturală între Asia Extrem-Orientală şi ţările de la mările din sud. Era nevoie, după el, de o „forţă de stabilitate" în aceste regiuni, pentru a le asigura „coprosperitatea". Pe scurt, o nouă ordine era necesară în Extremul Orient. Acest program, adăuga el, va fi realizat prin „mijloace paşnice". Această ultimă frază a nemulţumit armata, care a considerat cabinetul Yonai prea pacifist şi l-a obligat să demisioneze la 16 iulie. Prinţul Konoye a acceptat să constituie un nou guvern, cu o orientare mult mai războinică, cu Matsuoka la Afaceri Externe şi generalul Tojo la Ministerul de Război. Doar ministrul Marinei, Yoshida, se opunea eventualităţii unui război între Japonia şi puterile anglo-saxone. Dar constituirea noului cabinet era încă un pas spre ruptură. Un program secret elaborat de noul guvern prevedea:

– să grăbească sfîrşitul războiului în China;

– să rezolve problema „noii ordini" a ţărilor asiatice şi, în acest scop, să se apropie de Germania şi Italia şi să adopte o atitudine mai dură cu privire la China, Hong-Kong şi concesiunile străine în China.

Ocuparea Tonkinului şi riposta americană

Primele măsuri au fost luate imediat. Pe 1 august, Japonia a adresat un ultimatum guvernului de la Vichy, cerînd dreptul de a trimite trupe în Tonkin şi de a-i controla aerodromurile. Sub presiunea germană, guvernul francez a cedat. Pe 29 august, a fost semnat la Tokio un acord care garanta Japoniei ceea ce ceruse şi care recunoştea „interesele preponderente ale Japoniei în Extremul Orient atît în domeniul economic, cît şi în cel politic". În schimb, Japonia promitea să respecte suveranitatea franceză asupra Indochinei. La 15 septembrie, generalul japonez Nishihara, care considera acordul ca fiind insuficient şi cerea pe deasupra şi baze navale, a adresat un ultimatum amiralului Decoux, care îi succedase la 20 iulie generalului Catroux, în calitate de înalt comisar francez în Indochina, şi a anunţat că trupele sale trecuseră frontiera tonkineză la 23 septembrie. Amiralul Decoux a trebuit să cedeze. Un acord militar a fost semnat la Hanoi încă de pe 23. Dar cîteva lupte scurte au avut loc aproape de frontiera chineză. În Indiile Olandeze a fost trimisă o misiune japoneză, care a cerut acordarea de privilegii economice mai ales în ceea ce priveşte exportul de petrol în Japonia. Susţinut de SUA şi Anglia, negociatorul olandez, Van Mook, a rezistat în faţa tuturor încercărilor.

În aceste circumstanţe, guvernul american a luat o serie de măsuri energice. În iunie 1940, a fost votată legea „asupra întăririi apărării naţionale". Conducerea politicii de embargo a fost încredinţată colonelului Russel L. Maxwell, aflat direct sub ordinele preşedintelui, după avizul consultativ al Departamentului de Stat. Începînd cu 2 iulie, preşedintele Roosevelt a pus sub licenţă exportul a trei grupe de produse, incluzînd aluminiul şi piesele de avion. Secretarul de la Finanţe, Morgenthau, dorea un embargo general asupra tuturor produselor petroliere şi pentru toate metalele. Secretarul de stat Hull era mult mai prudent. În final, Roosevelt semna, la 26 iulie, o proclamaţie supunînd unei licenţe exportul metalelor feroase, al petrolului şi benzinei de avion. La 19 septembrie, Roosevelt decise să oprească complet exportul de feroase, această decizie fiind anunţată la 26 septembrie. Era prima lovitură severă dată producţiei de război japoneze: mai mult de 50% din oţelul produs de Japonia era atribuit marinei şi armatei. Industria metalurgică japoneză era obligată să lucreze sub capacitatea ei. Aceasta nu i-a împiedicat pe conducătorii japonezi să-şi continue politica lor de expansiune teritorială.

Pactul tripartit

Japonia ripostă, semnînd, la Berlin, la 27 septembrie 1940, Pactul tripartit cu Germania şi Italia. De la instalarea sa, cabinetul Konoye era dispus să formeze o alianţă cu Axa şi dorea să fie recunoscută de către Germania predominanţa japoneză în „sfera extem-orientală". Von Ribbentrop voia în schimb avantaje concrete. El a trimis la Tokio, la sfîrşitul lui august, un înalt funcţionar, pe Stahmer. La 4 septembrie, patru principali miniştri japonezi, Konoye, Matsuoka, Tojo şi Yoshida elaborează propunerile japonezilor*: recunoaşterea reciprocă a „noii ordini" în Europa şi Asia şi a „spaţiilor vitale" japonez în Extremul Orient, german şi italian în Europa şi în Africa. Sfera japoneză se întindea pînă la Indii. Japonia era hotărîtă să utilizeze forţa pentru atingerea scopurilor, dar se străduia să păstreze pacea cu Statele Unite. Negocierile între Matsuoka şi Stahmer au început la 9 septembrie în cel mai mare secret. Delegatul german s-a arătat foarte conciliant. Alianţa a fost încheiată înainte de 19 septembrie şi semnarea a fost fixată pe 27 septembrie. Pe 25, von Ribbentrop l-a înştiinţat pe Molotov că această alianţă nu era dirijată contra URSS, ci contra „uneltitorilor americani". Tratatul era scurt. Japonia recunoştea dreptul Germaniei şi al Italiei să dirijeze stabilirea unei „noi ordini" în Europa (art. 1). Germania şi Italia recunoşteau, de asemenea, că Japonia dirija stabilirea unei „noi ordini" în Asia Orientală (art. 2). Cele trei ţări cooperau prin toate mijloacele politice, economice şi chiar militare, dacă una dintre cele trei ţări era atacată de o putere neimplicată în prezent în războiul european sau în conflictul chino-japonez (art.3). Cele trei ţări declarau că acest tratat nu afecta statutul politic existent între fiecare dintre ele şi URSS (art. 5). Conveniseră să se consulte pentru a şti cînd urma să fie aplicat articolul 3. Definiţia „noii ordini" rămînea foarte vagă.

* Se pare că împăratul şi Konoye fuseseră mai reticenţi decît Matsuoka şi Tojo.

Contrar pactului anticomintern, Pactul tripartit nu era dirijat contra URSS, ci contra Statelor Unite, arbitri ai situaţiei în Pacific, ca şi în Europa.

Dezvoltarea colaborării anglo-americane în Pacific

Începînd cu 27 septembrie 1940, guvernul american a devenit perfect conştient că un război cu Japonia era posibil. Problema era să ştie dacă trebuia să se pregătească pentru război prin stabilirea embargoului asupra produselor petroliere sau dacă era suficient, cum gîndea Hull, să pregătească planuri de rezistenţă coordonate cu britanicii. Aceştia au hotărît în octombrie, cu aprobarea americanilor, redeschiderea rutei din Birmania. Realegerea lui Roosevelt, la 5 noiembrie 1940, confirma tendinţa nouă în favoarea unei politici ferme. Nu a fost făcută nici o promisiune de a apăra Indiile Olandeze în caz de atac, în ciuda presiunii guvernului australian, dar ajutorul acordat Chinei a crescut, în dolari şi în avioane. La începutul lui 1941, aproape în fiecare săptămînă, noi produse erau adăugate la lista celor supuse unei licenţe. Avertismentele oficiale erau date oamenilor politici japonezi, potrivit cărora Statele Unite erau decise să susţină Anglia, chiar cu riscul unui război. Opinia publică, consultată prin sondaje, admitea din ce în ce mai mult această eventualitate. Pe scurt, cum spunea Herbert Feis: „politica americană pe timpul iernii... era o îmbinare de gesturi de avertisment, de măsuri de coerciţie crescută treptat, şi de invitaţii la dialog".

La 29 ianuarie 1941, s-au ţinut conferinţe secrete de stat-major între Anglia, Statele Unite şi dominioane, la Washington. O altă conferinţă, la Singapore, de la 21 la 27 aprilie, cu Australia şi Olanda, a elaborat un plan de apărare care a fost pus în aplicare după Pearl Harbor. Deciziile luate la Washington au fost de primă importanţă. În caz de intrare a Statelor Unite în război, era precizat că principalul efort militar american trebuia să se exercite pe Atlantic şi în Europa, Germania fiind principalul membru al Axei. Statele Unite urmau să-şi desfăşoare forţele în Atlantic şi în Marea Mediterană, astfel încît să elibereze forţele britanice pentru apărarea teritoriilor britanice din Extremul Orient. Flota americană din Pacific nu era însărcinată cu apărarea Singaporelui, cum doreau englezii, ci cu protecţia insulelor Hawaii, Filipine, Guam, Wake, cu posibilitatea de a face o diversiune în insulele Marshall şi Caroline. Acest plan a fost aprobat în mai şi iunie de către cele două guverne. Hull a refuzat propunerea britanică de a face o declaraţie comună pentru a avertiza Japonia despre intenţia celor două ţări de a reacţiona în caz de agresiune în Asia şi în Oceanul Indian. Aceasta nu l-a împiedicat pe secretarul de stat să încerce, în numeroase întîlniri (mai mult de 40) cu ambasadorul Nomura, să ajungă la un acord. Se pare că la aceste întîlniri Nomura fusese sincer, dar guvernul său nu-l susţinuse decît pe jumătate, iar Cordell Hull ştia acest lucru, pentru că englezii şi americanii cunoşteau codurile japoneze. Baza discuţiilor era un proiect potrivit căruia Statele Unite urmau să restabilească toate relaţiile lor comerciale cu Japonia şi să intervină ca mediatori pe lîngă Cian Kai-şi, dacă Japonia se angaja să nu folosească decît mijloace paşnice în mările de sud şi să nu ajute Germania decît dacă aceasta ar fi victima unei agresiuni.

Ezitările japonezilor (primăvara – 1941)

În primăvara lui 1941, Japonia se pregătea să ia decizii redutabile care urmau să ducă la război. Mai întîi, cabinetul japonez a aprobat principiul unei vizite a lui Matsuoka la Berlin şi la Moscova, pentru a obţine de la Germania definiţia precisă a zonei de influenţă japoneză şi pentru a semna un acord cu URSS care trebuia să armonizeze politica acestei ţări cu cea a puterilor Pactului tripartit. Guvernul japonez ignora intenţia lui Hitler de a ataca Rusia. Hitler accepta bucuros această perspectivă şi incita Japonia să intre imediat în război. Matsuoka, la ducere, a trecut prin Moscova; pe 23 martie, el le-a oferit lui Stalin şi lui Molotov un pact de neagresiune. Apoi, de la 27 martie la 4 aprilie, a avut lungi întrevederi cu Hitler şi von Ribbentrop. Aceştia au încercat să-l convingă că înfrîngerea englezilor era iminentă şi că Japonia avea interesul să ocupe imediat Singapore. Matsuoka, care nu avea puterea să ia o asemenea decizie, s-a mulţumit să declare că i se părea sigur un război între Statele Unite şi Japonia, dar nu putea fixa data. Pe de altă parte, Hitler a încercat să-l convingă să nu încheie un pact de neagresiune cu URSS care putea, spunea el, să devină un duşman. Dar, în ciuda amiralului Raeder şi a lui von Weizsäcker, el nu şi-a dezvăluit intenţiile agresive. La întoarcere, Matsuoka a trecut din nou prin Moscova. Acolo, Stalin, conştient fără îndoială de pericolul german, a abandonat toate condiţiile pe care le pusese la început pentru semnarea unui acord şi în special cererea de cumpărare a părţii de sud a Sahalinului; pe 13 aprilie, un pact de neutralitate valabil pe 5 ani a fost semnat la Moscova de către Matsuoka, pact de îndată aprobat de către guvernul japonez. Cele două ţări se angajau să rămînă neutre dacă una sau alta deveneau „obiect de ostilităţi din partea uneia sau mai multor altor puteri". Nu se spunea nimic cu privire la zonele de influenţă, nici despre atitudinea sovietică în legătură cu China. Hitler a fost foarte nemulţumit de semnarea acestui tratat.

Pe 21 aprilie, principalii conducători politici şi militari japonezi, convocaţi de Konoye, au decis să continue negocierile cu Statele Unite, dar punînd condiţii care, de fapt, făceau acordul imposibil. Două tendinţe se manifestau: aceea a armatei, favorabilă războiului imediat; aceea a prinţului Konoye şi a marinei, ostile unui război contra Statelor Unite şi contînd pe Roosevelt pentru a ajunge la o soluţionare a conflictului chino-japonez. Cît despre Matsuoka, întors la 22 aprilie, el dorea ca, în cazul unui război germano-rus, Japonia să lupte alături de Germania, lucru pe care i l-a împărtăşit şi ambasadorului german Ott. El a cerut, de asemenea, să se propună Statelor Unite un pact de neutralitate. Matsuoka părea să fie un spirit confuz şi plin de contradicţii. La 28 mai, el îi adresă lui Ribbentrop un mesaj prin care îi cerea să evite cu orice preţ un război contra Rusiei. Cînd Germania atacă Rusia la 22 iunie, Matsuoka ceru împăratului intrarea în război a Japoniei. Prinţul Konoye s-a opus.

Deciziile japoneze (iunie-iulie 1941)

Politica japoneză a fost clarificată la conferinţele din 25 iunie şi, mai ales, din 2 iulie, în care armata a reuşit să-şi impună poziţia. Conferinţa din 25 iunie hotăra o extindere a influenţei japoneze în Indochina şi Thailanda. Conferinţa din 2 iulie a respins ideea unei intervenţii alături de Germania, hotărînd să-l determine pe Cian Kai-şi să capituleze printr-o manevră dinspre sud. Pregătirile pentru un eventual război contra Statelor Unite şi Angliei erau terminate. Pe de altă parte, pentru a se debarasa de Matsuoka, cabinetul Konoye a demisionat la 16 iulie. El a fost reconstituit pe baze analoage, generalul Tojo rămînînd ministrul Războiului şi amiralul Tojoda preluînd conducerea Afacerilor Externe.

Primul rezultat al hotărîrilor din 25 iunie şi 2 iulie a fost ocuparea totală a Indochinei. Pe 22 septembrie 1940, Japonia obţinuse avantaje în Indochina de Nord. Ea a luat parte la lupta pe care Thailanda a purtat-o contra Franţei la 23 noiembrie 1940. Se ştie că, la 23 martie 1907, Siamul retrocedase Franţei provinciile Battambang şi Angkor, în Cambodgia. Thailanda dorea să recupereze aceste teritorii şi încă din 1936 nu şi-a ascuns voinţa de a-şi crea forţe militare puternice. Acesta a fost obiectul noului conflict. Trupele franceze şi marina au repurtat cîteva succese, dar presiunea japoneză nu a întîrziat să se exercite. În decembrie, a fost semnat un tratat de prietenie, apoi un tratat de alianţă între Japonia şi Thailanda. La 26 ianuarie 1941, Thailanda accepta medierea japoneză în conflict. Ameninţat de o intervenţie majoră, la 10 martie 1941, guvernul de la Vichy se resemna să cedeze cîteva teritorii cambodgiene şi laoţiene (provinciile Angkor, Battambang, Siem-Reap şi Sisophon). La 9 mai 1941, a fost semnat un tratat de pace franco-thailandez.

La sfîrşitul lui iunie 1941, cu sprijinul diplomaţiei germane, guvernul nipon a emis noi exigenţe privind Indochina. Pe 14 iulie, ambasadorul japonez la Vichy, Kato, îi cerea însuşi mareşalului Pétain dreptul de a ocupa opt noi aerodromuri, de a utiliza porturile Saigon şi golful Camranh ca baze navale şi libera circulaţie a trupelor japoneze în Indochina de Sud. În caz de refuz, armata a 20-a japoneză urma să le ocupe cu forţa.

În faţa acestei presiuni, combinată probabil cu cea a Berlinului, guvernul de la Vichy a cedat, iar acordul din 21 iulie aproba revendicările nipone. Japonia putea trimite trupele pe care le considera necesare în Indochina de Sud pentru „a colabora la apărarea acesteia", de fapt, pentru a ameninţa Singapore. Ocuparea s-a efectuat imediat, începînd cu China de Sud, unde trupele japoneze erau foarte numeroase.

Faţă de această situaţie foarte ameninţătoare, Marea Britanie şi Statele Unite au hotărît să reacţioneze energic. Deja, la 20 iunie, exporturile de produse petroliere provenind din toate porturile americane din Atlantic şi Golful Mexic au fost interzise, cu excepţia celor destinate ţărilor americane şi armatelor britanice. Au avut loc în iulie convorbiri anglo-americane pentru a studia represaliile care trebuia adoptate în caz că Japonia ar fi invadat efectiv Indochina. La 24 iulie, au fost aduse cîteva vase de război şi cîteva transporturi de trupe

japoneze au fost efectuate în sudul Indochinei. Pe 25, preşedintele Roosevelt dădea ordin să fie îngheţate toate fondurile japoneze din Statele Unite, ceea ce stînjenea considerabil achiziţiile japoneze, şi permitea guvernului să întrerupă eventualele exporturi de produse petroliere către Japonia. Această decizie a fost primită favorabil de generalul Marshall, şeful Statului-Major General. Roosevelt şi Churchill au apreciat că această măsură nu va determina Japonia să înceapă imediat războiul. Guvernul britanic, dominioanele, India şi Birmania au urmat imediat politica americană şi au pus fondurile japoneze sub control. Guvernul Indiilor Olandeze ar fi vrut să obţină asigurări că Statele Unite vor interveni dacă ţara va fi atacată, dar guvernul american a refuzat să-şi asume o asemenea responsabilitate.

De fapt, Japonia a putut continua să importe din Statele Unite produse petroliere improprii aviaţiei, în cantităţi egale cu cele cumpărate în 1935-1936.

Cu ocazia întîlnirii din Atlantic dintre Roosevelt şi Churchill, din august 1941, ameninţarea japoneză a constituit unul dintre principalele subiecte ale convorbirilor dintre cei doi oameni de stat. Churchill, mai pesimist decît înainte cu cîteva săptămîni în privinţa unei eventuale agresiuni japoneze, dorea să fie dat Japoniei un avertisment explicit; urmîndu-şi expansiunea spre sud, Japonia mărea considerabil riscul declanşării unui război general. Roosevelt a admis această sugestie, cu condiţia ca ea să fie exprimată în termeni moderaţi şi să fie însoţită de o ofertă de convorbiri bilaterale cu Japonia. Dar Cordell Hull a considerat că şi aşa, acest demers împingea Japonia către o poziţie extremă. De aceea, se mulţumi cu două avertismente separate. Unul de la Roosevelt anunţînd că, dacă un nou pas ar mai fi făcut de Japonia spre o politică de dominare prin forţă, „Guvernul Statelor Unite va fi obligat să ia imediat toate măsurile pe care le consideră necesare pentru salvgardarea drepturilor şi a intereselor legitime ale Statelor Unite". Celălalt, de la Churchill, declara după cîteva zile că, dacă eforturile răbdătoare ale Statelor Unite eşuează, Marea Britanie se va ralia „fără ezitări Statelor Unite".

Ultimele negocieri şi eşecul lor

Guvernul japonez, care dorea să propună întrevederi personale între Konoye şi Roosevelt, a încercat să îndulcească efectul produs în lume de aceste declaraţii. Dar Cordell Hull şi Roosevelt s-au opus unei întrevederi cu Konoye care n-ar fi fost decît un fel de München asiatic. Eşecul acestui proiect, devenit definitiv printr-o notă a lui Cordell Hull din 2 octombrie 1941*, a grăbit căderea guvernului Konoye. Ideea că metodele diplomatice erau de acum perimate a cîştigat teren în Japonia. La 5 şi 6 septembrie, o conferinţă prezidată de împărat dezbătuse îndelung programul politicii japoneze. Esenţialul, adoptat în ciuda prinţului Konoye şi a împăratului, era astfel formulat: „Dacă, la începutul lui octombrie, nu există speranţe ca solicitările noastre să fie acceptate în cursul negocierilor

* Din contră, Grew, ambasadorul american în Japonia, era favorabil unor astfel de discuţii pe care le considera ca fiind ultima şansă de pace.

diplomatice... noi vom considera imediat că trebuie să ne pregătim pentru un război contra Americii, Angliei şi Olandei". Şeful-Statului Major al armatei, generalul Sugiyama, declara că fără îndoială campania din mările de sud se va termina în trei luni. Împăratul a emis îndoielile cele mai serioase în această privinţă. De fapt, în opinia armatei, reducerea considerabilă a furnizării de produse petroliere şi de alte materii primé de către Statele Unite făcea necesară o cucerire rapidă a insulelor Java, Sumatra, Borneo şi a Malaysiei. Aceasta implica necesitatea izgonirii englezilor din Singapore şi a americanilor din Filipine, Guam şi Wake. Data cea mai favorabilă pentru o asemenea operaţiune era octombrie sau noiembrie, cel mai tîrziu decembrie. Or, începutul lui octombrie sosise. Trebuia luată o decizie. După cîteva zile de la discuţiile dintre Konoye şi Tojo (12-14 octombrie), Konoye, prea slab pentru a rezista, şi-a dat demisia în seara zilei de 15 octombrie; pe 17 octombrie, Tojo a fost desemnat să-i succeadă. Amiralul Toyoda a fost înlocuit la Ministerul Afacerilor Externe de un înalt funcţionar diplomatic, Togo. Tojo a păstrat postul de ministru de Război şi devenea, de asemenea, ministru de Interne. Numeroşi generali făceau parte din guvern. Partida războiului a acaparat puterea. Între 2 şi 5 noiembrie s-a ţinut o conferinţă care a stipulat că vor fi făcute propuneri finale Statelor Unite şi că, dacă pînă la 25 noiembrie nu era încheiat nici un acord, împăratul urma să hotărască războiul. Propunerile japonezilor precizau următoarele:

– să se accepte principiul egalităţii economice în China şi în Pacific, dacă această egalitate era admisă în restul lumii;

– ca unităţile japoneze să rămînă staţionate în China de Nord, în Mongolia şi în Hainan pentru circa 25 de ani. Celelalte trupe japoneze vor fi retrase din China în 2 ani, după restabilirea păcii şi a ordinii în China;

– ca forţele japoneze din Indochina să fie retrase cînd o pace justă va fi încheiată în Extremul Orient.

Dacă aceste propuneri, numite „propunerile A" erau respinse, se vor face noi propuneri, numite B, vizînd un *modus vivendi*. Ele difereau de primele prin aceea că japonezii se declarau gata să evacueze sudul Indochinei de îndată ce se va semna un acord cu Statele Unite. Acestea ar trebui să ajute Japonia să obţină din Indiile Olandeze produsele de care aveau nevoie şi să restabilească comerţul lor pe baze noi, mai ales în ceea ce priveşte produsele petroliere. Japonia înţelegea să primească 4 milioane de tone pe an din Statele Unite şi 1 milion din Indiile Olandeze. Statele Unite nu vor ajuta China în lupta sa contra Japoniei. Astfel, propunerile B nu vorbeau despre viitorul statut al Chinei, dar puneau Japonia într-o poziţie bună pentru a o învinge.

„Propunerile A" au fost trimise lui Cordell Hull pe 7 noiembrie 1941, seara. La 10 noiembrie, Roosevelt, le-a respins, declarînd că, înainte de orice decizie, Japonia trebuia să-şi retragă trupele din China şi Indochina. „Propunerile B" au fost înaintate, aşadar, prin intermediul ambasadorului Nomura şi printr-un trimis special, Kurusu, la 20 noiembrie. Hull le-a declarat imediat inacceptabile, pentru că implicau cu precădere abandonarea Chinei. Pe 26, după ce au fost consultate guvernele aliate şi mai ales Churchill, guvernul american

a respins oficial „propunerile B" şi i-a oferit lui Nomura contrapropuneri, bazate pe principiile dreptului internaţional: Japonia şi Statele Unite să faciliteze semnarea pactelor de neagresiune între toate ţările interesate de problemele Extremului Orient; Japonia să-şi retragă toate trupele din China şi Indochina. Evident că aceste propuneri erau absolut contrare ambiţiilor militare japoneze. Dar nici opinia publică americană, nici cercurile guvernamentale şi nici măcar cele militare nu-şi imaginau că războiul contra Japoniei era iminent. Se prevedea doar o expansiune japoneză în Asia de Sud-Est. Pregătirile militare americane erau insuficiente. Pe 6 decembrie, preşedintele Roosevelt a adresat încă un mesaj împăratului Hirohito. Subliniem că serviciile americane reuşiseră să descifreze aproape toate mesajele codificate japoneze şi cunoşteau deci sensul general al propunerilor nipone.

Pearl Harbor

Începînd cu 26 noiembrie, conform planurilor stabilite de amiralul Yamamoto, o puternică flotă japoneză a părăsit insulele Kurile şi s-a îndreptat spre Pearl Harbor, în insulele Hawaii, traversînd întinderile pustii ale Pacificului de Nord-Vest.

Germania făcuse cunoscut, în mai multe rînduri, faptul că dacă Japonia ar intra în război contra Marii Britanii şi Statelor Unite, ea i se va alătura imediat şi va declara război Statelor Unite. La 1 decembrie un consiliu imperial a decis definitiv intrarea în război a Japoniei. Nu mai era vorba despre continuarea negocierilor. Pe 7 decembrie, Japonia a atacat Pearl Harbor, distrugînd sau avariind numeroase cuirasate şi alte nave americane, iar în Malaysia au debarcat trupe japoneze. Guvernul american, care prevăzuse un atac în Siam sau în Malaysia, a părut, în ciuda avertismentelor ambasadorului Grew, să fi fost luat total prin surprindere la Pearl Harbor. Nici o precauţie nu fusese luată. De fapt, Pearl Harbor a dat opiniei publice americane un impuls fără de care războiul ar fi fost imposibil. Statele Unite au fost introduse brutal în conflictul care se transforma într-un război mondial. Pe 11 decembrie, Germania şi Italia au declarat război Statelor Unite.

Relaţiile internaţionale în timpul fazei mondiale a războiului (1941–1945)

I. „Noua ordine" în Europa

Intenţia lui Hitler era, cu certitudine, aceea de a domina Europa. Dar politica lui prezenta diferenţe considerabile în funcţie de ţările europene supuse influenţei sale. Germania a anexat în mod direct zone extinse: Austria, regiunea sudetă, partea occidentală a Poloniei, Danzig, Memel, Alsacia-Lorena, nordul Sloveniei şi, după înfrîngerea italiană, cel puţin *de facto* Trieste şi Tirolul italian. Anumite ţări erau supuse protectoratului său direct: Boemia, Moravia şi partea estică a Poloniei neanexate (guvernul general al Poloniei). Alte ţări erau pur şi simplu ocupate, dar ele erau tratate de o manieră foarte diferită. Ţările occidentale, Franţa, Belgia, Olanda, Danemarca şi, într-o mai mică măsură Norvegia, se bucurau de un tratament relativ mai favorabil. Din contră, Serbia, Grecia, Polonia şi teritoriile sovietice erau supuse unei ocupaţii foarte dure, unde dreptul internaţional era ignorat în mod sistematic. Celelalte ţări, Spania, Italia, Ungaria, Bulgaria, România, Slovacia, Croaţia, Finlanda erau prietene sau aliate ale Germaniei. Doar trei ţări din Europa continentală au scăpat complet autorităţii sale: Portugalia, Elveţia şi Suedia. Irlanda, pe de altă parte, a rămas neutră.

Voinţa lui Hitler de a domina Europa s-a tradus prin diverse metode mergînd de la semnarea unui tratat de ocupaţie militară şi pînă la închisorile Gestapoului. Caracteristica generală a dominaţiei naziste a fost teribila persecuţie întreprinsă contra evreilor, dintre care mai multe milioane au fost masacrate, şi prin trimiterea oricăror opozanţi în lagărele de concentrare în condiţii de viaţă atroce.

Pactul tripartit

Am vorbit deja despre acest pact semnat la 27 septembrie 1940 la Berlin de către Germania, Italia şi Japonia. Pe plan european, el prevedea construcţia unei „noi ordini europene", condusă de Germania şi Italia, şi dreptul acestor două puteri de a avea în Europa „spaţiul vital" pe care îl socoteau convenabil.

În general, ţările ocupate, chiar dacă necesitau menţinerea forţelor militare, din ce în ce mai mult hărţuite de gherile, prezentau cu toate acestea avantaje pentru maşina de război germană. Hitler găsea acolo materii prime, alimente şi mai ales mînă de lucru. Cîteodată, durele taxe de ocupaţie i-au permis să-şi regleze după bunul său plac economia teritoriului şi să uşureze finanţele germane. Aderarea la Pactul tripartit a fost pentru Hitler unul dintre criteriile de fidelitate faţă de „noua ordine".

Cînd Germania a atacat URSS, un anumit număr de ţări-satelit au declarat război acesteia, la sfîrşitul lui iunie 1941: Italia, Slovacia, Ungaria şi România. Finlanda s-a alăturat războiului fără să contracteze o alianţă cu Germania. Pe de altă parte, începînd cu luna iulie, Spania a constituit o „legiune albastră" de voluntari, care avea să rămînă pe front pînă în ianuarie 1944. Propaganda pentru „cruciada antibolşevică" a devenit una dintre temele principale. Crearea legiunilor de voluntari din diferite ţări a simbolizat această ideologie. În general, doar o minoritate anticomunistă exaltată s-a lăsat prinsă în această propagandă.

Ungaria

Orientarea Ungariei era din 1938 net progermană. Ungurii beneficiaseră de această atitudine şi anexaseră sudul Slovaciei (2 noiembrie 1938), Rutenia subcarpatică (17 martie 1939), două treimi din Transilvania (30 august 1940) şi teritorii iugoslave (9 aprilie 1941). Totuşi, regentul Horthy, şeful statului, evita să se angajeze cu toate forţele în război şi să practice o politică antisemită agresivă. Cînd contele Teleki, prim-ministru, se sinucide la 3 aprilie 1941, succesorul său, Bardossy, adoptă o politică de sporită supunere faţă de Germania şi, sub presiunea Statului-Major, declară război Rusiei pe 27 iunie. Aceasta a însemnat pentru Ungaria o declaraţie de război din partea Marii Britanii (6 decembrie 1941) şi ruperea relaţiilor diplomatice cu Statele Unite (12 decembrie). Puţin mai tîrziu, sub presiunea lui Hitler, guvernele ungar, bulgar şi român au declarat război Statelor Unite. Bardossy a încercat să reziste pretenţiilor lui von Ribbentrop şi să reducă la minimum participarea ungurilor la război. La 9 martie 1942, Bardossy şi-a dat demisia şi a fost înlocuit cu Nicholas de Kallay. Aceasta a însemnat o schimbare completă a politicii externe ungare. Kallay, care conducea el însuşi Afacerile Externe, dorea să îndeplinească greaua sarcină de a-şi scoate ţara din război şi de a încheia un armistiţiu cu Aliaţii. A fost încurajat în atitudinea sa de dezastrul suferit de către armata ungară la Voronej, în ianuarie 1943. Kallay era neliniştit să vadă că germanii constituie un fel de bloc româno-croato-slovac, îndreptat împotriva Ungariei şi comparabil cu vechea Mica Antantă. La fel ca în epoca Micii Antante, Kallay a încercat să obţină contra acestei coaliţii sprijinul italian şi în acest scop a mers la Roma în aprilie 1943. Dar Mussolini nu avea destulă putere pentru a rezista serios Germaniei. După capitularea italiană din 3 septembrie 1943, Kallay s-a mulţumit să recunoască *de facto* guvernul neofascist al lui Mussolini. Pe de altă parte, el a încercat să stabilească contacte oficiale cu

diplomaţii anglo-saxoni la Istanbul, acceptînd ideea unei capitulări necondiţionate. Aceste propuneri au fost transmise Rusiei şi, pe 9 septembrie 1943, ambasadorul britanic la Istambul, Hugh Knatchbull-Hugessen, a comunicat răspunsul Aliaţilor: capitularea ungară trebuia ţinută secretă, Ungaria trebuia să reducă progresiv cooperarea militară şi economică cu Germania, să promită că va rezista unei eventuale ocupaţii militare germane, să permită trecerea avioanelor aliate pe deasupra teritoriului ungar, să stabilească o legătură regulată prin radio cu Aliaţii şi să se angajeze la momentul oportun să-i atace pe germani. Pe 16 martie 1944, o misiune militară americană a fost paraşutată în Ungaria. Acest efort de a ieşi din război a eşuat.

Încă din aprilie 1943, Hitler îl invitase pe Horthy la cartierul său general şi protestase energic contra politicii lui Kallay. Pe 28 februarie 1944, Germania a revendicat dreptul de trecere prin Ungaria a 100 000 de soldaţi germani destinaţi frontului rusesc. Guvernul a ezitat, temîndu-se ca aceste trupe să nu urmărească, de fapt, ocuparea Ungariei. Pe 17 martie, Horthy a acceptat să se întîlnească cu Hitler la Berchtesgaden. Acesta a avut o reacţie violentă şi a cerut o cooperare militară şi economică totală şi măsuri severe împotriva evreilor.

Horthy a refuzat; dar în noaptea de 18 spre 19 martie, trupele germane au intrat în Ungaria, fără ca o rezistenţă organizată să fie posibilă. Cînd Horthy s-a întors la Budapesta pe 19 martie, Ungaria era ocupată de germani. Un guvern progerman a fost constituit sub conducerea generalului Sztojay. Horthy a reuşit să-l înlăture în august şi să-l înlocuiască cu generalul Lakatos.

În septembrie, el a trimis negociatori în Italia şi la Moscova, pentru un armistiţiu. Pe 11 octombrie 1944, un acord de armistiţiu a fost semnat la Moscova şi, pe 15, o proclamaţie a fost citită la radio Budapesta. De îndată, naziştii au pus mîna pe postul de radio; guvernul Lakatos a fost înlăturat şi un guvern al partidului Crucii cu săgeţi, condus de Szalasi, a fost instalat de germani. Pe 16 octombrie, Horthy şi-a dat demisia şi a fost deportat în Germania. Noul regim, care nu a durat decît cîteva luni, a instituit teroarea în Ungaria.

România

România şi Bulgaria au fost principalele două ţări aliate ale Germaniei în Europa balcanică. Pe 6 septembrie 1940, regele Carol al II-lea al României, care încercase în zadar să calmeze neîncrederea lui Hitler, a fost obligat să abdice sub presiunea generalului Ion Antonescu şi a mişcării fasciste a Gărzii de Fier. Antonescu a devenit dictatorul României, s-a debarasat de principalii lideri ai Gărzii de Fier după rebeliunea din ianuarie 1941 şi a dezvoltat, sub presiune germană, o campanie antisemită, mai puţin atroce ca în Germania. El a deschis ţara germanilor, le-a permis exploatarea cîmpurilor petrolifere româneşti şi a declarat război Rusiei la 22 iunie 1941. Scopul său părea să fi fost acela de a-l convinge pe Hitler că al doilea arbitraj de la Viena (august 1940) trebuia anulat şi Transilvania redată în întregime României. El a cucerit

Basarabia, Bucovina de Nord şi Transnistria (între Nistru şi Nipru), cu portul Odessa. Victoriile ruseşti din iarna lui 1943-1944 au pus România într-o situaţie dificilă. Adversarii lui Antonescu au încercat să negocieze cu Aliaţii şi prinţul Barbu Ştirbei a fost trimis în secret la Cairo unde, în aprilie 1944, au avut loc negocieri pentru armistiţiu. Molotov a făcut public faptul ca URSS nu avea nici o revendicare teritorială asupra României, cu excepţia Basarabiei şi a Bucovinei de Nord. În timp ce Armata Roşie pătrundea pe teritoriul românesc, o lovitură de stat a avut loc pe 23 august 1944 la Bucureşti, grăbind înaintarea sovieticilor (Ploieştiul şi Bucureştiul au fost ocupate pe 30 şi 31 august). România a acceptat condiţiile de armistiţiu ale Aliaţilor. În aceeaşi zi, tînărul rege Mihai l-a arestat pe mareşalul Antonescu şi a alcătuit un nou cabinet, condus de generalul Sănătescu, format din naţional-ţărănişti (Iuliu Maniu), din liberali (Brătianu), din socialişti şi comunişti. Armistiţiul românesc a fost semnat pe 12 septembrie la Moscova.

Bulgaria

Regele Boris al Bulgariei a ales tabăra germană încă din 1940. Bulgaria, unde simpatizanţii proruşi erau în număr considerabil, nu a declarat război Rusiei, în ciuda presiunii naziste. Bulgarii, care semnaseră pe 17 februarie 1941 un tratat de neagresiune cu Turcia, s-au mulţumit să ocupe Macedonia iugoslavă şi Tracia. La 28 august 1943, regele Boris a murit şi a fost urmat de fiul său, Simeon al II-lea, în vîrstă de şase ani. Principalul regent a fost profesorul Filov, care era foarte favorabil naziştilor. La 1 iunie 1944, avînd în vedere turnura pe care o luaseră evenimentele, s-a constituit un nou cabinet condus de Bagrianov. De la 26 august la 28 octombrie 1944, situaţia a fost confuză. La 26 august, Bagrianov a cerut părăsirea teritoriului bulgar de către trupele germane şi a trimis un emisar la Cairo. Temîndu-se să nu fie exclus de la negocieri, el a declarat război Germaniei pe 5 septembrie. Totuşi, Armata Roşie a invadat Bulgaria pe 9. Un armistiţiu provizoriu a fost semnat pe 11 octombrie, armistiţiul definitiv fiind semnat abia pe 26, la Moscova, cu cei trei mari aliaţi. Bulgarii încercaseră în zadar (1943-1944) să creeze o Macedonie independentă şi să păstreze Tracia grecească.

Iugoslavia şi Albania

Cînd Iugoslavia a fost învinsă, regele Petru al II-lea s-a refugiat la Londra împreună cu guvernul său. Pe teritoriul iugoslav au fost constituite două principale mişcări de rezistenţă. Pe de o parte, generalul sîrb Mihailovici a creat mişcarea *cetnicilor.* Mihailovici, neagreînd operaţiunile de gherilă, a hotărît să-şi păstreze forţele intacte pentru a sprijini o eventuală debarcare aliată. Susţinut de guvernul în exil de la Londra, care îl numise ministru de Război, el a abandonat practic orice operaţiune militară. O altă mişcare de rezistenţă s-a dezvoltat sub conducerea unui croat de origine ţărănească, Josip Broz, secretar general al partidului comunist, care îşi luase încă dinainte de război numele de Tito. Acesta a constituit

Mişcarea Partizanilor şi a creat o armată de luptători de gherilă care a ajuns probabil la 200 000 de oameni înainte de 1943 şi ulterior a depăşit cu mult această cifră. Aceşti partizani au reuşit efectiv să pună mîna pe cea mai mare parte a armelor abandonate de trupele italiene de ocupaţie, după capitularea Italiei, în septembrie 1943.

Tito a fost susţinut de ruşi, cu moderaţie. Curînd, a devenit adversarul lui Mihailovici, acuzat de trădare de către comunişti, încă din decembrie 1941. La 20 decembrie 1943, Comitetul Naţional al lui Tito a trimis o delegaţie la Cairo pentru a negocia cu guvernul lui Petru al II-lea, condus de Purić. Regele Petru al II-lea, foarte ostil lui Tito, a refuzat să primească delegaţia. Imediat, pe 23 decembrie, Comitetul Naţional Iugoslav a hotărît înlocuirea guvernului Purić şi l-a acuzat pe generalul Mihailovici de a fi în contact cu autorităţile germane. Începînd cu această dată, tensiunea a devenit extremă între Petru al II-lea, guvernul din exil şi generalul Mihailovici, pe de o parte, şi mareşalul Tito, pe de altă parte. Pe 18 mai 1944, regele Petru al II-lea a cerut demisia guvernului Purić şi i-a încredinţat lui Subacici misiunea de a forma noul cabinet. Subacici a făcut eforturi pentru a ajunge la un acord cu Tito. În iunie, el s-a dus în Iugoslavia pentru a-l întîlni. În acelaşi timp, guvernul britanic anunţa public, pe 20 iunie, că-şi retrage sprijinul acordat lui Mihailovici, din cauza colaborării acestuia cu Germania.

La 31 august, a fost semnat un acord Tito - Subacici pentru colaborarea dintre guvernul în exil şi mareşalul Tito, în vederea eliberării Iugoslaviei. La conferinţa anglo-rusă de la Moscova din 9-21 octombrie 1944, ruşii şi englezii au încheiat un acord „pentru rezolvarea dificultăţilor interne ale acestei ţări, printr-o alianţă realizată între guvernul regal iugoslav şi Mişcarea pentru eliberare naţională". Mareşalul Tito se găsea la Moscova în timpul conferinţei.

Tot în timpul conferinţei ruşii şi partizanii au eliberat Belgradul (20 octombrie). Vom vedea mai departe eşecul final al acestor tentative de înţelegere. Este notabil faptul că, exceptînd această contribuţie pasageră a Armatei Roşii, Iugoslavia a fost singura ţară care şi-a eliberat teritoriul doar prin forţe proprii.

Guvernul croat proaxist, condus de Ante Pavelici, a obţinut acordul lui Hitler pentru anexarea Dalmaţiei la Croaţia după capitularea Italiei. El a încercat fără succes să reziste înaintării partizanilor la Zagreb. A fugit împreună cu germanii din calea acestora.

După înfrîngerea Italiei, naziştii au acaparat Albania. În iunie 1944, ei s-au străduit, fără succes, să elimine gherilele comuniste conduse de Enver Hodja. În decembrie 1944, acesta a intrat în capitala eliberată a Albaniei, Tirana, şi a constituit aici un guvern comunist.

Europa de Vest

În Europa de Vest instalarea „noii ordini" a fost încercată, în mai multe moduri. Începînd din 1942, ocupaţia a devenit mai dură. Hitler crezuse că va învinge în cîteva luni prin războiul fulger, *Blitzkrieg*, care îi reuşise atît de bine pînă atunci. Rezistenţa sovieticilor l-a obligat să se lanseze din 1942 şi mai ales

1943, în „războiul total". Germania trebuia să utilizeze, mult mai sistematic, resursele țărilor ocupate; muncitorii, apoi, toți tinerii aparținînd anumitor categorii de mobilizare au fost rechiziționați pentru a merge la muncă în Germania. Atentatele antigermane s-au înmulțit, declanșînd represalii violente. Belgia și nordul Franței erau supuse conducerii generalului von Falkenhausen, apoi, începînd din 13 iulie 1944, gauleiterului Grohe și a generalului Grase. Comisarul Reichului în Țările de Jos a fost, din 25 mai 1940, Seyss-Inquart. Luxemburgul a fost anexat la 30 august 1942 de Germania. La Copenhaga, conducerea a fost exercitată, de la 5 octombrie 1942, de către generalul von Hanneken. Guvernul danez, condus de Stauning, apoi de Buhl, s-a străduit să limiteze pe cît posibil colaborarea cu autoritățile germane și să practice „non-beligeranța". În Norvegia, un guvern-satelit a fost creat sub conducerea lui Quisling (septembrie 1940), dar acest guvern a avut împotriva sa imensa majoritate a populației. Regele Haakon al VII-lea se refugiase la Londra împreună cu guvernul său; o mare parte a importantei flote comerciale norvegiene se pusese la dispoziția Aliaților. Situația Țărilor de Jos era asemănătoare, întrucît regina Wilhelmina și guvernul profesorului Gerbrandy se aflau, de asemenea, la Londra. Pentru Belgia, doar guvernul Pierlot s-a putut refugia în Anglia, după mai multe luni de ezitare. Regele Leopold al III-lea, rămas în Belgia, s-a considerat prizonier al germanilor, cu care refuza să colaboreze.

Situația în Franța era diferită, dat fiind existența guvernului de la Vichy. De la întoarcerea lui Pierre Laval, în aprilie 1942, guvernul de la Vichy accentuase politica sa de colaborare. La 22 iunie, Laval declara: „Pentru a construi Europa, Germania a pornit bătălii gigantice... Eu îmi doresc victoria Germaniei pentru că fără ea bolșevismul s-ar instala mîine, peste tot". În fapt, în timpul întrevederilor sale cu Hitler (9-11 noiembrie 1942, 29 aprilie 1943), se pare că Laval ar fi încercat mai ales să evite o colaborare militară. Ocuparea zonei libere de către Germania (11 noiembrie 1942) și reluarea luptei în imperiul francez au redus aproape la zero autoritatea guvernului de la Vichy. Relațiile sale diplomatice cu străinătatea se rupseseră treptat (în noiembrie 1942 cu Canada, Statele Unite și cea mai mare parte a republicilor Americii de Sud), în așa fel încît, începînd din 1943, se poate spune că Franța ocupată nu mai avea o politică externă proprie. Guvernul de la Vichy va dispărea odată cu eliberarea Franței și răpirea mareșalului Pétain, dus la Siegmaringen în Germania, împotriva voinței sale, în august 1944.

II. „Noua ordine" japoneză în Extremul Orient

În săptămînile și lunile care au urmat declanșării ostilităților, japonezii au repurtat succese militare considerabile. Atacul de la Pearl Harbor (7 decembrie 1941) a făcut inutilizabilă flota americană din Pacific. Distrugerea cuirasatelor britanice *Prince of Wales* și *Repulse* la 10 decembrie, în largul Kuantan-ului, în Malaysia, anihila flota britanică din Oceanul Indian. Japonezii plecați de la Hainan au debarcat la 8 decembrie în Siam și au atacat Malaysia

britanică. La 15 februarie 1942, Singapore a trebuit să capituleze. La 10 decembrie 1941, japonezii au debarcat în Filipine. Majoritatea armatei americane s-a refugiat în peninsula Bataan şi în insula Corregidor. Bataan s-a predat la 8 aprilie, iar Corregidor, o lună mai tîrziu. Generalul american MacArthur a părăsit la ordin Filipinele pentru a evita să fie făcut prizonier, jurînd să se reîntoarcă. Japonezii s-au instalat în ianuarie 1942, în Borneo şi la Rabaul, în Noua Britanie. O gravă înfrîngere navală a Aliaţilor le-a permis japonezilor să cucerească Java, unde guvernatorul olandez a capitulat necondiţionat la 9 martie. Pe de altă parte, au cucerit Hong-Kong la 25 decembrie 1941, insulele americane Guam la 10 decembrie şi Wake pe 22. În aprilie 1942, ameninţau Australia, dinspre Noua Guinee şi Noua Britanie.

Americanii au reacţionat instalînd o bază importantă în Noua Caledonie franceză (amiralul Thierry d'Argenlieu era din iulie 1941 înalt comisar al Franţei libere în Pacific) şi baze în Noile Hebride. La 3 aprilie 1942, generalul MacArthur a fost numit comandant pentru Pacificul de Sud-Vest. Amiralul Nimitz primise conducerea armatelor americane din Pacificul Central. Aceste măsuri şi concentrarea noilor forţe navale au permis americanilor să declanşeze o importantă bătălie aero-navală în Marea de Coral, care i-a împiedicat pentru moment pe japonezi să debarce în insulele Solomon (4-8 mai 1942). Între 3 şi 5 iunie, flota americană a repurtat la Midway un mare succes. Echilibrul trupelor navale în Pacific era pe cale să se restabilească. Din iulie 1942, luptele s-au stabilizat îndeosebi în insulele Solomon, la Guadalcanal. Americanii au reuşit să elibereze această insulă la 7 februarie 1943.

În sfarşit, japonezii, stăpîni ai Indochinei, ai Siamului şi ai Malaysiei, au cucerit şi Birmania (ianuarie - aprilie 1942). În nordul Pacificului, ei au debarcat în două dintre insulele Aleutine, Attu şi Kisha. Japonia cucerise un imperiu colonial de 8 milioane de km^2, cu 93% din producţia mondială de cauciuc natural, 76% din cea a cositorului şi importante cantităţi de petrol.

Ocupaţia japoneză în Filipine

La 24 martie 1934, preşedintele Roosevelt ratifica legea Tydings-McDuffie, potrivit căreia, după o perioadă tranzitorie de 10 ani, Filipinele aveau să primească o independenţă completă. În 1935, a fost votată o Constituţie de către o convenţie filipineză, după modelul Constituţiei americane, iar Manuel Quezon, care negociase cu americanii, a fost ales preşedinte; a fost reales în mod triumfal în 1941 cu 90% din voturi. Tocmai atunci Japonia a cucerit ansamblul arhipelagului, în chiar momentul în care o criză economică de mare amploare tulbura ţara. La sosirea japonezilor, în ianuarie 1942, Quezon s-a refugiat în Statele Unite. Conducerea japoneză a instalat o comisie executivă şi un consiliu de stat consultativ, sub ordinele unor lideri filipinezi. La sfîrşitul anului, japonezii au constituit un partid unic, Kalibapi, de factură totalitară. Toate organismele politice şi economice erau puse sub suveranitatea japoneză. Pentru a constitui o „ sferă de coprosperitate a Asiei de Est" şi pentru realizarea

sloganului „Asia asiaticilor", guvernul japonez a decis să meargă mai departe. În mai 1943, generalul Tojo, primul-ministru, a vizitat arhipelagul; o Adunare Constituantă a fost aleasă şi a aprobat noua Constituţie; la 25 septembrie, José P. Laurel a fost ales preşedinte, cu Roxas ca vicepreşedinte, şi la 14 octombrie administraţia militară japoneză a declarat că cedează puterea noii Republici independente a Filipinelor. La Tokio, Laurel, Vargas şi Aquino au semnat un pact de alianţă cu Japonia. Doar în septembrie 1944, după începerea bombardamentelor Aliaţilor asupra Filipinelor, guvernul projaponez a declarat război Marii Britanii şi Statelor Unite. Simultan, se făcuse o intensă propagandă în favoarea Japoniei. Aceasta domina în întregime presa şi radioul, ca şi pe preşedintele Republicii şi tot sistemul administrativ. Japonezii au făcut un mare efort pentru a „dezamericaniza" arhipelagul; au trimis numeroşi tehnicieni, dar au exportat spre Japonia o mare parte a bogaţiilor ţării. Nemulţumirea din cauza invaziei şi a crizei economice a provocat formarea unor importante grupe de gherilă, dintre care principala a fost Hukbalahaps, armata populară antijaponeză. Din exilul său, preşedintele Quezon, ajutat de vicepreşedintele Osmena, s-au străduit să coordoneze aceste mişcări de rezistenţă. La 29 iunie 1944, o rezoluţie a fost votată de către Congresul american în favoarea restaurării democraţiei în Filipine şi a instaurării independenţei la 4 iulie 1946. Pe 19 şi 20 octombrie 1944, trupele americane, sub comanda lui MacArthur, au debarcat la Leyte şi au trecut la eliberarea Filipinelor, care s-a înfăptuit în februarie 1945.

Indiile Olandeze

În vasta colonie olandeză, Indonezia, japonezii foloseau o metodă asemănătoare. Ei se proclamau campionii independenţei faţă de Ţările de Jos. Încă înainte de ocupaţie, liderii naţionalişti indonezieni ceruseră autonomia, înlocuirea denumirii „Indiile Olandeze" cu „Indonezia" şi ulterior obţinuseră din partea guvernului reginei Wilhelmina, refugiată la Londra, promisiunea organizării unei conferinţe imperiale după război şi a creării unei confederaţii olandezo-indoneziene.

După ce japonezii au pus stăpînire pe vastul arhipelag, au întreprins o puternică propagandă în favoarea sloganului „Asia asiaticilor" sub conducerea Japoniei. A fost lansată mişcarea numită „a celor trei A", care preconiza următoarele trei principii: „Japonia, liderul Asiei, Japonia, protectoarea Asiei, Japonia, lumina Asiei". Mişcarea era condusă de un indonezian. Liderii naţionalişti, ca şi în Filipine, se împărţeau în mod voluntar în două grupuri. Unul, condus de Sukarno şi Hatta, a hotărît să colaboreze cu japonezii. Altul, avîndu-i în frunte pe Sjahrir şi Sjarifoeddin, a organizat rezistenţa împotriva japonezilor.

În iunie 1943, generalul Tojo – care urma să viziteze Java în luna iulie – a promis indonezienilor participarea la guvernarea ţării. În septembrie, a fost stabilit un Consiliu consultativ central, prezidat de Sukarno; acesta, însoţit de Hatta, a făcut o călătorie la Tokio în noiembrie 1943; dar, spre deosebire de

Filipine şi Birmania, nu se punea încă problema independenţei. Doar în septembrie 1944, guvernul japonez al generalului Koiso a promis pentru viitor independenţa Indoneziei. În martie 1945, a fost constituit în Java un „comitet de investigare pentru pregătirea independenţei". Acest comitet, prezidat de Sukarno, propunea ca poporul indonezian să lupte împotriva Aliaţilor, alături de Japonia. La 8 august 1945, Sukarno, Hatta şi Wediodinigrat au fost invitaţi la Saigon de către mareşalul Terauchi, comandantul-şef japonez în Asia de Sud-Est. Acesta le-a anunţat decizia japonă de a acorda Indoneziei o independenţă totală şi imediată; poate intenţia sa era de a provoca tulburări în ţară după iminenta capitulare japoneză. În orice caz, liderii indonezieni reveniră la Batavia pe 14 august şi publicară pe 15 o declaraţie de independenţă. Vom vedea mai încolo importantele consecinţe ale acestui act.

Birmania

După cucerirea Birmaniei, japonezii au găsit acolo un regim de autonomie, instaurat de englezi în 1935; guvernatorul britanic păstra totuşi dreptul de veto asupra actelor Parlamentului, numea pe jumătate dintre membrii Camerei superioare şi continua să exercite o autoritate absolută asupra „teritoriilor ocupate", zonă montană care cuprindea 43% din suprafaţă şi 14% din populaţia birmaneză. În 1941, U-Saw, liderul partidului Myochit, s-a dus la Londra pentru a obţine de la Churchill promisiunea că Birmania va primi după război statutul de dominion. Churchill a refuzat şi U-Saw a fost arestat în Palestina, în timpul călătoriei de întoarcere, sub acuzaţia de a fi intrat în legătură cu japonezii în timpul escalei sale în Portugalia. Un alt lider birmanez, Ba-Maw, conducătorul partidului Sinyetha sau partidul săracilor, a evadat din închisoare în primăvara anului 1942, în timpul ocupaţiei japoneze, şi şi-a oferit serviciile japonezilor. La 1 august, Japonia acorda Birmaniei independenţa şi a fost creat un guvern-satelit sub conducerea lui Ba-Maw.

Acesta a declarat război Angliei şi Statelor Unite. Totuşi, duritatea ocupaţiei japoneze, grava criză economică generată de stoparea exporturilor de orez au favorizat dezvoltarea unei slabe mişcări de rezistenţă, parţial supusă influenţei comuniste, Liga antifascistă pentru eliberarea poporului. Conducătorul Ligii era generalul Aung-San, asistat de către cumnatul său, comunistul Than-Tun. Guvernul legal al Birmaniei a fost exilat în India, la Simia. Recucerirea Birmaniei de către Aliaţi (sfîrşitul anului 1944–mai 1945) a pus capăt guvernului nepopular al lui Ba-Maw; dar sentimentul naţionalist birmanez a fost exacerbat şi mişcarea comunistă se dezvolta.

Malaysia britanică

Mişcările naţionaliste au fost la început mai puţin viguroase în Malaysia decît în Birmania; prezenţa puternică a populaţiei chineze (44,9%) şi indiene (10,4%), reducînd pe malaysieni la doar 43,3% (cifră din 1947) din populaţie, făcea util arbitrajul britanic. Guvernul lui Cian Kai-şi se străduia să-i deturneze

pe chinezi din Malaysia, de la sentimentul de patriotism malaiez. Cucerirea japoneză se explică prin insuficienta pregătire militară britanică şi nu prin complicitatea populaţiei cu japonezii. Dimpotrivă, rezistenţa contra japonezilor a fost aici mai puternică decît în Birmania. Astfel încît, în loc să proclame o independenţă iluzorie, japonezii preferau să stimuleze sentimentele de neîncredere ale malaysienilor faţă de chinezi. Atunci cînd Japonia a capitulat, trupele britanice care au debarcat în Malaysia au fost primite cu entuziasm.

Siamul sau Thailanda şi Indochina franceză

La 24 iunie 1933, Siamul, condus de Phibun Songgram, şeful Partidului Popular, a înlocuit denumirea Siam cu Thailanda. Aceasta însemna respingerea unei denumiri de origine străină şi dezvoltarea unei mişcări xenofobe. Partidul Popular a eliminat partidele rivale şi a instaurat un regim de partid unic. Thailanda era în bune relaţii cu japonezii, care dezvoltau fără contenire comerţul cu această ţară. După cum am văzut, Japonia a impus medierea sa în scurtul război dintre Thailanda şi Franţa, pe care o obliga să cedeze cîteva provincii din Laos şi din Cambodgia. Cînd japonezii au debarcat pe 8 decembrie 1941 în Siam, rezistenţa a fost nesemnificativă, şi primul-ministru Phibun Sanggram a declarat război Angliei şi Statelor Unite la 25 ianuarie 1942. Spre deosebire de ţările pe care deja le-am studiat, Japonia nu a fost nevoită să creeze toate piesele unui nou guvern-satelit, ci a putut să utilizeze guvernul existent. Rivalul politic al lui Phibun, Pridi, şi-a dat demisia din funcţia de ministru de Finanţe la sosirea japonezilor şi a încercat să formeze un guvern independent în nordul ţării; el a preluat conducerea mişcării de rezistenţă antijaponeză, aflată în legătură cu mişcarea *Free Thaï*, organizată în Statele Unite şi Marea Britanie. Regele Ananda, care nu se afla în ţară, l-a numit regent. În iulie 1944, Phibun, a cărui politică a fost considerată prea oneroasă, a fost îndepărtat din guvern.

Un apropiat al lui Pridi, Khuang Aphaiwong, a devenit prim-ministru şi se strădui să practice o politică mult mai favorabilă anglo-saxonilor.

Am văzut mai înainte cum autorităţile franceze din Indochina fuseseră obligate, în două etape, să-i lase pe japonezi să ocupe Indochina de Nord (22 septembrie 1940), apoi, întreaga Indochină (25 iulie 1941). Se pare că liderii coloniei şi, în special, amiralul Decoux practicaseră în timpul războiului o politică „de expectativă". Decoux se temea într-adevăr ca naţionaliştii chinezi, foarte ostili colonizării franceze, să nu pună stăpînire pe ţară. Pentru a preîntîmpina posibiltatea ca garnizoanele franceze să sprijine o eventuală debarcare a Aliaţilor în Indochina, japonezii au decis modificarea situaţiei. În 9 martie 1945, un ultimatum a fost adresat amiralului Decoux, cerînd o cooperare mai strînsă pentru apărarea comună a Indochinei. Amiralul Decoux refuzînd, la 10 martie, trupele japoneze au anihilat garnizoanele franceze, din care doar o parte au putut ajunge în China şi au declarat că statutul colonial al Indochinei luase sfîrşit. Împăratul Annamului, Bao Dai, supus pînă atunci protectoratului francez, a făcut publică o declaraţie de independenţă şi a constituit un nou guvern. Regele Cambodgiei şi cel din Louang Prabang, în Laos, au acţionat în

acelaşi sens. Guvernării Bao Dai i se opunea Viet Miu sau Liga pentru independenţa Vietnamului, condusă de un militant comunist care stătuse mult timp în URSS, Ho Şi Min. Liga primi arme şi sprijin tehnic din partea americanilor şi se instală în nordul Tonkinului. După capitularea japonezilor, a fost creat un guvern provizoriu al Viet-minului sub conducerea lui Ho Şi Min, care proclamă independenţa ţării. Ho Şi Min se instală la Hanoi.

Astfel, metoda japoneză în Asia de Sud-Est a constat într-un efort de creare peste tot a unor guverne-satelit supuse Japoniei. Acest plan a fost realizat în 1943 în Filipine şi în Birmania, şi doar în 1945 în Indochina franceză şi în Indonezia. În Siam, japonezii se putuseră folosi de guvernul deja existent, al lui Phibun Songgram. În Malaysia doar, s-au mulţumit cu sistemul guvernării directe.

India

Ameninţarea japoneză asupra Indiei făcea deosebit de urgentă necesitatea satisfacerii dorinţelor naţionaliste foarte dezvoltate în această ţară. În Partidul Congresului, Gandhi făcea o propagandă activă în favoarea neutralităţii şi a non-rezistenţei. Doar o minoritate din care făcu parte Nehru, deşi ostilă dominaţiei engleze, declara că India va rezista prin forţă oricărei tentative de invazie japoneze. Preşedintele Roosevelt, din raţiuni de principiu, invoca exemplul războiului de independenţă american şi îi sugera lui Churchill ca guvernul britanic să acorde imediat independenţa Indiei. Primul-ministru britanic refuza categoric această eventualitate. El aprecia că independenţa acordată în plină bătălie, departe de a stimula efortul de război indian, ar cufunda India în haos şi ar facilita o invazie japoneză. Împotriva Partidului Congresului se ridica Liga musulmană a doctorului Jinnah, reprezentînd 100 de milioane de locuitori, între care majoritatea din cei două milioane şi jumătate de soldaţi ai armatei Indiilor. Liga musulmană refuza crearea unui stat indian unic în care musulmanii să fie dominaţi.

Cabinetul de război britanic a decis, în consecinţă, să refuze acordarea independenţei în plin război, dar să o promită pentru perioada imediat următoare încheierii ostilităţilor, cu condiţia ca aceasta să fie voinţa unei Adunări Constituante indiene alese. Acest proiect a fost elaborat între căderea oraşului Singapore (la 15 februarie 1942) şi aceea a oraşului Rangun (la 8 martie). La această dată, cabinetul britanic a decis să-l trimită în India pe laburistul Stafford Cripps, membru al cabinetului de război, care întreţinea relaţii prieteneşti cu Gandhi şi Nehru. Stafford Cripps a sosit la Delhi la 22 martie. Propunerile sale au fost respinse la 11 aprilie de către Partidul Congresului, care pretindea independenţa imediată şi, acceptînd ca pentru continuarea războiului să lase întreaga libertate de acţiune comandantului-şef britanic, cerea crearea unui minister indian autonom al apărării. Din cauza acestui eşec, Stafford Cripps a părăsit Delhi la 12 aprilie şi statutul Indiei a rămas neschimbat. Gandhi şi Nehru au fost întemniţaţi. Nici o tulburare gravă nu s-a produs şi pacifismul lui Gandhi nu a dăunat deloc moralului armatei Indiilor.

„Armata națională indiană"

Japonezii au încercat, desigur, să exploateze naționalismul indian în interesul cauzei lor. Ei au creat, cu o parte a trupelor indiene făcute prizoniere la Singapore, o „armată națională indiană", comandată la început de Mohan Singhi și numărînd în jur de 10 000 de oameni. Au apărut dificultăți între Mohan Singhi și administratorul civil Rash Behari Bose, și în 1943, „armata națională indiană" a fost reformată și pusă sub comanda liderului naționalist Subas Chandra Bose, care tocmai sosise din Germania. Generalul Tojo, primul-ministru japonez, a sosit la Singapore la 18 octombrie 1943 și a trecut în revistă noua armată națională indiană. La 21 octombrie, a fost creat un guvern indian projaponez la Argad-Hind, cu Chandra Bose ca șef de stat. La 24 octombrie, acest guvern a declarat război Statelor Unite și Marii Britanii. În decembrie, el se va instala la Rangun și armata indiană a luat parte la operațiuni. Ea a fost practic dezintegrată cînd Aliații au recucerit Birmania. Chandra Bose, refugiat la Saigon, a plecat spre Japonia la 17 august 1945, dar pe drum a pierit într-un accident de avion în Taiwan. Este de menționat că armata Indiilor, care a luptat alături de Aliați, cuprindea 2 500 000 de oameni, toți voluntari, iar „armata națională indiană", inclusiv civilii, nu a depășit niciodată 30 000 de oameni.

China

În China rămasă independentă, problema esențială era aceea a relațiilor dintre guvernul naționalist și comuniști. Bunele raporturi stabilite în septembrie 1937 nu întîrziaseră să se deterioreze, începînd cu luna august 1938. Ostilitățile nu s-au reluat la scară mare. Totuși, în ianuarie 1941, incidentul numit „al celei de-a patra armate noi" a dus la o adevărată bătălie. Guvernul dăduse ordin acestei armate comuniste, să evacueze regiunea situată la sud de Yang Tse- Kiang. Comandanții săi au refuzat. Trupele guvernamentale au recurs atunci la dezarmare, ceea ce nu s-a realizat decît parțial și nu fără mari dificultăți. Nici un acord nu a fost realizat după acest incident și hărțuielile între naționaliști și comuniști au continuat. În 1943, totuși, după o sesiune plenară a comitetului executiv central a Gomindanului, s-au deschis negocieri și în noiembrie, generalul comunist Lin Piao a venit la Cuin King. În mai 1944, la Siang și apoi la Ciun King, delegați ai celor două părți s-au reîntîlnit. Ei n-au ajuns la nici un acord, dar au lansat ideea unui „guvern de coaliție". Americanii urmăreau îndeaproape aceste evenimente. Dar reprezentanții lor locali erau divizați. Generalul Stilwell preconiza colaborarea între naționaliști și comuniști și vaste operațiuni terestre împotriva japonezilor. Generalul de aviație Chennault prefera să se limiteze la operațiuni de bombardament. El avea sprijinul lui Cian Kai-și, care-l detesta pe Stilwell, și a reușit să determine rechemarea lui în august 1944. În iunie 1944, președintele Roosevelt l-a însărcinat pe vicepreședintele Henry Wallace să viziteze China pentru a analiza modul în care efortul ei de război ar putea fi susținut. El i-a sugerat lui Cian

Kai-şi o mediere americană între Gomindan şi comunişti. Generalisimul a sfîrşit prin a accepta calea unei misiuni americane în teritoriul comunist (23 iunie). Dar a insistat asupra faptului că, după părerea sa, comuniştii nu erau de bună credinţă. Vom vedea cum s-a desfăşurat medierea americană.

III. Relaţiile între Aliaţi între 1942 şi 1944

Am studiat mai sus situaţia politică în Europa ocupată de naziști şi în zona expansiunii japoneze în Asia. În faţa puterilor Axei, Aliaţii se străduiau să-şi coordoneze eforturile şi să-şi fixeze jaloane pentru soluţionarea problemelor de după război. Ceea ce frapează în studiul relaţiilor dintre Aliaţi este contrastul dintre raporturile excelente între Roosevelt şi Churchill şi neîncrederea permanentă care domnea între anglo-saxoni şi URSS.

Conferinţa din „Arcadia" sau de la Washington

Atacul japonez de la Pearl Harbor l-a determinat pe Roosevelt să accepte propunerea lui Churchill de a se întîlni la Washington. Primul-ministru britanic a sosit acolo la 22 decembrie 1941. Conferinţa avea să continue pînă la 14 ianuarie, întreruptă fiind doar de călătoriile lui Churchill la Ottawa şi în Florida. De vreme ce Statele Unite intraseră în război, era important să se stabilească temeinic bazele colaborării lor şi să se determine ce prioritate urma să fie dată operaţiunilor din Extremul Orient sau celor din Europa. Ambasadorul Uniunii Sovietice în Statele Unite, Litvinov, a asistat la cîteva dintre reuniuni. Prima decizie care a fost luată a fost aceea de a stabili o declaraţie de principiu care să fie supusă tuturor naţiunilor aflate în război contra Axei. Această „Declaraţie a Naţiunilor Unite" a fost semnată la 1 ianuarie 1942, la Casa Albă, de către reprezentanţii a 26 de naţiuni. Era o reamintire a principiilor Cartei Atlanticului, cu libertatea religioasă acceptată de sovietici. Pe de altă parte, Naţiunile Unite se angajau să folosească toate resursele lor militare şi economice împotriva Axei şi să nu semneze nici un armistiţiu şi nici acorduri separate de pace. S-a decis că efortul principal trebuia să fie îndreptat împotriva Germaniei, al cărei potenţial industrial era mai mare decît al Japoniei. Acest principiu „Germania mai întîi" nu a fost apărat numai de Churchill, ci şi de generalul american Marshall care, în favoarea unei strategii de „concentrare", dorea atacarea duşmanului celui mai puternic pe frontul său cel mai solid.

Nu vom intra în detalii privind deciziile cu caracter militar. Să notăm doar că a fost admis principiul de a împărţi lumea în zone de operaţiuni care, fiecare, era supusă unui comandament interaliat unic. Americanii voiau să organizeze transportul unui milion de oameni spre Anglia (operaţiunea *Bolero*), stabilirea unui cap de pod în Normandia în 1942 (*Siedgehammer)* şi o mare debarcare în Europa în 1943 (*Round up*). Englezii au părut să admită acest program, dar ţineau în rezervă proiectul unei debarcări în Africa de Nord. S-au creat diferite oficii pentru repartizarea muniţiilor, a tonajului maritim, a

materiilor prime etc. În sfîrşit, s-a decis ca autoritatea supremă să fie un stat-major combinat (*Combined Chiefs of Staff),* avînd sediul la Washington. Rivalitatea dintre membrii britanici şi americani ai acestui organism a fost foarte vie. Strategiei „concentrării" a americanilor, britanicii îi opuneau pe cea a „diversiunii periferice": hărţuirea duşmanului în punctele sale cele mai slabe.

Alianţa anglo-sovietică

De-a lungul primelor luni ale anului 1942, Aliaţii au suferit nenumărate înfrîngeri. Doar pe frontul rus situaţia era mai puţin rea, graţie succeselor sovietice din iarna 1941–1942. Stalin nu contenea să ceară deschiderea unui al doilea front şi accelerarea furnizării de armament către URSS. S-a decis ca Molotov să facă o călătorie în Anglia şi în SUA. La Londra, ministrul sovietic a negociat şi a semnat un tratat de alianţă cu Anglia (la 26 mai 1942). Acest tratat era îndreptat contra Germaniei şi a aliaţilor săi. Cele două state se angajau să nu intre în negocieri cu guvernul hitlerist, nici cu un guvern german care nu va renunţa la agresiune, să acţioneze în comun după război pentru evitarea unei noi agresiuni germane, să colaboreze politic şi economic după război, să nu facă parte din nici o coaliţie îndreptată contra uneia dintre cele două ţări. Tratatul era valabil 20 de ani.

Pe 29 mai, Molotov a ajuns la Washington. A avut întrevederi cu Roosevelt, Cordell Hull, Hopkins şi cu ambasadorul Litvinov. Preşedintele SUA a profitat de aceste întîlniri pentru a declara că era convins că pacea putea fi garantată pentru cel puţin 25 de ani. Discuţia principală a constituit-o încă o dată cel de-al doilea front pe care Molotov îl cerea pentru anul 1942, nefiind sigur, spunea el, că Armata Roşie putea face faţă pînă în 1943. Preşedintele Roosevelt a declarat că ar dori o întîlnire cu Stalin. Discutînd încă problemele de după război, Roosevelt sugera un sistem de *trusteeship* sau de tutelă internaţională asupra numeroaselor insule şi posesiuni coloniale, care trebuia luate de la unele state prea slabe şi orientate rapid spre obţinerea independenţei totale. În legătură cu întrebarea directă a lui Molotov, preşedintele Roosevelt declara că al doilea front „ar putea" fi deschis în 1942, ceea ce a suscitat obiecţiuni din partea generalilor Marshall şi Hopkins şi din partea sovietică, speranţe deşarte urmate de acuzaţii violente. Vizita lui Molotov a făcut, în general, o foarte bună impresie în SUA.

Conferinţele de la Casa Albă, de la Moscova şi Anfa

Churchill era destul de ostil unei debarcări, chiar şi limitate, în Franţa, în 1942. El considera preferabilă orientarea temeinică spre pregătirea unei debarcări în Africa de Nord. În iunie 1942, Churchill a revenit la Washington, unde se găsea în momentul căderii Tobrukului, cucerit de Rommel, ceea ce îl va afecta foarte mult. În ciuda protestelor generalilor americani, în iulie, s-a decis înlocuirea *Sledgehammer*-ului cu o debarcare în Africa de Nord, de natură să atenueze efectele înfrîngerii pe care armata britanică o suferise în Libia. Pe

16 iulie, Hopkins, generalul Marshall şi amiralul King au ajuns la Londra şi contra voinţei lor (fiindcă ei preferau o debarcare masivă în Europa) au perfectat planurile viitoarei operaţiuni *Torch*.

Rămînea ca Stalin să admită întîrzierea deschiderii celui de-al doilea front. Churchill, însoţit de ambasadorul american Harriman, a plecat la Moscova, unde a ajuns pe 12 septembrie 1942 şi a rămas 3 zile. Stalin era extrem de nemulţumit de întîrzierea decisă, iar începutul conferinţei a fost foarte tensionat. El s-a resemnat totuşi să admită ceea ce îi propunea Churchill, adică o intensificare a bombardamentelor aeriene şi operaţiunea *Torch* în Africa de Nord. Stalin a protestat totuşi şi a declarat: „Este uşor de înţeles că refuzul guvernului britanic de a crea cel de-al doilea front în Europa în 1942 va aduce atingere moralului întregului popor sovietic, care se bizuia pe crearea celui de-al doilea front, va face mai dificilă situaţia Armatei Roşii pe front şi va bulversa planurile guvernului sovietic". În cursul reuniunii, cei doi oameni de stat au evocat posibilitatea unei întîlniri cu preşedintele Roosevelt. Dar această posibilitate era destul de departe de a se putea realiza la sfîrşitul anului 1942 şi se propaga zvonul despre posibilitatea unei păci separate între URSS şi Germania, prin intermediul Japoniei.

După debarcarea în Africa de Nord, Stalin a rupt lunga sa tăcere şi l-a felicitat pe Churchill pentru succesele obţinute în Algeria şi în Libia. Churchill şi Roosevelt au decis să se întîlnească în ianuarie, în Maroc. Ei şi-ar fi dorit ca şi Stalin să fi venit, dar acesta a refuzat din cauza importantelor operaţiuni care se derulau pe frontul rus (bătălia de la Stalingrad). S-a hotărît pînă la urmă să aibă loc o conferinţă la Anfa, într-o vilă situată la 8 km de Casablanca. Pe 9 ianuarie 1943, Roosevelt şi Hopkins au părăsit Casa Albă îndreptîndu-se spre Miami, de unde au zburat, în mai multe etape, cu un avion Boeing la Casablanca. Întîlnirea a avut trei obiective principale:

– organizarea operaţiunilor militare în Mediterana şi cucerirea Siciliei;
– încercarea de a-i reconcilia pe francezii de la Londra cu cei din Alger;
– asigurarea Rusiei asupra voinţei anglo-saxonilor de a continua lupta.

Asupra acestui punct, Churchill a adoptat o propunere pe care Roosevelt tocmai o lansase spre a fi consultată: eliminarea totală a puterii de război inamice, „ceea ce permite, spunea Hopkins, reducerea scopului războiului la o formulă foarte simplă, capitularea necondiţionată a Germaniei, a Italiei şi a Japoniei".

Tensiunea dintre anglo-saxoni şi Rusia

Prima jumătate a anului 1943 este probabil aceea în care anglo-saxonii şi Rusia s-au înţeles cel mai rău. Rusia şi-a înmulţit aluziile ofensatoare cu privire la amînarea deschiderii celui de-al doilea front sau asupra încetinelii campaniei din Tunisia. Ambasadorul american la Moscova, Stanley, declara pe 8 martie corespondenţilor de presă americani că Rusia primea cantităţi enorme de ma-

terial din SUA, dar că poporul rus nu ştia acest lucru, conducătorii săi căutînd să-l facă să creadă că lupta singur. Într-o astfel de atmosferă au avut loc trei importante întrevederi anglo-americane.

Prima a fost marcată de călătoria lui Eden la Washington, de la 12 la 29 martie. Întîlnirea şefului de la Foreign Office cu Roosevelt, Cordell Hull, Sumner Welles şi Hopkins s-a concentrat aproape exclusiv asupra situaţiei omenirii după război. Putem reţine din aceste dezbateri următoarele puncte:

– englezii admiteau la limită înglobarea ţărilor baltice în URSS, dar doreau un nou plebiscit în această privinţă;

– erau de acord cu aprecierea că Polonia putea fi limitată la est de linia Curzon, ceea ce, de altfel, va antrena dificultăţi imense cu guvernul polonez al generalului Sikorski. În schimb, se putea da Prusia orientală Poloniei şi se putea evacua de acolo populaţia germană.

– s-a admis ca Basarabia să fi încorporată Rusiei pentru că aceasta fusese posesiunea ei înainte de 1917;

– în ceea ce priveşte Germania, Roosevelt şi Eden s-au pus de acord că trebuia dezmembrată. Roosevelt insista ca dezmembrarea să nu fie făcută de o manieră autoritară, ci conform dorinţelor eventualelor mişcări separatiste. Ei au fost totodată de acord ca Austria să redevină independentă;

– pentru Extremul Orient, Eden a propus ca insulele din Pacific sub mandat japonez să fie preluate de SUA. În schimb, nu prea era în favoarea sistemului *trusteeship* (sau de mandat) preconizat de Roosevelt. Eden nu credea, spre deosebire de preşedintele american, nici că, după război, China ar putea deveni o mare putere;

– în ceea ce priveşte viitoarea organizare internaţională, au fost luate puţine decizii. Pe de altă parte, englezii şi americanii nu au reuşit să se pună de acord asupra Franţei. Eden dorea unificarea, sub o autoritate puternică – „a francezilor liberi" de la Londra şi a francezilor din Alger, Roosevelt prefera continuarea negocierilor cu diversele „autorităţi locale". De asemenea, Roosevelt intenţiona crearea de baze internaţionale strategice la Bizerta, Dakar etc.

Într-un cuvînt, sosirea lui Eden la Washington clarificase mult problemele care aveau să fie puse după război, fără ca totuşi anglo-saxonii să fi apreciat la justa lor valoare revendicările viitoare ale Sovietelor.

Conferinţele „Trident" şi „Quadrant"

Călătoria lui Eden la Washington a fost urmată de două întîlniri succesive între Roosevelt şi Churchill. Prima (conferinţa *Trident*) a avut loc la Washington în mai 1943, în acelaşi moment în care se obţinea victoria în Tunisia. Era o conferinţă cu caracter militar, la care asista majoritatea comandanţilor armatelor, inclusiv generalul Wawell, venit din India, şi generalul american Stilwell, venit din China. Decizia esenţială care a fost luată a fost aceea ca debarcarea în Europa Occidentală (operaţiunea *Overlord*) să aibă loc la 1 mai 1944. S-a decis, de asemenea, să i se încredinţeze lui Churchill negocierile cu Portugalia pentru instalarea de baze aliate în Azore. Aceste negocieri au dus, la 12 octombrie

1943, la un acord cu guvernul portughez. Salazar, şeful acestui guvern, obţinuse în prealabil livrarea de material de război şi promisiunea de sprijin a Aliaţilor în cazul în care generalul Franco ar ataca Portugalia. Nu a fost dată prioritate războiului din Pacific, cum cerea generalul Stilwell. S-a decis, în paralel cu conferinţa, să se renunţe la drepturile de exteritorialitate în China. Se dorea organizarea unei întîlniri cu Stalin, la care să participe fie numai Roosevelt, fie ca Churchill să i se alăture. Nimic nu permitea să se spere într-o rapidă realizare a acestui obiectiv. Fără îndoială, Stalin a dat dovezi în privinţa moderaţiei sale, dizolvînd Cominternul (22 mai 1943). Dar, în acelaşi timp, el a purtat cu Churchill o corespondenţă extrem de vie, în care declara că, deoarece anglo-saxonii întîrziaseră deschiderea celui de-al doilea front, aceştia nu-i inspirau încredere, atunci cînd promiteau deschiderea frontului, în mai 1944. În acelaşi timp, Litvinov a fost rechemat de la Washington şi Maiski de la Londra. Existau temeri ca URSS, printr-un reviriment asemănător celui din 1939, să fie tentată de o pace separată cu Germania. Pe de altă parte, China, a cărei situaţie era mult mai proastă (era aprovizionată cu arme doar printr-un pod aerian deasupra Himalayei) putea, de asemenea, să ajungă să încheie o pace separată cu Japonia.

Demisia lui Mussolini şi crearea guvernului Badoglio (25 iulie 1943) i-a determinat pe Roosevelt şi pe Churchill să se întîlnească din nou. De această dată, conferinţa a fost organizată la Citadela din Québec (conferinţa *Quadrant*).

Lucrările au început la 17 august. Un reprezentant chinez, T.V. Soong a asistat la principalele deliberări. La conferinţa de la Québec a fost redactat un proiect de declaraţie a celor patru puteri (Regatul Unit, Statele Unite, URSS, China) pentru înfiinţarea unei organizaţii internaţionale. În ciuda reticenţelor lui Churchill, foarte puţin favorabil operaţiunii *Overlord* în Franţa şi adept al unei debarcări în Balcani, s-a confirmat decizia de a fixa data operaţiunii *Overlord* pentru 1 mai 1944 şi s-a decis completarea acesteia cu o debarcare în sudul Franţei (operaţiunea *Anvil*).

S-a înfiinţat un comandament în Asia de Sud-Est sub comanda unui amiralului englez, lord Louis Mountbatten, avîndu-l ca adjunct pe generalul american Stilwell.

În sfîrşit – lucru esenţial – s-a aflat la finalul conferinţei că Stalin accepta propunerea americană de a reuni în curînd la Moscova pe miniştrii Afacerilor Externe ai celor trei Mari Puteri.

Conferinţa s-a terminat la 23 august. Churchill a petrecut încă trei săptămîni la Washington şi se găsea acolo cînd trupele aliate debarcau în Italia continentală şi atunci cînd Italia capitula (la 3 septembrie). Primind titlul de doctor *honoris causa* al Universităţii Harvard, Churchill a ţinut un discurs în care propunea pentru un viitor încă nesigur ca între americani şi britanici să fie creată o cetăţenie comună. Dar acest proiect a avut la fel de puţine urmări ca şi ideea Uniunii franco-britanice din iunie 1940.

Puţin după conferinţa de la Québec, la 25 septembrie, a avut loc o importantă modificare în direcţionarea politicii externe a Statelor Unite. Subsecretarul de Stat Sumner Welles şi-a dat demisia şi a fost înlocuit cu Edward Stettinius. De mult timp, Cordell Hull era în conflict cu adjunctul său, Sumner Welles, ostil politicii de tranzacţii a lui Cordell Hull în privinţa guvernului de la Vichy şi a guvernului Badoglio. Roosevelt soluţionă conflictul în favoarea lui Cordell Hull, căci acesta se bucura în faţa Senatului de un prestigiu considerabil, pe care Roosevelt spera să-l folosească bine în momentul ratificării tratatelor de pace şi în scopul evitării eşecului răsunător al predecesorului său, Wilson.

Conferinţa de la Moscova a celor trei miniştri

Acceptată de Stalin la 10 august, conferinţa miniştrilor Afacerilor Externe era prima reuniune între reprezentanţii tuturor celor trei aliaţi. Churchill şi Roosevelt sperau să fie posibilă completarea conferinţei cu o reuniune a şefilor celor trei guverne. Eden şi Cordell Hull s-au dus la Moscova şi conferinţa a început la 19 octombrie 1943. Foarte repede, anglo-saxonii au constatat că marea preocupare a colegului lor rus Molotov era obţinerea asigurării că invazia Franţei, anunţată pentru primăvara anului 1944, nu va fi amînată din nou. Churchill, care dorea o debarcare în Mediterana orientală şi continuarea activă a operaţiunilor din Italia, dorea ca nici un angajament să nu fie luat, dar sprijinea o altă propunere rusă, tinzînd să antreneze Turcia în război. Stalin şi-a dat pe de altă parte acordul pentru o întîlnire a celor trei şefi de guverne, cu condiţia ca ea să aibă loc la Teheran.

Cei trei miniştri au discutat în egală măsură despre problemele de după război şi au decis crearea unei Comisii Consultative Europene (*European Advisory Commission*), care trebuia să se întrunească la Londra în momentul în care regimul hitlerist ar fi fost pe punctul de a se prăbuşi, menirea ei fiind să studieze soluţiile ce trebuia date problemei germane. Conferinţa s-a terminat la 3 noiembrie. Ea a pus capăt tensiunii dintre Aliaţi şi s-a desfăşurat într-o atmosferă amicală. Totodată, ea a lăsat în obscuritate un punct esenţial, acela de a şti ce soluţie trebuia dată după război problemelor europene. O declaraţie a fost votată la propunerea lui Cordell Hull, care anunţa că marile puteri „se vor consulta". Molotov refuzase formula „se vor pune de acord".

Prima conferinţă de la Cairo

În drum spre Teheran, Roosevelt şi Churchill s-au întîlnit cu Cian Kai-şi la Cairo; în trecere, Roosevelt s-a dus să-l vadă şi pe generalul Eisenhower la Oran. La Cairo, conferinţa a reglementat în esenţă probleme militare. În plan politic, Churchill a insistat asupra necesităţii pentru Marea Britanie de a recupera Singapore şi Hong-Kong. S-a vorbit, mai ales, despre viitorul Chinei. La 1 decembrie 1943, după plecarea lor, a fost publicată o declaraţie a celor trei şefi de guverne, care devenea baza dezvoltării ulterioare a Extremului Orient. Finalitatea războiului purtat de cele trei puteri era „pedepsirea agresiunii Japoniei". Aceasta trebuia să abandoneze vechile arhipelaguri germane cucerite

în 1914 şi Coreea, care trebuia să devină „liberă şi independentă". Japonia trebuia să restituie Chinei teritoriile care îi fuseseră smulse în diferitele epoci şi mai ales Taivanul, insulele Pescadore şi Manciuria.

Trebuie remarcat că tratatul de neutralitate sovieto-nipon întrerupsese aproape în întregime livrările de materiale de război ruseşti către China. Pe de altă parte, Sin Kiang, guvernat din 1933 şi pînă la sfîrşitul lui 1944 de către Shang Shi-Tsai, a avut legături economice şi politice foarte strînse cu URSS pînă în 1942. La această dată, Gomindanul reuşise să-şi reinstaureze autoritatea, iar consilierii ruşi fuseseră trimişi acasă.

Începînd din 1943, presa rusă a început să atace guvernul lui Cian Kai-şi, acuzîndu-l că nu mobiliza suficient resursele ţării.

Conferinţa de la Teheran

Roosevelt şi Hopkins au sosit la Teheran la 27 noiembrie 1943. Pe 28, Stalin i-a făcut o vizită lui Roosevelt. Cei doi oameni de stat s-au mulţumit să treacă în revistă situaţia generală. Churchill li s-a alăturat apoi şi prima conferinţă generală a fost prezidată de Roosevelt. Pe lîngă cei trei şefi de guverne, au asistat şi Hopkins, Eden şi Molotov. Era, cum spunea Churchill, „cea mai mare concentrare de putere pe care lumea o văzuse vreodată". Personalităţile prezente ţineau în mîinile lor fericirea viitoare a umanităţii. Convorbirile trebuia să dureze pînă la 1 decembrie. Nu le vom urmări cronologic, dar vom încerca să examinăm principalele rezultate ale conferinţei.

Pe plan militar, s-a vorbit mult de debarcarea în Normandia, fixată, cum am văzut, la 1 mai 1944. Peste un milion de anglo-saxoni trebuia să debarce în Franţa între mai şi iulie. Esenţială a fost opoziţia lui Roosevelt şi îndeosebi a lui Stalin la planul lui Churchill, care dorea o operaţiune simultană în Balcani. După Stalin, trebuia să se ajungă direct în inima Germaniei şi Balcanii nu erau o cale bună pentru a accede acolo. Fără îndoială Stalin dorea, de asemenea, ca numai trupele ruseşti să ocupe, la sfîrşitul războiului, ţările slave şi balcanice. Cît despre Extremul Orient, anglo-saxonii i-au cerut lui Stalin ca sovieticii să le dea mai multe informaţii militare. Cu privire la Germania, Stalin declara că polonezii trebuia să-şi extindă frontiera pînă la Oder. El s-a arătat extrem de pesimist asupra posibilităţii de reformare a poporului german. Ca şi anglo-saxonii, era în favoarea unei dezmembrări a Germaniei. El se temea că o Germanie unită ar putea să-şi recapete forţa într-un răstimp de 15–20 de ani şi a preconizat instalarea unui sistem de baze în Germania şi în afara ei (mai ales la Dakar) care să permită supravegherea Germaniei. Printre altele, Stalin sugera şi instalarea unui sistem asemănător pentru Japonia.

Roosevelt a propus crearea a cinci state autonome în Germania:

1. O Prusie micşorată;
2. Hanovra şi Nord-Estul;
3. Saxonia şi zona Leipzig;
4. Hessa şi sudul Renaniei;
5. Bavaria, marele ducat Baden şi Württemberg.

În plus, canalul Kiel, Hamburg, Ruhr şi Saar trebuia plasate sub controlul internaţional al Naţiunilor Unite.

Churchill avea în vedere mai degrabă trei state: Prusia, Germania centrală şi Germania de sud. Stalin se arată foarte sceptic faţă de cele două planuri şi s-a hotărît că aceste planuri să fie încredinţate studiului Comisiei Consultative Europene.

S-a discutat şi despre organizaţia internaţională. Roosevelt propuse ca Organizaţia Naţiunilor Unite să fie compusă din trei elemente principale:

– o Adunare, la care să participe toate naţiunile, pentru a discuta problemele mondiale;

– un Comitet executiv care să se ocupe de problemele non-militare, compus din URSS, SUA, Regatul Unit al Marii Britanii, China, două ţări europene, una din America de Sud, una din Orientul Mijlociu, una din Extremul Orient şi dintr-un dominion;

– în sfîrşit, ceea ce Roosevelt numea „cei patru agenţi de poliţie" (URSS, SUA, Regatul Unit al Marii Britanii şi China) cu sarcina de a lua măsuri militare energice şi imediate în cazul în care pacea ar fi ameninţată.

Nu se prevedea deloc eventualitatea unei ameninţări contra păcii pe care să o exercite chiar unul dintre „cei patru agenţi de poliţie".

În ansamblu, conferinţa a fost importantă mai puţin prin rezultatele concrete obţinute (puţine, în afară de planul militar), ci mai ales prin atmosfera nouă ce se crease.

Timp de mai multe zile, cei trei oameni de stat au petrecut mult timp împreună, discutînd sincer, uneori chiar brutal, participînd la dineuri împreună, glumind şi manifestîndu-se chiar cu multă cordialitate. Roosevelt şi Churchill au elogiat rolul Armatei Roşii. Stalin a declarat că războiul mondial nu putea fi cîştigat fără ajutorul industriei americane. Roosevelt era sigur că Stalin era, potrivit propriei expresii, „accesibil", în ciuda tacticii sale agresive şi atitudinii sale cinice, faţă de probleme, ca, de pildă, aceea a drepturilor naţiunilor „mici".

La sfîrşitul conferinţei au fost publicate un comunicat oficial şi o declaraţie asupra Iranului.

A doua conferinţă de la Cairo

Pe drumul de întoarcere, Roosevelt şi Churchill s-au oprit din nou la Cairo, unde pe 4, 5 şi 6 decembrie 1943 au avut întîlniri cu preşedintele Republicii Turcia, Ismet Inönü şi cu ministrul Afacerilor Externe Menemendjoglu. Încă după conferinţa de la Anfa, cu trei săptămîni înainte de Teheran, Churchill îi vizitase pe aceştia la Adana. Cu trei săptămîni înainte de Teheran, Eden s-a întîlnit cu colegul său turc la Cairo. Scopul acestor întîlniri era de a implica Turcia în război. Acest lucru ar fi facilitat planul lui Churchill de a începe o ofensivă în Balcani. Turcia refuză, pretextînd insuficienţa forţelor sale armate. Preşedintele Roosevelt se duse apoi la Tunis şi îl informă pe Eisenhower că îl numea comandant-şef al operaţiunii *Overlord*. Se gîndise multă vreme să

încredinţeze această sarcină generalului Marshall, în aşa fel încît acesta să-şi cîştige renumele pe care-l dobîndesc conducătorii de armate aflate în campanii, dar s-a temut că, procedînd astfel, ar fi putut disloca Statul-Major combinat al Aliaţilor, unde Marshall avea un rol esenţial.

La Cairo şi la Teheran, în absenţa lui Cordell Hull, Harry Hopkins a jucat, practic, rolul de secretar de stat.

IV. Începuturile resurecţiei franceze

Anul 1941 fusese marcat de succesele strălucite ale lui Hitler şi de transformarea războiului din european în mondial. Prima jumătate a anului 1942 pune în prim-plan Japonia cu victoriile sale succesive.

La începutul toamnei 1942, germanii luptă la Stalingrad şi la frontierele Egiptului. Japonezii acoperă o zonă de război vastă, din Aleutine pînă în Birmania, Singapore şi insulele Sonde. Doar bătălia dată între 4 şi 8 mai 1942 în Marea de Coral a împiedicat invazia Australiei.

În acest timp, operaţiunile militare par să fi ajuns la un moment de cotitură şi această evoluţie se va traduce în importante schimbări politice. Vom asista în lunile ce urmează la reapariţia în Franţa a eroicei rezistenţe a generalului Koenig şi a brigăzii I franceze libere de la Bir Hakeim în Libia (27 mai-11 iunie 1942, atacul englez de la El-Alamein (23 octombrie 1942), la debarcarea anglo-americană în Africa de Nord (la 8 noiembrie 1942), la intrarea în luptă a imperiului colonial francez şi la prăbuşirea Italiei mussoliniene.

Pregătirile politice ale debarcării Aliaţilor în Africa

Englezii şi americanii îşi doreau foarte mult să ridice Africa franceză împotriva Axei. La 22 decembrie 1941, la Washington, Roosevelt şi Churchill au discutat despre o debarcare în Africa de Nord, susţinută în principal de americani. Trebuia aflat care autoritate franceză putea ridica împotriva Germaniei trupele franceze din Africa de Nord, în momentul debarcării aliaţilor. Americanii, reprezentaţi prin consulul lor la Alger, Robert Murphy, făcuseră eforturi zadarnice ca să obţină adeziunea generalului Weygand, comandantul trupelor franceze din cele trei ţări ale Africii de Nord. După ce generalul fusese rechemat în funcţie, la insistenţele germanilor, la 12 noiembrie 1941, guvernul american încerca din nou să-l determine să preia conducerea unei insurecţii. La 20 ianuarie 1942, un diplomat american, MacArthur, nepot al generalului, l-a întîlnit la Nisa. Weygand a refuzat să-l trădeze pe mareşalul Pétain. Or, acesta se mulţumea să afirme că trupele franceze din Africa vor rezista oricărei invazii, din orice parte ar fi venit, a englezilor, americanilor, gaulliştilor sau germanilor.

I s-ar fi putut cere generalului de Gaulle să-şi asume conducerea acestei răscoale. Dar aliaţii considerau că aceasta era imposibil. Ei se gîndeau că „francezii liberi" nu erau agreaţi în Africa de Nord, fiind asociaţi, în mintea coloniştilor şi a arabilor, cu englezii, a căror atitudine la Mers-el-Kebitn nu fusese uitată.

În marea sa majoritate, corpul de ofiţeri francezi, deşi ostil germanilor şi dorind ca într-o zi să reia lupta împotriva lor, rămăsese fidel mareşalului Pétain şi era împotriva lui de Gaulle.

Chestiunea Saint-Pierre şi Miquelon

În sfîrşit, un incident, minor în sine, dar supărător pentru guvernul american, a avut ca impact creşterea tensiunii dintre acesta şi generalul de Gaulle. La 24 decembrie 1941, în timpul conferinţei de la Washington, forţele navale franceze libere, comandate de amiralul Muselier, debarcară în insulele Saint-Pierre şi Miquelon, în largul coastei Terra Nova, insule care depindeau de guvernul de la Vichy şi care erau sub autoritatea amiralului Robert, guvernatorul Antilelor. La Saint-Pierre, se găsea un post de radio şi guvernul canadian propusese organizarea unei expediţii pentru a-l distruge. Generalul de Gaulle ceruse ca „francezii liberi" să fie însărcinaţi cu această operaţiune, dar preşedintele Roosevelt s-a opus, din cauza unui acord pe care tocmai îl încheiase cu amiralul Robert, acord care prevedea menţinerea *status quo*-ului privind posesiunile franceze din America.

În ciuda acestui fapt, generalul de Gaulle îşi asumă responsabilitatea unei operaţiuni mai ample, care să înlăture suveranitatea guvernului de la Vichy în aceste insule. „Francezii liberi" au fost primiţi cu entuziasm şi un plebiscit aprobă operaţiunea cu o majoritate zdrobitoare de 98%. Opinia publică americană a fost în general mulţumită. Guvernul de la Vichy însă a protestat acuzînd guvernul american de duplicitate. Cordell Hull dădea atunci publicităţii o notă în care condamna acţiunea aşa-zişilor „francezi liberi", exprimare inabilă, care i-a adus numeroase atacuri în presă. Churchill, din contră, era satisfăcut de ocuparea insulelor Saint-Pierre şi Miquelon şi, la 30 decembrie 1941, într-un discurs ţinut la Ottawa, făcu elogiul generalului de Gaulle. La 31 decembrie, Cordell Hull, supărat, îi va adresa lui Roosevelt un memoriu în care îi sugera să „revizuim proiectele noastre pentru Africa de Nord şi de ne dispensăm de cooperarea cu generalul de Gaulle în această privinţă". Aşa se explică de ce, în ciuda insistenţelor lui Churchill, preşedintele Roosevelt, influenţat de Cordell Hull, a refuzat pînă la sfîrşit să-i aducă la cunoştinţă generalului de Gaulle planul debarcării în Africa de Nord (operaţiunea *Torch)* şi să-l asocieze acestui plan. Acest plan, elaborat la ordinul lui Roosevelt, la 2 iulie 1942, a fost definitiv aprobat la 5 septembrie.

Negocierile cu Giraud

Americanii au sfîrşit prin a alege ca şef eventual al francezilor din Africa de Nord pe generalul Giraud, care, la 17 aprilie 1942, evadase de la Koenigstein, în Germania, şi se găsea în zona neocupată a Franţei.

Murphy intră în contact cu rezistenţa franceză din Africa de Nord, comandată de „grupul celor cinci", a cărui personalitate principală era Lemaigre-Dubreil, om de afaceri, ce conducea una dintre principalele întreprinderi de ulei din Franţa.

Datorită afacerilor sale, Lemaigre-Dubreuil putea să călătorească oricînd între Paris, Vichy şi Africa de Nord. Păstrînd în aparenţă relaţii cordiale cu germanii, el a putut servi drept agent de legătură între francezi şi Giraud, pe ultimul întîlnindu-l pentru prima dată la Lyon, la 19 mai 1942. Generalul Giraud revenise din Germania cu un plan ambiţios: folosirea armatei de armistiţiu pentru a crea un cap de pod pe coasta franceză a Mediteranei, astfel încît să poată permite debarcarea unor importante forţe anglo-americane; el lua în calcul o debarcare a Aliaţilor în Africa de Nord, dar ca operaţiune secundară. Giraud trebuia convins să-şi modifice planul pentru a-l corobora cu acela al americanilor, cu atît mai mult, cu cît generalul Giraud cerea pentru el însuşi funcţia de comandant-şef al operaţiunii combinate, în timp ce Roosevelt dorea încredinţarea comandamentului generalului Eisenhower (asistat de Murphy pentru afacerile civile).

Pentru rezolvarea acestor probleme a fost organizată o întîlnire secretă între şefii militari francezi şi americani la Cherchell, în apropiere de Alger, la 23 octombrie 1942. Generalul Clark îl reprezenta pe Eisenhower, iar generalul Mast pe Giraud. S-a decis ca Murphy să-i trimită lui Giraud trei scrisori. Acestea, aprobate de Giraud, au devenit ceea ce se numeşte „acordul Murphy-Giraud". Prima scrisoare privea armamentul forţelor franceze. A treia îi excludea din start pe „francezii liberi", de la această operaţiune. A doua, cu caracter politic, era cea mai importantă: „Sînt în măsură, spunea Murphy, de a vă asigura că restaurarea Franţei în toată grandoarea ei şi cu toate posesiunile ei teritoriale antebelice, în Europa şi peste ocean, e unul dintre ţelurile de luptă ale Naţiunilor Unite".

Franţa urma să fie aliata Statelor Unite. Conducerea operaţiunii rămînea în mîinile americanilor atîta timp, cît securitatea în Africa de Nord nu era realizată.

Lemaigre-Dubreuil i-a adus aceste scrisori lui Giraud care, pe 5 noiembrie, a părăsit Franţa cu un submarin, şi a ajuns pe 7 la Gibraltar, cu un hidroavion. Acolo a pierdut mai multe ore pentru a revendica, fără succes, postul de comandant-şef al operaţiunii. A ajuns la Alger abia pe 9 noiembrie.

Interludiul Darlan

Debarcările americane au început pe 8 noiembrie. Amiralul Darlan, care tocmai făcuse un turneu în Africa şi fusese reţinut la Alger de o boală gravă a fiului său, se afla încă acolo. S-ar putea să fi fost prevenit în ultimul moment asupra iminenţei unei debarcări. Păru mai întîi consternat aflînd această veste. Adresă un mesaj radio mareşalului Pétain - care e posibil să nu-l fi primit. Preşedintele Roosevelt îi adresă, la rîndul său, un mesaj lui Pétain care a răspuns prin proteste şi a dat ordinul de a se rezista în faţa invadatorilor. Rezistenţa a fost organizată sporadic în Algeria şi mai ales în Maroc, sub autoritatea generalului Noguès, rezidentul general. După lungi negocieri cu Murphy, Darlan, care era înainte de toate un oportunist şi care nu mai credea, ca în 1941, în victoria germanilor, ordonă încetarea focului (8 octombrie, la orele 19). Adresă un nou mesaj lui Pétain, la care a primit succesiv două răspunsuri. Primul (primit

de Darlan după cel de-al doilea) accepta principiul încetării focului şi ordona flotei din Toulon să ia calea oceanului. Al doilea, vizibil inspirat de Laval, condamna atitudinea lui Darlan şi îl numea pe Noguès drept înlocuitor. În final, Darlan s-a raliat tezei potrivit căreia Pétain era prizonier al germanilor şi, nemaifiind liber, trebuia ca el, Darlan, să preia conducerea în Africa de Nord „în numele Mareşalului". Prin această ficţiune el arăta că înţelegea să păstreze regimul intern autoritar al guvernului de la Vichy. Americanii se resemnară cu această soluţie, Darlan bucurîndu-se astfel de o autoritate asupra armatei şi flotei franceze, pe care Giraud nu o avea. Doar generalul Noguès a continuat rezistenţa şi nu s-a supus lui Darlan decît pe 12 noiembrie. Raporturile dintre autorităţile americane şi cele franceze au fost reglate prin acordurile Darlan-Clark din 22 noiembrie, mult mai puţin avantajoase pentru Franţa decît acordurile Giraud-Murphy, anterioare debarcării.

Acest reviriment al lui Darlan a avut consecinţe grave. La 9 noiembrie, Hitler l-a convocat pe Laval la München şi în aceeaşi zi a decis invazia zonei neocupate, pentru a aduce coasta franceză a Mediteranei în stare defensivă. L-a somat pe Laval să semneze o alianţă cu Axa. Laval a refuzat, dar i-a promis lui Hitler baze militare în Tunisia, începînd cu 14 noiembrie. De altfel, germanii o invadaseră deja înainte de acea dată. Pe 11 noiembrie, Darlan a trimis flotei din Toulon ordinul de a se pregăti de plecare spre Africa de Nord. Amiralul de Laborde, comandantul escadrilei, a refuzat să-i urmeze ordinele. Un statut special a fost acordat de către germani portului Toulon şi unei zone din jurul localităţii, pe care trupele germane nu trebuia să o ocupe. Dar adevărata intenţie a lui Hitler era de a acapara flota franceză. Un atac brusc împotriva acesteia, pe data de 27 noiembrie, a obligat-o să se sabordeze. Germanii, aflaţi în dificultate pe frontul rusesc (bătălia de la Stalingrad), au accentuat presiunea lor asupra Franţei şi au rechiziţionat, pentru muncă în Germania, mai multe contingente de tineri*.

La Alger, Darlan luase poziţie în favoarea reluării luptei: „Noi nu avem decît un singur ţel, declara el pe 19 noiembrie, eliberarea Franţei prin imperiul său". Pe 15 noiembrie, l-a numit pe generalul Giraud comandant-şef al trupelor franceze din Africa de Nord. Atitudinea lui Darlan i-a făcut pe principalii administratori ai imperiului francez să se alăture luptei împotriva Germaniei. La 4 decembrie, a fost constituit un „consiliu imperial" cuprinzînd, în afară de Darlan, pe generalii Giraud, Noguès, Barré (comandantul trupelor din Tunisia) şi Bergeret, pe guvernatorii generali Boisson (AOF) şi Chatel (Algeria).

Această soluţie, constînd în prelungirea regimului de la Vichy în Africa de Nord, a declanşat, firesc, protestele generalului de Gaulle. Pe 24 decembrie, un

---

* Arhitectul Albert Speer, numit de către Hitler director al producţiei de armament, prefera să pună muncitorii la lucru în ţara lor. Laval şi ministrul Industriei din guvernul său, Bichelonne, l-au ajutat în această privinţă. Uzinele franceze munceau pentru germani, pentru a se evita astfel plecările în Germania. Gauleiterul Sauckel, însărcinat cu recrutarea de mână de lucru pentru Germania, era împotriva sistemului lui Speer.

tînăr, monarhist şi gaullist totodată, Bonnier de la Chapelle, l-a asasinat pe amiralul Darlan la Alger. Atentatorul a fost imediat judecat, condamnat la moarte şi executat cu o grabă surprinzătoare. „Consiliul imperial" l-a numit pe Giraud drept succesor al lui Darlan, cu titlul de înalt comisar, apoi (pe 15 februarie 1943) de comandant-şef civil şi militar. Giraud nu a abolit legile de la Vichy şi, îndeosebi, măsurile împotriva evreilor, decît sub presiunea americanilor. Se crease o situaţie ciudată şi deconcertantă, două grupări de francezi fiind acum implicate în lupta împotriva Germaniei: „francezii liberi" de la Londra, întrunind cea mai mare parte a „rezistenţei interioare" şi numeroase elemente liberale şi de stînga, sub ordinele generalului de Gaulle, şi francezii din Alger, sub ordinele generalului Giraud, cu sprijin american, fideli în ceea ce-i privea concepţiilor antidemocratice ale mareşalului Pétain.

Restabilirea unităţii

Au fost necesare negocieri lungi şi dificile pentru realizarea, în cele din urmă, a unităţii francezilor împotriva Germaniei. La 25 decembrie, generalul de Gaulle îi scrisese lui Giraud pentru a-i propune o întîlnire în Algeria sau la Ciad. Giraud a refuzat, sub pretext că circumstanţele nu erau favorabile. În aceste împrejurări, Roosevelt şi Churchill s-au întîlnit, după cum am văzut, la Anfa, în apropiere de Casablanca (ianuarie 1943). Dornici să pună sfîrşit diviziunii francezilor, i-au convocat pe Giraud şi pe de Gaulle. A fost nevoie de un veritabil ultimatum din partea lui Churchill, ameninţînd că va tăia resursele de subzistenţă „francezilor combatanţi" *, pentru ca de Gaulle să se hotărască să accepte. Dar acordul între cei doi se dovedi imposibil şi au fost necesare lungi negocieri pentru a-i determina să-şi dea mîna. La Anfa, Giraud a obţinut un rezultat interesant: fixarea avantajoasă a cursului francului (50 franci pentru 1 dolar şi 200 franci pentru o liră sterlină). Sfătuit de Roosevelt, Giraud a acceptat colaborarea unui francez rezident în America (unde contribuise din plin la realizarea planului de reînarmare numit *Victory program)* şi care întreţinea raporturi de prietenie cu Hopkins: Jean Monnet. Acesta l-a convins pe Giraud să adopte o atitudine mai democratică, ce s-a manifestat în declaraţia sa de pe 14 martie. Această declaraţie a permis reluarea negocierilor cu de Gaulle. Pe 17 martie, acestea au fost anunţate în mod oficial. Dar generalul de Gaulle nu a putut veni imediat la Alger. Raporturile „francezilor combatanţi" cu englezii, după conferinţa de la Anfa, erau detestabile. Temîndu-se că sosirea generalului în Algeria ar fi provocat tulburări, englezii i-au refuzat autorizaţia de a părăsi Anglia. În aprilie, Eisenhower însuşi se alătura acestei opinii, nedorind ca vizita lui de Gaulle să provoace„o criză politică prelungită" în momentul în care Aliaţii angajaseră în Tunisia o campanie decisivă. Negocierile nu au putut fi realizate, aşadar, decît prin intermediari. Acest rol a fost încredinţat

* Noul nume al „francezilor liberi", adoptat pentru a include rezistenţa metropolitană, ai cărei membri, evident, nu erau „liberi".

generalului Catroux. După destule dificultăţi, s-a reuşit o înţelegere privind crearea unui Comitet Francez de Eliberare Naţională (CFLN), al cărui sediu urma să fie la Alger. Pe 30 mai, generalul de Gaulle a ajuns în sfîrşit în acest oraş. Comitetul s-a constituit, definitiv, la 3 iunie, cu doi copreşedinţi – cei doi generali – şi cinci membri: generalul Catroux, socialistul André Philip şi ambasadorul Massigli, toţi de tendinţă gaullistă, generalul Georges şi Jean Monnet, care erau, cel puţin la început, partizani ai lui Giraud. Prin aceasta nu au fost totuşi rezolvate toate dificultăţile. Giraud voia să rămînă comandant-şef. De Gaulle era ostil încredinţării către o singură persoană a puterii politice şi a celei militare. A fost necesar ca generalul Eisenhower să exercite o puternică presiune.

Giraud, preocupat doar de război şi foarte ignorant în materie de politică, a fost invitat în iulie în Statele Unite şi Canada, unde a obţinut promisiunea unor importante furnizări de arme şi muniţii. Dar această călătorie i-a slăbit poziţia la Alger. La 1 octombrie, pentru a rămîne comandant-şef, el a fost obligat să-şi dea demisia din funcţia de preşedinte al CFLN. În 8 aprilie 1944, ca urmare a unui dezacord cu de Gaulle asupra serviciilor de informaţii, Giraud a trebuit să-şi dea demisia şi din postul de comandant-şef, după ce cucerise, în mod strălucit, Corsica, primul teritoriu metropolitan eliberat.

CFLN, care trebuia să ia numele de guvern provizoriu al Republicii Franceze la un an de la fondarea sa, în 3 iunie 1944, nu a fost recunoscut ca adevărat guvern al Franţei de către puterile aliate. Trebuia aşteptată eliberarea Franţei şi hotărîrea din 23 octombrie 1944. Rolul acestui guvern nu a fost mai puţin important, deoarece, în ciuda intrigilor şi a confuziilor, a putut organiza un puternic reviriment francez, recucerirea Corsicii, obţinerea adeziunii tuturor părţilor componente ale imperiului francez, cu excepţia Indochinei, ocupată de japonezi. Guyana se raliase la 17 martie 1943, flota din Alexandria la 31 mai, Antilele pe 13 iulie.

V. Prăbuşirea Italiei

Înfrîngerea italiană

În paralel cu începuturile resurecţiei franceze, a luat sfîrşit epoca mussoliniană în Italia. Mussolini îşi implicase ţara în război, în ciuda opiniei publice. Ar fi putut poate să o convingă prin obţinerea de victorii. Dar Italia, luptînd fără ajutorul Germaniei în Libia, în Grecia sau în Etiopia, suferise grave înfrîngeri. Din toamna anului 1941, „s-a putut observa înmulţirea simptomelor unei transformări a Italiei din rolul de partener al Axei în cel de ţară ocupată şi redusă la sclavie". Germania măsura cu parcimonie partea de materii prime, de petrol mai ales, afectată Italiei. Se formau „celule" germane în principalele oraşe italiene. A fost stabilit un plan pentru ocuparea Italiei, cu „suprimarea" regelui Victor Emmanuel. Mussolini a trimis pe frontul rus, în ciuda opoziţiei generalilor săi, numeroşi soldaţi, de care Italia ar fi avut nevoie în alte părţi.

La sfîrşitul lunii aprilie 1942, Hitler şi Mussolini s-au întîlnit la Klessheim, lîngă Salzburg, pentru a pregăti un atac concertat asupra insulei Malta, idee abandonată în iunie. Mussolini, care suferea de ulcer la stomac, era descurajat. Antifascismul se dezvolta printre intelectuali şi printre muncitorii marilor oraşe italiene.

În această atmosferă, ofensiva lui Montgomery şi ocuparea de către Aliaţi a Africii de Nord au produs asupra moralului italienilor un efect dezastruos. La 30 ianuarie 1943, Mussolini l-a înlocuit pe generalul Cavallero, şeful Statului-Major General, germanofil convins, cu generalul Ambrosio. La începutul lunii februarie, l-a numit pe Ciano, ginerele său, pe atunci ministru al Afacerilor Externe, în postul de ambasador la Vatican şi a preluat el însuşi conducerea Externelor. La începutul lunii mai 1943, în plină bătălie în Tunisia, Hitler şi Mussolini s-au întîlnit încă o dată la Klessheim. Această reuniune a fost un fiasco. „Se poate spune că acolo s-a rupt Axa". Italienii au tras concluzia că trebuia să facă pace cu Rusia. În timpul întrevederii, la 7 mai, Tunisul a căzut în mîinile aliaţilor. Era începutul înfrîngerii italiene. Situaţia se precipita. La 12 iunie, insula fortificată Pantelleria a capitulat fără să opună o mare rezistenţă. La 10 iulie, Aliaţii au debarcat în Sicilia, unde rezistenţa italienilor s-a prăbuşit rapid.

Demisia lui Mussolini

La 19 iulie, o nouă întîlnire a avut loc între Hitler şi Mussolini, la Feltre. Generalul Ambrosio i-a cerut zadarnic Ducelui să-i explice lui Hitler că Italia trebuia să facă pace.

Tăcerea Ducelui l-a condus pe Ambrosio la ideea că Mussolini trebuia înlăturat de la conducerea ţării. Regele însuşi era hotărît să-l destituie pe Mussolini.

La întoarcerea de la Feltre, Mussolini a acceptat să convoace, pentru prima dată din decembrie 1939, Marele Consiliu Fascist. Reuniunea a avut loc la 24 iulie, orele 17, şi a durat pînă pe 25, orele 2:40 dimineaţa. Mussolini încercă, fără convingere, să apere politica de alianţă cu Germania şi continuarea războiului. 19 membri ai Marelui Consiliu din 28 au votat o rezoluţie propusă de Grandi, ostilă lui Mussolini. În 25, după-amiaza, regele l-a convocat pe Mussolini şi l-a anunţat că încredinţează puterea mareşalului Badoglio. La ieşirea din palat, Mussolini a fost arestat. Era o adevărată lovitură de stat.

Negocierile de armistiţiu

Badoglio a format un cabinet de tehnicieni şi a declarat, spre marea nemulţumire a poporului, că Italia va continua războiul. Într-adevăr, Badoglio voia să scoată Italia din război, şi în acelaşi timp, să evite o brutală reacţie germană, care se putea traduce prin ocuparea ţării. El spera să îmblînzească clauzele capitulării, promiţînd Aliaţilor un reviriment total al Italiei şi participarea ei la lupta împotriva Germaniei. De partea Aliaţilor, se punea întrebarea

dacă puteau acceptate negocierile cu un guvern condus de un mareşal, care fusese mult timp unul dintre agenţii regimului fascist, şi de regele Victor Emmanuel. Exista o anumită rezistenţă în legătură cu aceasta în Statele Unite (Sumner Welles), dar secretarul de stat Cordell Hull îl accepta pe Badoglio drept interlocutor, fiind urmat, în această privinţă, şi de Roosevelt. Pe de altă parte, Churchill dorea să menţină în Italia un guvern monarhic.

Prima deschidere italiană a fost făcută, la 8 august, la Lisabona de către fostul şef de cabinet al lui Ciano, marchizul Ayeta, care avea părinţi americani şi îl cunoştea pe Sumner Welles. Ayeta l-a întîlnit pe ambasadorul britanic căruia i-a comunicat instrucţiunile pe care le primise de la noul ministru al Afacerilor Externe italian, Guariglia. Acesta voia să explice Aliaţilor că Italia dorea pacea, dar că trebuia să simuleze continuarea războiului. În acest scop, Guariglia şi generalul Ambrosio urmau să-i întîlnească pe von Ribbentrop şi pe Keitel în staţiunea de frontieră Treviso. Întrevederea a avut loc la 6 august. Keitel a refuzat să admită repatrierea trupelor italiene din Franţa şi din Croaţia. În ciuda italienilor, germanii trimiteau trupe numeroase în nordul Italiei. Guariglia s-a plîns de asta, dar a afirmat că Italia era hotărîtă să continue războiul.

Pe 6 august, un diplomat italian din Tanger, Berio, a deschis, la instrucţiunile lui Badoglio, negocierile de armistiţiu propriu-zise, cerînd totuşi să se cîştige timp. Churchill era atunci pe nava *Queen Mary*, în drum spre conferinţa de la Quebec. Englezii şi americanii s-au pus de acord să ceară o capitulare fără condiţii, dar au lăsat să se înţeleagă că, aceasta odată semnată, condiţiile lor vor fi cu atît mai uşoare, cu cît Italia va colabora mai mult la lupta contra germanilor.

La 15 august, generalul Castellano, şef de stat-major al generalului Ambrosio, a sosit la Madrid ca plenipotenţiar şi s-a întreţinut cu ambasadorul britanic Samuel Hoare. Roosevelt şi Churchill au trimis doi negociatori, pe generalul american Bedell Smith şi pe generalul britanic Sirong. Ei redactaseră un text de „capitulare", scurt şi fără condiţii, dar promiteau să dea tot concursul forţelor italiene care urmau să intre în luptă contra Germaniei. Un alt text, mai amănunţit, „capitularea lungă", era pregătit simultan de cele două guverne.

La 9 august, cei doi comisari aliaţi l-au întîlnit pe Castellano la Ambasada britanică din Madrid şi au discutat o noapte întreagă. Castellano plecă la Roma cu clauzele militare ale capitulării, cu un cod şi cu un emiţător. Un nou emisar italian, generalul Zanussi, a sosit pe 26 la Lisabona pentru a solicita trimiterea unei divizii aeropurtate aliate în apropierea Romei.

În sfîrşit, pe 31 august, Bedell Smith şi Zanussi au plecat în Sicilia, unde l-au întîlnit pe Castellano. Aliaţii i-au dat acestuia termen pînă la 2 septembrie, la ora 0:00 pentru a semna armistiţiul, şi Eisenhower a promis trimiterea unei divizii aeropurtate la Roma. Castellano se întorsese în Capitală pentru a-şi consulta guvernul şi a revenit, la 3 septembrie, pentru a semna capitularea într-o pădure de măslini, aproape de Siracuza. În aceeaşi zi, în zori, Armata a opta britanică debarca în Italia continentală. Capitularea nu trebuia să fie anunţată decît la 8 septembrie, după sosirea diviziei aeropurtate în apropiere de Roma. Pe 8 însă

germanii se aflau în posesia aerodromurilor din regiunea romană; Einsenhower a decis să anuleze operaţiunea şi a refuzat să întîrzie anunţarea armistiţiului, care a fost făcută pe 8 septembrie, la orele 18. Germanii au atacat atunci Roma, de unde guvernul Badoglio şi familia regală au fugit, refugiindu-se pe 10 septembrie la Brindisi. Rezistenţa italiană împotriva germanilor în apropierea Romei a încetat pe 11 septembrie şi trupele aliate şi-au continuat înaintarea spre sudul Italiei.

Reacţia germană

La 25 iulie, cel mai înfocat gemanofil dintre membrii Marelui Consiliu Fascist, Farinacci, a evadat de la Roma şi i s-a alăturat lui Hitler. Acesta era, personal, foarte afectat de căderea aceluia care fusese odinioară modelul şi mentorul său. Hitler a decis de îndată restabilirea regimului fascist în Italia, iar trupele germane au pătruns prin pasul Brenner. Pe 10 septembrie, Hitler a pronunţat un discurs în care s-a plîns de trădărea italiană; dar a adus un elogiu vibrant lui Mussolini. Întemniţat în munţii Abruzzi, la Gran Sasso, Mussolini a fost răpit de acolo de către un comando SS şi adus în Germania. La 15 septembrie, Mussolini a declarat că revenea în fruntea fascismului italian. Pe 18, a fost creată în mod oficial Republica Socială Italiană, cu centrul în micul oraş Salo, pe malul lacului Garda. În realitate, Mussolini era abătut, şi Hitler a fost profund dezamăgit de asta. Puterea efectivă în Republica Socială a fost încredinţată fasciştilor fanatici, între care cel mai de seamă era Farinacci, asistat de mareşalul Graziani, inamicul lui Badoglio.

Pe de altă parte, Hitler a profitat de prăbuşirea italiană pentru a anexa *de facto* Trieste şi Istria (*Gau Küstenland),* precum şi sudul Tirolului *(Alpenvorland).* Se gîndea chiar, ca şi Goebbels, să anexeze Veneţia. Italia trebuia, de asemenea, să renunţe la Dalmaţia şi Croaţia şi la toate pretenţiile sale asupra Franţei.

În sfîrşit, Hitler a cerut o pedeapsă exemplară pentru cei 19 votanţi ai moţiunii Grandi şi, mai ales, pentru Ciano, pe care îl acuza de a-l fi corupt pe Mussolini. Acesta a trebuit să decidă arestarea ginerelui său. Cele 19 personalităţi incriminate au fost judecate in ianuarie 1944 şi condamnate pentru trădare. Cinci din cei şase arestaţi au fost condamnaţi la moarte şi împuşcaţi pe 11 ianuarie.

Între timp, trupele aliate au intrat în Roma pe 4 iunie 1944, cu două zile înaintea debarcării din Normandia. În aprilie 1945, Mussolini va fi prins de către partizani împreună cu amanta sa, Clara Petacci, amîndoi fiind împuşcaţi în apropierea lacului Como, la 28 aprilie.

VI. Orientul Mijlociu şi războiul total

Atunci cînd Germania a atacat Rusia pe 22 iunie 1941, Marea Britanie îşi consolida toate poziţiile în Irak, Siria şi Liban. Din aprilie 1941, înfiinţase *Middle East Supply Center* care, aflat sub autoritatea ministrului britanic al Transporturilor de război, era însărcinat cu repartizarea materialelor importate primite pentru diverse ţări ale Orientului Mijlociu, în funcţie de cantităţile disponibile. Din martie

1944, Statele Unite au participat la conducerea acestui organism care a dominat, practic, viaţa economică a întregului Orient Mijlociu. Pe perioada războiului, s-a încercat evitarea oricărei rivalităţi dintre Aliaţi, în acea regiune vitală. Exemplul cel mai interesant pentru această colaborare este, fără îndoială, chestiunea Iranului.

Ocuparea Iranului

Înainte de război şi la începutul acestuia, Iranul, guvernat în mod dictatorial de către şahul Reza Pahlavi, se deschidea din ce în ce mai mult influenţei germane: şahul Reza considera că acesta era cel mai bun mijloc de emancipare a ţării sale de sub dominaţia economică şi politică a ruşilor şi mai ales a englezilor. Rolul Germaniei în comerţul exterior iranian crescuse de la 8% în 1932-1933, la 45% în 1940-1941. Firmele germane construiau căi ferate şi diverse uzine, printre care şi uzine de armament. 80% din maşinile şi utilajele importate veneau din Germania. Mai mult de 2 000 de germani îşi aveau reşedinţa în Iran, şi a „cincea coloană" germană era, aici, foarte activă. O gravă ameninţare apăsa asupra liniilor de comunicaţii britanice şi asupra exploatărilor de petrol ale *Anglo-Iranian Company*. Exista temerea unei revolte analoage aceleia a lui Raşid Ali în Irak. Atunci cînd Germania a atacat URSS, problema furnizării de materiale Armatei Roşii a fost pusă imediat. Evident, Iranul era una dintre căile de acces posibile. Trebuia deci, cu orice preţ, să-i fie asigurată securitatea.

Guvernele rus şi britanic au început, de comun acord, să ceară, pe 19 iulie şi 16 august 1941, expulzarea cetăţenilor germani. Guvernul iranian a refuzat, sub pretextul neutralităţii. Acţionînd în consens, cele două puteri au trimis trupe care, pe 25 august, în zori, au invadat Iranul. Rezistenţa iranienilor a fost aproape inexistentă şi, pe 31 august, englezii şi ruşii au înfăptuit joncţiunea. Pe 25 august, diplomaţii englezi şi sovietici au remis primului-ministru Ali Mansur note similare, în care se declara că, de vreme ce guvernul iranian refuzase să le satisfacă cererea, erau obligaţi să ia măsuri militare. Au afirmat, pe de altă parte, că nu aveau nici o intenţie de a atenta la integritatea teritorială a Iranului, nici la independenţa acestuia. Ali Mansur şi-a dat demisia şi, pe 28 august, succesorul său, Mohammed Ali Furughi, a ordonat armatei să înceteze orice rezistenţă. Pe 31 august, alte note ale Aliaţilor au precizat care urmau să fie zonele de ocupaţie, Teheran şi Mashed rămînînd teoretic neutre. Aliaţii cereau, pe lîngă expulzarea cetăţenilor germani, şi facilităţi pentru transportul materialului de razboi. Ei au cerut ca germanii – exceptîndu-i pe diplomaţi – să fie nu expulzaţi, ci daţi pe mîna autorităţilor militare britanice şi ruse. Cîţiva au reuşit să se ascundă şi să organizeze o reţea de rezistenţă. Au fost înfăptuite acte de sabotaj şi cîteva triburi s-au revoltat. Înfrîngerea de la Stalingrad le-a diminuat importanţa. Guvernul iranian a răspuns pe 1 septembrie, cerînd ca trupele aliate să aibă un contact cît mai redus cu populaţia şi ca Iranului să-i fie oferite indemnizaţii pentru pierderile survenite în urma operaţiunilor. Pe 6 septembrie, Aliaţii au oferit o satisfacţie parţială revendicărilor iraniene şi au cerut expulzarea legaţiilor ţărilor-satelit de pe lîngă Germania.

Era, oare, această nouă situaţie, compatibilă cu menţinerea pe tron a şahului Reza, cunoscut pentru sentimentele sale germanofile? Acesta a crezut că-şi va putea conserva puterea, şi la 25 august i-a telegrafiat preşedintelui Roosevelt, pentru a-i cere ajutorul în negocierile dintre Iran şi puterile ocupante. Răspunsul amical al preşedintelui (6 septembrie) l-a făcut să creadă că poziţia sa rămînea solidă. Dar o violentă propagandă engleză şi rusă îndreptată împotriva lui l-a obligat să abdice pe 16 septembrie în favoarea fiului sau, Mohammed Reza Pahlavi, care a fost proclamat şah. Trupele britanice şi ruse au intrat în Teheran în ziua următoare. Fostul suveran a fost transportat în insula Mauritius, apoi la Johannesburg, unde a murit în anul 1944.

Noul guvern a încercat, în ciuda vicisitudinilor, să îndrepte ţara spre un regim relativ democratic, iar, pe de altă parte, să ajute puterile ocupante şi să devină aliatul lor. Această politică s-a concretizat prin încheierea unui tratat de alianţă, pe 29 ianuarie 1942, între Iran, URSS şi Regatul Unit. Ultimele două se angajau să apere Iranul împotriva oricărei agresiuni, să-i respecte integritatea teritorială, suveranitatea şi independenţa politică. De asemenea, promiteau să-şi retragă forţele de pe teritoriul iranian după cel mult şase luni de la încetarea ostilităţilor dintre Aliaţi, Germania şi asociaţii ei. Aliaţii trebuia să protejeze viaţa economică a Iranului de dificultăţile create de starea de război. În schimb, Iranul trebuia să coopereze cu Aliaţii; rolul trupelor sale trebuia să fie „limitat la menţinerea securităţii interne pe teritoriul iranian".

Administraţia ţării nu urma să fie modificată. În septembrie 1943, Iranul a declarat război Germaniei, o manifestare cu totul formală.

În realitate, Iranul se afla într-o poziţie de inferioritate, iar opinia publică resimţea cu multă amărăciune această umilire. Astfel, atunci cînd cele trei Mari Puteri au ales Teheranul drept sediu pentru prima lor întrevedere (noiembrie 1943), guvernul iranian nu a fost consultat şi nu a aflat în mod oficial de sosirea lui Roosevelt, Churchill şi Stalin decît după începutul conferinţei. Conferinţa s-a ocupat puţin de afacerile iraniene, în absenţa oricărui reprezentant iranian. Cele trei Mari Puteri au semnat o declaraţie asupra Iranului pe 1 decembrie 1943. Ei recunoşteau asistenţa oferită de către Iran împotriva inamicului comun, prin facilitarea transportului de piese spre URSS, şi se angajau să continue ajutorul economic dat acestei ţări, în măsura posibilităţilor. Declaraţia reafirma voinţa lor de a păstra independenţa, suveranitatea şi integritatea teritorială a Iranului şi speranţa că acesta va adera la principiile Cartei Atlanticului.

Începutul rivalităţii dintre Aliaţi şi Iran

Elementul dominant al perioadei următoare este efortul Uniunii Sovietice de a-şi instala influenţa în nordul Iranului. Să amintim că, în 1940, Molotov admisese, în proiectele de împărţire în zone de influenţă, interesele Rusiei asupra regiunii Golfului Persic. Se pare că ocuparea nordului Iranului de către ruşi a fost însoţită de un mare efort de propagandă şi de multiple intervenţii politice.

Exista la Teheran o cenzură anglo-ruso-iraniană, creată în ianuarie 1942, care prevedea ca fiecare dintre participanţi să aibă drept de veto asupra publicării informaţiilor provenite din surse private. Cum agenţia sovietică era un organism de stat, ea nu era supusă veto-ului, pe cînd agenţia britanică Reuter, privată, se găsea deseori în situaţia de a i se interzice publicarea anumitor ştiri, din cauza opoziţiei sovieticilor. Corespondenţii de presă aliaţi nu puteau intra în zona ocupată de ruşi. Începînd cu 1944, o adevărată tensiune s-a creat între sovietici, pe de o parte, şi englezi şi americani, pe de alta (aceştia din urmă ocupînd porturile din sud pentru supravegherea debarcării materialului de război). Partidul procomunist Tudeh era în mod făţiş susţinut de către autorităţile sovietice de ocupaţie. Primul-ministru Ghavam-es Sultaneh (1942-1943) care deţinea mari proprietăţi în nordul ţării, îi favoriza pe sovietici.

Criza a devenit serioasă la sfîrşitul anului 1944, din cauza problemei petrolului. Existau, la acea vreme, două concesiuni petroliere în ţară. Cea mai importantă se afla în sud-vest şi era exploatată de către *Anglo-Iranian Oil Company*. O alta, în apropiere de Semnan, ţinea de *Kavir-i-Thurian Company*, aflată, conjunctural, în posesia Rusiei şi a unui grup iranian, dar era de mică întindere şi de importanţă neglijabilă. În rest, ţara era liberă. La sfîrşitul anului 1943, compania britanică *Shell* a încercat să obţină concesiuni în sud. În primăvara anului 1944, reprezentanţi a două companii americane, *Standard Vacuum Oil* şi *Sinclair Oil*, au întreprins, la rîndul lor, negocieri cu guvernul iranian. Vestea a fost dată de către noul prim-ministru Mohammed Saed, în august 1944.

În aceste împrejurări, în septembrie 1944 comisarul adjunct al poporului pentru Afaceri Externe, Kavtaradze, a sosit brusc în Iran, în fruntea unei mari delegaţii, şi a cerut pentru Rusia o nouă concesiune, întinsă pe cele cinci provincii de la graniţa iraniano-sovietică. Ne putem pune întrebarea dacă el dorea cu adevărat să obţină această concesiune sau dacă adevăratul său ţel era, mai degrabă, acela de a împiedica satisfacerea cererilor britanice şi americane. În orice caz, pe 16 octombrie, guvernul iranian a respins toate cererile de concesionare, atît anglo-saxone cît şi ruseşti. Kavtaradze a protestat imediat şi a organizat, pe data de 24, la Teheran, o conferinţă de presă unde a declarat că „atitudinea neloială şi neprietenoasă a primului-ministru Saed faţă de Uniunea Sovietică excludea posibilitatea unei colaborări ulterioare cu el", şi a făcut apel în mod direct la opinia publica iraniană. Partidul Tudeh a organizat manifestări de masă, protejate de prezenţa soldaţilor sovietici. Pe 8 noiembrie, Saed şi-a dat demisia. Dar şeful minorităţii non-comuniste din Majlis (Parlamentul iranian), Mossadegh, a propus o lege care a fost adoptată pe 2 decembrie şi care stipula că nici un ministru nu putea intra în negocieri pentru acordarea unei concesiuni petroliere străinilor fără autorizaţia Majlis-ului, în caz contrar fiind nevoit să suporte sancţiuni grave. Kavtaradze a protestat energic împotriva acestei legi şi a părăsit ţara pe 9 decembrie. Aşa a început o perioadă de mare tensiune, care va continua şi după sfîrşitul războiului şi pe care o vom studia ulterior.

Palestina

Restul Orientului Mijlociu, supus în întregime controlului britanic, a cunoscut în anii 1941-1944 o perioadă de calm relativ. În Palestina, evreii, considerînd că totul trebuia subordonat luptei împotriva naziştilor, au încetat provizoriu confruntarea cu politica engleză. Cele două principale grupuri armate evreieşti, *Haganah* (creată încă dinainte de 1919 pentru apărarea aşezărilor evreieşti împotriva arabilor, şi aproape oficială) şi *Irgun Zwai Leumi* (organizaţie militară naţională, mai violentă, creată în 1939 de către Daniel Reziel, cu 600 de disidenţi din *Haganah*) au decis de comun acord, în septembrie 1939, să înceteze operaţiunile împotriva britanicilor pe toata perioada luptei antihitleriste. Doar un anumit număr dintre aceştia au refuzat orice tranzacţie şi au fondat, puţin după începutul războiului, *Grupul Stern,* sub conducerea lui Abraham Stern, învăţător evreu de origine italiană, al cărui scop era alungarea englezilor din Palestina. Abraham Stern a fost ucis în 1941 de către poliţia engleză, dar gruparea sa a continuat să funcţioneze şi a comis mai multe atentate. În noiembrie 1944, lordul Moyne, ministru de stat britanic, a fost asasinat de membrii *Grupului Stern*, la Cairo. Marele Muftiu din Ierusalim, conducătorul partidului arab, fusese compromis în revolta irakiană a lui Raşid Ali şi fugise cu acesta în Iran şi apoi, cînd Iranul a fost ocupat de către ruşi şi englezi, în Germania, unde a încercat, fără prea mult succes, să conducă propaganda germană în lumea arabă.

Egiptul

În Egipt, singurul moment critic se plasează la începutul anului 1942, atunci cînd *Afrikakorps,* trupele lui Rommel, ameninţau Egiptul, iar englezii au considerat că primul-ministru egiptean, Ali Maher Paşa, era prea favorabil puterilor Axei. Ali Maher era susţinut de către rege şi guverna împotriva marelui partid naţionalist Wafd. La începutul lunii februarie 1942, englezii au decis schimbarea guvernului şi au făcut presiuni asupra regelui Faruk, trimiţînd tancuri pînă în curtea palatului său. După două zile de rezistenţă, Faruk a cedat, nu fără amărăciune, iar Nahas Paşa, conducătorul partidului Wafd, mult mai ostil faţă de Axă decît predecesorul său, a devenit prim-ministru pe 4 februarie. El a obţinut, din partea ambasadorului britanic, o declaraţie conform căreia guvernul Maiestăţii Sale se angaja să trateze Egiptul ca pe o naţiune independentă şi aliată şi să nu intervină în afacerile interne ale ţării. Nahas Paşa s-a arătat, de altfel, foarte independent faţă de britanici şi, pe durata întregului război, nu a încetat să ceară admiterea Egiptului printre semnatarii tratatelor de pace, precum şi revizuirea tratatului din 1936, în aşa fel încît zona Canalului Suez să fie evacuată de britanici şi Sudanul anglo-egiptean să fie încorporat Egiptului.

Siria şi Libanul

Ne amintim că, pe 8 iunie 1941, generalul Catroux anunţase sfîrşitul regimului mandatelor în Siria şi Liban. Ambasadorul britanic la Cairo, Miles Lampson, confirmase această promisiune şi această decizie fusese aprobată

printr-un schimb de scrisori între generalul de Gaulle şi Oliver Lyttelton, ministru de stat britanic. Drept urmare, pe 27 septembrie 1941, generalul Catroux a proclamat independenţa Siriei şi pe 30 noiembrie pe cea a Libanului, care era subordonat unui tratat ce definea relaţiile franco-libaneze. Generalul de Gaulle spera ca acest tratat să garanteze Franţei avantaje comparabile celor de care Regatul Unit se bucura în Irak şi în Egipt şi pe care, probabil, le-ar fi putut obţine dacă Franţa ar fi fost mai puternică şi dacă ministrul plenipotenţiar britanic în Siria şi în Liban, generalul maior Spears, ar fi fost în favoarea acestui lucru. Pe de altă parte, criza mijloacelor de trai provoca nemulţumirea populară. Autorităţile franceze libere nu se grăbeau să transfere puterile lor celor două noi state, fără îndoială pentru a nu sacrifica interesele Franţei în absenţa autorizaţiei unui parlament francez ales. Abia în 1943, au avut loc alegeri în cele două ţări. Naţionaliştii au triumfat din plin.

În acel moment, a avut loc o criză scurtă, dar gravă pentru viitorul influenţei franceze în Levant. Pe 8 noiembrie 1943, în pofida opoziţiei delegatului general francez, Yves Helleu, Parlamentul libanez, cu 48 voturi la zero, a adoptat o revizuire a Constituţiei care suprima articolele ce păstrau Franţa într-o poziţie privilegiată în ţară. Helleu a acţionat în mod brutal suspendînd Constituţia, destituind din funcţie pe preşedintele Consiliului libanez şi pe miniştrii, dizolvînd Camera şi impunînd legea marţială şi o cenzură strictă.

Imediat au izbucnit tulburări la Beirut şi în alte oraşe. Guvernul irakian şi cel egiptean au protestat. Guvernul britanic şi cel american au cerut Comitetului Francez de Eliberare Naţională (CFLN) ca aceste măsuri să fie revocate. Generalul Catroux a fost trimis la Beirut. Pe 21 noiembrie, CFLN a anunţat că, în conformitate cu recomandările generalului Catroux, preşedintele Khuri şi miniştrii fuseseră eliberaţi şi Parlamentul repus în funcţie. Helleu a fost rechemat la Alger. Pe 23 noiembrie, ministrul de stat britanic Law a declarat Camerei Comunelor că guvernul englez dorise să asigure respectarea promisiunii de independenţă făcută în 1941, precum şi ordinea într-o regiune vitală pentru comunicaţiile britanice.

În concluzie, a fost semnat un acord pe data de 22 decembrie 1943, de către generalul Catroux şi guvernele sirian şi libanez, anunţînd transferul puterilor exercitate de autorităţile franceze, începînd cu 1 ianuarie 1944.

VII. Înfrîngerea germană (1944-1945)

Succesele militare şi eliberarea Franţei

În timpul iernii din 1943-1944, Armata Roşie, care obţinuse în ianuarie 1943 marea victorie de la Stalingrad şi în iulie pe cea de la Kursk, a întreprins o vastă ofensivă care i-a permis mai ales să elibereze Odessa şi Crimeea şi să treacă Prutul. Puţin mai tîrziu, pe 31 august 1944, trupele ruseşti au ajuns la Vistula, în împrejurimile Varşoviei. Rezistenţa poloneză non-comunistă *(Armia Krajowa* sau *AK),* fără a-i fi consultat pe sovietici, a lansat insurecţia la Varşovia.

În pofida cererilor anglo-saxonilor, sovieticii au refuzat orice operaţiune care i-ar fi putut ajuta pe răsculaţi. Aceştia au fost exterminaţi de germani după o puternică rezistenţă. Necesităţi militare sau calcul politic pentru a lăsa mîinile libere rezistenţei comuniste (*Armia Ludowa* sau AL)? În orice caz, a trebuit să se ajungă pînă în luna ianuarie 1945 pentru ca Armata Roşie să lanseze un atac uriaş, care o va purta de la Vistula la Oder.

În ceea ce-i priveşte pe occidentali, iarna a fost marcată de o anumită încetinire a operaţiunilor militare în Italia. Dar ofensiva a fost reluată în primăvară şi, pe 4 iunie 1944, Aliaţii au intrat în Roma. După două zile, se producea evenimentul cel mai senzaţional al războiului: debarcarea pe coasta Normandiei, completată pe 15 august de o debarcare în Provence. Se cunosc consecinţele militare: eliberarea Parisului pe 25 august; a Strasbourgului, pe 23 noiembrie; a Belgiei, în cîteva zile, la începutul lui septembrie. Ofensiva Aliaţilor neglijase un anumit număr de „buzunare" germane în jurul unor porturi franceze şi a cunoscut o perioadă de oprire la începutul iernii. Doar partea de sud a Olandei fusese eliberată. Pe de altă parte, germanii reuşiseră să menţină o linie a frontului la nord de Apenini, „Linia gotică", şi continuau să ocupe cîmpia Padului.

Acordurile de armistiţiu din Europa de Est

Succesele militare ale trupelor ruseşti au continuat în timpul verii şi al toamnei anului 1944 şi au dus la semnarea a patru acorduri de armistiţiu cu ultimele ţări-satelit ale Germaniei: pe 12 septembrie, cu România, după eliberarea Bucureştiului de către armata română (la 1 septembrie); pe 19 septembrie, cu Finlanda; pe de altă parte, pe 6 septembrie, URSS declarase război Bulgariei şi o atacase imediat. Cinci ore mai tîrziu, aceasta cerea armistiţiul. Ştim că exista deja o delegaţie bulgară la Cairo, sosită la 30 august, pentru negocierea armistiţiului cu forţele anglo-saxone. Negocierile s-au prelungit şi armistiţiul bulgar nu a fost semnat, după cum s-a văzut, decît pe 26 octombrie. Ungaria, după o tentativă în octombrie 1944, a semnat în final armistiţiul, pe 20 ianuarie 1945, la sfîrşitul lungului asediu al Budapestei. Aceste armistiţii nu erau doar militare, ci conţineau importante clauze politice, economice şi juridice.

Pe plan politic, acordurile de armistiţiu, fără a aştepta încheierea tratatelor, restabileau, cu excepţia Ungariei, graniţele din iulie 1940: URSS anexa din nou Basarabia şi Bucovina de Nord şi teritoriile primite de Finlanda la 12 martie 1940; România recupera Transilvania, „cel de-al doilea arbitraj de la Viena" de pe 29 august 1940, fiind declarat nul. Trupele bulgare trebuia să evacueze teritoriile grec şi iugoslav. România şi Finlanda trebuia să plătească, fiecare, imediat, cîte 300 de milioane de dolari Uniunii Sovietice. Pe de altă parte, legile rasiale erau abrogate, iar organizaţiile fasciste, dizolvate. În sfîrşit, Finlanda şi România au rupt relaţiile diplomatice cu Germania, iar Bulgaria se mobilizase împotriva vechii sale aliate. Era începutul acaparării de către sovietici a Europei de Est, completată de eliberarea ţărilor aliate, Polonia, Iugoslavia şi Cehoslovacia.

Apropierea ruso-cehoslovacă

Beneš fusese profund afectat de ultimatumul franco-englez primit în noaptea de 20 – 21 septembrie 1938, de criza de la München şi de cea din 15 martie 1939. Era recunoscător Rusiei sovietice de a-i fi promis – de formă – ajutorul, la 21 septembrie, cu condiţia ca Franţa să-şi îndeplinească, în prealabil, angajamentele. Avea mare încredere în buna-credinţă a lui Stalin şi era contrariat să vadă reticenţele britanicilor, în plin război, de a declara nule şi neavenite acordurile de la München; acest lucru s-a realizat abia în august 1942. Încă din iulie 1941, ambasadorul Maiski îi transmisese lui Beneš un mesaj de la Moscova, propunînd reconstituirea Cehoslovaciei şi organizarea unei armate cehoslovace în Rusia. În decembrie 1943, puţin după conferinţa celor trei Mari Puteri de la Teheran, Beneš a sosit la Moscova şi a avut întîlniri importante cu Stalin şi Molotov. El a fost convins de interlocutorii săi că URSS nu avea nici cea mai mică intenţie de a interveni în afacerile interne ale Cehoslovaciei. A obţinut satisfacţie asupra restabilirii graniţelor din 1937 şi asupra transferării teritoriilor sub administraţie cehoslovacă din chiar momentul eliberării lor. De aceea a semnat, fără obiecţii, un tratat de alianţă. Ne putem imagina dezamăgirea sa în momentul în care, în toamna anului 1944, a aflat că emisarii sovietici sosiţi împreună cu Armata Roşie au declanşat în Rutenia subcarpatică o mişcare de lansare a unor petiţii pentru alipirea regiunii la Ucraina sovietică, în ciuda protestelor delegatului cehoslovac. Beneš a crezut, pe moment, că era vorba de o manevră a comuniştilor ucraineni pentru a-i forţa mîna lui Stalin, dar a realizat curînd că Stalin chiar susţinea această politică.

Franţa şi Aliaţii

Eliberarea rapidă a Franţei, la care participaseră trupe regulate franceze, precum şi forţele Rezistenţei, a pus imediat Aliaţilor o serie de probleme pentru a căror rezolvare nu erau pregătiţi. Cu excepţia Uniunii Sovietice, care era în favoarea recunoaşterii, dar care nu dorea să acţioneze împotriva voinţei anglo-saxonilor, ei refuzaseră totdeauna să recunoască guvernul provizoriu de la Alger, chiar ca pe un guvern *de facto*. Argumentul lor era acela că nu erau siguri că poporul francez ar accepta acest guvern. Este, de asemenea, posibil, ca preşedintele Roosevelt, care nu îl plăcea absolut deloc pe generalul de Gaulle, să se fi temut de tendinţele, prea autoritare după părerea lui, ale acestuia din urmă. Roosevelt subestima grav influenţa lui de Gaulle asupra opiniei publice franceze şi dorea să încredinţeze administraţia Franţei libere unui „guvern militar aliat". Între timp, entuziasmul extrem cu care a fost întîmpinat generalul la Paris, formarea, pe 8 septembrie, a unui guvern compus din personalităţi sosite din Alger şi din lideri ai Rezistenţei (la 9 septembrie, Georges Bidault, preşedintele Consiliului Naţional al Rezistenţei devenea ministru al Afacerilor Externe), promisiunea facută pe 12 septembrie de către generalul de Gaulle că ţara va fi chemată cît de curînd posibil să-şi aleagă Adunarea Naţională, toate acestea i-au obligat pe Aliaţi să recunoască faptul că guvernul provizoriu avea

solide baze populare. La 13 septembrie, Duff Cooper a fost numit ambasador britanic la Paris şi pe 29, Jefferson Caffery a devenit „reprezentantul Statelor Unite, cu rang personal de ambasador, pe lîngă autoritatea franceză *de facto*, stabilită la Paris". Care urma să fie rolul Franţei în reuniunile internaţionale? Churchill a declarat, la 28 septembrie, că eliberarea Franţei prilejuise o mare bucurie naţiunii britanice şi a adăugat: „E important ca reprezentanţii Franţei să participe la toate dezbaterile cu privire la graniţele de pe Rin şi rezolvarea problemei germane în general". Pe 23 octombrie, Marea Britanie, Statele Unite şi URSS, urmate de un mare număr de alte naţiuni, au recunoscut guvernul provizoriu. Churchill şi Eden veniseră la Paris pentru a sărbători aniversarea armistiţiului, cînd, la 11 noiembrie, s-a anunţat că Franţa era admisă în calitate de al patrulea membru permanent al Comisiei Consultative Europene.

Alianţa franco-sovietică

Odată recunoscut guvernul francez şi Franţa aflîndu-se acum în rîndul marilor puteri, generalul de Gaulle şi Georges Bidault au încercat să-i confere rolul de arbitru între anglo-saxoni şi URSS, între care începuseră să apară neînţelegeri. Planul lor consta în realizarea unei alianţe cu Anglia şi unei alianţe cu Rusia, simetrice într-o oarecare măsură, Statele Unite rămînînd în afara acestui sistem european. Pe 21 noiembrie 1944, Bidault a expus acest program: „O alianţă în Occident? Desigur! Cum s-ar putea altfel? Dar în acelaşi timp şi o alianţă în Orient... Niciodată Franţa n-ar accepta să fie limitată la Occidentul lumii". El a anunţat, cu această ocazie, călătoria pe care avea de gînd să o întreprindă curînd împreună cu generalul de Gaulle la Moscova. Delegaţia franceză, în care se afla şi generalul Juin, a ajuns în capitala sovietică la 1 decembrie, după ce trecuse prin Cairo şi Teheran şi după ce pierduse mai multe zile pentru a străbate sudul Rusiei. Negocierile au durat de pe 2 pînă pe 9 decembrie 1944 şi s-au sfîrşit printr-un tratat de alianţă, semnat de Bidault şi Molotov. Acest tratat era, la fel ca şi tratatul anglo-sovietic din 1942, îndreptat exclusiv împotriva Germaniei. Dar el nu conţinea nici o clauză prin care să se prevadă anularea lui în cazul instaurării unei organizaţii internaţionale. Dimpotrivă, el urma să fie valabil timp de douăzeci de ani, apoi pe o durată nelimitată dacă nu era anulat cu cel puţin un an înainte de expirarea acestei perioade. Punctele esenţiale erau: articolul 1, conform căruia cele două ţări promiteau să continue războiul pînă la victoria finală; articolul 2: cele două părţi se angajau să ia toate măsurile necesare pentru eliminarea oricărei noi ameninţări venind din partea Germaniei; articolul 3: în caz de agresiune a Germaniei, implicînd intrarea în război a uneia dintre cele două puteri semnatare, cealaltă trebuia să-i aducă „imediat tot sprijinul şi asistenţa de care era capabilă". Cele două părţi se angajau, în plus, să nu participe la nici o coaliţie îndreptată împotriva celeilalte (art. 5) şi să-şi acorde reciproc toată asistenţa economică posibilă.

Acest tratat i-a îngrijorat probabil pe anglo-saxoni, cu atît mai mult, cu cît generalul de Gaulle condiţiona semnarea unui pact franco-britanic de soluţionare a tuturor diferendelor dintre cele două ţări, mai ales, în Orientul Mijlociu. În

plus, pe 12 februarie 1945, preşedintele Roosevelt, revenind de la conferinţa celor trei Mari Puteri de la Yalta, îl invită pe generalul de Gaulle să se întîlnească la Alger. Acesta răspunse că „era încîntat să afle că preşedintele Roosevelt plănuia să viziteze un port francez", dar că „foarte multe interese cereau prezenţa sa la Paris...a doua zi după conferinţa dintre cei trei şefi de guverne aliate... conferinţă la care Franţa nu luase parte şi ale cărei multiple teme nu le cunoştea". Se pare că acest refuz a fost provocat de nemulţumirea generalului de Gaulle de a vedea Franţa tratată ca o naţiune mai puţin importantă. În orice caz, preşedintele Roosevelt a fost „foarte dezamăgit" şi opinia publică americană a condamnat refuzul generalului. Este de reţinut că la Yalta, Stalin, întrebat de Roosevelt asupra discuţiilor sale cu generalul de Gaulle, „a răspuns că de Gaulle i s-a părut fără nuanţe şi lipsit de realism în consideraţiile sale privind contribuţia adusă de Franţa la victorie".

Ideea de a juca un rol de arbitru s-a dovedit, de altfel, decepţionantă, atunci cînd guvernul francez a constatat că aliaţii sovietici nu susţineau deloc revendicările franceze la întîlnirile internaţionale. După părerea generalului Catroux, numit în ianuarie 1945 ambasador al Franţei la Moscova, se impunea constatarea că bilanţul alianţei era negativ. „Un aspect realist al lucrurilor s-a impus. Acesta l-a determinat pe generalul de Gaulle să creadă că ar fi fost zadarnic să continue un efort de cooperare la care guvernul sovietic nu răspundea şi că era mai bine ca Franţa să caute sprijin în altă parte decît la Moscova."

Să notăm că Franţa repurta un succes diplomatic important, obţinînd, în Italia, anularea privilegiilor acordate italienilor din Tunisia în 1896. Franţa denunţase în iunie 1940 tratatul din 1896. Un schimb de scrisori din 28 februarie 1945 sancţiona anularea acestui tratat.

Dificultăţile dintre Aliaţi la sfîrşitul anului 1944

În octombrie, în timp ce URSS îşi impunea poziţiile în Europa de Est, principala preocupare a Statelor Unite a fost iminenta alegere prezidenţială, pentru care Roosevelt solicitase al patrulea mandat. El a fost reales la 7 noiembrie cu o majoritate uşor mai redusă, contra adversarului său republican Dewey. Churchill, care nu-l revăzuse pe preşedinte de la Cairo, a venit în septembrie să-l întîlnească la Québec, şi se credea, pe atunci, că înfrîngerea Germaniei nu era decît o chestiune de săptămîni. În momentul în care Roosevelt a fost reales, această iluzie nu mai putea fi alimentată. Înaintarea Aliaţilor a fost oprită în sudul Olandei şi în regiunea Rinului. Mai mult, germanii au lansat o contraofensivă în Ardeni pe 17 decembrie şi exista temerea că în cîteva zile vor reuşi să străpungă liniile Aliaţilor. În toamna anului 1944, au apărut divergenţe serioase între englezi şi americani. Cînd Churchill a plecat la Moscova să se întîlnească cu Stalin, între 9 şi 18 octombrie, Roosevelt a refuzat să-i dea primului-ministru britanic autorizaţia să vorbească în numele său. Cu această ocazie, un acord anglo-rus decidea ca britanicii să deţină responsabilitatea ocupaţiei şi a controlului în Grecia, ruşii – controlul în Bulgaria şi ambele ţări o influenţă egală – *fifty-fifty* – în Iugoslavia. Era o împărţire

a zonelor de influenţă, nu prea bine văzută de americani. La 27 noiembrie, secretarul de stat Cordell Hull, bătrîn şi grav bolnav, a demisionat şi a fost înlocuit cu Edward Stettinius. Acesta a avut disensiuni grave şi imediate cu guvernul britanic. În Belgia, în Italia şi în Grecia, ţări ocupate în principal de trupele engleze, Stettinius susţinea energic partidele de stînga, ostile guvernelor monarhice, în timp ce Churchill, monarhist convins, susţinea partidele de dreapta. Cearta cea mai serioasă a avut loc în ceea ce priveşte Italia, atunci cînd contele Sforza, fost ministru în perioada prefascistă, a fost numit în guvern. Stettinius l-a susţinut deschis pe Sforza şi Churchill a declarat în Camera Comunelor: „Noi n-am căutat să folosim vetoul nostru împotriva numirii contelui Sforza.....tot ce putem spune despre acest lucru este că nu avem încredere în acest om, pe care nu-l considerăm sincer şi loial".

Pentru a aplana aceste certuri, ca şi pe cele cu Rusia, referitoare la Polonia, şi, de asemenea, pentru a obţine o clarificare cu privire la atitudinea sovietică faţă de Japonia, devenea indispensabilă o conferinţă a celor trei mari puteri. Cum Stalin nu putea părăsi URSS din cauza operaţiunilor militare, Hopkins a sugerat ca această conferinţă să se ţină în Crimeea, şi ruşii au propus oraşul Yalta.

Conferinţa de la Yalta

După ce l-a întîlnit pe Churchill în Malta, preşedintele Roosevelt a ajuns la Yalta pe 3 februarie. Conferinţa de la Yalta va dura de la 4 la 11 februarie 1945. La Yalta, Roosevelt a sosit destul de neliniştit. Patru probleme principale nu erau încă rezolvate:

– problema Organizaţiei Naţiunilor Unite, ale cărei coordonate fuseseră elaborate la Dumbarton Oaks în octombrie 1944;

– problema ocupării Germaniei. Franţa va lua parte la această ocupaţie? Care vor fi limitele zonelor?

– problema poloneză: cum se putea ajunge la o înţelegere între guvernul polonez în exil la Londra, susţinut de anglo-americani, şi guvernul polonez de la Lublin, transferat apoi la Varşovia, şi patronat de ruşi?

– Uniunea Sovietică va interveni împotriva Japoniei după capitularea germană şi în ce condiţii va face acest lucru?

Atmosfera conferinţei a fost destul de cordială. În ceea ce priveşte Germania, Stalin s-a arătat la început foarte ostil cedării unei zone de ocupaţie către francezi. Roosevelt însuşi nu prea era favorabil acestei idei. Dar Churchill şi Eden au insistat foarte mult, susţinuţi din partea americană de către Hopkins, care considera că stabilitatea în Europa era de neconceput fără o Franţă puternică şi influentă. Stalin şi Roosevelt au acceptat, de la a doua şedinţă, ca Franţa să aibă o zonă de ocupaţie configurată din zonele britanică şi americană, dar au refuzat ca Franţa să facă parte cu drept de veto din Comisia de Control Interaliată. Apoi, Roosevelt, influenţat de Hopkins, s-a declarat în favoarea admiterii Franţei în această comisie, iar Stalin a cedat la 10 februarie. Nu s-a putut ajunge la un acord asupra problemei

despăgubirilor, a cărei soluționare a fost încredințată unei Comisii interaliate ce trebuia să se reunească la Moscova, nici asupra temeiurilor dezmembrării germane, despre care s-a reafirmat doar principiul ca atare.

În ceea ce privește Polonia, președintele Roosevelt s-a declarat de acord ca frontierele ei orientale să fie delimitate de linia Curzon din 1919. Churchill ar fi vrut o frontieră mai spre est. Stalin s-a opus însă cu vehemență, în numele drepturilor Ucrainei și Bielorusiei. El a declarat că putea fi dată polonezilor o compensație la vest, în defavoarea Germaniei, chiar dacă aceasta însemna transferul mai multor milioane de germani. Problema guvernului polonez era la fel de gravă. URSS accepta cel mult lărgirea guvernului de la Lublin. Churchill și-a manifestat neliniștea de a vedea Polonia dominată de Rusia: „După ce am tras sabia pentru a apăra Polonia, atacată brutal de Hitler, nu vom accepta niciodată o soluție care să nu facă din Polonia un stat liber și suveran". S-a ajuns, în final, la un acord pentru completarea guvernului de la Lublin pe baze democratice mai largi, cu participarea polonezilor de la Londra. Pentru a constitui acest guvern provizoriu polonez de unitate națională, a fost numită o comisie, avîndu-i ca membri pe Harriman, Molotov și Archibald Clark Kerr. Anglo-saxonii sperau să fi găsit soluția problemei. În plus, conferința a încheiat un acord asupra textului unei „Declarații privind politica de urmat în regiunile eliberate" sau „Declarația asupra Europei eliberate". Această declarație prevedea organizarea de guverne democratice, prin alegeri libere și, între timp, un anumit control aliat tripartit. Părea a fi o garanție satisfăcătoare pentru cazul particular al Poloniei.

În ceea ce privește Japonia, Roosevelt a insistat foarte mult ca Rusia să promită că va interveni. Statele Unite nu știau dacă bomba atomică, pregătită în cel mai mare secret, putea fi realizată în timp util, și o intervenție rusească permitea salvarea a mii de vieți americane. Rușii și-au luat angajamenul să intervină la trei luni după capitularea germană, cu condiția ca Rusia să-și poată recupera toate drepturile pe care le pierduse în 1905, și anume controlul căilor ferate din Manciuria, baza de la Port-Arthur, sudul insulei Sahalin și, în plus, arhipelagul Kurile. Să notăm că Churchill s-a declarat total împotriva restituirii Hong-Kong-ului Chinei.

La întoarcerea sa, Roosevelt s-a întîlnit în Egipt cu regele Faruk, cu Ibn Saud și cu Haile Selassie. După cum am văzut, generalul de Gaulle a refuzat să-l întîlnească la Alger. În ansamblu, președintele american considera că rezultatele conferinței de la Yalta erau extrem de încurajatoare.

Capitularea germană

La mijlocul lui martie, americanii au stabilit un cap de pod pe Rin și la 23 martie au început, în forță, traversarea fluviului. Dar Roosevelt n-a văzut finalul acestui război căruia îșI dăruise toate forțele. La 12 aprilie, la Warm Springs, în Georgia, unde făcea cure frecvente pentru a-și trata paralizia, a murit aproape subit, în urma unei hemoragii cerebrale. El a fost înlocuit de vicepreședintele

Harry Truman. „Nici un preşedinte, probabil, n-a văzut după alegerea sa o succesiune aşa de rapidă de evenimente importante ca preşedintele Truman în cursul primelor sale săptămîni de prezidenţiat." Cel mai important dintre aceste evenimente a fost, evident, capitularea Germaniei. În timp ce ruşii desfăşurau o ofensivă copleşitoare, intrînd în Viena la 13 aprilie şi ajungînd la Elba la 24, americanii se îndreptau spre est. La 26, la ora 16, americanii şi ruşii au făcut joncţiunea aproape de Torgau. La 25 aprilie, ruşii încercuiseră Berlinul. La 1 mai s-a anunţat moartea lui Hitler. Pe 2 mai, garnizoana Berlinului s-a predat. Capitularea germană era, evident, iminentă. Nu putea să fie vorba decît de o capitulare fără condiţii şi Aliaţii erau hotărîţi să nu admită menţinerea unui guvern central german. La 7 mai 1945, la cartierul general al lui Einsenhower, de la Reims, generalul Jodl semna capitularea fără condiţii a Germaniei. La 8 mai, a avut loc la Berlin o ceremonie asemănătoare, prezidată de mareşalul rus Jukov. În Europa, războiul se terminase.

VIII. Conferinţa de la Potsdam şi înfrîngerea japoneză

Ofensiva aliată împotriva Japoniei

Pentru a înţelege evenimentele diplomatice, este necesar să recapitulăm sumar fazele ofensivei aliate împotriva Japoniei. După triumful japonez iniţial, perioada cuprinsă între aprilie 1942 şi noiembrie 1943 a fost marcată de o pauză. La această ultimă dată, datorită sosirii mai multor noi portavioane mari, ofensiva americană a început, în Pacificul central, sub comanda amiralului Chester Nimitz şi, în Pacificul de sud, sub conducerea generalului MacArthur. În Pacificul Central, tactica nu a constat în cucerirea în ansamblu a fiecărui arhipelag, ci în salturi succesive, care au dus la cucerirea unei serii de insule din ce în ce mai apropiate de arhipeleagul japonez. Rînd pe rînd, au fost cucerite insulele Gilbert (noiembrie 1943) şi Marshall (februarie 1944). Apoi, amiralul Nimitz a ocupat mai multe insule din arhipelagul Marianelor (mai-iunie 1944). Cucerirea insulei Saipan, din acest arhipelag, a avut imense repercusiuni asupra Japoniei şi a antrenat căderea guvernului Tojo, care declanşase atacul împotriva Statelor Unite în 1941 (20 iulie 1944). Tojo a trebuit să demisioneze în faţa opoziţiei marinei, care refuza să-şi sacrifice navele pentru păstrarea insulelor îndepărtate, de interes strategic redus. Guvernul Tojo a fost înlocuit de un cabinet condus de generalul Koiso, cu Shigemitsu ministru al Afacerilor Externe. O victorie aeronavală a Aliaţilor în Marea Filipinelor (19 iunie 1944) a sporit disperarea japonezilor. Amiralul Nimitz a ordonat atunci recucerirea insulei americane Guam, a insulelor Palaos (septembrie-octombrie 1944) şi a unora dintre insulele Caroline, ceea ce a izolat complet insula Truk, principala bază japoneză din Pacific.

În Pacificul de Sud, generalul MacArthur a decis, cu sprijinul statului-major aliat, întrunit la Québec, să conducă o debarcare în centrul Filipinelor, în insula Leyte (17 octombrie 1944). Amiralul Nimitz ar fi preferat o debarcare în

Taiwan, apoi în China. Dar MacArthur jurase să recucerească Filipinele, pe care le pierduse în 1942. O întrevedere între Roosevelt, MacArthur şi Nimitz, la Pearl Harbour, pe 15 iulie 1944, l-a determinat pe Roosevelt să susţină proiectul lui MacArthur. După o mare bătălie navală, în cursul căreia o mare parte a flotei japoneze a fost distrusă (23-25 octombrie), insula Leyte a fost cucerită, urmată de insula Luson; la 6 februarie, în timpul Conferinţei de la Yalta, capitala, Manila, a fost ocupată. În sfîrşit, amiralul Nimitz a putut lansa o ofensivă spre inima Japoniei, prin cucerirea insulei Iwojima, în arhipelagul insulelor Volcano, la 2 200 km sud-est de Tokio (17 februarie-16 martie 1945), apoi, prin cucerirea insulei Okinawa, în arhipelagul Riu-Kiu, în apropierea arhipelagului japonez propriu-zis (1 aprilie – 21 iunie 1945).

Lupta împotriva Japoniei a continuat pe încă alte două fronturi. În China, japonezii, care nu întreprinseseră nici o ofensivă importantă între 1941 şi 1943, au decis să cucerească China de Sud, în 1944. Cucerind Ciang Cha, ei au putut să domine calea ferată între Han Keu şi Hong Kong (18 iunie 1944) şi şi-au extins foarte mult controlul asupra coastei şi de-a lungul axelor de comunicaţie din China de Sud. Situaţia guvernului de la Ciun King a devenit extrem de gravă. Aprovizionarea cu material de război nu era asigurată decît printr-un pod aerian pe deasupra Himalayei (*Hump),* care s-a dovedit cu totul insuficient. Guvernul projaponez de la Nankin şi-a continuat activitatea sub conducerea lui Ciang Kung-po, după moartea lui Wang Tsin-wei, la 10 noiembrie 1944. Trupele de elită ale lui Cian Kai-şi, avînd peste 300 000 de soldaţi, erau însărcinate cu supravegherea comuniştilor şi nu se luptau cu japonezii, în ciuda presiunilor generalului Stilwell. Ambasadorul Statelor Unite considera că guvernul naţionalist era „pe cale de dezintegrare" şi că numai sprijinul american ar putea împiedica răsturnarea sa de către comunişti. Preşedintele Roosevelt l-a desemnat, la 18 august 1944, pe generalul Patrick Hurley drept reprezentantul său personal în China. Generalul Stilwell, comandantul trupelor americane în China, care nu se înţelegea prea bine cu Cian Kai-şi, a fost rechemat în SUA şi înlocuit cu generalul Wedemeyer. Cian Kai-şi nu a fost salvat decît de o alta campanie militară concepută, de altfel, de Stilwell – campania din Birmania, desfăşurată sub ordinele amiralului englez, lordul Louis Mountbatten.

La Conferinţa de la Québec (august 1943) Roosevelt şi Churchill au hotărît recucerirea Birmaniei şi s-au înţeles să-l numească pe Mountbatten comandant-şef. Scopul era de a elibera ruta Birmania, care ar fi permis restabilirea legăturii terestre cu Ciun King. Ofensiva a început în martie 1944. Oraşul Myitkina, punctul de plecare al drumului birmanez, a fost ocupat pe 4 august 1944. Chiar înainte de recucerirea oraşului Mandalay, un nou drum birmanez, „calea Stilwell" (după numele generalului american), a fost construit cu un efort uriaş. La 4 februarie 1945, primul convoi aliat a ajuns în China. Mountbatten a continuat cucerirea Birmaniei, ocupînd Mandalay (la 20 martie), apoi Rangun (în mai 1945). Nu mai rămăsese, practic, nici un japonez în ţară. Acest lucru i-a determinat pe japonezi să evacueze o mare parte din recentele lor cuceriri în China de Sud. După o perioadă foarte critică, China a fost astfel salvată.

Eşecul negocierilor în China

Între timp, tensiunea dintre naţionalişti şi comunişti a continuat. Generalul Hurley fusese să-l vadă începînd cu 7 noiembrie 1944 pe Mao Tzedun la Yenan. Mao a acceptat o propunere care urmărea unificarea tuturor forţelor militare chineze şi formarea unui guvern de coaliţie bazat pe principiile lui Sun Yat-Sen. Guvernul naţionalist a refuzat să aibă în vedere o remaniere guvernamentală şi nu a acceptat decît admiterea cîtorva reprezentanţi comunişti în consiliul militar naţional. Datorită eforturilor lui Hurley, negocierile nu au fost întrerupte şi, în ianuarie 1945, au avut loc la Ciung King întrevederi între comunistul Ciu En-lai şi ministrul de externe al Gomindanului, Sung. Aceste întrevederi nu au ajuns la nici un rezultat, din cauza refuzului lui Cian Kai-şi de a admite crearea unui guvern de coaliţie şi a noilor cereri comuniste, privind eliberarea prizonierilor politici. La rîndul său, generalul Hurley a recomandat guvernului american să nu mai furnizeze arme şi ajutor financiar comuniştilor chinezi. Succesele militare aliate l-au determinat, de altfel, pe Cian Kai-şi să fie mai intransigent.

Pe 15 aprilie 1945, Hurley s-a întîlnit la Moscova cu Stalin şi cu Molotov. Acesta din urmă a declarat că URSS nu sprijinea Partidul Comunist Chinez care, în fapt, nu era cu adevărat comunist, că URSS nu dorea război civil în China şi că voia să menţină relaţii bune cu China. Stalin a vorbit de generalul Cian Kai-şi în termeni favorabili, calificîndu-l drept un om „dezinteresat" şi „patriot". Generalul Hurley a rămas cu o impresie optimistă, care nu era însă împărtăşită şi de însărcinatul cu afaceri la Moscova, George Kennan. Acesta considera că adevăratele scopuri ale Uniunii Sovietice în China erau să-şi stabilească dominaţia asupra provinciilor chineze din Asia Centrală şi un anumit control asupra Chinei de Nord.

Negocierile dintre naţionalişti şi comunişti au fost reluate la 1 iulie 1945, la Yenan, capitala comuniştilor. Pe de altă parte, Mao Tzedun a acceptat să vină la Ciun King, din 28 august 1945 pînă la 11 octombrie 1945, fără îndoială la vestea semnării tratatului din 14 august 1945 dintre URSS şi China naţionalistă. El a făcut importante concesii în raport cu propunerile sale din noiembrie 1944, acceptîndu-l pe Cian Kai-şi în fruntea unui guvern democratic în care Gomindanul urma să păstreze un rol dominant, pentru o perioadă de tranziţie. Mao accepta ca, într-o armată, de 100 de divizii, pe timp de pace, comuniştii să nu deţină decît 20. În sfîrşit, s-a decis întrunirea unui consiliu politic de 37 de membri, reprezentînd toate partidele. Subzista un dezacord asupra problemei numirii guvernatorilor în provinciile eliberate de armatele comuniste, de sub japonezi.

Aceste negocieri aveau să fie practic zădărnicite de chestiunea Manciuriei şi de desfăşurarea, începînd din octombrie 1945, a războiului civil dintre comunişti şi naţionalişti.

Generalul Hurley şi-a înaintat demisia preşedintelui Truman, sub pretextul că anumiţi diplomaţi ai Departamentului de Stat încurajaseră pe comuniştii chinezi să adopte o atitudine intransigentă la negocieri (noiembrie 1945).

Tensiunea crescîndă dintre ruşi şi anglo-saxoni

Optimismul preşedintelui Roosevelt asupra posibilităţii unei apropieri durabile între Rusia şi anglo-saxoni după Conferinţa de la Yalta a fost rapid dezminţit de evenimentele în curs. Pe măsură ce ruşii avansau în Germania, atitudinea lor devenea tot mai rigidă pe plan diplomatic. Înaintea morţii preşedintelui Roosevelt s-au produs grave incidente. La 27 februarie 1945, Vîşinski, ministrul adjunct al Afacerilor Externe al URSS, sosea la Bucureşti şi adresa regelui Mihai al României un ultimatum, cerînd înlocuirea cabinetului de coaliţie al generalului Rădescu cu un nou guvern, prezidat de comunistul Petru Groza. În ciuda rezistenţei regelui, acest guvern a fost constituit la 6 martie. Statele Unite au protestat şi au invocat „Declaraţia asupra Europei eliberate", conform căreia cele trei guverne aliate se angajau „să formeze guverne interimare reprezentative pentru toate elementele democratice ale poporului". Pe de altă parte, în Polonia, Molotov refuza să înlocuiască guvernul comunist de la Lublin cu un guvern de coaliţie şi accepta, cel mult, să-l lărgească incluzînd pe cîţiva noi membri. El refuza să admită venirea la Moscova, de la Londra, a unei delegaţii poloneze a cărei listă fusese stabilită de anglo-saxoni, în special, a liderului ţărănist Mikolajczyk. La 1 aprilie, Roosevelt şi Churchill i-au trimis lui Stalin telegrame de protest, cerîndu-i să nu rupă unitatea Aliaţilor, realizată la Yalta. Stalin a răspuns, la 7 aprilie, rămînînd, practic, pe aceeaşi poziţie. În sfîrşit, un alt incident îi va afecta pe Aliaţi. Stalin le reproşa anglo-americanilor o tentativă de negociere întreprinsă de generalul Alexander, comandant-şef al Aliaţilor în Italia, cu generalul german Kesserling, pentru o capitulare germană separată în Italia. Stalin i-a adresat lui Roosevelt un mesaj energic, acuzîndu-l de facilitarea trimiterii mai multor divizii germane pe frontul de est şi de a căuta să le uşureze germanilor condiţiile de capitulare.

Astfel, exista deja o stare de tensiune încă înaintea morţii lui Roosevelt. Nu putem deci admite teza conform căreia schimbarea de preşedinte în Statele Unite şi atitudinea mai intransigentă a preşedintelui Truman ar fi creat această tensiune.

Ultima misiune a lui Hopkins la Moscova

În încercarea de a regla aceste probleme, preşedintele Truman hotăra să-l trimită la Moscova pe Henry Hopkins. Acesta se bucura, din iulie 1941, de încrederea lui Stalin. Hopkins a sosit la Moscova la 25 mai şi a purtat discuţii îndelungate cu Stalin, între 26 mai şi 7 iunie. Hopkins declara că scopul său era de a ameliora relaţiile dintre Statele Unite şi Rusia, care, de şase săptămîni, se răciseră considerabil. Discuţiile se concentrau asupra a trei puncte principale: Polonia, Extremul Orient şi crearea Consiliului de Control pentru Germania. Stalin a adresat şi el cîteva reproşuri Statelor Unite:

– invitarea Argentinei la Conferinţa de la San-Francisco unde se constituia Organizaţia Naţiunilor Unite;

– dorința Statelor Unite de a invita Franța în Comisia de reparații. („El considera că aceasta era o insultă la adresa Uniunii Sovietice, avînd în vedere că Franța făcuse pace separată cu Germania și își deschisese frontierele germanilor.");

– oprirea brutală a furnizărilor către Rusia în baza acordului de împrumut-închiriere după capitularea germană;

– faptul că nici o navă germană nu fusese predată de occidentali Uniunii Sovietice.

Hopkins și ambasadorul Harriman au încercat să-l liniștească pe Stalin. Cît despre Argentina, ei au explicat că țările Americii Latine nu acceptaseră admiterea Ucrainei și a Bielorusiei între Națiunile Unite decît cu condiția ca să fie admisă și Argentina. Stalin a pus capăt discuției, declarînd că această afacere aparținea trecutului. În privința Poloniei, Stalin a spus că se temea ca Anglia să nu facă din ea, ca și în perioada interbelică, o țară ostilă URSS. El propunea ca din 20 de miniștri, numai 4 să fie aleși dintre polonezii de la Londra. S-a decis ca problema să fie supusă unei noi conferințe a celor trei Mari Puteri, care să se țină după data de 15 iunie în regiunea Berlinului. În ceea ce privește Consiliul de Control aliat din Germania, nu au fost dificultăți și Stalin a anunțat că reprezentantul Rusiei va fi mareșalul Jukov. În sfîrșit, în ceea ce privește Japonia, Stalin confirma că Rusia era dispusă să o atace, la 8 august, cu condiția ca China să accepte deciziile de la Yalta asupra Manciuriei. El declara că dorea să se întîlnească la Moscova, cel mai tîrziu la 1 iulie, cu ministrul chinez al Afacerilor Externe, Sung. El accepta ideea unui *trusteeship* al Statelor Unite, Chinei, Marii Britanii și Uniunii Sovietice asupra Coreei. Cerea, de asemenea, ca URSS să poată lua parte la ocuparea Japoniei și să dispună de o zonă de ocupație proprie. Hopkins părăsi Moscova, se întîlni cu Eisenhower aproape de Frankfurt și se întoarse la Washington la 12 iulie. A renunțat, apoi, la orice activitate publică și a murit la 30 ianuarie 1946.

Conform unei propuneri pe care Hopkins i-o făcuse a doua zi după funeraliile lui Roosevelt, președintele Truman îl înlocui pe Stettinius din postul de secretar de stat cu James Byrnes, care a depus jurămîntul la 3 iulie 1945.

Conferința de la Potsdam

Conferința, prevăzută în timpul convorbirilor dintre Hopkins și Stalin, s-a deschis la palatul Cecilienhof din Potsdam, pe 17 iulie 1945. Această conferință a fost ultima întîlnire dintre cei trei șefi de guvern și, de asemenea, ultima care a permis încheierea unor acorduri de o mare importanță. Conferința nu s-a ocupat deloc de problemele Extremului Orient, ci cu precădere de cele ale Europei și, în special, de viitoarele tratate de pace: ce procedură se va adopta în elaborarea lor? Care vor fi bazele politice ale acestora?

La primul punct, delegația americană propunea crearea unui Consiliu al miniștrilor Afacerilor Externe, a cărui primă reuniune să aibă loc la Londra, în septembrie 1945. Consiliul urma să fie compus din miniștrii american, britanic, sovietic, francez și chinez. Principala sa prerogativă trebuia să fie elaborarea tratatelor de pace cu „sateliții" Germaniei (Italia, România, Bulgaria, Ungaria

şi Finlanda) şi „propunerea de reglementări asupra problemelor teritoriale rămase nerezolvate." Tratatul de pace cu Germania trebuia să fie pregătit ulterior. Cei cinci membri nu trebuia să participe toţi la reuniunile Consiliului. Pentru sateliţii Germaniei „Consiliul va fi compus din membri reprezentanţi ai statelor semnatare ale condiţiilor de capitulare impuse statului duşman în cauză. Pentru reglementarea păcii cu Italia, Franţa era considerată ca semnatară a condiţiilor de capitulare pentru Italia". Această dispoziţie excludea Franţa de la elaborarea tratatelor de pace cu ceilalţi sateliţi. S-a luat hotărîrea de dizolvare a Comisiei Consultative Europene.

Anglo-saxonii s-au plîns de situaţia din Bulgaria şi din România, unde guvernele nu erau democratice şi unde comisiile de control aliate practic nu funcţionau, iar Uniunea Sovietică îşi exercita singură autoritatea. Stalin răspunse printr-un contraatac, plîngîndu-se de situaţia din Grecia, ocupată de britanici. Problema principală era aceea a organizării de alegeri libere. Churchill condamna faptul că membrii misiunii britanice la Bucureşti nu aveau libertate de circulaţie. „În jurul lor pare să fi căzut o cortină de fier." Pe de altă parte, anglo-americanii doreau să intre în posesia întreprinderilor industriale care le aparţineau în România, sau să obţină o compensaţie. Sovieticii le confiscaseră, sub pretextul că acestea erau proprietăţi germane. Nici un acord nu a fost realizat asupra acestui punct. Au fost numite două comisii de experţi, una anglo-rusă şi cealaltă americano-rusă. În legătură cu Germania, Conferinţa de la Potsdam a definit „principiile politice şi economice care vor guverna tratamentul aplicat Germaniei în timpul perioadei iniţiale de control". Vom vorbi despre acestea în capitolul următor. Ne mulţumim doar să le rezumăm aici. Acordul prevedea dezarmarea completă şi demilitarizarea Germaniei, desfiinţarea partidului naţional-socialist, abolirea legilor naziste, judecarea criminalilor de război, epurarea membrilor partidului nazist, controlul învăţămîntului german; se vor face eforturi de descentralizare şi de democratizare a Germaniei şi nu se va înfiinţa în viitorul imediat un guvern central german. Nivelul producţiei economice va fi sever controlat. În ceea ce privea reparaţiile, URSS le prelua din propria sa zonă şi primea, în plus, din zonele occidentale, 15 % din utilajele industriale utilizabile, în schimbul unor produse alimentare şi unor materii prime în valoare echivalentă, precum şi 10 % din utilajele care nu erau indispensabile supravieţuirii germanilor, fără contrapartidă. Sovieticii trebuia să satisfacă cerinţele polonezilor asupra propriei lor părţi de reparaţii de război. În realitate, sovieticii au demontat şi unele uzine poloneze. Era stabilit şi un plan pentru repartizarea, între cei trei aliaţi, a navelor de război şi comerciale germane. În ceea ce priveşte frontierele germane, anglo-saxonii au promis în timpul conferinţei de pace să sprijine, transferul Königsbergului şi cel al unei părţi din Prusia orientală către URSS. Ei nu şi-au luat însă nici un angajament de acest gen, în legătură cu teritoriile situate la est de linia Oder-Neisse şi s-au mulţumit să fie de acord ca ele să fie provizoriu administrate de Polonia. Au mai fost tratate şi alte chestiuni. URSS a cerut un *trusteeship* asupra Libiei italiene. Occidentalii au refuzat. Sovieticii doreau în acelaşi timp să controleze strîmtorile turceşti. S-a hotărît pur şi simplu să fie revizuite acordurile de la Montreux.

Este de notat că, la 25 iulie, conferința a fost întreruptă, pentru că liderii britanici au revenit la Londra pe timpul numărării voturilor scrutinului din Marea Britanie. Majoritatea zdrobitoare obținută de laburiști i-a permis șefului lor, Attlee, să constituie noul guvern, cu Bevin la Foreign Office. Churchill și Eden nu au asistat, așadar, la cea de a doua parte a conferinței, care va dura pînă la 2 august. Dar se părea că politica britanică nu se schimbase prea mult.

Cum a spus-o Byrnes, „ consideram că această conferință a fost un succes. Eram ferm convinși că acordurile intervenite vor servi ca bază pentru restabilirea viitoare a stabilității europene... violarea acestor acorduri a transformat însă acest succes într-un eșec".

Bomba atomică și intervenția sovietică împotriva Japoniei

În timp ce Europa se ocupa de problemele păcii, războiul contra Japoniei continua. Totul îndreptățea să se creadă că guvernanții japonezi aveau o conștiință clară a caracterului disperat al situației. Fără îndoială, ei dispuneau de armate mari, intacte, cu imense rezerve antrenate, dar încă nemobilizate; aceste armate beneficiau de materiale moderne și de o vastă aprovizionare. Armata din Manciuria (800 000 de oameni), cea din China (1 000 000) și cea din Japonia (1 500 000 oameni) puteau rezista ani îndelungați, iar Japonia îi putea sacrifica și pe cei 800 000 de oameni pe care îi avea în insule și în teritorii îndepărtate. Pierderile pe care Japonia le putea aduce Aliaților erau considerabile. Dar această rezistență era, în orice caz, fără speranță. Flota japoneză era aproape distrusă și flota americană putea opera din apropierea coastelor japoneze, pe care le putea și bombarda.

Aviației japoneze îi lipseau piloții și avea pierderi pe care industria era din ce în ce mai puțin în măsură să le compenseze, atît din lipsa crescîndă de materii prime, cît și din cauză că bombardamentele Aliaților erau din ce în ce mai intense. Doar voluntarii *kamikadze,* care acceptau o moarte sigură, distrugeau nave americane zdrobindu-se de punțile acestora cu încărcăturile lor. Generalul MacArthur, care tocmai fusese numit în aprilie comandant-șef al forțelor terestre americane pentru tot Pacificul, plănuia o viitoare debarcare în insula Kiu-Siu, cea mai meridională din arhipelagul japonez. Între un lung război disperat și o capitulare viitoare, era probabil ca guvernul nipon, spre deosebire de cel nazist, să prefere cea de-a doua soluție, care să permită salvarea de la un dezastru a cîtorva frînturi ale puterii trecute. Lipsea numai ocazia. Aceasta a fost furnizată de două evenimente dramatice. Primul a fost explozia, la 6 august, a unei bombe atomice la Hiroshima, urmată, la 9 august, de explozia unei a doua bombe atomice la Nagasaki*. Al doilea a fost intrarea în război a URSS, la 8 august.

La 5 aprilie, URSS denunța tratatul său de neutralitate cu Japonia. Articolul 3 al acestui tratat prevedea că el va dura cinci ani de la data ratificării sale, dacă una dintre părți nu va renunța la el înainte cu un an de data expirării sale. Se împlineau exact patru ani de la încheierea acestui tratat. Primul rezultat a fost demisia guvernului Koiso, înlocuit la 8 aprilie de amiralul Suzuki, cu Togo pe post de ministru al Afacerilor Externe.

---

* Anumiți istorici americani „revizioniști" explică utilizarea bombelor atomice nu pentru a constrînge Japonia, ci ca pe o formă de a intimida U.R.S.S.

Noul guvern a încercat, se pare, să obţină o mediere a Rusiei pentru a pune capăt războiului într-o manieră onorabilă. La 26 iulie, la Potsdam, Statele Unite, Anglia şi China (Cian Kai-şi şi-a dat acordul prin radio) au adresat guvernului de la Tokio un ultimatum, cerînd capitularea necondiţionată a Japoniei. Acest ultimatum a fost respins de amiralul Suzuki la 28 iulie. Japonia nu cunoştea, evident, acordul secret de la Yalta şi promisiunile făcute de Stalin lui Hopkins în timpul turneului său la Moscova. Totuşi, se ştia că ministrul chinez Sung fusese la Moscova şi că importante mişcări de trupe aveau loc la frontierele Mongoliei, Manciuriei şi Coreei. Ruşii comasaseră acolo 60 de divizii, sub comanda mareşalului Vassilievski. La 8 august, URSS declara război Japoniei; luînd ca pretext refuzului ultimatumului englezilor, americanilor şi chinezilor din 26 iulie, şi obligaţia, ca forţă aliată, de a scurta războiul, guvernul sovietic anunţa începerea operaţiunilor încă de a doua zi. Acestea au fost extrem de rapide; trupele ruse au intrat în Manciuria din patru direcţii, au pătruns în Coreea şi în sudul Sahalinului.

Capitularea Japoniei

Încă din 10 august, radio Tokio anunţa că Japonia era gata să capituleze*. Însărcinatul cu afaceri al Elveţiei la Washington a transmis în aceeaşi zi guvernului american o notă oficială japoneză. Documentul, scris în numele împăratului, declara că Japonia accepta termenii ultimatumului din 26 iulie, notînd că acesta „nu conţinea nici o solicitare de natură să aducă prejudicii prerogativelor Maiestăţii Sale, ca suveran".

Aceasta era, în mod discret, o condiţie pusă pentru capitulare. Această condiţie a fost acceptată de Aliaţi şi, la 11 august 1945, Byrnes, în numele acestora, a adresat un răspuns în acest sens, precizînd că „din momentul capitulării, autoritatea împăratului şi a guvernului japonez în guvernarea ţării va fi subordonată comandantului suprem al puterilor aliate". Împăratul *(Mikado)* trebuia să dea ordin tuturor forţelor militare japoneze, oricare ar fi fost acestea, să-şi înceteze operaţiunile şi să depună armele. Prizonierii şi detinuţii trebuia eliberaţi din momentul capitulării Japoniei.

La 14 august, Japonia accepta aceste condiţii şi împăratul transmitea prin radio ordinul de încetare a focului. Guvernul Suzuki şi-a dat demisia, iar generalul Anami, ministrul de Război, s-a sinucis. Pe 16, prinţul Higashi Kuni, văr şi ginere al împăratului, forma un nou guvern.

La 15 august, americanii cereau japonezilor să trimită emisari la cartierul general american din Manila. Ei au primit acolo instrucţiunile lui MacArthur, în zilele de 19 şi 20 august.

La 2 septembrie, la bordul cuirasatului *Missouri*, în rada portului Tokio, delegatul guvernului japonez, Shigemitsu, şi general Yoshijiro Umetzu, reprezentant al marelui stat-major imperial, s-au întîlnit cu generalul MacArthur şi cu alţi oficiali aliaţi. Delegaţia japoneză a semnat capitularea necondiţionată a Japoniei. Diferitele armate japoneze au semnat în zilele următoare propriile lor capitulări.

Luptele nu au mai continuat decît sporadic, cu mici grupuri izolate. Războiul se terminase.

---

* După James, Rise and Fall of the Japanese Empire, p. 343, Suzuki şi Togo erau favorabili capitulării fără condiţii. generalii Anami şi Umetzu şi amiralul Toyoda au refuzat.

Eşecul marilor conferinţe internaţionale (1945–1947)

I. Crearea şi începuturile Organizaţiei Naţiunilor Unite

Ideea de a restabili un sistem de securitate colectivă, mai eficient decît Societatea Naţiunilor, şi-a făcut apariţia încă din timpul războiului. Pe 26 august 1941, în celebrul document întocmit de Churchill şi Roosevelt sub numele de Carta Atlanticului, se prevedea „instituirea unui sistem de securitate generală stabilit pe baze mai largi". Nu se putea pune problema de a resuscita, pur şi simplu, Societatea Naţiunilor. Eşecul acesteia era notoriu, iar efectul psihologic al refacerii ei ar fi fost, probabil, dezastruos. În plus, URSS, care fusese exclusă din această organizaţie în decembrie 1939, se opunea energic reconstituirii Societăţii Naţiunilor. A apărut, aşadar, ideea de a crea o organizaţie complet nouă.

Iniţiativa americană

Potrivit lui Stettinius, iniţiativa emana, mai degrabă, din Statele Unite decît din Marea Britanie sau din Rusia sovietică. Pe 1 ianuarie 1942, în timpul sejurului lui Churchill la Washington, naţiunile aflate în război împotriva Germaniei şi a Japoniei au semnat „Declaraţia Naţiunilor Unite", al cărei proiect iniţial fusese pregătit de către Departamentul de Stat american. Participanţii se angajau să elaboreze un sistem de pace şi de securitate după război. Cu prilejul unei vizite la Moscova, în octombrie 1943, secretarul de stat Cordell Hull a obţinut sprijinul sovietic pentru proiectele sale: crearea unei organizaţii internaţionale bazate pe egalitatea dintre toate statele paşnice; angajamentul luat de către ţările aflate în război împotriva Axei de a continua să colaboreze şi după victorie. Această decizie a fost reafirmată în noiembrie 1943, la Conferinţa de la Teheran, la care au participat Stalin, Roosevelt şi Churchill. Imediat după aceea, pe 9 noiembrie, la Washington, s-a înfiinţat un grup de studiere a viitoarei organizaţii internaţionale.

Conferinţele de la Dumbarton Oaks (septembrie-octombrie 1944)

Activitatea principală s-a desfăşurat la Dumbarton Oaks, în Statele Unite, unde au avut loc două conferinţe: una din 21 pînă în 28 septembrie, între anglo-saxoni şi ruşi, cealaltă – de fapt, mai puţin importantă – din 29 septembrie pînă pe 7 octombrie, între anglo-saxoni şi chinezi. Franţa, al cărei guvern provizoriu nu avea să fie recunoscut *de jure* decît pe 23 octombrie, nu a fost invitată. Marile naţiuni, cele „care şi-au vărsat sîngele pentru restul lumii", cum se exprima unul dintre delegaţii americani, îşi arogau dreptul de a pune bazele viitoarei organizaţii.

La Dumbarton Oaks participanţii s-au pus de acord asupra unui mare număr de puncte: Organizaţia Naţiunilor Unite urma fie compusă dintr-o Adunare Generală, un Consiliu de Securitate, un Secretariat, o Curte Internaţională de Justiţie şi, datorită unei intervenţii americane insistente, un Consiliu Economic şi Social (pînă atunci, englezii şi ruşii fuseseră adepţii ideii de a restrînge viitoarea organizaţie doar la problemele de securitate). S-a hotărît ca toţi cei patru participanţi de la Dumbarton Oaks, precum şi Franţa, să fie membrii permanenţi ai Consiliului de Securitate.

Două puncte rămîneau însă în suspensie: problema votului şi chestiunea admiterii (ridicată de Moscova) a celor cincisprezece republici socialiste federative care alcătuiau URSS, ca entităţi separate: guvernul sovietic pretindea că o astfel de măsură era legitimă, din moment ce fiecare dintre participanţii care făceau parte din Commonwealth-ul britanic era considerat drept stat membru şi dispunea de un vot. Nu prea există asemănare însă între Commonwealth of Nations şi URSS. Avînd în vedere centralizarea efectivă din URSS, ar fi însemnat ca această ţară să dispună în acest fel de 15 voturi.

Problema vetoului

S-a discutat despre aceste aspecte la sfîrşitul anului 1944. În ceea ce priveşte votul, numeroase personalităţi americane, în special, militare şi navale, au refuzat să admită ca o simplă majoritate a Consiliului să poată obliga Statele Unite la o intervenţie militară. Senatul, pe de altă parte, nu era nicidecum dispus să ratifice un tratat care implica o asemenea renunţare la suveranitatea naţională. S-a admis, aşadar, ca membrii permanenţi să dispună de dreptul de veto. Unanimitatea marilor puteri era, cum spune Stettinius, „vitală pentru funcţionarea organizaţiei". Dar ce s-ar întîmpla în cazul unui conflict, în care ar fi implicată una dintre marile puteri? SUA solicitau ca, într-o astfel de situaţie, ţara respectivă să nu poată uza de veto. Dar, în ciuda unei scrisori adresate de Roosevelt lui Stalin personal, acesta a refuzat categoric orice derogare de la regulă şi a propus ca unanimitatea marilor puteri să fie menţinută în toate cazurile. Între timp, pe 23 octombrie, şi guvernul provizoriu francez a fost recunoscut *de jure* de către cele trei mari puteri aliate, de Canada, Australia, Brazilia, Peru, Noua Zeelandă, Columbia, Venezuela şi Suedia, pe 24 octombrie de către China, urmată de multe alte state. Cu toate acestea, Franţa nu a fost invitată la Conferinţa de la Yalta, care s-a ţinut în februarie 1945.

Deciziile de la Yalta

Conferința de la Yalta a luat cunoștință de propunerile de la Dumbarton Oaks. S-a admis, pînă la urmă, o soluție de compromis pentru republicile sovietice: în afară de Uniunea Sovietică propriu-zisă, Ucraina și Bielorusia, care beneficiau – teoretic – de conducerea propriilor Afaceri Externe, urmau să fie membre ale Organizației. În privința votului din Consiliul de Securitate, s-a decis ca vetoul membrilor permanenți să aibă efect în toate cazurile, cu excepția chestiunilor de procedură. În final, cele Trei Mari Puteri au publicat o declarație referitoare la viitoarea Organizație a Națiunilor Unite: „Bazele unei asemenea organizații s-au pus la Dumbarton Oaks. Totuși, privitor la chestiunea atît de importantă a procedurii de votare, nu s-a putut ajunge la un acord: conferința actuală a reușit să rezolve această dificultate. Am căzut de acord ca o conferință a Națiunilor Unite să fie convocată la San Francisco, în SUA, pe 25 aprilie 1945, pentru pregătirea Cartei acestei organizații". Urmau să participe puterile semnatare ale Declarației Națiunilor Unite și toate țările care vor fi declarat război Axei înainte de 1 martie 1945.

Puterile amfitrioane la San Francisco erau cele Trei Mari Puteri și China. Guvernul francez a considerat de cuviință să refuze statutul de putere amfitrioană, întrucît nu participase la Dumbarton Oaks și nici la Yalta (6 martie 1945).

Conferința de la San Francisco

Baza de discuție la San Francisco era alcătuită din propunerile de la Dumbarton Oaks, cu completările de la Yalta. Procedura de votare din Consiliul de Securitate nemulțumea puterile mici și mijlocii. Dispunînd de dreptul de veto, membrii permanenți aveau, în acest for, puteri mai mari decît avuseseră în Consiliul Societății Națiunilor. Or, asta însemna sporirea rolului marilor puteri. Se va remarca, de asemenea, că noua Cartă nu trebuia inclusă în textul tratatelor de pace, spre deosebire de felul cum se procedase în 1919. Organizația Națiunilor Unite răspundea de viitor, nu de trecut. Pregătirea tratatelor de pace urma să fie făcută de alte organizații, pe care le vom studia în curînd: Consiliul celor trei mari puteri, recunoscut oficial la Yalta ca o instituție durabilă, și Consiliul celor cinci miniștri de Externe, creat la Potsdam (în realitate, delegatul chinez nu a participat decît la prima reuniune a acestui organism).

Conferința de la San Francisco s-a desfășurat între 25 aprilie și 25 iunie 1945. Cu acest prilej, s-a definitivat Constituția noii Organizații sau Carta Națiunilor Unite. Aici nu vom face decît să rezumăm principalele aspecte ale acestui document.

Carta Națiunilor Unite

Carta conține 19 capitole și 111 articole. Sînt definite întîi principiile și scopurile Organizației (preambul și primul capitol), după care sînt descrise diferitele organe și funcționarea lor.

Scopul esenţial al Organizaţiei Naţiunilor Unite este, evident, acela de „a menţine pacea şi securitatea internaţională" prin măsuri colective eficiente. Trebuie „să ferim generaţiile viitoare de flagelul războiului care, de două ori pe durata unei vieţi omeneşti, a pricinuit omenirii nespuse suferinţe". Pentru a reuşi aceasta, membrii Organizaţiei, aflaţi pe picior de egalitate, se angajează să-şi îndeplinească obligaţiile ce le incumbă prin Cartă, „să-şi regleze diferendele internaţionale pe căi paşnice", fără „a recurge la ameninţare sau la folosirea forţei". Statele membre acordă Organizaţiei asistenţa lor cea mai leală, ori de cîte ori Organizaţia are nevoie de ele. Sigură de puterea ei, Organizaţia este în măsură să oblige statele nemembre să acţioneze potrivit principiilor ei.

Pacea nu este însă singurul obiectiv al Naţiunilor Unite. Semnatarii Cartei se declară, de asemenea, hotărîţi să-şi proclame credinţa în drepturile fundamentale ale Omului, în demnitatea şi valoarea persoanei umane, în egalitatea în drepturi dintre bărbaţi şi femei, precum şi dintre naţiunile mari şi mici. Totodată, semnatarii documentului sînt adepţii libertăţilor fundamentale pentru toţi, fără deosebire de rasă, sex, limbă sau religie. Ei afirmă dreptul popoarelor de a-şi hotărî singure soarta. Organizaţia Naţiunilor Unite va evita „să intervină în treburile care ţin, prin esenţă, de competenţa naţională a unui stat".

În fine, întrucît este evident că libertatea rămîne fragilă fără garanţii sociale şi economice, Naţiunile Unite sînt decise „să favorizeze progresul social şi să instaureze condiţii de viaţă mai bune, într-o libertate mai mare". Pentru a reuşi aceasta, cel mai bun mijloc este cooperarea internaţională, care va permite rezolvarea problemelor internaţionale de ordin economic, social, intelectual sau umanitar.

Sînt membre ale Naţiunilor Unite:

1.Toate statele care au participat la Conferinţa de la San Francisco, semnînd şi ratificînd Carta, adică de fapt toate ţările care declaraseră război Germaniei şi Japoniei; s-au întîmpinat dificultăţi pentru admiterea Argentinei la Conferinţa de la San Francisco. În cele din urmă, Argentina a fost admisă pe 1 mai 1945, cu 31 voturi pentru şi 4 contra (între care şi URSS).

2.Toate celelalte state paşnice care acceptă obligaţiile Cartei.

Pe 10 ianuarie 1946, cu prilejul şedinţei inaugurale, Adunarea Naţiunilor Unite cuprindea 51 de membri.

Organismele Organizaţiei Naţiunilor Unite

Organismele prevăzute prin Cartă sînt:

1. Adunarea Generală şi Consiliul de Securitate, al cărui rol este îndeosebi politic.

2. Consiliul Economic şi Social, însărcinat cu cooperarea în toate domeniile referitoare la nivelul de viaţă material şi cultural al oamenilor; de el depind nişte instituţii specializate, într-un număr nelimitat. Principalele instituţii de acest fel sînt Fondul Monetar Internaţional (iulie 1944, conferinţa de la Bretton Woods); Banca Internaţională pentru Reconstrucţie şi Dezvoltare (creată

pe 27 decembrie 1945); Organizaţia Internaţională a Aviaţiei Civile; Organizaţia Naţiunilor Unite pentru Alimentaţie şi Agricultură, sau FAO (16 octombrie 1945); Organizaţia Europeană de Transporturi Continentale (16 decembrie 1945); Organizaţia Internaţională a Comerţului sau ITHO; Organizaţia Internaţională a Refugiaţilor, sau IRO; Organizaţia Naţiunilor Unite pentru Învăţămînt, Ştiinţă şi Cultură, sau UNESCO (noiembrie 1945), însărcinată cu cooperarea culturală şi ştiinţifică; Organizaţia Internaţională a Muncii, care data din perioada Societăţii Naţiunilor (sub denumirea de Biroul Internaţional al Muncii), reapare în octombrie 1944 (conferinţa de la Philadelphia); UNRRA, Organizaţia Naţiunilor Unite pentru Ajutorare şi Reconstrucţie, care era una dintre aceste instituţii, a fost dizolvată în 1947. Prost coordonate, prost legate de Naţiunile Unite, votîndu-şi propriile bugete, necuprinzînd decît un anumit număr dintre semnatarii Cartei (uneori URSS a refuzat să facă parte din ele sau a demisionat), aceste instituţii au, de fapt, un rol inegal şi adeseori dispersat.

3. Un Consiliu de Tutelă sau *trusteeships,* creat de Adunarea Generală în decembrie 1946, la New York (a doua fază a primei sesiuni) este însărcinat să administreze sau să supravegheze anumite teritorii: fostele ţări aflate sub mandate ale Societăţii Naţiunilor, dacă nu şi-au dobîndit încă independenţa; unele teritorii desprinse din state ex-inamice, după al doilea conflict mondial şi, eventual, teritorii care ar necesita punerea sub tutelă.

4. Curtea Internaţională de Justiţie

5. Un Secretariat

Adunarea Generală

Să studiem mai îndeaproape rolul Adunării Generale şi al Consiliului de Securitate; se va remarca faptul că această Cartă a Organizaţiei Naţiunilor Unite, mai realistă decît cea a Societăţii Naţiunilor, se bazează nu atît pe o teorie morală şi juridică, cît pe echilibrul de forţe.

Adunarea Generală este alcătuită din delegaţi ai tuturor statelor membre (cel mult cinci pentru fiecare stat). Ea exercită puterea supremă, în sensul că alege pe membrii nepermanenţi ai Consiliului de Securitate, pe cei ai Curţii Internaţionale de Justiţie, pe cei ai Consiliului Economic şi Social, precum şi pe cei ai Consiliului de Tutelă. La propunerea Consiliului de Securitate, Adunarea Generală primeşte pe noii membri şi îi exclude pe cei care îşi încalcă angajamentele asumate potrivit Cartei. În toate celelalte privinţe însă puterea ei este pur consultativă. Adunarea Generală „studiază", „discută", „recomandă", „examinează rapoartele". Niciodată nu decide, cel puţin în faza ei de început. „Recomandările" Adunării nu au efect decît în măsura în care autoritatea ei morală impresionează statele interesate. Din ce în ce mai mult, majoritatea ţărilor creează impresia falsă că ele reprezintă „opinia publică internaţională". Adunarea ţine, în principiu, o sesiune anuală mult mai lungă decît cele ale Societăţii Naţiunilor şi, atunci cînd împrejurările o cer, nişte sesiuni extraordinare convocate de secretarul general, la cererea Consiliului de Securitate sau a majorităţii membrilor Naţiunilor Unite. Adunarea Generală îşi desemnează preşedintele pentru fiecare sesiune.

Consiliul de Securitate

Alături de Adunarea Generală, Consiliul de Securitate joacă, în principiu, un mare rol. În el rezidă adevărata putere a Organizaţiei Naţiunilor Unite, în virtutea articolului 12 al Cartei. Este alcătuit din unsprezece membri, dintre care cinci sînt membri permanenţi. Aceştia au o putere imensă, graţie dreptului de veto. Altfel spus, pentru luarea unei decizii de către Consiliul de Securitate, este necesară întîi unanimitatea membrilor permanenţi (art.27). Lucru explicabil, dacă ne gîndim că doar acordul marilor puteri poate evita declanşarea unui război general. Din cauza acestei situaţii însă Organizaţia Naţiunilor Unite devine absolut ineficientă în caz de conflict între doi dintre membrii permanenţi, cu excepţia cazului în care unul dintre ei este absent în ziua în care Consiliul ia o decizie.

Se reconstituie, astfel, în aparenţă, de data asta la scară mondială, Directoratul marilor puteri, care guvernase, de fapt, Europa în secolul al XIX-lea; existase, de asemenea, tentativa episodică de a-l reînfiinţa între cele două conflicte mondiale („Pactul în Patru" din 1933; Conferinţa de la München din 1938).

Consiliul de Securitate are sarcina, în primul rînd, de a înlesni reglementarea paşnică a diferendelor „pe cale de negociere, anchetă, mediere, conciliere, arbitraj, reglementare judiciară, recurs la organisme sau acorduri regionale".

Cînd metoda paşnică nu dă rezultate, cînd există o ameninţare împotriva păcii sau un act de agresiune, Consiliul poate decide în privinţa unor măsuri provizorii imediate (care nu prejudiciază cu nimic drepturile părţilor interesate), apoi a unor măsuri definitive, menite să asigure executarea deciziilor lui. Unele măsuri nu implică folosirea forţei armate: întreruperea parţială sau completă a relaţiilor economice şi a comunicaţiilor feroviare, maritime, aeriene, poştale, telegrafice, radioelectrice, ruperea relaţiilor diplomatice. Altele sînt de ordin militar: demonstraţii, blocade, operaţiuni propriu-zise. Consiliul de Securitate le pune în practică, graţie unor „contingente naţionale de forţe armate". Subliniem că, în principiu, Consiliul de Securitate favorizează încheierea unor acorduri regionale, cu condiţia ca acestea să fie „compatibile cu scopurile şi principiile Naţiunilor Unite".

Consiliul de Securitate are, aşadar, puterea de a lua decizii, cu mult mai eficiente decît simplele recomandări ale Adunării; este nevoie pentru asta de o majoritate de 7 voturi, dintre care cele 5 voturi ale membrilor permanenţi. Toţi membrii Organizaţiei Naţiunilor Unite se angajează prin Cartă să respecte deciziile luate şi să le execute. De altfel, orice stat membru sau nemembru poate adresa o „plîngere" Consiliului de Securitate. În timp ce Adunarea nu are, în principiu, decît o sesiune anuală, Consiliul se întruneşte mult mai des, cel puţin la fiecare cincisprezece zile. În 1948, au avut loc 88 de şedinţe.

Primul secretar general a fost Trygve Lie, de naţionalitate norvegiană. Alegerea lui a fost rezultatul unui compromis. Candidatul Statelor Unite era Lester B. Pearson, subsecretar de stat canadian la Afacerile Externe. URSS îl

propusese pe Stanoie Simici, ambasadorul Iugoslaviei la Washington sau, dacă nu, pe Wicenty Rzymowski, ministrul Afacerilor Externe al Poloniei. Cele două mari puteri şi-au respins reciproc aceste candidaturi. Statele Unite l-au propus atunci pe socialistul norvegian Trygve Lie, pe care URSS l-a acceptat imediat*. Acesta a intrat în funcţie pe 2 februarie 1946, pentru o perioadă de cinci ani. Era asistat de un personal numeros, care se ridica, la 31 decembrie 1946, la 2821 de oameni. Sediul era pe atunci la Lake-Success, în apropiere de New York. Cele două „limbi de lucru" erau franceza şi engleza. Intervenţia canadiană la Conferinţa de la San Francisco a fost decisivă pentru ca franceza să joace acest rol. Existau, pe de altă parte, cinci „limbi oficiale", în care se traduceau toate documentele: franceza, engleza, rusa, spaniola, chineza.

Primirea de noi membri

Prima sesiune a Adunării Generale a avut loc la Londra, din 10 ianuarie pînă pe 14 februarie 1946, reluîndu-şi apoi lucrările în octombrie. În fiecare an s-a ţinut, astfel, cîte o sesiune anuală, împărţită în două etape. Nu fără dificultate, Adunarea a reuşit să aleagă preşedintele, pe membrii nepermanenţi ai Consiliului de Securitate şi pe secretarul general. Apoi, s-a pus problema primirii de noi membri. Se exclusese posibilitatea admiterii Spaniei, atîta vreme, cît aceasta era guvernată de către generalul Franco. Articolul 4 din Cartă prevedea ca orice stat nemembru să-şi poată depune candidatura, care ar urma să fie examinată succesiv de către Consiliul de Securitate şi Adunarea Generală. În 1946, Afganistanul, Irlanda, Islanda, Portugalia, Suedia şi Transiordania s-au declarat ţări candidate. Statele Unite înclinau pentru primirea lor în bloc. URSS a uzat de veto în privinţa admiterii Irlandei, a Portugaliei şi a Transiordaniei, sub pretext că aceste ţări nu întreţineau cu ea relaţii diplomatice, dar, în realitate, fiindcă era ostilă unor state catolice (Irlanda, Portugalia) sau altele strîns legate de Anglia (Portugalia, Transiordania). În schimb, Afganistanul, Suedia şi Islanda au fost admise. Cît priveşte Siamul, Franţa a obţinut ca primirea acestui stat să se amîne pînă la reglementarea conflictului dintre această ţară, Laos şi Cambodgia.

În 1947, în afara celor trei ţări respinse în 1946, erau candidate Yemenul, noile dominioane – India, Pakistan şi Ceylon –, precum şi cei cinci sateliţi ai Axei, care semnaseră fiecare un tratat de pace separat (Italia, Finlanda, Bulgaria, Ungaria, România). Uniunea Sovietică a susţinut, de asemenea, candidatura Albaniei. Tot ea a propus, în schimb, primirea, în bloc, a celor cinci ţări foste satelite ale Axei, sperînd să dispună astfel de cel puţin trei (dacă nu chiar patru) noi voturi asigurate în favoarea ei. Statele Unite ale Americii au respins primirea Bulgariei, a României şi a Ungariei. Uniunea Sovietică a ripostat, uzînd de veto împotriva admiterii celorlalte ţări candidate, în afară de

* Trygve Lie fusese propus de către URSS drept candidat la preşedinţia ONU pentru anul 1946; preşedintele ales prin scrutin secret a fost, de fapt, belgianul Paul-Henri Spaak.

India, Pakistan şi Yemen. Mai tîrziu, SUA şi Anglia s-au opus primirii Mongoliei exterioare (Republica Populară Mongolă) şi a Coreei de Nord, iar URSS, la rîndul ei, a respins admiterea Ceylonului şi a Coreei de Sud. În schimb, Birmania şi Indonezia au fost primite în ONU. Statul Israel, recunoscut de către SUA şi URSS imediat după formare (mai 1948), a fost şi el admis. Austria a trebuit să aştepte, pînă în 1955, semnarea amînată mereu a „Tratatului de Stat", care avea să-i reglementeze statutul. Elveţia nu şi-a depus candidatura.

Celor cincizeci şi unu de membri iniţiali, în 1948, li se mai adăugaseră doar nouă.

Primele dificultăţi

Istoria Organizaţiei Naţiunilor Unite din primii doi ani de existenţă a acestui organism este extrem de decepţionantă. Ea demonstrează cît de rar s-a putut respecta condiţia esenţială a funcţionării ONU – unanimitatea marilor puteri. Totuşi, istoria acestor doi ani iniţiali are măcar meritul de a ne lăsa să întrevedem cîteva dintre problemele cu care s-au confruntat diplomaţii. Încă de la început, Marea Britanie şi Statele Unite au sprijinit o plîngere adresată, pe 19 ianuarie 1946, Consiliului de Securitate de către guvernul iranian împotriva Uniunii Sovietice şi a politicii ei în Azerbaidjan. Imediat, pe 21 ianuarie, URSS şi Ucraina au contraatacat şi s-au plîns de prezenţa trupelor britanice în Grecia şi în Iordania. Vom studia mai încolo toate aceste chestiuni. Vom putea constata că soluţiile la aceste probleme au fost găsite în afara Consiliului de Securitate, acesta fiind incapabil să ia o decizie, din cauza efectului dreptului de veto.

Problema spaniolă a suscitat, la început, mai puţine disensiuni. Regimul generalului Franco era de tip „fascist", fiind legat de mult timp de interesele Axei. Pentru Statele Unite şi pentru URSS deopotrivă, menţinerea acestui regim era o anomalie. De aceea, în Declaraţia de la Potsdam se stipula: „cele trei guverne (...) nu vor favoriza o candidatură propusă de actualul guvern spaniol care, fiind creat cu ajutorul puterilor Axei, nu prezintă, prin orginile, natura, acţiunile trecute şi asocierea lui strînsă cu statele agresoare, trăsăturile necesare pentru a-şi justifica apartenenţa (la ONU)". În decembrie 1945, guvernul francez le-a propus marilor puteri occidentale să ia măsuri menite să favorizeze înlocuirea lui Franco printr-un regim democratic. Anglo-saxonii au refuzat o intervenţie în treburile interne ale ţării, recunoscînd însă existenţa unor discuţii legate de această problemă. Invocînd execuţiile politice din Spania, guvernul francez şi-a închis graniţele şi a rupt relaţiile comerciale cu această ţară. Apoi, în martie, un comunicat franco-anglo-american a condamnat din punct de vedere moral regimul spaniol şi a îndemnat poporul spaniol să instaureze un nou regim politic.

Încă din februarie 1946, Adunarea Naţiunilor Unite a adoptat o rezoluţie propusă de Panama, recomandînd readmiterea Spaniei în Organizaţia Naţiunilor Unite. În aprilie 1946, Polonia, sprijinită de Franţa, a cerut Consiliului de Securitate să studieze problema spaniolă şi să propună statelor membre ruperea relaţiilor diplomatice cu Spania franchistă. Consiliul nu a ajuns la nici un rezultat

şi a şters subiectul de pe ordinea sa de zi. Pe 12 decembrie 1946, luînd atitudine faţă de situaţia apărută, Adunarea Generală a recomandat neadmiterea Spaniei în organismele internaţionale, precum şi retragerea misiunilor diplomatice din această ţară. Această recomandare va rămîne în vigoare pînă în 1950. Adunarea a refuzat să meargă mai departe şi să voteze, cum sugerau Polonia şi celelalte democraţii populare, un ansamblu de sancţiuni economice. Rapid, în schimb, statele sud-americane au propus reluarea relaţiilor diplomatice cu această ţară. În 1956, Spania va fi chiar primită în Naţiunile Unite.

Să mai semnalăm şi plîngerea Angliei împotriva Albaniei. În octombrie 1946, cîteva vase de război engleze au fost avariate în Canalul Corfu, de nişte mine care, aşa cum se estima în Anglia, fuseseră plasate din ordinul guvernului albanez. În ianuarie 1947, Anglia a adresat o plîngere Consiliului de Securitate. Acesta a numit o comisie care a întocmit un raport şi a recomandat celor două ţări să supună diferendul Curţii Internaţionale de Justiţie de la Haga (9 aprilie 1947). Aceasta a recunoscut, pe 9 aprilie 1949, responsabilitatea guvernului albanez.

Problema energiei atomice

Nici problema energiei atomice nu şi-a găsit o rezolvare mai clară. Truman, Mackenzie King, premierul Canadei, şi Attlee s-au întîlnit între 11 şi 15 noiembrie 1945 la Washington; fiind şefii guvernelor celor trei state care deţineau pe atunci secretul armei atomice, aceştia au sugerat o acţiune internaţională pentru a împiedica folosirea bombei atomice şi a încuraja, în schimb, utilizarea industrială a energiei atomice.

Încă din 24 ianuarie 1946, Adunarea Generală a aprobat în unanimitate crearea unei Comisii pentru Energia Atomică. Însă nu s-a ajuns la un acord în privinţa metodelor de aplicat. Delegatul american Baruch, inspirîndu-se din „Raportul Lilienthal", realizat pentru Departamentul de Stat şi publicat în martie 1946, a propus în iunie înfiinţarea unei Autorităţi de Dezvoltare Atomică însărcinate cu controlul întregii producţii de minereuri radioactive şi al utilizării lor. Această autoritate urma să aibă dreptul de control absolut asupra tuturor naţiunilor, control care nu putea fi îngrădit prin vetoul marilor puteri.

Dimpotrivă, Gromîko, delegatul rus, a propus (4 iulie) să nu se înfiinţeze nici o autoritate specială, iar controlul să depindă de Consiliul de Securitate, unde fiecare dintre marile puteri beneficia de dreptul de veto (nu cumva în felul acesta sovieticii profitau de situaţie pentru a împiedica orice inspecţie pe teritoriul lor?). În plus, o convenţie internaţională urma să scoată bomba atomică în afara legii, iar stocurile existente trebuia distruse în nouăzeci de zile. Evident, această măsură n-ar fi afectat decît Statele Unite, unica ţară deţinătoare, în 1946, a cîtorva asemenea bombe. În sfîrşit, secretul atomic putea fi comunicat tuturor Naţiunilor Unite.

Între timp, în martie 1946, s-a aflat că la Ottawa fuseseră descoperite nişte delicte de spionaj. Guvernul canadian a cerut revocarea din post a ataşatului militar sovietic. Astfel, atmosfera în care au continuat lucrările comisiei devenise

extrem de încărcată, iar cele două planuri, american şi sovietic, n-au făcut decît să traducă neîncrederea reciprocă dintre cele două ţări; rapoartele Comisiei pentru Energie Atomică, din 1946 şi 1947, nu au dus la nici un rezultat. Rapoartele au fost adoptate cu zece voturi pentru şi două abţineri (Rusia şi Poţonia). La începutul anului 1948, Franţa a sugerat amînarea *sine die* a Comisiei pentru Energia Atomică.

II. Regimul de ocupaţie în Germania

Încă din timpul războiului, cei trei conducători ai ţărilor beligerante se ocupaseră de soarta viitoare a Germaniei. Se puneau trei probleme principale: regimul de ocupaţie, despăgubirile de război şi o eventuală dezmembrare a Germaniei.

Comisia Consultativă Europeană (EAC)

La Conferinţa de la Moscova din octombrie 1943, Cordell Hull, Eden şi Molotov au schimbat cîteva puncte de vedere asupra acestor probleme şi au decis, aşa cum reiese şi din subtitlul nostru, crearea unei Comisii Consultative Europene (*European Advisory Commission*), cu sediul la Londra şi cu sarcina de a propune celor trei guverne condiţiile capitulării Germaniei şi principiile politicii Aliaţilor în această ţară. EAC, a cărei iniţiativă era foarte limitată, s-a reunit oficial pentru prima oară pe 14 ianuarie 1944. În cadrul ei, William Strang reprezenta Regatul Unit, Fedor T. Gusev – Uniunea Sovietică şi John G. Winant – Statele Unite. Din cauza lipsei unor instrucţiuni suficient de precise, delegaţia americană a fost mai puţin activă decît celelalte delegaţii. Instrucţiunile amintite trebuia să fie elaborate de un *Working Security Committee*, alcătuit din funcţionari de la Departamentul de Stat, de la Marină şi de la Armată. Din cauza obstrucţiei exercitate de către reprezentanţii ultimelor două ministere, care considerau că problemele legate de ocupaţie în Germania erau „pur militare", s-a ajuns la paralizarea activităţii comitetului. Numai proiectul de capitulare necondiţionată, adoptat de EAC în 25 iulie 1944, a fost de inspiraţie americană.

Stabilirea zonelor de ocupaţie

Anglia a luat iniţiativa, propunînd pe 15 ianuarie 1944 un acord referitor la zonele de ocupaţie. Sovieticii urmau să primească Mecklemburg, Pomerania, Brandeburg, Saxonia-Anhalt, Turingia şi teritoriile situate mai la est, adică 40% din teritoriu, 36% din populaţie şi 33% din resursele economice. Berlinul trebuia să consituie o „insulă" aparte, împărţită în trei zone de ocupaţie. Britanicii urmau să ocupe nord-vestul Germaniei, inclusiv bogata zonă industrială Ruhr. Americanii, sudul şi, în sfîrşit, toate teritoriile limitrofe Franţei. Foarte repede, URSS a acceptat acest proiect (18 februarie 1944). Dar preşedintele Roosevelt, îngrijorat la ideea că Statele Unite ar fi astfel îndepărtate

din Ruhr, iar trupele americane s-ar vedea obligate să dispună, ca mijloc de comunicare, doar de căile ferate şi drumurile franceze, a propus inversarea zonei britanice cu cea americană. La sfîrşitul lunii iulie, împărţirea pe zone era efectuată, pentru Germania şi pentru Berlin, rămînînd totuşi nerezolvată problema amplasării zonei britanice şi a celei americane. Preşedintele Roosevelt s-a decis să accepte zona sudică tocmai în februarie 1945, la conferinţa anglo-americană de la Malta, cu două modificări:

– Saarul şi Palatinatul, pe malul stîng al Rinului, de-a lungul Franţei, trebuia să fie transferate zonei engleze, în timp ce Hesse-Kassel şi Hesse-Nassau urmau să facă parte din zona americană;

– Trupele americane vor avea acces la porturile din nord-vestul Germaniei, în zona britanică.

Franţa, putere ocupantă

Pe de altă parte, cu prilejul vizitei lui Churchill şi a lui Eden la Moscova, în octombrie 1944, s-a decis ca Franţa, recent eliberată, să fie invitată să facă parte din EAC. Această decizie a fost făcută publică pe 11 noiembrie, iar Franţa a participat la lucrări începînd din 27 noiembrie. Cu cîteva zile înainte, pe 14 noiembrie, se semnase acordul referitor la cele trei zone.

Rămînea de rezolvat o problemă foarte complexă, despre care am vorbit deja: se va admite ca Franţa să ocupe o zonă din Germania pe picior de egalitate cu cei trei mari aliaţi? Churchill a izbutit să obţină acordul preşedintelui Statelor Unite şi, după lungi discuţii, pe cel al lui Stalin, la Conferinţa de la Yalta (februarie 1945). „Franţa", se menţionează în procesul verbal al acestei conferinţe, „dacă doreşte, va fi invitată de către cele Trei Mari Puteri să ocupe o zonă şi să participe, în calitate de al patrulea membru, la comisia de control. Delimitarea zonei franceze va fi decisă de către cele patru guverne interesate, prin intermediul reprezentanţilor lor în Comitetul Consultativ European". O Comisie Centrală de Control, formată din şefii supremi ai celor patru zone aliate, urma să-şi aibă sediul la Berlin.

Nu a fost prea dificil să se fixeze ce parte din zona britanică va fi atribuită Franţei: Saarul, Palatinatul şi o porţiune importantă din Renania meridională; a fost mult mai complicat să se preleve o parte din zona americană. Delegaţia franceză cerea nu numai ţinutul Baden şi Württembergul, ci şi Hesse-Kassel şi Hesse-Nassau. Americanii au refuzat. Franţa nu a primit decît o parte din ţinutul Baden şi din Württemberg, autostrada Ulm-Stuttgart-Karlsruhe rămînînd în zona americană. Prin urmare, toate landurile (provinciile) existente erau dezmembrate, fără a ţine seama de frontierele lor istorice. Pe 5 iunie, a fost publicată Declaraţia Aliaţilor privind preluarea puterii supreme în Germania. Pentru zona franceză din Berlin, sovieticii au refuzat categoric să cedeze vreo porţiune din zona lor. Zona franceză a fost prelevată doar din sectorul englez şi cel american.

Între timp, britanicii sesizaseră o dificultate de ultimă oră. Pe 21 aprilie, cu trei săptămîni înainte de predarea necondiţionată a Germaniei, Churchill i-a

propus preşedintelui Truman ca trupele anglo-americane să înainteze cît mai departe cu putinţă în viitoarea zonă sovietică şi să ocupe teritorii din aceasta, pentru a-i presa astfel pe sovietici să-şi precizeze poziţia în privinţa Germaniei. Aceste regiuni n-ar fi urmat să fie evacuate decît după obţinerea unor garanţii substanţiale din partea ruşilor, referitoare la viitorul economic şi politic al zonei lor. Preşedintele Truman a refuzat să ia o măsură care putea fi fatală pentru încrederea reciprocă dintre aliaţi, aşa că, în cele din urmă, Churchill a cedat. În felul acesta, ocuparea Germaniei era complet organizată înainte de reuniunea celor Trei Mari Puteri, în iulie-august 1945. La Potsdam, URSS a propus ca din Germania să fie desprinse teritorii importante: Prusia Orientală trebuia să fie împărţită între URSS şi Polonia. Toate teritoriile aflate la est de linia Oder-Neisse urmau să fie cedate Poloniei. În total, 24% din teritoriul german din 1936 era dezlipit de Germania. Anglo-saxonii au refuzat să recunoască această amputare ca definitivă. Totuşi, în ceea ce priveşte Prusia Orientală, au declarat că vor susţine punctul de vedere sovietic la negocierile pentru tratatul de pace.

Revendicările teritoriale

Pe lîngă aceste anexări „provizorii", au mai emis revendicări şi alte ţări. Danemarca a cerut o garanţie pentru minorităţile din Slesvig. Olanda a revendicat 1 750 km^2, cu o populaţie de 119 000 de locuitori, şi în special Insula Borkum, care le permitea să controleze Ems, noile zăcăminte de petrol lîngă Bentheim şi un nou zăcămînt de cărbune, lîngă Aachen (Aix-la-Chapelle). Belgia şi Luxemburgul au solicitat nişte mici modificări de frontieră. Polonia voia Frankfurt-am-Oder, Goerlitz şi întreaga insulă Usedom. Cehoslovacia, care expulza populaţiile germane din regiunea sudeţilor, ar fi vrut o serie de oraşe care se aflau în noul teritoriu polonez. Va renunţa la aceste pretenţii după tratatul polono-ceh din 10 martie 1947. Pe 10 septembrie 1945, generalul de Gaulle a precizat programul francez. El cerea ca Renania, adică malul stîng al Rinului, să fie separată definitiv de Germania, urmînd să fie plasată sub controlul strategic şi politic al Franţei, al Angliei, al Belgiei şi al Olandei. Renania trebuia să fie divizată în mai multe teritorii, care urmau să-şi dobîndească treptat autonomia. Cît priveşte bazinul Ruhr, acesta trebuia să fie desprins de Germania şi „internaţionalizat". Încă din 2 mai 1946, Georges Bidault, cu prilejul unei conferinţe de presă, a indicat care va fi poziţia Franţei faţă de Germania: „Resursele economice din bazinul Ruhr trebuie scoase din potenţialul de război german, urmînd să fie supuse unui regim internaţional... În ceea ce priveşte Renania, Franţa consideră că este de datoria ei, pentru propriul viitor, să controleze aceste teritorii, pentru ca această cale de invazie să fie închisă pentru totdeauna". Cît priveşte Saarul, guvernul francez nu adoptase încă nici o poziţie, însă Bidault a declarat pe această temă: „Cei care se vor afla sub controlul francezilor nu vor avea de ce să se plîngă".

Foarte rapid, Franţa şi-a precizat politica în privinţa regiunii Saar. A cerut desprinderea economică a acestei provincii. Pe 19 iulie 1946, a ataşat ţinutului

Saar 79 de comune agricole de lîngă Trier şi frontiera luxemburgheză. Cu toată intervenţia englezilor şi a americanilor, această anexare nu va fi menţinută în întregime. Politica Franţei în Saar a fost susţinută doar de către occidentali, prin discursul lui Bevin în Camera Comunelor, pe 4 iunie 1946, şi cel al secretarului de stat Byrnes, pe 6 septembrie la Stuttgart: „Statele Unite consideră că nu se pot opune Franţei, cotropită în trei rînduri de Germania în decurs de şaptezeci de ani, atunci cînd revendică teritoriul Saar, a cărui economie a fost multă vreme strîns legată de cea a Franţei". Prevalîndu-se de aceste încurajări, pe 22 decembrie 1946, Franţa a izolat Saarul de restul zonei ei de ocupaţie, printr-un cordon vamal.

Să remarcăm că Berlinul era plasat sub un regim special. Oraşul şi suburbiile formau nişte enclave în zona de ocupaţie sovietică, dar nu făceau parte din aceasta. Oraşul era împărţit în patru zone ocupate militar de fiecare dintre cele patru puteri.

Problemele politice

Problemele cu care se confruntau puterile ocupante erau foarte complexe. Dintre ele distingem:

– problemele politice (elaborarea unui tratat de pace, fuziunea dintre diversele zone, elaborarea unui sistem guvernamental german);

– problemele economice: despăgubirile de război, nivelul industriei germane.

Faţă de fiecare dintre aceste probleme, cele patru puteri ocupante au avut atitudini diferite.

Pentru problemele politice nu s-a găsit o soluţie de ansamblu, din cauza faptului că marile puteri s-au aflat în imposibilitatea de a ajunge la un tratat de pace. Înainte de negocierea propriu-zisă a tratatului de pace, trebuia să se ştie dacă va fi creată o administraţie centrală germană. Guvernul american era foarte dispus să accepte acest lucru. Marea Britanie şi Rusia îl admiteau. Guvernul francez s-a opus însă formal (decembrie 1945). Se pare că la conferinţa celor Trei Mari Puteri, contrar poziţiei Franţei, nu s-a discutat despre problema germană. Secretarul de stat american Byrnes a afirmat acest lucru în conferinţa sa de presă din 31 decembrie 1945. Conform Acordului de la Potsdam, începînd cu 25 aprilie 1946, s-a organizat, la Paris, o reuniune a celor patru miniştri de Externe. Cu acest prilej, s-a discutat în principal despre tratatele de pace cu sateliţii Axei. La 15 mai, s-au abordat problemele legate de Germania, iar Bidault a expus punctul de vedere francez. La 16 mai însă, Consiliul celor Patru s-a amînat pentru luna iunie, sesiunea de discuţii desfăşurîndu-se între 15 iunie şi 12 iulie. Nu s-a discutat despre problema germană decît în ultimele trei zile. Pentru prima oară, Molotov s-a pronunţat clar în favoarea unificării Germaniei şi a luat poziţie, totodată, împotriva tezei franceze. Invocînd hotărîrile de la Potsdam, s-a opus, pe 12 iulie, revendicărilor formulate de Franţa în privinţa regiunii Saar. S-a mai opus, de asemenea, şi unificării economice a Germaniei, dorită de anglo-americani. Zonele de ocupaţie, acoperite financiar prin resurse

proprii, provenind doar din agricultură, îi costau totuşi pe an, 200 de milioane de dolari (pe americani) şi, respectiv, 300 de milioane de dolari (pe englezi), în timp ce zona rusă era acoperită financiar în proporţie de 91%, iar zona franceză – în totalitate. Englezii şi americanii au decis atunci să acţioneze separat şi să-şi unifice zonele sub raport economic, începînd cu data de 1 octombrie 1946. Pe 6 septembrie, într-un discurs memorabil rostit la Stuttgart, Byrnes s-a declarat favorabil unei unificări rapide a Germaniei: „Poporul american", a zis el, „vrea să redea germanilor guvernarea Germaniei... Poporul american doreşte să-i ajute pe germani să redobîndească un loc de cinste în rîndul naţiunilor libere şi paşnice". Pe 3 octombrie, la Paris, şi-a nuanţat oarecum atitudinea, declarînd că viitorul stat german ar trebui să fie federal. A propus un tratat între cele patru puteri ocupante, care să garanteze dezarmarea şi demilitarizarea Germaniei pentru o perioadă de patruzeci de ani. Poziţia rusă a fost definită de către Stalin, pe 23 octombrie, în cursul unui interviu. Aceasta se baza în principal pe „demilitarizarea şi democratizarea acestei ţări". Stalin s-a pronunţat pentru o unificare politică.

O nouă sesiune a Consiliului celor Patru s-a ţinut la New York, începînd cu 4 noiembrie 1946, problema germană fiind luată în discuţie din data de 20. Nu s-a ajuns la nici un rezultat pozitiv. S-a decis doar ca viitoarea sesiune consacrată tratatului german să aibă loc la Moscova, începînd cu 10 martie 1947. Vom vorbi mai jos despre acest eveniment.

Problemele economice

Pe plan economic, principala problemă era cea a despăgubirilor de război. La Conferinţa de la Yalta, problema a fost admisă ca principiu; la Conferinţa de la Potsdam, au fost precizate modalităţile de punere în aplicare. O comisie pentru despăgubiri de război, la care a fost invitată şi Franţa, trebuia să se întrunească la Moscova. Lucrările comisiei s-au desfăşurat între 9 noiembrie şi 21 decembrie 1945, iar actul ei final s-a semnat pe 14 ianuarie 1946, la Paris.

Avînd în vedere experienţa căpătată în urma Primului Război Mondial, s-a respins principiul despăgubirilor de lungă durată prelevate din producţia curentă. S-a decis, în schimb, ca producţia curentă să fie folosită pentru a echilibra balanţa comercială germană, urmînd ca despăgubirile de război să fie acoperite din potenţialul industrial, în principal, prin demontarea unor uzine. O Agenţie Interaliată pentru Despăgubiri de Război, cu sediul la Bruxelles şi prezidată de un francez, Jacques Rueff, a fost însărcinată cu coordonarea acestor prelevări şi cu rezolvarea problemelor extrem de complexe ridicate de acestea. S-a decis ca URSS să primească 50% din cifra totală, 45% provenind chiar din zona ei, la care urma să se adauge un procent de 5% din totalul prelevat în celelalte zone. În realitate, Uniunea Sovietică a adoptat în zona ei mai multe politici succesive: pînă în martie 1946, transferuri masive de uzine, care nu s-au operat fără dificultăţi; pe urmă, la această dată guvernul rus a renunţat la demontarea a 3 800 de uzine. În octombrie, după eşecul în alegeri înregistrat

de Partidul Socialist Unit, s-au reluat transferurile de uzine de mecanică fină şi de optică, de data aceasta numeroşi muncitori, consideraţi voluntari, fiind preluaţi odată cu maşinile. Apoi, pe 11 ianuarie 1947, această operaţiune a fost întreruptă brusc. Pe de altă parte, ruşii exploatau în propriul folos un mare număr de uzine din zona lor.

Nivelul economiei germane a fost fixat, pe 28 martie 1946, de către Consiliul de Control Aliat la 55% din producţia germană a anului 1938. Pentru producţia de oţel, în 1946, s-a decis cifra anuală provizorie de 5 800 000 tone. Totul a fost repus în discuţie însă din cauza faptului că ruşii manifestau din ce în ce mai pregnant tendinţa de a preleva din producţia curentă a zonei lor o parte din despăgubirile ce le reveneau. În semn de protest, în mai, anglo-americanii au suspendat livrarea către URSS, cu titlul de despăgubiri de război, a unor uzine provenite din zonele lor. Nu au consimţit să reia momentan aceste livrări decît pe 13 noiembrie.

La rîndul ei, Franţa, parţial distrusă, cerea aplicarea strictă a planului de despăgubiri. Pe de altă parte, întrucît Anglia încetase temporar să mai exporte cărbune, principalul furnizor al Franţei erau Statele Unite ale Americii, al căror cărbune era scump şi plătibil în dolari, o valută rară. Prin urmare, Franţa solicita, ca despăgubiri de război, o cantitate mai mare din cărbunele provenit din Ruhr. Dimpotrivă, anglo-americanii, dornici de a diminua deficitul din zonele lor, deficit care le era în sarcină, agreau ideea unor concesii în privinţa despăgubirilor. La nouă luni după Potsdam, numai 143 de uzine din zonele occidentale fuseseră atribuite unui număr de 18 naţiuni beneficiare. Pe de altă parte, anglo-americanii erau prea puţin dispuşi să majoreze cantitatea de cărbune german destinată francezilor. Abia la Conferinţa de la Moscova, din primăvara anului 1947, problema a fost rezolvată în mod satisfăcător.

III. Tratatele cu sateliţii Germaniei

Procedura de negociere

Potrivit definiţiei din acea perioadă, „sateliţii" Germaniei erau în număr de cinci: Italia, Bulgaria, România, Ungaria şi, deşi nu fusese „aliata" Germaniei, Finlanda.

În comunicatul final al Conferinţei de la Potsdam, s-a anunţat că, în cel mai scurt timp cu putinţă, Consiliul miniştrilor Afacerilor Externe va fi însărcinat să elaboreze tratatele cu sateliţii Axei: „Pentru fiecare dintre aceste sarcini, Consiliul va fi compus din membri reprezentanţi ai statelor care au fost semnatare ale condiţiilor de predare impuse statului inamic în cauză. Pentru reglementarea păcii cu Italia, Franţa va fi considerată drept una dintre semnatarele condiţiilor de capitulare a Italiei. Alţi membri vor fi invitaţi să participe cînd vor fi discutate chestiuni care îi privesc în mod direct". Acest text a suscitat imediat proteste din partea franceză, întrucît excludea Franţa de la negocierea tratatelor de pace cu România, Bulgaria, Ungaria şi Finlanda.

Situaţia Tangerului

Înainte de a studia negocierile, să mai notăm că Spania care, fără să fi declarat război, se plasase din punct de vedere moral în tabăra germană, a fost invitată să evacueze oraşul Tanger, pe care îl ocupase pe 10 iunie 1940. Această hotărîre a fost luată în 1945, la Conferinţa de la Potsdam. Conferinţa referitoare la Tanger s-a reunit la Paris, între 11 august şi 4 septembrie, cu reprezentanţi francezi, britanici, americani şi sovietici. În ciuda protestelor formulate, Spania nu fusese invitată. Comunicatul final a somat guvernul spaniol să evacueze zona Tanger şi a fixat un regim provizoriu: se restabileau drepturile suverane ale sultanului Marocului, iar Administraţia internaţională, creată în 1923, era repusă în funcţie, cu amendamentul că din ea urmau să facă parte, ulterior, reprezentanţi americani şi sovietici. Spaniolii au procedat imediat la evacuare. URSS a mai cerut în plus ca Spania să fie exclusă de la guvernarea Tangerului. Dar spaniolii constituie majoritatea populaţiei europene a acestui oraş, iar Spania asigură aici aprovizionarea cu alimente şi cele necesare traiului. Cele trei delegaţii occidentale au refuzat să accepte această excludere, convenind doar ,ca Spania franchistă să nu fie invitată la conferinţa care urma să redacteze statutele definitive şi care trebuia să se ţină peste şase luni. În realitate, această conferinţă nu s-a mai reunit niciodată, iar statutul provizoriu a rămas în vigoare.

Elaborarea tratatelor

Elaborarea tratatelor cu sateliţii Germaniei s-a efectuat într-o serie de conferinţe internaţionale: Conferinţa de la Londra (septembrie-octombrie 1945); Conferinţa celor Trei Mari Puteri întrunită la Moscova în decembrie 1945 (aici s-a decis ca Statele Unite să fie excluse de la tratativele cu Finlanda, la fel cum şi Franţa era exclusă de la negocierile cu toate ţările foste satelite, în afară de Italia). Conferinţa supleanţilor s-a reunit începînd cu 18 ianuarie 1946 şi s-a ocupat de tratatul de pace cu Italia; Consiliul celor Patru s-a ţinut la Paris, în aprilie-mai, pe urmă în iunie-iulie 1946; în fine, Conferinţa de la Paris, din 29 iulie pînă în 15 octombrie, a grupat cele douăzeci şi una de ţări care contribuiseră la victoria împotriva Germaniei. Cele cinci naţiuni învinse au trimis şi ele delegaţi, care au fost convocaţi pentru a-şi face cunoscute reclamaţiile. Nu vom intra în detaliile foarte complexe ale tratativelor de pace. Vom examina doar rezultatele lor şi clauzele tratatelor de pace, care au fost stabilite de către Consiliul celor Patru, întrunit la New York, începînd cu 4 noiembrie. Semnarea celor cinci tratate s-a produs într-un cadru solemn, la Paris, pe 10 februarie 1947, după ce au fost din nou audiate cele cinci ţări învinse.

Tratatul cu Italia

În ceea ce priveşte Italia, tratatul fusese precedat de diverse decizii. Încă din 28 februarie 1945, un schimb de scrisori franco-italian pusese capăt statutului privilegiat de care se bucurau italienii în Tunisia, intrat în vigoare odată cu

acordul din 1896. În mai, Franţa îşi făcuse cunoscute revendicările teritoriale. Acestea nu se refereau la Val-d'Aosta (unde populaţia majoritară era de limbă franceză), aşa cum se zvonise în presa engleză; dimpotrivă, revendicările erau mult mai modeste. Cîteva rectificări ale frontierei la Petit Saint-Bernard, la Mont-Cenis şi în zona care domină Briançon (ţinutul Chaberton) şi anexarea a două sate din masivul Mercantour, în valea Haute-Roya, Tende şi La Brigue (550 km² şi 5 500 de locuitori), presupunînd că populaţia din aceste localităţi accepta anexarea. În octombrie 1947, s-au organizat plebiscite: 2 603 voturi pentru Franţa şi 218 pentru Italia (adică 91% pentru Franţa). Peste 130 de familii părăsiseră în prealabil regiunea pentru a se stabili în Italia. Austria avea pretenţii asupra regiunii Alto-Adige (Tirolul meridional), care fusese austriac pînă în 1919, însă acestea nu au fost reţinute. Mai importantă a fost dezmembrarea la care a fost supusă Italia în regiunea Veneţia Giulia (iuliană). Trupele iugoslave au ocupat aproape toată regiunea, dar a trebuit să evacueze Trieste în iunie 1945, ca urmare a unei puternice presiuni anglo-americane. Anglo-saxonii, care ocupau Trieste, susţineau Italia; URSS susţinea revendicările iugoslave, care priveau toată Veneţia iuliană, inclusiv Trieste. În final, s-a adoptat un compromis pe baza „liniei franceze" sugerate de Georges Bidault: Italia păstra valea Canal, Gorizia şi Monfalcone. Trieste şi teritoriul învecinat (zona A – ocupată de britanici şi americani, cu Trieste, şi zona B – ocupată de iugoslavi) urmau să aibă un statut internaţional. După consultarea cu guvernul italian şi cu cel iugoslav, Consiliul de Securitate al Organizaţiei Naţiunilor Unite urma să numească un guvernator. Acesta trebuia să aleagă pe membrii Consiliului de guvernare dintre locuitorii din Trieste. Cel tîrziu la patru luni după ratificarea tratatului, trebuia să aibă loc alegeri. În realitate însă, Consiliul de Securitate nu a putut ajunge niciodată la un acord privind numirea guvernatorului din Trieste. Trupele britanice şi americane au continuat să ocupe oraşul Trieste propriu-zis şi „zona A" a teritoriului; trupele iugoslave au rămas în „zona B". Pe 20 martie 1948, în ajunul alegerilor italiene din 18 aprilie, cele trei guverne (francez, englez şi american) au publicat o „Declaraţie tripartită", prin care propuneau URSS retrocedarea în favoarea Italiei a teritoriului liber Trieste. URSS s-a opus acestei variante, la fel, fireşte, ca şi Iugoslavia; s-a păstrat acelaşi *status quo,* adică regimul de ocupaţie militară.

Tratatul de pace cu Italia mai comporta şi nişte stipulaţii referitoare la despăgubiri. Un acord italo-american din 14 august 1947 a mai atenuat oarecum clauzele tratatului. Italienilor le erau restituite bunurile din Statele Unite. De asemenea, şi vasele italiene confiscate de către SUA. În total, navele astfel redobîndite de Italia aveau o capacitate estimată la 140 000 de tone. Totodată, SUA renunţau să mai ceară Italiei rambursarea datoriilor de război. Marea Britanie a urmat exemplul Statelor Unite şi a renunţat la partea de nave care îi erau alocate prin tratatele de pace. Cît priveşte URSS, aceasta a primit vasele şi a uzat de dreptul de veto împotriva admiterii Italiei în Naţiunile Unite. Trupele terestre, aviaţia şi marina italiană erau limitate.

Italia pierdea, firește, Albania care redevenea independentă, precum și Etiopia. De asemenea, ceda Greciei Rhodos și Dodecanezul. În ceea ce privește coloniile dinainte de 1936 (Libia, Eritreea, Somalia), nu s-a ajuns la nici un acord. S-a convenit ca, la un an după intrarea în vigoare a tratatului de pace cu Italia, problema să fie supusă Organizației Națiunilor Unite. Vom discuta, despre asta mai jos.

Tratatul cu România

Din 12 septembrie 1944, România se afla sub regimul armistițiului de la Moscova și sub ocupația trupelor sovietice. Era guvernată de Blocul Partidelor Democratice, unde comuniștii aveau o influență preponderentă, iar lovitura de stat din 6 martie 1945 le-a permis să instaureze un regim de democrație populară. În urma unui acord din mai 1945, economia românească a fost strîns legată de economia sovietică. Cu prilejul Conferinței de la Moscova, din decembrie 1945, englezii și americanii au acceptat să recunoască guvernul român condus de Petru Groza, deși în țară nu avuseseră loc alegeri libere. Regele Mihai s-a temut să abdice. Consiliul celor Patru, reunit la Paris, a reușit să se pună de acord în privința noilor frontiere române*. Granițele româno-sovietice rămîneau cele din 28 iunie 1940, adică URSS păstra Basarabia și Bucovina de Nord. Pe de altă parte, acordul ruso-cehoslovac din 29 iunie 1945, prin care Rutenia subcarpatică era cedată Uniunii Sovietice, prelungea spre vest frontiera comună dintre România și URSS. Arbitrajul de la Viena din 30 august 1940 era declarat nul. România recupera toată Transilvania, iar frontiera ei cu Ungaria redevenea cea de la 1 ianuarie 1938. Un acord separat româno-bulgar lăsa Bulgariei Dobrogea meridională, deja anexată în timpul războiului, în urma unei puternice presiuni germane (Tratatul de la Craiova, 7 septembrie 1940). Așadar, România nu mai avea ieșire la mare decît pe o zonă îngustă, iar URSS deținea o parte din gurile Dunării.

Pe plan politic, România se angaja să asigure tuturor persoanelor condițiile necesare pentru „a se bucura de drepturile Omului și de libertățile fundamentale" și să nu facă nici un fel de discriminare între cetățenii ei. Armata ei de uscat era redusă la 120 000 de soldați, artileria de apărare antiaeriană la 5 000 de oameni, marina la 5 000 de oameni, cu o capacitate a navelor de 15 000 tone, aviația la 3 000 de oameni și 100 de avioane de luptă. Forțele aliate trebuia să evacueze România într-un termen de nouăzeci de zile, însă Uniunea Sovietică își rezerva

---

* Ștefan Kertesz, care a fost secretar general al delegației ungare trimise la Paris pentru tratatul de pace, iar apoi ambasador al Ungariei la Roma, pînă în 1947, arată în cartea sa, *Diplomacy in a Whirlpool*, p. 181–185, că guvernul ungar, cu prilejul vizitei mai multor membri ai săi la Moscova, în aprilie 1946, crezuse că a obținut sprijinul lui Stalin și al lui Molotov în revendicările sale referitoare la România, adică un teritoriu de 22 000 km^2 din totalul de 104 000 km^2 cedați României prin Tratatul de la Trianon. Iluziile le-au fost repede spulberate.

dreptul de „a păstra pe teritoriul român forţele armate de care putea avea nevoie pentru menţinerea liniilor de comunicare ale armatei sovietice cu zona sovietică de ocupaţie din Austria".

România trebuia să plătească Uniunii Sovietice 300 de milioane de dolari, cu titlu de despăgubiri de război, începînd cu 12 septembrie 1944. URSS intra în posesia avuţiilor germane din România. Bunurile Aliaţilor, în special, cele ale companiilor petroliere, erau remise foştilor lor proprietari sau aceştia urmau să perceapă o indemnizaţie. Navigarea pe Dunăre era liberă şi deschisă cetăţenilor din toate statele. O conferinţă internaţională însă urma să se desfăşoare la şase luni după intrarea în vigoare a tratatelor, pentru a stabili un nou regim de navigaţie. Teza occidentală – a păstra caracterul internaţional al Dunării – era în contradicţie cu teza sovietică – a încredinţa statelor riverane statutul navigaţiei dunărene.

Tratatul cu Bulgaria

După ce luptase alături de Germania, Bulgaria semnase un armistiţiu cu URSS, Anglia şi Statele Unite „acţionînd în numele tuturor Naţiunilor Unite", iar apoi luase parte activ, ca şi vecina ei de la nord, la războiul împotriva Germaniei. Graniţele ei rămîneau cele de la 1 ianuarie 1941, adică păstra, în detrimentul României, sudul Dobrogei, anexat în 1940. Revendicările ei în privinţa ţărmurilor Mării Egee şi Traciei occidentale nu erau reţinute însă reciproc, nici revendicările Greciei asupra teritoriilor bulgare situate la nord-est de Tracia nu erau luate în considerare.

Clauzele politice ale tratatului erau analoage cu cele din tratatul cu România. Clauzele militare prevedeau limitarea efectivelor: 55 000 de oameni pentru armata de uscat, 1 800 pentru apărarea antiaeriană, 3 500 pentru marină, cu vase de 7 250 de tone, 5 200 pentru aviaţie, cu 70 avioane de luptă. Bulgaria nu avea voie să construiască fortificaţii permanente la nord de graniţa grecească. Forţele aliate din Bulgaria se retrăgeau în nouăzeci de zile de la intrarea în vigoare a tratatului. Bulgaria trebuia să plătească despăgubiri Greciei (45 milioane dolari) şi Iugoslaviei (25 milioane dolari). Clauzele economice erau aproximativ analoage cu cele din tratatul cu România.

Regimul politic bulgar, precum şi cel din România, era condus de către un Front Patriotic dominat de comunişti. Un plebiscit, în septembrie 1946, a pus capăt monarhiei, iar tînărul rege Simeon a plecat în exil cu mama lui. Influenţa preponderentă aparţinea lui Gheorghi Dimitrov, vechi membru al Cominternului.

Tratatul cu Ungaria

Ungaria nu a rupt relaţiile diplomatice cu Germania decît pe 28 decembrie 1944. În realitate, aşa cum am văzut, era ocupată de Germania din data de 19 martie a aceluiaşi an. După evenimentele din octombrie 1944, nemţii îl duseseră pe Horthy în Germania şi un guvern progerman patronat de partidul fas-

cist al Crucii cu săgeți, condus de Szalasi, a fost instaurat în zona pe care germanii au ocupat-o pînă în aprilie 1945. Un guvern favorabil Rusiei se formase pe 22 decembrie 1944, la Debreţin, în zona ocupată de ruşi. Acesta nu a semnat armistiţiul cu URSS, Anglia şi Statele Unite decît pe 20 ianuarie 1945. De aceea, clauzele teritoriale ale tratatului au fost net mai dure decît pentru alte ţări „satelite". Graniţele cu Austria şi cu Iugoslavia redeveneau cele de la 1 ianuarie 1938. Cu URSS, frontiera ungară era cea a fostei Rutenii subcarpatice, anexată de către soviete. Cererea Ungariei de rectificare a graniţei în această zonă a fost respinsă. În ceea ce priveşte Cehoslovacia, hotărîrile „primului arbitraj de la Viena" din 2 noiembrie 1938 erau anulate şi, în consecinţă, toată partea sudică a Slovaciei revenea Cehoslovaciei. În plus, Ungaria ceda Cehoslovaciei satele Horvalhjarfahn, Oroszvar şi Dunascun, din apropierea frontierei austriece. Clauzele politice ale tratatului erau asemănătoare celor două tratate examinate anterior. Pe plan militar, armata de uscat, inclusiv apărarea antiaeriană şi flotila fluvială, erau limitate la 65 000 de oameni, aviaţia la 5 000, cu maximum 70 de avioane de luptă. Forţele aliate trebuia să se retragă într-un interval de nouăzeci de zile, „Uniunea Sovietică rezervîndu-şi dreptul de a păstra pe teritoriul ungar forţele armate de care ar putea avea nevoie pentru menţinerea liniilor de comunicare cu armata sovietică de ocupaţie din Austria". Despăgubirile de război se ridicau la 300 de milioane dolari, plătibili în opt ani, socotiţi din 20 ianuarie 1945, dintre care 200 de milioane dolari pentru URSS şi 100 de milioane pentru Cehoslovacia şi Iugoslavia.

Problema ungurilor din Slovacia

O problemă anexă apărea datorită intenţiei Cehoslovaciei de a-i expulza din Slovacia pe locuitorii de limbă maghiară. În mod reciproc, slovacii din Ungaria se puteau întoarce în Cehoslovacia. În realitate, din cei 650 000 de unguri, numai 200 000 voiau să plece. Ceilalţi au preferat să rămînă în Slovacia. După tratative destul de lungi şi dificile, derulate în principal la Praga, guvernul ungar, supus unei puternice presiuni din partea ruşilor, a semnat pe 27 februarie 1946 un acord privind schimbul de populaţii. Conform acestui acord, un număr egal de unguri şi de slovaci trebuia să fie schimbat între cele două ţări, dar slovacii urmau să fie doar din rîndul „voluntarilor"; ungurii, în schimb, erau desemnaţi de către guvernul cehoslovac. În plus, acesta îi putea expulza în Ungaria pe ungurii din Slovacia consideraţi drept „mari criminali de război". În realitate, guvernul cehoslovac, decis să „slavizeze" ţara, i-a tratat aspru pe ungurii din Slovacia şi a confiscat bunurile celor mai mulţi dintre ei. A lărgit, de asemenea, în mod considerabil noţiunea de „mare criminal de război". Ungaria îi expulza, la rîndul ei, pe germanii care locuiau pe teritoriul ei (Schwaben).

Apropierea ruso-cehoslovacă

Acestor tratate de pace trebuie să le mai adăugăm diverse alte decizii referitoare la Europa Centrală şi de Est. Una dintre cele mai importante se referă la politica de apropiere dintre URSS şi Cehoslovacia reconstituită. Preşe-

dintele Beneš reluase relaţiile diplomatice cu Moscova încă din iulie 1941 şi semnase cu URSS un tratat de alianţă. Căpătase convingerea că Münchenul, războiul şi catastrofa europeană fuseseră cauzate doar de ostilitatea Europei de Vest faţă de Rusia. Era necesar, aşadar, să se lucreze la un acord solid şi durabil între anglo-saxoni şi Soviete: aceasta reprezenta singura şansă de a evita catastrofa; era totodată sarcina la care Cehoslovacia trebuia să se înhame. În realitate, Beneš înclina din ce în ce mai mult spre URSS. Cehoslovacia şi Uniunea Sovietică au semnat, pe 12 decembrie 1943, un tratat de alianţă, care îl reînnoia pe cel din 16 mai 1935 şi prevedea ca aceste două puteri să nu încheie, separat, nici un armistiţiu sau tratat de pace. Pe 29 iunie 1945, Cehoslovacia, reprezentată prin preşedintele Consiliului de Miniştri, Fierlinger, a semnat un alt tratat, prin care ceda Rutenia subcarpatică Uniunii Sovietice, cu frontierele ei din 29 septembrie 1938. Aceste două tratate explică evoluţia Cehoslovaciei în următorii doi ani. Partidul comunist, deja stăpîn pe situaţie, a preluat puterea în totalitate, prin lovitura de stat de la Praga din februarie 1948, sub conducerea lui Gottwald. De altfel, la alegerile din mai 1946, partidul comunist obţinuse o mare parte din voturi (38%). Încă din decembrie 1947, în cursul unui interviu, Gottwald declara: „Cehoslovacia nu a jucat niciodată, şi nici nu intenţionează să joace vreodată rolul de intermediar între Est şi Vest. Ea adoptă politica internaţională democratică şi paşnică a Uniunii Sovietice şi a democraţiilor populare slave".

Frontierele poloneze

Din 1945, Polonia se confruntă cu două probleme importante pe plan internaţional:

– problema frontierelor;

– problema guvernului, avînd în vederea existenţa la Londra a unui guvern în exil, iar la Lublin, apoi la Varşovia, a unui Comitet polonez de eliberare naţională, devenit guvern provizoriu, patronat de URSS.

În privinţa primei probleme, deciziile esenţiale au fost luate de Conferinţa de la Potsdam, la începutul lunii august 1945. Ceea ce în concepţia anglo-saxonilor trebuia să rămînă provizoriu a fost considerat drept definitiv de către guvernele rus şi polonez. Acestea din urmă au semnat la Moscova, pe 17 august, un acord referitor la traseul graniţelor. La est, Polonia abandona în favoarea Uniunii Sovietice toate teritoriile ei ucrainene şi bieloruse. Frontiera urmărea aproximativ „linia Curzon" din 1919, uşor modificată pe alocuri în avantajul Poloniei. În Galiţia, Polonia păstra Przemysl. Ucraina anexa Rawa-Ruska. Prusia orientală era împărţită între URSS şi Polonia. Partea de nord, cu Koenigsberg – care devenea Kaliningrad – era anexată de URSS. Partea de sud era anexată de Polonia. Frontiera urmărea aproximativ linia Braunsberg-Goldap. La vest, Polonia anexa toate teritoriile germane situate la est de Oderul inferior şi de afluentul lui Neisse, sau Nissa de Lausitz (care trece prin Zgovzelec-Goerlitz şi Gubin-Guben). Portul Stettin– Sczecin devenea polonez,

la fel ca şi Swinemünde. Astfel, Polonia deţinea 524 km din coastele baltice, controlînd şi gurile fluviilor Oder şi Vistula; primea totodată Pomerania şi Silezia. Graniţa comună cu Germania era scurtată considerabil. Germania pierdea toată industria sileziană: aproape 100 de milioane de tone de cărbune, 4 milioane de tone de oţel, importanta producţie de zinc şi plumb. În total, Polonia trecea de la 388 000 km^2 la 310 000 km^2. Peste două milioane de germani au fost expulzaţi din teritoriile anexate, care au fost colonizate de polonezi: circa două milioane de polonezi au fost repatriaţi din teritoriile cedate Uniunii Sovietice. Populaţia Poloniei trecea de la 35 la 24 milioane de locuitori, ţinînd seama de faptul că 6 milioane de polonezi, dintre care 3 milioane de evrei, pieriseră în timpul războiului.

Guvernul polonez

Problema guvernării în Polonia se punea cu o mare acuitate. Pe 17 septembrie 1939, preşedintele Moscicki hotărîse să „transporte sediul preşedintelui Republicii şi al înaltelor instituţii statale pe teritoriul unuia dintre aliaţii noştri". Îl desemnase drept succesor – conform articolului 24 din Constituţia poloneză – pe Raczkiewicz. Acesta, pe 30 septembrie, la Paris, a fost numit preşedinte şi l-a însărcinat pe generalul Wladyslaw Sikorski să alcătuiască un cabinet, care a fost recunoscut de către toate guvernele aliate şi de către SUA. În iunie 1940, guvernul polonez s-a instalat la Londra. Relaţiile diplomatice polono-sovietice, întrerupte pe 17 septembrie 1939, au fost reluate în iulie 1941, după agresiunea germană, iar acordul ruso-polonez, din 30 iulie 1941, a recunoscut nevalabilitatea schimbărilor teritoriale produse în urma acordurilor germano-sovietice. Totuşi, după incidentele de la Katyn (guvernul polonez accepta acuzaţia germanilor potrivit căreia URSS masacrase la Katyn ofiţeri polonezi), URSS a rupt relaţiile diplomatice cu guvernul polonez de la Londra (25–26 aprilie 1943). La cîteva săptămîni după aceea, generalul Sikorski a murit într-un accident de avion. A fost înlocuit de către Stanislas Mikolajczyk, iar apoi, pe 30 noiembrie 1944, de către Tomasz Arciszewski.

Între timp, în noaptea de 31 decembrie 1943–1 ianuarie 1944, la Varşovia, se formase, în clandestinitate, un Consiliu naţional intern, prezidat de Boleslaw Bierut, cu reprezentanţi din partidul muncitoresc (comunist), partidul socialist, partidul ţărănesc şi partidul democrat. Foarte repede, acest Consiliu s-a declarat favorabil unei frontiere poloneze care să coincidă cu linia Curzon. La Chelm, pe 22 iulie 1944, Consiliul naţional a creat un Comitet polonez de eliberare naţională prezidat de socialistul Osubka-Morawski, cu trupe sub comanda generalului Rola-Zymierski. Acest comitet a fost transferat la Lublin şi, pe 31 decembrie 1944, şi-a luat numele de Guvern Provizoriu al Republicii Polone. Acesta s-a instalat la Varşovia pe 18 ianuarie 1945. Existau de acum înainte două guverne poloneze, unul susţinut de anglo-saxoni la Londra, celălalt susţinut de ruşi la Varşovia (recunoscut la 5 ianuarie 1945).

Pe 9 octombrie 1944, Churchill se deplasase la Moscova însoţit de Eden şi de Mikolajczyk, reprezentînd guvernul polonez de la Londra. Acesta nu s-a putut

înțelege cu Osubka-Morawski în privința unificării celor două guverne poloneze. Nu admitea, în special, limitarea frontierelor poloneze la linia Curzon, cu compensări la vest. În acel moment, Mikolajczyk și-a dat demisia și a fost înlocuit de Arciszewski. Moscova se plîngea însă că acest nou guvern era „ostil URSS". Pe de altă parte, pe 15 decembrie 1944, Churchill și-a exprimat în Camera Comunelor regretul că unificarea celor două guverne nu s-a putut realiza. În ianuarie 1945, tensiunea a crescut între polonezii de la Londra și cei de la Varșovia.

La Conferința de la Yalta, s-a discutat problema poloneză, iar cele Trei Mari Puteri au preconizat constituirea unui guvern provizoriu polonez de unitate națională, întemeiat pe o bază mai largă decît fusese posibil pînă la eliberarea recentă a Poloniei apusene. Guvernul polonez de la Londra a protestat împotriva acestei decizii, pe care însă a acceptat-o președintele Consiliului, Mikolajczyk. Acesta, începînd din martie, a antamat tratative la Moscova. N-a obținut, inițial, nici un rezultat, iar Polonia nu a fost reprezentată la Conferința de la San Francisco. La începutul lunii mai 1945, s-a aflat că șaisprezece democrați polonezi, conducători ai mișcărilor de rezistență, acuzați „de activități aducătoare de prejudicii Armatei Roșii", fuseseră arestați. Procesul lor a avut loc la Moscova, între 18 și 21 iunie, majoritatea lor fiind condamnați la pedeapsa cu închisoarea. În ciuda acestui eveniment, întrevederea din iunie 1945 dintre Harry Hopkins și Stalin a făcut posibilă continuarea negocierilor dintre Aliați, precum și dintre membri ai guvernului polonez din Varșovia și ai guvernului polonez din Londra, reprezentat prin Mikolajczyk. Aceste discuții s-au desfășurat la Moscova. Pe 22 iunie 1945, un comunicat semnat de Molotov, alături de ambasadorul american (Harriman) și de cel britanic (Archibald Clark Kerr), a anunțat că se ajunsese la un acord complet între reprezentanții polonezi. În ciuda protestelor energice ale guvernului Arciszewski, pe 29 iunie s-a constituit un guvern provizoriu polonez de unitate națională, prezidat de Osubka-Morawski, cu doi vicepreședinți, Gomulka, comunist, și Mikolajczyk. Franța (30 iunie), Statele Unite, Marea Britanie (5 iulie) au recunoscut acest guvern. În realitate, acest lucru constituia o mare victorie pentru diplomația sovietică, întrucît posturile-cheie ale guvernului de coaliție se aflau, de fapt, în mîinile comuniștilor și ale prietenilor lor. Alegerile din 19 ianuarie 1947 le-au conferit, cum se întîmpla de regulă în democrațiile populare, o majoritate zdrobitoare, iar Mikolajczyk a fost eliminat din noul guvern alcătuit în februarie de către Cyrankiewicz, în timp ce Boleslaw Bierut era ales președinte al Republicii. Mikolajczyk a fugit în Anglia, în octombrie 1947.

Subliniem că, la 21 aprilie 1945, URSS și Polonia semnaseră la Moscova un tratat de asistență reciprocă, îndreptat în principal împotriva Germaniei și valabil pe o durată de douăzeci de ani.

Problema Dunării

Pentru majoritatea țărilor, intervenea o problemă esențială, aceea a Dunării. Să ne amintim că, în 1956, prin Tratatul de la Paris se crease Comisia Europeană a Dunării, alăcătuită din marile puteri. Această Comisie avea rolul de a dirija

navigaţia pe Dunărea de jos, între Brăila şi Marea Neagră. În 1921, „Convenţia Dunării", semnată de douăsprezece state europene, riverane sau nu, Rusia sovietică, fiind absentă, a recunoscut Comisia Europeană, compusă de atunci înainte din Marea Britanie, Franţa, Italia şi România, şi a înfiinţat o Comisie Internaţională a Dunării, însărcinată cu dirijarea navigaţiei între Ulm şi Brăila. Toţi membrii acesteia erau state riverane, plus Marea Britanie, Franţa şi Italia. În felul acesta, Rusia era exclusă din cele două comisii, iar Germania era exclusă, la rîndul ei, doar din Comisia Europeană. Cum şi era de aşteptat, războiul a contribuit la bulversarea acestei situaţii. Deşi în 1939 a obţinut de la cele două democraţii occidentale intrarea Germaniei în Comisia Europeană, Hitler a convocat la Viena o conferinţă a tuturor statelor riverane, în afară de URSS – care, prin anexarea Basarabiei, aspira la acest titlu – şi a determinat suprimarea Comisiei Internaţionale, exluzînd astfel Franţa şi Anglia. URSS a protestat şi a convins Germania să accepte întrunirea unei conferinţe dunărene la Bucureşti. Aceasta nu a dus la nici un rezultat, din cauza conflictului de interese dintre cele două ţări şi a opoziţiei din partea României. Sovieticii s-au mulţumit să propună un proiect, care trebuia să rămînă baza politicii lor după război: desfiinţarea celor două Comisii, Europeană şi Internaţională; crearea unei noi comisii, compusă doar din statele riverane; instituirea unei administraţii sovieto-române la gurile Dunării; dreptul pentru vasele de război sovietice de a naviga pe Dunărea inferioară. În timpul războiului, Dunărea a fost un fluviu german; după război, de la Linz, în Austria, pînă la Marea Neagră, a fost un fluviu rusesc.

La Potsdam, în iulie 1945, preşedintele Truman, şef de stat al unei puteri ocupante, dornic să desfiinţeze barierele comerciale în Europa, a propus încheierea unui tratat internaţional prin care navigaţia pe Dunăre să redevină liberă. În timpul negocierii tratatelor de pace cu sateliţii Axei, URSS a refuzat, iniţial, să includă problema Dunării în tratate, admiţînd însă în final inserarea unui articol, care stabilea că „navigaţia pe Dunăre era liberă şi deschisă pentru cetăţenii şi vasele de comerţ şi mărfuri ale tuturor statelor, pe picior de egalitate...". Consiliul miniştrilor Afacerilor Externe a hotărît, pe 6 decembrie 1946, convocarea unei conferinţe pe tema Dunării, la şase luni după punerea în aplicare a tratatelor de pace; la această conferinţă urmau să participe reprezentanţi din cele patru ţări membre ale Consiliului miniştrilor Afacerilor Externe, precum şi Cehoslovacia, Ungaria, Iugoslavia, România, Bulgaria şi Ucraina sovietică. Austria putea lua parte la conferinţele următoare, „după rezolvarea chestiunii tratatului austriac".

Întrucît tratatele au intrat în vigoare pe 15 septembrie 1947, Statele Unite ale Americii au solicitat deschiderea conferinţei. Aceasta a avut loc la Belgrad, în iunie 1948, în plină perioadă de tensiune internaţională. De la bun început Vîşinski, care conducea lucrările, a impus adoptarea proiectului său – aproximativ asemănător cu revendicările sovietice din 1940 –, iar toate democraţiile populare, inclusiv Iugoslavia, l-au adoptat imediat întocmai. În termeni violenţi, le-a poftit pe cele trei ţări occidentale să se retragă. Discuţiile

au fost zadarnice. Nici argumentele juridice formulate de francezi şi de englezi, care susţineau competenţa în continuare a Comisiei Europene şi a celei Internaţionale, nici contra-proiectul american nu au fost acceptate de către majoritatea comunistă.

Franţa şi Anglia s-au abţinut de la vot; Statele Unite au votat contra. De fapt, nimic nu-i putea împiedica pe sovietici să obţină controlul absolut asupra văii Dunării, cel puţin pînă la graniţa austriacă. Totuşi, ruptura cu Iugoslavia avea să scindeze în două zona lor de influenţă.

Tratatul cu Finlanda

Finlanda rupsese relaţiile cu Germania în septembrie 1944 şi semnase un armistiţiu la Moscova, pe 19 septembrie. Tratatul finlandez este marcat de agravarea condiţiilor puse în 1940. La sud-est, ruşii îşi reiau partea din Karelia pe care o anexaseră la acea dată, plus nişte teritorii la nord-vest de lacul Ladoga, inclusiv Viborg. Ruşii renunţă la peninsula Hanko, cedată lor în folosinţă în 1940, însă obţin, totodată, să li se cedeze pentru cincizeci de ani insula Porkkala Udd şi o fîşie de teritoriu din Golful Finic, pînă la 13 km de capitala Helsinki (ceea ce interzice traficul direct dintre acest oraş şi portul Abo-Turku), contra sumei de 5 milioane de mărci finlandeze pe an. În plus, ruşii anexează în nord regiunea Petsamo, privînd astfel Finlanda de o ieşire la Oceanul Arctic, şi stabilesc o frontieră comună între URSS şi Norvegia. În total, erau cedaţi 43 700 kilometri pătraţi. Din cei 500 000 de locuitori ai acestor teritorii, 420 000 au fost evacuaţi în Finlanda. O rectificare a frontierei a fost operată în regiunea Salla. Insulele Aland au rămas demilitarizate. Armata de uscat a fost limitată la 34 000 de oameni, marina la 4 500, cu vase totalizînd 10 000 de tone, aviaţia la 3 000 de oameni şi 60 de avioane. În fine, Finlanda a fost obligată la plata unor grele despăgubiri de război.

IV. Liga Arabă, Orientul Apropiat şi Orientul Mijlociu

Originile Ligii Arabe

Originile Ligii Arabe pot fi identificate în tratatul din 2 aprilie 1936 dintre Arabia Saudită şi Irak, „tratat de fraternitate şi de alianţă arabă". Într-adevăr, în preambulul acestui document se poate citi: „Cele două Înalte Părţi contractante vor colabora pentru unificarea culturii islamice şi arabe, precum şi a organizaţiilor militare din ţările lor, prin intermediul schimbului de misiuni ştiinţifice şi militare". Acest tratat era deschis şi celorlalte ţări arabe; Yemenul a aderat la tratat pe 29 aprilie 1937.

Un alt acord, tratatul de prietenie din 7 mai 1936, semnat la Cairo între Egipt şi Arabia Saudită, stabilind pentru prima oară relaţii diplomatice între cele două ţări, era un pas spre apropierea dintre ţările arabe.

A doua etapă spre unire a fost discursul rostit la 22 mai 1941 de către Eden, în Camera Comunelor, în momentul în care revolta irakiană a lui Raşid

Ali ameninţa poziţiile britanice din Orientul Mijlociu: „Lumea arabă", a declarat Eden, „a făcut nişte paşi mari înainte, faţă de organizarea existentă la sfîrşitul ultimului război, iar mulţi gînditori arabi doresc ca popoarele arabe să atingă un grad de unitate mai însemnat decît cel de care se bucură acum. Străduindu-se să ajungă la această unitate, popoarele arabe se bizuie pe ajutorul nostru. Un asemenea apel venit de la prietenii noştri nu trebuie să rămînă fără răspuns". Pe 24 februarie 1943, reînnoind această propunere, Eden a declarat că iniţiativa trebuia să aparţină chiar ţărilor arabe. Această atitudine se explică, desigur, prin dorinţa Angliei de a stabili, în tot Orientul Mijlociu, o zonă de influenţă economică; aceasta putea fi realizată mai uşor dacă ţările arabe, unite între ele, erau convinse de prietenia britanicilor.

Între 3 iulie şi 5 august, după ce Axa a fost izgonită din Africa, la Cairo a avut loc o reuniune preliminară, cu premierul egiptean, Nahas Paşa, şi colegul său irakian, Nouri es Said, cu scopul de a discuta problema unităţii arabe. La sfîrşitul întrevederilor, a fost dat publicităţii un comunicat: „Convorbirile despre federaţia şi colaborarea dintre statele arabe, deschise pe 31 iulie 1943, s-au încheiat...". Astfel, Egiptul a fost cel care a luat iniţiativa unirii. Transiordania nu a pregetat să-şi dea acordul. Un reprezentant al Egiptului s-a deplasat în Arabia Saudită. Trimişii sirieni au sosit la Cairo. În ianuarie 1944, preşedintele Consiliului Libanez, Riadh es Sohl, s-a întîlnit cu Nahas Paşa, la Cairo, în timp ce o reuniune analoagă avea loc la Bagdad, între sirieni şi irakieni. În februarie 1944, o delegaţie siriană s-a deplasat la Riad, pentru a discuta cu Ibn Saud.

Carta şi Liga

În cele din urmă, o conferinţă pregătitoare a statelor arabe s-a reunit la Alexandria, sub preşedinţia lui Nahas Paşa, între 25 septembrie şi 10 octombrie 1944. Delegaţiile egipteană, siriană, transiordaniană, irakiană şi libaneză au semnat un protocol, în care un articol prevedea crearea unei Ligi a Statelor Arabe, condusă de un consiliu în care să fie reprezentate în mod egal toate statele membre. Liga urma să organizeze reuniuni periodice pentru coordonarea programelor politice ale ţărilor membre şi pentru stabilirea unei cooperări menite să le apere independenţa şi suveranitatea împotriva oricărei agresiuni. Liga trebuia să se ocupe de „interesele generale ale ţărilor arabe". Folosirea forţei era exclusă între statele membre. De asemenea, se prevedea o cooperare financiară şi economică, socială şi culturală. Statele se angajau să respecte independenţa şi suveranitatea Libanului, în frontierele lui actuale. În ceea ce priveşte Palestina, membrii Ligii afirmau drepturile arabilor din Palestina, doreau ca Anglia să-şi respecte angajamentul privind oprirea imigraţiei evreieşti şi a vînzării de pămînturi evreilor, creînd condiţiile necesare pentru dobîndirea independenţei Palestinei. Ţările arabe membre ale Ligii simpatizau cu evreii din Europa. Însă „nimic nu ar fi mai arbitrar şi mai nedrep, decît încercarea de a reglementa problema evreilor din Europa printr-o altă nedreptate, ale cărei victime ar fi arabii din Palestina". Se propunea înfiinţarea unui Fond Naţional

Arab pentru cumpărarea unor pământuri în Palestina. După diverse reuniuni cu scopul de a elabora statutele, pe 22 martie 1945, la Cairo, prim-miniştrii şi miniştrii Afacerilor Externe din şase ţări arabe au semnat Carta Ligii; Yemenul nu a semnat imediat, ci pe 10 mai 1945. Carta confirma şi preciza protocolul pregătitor. Specifica faptul că Liga grupa statele arabe independente şi că orice stat arab devenit independent avea dreptul de a intra în această organizaţie.

Situaţia Siriei şi a Libanului.

Imediat, Liga Arabă a început să-şi exercite activitatea, atît la Conferinţa Naţiunilor Unite de la San Francisco, cît şi pe cale diplomatică normală.

Prima problemă pe care a trebuit să o înfrunte a fost cea a Siriei şi a Libanului. Generalul de Gaulle dorea ca Siria şi Libanul să-şi dobîndească independenţa conform angajamentelor luate, însă obţinînd garanţii pentru interesele economice, culturale şi strategice ale Franţei. Siria şi Libanul se temeau ca aceste garanţii să nu reinstituie, pe căi ocolite, tutela franceză, aşa că tensiunea era destul de puternică. Între timp, generalul Beynet, delegat general şi plenipotenţiar francez (succesorul lui Helleu, din februarie 1944), a început, în mai 1945, convorbiri la Beirut cu ministrul libanez al Afacerilor Externe, Henri Phàraon, şi la Damasc cu premierul sirian, Djimil Mardam Bey. Pe 20 mai, însă, la un moment complet nepotrivit, în Levant au sosit trupe franceze, nu prea numeroase de altfel, „pentru a le înlocui pe cele existente, schimbare comportînd o anumită întărire a efectivelor". Scopul oficial era de a constitui în Levant o zonă de etapă pentru participarea francezilor la războiul împotriva Japoniei. Imediat, la Beirut au izbucnit incidente între libanezi şi trupele franceze. Mai mulţi manifestanţi au fost ucişi. S-a hotărît imediat declanşarea grevei generale în Siria şi în Liban. Tratativele cu generalul Beynet au fost întrerupte de către cele două guverne arabe, care au încercat să atragă de partea lor autorităţile aliate. Situaţia s-a calmat rapid în Liban, nu şi în Siria. Pe 29 mai, la Damasc şi în toată Siria au început lupte între trupele franceze şi grupuri înarmate susţinute de poliţia siriană. Pe 30 mai, guvernul britanic a cerut guvernului francez să înceteze focul şi să lase britanicilor comandamentul militar din Siria şi Liban. Ordinul de încetare a focului a fost executat pe 31 mai. În aceeaşi zi, la ora 16:30, generalului de Gaulle i-a fost remis un mesaj din partea lui Churchill: „Pentru evitarea unei ciocniri între forţele britanice şi cele franceze", generalul de Gaulle era invitat să ordone trupelor sale să se retragă în cazărmi.

Guvernul francez a trebuit să cedeze, nu fără amărăciune, în faţa acestui ultimatum englez. A încercat să reglementeze problema printr-o conferinţă, la care să participe reprezentanţi englezi, americani, francezi, ruşi şi chinezi. Churchill prefera o conferinţă franco-anglo-americană, aşa că a respins proiectul francez. Franţa a încercat, apoi să facă apel la Conferinţa Naţiunilor Unite, întrunită atunci la San Francisco. S-a izbit însă de opoziţia anglo-saxonilor. Pe 21 iunie, autorităţile siriano-libaneze au publicat la Damasc un comunicat în

care îşi făceau cunoscută decizia de a-i demite din funcţie pe funcţionarii francezi aflaţi în slujba celor două guverne, de a obţine plecarea tuturor trupelor franceze şi transferarea, sub autoritatea lor, a „trupelor speciale" alcătuite majoritar din voluntari recrutaţi pe plan local, care pînă atunci fuseseră supuse comandamentului francez. Peste cîteva zile, pe 26 iunie, Foreign Office a declarat că „intervenţia trupelor britanice devenise indispensabilă, deoarece se părea că evenimentele locale din Siria şi din Liban creau tulburări în tot Orientul Mijlociu şi dăunau efortului de război al Aliaţilor... Trebuie să se înţeleagă limpede că intervenţia trupelor britanice nu implică nicidecum intenţia, din partea britanicilor, de a lua locul francezilor în Siria şi în Liban". Opinia curentă în Franţa era, totuşi, că guvernul englez, urmînd sfaturile generalului Spears, prieten apropiat al lui Churchill, profita de starea de slăbiciune a Franţei pentru a o exclude din Orientul Mijlociu.

Pe 8 iulie, guvernul francez a anunţat că trupele speciale vor fi transferate, în patruzeci şi cinci de zile, guvernului sirian şi celui libanez. Relaţiile franco-engleze s-au mai ameliorat după victoria electorală a Partidului Laburist şi formarea cabinetului Attlee. Pe 13 decembrie 1945, s-a realizat un acord franco-englez privind evacuarea trupelor franceze şi engleze care, pînă la garantarea siguranţei în regiune, urmau să se regrupeze. Cele două state din Levant au protestat împotriva lentorii acestei evacuări şi au adresat, pe 5 februarie, o scrisoare Consiliului de Securitate, solicitînd retragerea imediată a trupelor străine. Au fost susţinute de URSS. Dar nu s-a luat nici o decizie. În cele din urmă, pe 3 mai 1946, Franţa şi Anglia au anunţat la Consiliul de Securitate intenţia lor de a retrage toate trupele, înainte de sfîrşitul anului. Ultimele trupe engleze au evacuat regiunea pe 30 iunie, iar ultimele trupe franceze, cu excepţia a 300 de tehnicieni, pe 31 august. Pentru Liga Arabă, acesta era un succes incontestabil. Firește, decizia franco-engleză poate fi explicată prin dorința de a nu favoriza influența sovietică în Levant. E posibil, totodată, să fi existat şi o presiune americană.

Liga s-a mai ocupat şi de soarta Tripolitaniei. În ianuarie 1946, secretarul general al Ligii, un egiptean, Abderraham Bey Azzam, care avea să devină Azzam Paşa, a declarat că statele arabe se vor opune oricărei împărţiri a Libiei în zone separate, supuse unor *trusteeships,* şi oricărei tentative de a da din nou Libia pe mîna italienilor.

Eşecul negocierilor anglo-egiptene

În paralel cu activitatea Ligii Arabe, trebuie semnalate în Orientul Mijlociu eforturile anumitor ţări arabe, supuse odinioară protectoratului sau mandatului britanic, de a-şi dobîndi o independenţă completă. Cel mai semnificativ caz în acest sens este Egiptul. În septembrie 1939, Egiptul rupsese relaţiile diplomatice cu Germania şi, fără a declara război, adoptase măsuri de urgenţă. Pe 15 iunie 1940, Egiptul adoptase o atitudine similară şi faţă de Italia. La începutul anului 1942, aşa cum am văzut, englezii au organizat o adevărată lovitură de stat în

Egipt şi au impus regelui Faruk să înlocuiască guvernul de coaliţie, de care se temeau, printr-un guvern al partidului naţionalist Wafd, condus de Nahas Paşa, considerat mult mai sigur. Regele, prin tradiţie ostil partidului Wafd, a trebuit să se încline în faţa forţei. În mai multe rînduri, îndeosebi în noiembrie 1943 şi în 26 august 1944, guvernul Nahas Paşa le-a cerut englezilor o revizuire a tratatului anglo-egiptean din 1936, datorită atitudinii „curajoase şi corecte" a Egiptului în timpul războiului. Guvernul partidului Wafd, acuzat de corupţie, a fost demis de către rege, în octombrie 1944. În semn de protest, Wafd a refuzat să ia parte la alegerile din 8 ianuarie 1945. Noul prim-ministru, Ahmed Maher Paşa, a fost asasinat, pe 24 februarie 1945, de către un fanatic, care îi reproşa faptul că tîra Egiptul în război. Fusese acuzat odinioară de a fi participat la asasinarea lui Lee Stack, în 1924, însă fusese achitat. Pentru a deveni membru al Naţiunilor Unite, conform regulilor fixate de Conferinţa de la Yalta, Egiptul a declarat război Germaniei şi Japoniei (26 februarie 1945). Pe 6 august 1945, noul premier, Nokrashi Paşa, a făcut o declaraţie în Senat, privind aspiraţiile naţionale egiptene. De acum înainte era necesar, estima el, să se înlăture piedicile din calea unei independenţe complete a Egiptului, să se obţină retragerea trupelor britanice şi „unitatea văii Nilului", adică încorporarea Sudanului anglo-egiptean în Egipt. În acelaşi timp, noul şef al Foreign Office, Ernest Bevin, a declarat în Camera Comunelor că guvernul său era gata să procedeze la revizuirea tratatului din 1936 într-un spirit amical.

Tratativele au început printr-un schimb de note în decembrie 1945, într-o atmosferă de febră naţionalistă, marcată de numeroase greve şi manifestaţii studenţeşti. Britanicii nu s-au arătat prea favorabili revendicărilor egiptene privind Sudanul, iar Nokrashi Paşa şi-a dat demisia. O grevă generală a izbucnit pe 21 februarie 1946, la cîteva zile după formarea unui nou guvern condus de Sidki Paşa. Cu toate acestea, pe 7 martie, guvernul egiptean a numit o delegaţie, pentru a negocia revizuirea tratatului, conducerea acesteia fiind preluată chiar de către Sidki Paşa. Partidul Wafd refuzase însă să fie reprezentat în această delegaţie şi întreţinea în ţară o agitaţie violentă. Delegaţia britanică era compusă din Bevin, lordul Stansgate şi ambasadorul Marii Britanii în Egipt, Ronald Campbell. Pentru a-şi arăta bunăvoinţa, Marea Britanie oferea evacuarea totală a Egiptului de către trupele britanice. Negocierile au început pe 9 mai. Se refereau, în principal, la data şi la modalităţile de evacuare, la controlul asupra Canalului de Suez şi la viitorul Sudanului. Pe 4 iulie, cu titlu de măsură preliminară, oraşul Cairo a fost remis de către britanici autorităţilor egiptene. La sfîrşitul aceleiaşi luni, Cartierul General Britanic a anunţat că se transferă din Cairo spre zona Canalului; evacuarea oraşului Cairo, a Alexandriei şi a Deltei trebuia să se încheie în primele luni ale anului 1946. În octombrie, Sidki Paşa s-a deplasat la Londra şi, împreună cu Bevin, a elaborat un proiect de tratat. Nu ţinuse seama însă de opoziţia puternică exercitată de Wafd împotriva oricărui acord care nu ar fi dat satisfacţie deplină totalităţii revendicărilor egiptene. Pe 26 octombrie, la întoarcerea de la Londra, Sidki Paşa a anunţat că Anglia acceptase principiul unirii Egiptului cu Sudanul. Aceste ştiri false au suscitat, de altfel, proteste violente în Sudan în rîndurile

adepţilor locali ai independenţei ţării (partidul Umma), care voiau să lupte atît contra „imperialismului egiptean", cît şi a celui englez. De aceea, pe 28 octombrie, Attlee a făcut o declaraţie în care spunea: „Nu se are în vedere nici o schimbare a statutului actual şi a administraţiei Sudanului". Guvernul Sidki Paşa a demisionat pe 8 decembrie şi a fost înlocuit printr-un nou cabinet Nokrashi Paşa. Pe 27 ianuarie 1947, acesta a anunţat că Egiptul întrerupea negocierile cu Londra şi supunea problema în Consiliul de Securitate. Egiptenii cereau:

– evacuarea trupelor britanice să fie completă, imediată şi necondiţionată prin tratat;

– guvernarea Sudanului să fie încredinţată Egiptului şi trupele britanice să evacueze această regiune.

Bevin a răspuns, în mai, că, în aceste condiţii, guvernul britanic dorea respectarea prevederilor din tratatul încheiat în 1936. Pe 11 iulie 1947, guvernul egiptean a supus Consiliului de Securitate o notă, redactată în termeni violenţi, enumerînd plîngerile Egiptului la adresa Marii Britanii. Totodată, Egiptul refuza să accepte menţinerea tratatului din 1936. Consiliul de Securitate a studiat această problemă, începînd din 5 august. Dar, după lungi dezbateri, nu a ajuns la nici o decizie.

Negocierile anglo-irakiene

Deşi de o manieră mai puţin răsunătoare, după război, s-a pus problema unui nou tratat între Regatul Unit şi Irak. Iniţial, guvernul irakian s-a declarat favorabil menţinerii tratatului din 1930, cu cîteva amendamente. După cîteva luni de negocieri, s-a semnat un nou tratat, pe 16 ianuarie 1948, la Portsmouth, de către premierul irakian, Said Salih Jabr, şi Bevin. Acest tratat semăna mult cu cel din 1930; deşi suprima clauzele care limitau suveranitatea Irakului, lăsa Marii Britanii unele avantaje strategice. Dar, la aflarea veştii semnării tratatului, elementele naţionaliste au organizat, mai ales la Bagdad, mişcări de revoltă. Regentul şi Consiliul de Miniştri au refuzat să-l ratifice, sub pretext că „nu realiza năzuinţele ţării". Salih Jabr şi-a dat demisia, pe 27 ianuarie, şi a fost înlocuit de Mohammed Sadr. Acesta a anunţat, pe 4 februarie, că executivul hotărîse să respingă noul tratat anglo-irakian.

Astfel, încă din primii ani de după război, politica engleză a suferit un eşec răsunător în Orientul Mijlociu. Planul britanic de a stabili în Orientul Mijlociu o zonă de influenţă bazată pe Liga Arabă, fortificată prin tratate bilaterale cu majoritatea statelor din Orientul Apropiat şi Mijlociu, nu se putuse realiza. Vom vedea mai departe că aceste inconveniente au continuat şi în anii următori.

Relaţiile anglo-transiordaniene

Singurul aliat sigur al britanicilor în Orientul Mijlociu era emirul Abdallah din Transiordania. Acesta dispunea de o armată modernă, înzestrată de către englezi şi comandată de către un ofiţer britanic, Glubb Paşa. Pe 17 ianuarie

1946, Bevin, într-un discurs la Adunarea Generală a Naţiunilor Unite, a declarat că Regatul Unit avea intenţia de a acorda, în curînd, Transiordaniei independenţa totală. Abdallah şi premierul lui, Ibrahim Paşa Haşim, s-au deplasat în Marea Britanie, în februarie, iar pe 22 martie 1946 s-a semnat un tratat de alianţă valabil douăzeci şi cinci de ani. Regatul Unit recunoştea independenţa totală a Transiordaniei. Cele două ţări se angajau să se consulte în privinţa „tuturor subiectelor de politică externă susceptibile să afecteze interesele lor comune". Trupele britanice îşi păstrau dreptul de a staţiona în Transiordania, unde urmau să li se asigure toate facilităţile de transport şi de aprovizionare. Imediat după ce s-a înapoiat în Transiordania, pe 25 aprilie 1946, Abdallah şi-a luat titlul de rege. Un nou tratat, semnat pe 15 martie 1948, l-a modificat uşor pe cel de dinainte, creînd un Birou de Apărare comună anglo-transiordaniană.

URSS şi Iranul

La modul general, o parte dintre eşecurile politicii britanice în Orientul Mijlociu poate fi pusă pe seama Uniunii Sovietice. Deşi partidele comuniste au fost îndeobşte foarte slabe în această regiune, sovieticii aveau numeroase mijloace de a acţiona: propagandă, vizitele patriarhilor ortodocşi ruşi la Locurile Sfinte şi la demnitarii sectelor creştine, influenţa musulmanilor din URSS asupra musulmanilor din Orientul Mijlociu, exaltarea naţionalismului local, infiltrări în regiunile limitrofe din Armenia, Kurdistan, Azerbaidjanul sovietic etc. Cu toate acestea, intervenţia sovietică rămînea indirectă în ţările arabe. Situaţia nu era însă aceeaşi în trei ţări din Orientul Mijlociu şi Apropiat: Iran, Turcia şi Grecia.

În Iran, prima problemă care s-a pus a fost evacuarea trupelor străine. Tratatul tripartit prevedea ca evacuarea să se producă cel tîrziu la şase luni după încheierea războiului – de fapt, pe 2 martie 1946. Pe 19 mai 1945, guvernul iranian a solicitat o evacuare anticipată. Britanicii au acceptat, exceptînd însă zona petroliferă din sud. Au părăsit Teheranul şi au renunţat la controlul asupra postului de radio şi la cenzură. Sovieticii, în schimb, şi-au menţinut forţele la faţa locului, înlocuind pe militarii din Teheran cu cîteva mii de civili. În Azerbaidjan, în luna august 1945, partidul procomunist Tudeh – devenit la scurt timp după aceea Partidul Democratic Azer – a organizat o revoltă, a pus stăpînire pe clădirile publice şi a cerut pentru cei 4 500 000 de azerbaidjeni posibilitatea de a se dezvolta în cadrul naţiunii lor şi de a-şi folosi limba maternă. Forţele ruse au împiedicat jandarmeria iraniană să intervină. Printr-o scrisoare din 19 septembrie 1945, Bevin a admis prezenţa simultană a unor trupe ruseşti în Azerbaidjan şi a unor trupe engleze în sud, însă ruşii au rămas în toate regiunile iraniene pe care le ocupau din 1941, trimiţînd chiar şi întăriri. În noiembrie, Partidul Democrat Azer a reluat lupta pentru a elimina puţina influenţă pe care o mai păstra guvernul central. Partidul a cerut o autonomie totală şi, într-o atmosferă foarte încordată, a organizat alegeri pentru o Adunare Naţională care, pe 12 decembrie, a proclamat Republica Autonomă Azerbaidjan, avîndu-l ca prim-ministru pe Pishevari, un veteran al Cominternului. În felul acesta, miniştrii

anglo-saxoni care s-au deplasat la Conferința de la Moscova, la mijlocul lunii decembrie 1945, au fost puși în fața unui fapt împlinit. Molotov a refuzat să subscrie la o propunere a lui Bevin, care viza instituirea unei comisii a celor Trei Mari Puteri pentru Iran. S-a constituit imediat o „armată populară". Au fost luate măsuri de naționalizare; limba turcă a devenit obligatorie. Pe 15 decembrie, la Mahabad, în Azerbaidjanul occidental, conducătorii partidului democrat kurd, în prezența unor ofițeri sovietici, au proclamat Republica Populară Kurdă, care s-a desprins de Azerbaidjan. Qazi Mohammed a fost ales președinte al republicii. Pe 23 aprilie 1946, guvernul kurd și cel azer au semnat un tratat de alianță militară și de prietenie. Sovieticii au refuzat să accepte propunerea anglo-americană de a evacua Iranul pe 1 ianuarie 1946, invocînd drept pretext drepturile pe care le aveau prin tratatul din 26 februarie 1921.

Pe 19 ianuarie 1946, Iranul a supus problema Consiliului de Securitate, care a decis, pe 30 ianuarie, ca soluționarea impasului să revină unor negocieri directe ruso-iraniene, ceea ce echivala cu o mărturisire a neputinței. Pe 22 ianuarie, premierul iranian Hakim a demisionat, iar pe 27 ianuarie șahul l-a numit în această funcție pe Ghavam-es-Sultaneh, care era considerat, desigur pe nedrept, ca favorabil partidului Tudeh. E adevărat că deținea mari proprietăți în nordul țării. Noul premier s-a deplasat la Moscova, unde a rămas din 19 februarie pînă în 11 martie, fără a putea ajunge la un acord. În acest răstimp, la 2 martie 1946, trupele americane și engleze evacuaseră Iranul, spre deosebire de trupele sovietice care au rămas pe poziții, ceea ce a suscitat imediat note de protest din partea engleză, americană și iraniană. Consiliul de Securitate a discutat din nou despre această problemă; s-a făcut multă publicitate în legătură cu sosirea în țară a numeroase întăriri sovietice. Pe 26 martie, URSS a anunțat brusc că accepta să-și retragă trupele în următoarele șase săptămîni, cu condiția ca, în cel mai scurt timp cu putință, Consiliul de Securitate să renunțe la discutarea acestui subiect. Pe 4 aprilie, s-a încheiat un acord ruso-iranian, care stipula: 1. evacuarea Armatei Roșii; 2. crearea unei Companii petroliere iraniano-sovietice, al cărei statut trebuia ratificat de Majlis (Parlamentul iranian) peste șase luni, socotind din 24 martie 1946: 51% din capital pentru guvernul sovietic, 49% pentru guvernul iranian, în primii douăzeci și cinci de ani; 50% și 50% în următorii douăzeci și cinci de ani; 3% din negocierile directe între Iran și Azerbaidjan.

Pentru a obține ratificarea de către Majlis, URSS a favorizat negocierile dintre Iran și Azerbaidjan, iar Pishevari a venit la Teheran, unde inițial Ghavam-es-Sultaneh nu a acceptat propunerile lui. În cele din urmă, s-a semnat un acord pe 14 iunie, la Tabriz. Documentul prevedea că Azerbaidjanul va fi o provincie autonomă a Iranului, căruia trebuia să-i verse 25% din impozitele strînse. Acest acord era, de fapt, o victorie comunistă, întrucît consfințea reformele sociale și lingvistice operate și nu prevedea decît o suveranitate nominală a Iranului asupra Azerbaidjanului. Pe 2 august, Ghavam-es-Sultaneh introducea în guvernul său trei membri ai partidului Tudeh. Iranul părea din ce în ce mai atras de sovietici. Pe 16 iulie, o grevă generală sîngeroasă a izbucnit în zona care aparținea *Anglo-Iranian Oil Company*.

Începînd din 3 august, englezii au reacţionat. La Bassra, în Irak, în apropierea graniţelor iraniene, au sosit trupe. Diverse triburi din sud s-au răsculat împotriva partidului Tudeh, ameninţînd că vor trece sub suveranitatea Irakului; rebelii probritanici şi-au extins influenţa în tot sudul ţării, cu sprijinul căpeteniilor religioase musulmane. Această revoltă era încurajată, evident, de către englezi. Rezultatul a fost că, pe 17 octombrie 1946, Ghavam i-a eliminat pe cei trei miniştri ai partidului Tudeh şi a alcătuit un guvern fără comunişti. Încurajat de succesul obţinut, Ghavam a declarat că la alegerile iraniene, care urmau să aibă loc începînd cu 7 decembrie, Azerbaidjanul trebuia să intre sub incidenţa guvernării centrale. Astfel, simţindu-se susţinut de englezi şi de americani, premierul renunţa la atitudinea lui prosovietică. La mijlocul lunii noiembrie, el a arestat la Teheran circa o sută de militanţi din partidul Tudeh. Pe 24 noiembrie, cu sprijinul noului ambasador american, Allen, a ordonat trupelor iraniene să cucerească Tabrizul. Pishevari a hotărît iniţial să opună rezistenţă, însă populaţia azeră, nemulţumită de regimul lui, a întîmpinat cu entuziasm armata iraniană. Pe 14 decembrie, guvernul comunist s-a prăbuşit. Mai mulţi miniştri au fost arestaţi şi împuşcaţi. Pishevari s-a refugiat la Baku, unde avea să moară peste puţin timp, într-un accident. În felul acesta, mişcarea kurdă a fost învinsă. Este greu de explicat pasivitatea totală a URSS cu acest prilej. Poate că spera astfel să înlesnească ratificarea acordului petrolier. Pentru guvernul Ghavam, a fost un triumf complet, care a favorizat victoria partidului său la alegerile din decembrie 1946-ianuarie 1947, împotriva opoziţiei conduse de Mossadegh; doar doi comunişti au fost aleşi. Imediat, noul Majlis a luat în discuţie acordul petrolier cu URSS. În faţa violentei opoziţii îndreptate împotriva acordului de către Mossadegh, susţinut de ambasadorul Allen, Majlisul s-a lăsat uşor convins, şi, pe 22 octombrie 1947, cu 102 voturi pro şi 2 contra, a respins ratificarea. Tensiunea era intensă între URSS şi Iran, însă în realitate ruşii nu au reacţionat. Pe 17 februarie 1948, s-a ratificat un acord din 20 iunie 1947, încheiat între Statele Unite şi Iran, referitor la furnizarea de echipamente militare, iar o misiune americană a fost trimisă în Iran.

URSS şi Turcia

În Turcia, presiunea sovietică a fost, de asemenea, foarte puternică. Pe 20 martie 1945, URSS a denunţat tratatul de neutralitate şi de prietenie semnat cu Turcia pe 17 decembrie 1935 şi a comunicat guvernului turc că, pentru a obţine un acord similar, Turcia trebuia să retrocedeze teritoriile foste ruseşti (regiunea Kars şi Ardahan, în Anatolia), şi să înlocuiască Tratatul de la Montreux (1936), referitor la Strîmtori, printr-o nouă convenţie. Se discutase despre problema Strîmtorilor la Yalta şi se stabilise că acordurile de la Montreux trebuia revizuite, fără a fixa însă bazele acestei revizuiri. Pe 2 noiembrie 1945, preşedintele Truman a propus Turciei ca Strîmtorile să fie deschise, permanent, pentru vasele comerciale din toate ţările şi pentru navele de război ale ţărilor riverane Mării Negre. Turcia şi Anglia au admis aceste propuneri ca bază de discuţie; însă

URSS, în două note, din 7 august şi 24 septembrie 1946, a cerut ca apărarea Strîmtorilor să fie asigurată în comun de către Turcia şi URSS. Anglo-saxonii şi turcii au refuzat absolut acest principiu, care le-ar fi permis sovieticilor să-şi realizeze visurile ţariste, punînd stăpînire efectiv pe Strîmtori. Prin urmare, revizuirea acordurilor de la Montreux nu a putut avea loc, în ciuda propunerii făcute de Statele Unite, Marea Britanie şi Turcia, pe 9 octombrie 1946, de a convoca o conferinţă în acest scop; Turcia s-a văzut supusă unei violente presiuni sovietice, atît pentru Strîmtori, cît şi pentru districtele Kars şi Ardahan. Georgia şi Armenia sovietică manifestau în favoarea reunificării provinciilor pierdute în 1921. Gurvernul sovietic solicita o „orientare mai amicală" a politicii externe turce. De fapt, Turcia se simţea ameninţată, şi vom vedea curînd cum această situaţie a suscitat promisiunea unui ajutor militar american.

Chestiunea Greciei

În Grecia, din mai 1941, guvernul trebuise să părăsească ţara. Se formaseră mişcări de rezistenţă contra Italiei şi a Germaniei, cea mai importantă fiind EAM (Frontul de Eliberare Naţională), condusă de comunişti. Aceste mişcări de rezistenţă se împotriveau guvernului lui Tsuderos, refugiat la Cairo. Mişcările de rezistenţă amintite au ajuns la un acord, prin care se prevedea un plebiscit la încheierea războiului. După capitularea italienilor în 1943, partizanii greci au pus mîna pe numeroase arme italiene şi au preluat controlul regiunilor muntoase. Rivalităţile dintre diferitele grupuri s-au înteţit, comuniştii fiind acuzaţi – pe nedrept, se pare – că ar fi acceptat o rectificare a frontierei în Macedonia, în folosul Bulgariei şi al Iugoslaviei. Sub presiunea anglo-saxonilor, guvernul regalist de la Cairo a anunţat că regele nu se va întoarce în Grecia înainte de alegeri. Totuşi, în cursul verii anului 1944, EAM a organizat rebeliuni în armata şi flota greacă staţionate în Egipt. În septembrie 1944, anglo-saxonii au impus forţelor din mişcarea de rezistenţă autoritatea guvernului grec, care accepta ca generalului britanic Scobie să i se încredinţeze comandamentul militar suprem. Partizanii şi-au luat angajamentul că nu vor încerca să pună mîna pe putere.

În octombrie 1944, forţele engleze au ocupat Atena. Imediat, a fost organizată o revoltă de către EAM, iar englezii au fost nevoiţi să o înăbuşe în sînge. Arhiepiscopul Atenei, monseniorul Damaskinos, a fost numit regent. Trebuia să aibă loc un plebiscit în termen de maximum un an.

Sub presiunea britanicilor, regentul a semnat cu grupurile din rezistenţă acordurile de la Varkitza (ianuarie 1945), care prevedeau introducerea unor metode democratice, eliberarea ostaticilor, fuziunea partizanilor într-o singură armată şi un plebiscit. În realitate, aceste acorduri nu au restabilit ordinea, iar la 18 iulie 1945 Grecia a acuzat Bulgaria că organizează incursiuni pe teritoriul grec, în special, în Tracia şi în Macedonia.

În ciuda crizelor şi a schimbărilor de guverne, pe 31 martie 1946 au avut loc alegeri, sub supravegherea unor observatori americani, britanici şi francezi, nu şi ruşi însă, întrucît URSS refuzase să se implice. Monarhiştii au cîştigat, iar

noul premier, Tsaldaris, a organizat un plebiscit la 1 septembrie, la care a participat şi EAM. Monarhiştii au obţinut 75% din voturi, iar regele George al II-lea s-a întors la Atena. EAM a pretins atunci că alegerile nu fuseseră corecte, iar războiul civil, momentan potolit, s-a reluat cu o intensitate sporită, fiind susţinut vizibil în Macedonia de către iugoslavi şi bulgari. Grecia a făcut apel la Organizaţia Naţiunilor Unite. Aceasta a numit o comisie pentru a examina dacă era vorba într-adevăr despre o intervenţie străină. Comisia nu a putut ajunge la o concluzie unică şi, în mai 1947, a întocmit un dublu raport în care erau expuse, deopotrivă, punctele de vedere anticomuniste (intervenţia iugoslavă şi bulgară, poate cu scopul de a crea o mişcare separatistă) şi cele comuniste (sprijinul anglo-saxonilor pentru un guvern monarho-fascist, împotriva căruia se răscula poporul grec). La începutul anului 1947, Grecia devenise un periculos focar de conflict între democraţiile populare şi englezi, cărora le vor lua locul curînd americanii.

V. Extremul Orient la sfîrşitul celui de-al doilea conflict mondial (1945–1947)

Capitularea japoneză, anunţată pe 14 august 1945, a fost urmată de o modificare profundă a situaţiei ţărilor asiatice. Pe de o parte, Japonia a fost supusă unui control strict din partea Statelor Unite, care au refuzat să-şi împartă autoritatea cu ceilalţi Aliaţi. Pe de altă parte, în China a reînceput războiul civil dintre naţionaliştii lui Cian Kai-şi şi comuniştii conduşi de Mao Tzedun. Pentru mai multă claritate şi pentru a nu fragmenta expunerea noastră, rezervăm capitolul următor studierii ţărilor din sud-estul Asiei – India, Ceylon, Birmania, Malaysia, Siam, Indochina, Filipine şi Coreea.

Organizarea ocupaţiei în Japonia

În ceea ce priveşte Japonia, predarea fără condiţii s-a operat pe 2 septembrie 1945. Încă din 22 august, SUA au propus guvernelor sovietic, englez, australian, canadian, chinez, francez, olandez, neozeelandez şi filipinez crearea unei Comisii Consultative pentru Extremul Orient. Această propunere a fost acceptată imediat de URSS şi China, însă Marea Britanie, Australia şi Noua Zeelandă au cerut puteri deliberative. În cele din urmă, cu prilejul Conferinţei miniştrilor Afacerilor Externe, întrunită la Londra în septembrie 1945, Bevin s-a întîlnit cu secretarul de stat american, Byrnes, şi a acceptat crearea unei Comisii Consultative pentru Extremul Orient, cu condiţia ca, pe de o parte, aceasta să se poată reuni atît la Tokio, cît şi la Washington, iar pe de altă parte, India să fie invitată să participe. Se păstra principiul unui control final şi suveran exercitat doar de către Statele Unite. În cursul aceleiaşi conferinţe, Molotov a criticat politica americană de ocupaţie şi a solicitat ca în locul Comisiei Consultative să se înfiinţeze un Consiliu de Control al Aliaţilor pentru Japonia. În sprijinul acestei revendicări, invoca ideea că generalul MacArthur, numit

comandant suprem în numele Puterilor Aliate (SCAP), practica o politică susceptibilă să înlesnească renaşterea militarismului japonez. La cîteva zile după aceea, reprezentantul sovietic la Tokio a fost rechemat, iar pe 25 octombrie, Stalin a adresat o plîngere similară ambasadorului american, Averell Harriman. Un compromis devenea necesar. Acesta s-a realizat cu prilejul conferinţei pe care miniştrii de Externe ai celor Trei Mari Puteri au ţinut-o la Moscova, în decembrie 1945.

În comunicatul din 27 decembrie, Conferinţa de la Moscova a decis să creeze:

– O Comisie pentru Extremul Orient (se suprimase cuvîntul „consultativ", însă în realitate comisia nu avea nici un fel de putere deliberativă). Această Comisie urma să-şi aibă sediul la Washington sau la Tokio, fiind compusă din reprezentanţii ţărilor enumerate mai sus şi ai Indiei.

– Un Consiliu aliat pentru Japonia, cu sediul la Tokio, prezidat de MacArthur sau de reprezentantul acestuia şi cuprinzînd alţi trei membri: un sovietic, un chinez şi un reprezentant comun pentru Regatul Unit, Australia, Noua Zeelandă şi India. Scopul acestui consiliu era de a asista comandamentul suprem în ceea ce privea aplicarea clauzelor de capitulare, ocupaţia şi controlul Japoniei. Se preciza că „în toate cazurile deciziile vor fi luate... de către comandantul suprem, care este singura autoritate executivă pentru Puterile Aliate în Japonia". Altfel spus, deciziile Moscovei erau pur formale şi lăsau mînă liberă generalului MacArthur.

Astfel, Comisia pentru Extremul Orient, care avea sarcina de a formula politica în privinţa Japoniei, nu a putut practic juca decît un rol restrîns. Politica Statelor Unite referitoare la Japonia fusese formulată într-un document din 29 august 1945, pregătit în comun de Departamentul de Stat, Departamentul de Război şi Departamentul Marinei şi aprobat pe 6 septembrie de către preşedintele Truman. Generalul MacArthur a întreprins în Japonia o serie de reforme profunde, vizînd:

– democratizarea ţării (Constituţia din 6 martie 1946, intrată în vigoare pe 3 mai 1947);

– anihilarea preponderenţei marilor clanuri familiale *(zeibatsu);*

– garantarea prelevării despăgubirilor de război;

– organizarea ocupaţiei.

Teritoriul japonez

Japonia era amputată teritorial, conform hotărîrilor adoptate la Conferinţa de la Cairo (1943) şi la Conferinţa de la Yalta. La Conferinţa de la Cairo se stabilise ca, pe viitor, China să reocupe Manciuria şi insula Taiwan (Formosa), iar Coreea să devină independentă; la Conferinţa de la Yalta s-a decis ca Uniunii Sovietice să i se restituie drepturile pe care le avea înainte de 1905, dacă şi China îşi dădea acordul: URSS urma să redobîndească partea de sud a insulei Sahalin; portul comercial Dairen urma să fie internaţionalizat; baza navală de la Port-Arthur revenea Uniunii Sovietice. În plus, insulele Kurile, cucerite de

Japonia cu mult înainte de războiul ruso-japonez, urmau să fie anexate de URSS; în Mongolia exterioară se păstra *status quo;* în fine, căile ferate din Manciuria (*Chinese Eastern Railway* şi *South Manchuria Railway*), care asigurau ieşirea la Dairen şi Port-Arthur, aveau să fie administrate de către o societate sovieto-chineză.

S-a admis, pe de altă parte, că Japonia mai pierdea şi o parte din insulele Riu-Kiu şi arhipelagurile Caroline, Mariane, Marshall şi Palaos, pe care le cucerise de la Germania în august 1914 şi le primise în mandat de la Societatea Naţiunilor.

Între 1945 şi 1947, în Consiliul aliat pentru Japonia tensiunea a crescut între delegatul american, George Atcheson, şi generalul Derevianko, reprezentantul URSS. Subliniem că Derevianko a fost adesea susţinut de către delegatul britanic şi de cel chinez, care se plîngeau de faptul că rolul Consiliului era anihilat prin politica dictatorială a lui MacArthur. Această tensiune explică de ce tentativele americane de convocare a unei conferinţe de pace referitoare la Japonia au eşuat, în iulie 1947. La acea dată, americanii au propus ca negocierea acestui tratat să fie făcută de către cele unsprezece state membre ale Comisiei pentru Extremul Orient, deciziile urmînd a fi adoptate cu o majoritate de două treimi. URSS a propus, dimpotrivă, ca tratatul să fie negociat de către Consiliul miniştrilor de Externe, deciziile fiind adoptate prin unanimitate de voturi. În această privinţă, ca şi în altele, rivalitatea americano-sovietică ducea la impas.

Acordurile chino-sovietice din 14 august 1945

Înfrîngerea japonezilor îi permitea lui Cian Kai-şi, cel puţin teoretic, să recupereze tot teritoriul chinez dinainte de 1932 şi, în plus, insula Taiwan. În realitate, s-a putut constata fără întîrziere că două obstacole stăteau în calea reconstituirii unei Chine puternice: acţiunea Uniunii Sovietice în Manciuria şi reluarea războiului civil dintre comuniştii şi naţionaliştii chinezi.

Situaţia din Manciuria era reglementată printr-o serie de acorduri chino-sovietice din 14 august 1945. Ministrul chinez al Afacerilor Externe, T.V. Sung, s-a deplasat la Moscova la începutul lunii iulie 1945 şi, după o întrerupere datorată Conferinţei de la Potsdam, tratativele s-au reluat la începutul lui august. Primul acord reprezenta o alianţă îndreptată împotriva Japoniei şi comparabilă cu alianţele pe care URSS la încheiase împotriva Germaniei în Europa; al doilea acord se referea la calea ferată Cian-Ciun, între Manciuria şi Port-Arthur. Această cale ferată rămînea sub suveranitatea Chinei, însă urma să fie administrată în comun de către o companie ruso-chineză, cu un preşedinte chinez. Al treilea şi al patrulea acord se refereau la Port-Arthur şi Dairen. Port-Arthur urma să fie utilizat ca bază navală, în comun de către ruşi şi chinezi; administraţia civilă urma să fie în sarcina chinezilor, însă apărarea era asigurată de URSS. Portul Dairen devenea port liber, deschis teoretic comerţului tuturor ţărilor, însă URSS urma să beneficieze de franciza vamală şi să participe la administraţia portului. Al cincilea acord privea pe cele trei provincii răsăritene

ale Chinei, ocupate de forţele sovietice, şi reglementa diversele probleme ridicate de această ocupaţie. În fine, un schimb de note preciza că Manciuria şi Sin Kian rămîneau sub suveranitatea Chinei; un alt schimb de note declara că soarta Mongoliei exterioare va fi reglementată printr-un plebiscit; dacă acest plebiscit confirma dorinţa de independenţă a Mongoliei exterioare în frontierele ei actuale, China accepta această independenţă.

URSS şi Manciuria

Aceste tratate, mai puţin satisfăcătoare pentru China decît acordurile de la Cairo, i-ar fi putut permite totuşi să-şi restabilească rapid autoritatea în China de Nord şi în Mongolia, dacă URSS nu ar fi provocat tot felul de dificultăţi. Ruşii au ocupat în scurt timp întreaga Manciurie şi au luat prizonieri aproape 600 000 de japonezi. Deşi bine primită iniţial de către populaţia locală, se pare că această ocupaţie a devenit rapid nepopulară. În plus, într-un memorandum din 21 ianuarie 1946, guvernul sovietic a declarat că toate întreprinderile japoneze din Manciuria, care lucraseră pentru armată, aveau statut de pradă de război şi urmau să fie transferate în URSS. Această măsură, care a stîrnit proteste zadarnice din partea chinezilor, avea drept scop să refacă potenţialul utilajelor ruseşti, dar şi, spuneau chinezii, să distrugă în apropierea graniţelor sovietice o puternică industrie locală, pe care China ar fi putut să o folosească ulterior împotriva ţării vecine. Simultan, din 11 august 1945, trupele comuniste chineze au început să pătrundă în Manciuria şi, cu complicitatea trupelor sovietice, probabil, au putut confisca enorme cantităţi de arme japoneze, menite să le înlesnească lupta împotriva lui Cian Kai-şi. Aproape peste tot, comuniştii au organizat în Manciuria „guverne populare" locale. Pe de altă parte, mongolii din Manciuria au creat un guvern autonom procomunist, care avea legătură cu guvernul comunist format în Mongolia interioară după înfrîngerea japoneză. Guvernul naţional chinez a încercat să reacţioneze. Autorităţile sovietice au interzis trupelor naţionaliste să treacă prin Dairen sau să utilizeze calea ferată Cian-Ciun. Trupele guvernamentale, comandate de către generalul Tu Li-ming, au pătruns totuşi în Manciuria şi s-au apropiat de Mukden. Ruşii au acceptat această situaţie, cel puţin în aparenţă. La conferinţa celor trei miniştri de Externe, la Moscova, în decembrie 1945, Byrnes a propus să fie înscrisă pe ordinea de zi problema transferului Manciuriei către guvernul naţionalist. Molotov a refuzat şi a criticat prezenţa trupelor americane în China de Nord. Nu s-a ajuns la nici un acord în privinţa datei de evacuare a Chinei. La sfîrşitul lunii martie 1946, ruşii au anunţat că vor încheia evacuarea Manciuriei la 23 aprilie. La această dată, comuniştii chinezi au pus stăpînire pe toate oraşele din nordul Manciuriei; naţionaliştii au intrat în Cian-Ciun în mai; Cian Kai-şi a făcut o vizită la Mukden. Practic, Manciuria de Nord constituia un stat comunist autonom. Pe de altă parte, întrucît comuniştii activau în zonele rurale din Manciuria de Sud, puterea naţionaliştilor în oraşe şi la nivelul căilor ferate devenea precară.

Aspectele internaţionale ale războiului civil chinez

Situaţia din Manciuria nu era decît unul dintre aspectele războiului civil care lua amploare, aproape peste tot în China, între naţionalişti şi comunişti. Cian Kai-şi voia să-şi supună adversarii prin forţă. În locul generalului Hurley, care şi-a dat demisia, preşedintele Truman l-a desemnat ca trimis special, cu rang de ambasador, pe generalul George Marshall, şef de stat-major al armatei americane în timpul războiului, numit pe 27 noiembrie 1945. Generalul primise instrucţiuni de a ajunge la un compromis între Gomindan şi partidul comunist, precum şi de a lărgi baza reprezentativă a guvernului chinez. Iniţial, s-a părut că avea sorţi de izbîndă; în ianuarie şi februarie 1946, a reuşit să obţină semnarea celor trei acorduri: unul dintre ele prevedea „încetarea focului" în toată China şi chiar şi în Manciuria; un al doilea tratat se referea la procedura de convocare a unei Adunări Naţionale; al treilea fixa un raport de 5 la 1 în ceea ce privea proporţia trupelor guvernamentale şi comuniste. Însă, în realitate, Cian Kai-şi nu avea nici o încredere în comunişti şi intenţiona să-i supună cu forţa. În timpul unei vizite a lui Marshall la Washington, între 11 şi 18 aprilie 1946, majoritatea acestor acorduri au fost încălcate. Într-adevăr, în timp ce generalul Marshall juca rolul de arbitru imparţial, guvernul american continua să-l ajute pe Cian Kai-şi pe plan militar, furnizîndu-i enorme cantităţi de echipament de război. Simţindu-se sprijinit de o mare parte a opiniei publice americane, Cian Kai-şi prefera să rupă relaţiile cu comuniştii. Aceştia acuzau guvernul american că îl favoriza pe Cian Kai-şi şi organizau manifestaţii populare împotriva trupelor americane în China. Descurajat de această situaţie fără ieşire, Marshall a renunţat la rolul său de mediator. Numit secretar de stat pe 7 ianuarie 1947, a părăsit China. Nici ambasadorul Leighton Stuart, care i-a urmat la post, nu a avut rezultate mai semnificative. Guvernul american şi-a menţinut sprijinul acordat naţionaliştilor care, în martie 1947, au repurtat ultima lor victorie, cucerind capitala comunistă, Yenan. Generalul MacArthur era în favoarea unui ajutor ferm pentru Cian Kai-şi. Astfel, politica americană rămînea incertă, or această incertitudine, combinată cu corupţia şi nepopularitatea multor conducători ai Gomindanului, avea să ducă, începînd cu anul 1948, la înfrîngerea totală a naţionaliştilor.

VI. Apariţia celor două blocuri (1947)

Anul 1946 se caracterizase printr-o tensiune crescîndă în relaţiile dintre SUA şi URSS. Problemele legate de Grecia, Azerbaidjan, certurile din Consiliul de Securitate, începutul războiului din Indochina (decembrie 1946), faptul, mai ales, că rapida demobilizare americană nu fusese urmată de o demobilizare corespunzătoare a armatei sovietice, toate astea creau o atmosferă de incertitudine şi sporeau neîncrederea reciprocă. Fără îndoială, se reuşise încheierea unor tratate cu sateliţii Germaniei, însă nimic nu părea mai puţin probabil decît încheierea unui tratat cu Germania propriu-zisă, iar multe probleme îşi aşteptau

încă soluționarea. Departe de a rezolva această tensiune, anul 1947 nu a făcut decît să o accentueze, iar după această dată s-a instituit obiceiul de a nu mai masca situația reală prin formule optimiste, ci de a se considera, și de o parte și de cealaltă, drept adversari, luînd în calcul și posibilitatea unei înfruntări.

Doctrina Truman

Prima fază a acestei evoluții este marcată, în martie 1947, de o inițiativă americană. În ianuarie 1947, secretarul de stat Byrnes fusese înlocuit cu generalul Marshall. Această numire corespundea, desigur, dorinței președintelui Truman de a practica o politică mai energică. Se părea că inițiatorii acestei evoluții fuseseră George F. Kennan, specialist în chestiunile sovietice, viitor ambasador la Moscova, și subsecretarul de stat Acheson. Pe 12 martie 1947, președintele SUA a luat cuvîntul în fața celor două Camere ale Congresului, reunite în ședință comună. El a insistat asupra gravității situației internaționale, asupra pericolelor care existau. Or, Grecia, pradă unui război civil, ceruse ajutor Statelor Unite. Și Turcia era amenințată. Președintele a cerut Congresului să voteze un ajutor de 400 de milioane dolari în favoarea Greciei și a Turciei. Această politică, a mai adăugat el, era dictată de prudență. Al Doilea Război Mondial însemnase pentru Statele Unite ale Americii un efort financiar de 341 de miliarde dolari. Ajutorul acordat Greciei și Turciei însemna doar o miime din această sumă. După care ar fi bine ca acest gen de sprijin să fie extins și la alte state. „Este o realitate", a spus el, „că în ultimele luni, într-o serie de țări, au fost impuse regimuri totalitare". Nu trebuia permis să se repete și în alte regiuni ceea ce se întîmplase în Polonia, Bulgaria și România. Ajutorul economic garanta independența națională și făurirea unei lumi cu adevărat libere. Astfel, nu era vorba despre un ajutor caritabil sau despre o afacere pur economică, ci și despre un sprijin militar, furnizat sub formă de material de război și de experți militari trimiși la fața locului, iar acest ajutor militar avea o profundă semnificație politică. În cazul Greciei, discursul lui Truman venea la numai cîteva săptămîni după o declarație engleză, care anunța că Regatul Unit nu va mai putea continua să susțină guvernul grec (februarie 1947). În aprilie, Congresul a votat pentru acordarea unui ajutor Greciei și Turciei.

Conferința de la Moscova

Conferința de la Moscova, care s-a reunit pe 10 martie 1947, grupa miniștrii de Externe ai Franței (Bidault), Marii Britanii (Bevin), Statelor Unite (generalul Marshall) și URSS (Molotov). Conferința făcea parte din întrunirile normale prevăzute pentru Consiliul miniștrilor Afacerilor Externe. Trebuia să dureze pînă în 25 aprilie și să cuprindă 44 de sesiuni. Încă de la început, conferința a fost puternic influențată de declarația președintelui Truman, prin care se propunea acordarea unui ajutor militar Greciei și Turciei.

Foarte repede s-a conchis că ar fi foarte dificil să se ajungă la un acord, atît în privința bazelor esențiale ale tratatului de pace cu Germania, cît și în privința

tratatului de pace cu Austria. Este imposibil să intrăm în detaliile negocierilor. Vom vedea mai jos ce a obţinut Franţa de la Aliaţii occidentali în ceea ce priveşte regiunea Saar. Nu s-a ajuns la vreun rezultat semnificativ referitor la denazificare, la frontierele răsăritene ale Germaniei sau la reducerea trupelor de ocupaţie. S-a acceptat, pe 25 martie, ideea unei conferinţe de pace pentru elaborarea tratatului german, însă participanţii nu s-au putut pune de acord în privinţa componenţei acestei conferinţe, URSS dorind să excludă dominioanele, statele sud-americane şi Turcia. Ruşii au protestat împotriva unificării zonei engleze şi americane (bizona), efectivă din 1 ianuarie 1947. Molotov a solicitat din nou pentru Rusia despăgubiri în valoare de 10 miliarde dolari, prelevate în parte din producţia curentă a întregii Germanii. Dar Anglia şi Statele Unite, care acordau importante subvenţii în zonele lor, au refuzat această cerere şi au insistat, dimpotrivă, pentru creşterea nivelului producţiei germane.

În ceea ce priveşte viitorul guvern german, Franţa dorea o Germanie foarte puternic descentralizată, cu un guvern federal slab şi cu douăsprezece landuri. Rusia dorea, dimpotrivă, un stat foarte centralizat şi reclama o parte din controlul asupra regiunii Ruhr. Anglo-saxonii optau pentru un guvern federal puternic, care să controleze afacerile externe, vămile, băncile, finanţele, transporturile. Pe 2 aprilie, participanţii la lucrări s-au pus de acord numai asupra adoptării unei proceduri pentru crearea unui guvern, nu şi asupra formei acestui guvern.

Pentru Austria, cererea ruşilor ca regiunea Carinthia să fie cedată Iugoslaviei a fost respinsă de occidentali. Cifra viitoarei armate austriece s-a fixat la 53 000 de oameni; s-a mai decis ca forţele de ocupaţie să evacueze Austria într-o perioadă de treizeci de zile de la punerea în aplicarea a viitorului tratat. Principala dificultate a fost cea a „capitalurilor germane" din Austria, pe care acordurile de la Potsdam le atribuiseră Rusiei, ca despăgubiri de război. Prin „capitaluri germane", sovieticii nu înţelegeau numai bunurile deţinute de germanii din Austria înainte de martie 1938, ci toate bunurile confiscate cu forţa sau prin fraudă, toate societăţile în care germanii dobîndiseră majoritatea, chiar şi după martie 1938. Era ca şi cum ruşilor li s-ar fi acordat controlul asupra unei mari părţi din economia austriacă.

De asemenea, americanilor le-a fost imposibil să obţină încheierea unui tratat de alianţă al celorlalte puteri, îndreptat împotriva Germaniei. Propuseseră un astfel de tratat în urmă cu un an, cu intenţia de a interzice remilitarizarea Germaniei. Sovieticii au refuzat să adere la un asemenea document.

Planul Marshall: aspecte politice

La scurt timp după eşecul Conferinţei de la Moscova, guvernul francez, condus de Paul Ramadier, a decis, la 4 mai 1947, să-i revoce pe miniştrii comunişti. La rîndul lui, guvernul italian a procedat la fel, pe 31 mai. Franţa şi Italia se plasau, aşadar, mai clar în „tabăra occidentală". Dar constituirea celor „două tabere" nu s-a produs efectiv decît începînd din luna iunie. Pe 5 iunie 1947, generalul Marshall, secretar de stat american, a rostit un important discurs la Universitatea Harvard. „Situaţia mondială", a spus el atunci, „este foarte gravă".

Ruinele imense lăsate de război fac ca „nevoile Europei... să fie mai mari decît capacitatea ei de plată... Este necesar să se aibă în vedere un ajutor suplimentar, un ajutor care să fie gratuit şi care să fie foarte important, existînd altminteri riscul de a ne expune la o dislocare economică, socială şi politică foarte severă". Acest ajutor indispensabil din cauza lipsei de dolari (*Dollar Gap*) care afectează Franţa, Anglia şi, în general, toată Europa, nu mai trebuie acordat încetul cu încetul, neregulat, cum se întîmplase din 1945 încoace, ci pe scară largă. Pe de altă parte, este necesar ca acest ajutor să fie acordat ţarilor europene în ansamblul lor; acestea trebuie să întocmească, în prealabil, bilanţul resurselor şi al posibilităţilor lor şi să stabilească între ele o cooperare. Astfel, prin doctrina Truman şi planul Marshall, Statele Unite optau deliberat pentru Europa, pe care o considerau drept elementul decisiv pentru echilibrul mondial. Totuşi, propunerea se adresa şi Europei de Est.

După cîteva ezitări, guvernul francez şi cel britanic s-au consultat, pe 17 şi 18 iunie, şi au decis să nu întreprindă nimic, fără a lua contact cu guvernul sovietic. Atitudinea presei sovietice, iniţial suficient de nuanţată, îndreptăţea să se spere într-o participare a Uniunii Sovietice la opera de cooperare economică, etapă prealabilă ajutorului american, în opinia generalului Marshall. În Europa de Est, în ciuda temerii că ajutorul Marshall se va aplica Germaniei, grăbind astfel redresarea ei economică, autorităţile erau favorabile acestui proiect. Unii se temeau că generalul Marshall (aşa cum a subliniat, pe 22 iunie, secretarul pentru Trezorerie, Snyders) vorbise în nume personal, şi că putea să nu se bucure de acceptul Congresului.

Oricum, URSS a acceptat să participe la o conferinţă cu Franţa şi Anglia, care s-a întrunit la Paris, între 27 iunie şi 2 iulie. De la bun început, Georges Bidault a propus ca ajutorul prevăzut de generalul Marshall să se aplice întregii Europe, cu excepţia Spaniei, chiar şi ţărilor neutre şi ţărilor învinse. A sugerat să se creeze imediat comitete speciale pentru fiecare mare ramură economică. Un comitet director urma să strîngă bilanţurile întocmite de fiecare comitet. Bevin a acceptat această propunere. Molotov, în schimb, s-a opus şi a criticat vehement planul Marshall. În opinia lui, înfiinţarea unui comitet director putea leza independenţa naţională a statelor. Unele dintre acestea, îndeosebi Rusia şi ţările din Europa de Est, demaraseră deja planuri economice, pe care refuzau să le modifice. Pe de altă parte, ajutorarea Germaniei însemna încetarea despăgubirilor de război. Or, victimele Germaniei aveau nevoie de aceste despăgubiri. Tot ceea ce accepta Molotov era ca ajutorul american să fie repartizat doar victimelor Germaniei, fără o cooperare sau coordonare a planurilor naţionale. Prin urmare, Conferinţa celor Trei nu a dus la nici un rezultat.

Pe 3 iulie, Franţa şi Anglia au decis totuşi să invite toate ţările europene la o conferinţă, care urma să înceapă pe 12 iulie, pentru analizarea propunerii făcute de Statele Unite. Italia, Portugalia, Irlanda, Grecia, Olanda, Islanda, Belgia, Luxemburg, Elveţia, Turcia, Austria, Danemarca, Suedia şi Norvegia au acceptat imediat invitaţia. Ţările cu guverne comuniste au refuzat toate sau au pus condiţii care echivalau cu un refuz. Finlanda a refuzat, cu părere de rău, „din raţiuni politice

şi geografice". Cehoslovacia a acceptat şi a desemnat o delegaţie. Însă preşedintele Consiliului acestei ţări, comunistul Gottwald, a fost convocat la Moscova, unde i s-a oferit, probabil, un ajutor mai favorabil. Totodată, ministrul sovietic al Comerţului Exterior s-a deplasat la Praga, iar pe 11 iulie, în ajunul deschiderii conferinţei europene, Cehoslovacia s-a hotărît să refuze invitaţia.

Conferinţa celor Şaisprezece s-a întrunit la Paris, pe 12 iulie; nu vom intra în detaliile lucrărilor, care au avut un caracter tehnic. Este suficient să spunem că aceste lucrări s-au concretizat, pe 22 septembrie, printr-un raport semnat de cele 16 naţiuni, care a fost transmis guvernului american. Mult mai importantă, pe plan politic, a fost reacţia imediată şi violentă a Uniunii Sovietice şi a tuturor partidelor comuniste faţă de acest plan Marshall, de la care se excluseseră cu bună ştiinţă. Planul Marshall era prezentat ca o manifestare a imperialismului american, care urmărea astfel să-şi stabilească dominaţia economică şi politică asupra Europei. Fiecare guvern semnatar devenea „valetul imperialismului american". Adevăratul scop al Statelor Unite era să încercuiască URSS şi să pregătească împotriva ei un război de cucerire.

Cominformul

Principala reacţie sovietică la planul Marshall a fost crearea Cominformului (Biroul Informativ al partidelor comuniste), pe 22 septembrie 1947.

Se ştie că la 22 mai 1943, Cominternul, organul director al Internaţionalei Comuniste, teoretic independent faţă de guvernul sovietic, fusese dizolvat. După discursul generalului Marshall, URSS s-a activat pentru realizarea, la scară europeană, şi nu mondială de astă dată, a unui organism de legătură. Supus mai direct influenţei ruse decît Cominternul, noul organism s-a întrunit pentru prima oară pe 22 septembrie 1947 şi şi-a luat numele de Cominform. Trebuia să joace rolul de organ de legătură, şi nu de conducere; urma să publice un ziar la Belgrad, în franceză şi în rusă. La această şedinţă au luat parte reprezentanţi ai partidelor comuniste din nouă ţări europene: URSS, Polonia, Iugoslavia, Bulgaria, România, Ungaria, Cehoslovacia, Italia şi Franţa. În discursul său, reprezentantul rus, Jdanov, a explicat că lumea era împărţită în două tabere, tabăra „imperialistă" şi „capitalistă", condusă de SUA, şi tabăra „antiimperialistă" şi „anticapitalistă", coordonată de URSS.

De remarcat că în Franţa şi în Italia, singurele ţări nesatelite reprezentate la prima conferinţă a Cominformului, partidele comuniste au organizat, mai ales începînd din septembrie, acţiuni de protest împotriva planului Marshall, sub forma unor greve insurecţionale care, pentru Franţa, aveau să se termine pe 9 decembrie printr-o înfrîngere semnificativă a comuniştilor şi prin dezmembrarea Confederaţiei Generale a Muncii. Proba de forţă dăduse greş.

Conferinţa de la Londra

Conferinţa de la Londra (25 noiembrie-decembrie 1947) era, ca şi aceea de la Moscova, o reuniune a Consiliului miniştrilor de Externe. Cele patru ţări erau reprezentate prin aceiaşi oameni ca şi în aprilie 1947. Această conferinţă, numită

atunci „conferința ultimei șanse", a eșuat și mai rău decît cea de la Moscova și, practic – dacă exceptăm episodul din 1949, despre care vom vorbi mai jos –, a pus capăt lucrărilor Consiliului miniștrilor de Externe. Împrejurările erau și mai puțin favorabile decît în martie: opoziția rușilor împotriva planului Marshall; înființarea Cominformului, grevele generalizate de sorginte comunistă în Franța creaseră o situație extrem de încordată. Pe 14 noiembrie, poliția franceză efectuase percheziții în lagărul sovietic de repatriere de la Beauregard, unde găsise arme. Pe 25 noiembrie, ziua de deschidere a conferinței, nouăsprezece cetățeni sovietici, acuzați că îi ajutaseră pe greviști împotriva guvernului, au fost expulzați. Pe 8 decembrie, URSS a ripostat, rechemîndu-și din Franța misiunea de repatriere și expulzînd, totodată, din Rusia misiunea franceză de repatriere. Or, în lagărele de prizonieri din Rusia se afla încă un mare număr de originari din Alsacia-Lorena, încorporați cîndva în Wehrmacht.

La Londra, nu s-a făcut decît să se repete aproape discuțiile de la Moscova. Dar Molotov a adoptat un ton mai violent, cu veșnice aluzii la „reaua credință" a occidentalilor. Zece zile s-au irosit cu discuții legate de procedură. Cînd s-a ajuns la problemele de fond, Molotov a refuzat să accepte ca regiunea Saar să fie desprinsă de Germania și a respins numirea unei comisii pentru chestiunea granițelor germane. A insistat pentru instituirea imediată a unui guvern central german, fără ca în prealabil să se ia vreo măsură pentru unificarea politică și economică a celor patru zone.

Pe 4 decembrie, s-a discutat despre tratatul cu Austria. Și de această dată, negocierile au eșuat din cauza problemei bunurilor germane din Austria, deși Molotov mai redusese cît de cît din pretenții.

În concluzie, cum a declarat pe 19 decembrie, generalul Marshall, după ce a pus capăt conferinței, „nu putem spera în prezent într-o unificare a Germaniei. Trebuie să facem tot posibilul în regiunea unde influența noastră se face simțită".

Lumea se împărțea clar în două blocuri ostile.

Bibliografie

I. Documente tipărite

Trebuie să facem distincţie între publicaţiile sistematice de arhive şi culegerile de documente publice al căror singur scop este de a aduna texte, altfel dispersate şi cu acces dificil.

Pentru a găsi drumul prin acest labirint şi prin memoriile unor oameni de stat, vom consulta:

DUROSELLE (Jean-Baptiste), *Tout Empire périra. Une vision théorique des relations internationales,* Paris, Publications de la Sorbonne, 1982, ed. nouă Armand Colin, 1992.

RENOUVIN (Pierre), DUROSELLE (Jean-Baptiste), *Introduction à l'histoire des relations internationales,* Paris, Armand Colin, 1965 4e éd., Paris, Pocket, 1997.

SERRA (Enrico), *Manuale di storia dei trattati e di diplomazia,* Milano, ISPI, 1980.

SERRA (Enrico), *Introduzione alla storia dei trattati e alla diplomazia,* Milano, ISPI, 1975, ed. nouă 1985.

TOSCANO (Mario), *Pagine di storia contemporanea,* Milano, Giuffrè, 2 vol., 1963.

TOSCANO (Mario), *Lezioni di storia dei trattati e politica internazionale,* Torino, Giappichelli, 1958, 2e éd., 1963.

Printre numeroasele reviste utile, citäm:

Politique éxtrangère, Politique internationale, Relation internationales et stratégiques (devenită *La Revue internationale et stratégique),* presa franceză (cotidiene şi săptămînale) şi externă (mai ales *International Herald Tribune*), publicaţiile Documentării franceze (studiile în domeniul internaţional şi în domeniul economiei, *Problèmes politiques et sociaux, Les Cahiers français, Monde arabe Maghreb-Machrek, Le Courrier des pays de l'Est, Problèmes économiques,* etc.), *Ramsès* (publicat o dată pe an de Institutul Francez de Relaţii Internaţionale).

Documentele diplomatice:

Documentele diplomatice germane sînt cele mai importante; capturate de americani în 1945, depozitate la Berlin, apoi în Anglia, ele au fost studiate de o comisie franco-anglo-americană în care au fost admişi ulterior şi germanii. Ele au fost restituite către RFG şi se găsesc la Bonn.

Ediţia germană *(Akten zur deutschen auswärtigen Politik)* este cea mai completă şi de încredere. Există o traducere engleză incompletă *(Documents on German Foreign Policy).* Cîteva volume au fost traduse în franceză, dar, ştiinţific vorbind, sînt inutilizabile.

Seria A, noiembrie 1918-noiembrie 1925

6 vol. publicate. Ultimele 6 sînt gata de tipar.

Seria B, decembrie 1925-ianuarie 1933

21 vol. publicate. Serie încheiată (în întregime în germană).

Seria C, ianuarie 1933-noiembrie 1937

6 vol. Serie terminată. Există şi în engleză.

Seria D, septembrie 1937-decembrie 1941

13 vol. publicate, din care o parte sînt traduse în engleză.

Seria E, decembrie 1941-mai 1945

8 vol. în germană. Serie terminată. O nouă colecţie *Akten zur auswörtigen Politik der Bundesrepublik Deutschland* a fost recent lansată de guvernul german; doar 1 vol. publicat (1949-1951).

Guvernul italian a publicat colecţia *Documenti diplomatici italiani* destinată să acopere toată perioada 1861-1945.

Publicarea documentelor franceze a început mai târziu. Dificultatea provine mai ales din faptul că la 16 mai 1940, o mare parte din arhive au fost distruse la Quai d'Orsay.

S-au putut reconstitui doar parţial datorită arhivelor marilor ambasade franceze. Dar aceasta a cerut mult timp.

Documents diplomatiques français 1932-1939, editate de Pierre Renouvin şi de Maurice Baumont, apoi de acesta din urmă şi de Jean-Baptiste Duroselle.

Seria 1 (1932-1935) (13 vol. publicate, de la 19 iulie 1932 la 31 decembrie 1935).

Seria 2 (1936-1939) (19 vol. publicate, de la 1 ianuarie1936 la 3 septembrie 1939).

Toate culegerile de documente diplomatice franceze contemporane se refereau la originile războaielor (1870, 1914, 1939). O comisie, prezidată de Jean-Baptiste Duroselle, publică documente ulterioare datei de 20 iulie 1954 (la această dată au fost publicate documentele anilor 1954-1963), documentele anilor 1914-1932 şi acelea din anii 1939-1954.

Printre alte documente franceze:

La délégation française auprès de la Commission allemande d'armistice, culegere de documente publicate de guvernul francez, Paris, Imprimerie nationale: t. I, 29 iunie 1940-29 septembrie 1940; t. II, 30 septembrie 1940-23 noiembrie 1940; t. III, 23 noiembrie 1940-29 ianuarie 1941; t. IV, ianuarie-iulie; t. V, 21 iulie 1941-21 decembrie 1941.

Documentele secrete ale statului-major general francez, Berlin Auswärtiges Amt, 1941 (publicaţie germană după documentele capturate la Charité-sur-Loire).

Procesul marilor criminali de război în faţa tribunalului militar de la Nürnberg, 14 noiembrie 1945-1 octombrie 1946, Nürnberg, 41 vol., 1947-1952.

Procesele verbale ale comisiei franceze parlamentară de anchetă.

Evenimentele survenite în Franţa între 1933 şi 1945, Paris, PUF, 11 vol., f.a., in 4.

Din 1966, serviciul oficial de Documentare franceză publică excelente volume (2 pe an): *La Politique étrangère de la France. Textes et documents.*

Mai semnalăm:

L'Année politique, revistă cronologică a principalelor fapte politice, economice şi sociale din Franţa. Sub conducerea lui A. SIEGFRIED editor, BONNEFOUS, J-B DUROSELLE, Paris, Le Grand Siècle, apoi, PUF, apoi, din nou Le Grand Siècle, apoi, Editions du Moniteur, culegere anuală, începând din 1944–1945.

La fel de importante ca şi arhivele germane sunt arhivele britanice, a căror publicare are loc într-un ritm rapid:

Documents on British Foreign Policy, 1919-1939, edited by E.L.WOODWORD and Rohan BUTLER, London, His Majesty's Stationery Office.

Lucrarea cea mai comodă este memorabila culegere anuală a lui TOYNBEE, care face o relatare a evenimentelor internaţionale:

TOYNBEE (Arnold J.) apoi, alţi editori, *Survey of International Affairs*, London, Oxford University Press: t. I, 1920-1923. Apoi culegere anuală. Să remarcăm, în special: *The World in March 1939*, London, Publicaţie a Royal Institute of International Affairs, 1952.

Publicaţia cea mai completă este aceea a arhivelor americane, care priveşte zonele geografice ale anilor 1960 (Din nefericire interesul lor este cu totul relativ pentru perioada 1920-1939): *The Foreign Relations of the United States.*

În SUA, trebuie să semnalăm:

Documents on American Foreign Relations, ed. S. SHEPARD JONES şi D.MYERS, apoi Leland M. GOODRICH, Marie J. CARROLL, Boston, *World Peace Foundation,* culegere anuală editată din 1952 de către Council on Foreign Relations (de Richard STEBBIN).

The United States in World Affairs, New York, Harper, serie anuală din 1931.

Pentru ţările din Europa occidentală citäm cu titlu de exemplu:

Documentes diplomatiques belges.
Documents diplomatiques suisses.

Despre Rusia sovietică, s-au făcut eforturi de a publica textele importante cunoscute. A se vedea mai ales:

Calendar of Soviet Documents on Foreign Policy, 1917-1941, compiled by Jane DEGRAS, New York, Oxford University Press, 1948.

Soviet Documents on Foreign Policy, selected and edited by Jane DEGRAS, London, Oxford University Press: t. I, *1917-1924,* 1951; t. II, *1925-1932,* 1952; t. III, *1933-1941,* 1953.

DEGRAS (Jane), ed., *The Communist International, 1919-1934, Documents*, New York, Oxford University Press: t. I, *1919-1922,* 1951; t. II, *1923-1928,* 1960.

Dokumenty unieschnoj politiki SSSR (Documente ale politicii externe a URSS) care ajung până în 1936 (20 vol. publicate).

Despre originile războiului şi despre război, a se vedea:

Soviet Foreign Policy during the Patriotic War. Documents and Materials, London; Hutchinson, 2 vol., 1946: t. I, *June 22,1941-December 31, 1943;* t. II, *January 1, 1944-December 31, 1944.*

Despre China, două culegeri foarte importante, una naționalistă chineză și cealaltă americană:

China Handbook, 1937-1945. A comprehensive Survey of Major Development in China in Eight Years of War, compiled by the Chinese Ministry of Information, New York, Macmillan, 1943.

United States relations with China, with special reference to the period 1944-1949, Washington, US Government Printing Office,1949.

II. Lucrări generale

AGONCILLO (TEODOR A.) și ALFONSO (Oscar M.), *History of the Filipino People,* Quezon City, Malaya Book, 1967.

ALBRECHT-CARRIÉ (René), *France, Europe and the Two World Wars,* Geneva, Droz, 1960.

ALBRECHT-CARRIÉ (René), *A diplomatic History of Europe since the Congress of Vienna,* Londra, Methuen, 1958, ed. nouă, 1965.

ALLEN (H.C.), *Great Britain and the United States,* New York, St Martin's Press, 1955.

BAILEY (Thomas A.), *A diplomatic History of American People,* New York Appleton Century Crolts, ed. 8e, 1969.

BEMIS (Samuel Flagg), *The United States as a World Power. A Diplomatic History, 1900-1955,* New York, Holt, 1955.

BENNET (Edward M.) ed., *Diplomats in Crisis: United States – Chinese – Japanese Relations (1919-1951),* Santa Barbara, American Bibliographical Center, 1974.

BERSTEIN (Serge) și MILZA (Pierre), *L'Italie contemporaine. Des nationalités aux Européens,* Paris, Armand Colin., coll. « U », 1973.

BITSCH (Marie-Thérèse), *Histoire de la Belgique,* Paris, Hatier,1992.

BONIFACE (Pascal), éd, *Dictionnaire des relations internationales,* Paris, Hatier, coll. « Initial », 1996.

BOSWORTH (Jean-Baptiste) și ROMANO (Sergio), éd., *La politica estera italiana, 1960-1985,* Bologne, Il Mulino, 1991.

BOUCHE (Denise), *Histoire de la colonisation française,* t. II, *Flux et reflux (1815-1962),* Paris, Fayard, 1991.

BRUGIÈRE (Pierre F.), *La Sécurité collective 1919-1948,* Paris, A. Pedone, 1946.

CADMOS (Cahiers du Centre européen de la culture), *Les Cheminements de l'Europe de Versailles à la conférence de Lausanne 1919-1949,* Geneva, vara 1989.

CARRÈRE D'ENCAUSSE (Hélène), *L'Union soviétique de Lénine à Staline, 1917-1953,* Paris, éditions Richelieu, 1972, reluat în 2 vol.: *Lénine, la révolution et le pouvoir,* Paris, Flammarion, 1979; *Staline, l'ordre par la terreur, Ibid., 1979.*

CORTADA (James W.), ed., *Spain and the Twentieth Century World. Essays on Spanish Diplomacy 1898-1978,* Londra, Greemwood press, 1978.

COURTOIS (Stéphane), *Le Livre noir du communisme. Crimes, terreur et répression,* Paris, Robert Laffont, 1997.

DEVILLERS (Philippe), FISCHER (Georges), FISTIÉ (Pierre), şi alţii *L'Asie du Sud-Est,* Paris, Sirey, 2 vol., 1971.
DIGARD (Jean-Pierre), HOURCADE (Bernard) şi RICHARD (Yann), *L'Iran au XXe siècle,* Paris, Fayard, 1996.
ÉTIENNE (Gilbert), *Chine-Inde. Le Match du siècle,* Paris, Presses de Sciences Po, 1998.
FEJTO (François), *Histoire des démocraties populaires ; t. I., L'Ère de Staline; t. II., Après Staline,* Paris, Seuil, 2 vol., 1962 şi 1969.
FERRELL (Robert H.), *American Diplomacy. A History,* New York, 1959.
FEVER (Guy), în colaborare cu CHAUVIN (Serge) şi POURCELET (François), *Le Moyen-Orient contemporain,* Paris, Presses de la Fondation nationale des sciences politiques, coll. «Guides de recherches », 1975.
FISTIÉ (Pierre), *L'Évolution de la Thaïlande contemporaine,* Paris, Armand Colin/ Cahiers de la Fondation nationale des sciences politiques, nr. 156, 1967.
FONTAINE (André), *Histoire de la guerre froide,* Paris, Fayard, t. I, *1917-1950,* t. II, *1950-1967,* 1965 şi 1967.
FREYMOND (Jacques), éd., *La Suisse et la diplomatie multilatérale,* Genève, Institut universitaire des hautes études internationales, 1976.
FURET (François), *Le Passé d'une illusion. Essai sur l'idée communiste au XXe siècle,* Paris, Robert Laffont/Calmann-Lévy, 1995.
GALLO (Max), *Histoire de l'Espagne franquiste,* Paris, Laffont, 1969.
GANIAGE (Jean), DESCHAMPS (Hubert) şi GUITARD (Odette), *L'Afrique,* Paris, Sirey, 1967.
GEISS (Immanuel) şi WENDT (Bend Jürgen), ed., *Deutschland in der Weltpolitik des XIXe und XXe Jahrhunderts,* Düsseldorf, Bertelmanns Universitatsveralg, 1974.
GOODRICH (Leland M.), *Korea. A Study of US Policy in the United Nations,* New York, Council of Foreign Relations, 1956.
GREENWOOD (Gordon) ed., *Australia, a Social and Political History,* Londra, Melbourne, Angus and Robertson, 1955, ediţie nouă, 1969.
GRIMAL (Henri), *La Décolonisation de 1919 à nos jours,* Bruxelles, Complexe, 1985.
HEFFER (Jean), *Les États-Unis et le Pacifique. Histoire d'une frontière,* Paris, Albin Michel, 1995.
HERMET (Guy), *L'Espagne au XXe siècle,* Paris, PUF, 1992.
HILDEBRAND (Klaus), *German Foreign Policy from Bismarck to Adenauer,* London, Routledge, 1989.
HILLGRUBER (A.), *Deutschlands Grossmacht- und Weltpolitik im XIXe und XXe Jahrhundert,* Düsseldorf, 1969.
HOLLAND (Robert), *The Pursuit of Greatness 1900-1970. Britain and the World Role,* Londra, Routledge, 1992.
HYAMSON (Albert M.), *Palestine under the Mandate, 1920-1948,* Londra, Methuen and Cie, 1950.
INSTITUT CHARLES DE GAULLE, *De Gaulle en son siècle,* Paris, Plon/Documentation française, 6 vol., 1992. (Cf. îndeosebi t. IV, *La Sécurité et l'indépendance de la France;* t. V, *L'Europe ;* t. VI, *Liberté et dignité des peuples).*

JACOBSEN (Hans-Adolf), ed., *Misstrauische Nachbarn. Deutsche Ostpolitik 1919-1970. Dokumentation und Analyse,* Düsseldorf, Droste, 1970.
JAMES (David H.), *Rise and Fall of the Japanese Empire,* Londra, Allen and Unwin, 1951.
JOYAUX (François), *La Politique extérieure du Japon,* Paris, PUF, colecţia. «Que sais-je?», 1993.
KESSLER (Marie-Christine), *La Politque étrangère de la France. Acteurs et processus,* Paris, Presses de Sciences Po, 1998.
KREYEN BRUEK (Philip G.) and SPERL (Stefan) ed., *The Kurds,* Londra, Routledge, 1991.
LACOUTURE (Jean), *De Gaulle,* t. 1, *Le Rebelle, 1890-1944,* t. 2, *Le Politique, 1944-1958,* t. 3, *Le Souverain, 1958-1969,* Paris, Seuil, 1984-1986, reeditată, 1990.
LAQUEUR (Walter), *Russia and Germany. A Century of Conflict,* Londra, Weidenfeld and Nicolson, 1965.
LENCZOWSKI (George), *Russia and the West in Iran, 1918-1948,* Ithaca, Cornell University Press, 1949.
LEQUILLER (Jean), *Le Japon,* Paris, Sirey, 1966.
LESOURD (Jean-Alain), *L'Union sud-africaine,* Paris, PUF, coll. «Que sais-je?», 1951.
LHOMEL (Édith), şi SCHREIBER (Thomas), eds., *L'Europe centrale et orientale,* Paris, Les études de la Documentation française, 1999.
LONGRIGG (Stephen Hernsley) şi STOAKGS (Franck), *Irak,* New York, Praeger, 1958.
MARLOWE (John), *A History of Modern Egypt and Anglo-Egyptian Relations 1800-1953,* New York, Praeger, 1954.
MARTIN (Denis) şi YANNOPOULOS (Tatiana), *L'Afrique noire,* Paris, Guides de recherche, 1973.
MARX (Roland), *La Grande-Bretagne et le monde au XXe siècle,* Paris, Masson, 1986.
MiÈGE (Jean-Louis), *L'Impérialisme colonial italien de 1870 à nos jours,* Paris, SEDES, 1968.
MORALEZ LESCANO (Victor), *«Les relations de l'Espagne avec ses voisins», Relations internationales* n° 37, primăvara 1984, p. 141-147.
MOREAU DEFARGES (Philippe), *Relations internationales,* Paris, Seuil, coll. «Points», 2 vol., 1997.
NICAULT (Catherine) ed., *Jérusalem, 1850-1948,* Paris, Autrement, 2000.
NOUAILHAT (Yves-Henri), *Les Etats-Unis et le monde au XXe siècle,* Paris , Armand Colin, 1997.
OVED (Georges), *La Gauche française et le nationalisme marocain 1905-1955,* Paris, L'Harmattan, 2 vol., 1984.
POIDEVIN (Raymond), *L'Allemange et le monde du XXe siècle,* Paris, Masson, 1983.
POIDEVIN (Raymond), şi SCHIRMAN (Sylvain), *Histoire de l'Allemagne,* Paris, Hatier, 1995.
POLIAKOV (Léon), *Les Totalitarismes au XXe siècle,* Paris, Fayard, 1987.

PRATT (Julius W.), *A History of US Foreign Policy,* New York, Prentice Hall, ed. 2, 1965.
RAPPAPORT (Armin), *A History of American Diplomacy,* New York, Macmillan, 1975.
REISCHAUER (Edwin O.), *The United States and Japon,* Cambridge Mass., Harvard University Press, 1950.
RENOUVIN (Pierre), *Histoire des relations internationales, les crises du XXe siècle,* Paris, Hachette, 2 vol., 1957-1958, t. VII, *De 1914 - 1929 ;* t. VIII, *De 1929 - 1945.*
REUTER (Paul), şi COMBACAU (Jean), *Institutions et relations internationales,* Paris, PUF, coll. «Thémis», 1980.
RICHARDSON (Paul T.), *Britain, Europe and the Modern World, 1916-1968,* Cambridge, Mass., Harvard University Press, 1970.
ROLLET (Henri), *La Pologne au XXe siècle,* Paris, A. Pedone, 1985.
ROUSSEL (Éric), *Jean Monnet (1888-1979),* Paris, Fayard, 1996.
ROWLAND (John), *A History of Sino-Indian Relations, Hostile co-existence.* Princeton NJ, D.Van Nostrand, 1967.
SCHOR (Ralph), *Histoire de l'immigration en France, de la fin du XXe siècle, à nos jours,* Paris, Armand Colin, 1996.
SERRA (Enrico), *La diplomazia italiana,* Milano, Franco Angeli, 1984.
SETON-WILLIAMS (W.V.), *Britain and the Arab States: a Survey of Anglo-Arab Relations, 1920-1948,* Londra, Luzac, 1948.
SNEJDAREK (Anton), şi MAZUROWA (Casimira), *La Nouvelle Europe centrale (1939 à nos jours),* Paris, Imprimerie nationale, coll. «Notre Siècle», 1985.
TEMIME (Émile), BRODER (Albert) şi CHASTAGNARET Gérard), *Histoire de l'Espagne contemporaine,* Paris, Aubier-Montaigne, 1979.
THANASSECOS (Luc), *Chronologie des relations internationales, 1914-1971. Exposés thématiques,* Paris-La Haye, Mouton, 1972.
VIGEZZI (Brunello), *Politica estera e opinione publica in Italia dall'unità ai giorni nostri,* Milan, Jaca, 1991.
VLEKKE (B.H.M.), *Nusantara, A History of the East Indian Archipelago,* La Haye et Bandoeng, W.van Hoeve, 3e éd., 1977.
WAITES (Neville), ed., *Troubled Neighbours, Franco-British Relations in the Twentieth Century,* Londra, Weidenfeld and Nicolson, 1971.
WITHOL DE WENDEN (Catherine), et DE TINGUY (Anne), *L'Europe et toutes ses migrations,* Bruxelles, Complexe, 1995.
ZORGBIBE (Charles), *Histoire des relations internationales,* Paris, Hachette, coll. «Pluriel», 4 vol., 1994-1995.

III. Périoada 1919-1933

ARTAUD (Denise), *Les Dettes de guerre de la France, 1917-1923,* Lille, 2 vol., 1975 (teză).
BAER (G.W.), *The Coming of the Italian-Ethiopian War,* Cambridge Harvard University Press, 1967.

BAILEY (Thomas A.), *Wilson and the Peace Makers,* t. I, *Woodrow Wilson and the Lost Peace,* t. II, *Woodrow Wilson and the Great Betrayal.* New York, 2 vol., 1947.

BARIÉTY (Jacques), *Les Relations franco-allemandes après la Première Guerre mondiale,* Paris, A.Pedone/Publications de la Sorbonne, 1977.

BARRÉ (Jean-Luc), *Le Seigneur-chat, Philippe Berthelot, 1866-1934,* Paris, Plon, 1988.

BAUMONT (Maurice), *La Faillite de la paix, 1918-1939,* Paris, PUF, 2 vol., 1951, *De Rethondes à Stresa,* 4e éd. 1967, *De l'affaire éthiopienne à la guerre,* ed. V, 1968.

BECKER (Jean-Jacques), et al., *Guerre et cultures, 1914-1918,* Paris, Armand Colin, 1994.

BENEDIKT (Heinrich), ed., *Geschichte der Republik Österreich,* München, Oldenburg, 1954.

BENOIST-MÉCHIN, *Histoire de l'armée allemande,* t. II, *De la Reichswehr à l'armée nationale, 1919-1936,* Paris, Albin Michel, 1938.

BITSCH (Marie-Thérèse), *La Belgique entre la France et l'Allemagne, 1905-1914,* Paris, Publications de la Sorbonne, 1994.

BONNET (Jean-Charles), *Les Pouvoirs publics français et l'immigration dans l'entre-deux-guerres,* Lyon, Centre d'histoire économique, 1976.

BRADLEY (John), *Allied Intervention in Russia, 1917-1920,* Londra, Weidenfeld and Nicolson, 1968.

BRANDT (Conrad), *Stalin's Failure in China, 1924-1927,* Cambridge, Harvard University Press, 1958.

BRÉAL (Auguste), *Philippe Berthelot,* Paris, Gallimard, 1937.

CARR (Edward H.), *History of Soviet Russia,* New York, Macmillan, 5 vol., (între 1917 şi 1926). Lucrare fundamentală şi de neînlocuit.

CARR (Edward Hallet), *German-Soviet Relations between the Two World Wars, 1919-1939,* Baltimore, Johns Hopkins Press, 1951.

CARRÈRE D'ENCAUSSE (Hélène), *Le Grand défi. Bolcheviks et Nations, 1917-1930,* Paris, Flammarion, 1987.

DE FELICE (Renzo), *Mussolini,* Torino, Einaudi, 1975, t. I, *Il rivoluzionario 1883-1920;* t. II, *Il fascista (1921-1941),* 2 vol.; t. III, *Il Duce (1929-1940),* 2 vol.; t. IV, *L'alleato, 1940-1945.*

DEL BOCA (Angelo), *The Ethiopian War,* Chicago University Press, 1969.

DEROU (Jean), *Les Relations franco-portugaises (1910-1926),* Paris, Publications de la Sorbonne, 1986.

DI NOLFO (Ennio), *Mussolini e la politica estera italiana (1919-1933),* Padova, Cedam, 1960.

DÖRTEN (J.A.), *La Tragédie rhénane,* Paris, Robert Laffont, 1946.

DUROSELLE (Jean-Baptiste) şi SERRA (Enrico), éd., *Italia-Francia: dal 1919 al 1939,* Milano, ISPI, 1981.

DUROSELLE (Jean-Baptiste), *De Wilson à Roosevelt. Politique extérieure des Etats-Unis, 1913-1945,* Paris, Armand Colin, 1961, trad. engleză văzută şi corectată, Cambridge, Harvard University Press, 1963.

DUROSELLE (Jean-Baptiste), *Clemenceau,* Paris, Fayard, 1988.
EICHSTADT (Ulbrich), *Von Dollfuss zu Hitler,* Wiesbaden, Stener, 1955.
ERDMANN (Karl Dietrich), *Adenauer in der Rheinland Politik nach dem ersten Weltkrieg,* Stuttgart, Klett Verlag, 1966.
EYCK (Erich), *Geschichte der Weimarer Republik,* Zurich et Stuttgart, E. Rentsch, 2 vol., 1954-1956.
FAVEZ (Jean-Claude), *Le Reich devant l'occupation franco-belge de la Ruhr en 1923,* Genève, Droz, 1969.
FEIS (Herbert), *The Diplomacy of the Dollar, First Era 1919-1932,* Johns Hopking Press, 1950.
FERRELL (Robert H.), *American Diplomacy in the Great Depression: Hoover-Stimson Foreign Policy,* 1920-1933, New Haven, Yale University Press, 1957.
FLEURY (Antoine), *La Pénétration allemande au Moyen-Orient, 1919-1939: le cas de la Turquie, de l'Iran et de l'Afghanistan,* Genève, Leiden, Sijthoff, 1977.
FRANÇOIS-PONCET (André), *De Versailles à Potsdam,* Paris, Flammarion, 1948.
FREUND (Gerald), *Unholy Aliance, Russian-German Relations from the Treaty of Brest-Litovsk to the Treaty of Berlin,* New York, Harcourt, 1957.
FRITSCH-BOURNAZEL (Renata), *Rapallo, naissance d'un mythe,* Paris, FNSP, 1974.
JACOBSON (Jon), *Locarno Diplomacy, Germany and the West, 1925-1929,* Princeton, University Press, 1972.
JESSUP (Philip), *Elihu Root,* New York, Dodd.Mead., 1938, t.II.
JONES (Thomas), *Lloyd George,* Cambridge, Harvard University Press, 1951.
KOHN (Hans), *A History of Nationalism in the East,* London, Routledge, 1929.
LAURENS (Henry), *La Question de Palestine,* t.I, *1799-1922. L'Invention de la Terre Sainte,* Paris, Fayard, 1999.
L'HUILLIER (Fernand), *Dialogues franco-allemands 1925-1933,* Strasbourg, Publications Faculté des Lettres, 1971.
LLOYD GEORGE (Richard), *Lloyd George,* London, F. Mulier, 1960.
MANGIN (L.Z.), *La France et le Rhin, hier et aujourd'hui,* Genève, Éditions du Milieu du Monde, 1945.
MANIGAT (Leslie), *L'Amérique latine au XXe siècle (1869-1929),* Paris, éditions Richelieu, 1973.
MAYER (Arno), *Containment and Counterrevolution at Versailles 1918-1919,* New York, Knopf, 1967.
MILZA (Pierre), *Les Fascismes,* Paris, Seuil, 1991.
MILZA (Pierre), *Mussolini,* Paris, Fayard, 2000.
MIQUEL (Pierre), *Poincaré,* Paris, Fayard, 1984.
MOUTON (Marie-Renée), *La Société des Nations et les intérêts de la France (1920-1924),* Berna-Berlin, Peter Lang, 1995.
NORTHEDGE (F.S.), *The Troubled Giant: Britain among the Great Powers 1916-1939,* Londra, Bell, 1966.
PAPY (Michel), éd., *Barthou, un homme, une époque,* Pau, J. et D. éditions, 1986.
PETRARCHI (Giorgio), *La Russia rivoluzionaria nella politica italiana 1917-1925,* Bari, Laterza, 1982.

POIDEVIN (Raymond), *L'Allemagne de Guillaume II à Hindenburg, 1900-1933,* Paris, éditions Richelieu, 1972.
POLLARD, *China's Foreign Relations (1917-1931),* New York, Macmillan, 1933.
PONTY (Janine), *L'Immigration polonaise en France entre les deux guerres,* Paris (xeroxat), 1985.
PUSEY (Merle John), *Charles Evans Hughes,* New York, 2 vol., 1951.
RÉAU (Elisabeth du), *Édouard Daladier,* Paris, Fayard, 1993.
RENOUVIN (Pierre), *Le Traité de Versailles,* Paris, Flammarion, 1969.
ROBERTSON (Esmonde M.), *Mussolini as Empire-Builder, Europe and Africa, 1932-1936,* Londra, Macmillan, 1977.
SALVATORELLI (Luigi) şi MIRA (Giovanni), *Storia d'Italia nel periodo fascista,* 15e éd., Torino, Einaudi, 1964.
SCHOR (Ralph), *L'Opinion française et les étrangers en France, 1919-1939,* Paris, Publications de la Sorbonne, 1985.
SCHROEDER-GUDEHUS (Brigitte), *Les Scientifiques et la paix. La communauté scientifique internationale au cours des années 20,* Montréal, Presse de l'Université, 1978.
SCHUKER (Stephen A.), *The End of French Predominance in Europe. The Financial Crisis of 1924 and the Adoption of the Dawes Plan,* Chapel Hill, University of Carolina Press, 1976.
SCHULZ (Gerhard), *Revolutionen und Friedenschlüsse, 1917-1920,* München, DTV, 1967.
SETON-WATSON (Hugh), *Eastern Europe between the Wars, 1918-1941,* ediţie nouă., Hamden, Archon, 1962.
SOUTOU (Georges-Henri), *L'Or et le sang. Les buts de guerre économiques de la Première Guerre mondiale,* Paris, Fayard, 1989.
SPENZ (Jürgen), *Die diplomatische Vorgeschichte des Beitritts Deutschlands zum Völkerbund 1924-1926. Ein Beitrag zur Aussenpolitik der Weimarer Republik,* Göttingen, Musterschmidt, 1966.
SUAREZ (Georges), *Briand, sa vie, son œuvre,* Paris, Plon, 5 vol., 1938-1941. A se vedea t. V, *L'Artisan de la paix,* 1, 1918-1923. Un al şaselea volum a fost publicat în 1952; t. VI, *L'Artisan de la paix,* 2, 1923-1932. Suarez deţinea unele documente de la Briand.
TEMPERLEY (Harold W.), *A History of the Peace Conference of Paris,* Londra, Frowde, for the Royal Institute of International Affaire, 6 vol., 1920-1924.
THIMME (Annelise), *Gustav Stresemann. Eine politische Biographie,* Hannover, Norddeutsche, 1967.
THORNE (Christopher), *The Limits of Foreign Policy. The West. The League and the Far Eastern Crisis 1931-1933,* London, Hamilton, 1972.
TINGSTEN (Herbert), *The Debate on the Foreign Policy of Sweden, 1918-1932,* New York, Oxford University Press, 1949.
TOSCANO, MOSCA, şi alţii, *La politica estera italiana dal 1914 al 1943,* Torino, ERI, 1963.
ULLMAN (Richard H.), *Anglo-Soviet Relations, 1917-1921. The Anglo-Soviet Accord,* Princeton, University Press, 1972.
UNTERBERGER (Betty Miller), *America's Siberian expedition, 1918-1920,* Durham, Duke University Press, 1956.

VAN ZUYLEN (Pierre), *Les Mains libres. Politique extérieure de la Belgique, 1914-1940, Paris,* Desclée de Brouwer, 1950.
WANDYCZ (Piotr S.), *France and her Eastern Allies, 1919-1926,* Minneapolis, University of Minnesota Press, 1962.
WATSON (David Robin), *Georges Clemenceau: a Political Biography,* Londra, Eyre Methuen, 1974.
WEILL-RAYNAL (Étienne), *Les Réparations allemandes et la France,* Paris, Nouvelles éditions latines, 3 vol., 1948.
WILLEQUET (Jaques), *Albert Ier roi des Belges,* Paris, Jean-Pierre Delarge, 1979.
WOLFERS (Arnold), *Britain and France between Two Wars: Conflicting Strategies of Peace since Versailles,* New York, Harcourt, 1940.
ZOLI (Corrado), *Espanzione coloniale italiana 1922-1937,* Roma, Edizioni l'Arnia, 1949.
ZORGBIBE (Charles), *Wilson. Un croisé à la Maison-Blanche,* Paris, Presse de Sciences Po, 1998.

IV. Perioada 1933-1945

ADAMTHWAITE (Anthony), *France and the Coming of the Second World War,* Londra, Franck Cass, 1977.
AMOUROUX (Henri), *La Grande Histoire des Français sous l'Occupation,* Paris, Robert Laffont, 4 vol., 1999.
AVANTAGGIATO PUPPO (Franca), *Gli armistizi francesi del 1940,* Milano, Giuffrè, 1963.
BEARD (Charles A.), *American Foreign Policy in the Making 1932-1940,* New York, Yale University Press, 1946.
BEARD (Charles A.), *President Roosevelt and the Coming of the War, 1941,* New York, Yale University Press, 1948.
BÉDARIDA (François), *La Stratégie secrète de la drôle de guerre. Le Conseil suprême interallié, septembre 1939-avril 1940,* Paris, FNSP, 1979.
BÉGUIN (Pierre), *Le Balcon sur l'Europe. Petite histoire de la Suisse pendant la guerre 1939-1945,* Neuchâtel, La Baconnière, 1960.
BELOFF (Max), *The Foreign Policy of Soviet Russia, 1929-1941,* Londra, Oxford University Press, 2 vol., 1947.
BESSIS (Juliette), *La Méditerranée fasciste,* Paris, Karthala/Publications de la Sorbonne, 1981.
BLOCH (Charles), *Le IIIe Reich et le monde,* Paris, Imprimerie nationale, 1986.
BOURBON (prince Xavier de), *Les Accords secrets franco-anglais de décembre 1940,* Paris, Plon, 1949.
BOURGEOIS (Daniel), *Le IIIe Reich et la Suisse, 1933-1941,* Neuchâtel, La Baconnière, 1974.
BRACHER (K.D.), *Die deutsche Diktatur,* Köln-Berlin, 1969.
BRACHER (K.D.), *La Dictature allemande, Naissance, structure et conséquences du national-socialisme* (traducere din germană), prefață de Alfred Grosser, Toulouse, Privat, 1986.
BROGAN (Dennis W.), *The Era of Franklin D. Roosevelt,* New Haven, Yale University Press, 1950.

BROSZAT (Martin), *Der Staat Hitlers,* München, 1969.
BROSZAT (Martin), *L'État hitlérien,* Paris, Fayard (traducere din germană), 1986.
BULLOCK (Alan), *Hitler ou les mécanismes de la tyrannie,* Verviers, Marabout University, 2 vol. (traducere din engleză), 1962.
CASHMAN (Sean Denniks), *America. Roosevelt and World War II,* New York, University Press, 1991.
CASTELLAN (Georges), *Le Réarmement clandestin du Reich (1930-1935),* Paris, Plon, 1955.
CATTELL (Davis T.), *Soviet Diplomacy and the Spanish Civil War,* Berkeley, University of California Press, 1957.
COLE (Wayne S.), *Senator Gerald P.Nye and American Foreign Relations,* Minneapolis, University of Minnesota Press, 1962.
COUTEAU-BÉGARIE (Henri), şi HUAN (Chiristian), *Darlan,* Paris, Fayard, 1989.
DEAKIN (F.W.), *The Brutal Friendship, Mussolini, Hitler and the Fall of Italian Fascism,* London, Weidenfeld and Nicolson, 1962.
DENNÉ (Ludwig), *Das Danzig Problem in der deutschen Aussenpolitik, 1934-1939,* Bonn, Ludwig Röhrscheid, 1959.
Dictionnaire de la Seconde Guerre mondiale, Paris, Larousse, 2 vol., 1979-1980.
DEVILLERS (Philippe), *Histoire de Viêtnam de 1940 à 1952,* Paris, Seuil, 3e éd., 1952.
DRAKIDIS (Philippe), *La Charte de l'Atlantique (14 août 1941). Source permanente de droit des Nations unies,* Besançon, CRIPES, 1989.
DUROSELLE (Jean-Baptiste) şi SERRA (Enrico), éd., *Italia e Francia 1939-1945,* Milano, ISPI/Franco Angeli, 2 vol., 1984.
DUROSELLE (Jean-Baptiste), *L'Abîme, 1939-1944,* Paris, Imprimerie nationale, 1982, 2e éd., Livre de poche/Seuil, col. «Points-Histoire», 1990.
DUROSELLE (Jean-Baptiste), *La Décadence 1932-1939,* Paris, Imprimerie nationale, 1979, 3e éd., Livre de poche/Seuil, col. «Points-Histoire», 1985.
FABRY (Philipp W.), *Der Hitler-Stalin Pakt 1939-1941,* Darmstadt, Fundus, 1962.
FEIS (Herbert), *The China Tangle: the American Effort in China from Pearl Harbor to the Marshall Mission,* Princeton, Princeton University Press, 1953.
FERRELL (Robert H.), *Peace in their Times. The Origins of the Kellogg-Briand Pact,* New Haven, Yale University Press, 1962.
FERRO (Marc), *Pétain,* Paris, Fayard, 1987.
Français et Britanniques dans la drôle de guerre, Paris, CNRS/Comité d'histoire de la Deuxième Guerre mondiale, 1979.
FREYMOND (Jean), *Le IIIe Reich et la réorganisation économique de l'Europe, 1940-1942. Origines et projets,* Genève, Leiden, Sijthoff, 1974.
FRIENDLÄNDER (Saul), *Hitler et les Etats-Unis (1939-1941),* Genève, Droz, 1963.
FRIS (Herbert), *The Road to Pearl Harbor,* Princeton, Princeton University Press,1950.
FURNIA (Arthur H.), *The Diplomacy of Appeasement. Anglo-French relations and the Prelude to World War II. 1931-1938,* Washington, University Press of Washington, 1960.
GADDIS (John Levis), *The United States and Origins of the Cold War, 1941-1947,* Londra, Columbia University Press, 1972.
GANTEN-BEIN (James W.), ed., *The Evolution of our Latin-American policy,* New York, Columbia University Press, 1950.

GEMZELL (Cari-Axel), *Raeder, Hitler und Skandinavien,* Lund, CWK, Gleerup, 1965.
GILBERT (Martin) et GOTT (Richard), *The Appeasers,* Boston, Houghton, 1963, 2e éd., 1967.
GRUCHMAN (Lothar), *Der zweite Weltkrieg,* München, DTV, 1967.
HANKE (Lewis) et BURGIN (Miron), ed., *Handbook of latin American studies,* Cambridge Mass., Harvard University Press, annuel depuis 1935.
HENKE (Josef), *England in Hitlers Politischen Kalkul (1935-1939),* Boppard am Rhein, Harold-Baldt-Verlag, 1973.
HERMET (Guy), *La Guerre d'Espagne,* Paris, Seuil, 1989.
HILBERG (Raul), *La Destruction des Juifs d'Europe,* Paris, Fayard, 1988.
HILDEBRAND (Klaus), *Deutsche Aussenpolitik, 1933-1946, Kalkul oder Dogma,* Stuttgart, Kohlhammer, 1971.
HILDEBRAND (Klaus), *Le IIIe Reich,* München, Institut historique allemand, Saur, 1985.
HILLGRUBER (Andréas), ed., *Staatsmänner und Diplomaten bei Hitler... 1939-1941,* Frankfurt am Mein, Bernard und Graefe, 1967.
HILLGRUBER (Andréas), *Die Zweite Welkrieg 1939-1945,* Stuttgart, 2e ed., 1989.
HOFER (Walter), *Die Entfesselung des Zweiten Weltkrieges. Eine Studie über die internationale Beziehungen in Sommer 1939. Mit Dokumenten,* Frankfurt, Fischer Bücherei, 1960.
HOFER (Walter), *Le National-socialisme par les textes,* Paris, 1963.
HOWARD (Michel), *The Mediterranean Strategy in the Second World War,* Londra, Weidenfeld and Nicolson, 1968.
HYTIER (Adrienne), *Two Years of French Foreign Policy,* Genève, Droz, 1958.
JÄCKEL (Eberhard), *La France dans l'Europe de Hitler,* Paris, Payot, 1968.
JACOBSEN (Hans-Adolf), *National-sozilistiche Aussenpoltik 1933-1938,* Frankfurt am Mein, Alfred Melzner, 1968.
JACOBSEN (Hans-Adolf), *La Seconde Guerre mondiale. Caractères fondamentaux de la politique et de la stratégie,* Paris, Casterman, 2 vol., 1968.
JAKOBSON (Max), *Finnish Neutrality. A Study of Finnish Foreign Policy since the Second World War,* London, Hugh Evelyn, 1968.
JALANTI (Heikki), *La Finlande dans l'étau germano-soviétique, 1940-1941,* Neuchâtel, La Baconnière, 1966.
JARAUSCH (Konrad Hugo), *The Four Power Pact 1933,* Madison, Wisconsin University Press, 1965.
KAMMERER (Albert), *La Vérité sur l'armistice,* Paris, Médicis, 1944, ed. a 2-a, 1945.
KASLAS (Bronis), *La Lituanie et la Seconde Guerre mondiale,* Paris, Maisonneuve et Larose, 1981.
KASPI (André), *Franklin Roosevelt,* Paris, Fayard, 1988.
KASPI (André), *Les Juifs pendant l'Occupation,* Paris, Seuil, 1997.
KEDROS (André), *La Résistance grecque (1940-1944),* Paris, Robert Laffont, 1966.
KERSAUDY (François), *Stratèges et Norvège, 1940,* Paris, Hachette, 1977.
KERTESZ (Stephan), *Diplomacy in a Whirlpool, Hungary between Nazi Germany and Soviet Russia,* Notre-Dame, University of Notre-Dame Press, 1953.
KIMBALL (Warren F.), *The most Unsordid Act: Lend-Lease 1939-1941,* Baltimore, Johns Hopkins Press, 1969.

KOLKO (Gabriel), *Allied Diplomacy and the World Crisis of 1943-1945,* Londra, Weidenfeld and Nicolson, 1968.
KREIS (Georg), *Auf den Spüren von La Charité. Die schweizerische Armeeführung im Spannungsfeld des deutsch-französischen Gegensatzes 1936-1941,* Basel, 1976.
KUHN (Axel), *Hitler aussenpolitische Programm,* Stuttgart, Ernst Kleh, 1970.
LANGER (William L.), and GLEASON (S.Everett), t. I, *The Challenge to Isolation, 1937-1940;* t. II, *The Undeclared War, 1940-1941,* New York, Harper, 1952.
LANGER (William L.), *Le Jeu américan à Vichy,* Paris, Plon, 1948.
LATREILLE (André), *La Seconde Guerre mondiale,* Paris, Hachette, 1966.
LE GOYET (Colonel), *Le Mystère Gamelin,* Paris, Presses de la Cité, 1975.
LÉVESQUE (Jacques), *Le Conflit soviétique et l'Europe de l'Est, et incidences sur les conflits soviéto-polonais et soviéto-roumain,* Montréal, Presses de l'Université, 1970.
LEVISSE-TOUZE (Christine), *L'Afrique du Nord dans la guerre,* Paris, Albin Michel, 1998.
LEWIS (Cleona), *The United States and Foreign Investment Problems,* Washington, Brookings Institution, 1948.
MARGUERAT (Philippe), *Le IIIe Reich et le pétrole roumain, 1938-1940,* Genève, Leiden, Sijthoff, 1977.
MARTENS (Stefan), *Göring, erster Paladin der Führers und zweite Mann im Reich,* Paderbronn, Sköningh, 1985.
MARTIN (Bernd), *Deutschland und Japon im Zweiten Weltkrieg, Vom Angriff auf Pearl Harbor bis zur deutschen Kapitulation,* Göttingen, Musterschmidt, 1969.
MEINECKE (Fredrich), *The German Catastrophe,* Cambridge Mass., Harvard University Press, 1960.
MELLINI PONCE DE LEON (Alberto), *Guerra diplomatica a Salò (ottobre 1943-aprile 1945),* Bologna, Capelli, 1950.
MELLINI PONCE DE LEON (Alberto), *L'Italia entra in guerra, gli eventi diplomatici dal 1° Gennaio al 1° Giugnio 1940,* Bologna, Capelli, 1963.
MEYERS (Reinhard), *Britische Sicherheits Politik, 1934-1938,* Bonn, Droste Verlag, 1976.
MICHEL (Henri), *La Seconde Guerre mondiale,* t. I, *Les success de l'Axe (1939-1943), t. II, La Victoire des alliés (1943-1945),* Paris, PUF, 1968-1969, reeditată 2000.
MICHEL (Henri), *La Drôle de guerre,* Paris, Hachette, 1971.
MIDDLEMAS (Keith), *Diplomacy of Illusion, the British Government and Germany,* London, Weidenfeld, 1972.
MILWARD (Alan S.), *The New Order and the French Economy,* Londra, Oxford University Press, 1970.
MORISON (Elting), *Turmoil and Tradition. A Study of the Life and Times of Henry Stimson,* Cambridge Mass., Houhgton Mifflin, 1960.
MYSYROWICZ (Ladislas), *Anatomie d'une défaite. Cinq études sur les origines profondes de l'effondrement militaire fançais,* Lausanne, L'Âge d'Homme, 1973 (teză excelentă susţinută la Geneva în 1972).
NAMIER (Lewis B.), *Diplomatic Prelude 1938-1939,* New York, Macmillan, 1948.
NAMIER (Lewis B.), *Europe in Decay, a study in disintegration, 1936-1940,* Londra, Macmillan, 1950.

NAMIER (Lewis B.), *In the Nazi Era,* London, Macmillan, 1962.
NEVINS (Alan), *The New Deal and World Affairs. A Chronicle of International Affairs, 1933-1945,* New Haven, Yale University Press, 1950.
NIEDHART (Gottfried), *Grossbritannien und die Sowjet-Union 1934-1939,* München, 1972.
NOËL (Léon), *La Tchécoslovaquie d'avant Munich,* Paris, Publication de la Sorbonne/ Institut d'études slaves, 1982.
NOËL (Léon), *Les Illusions de Stresa, l'Italie abandonée à Hitler,* Paris, France-Empire, 1975.
PAXTON (Robert O.), *La France de Vichy, 1940-1944,* Paris, Seuil, 1973, ediție nouă 1999.
PERKINS (Dexter), *The United States and Latin America,* Baton Rouge, Louisiana University Press, 1961.
PETERSEN (Jens), *Hitler-Mussolini. Die Enstehung der Aches Berlin-Roma 1933-1936,* Tübingen, Masi-Niemayer Verlag, 1973.
QUEUILLE (Pierre), *Histoire Diplomatique de Vichy. Pétain diplomate,* Paris, Albatros, 1976.
RAPHAËL-LEYGUES (Jacques), et FLOHIC (François), *Darlan,* Paris, Plon, 1986.
Les Relations franco-allemandes 1933-1939, Paris, CNRS/Comité d'histoire de la Deuxième Guerre mondiale, 1976.
Les Relations franco-britanniques 1935-1939, Paris, CNRS/Comité d'histoire de la Deuxième Guerre mondiale, 1975.
Les Relations militaires franco-belges de mars 1936 au 10 mai 1940 (lucrări ale unui colocviu de istorici belgieni şi francezi), Paris, CNRS, 1968.
RENOUVIN (Pierre), *La Question d'Extrême-Orient, 1840-1940,* Paris, Hachette, 1946.
RITTER (Gerhard), *Europa und die deutsche Frage. Betrachtungen über die geschichtliche Eigenart des deutschen Staatsdenkens,* München, Münchner Verlag, 1948.
ROSSI-LANDI (Guy), *La Drôle de guerre. La Vie politique en France, 2 septembre 1939-10 mai 1940,* Paris, Armand Colin, 1971.
ROTHFELS (Hans), *The German Oppositions to Hitler,* Hinsdale, Regnery, 1948.
ROWSE (Alfred Leslie), *Appeasement. A study in Political Decline, 1933-1939,* New York, Norton, 1961.
SCHMITT (Gaston), *Les Accords secrets franco-britanniques de novembre-décembre 1940. Histoire ou mystification,* Paris, PUF, 1957.
SCHRODER (Paul W.), *The Axis Alliance and Japanese-American Relations 1941,* Ithaca, Cornell University Press, 1961.
SCHWARZ (Hans-Peter), *Vom Reich zur Bundesrepublik,* Stuttgart, Klett-Cotta, 1980.
SCOTT (William Evans), *Alliance against Hitler,* Durham, Duke University Press, 1962, trad. franceză, Paris, Payot, 1965.
SOMMER (Theo), *Deutschland und Japon Zwischen der Mächten, 1935-1940,* Tübingen Mohr, 1962.
SPEIDEL (Hans), *Invasion 1944,* Tübingen, Wunderlich, 1949.
STADLER (Karl), *Ostrreich, 1938-1945, im Spiegel der NS Akten,* Wien, 1966.
STEINERT (Marlis G.), *Die 23 Tage der Regierung Dönitz,* Düsseldorf, Econ Verlag, 1967.

STEINERT (Marlis G.), *Hitlers Krieg und die Deutschen,* Düsseldorf, Econ Verlag, 1970.
STEINERT (Marlis G.), *L'Allemagne nationale-socialiste,* Paris, editions Richelieu, 1972.
STEINERT (Marlis G.), *Hitler,* Paris, Hachette, 1993.
STENGERS (Jean), *Léopold III et le gouvernement. Les deux politiques belges de 1940,* Paris, Duculot, 1980.
STERN (Joseph Peter), *Hitler, le Führer et le peuple* (traducere din engleză), Paris, Flammarion, 1995.
TAYLOR (F. Jay), *The United States and the Spanish Civil War,* New York, Bookman, 1956.
TEICHOVA (Alice), *An Economic Background to Munich. International Business and Czechoslovakia, 1819-1938,* Cambridge, Cambridge University Press, 1971.
TOSCANO (Mario), *Dal 25 luglio all'8 settembre,* Firenze, Le Monnier, 1966.
TOSCANO (Mario), *Le origini diplomatiche del Patto d'Acciaio,* Firenze, Sansoni, ediţia a 2-a 1956.
TOURNOUX (Général Paul-Emile), *Haut commandement: gouvernement et defense des frontièrs du Nord et de l'Est 1919-1939,* Paris, Nouvelles editions latines, 1960.
ULAM (Adam B.), *Staline,* Paris, Calmann Lévy/Gallimard, 2 vol., 1977.
UNIATOWSKI (Roman), *Poland, Russia and Great-Britain 1941-1945,* Londra, 1946.
VAÏSSE (Maurice), *La France et le désarmement (1930-1934),* Paris, A. Pedone/ Publications de la Sorbonne, 1981.
VAÏSSE (Maurice), éd., *Ardennes 1940,* Paris, Henri Veyrier, 1991.
VARSUAI (Antoine), *Gli alleati e l'emigrazione democratica antifascista, 1940-1943,* Firenze, Cursoni, 1982.
VIDALENC (Jean), *Le second conflit mondial (mai 1939-mai 1945),* Paris, SEDES, 1970.
WATT (Donald C.), *How War Came. The Immediate Origins of the Second World War,* Condor, Heinemann, 1989.
WEINBERG (Gehrard), *The Foreign Policy of Hitler's Germany,* Chicago, University Press, 3 vol., 1970-1980.
WEINGARTNER (Thomas), *Stalin und der Aufstieg Hitlers. Die Deutschland – politik der Sowjetunion und der Kommunistischen Internationale, 1929-1934,* Berlin, De Gruyter, 1970.
WISKEMANN (Elisabeth), *The Rome-Berlin Axis. A History of the Relations between Hitler and Mussolini,* Londra, Oxford University Press, 1949.
WISKEMANN (Elisabeth), *Germany's Eastern Neighbours. Problems Relating to the Oder-Neisse Line and the Czech Frontier Regions,* Londra, Oxford University Press, 1956.
WHITAKER (A), ed., *Inter-American Affairs, an Annual Survey,* New York, Columbia University Press, t. I, 1941.
WOODWARD (Sir Llewellyn), *British Foreign Policy in the Second World War,* Londra, HMSO, t. 1, 1962, t. 2, 1971, t. 3, 1971.
WRIGHT (Gordon), *The Ordeal of Total War 1939-1945,* New York, Harper, 1968 (trad. fr. Armand Colin, colecţia. „U").

Index

A

Abdallah (al Transiordaniei) 29,93, 95, 232, 339, 340
Abdul Illah (emir) 235
Abe (general Noboyuki) 253
Albernon (lord Edgard Vincent d') 65
Abetz (Otto) 215, 217
Adenauer (Konrad) 56
Albert Ier 11
Alexander (lord A.V.) 207
Alexandru (rege al Iugoslaviei) 23, 24, 133
Alfieri (Dino) 154
Ali (fiu al lui Hussein) 94
Alibert (Raphael) 208
Ali Furughi (Mohammed) 291
Ali Maher Paşa 294
Allenby (mareşalul Edmond) 29, 93
Aloisi (baron Pompeio) 126, 135, 136
Amamillah (emir) 97
Ambrosio (general Vittorio) 288, 289
Amery (lord Leopold) 120
Ananda (rege al Thailandei) 271
Annunzio (Gabriele d') 20, 21, 62
Antonescu (generalul Ion) 264, 265
Araki (generalul Sadao) 114–116
Argenlieu (amiral Thierry d') 268
Arita (Hachiro) 252–254
Astahov (Georgi) 187, 188
Astor (lord Michael şi lady) 120
Attlee (Clement) 200, 308, 318, 337, 339
Attolico (Bernardo) 170, 190
Aung San (general V.) 270
Auphan (amiral Pierre) 216
Auriol (Vincent) 48
Avalov (sau Bermondt) 33
Averescu (general Alexandru) 63, 77
Ayeta (marchizul Lanza d') 289

B

Badoglio (mareşalul Pietro) 138, 143, 208, 219, 278, 279, 288,–290
Bagrianov (Ivan) 265
Bainville (Jacques) 55
Baldwin (Stanley) 59, 67, 78, 104, 110, 120 ,142, 149, 156
Acordul Baldwin-Mellon 58
Balfour (lord Arthur) 28, 42, 51, 82–84, 103, 110, 233
Declaraţia Balfour 96
Ba-Maw 270
Bao Dai (împăratul) 271, 272
Barbu Ştirbei (principele) 265
Bardossy (Laszlo) 263
Barenguer (general) 149
Barré (general Georges) 285
Barrès (Maurice) 55
Barthou (Louis) 50–52, 54, 57, 127, 131–136, 139
Baudouin (Paul) 175, 201, 203, 206, 208, 213, 214–216
Bauer (Otto) 108
Baume (Renom de la) 214, 215
Beaufre (general André) 186
Beaverbrook (lord William M. Aitken) 204
Beck (colonel Joseph) 128, 148, 162, 173, 179, 180, 184, 185, 189, 190, 192, 193
Behari Bose (Rash) 273
Benès (Édouard) 23, 61, 124, 140, 166, 169, 170, 173, 174, 297, 330
Béran 174
Bérenger-Long (acordurile de la 1919) 29
Bérenger (Henry) 110
Bergeret (general Jean-Marie) 285
Berio 289
Berthelot (general Henri-Mathias) 30
Berthelot (Philippe) 24, 68, 131

Bethmann-Hollweg (Théobald Von) 17
Bevin (Ernest) 308, 322, 338–341, 344, 349, 351
Bidault (Georges) 297, 298, 321, 322, 326, 349, 351
Billotte (general Gaston) 200
Bloch (Camille) 16
Blomberg (general Werner von) 158, 159
Blum (Léon) 48, 150, 160, 176, 242
Bogomolov (Alexandru) 223
Boisson (guvernatorul Pierre) 214, 218, 285
Bonar Law (Andrew) 54, 64
Bonin (Lelie Longare) 83
Bonnet (Georges) 160, 162, 165, 166, 168, 170, 172, 175, 176, 184, 189, 190, 192
Bonnier de la Chapelle (Fernand) 286
Bono (mareşalul Emilio de) 141
Borah (William E.) 46, 72
Borel (Émile) 106
Boris (rege al Bulgariei) 131, 265
Bornewasser (Mgr Franck Rudolf) 134
Borodin (Alexandru) 86
Botha (general Louis) 34
Budionnîi (mareşalul Semen) 35
Bourbon-Parma (principele Sixte de) 24
Bourgeois (Léon) 44, 60, 123
Bouthillier (Yves) 203, 208
Bradbury (John) 18
Brătianu (Ion) 22, 23, 265
Braun (Max) 135
Bréal (Auguste) 68
Briand (Aristide) 10, 12, 24, 48–51, 61, 65–75, 77–84, 101, 106–109, 113, 128, 132, 239, 250
Brinon (Fernand de) 157, 175
Brockdorff-Rantzau (contele Ulrich Von) 53
Brody (Andrei) 174
Brüning (cancelarul Heinrich) 111
Bryan (William Jennings) 99
Buhl (Vilhelm) 267
Bullitt (William) 31, 166, 237, 238
Buresch (Karl) 109
Butler (Nicolas Murray) 72

C

Cadogan (Alexander) 215
Caffery (Jefferson) 239, 298
Caillaux (Joseph) 110
Calles (general Plutarco Elias) 100
Cambon (Jules) 9
Campbell (Ronald) 205, 207, 208, 338
Campichi (César) 207
Canaris (amiral Wilhelm) 221
Cantilo (José Maria) 244
Carol (rege al Roumanie) 24, 153, 211, 264
Castellano (general Aldo) 289
Catroux (general Georges) 235, 236, 253, 254, 287, 294, 295, 299
Cavallero (general Ugo) 288
Caviglia (general Enrico) 21
Cecil (lord Robert) 60
Chamberlain (Austern) 59, 61, 62, 65, 66, 69, 73, 78, 93
Chamberlain (Neville) 120 156, 157, 160, 162, 165, 168–172, 175, 176, 178, 180, 190, 191, 193, 196, 197, 199, 241, 250, 251
Chamorro (general Emiliano) 99, 100
Champetier de Ribes (Auguste) 168
Chancellor (John) 97
Chandra Bose (Subas) 273
Ciao Hsin-po 114
Ciang Hiue leong (mareşalul) 88, 112, 113, 116
Cian Kai-şi 86–90, 246–250, 256, 258, 270, 273, 279, 280, 303, 304, 309, 344, 346–348
Ciang Yu-lin,116
Cicerin (Gheorghi) 30, 31, 40, 52, 72, 75, 76
Clemenceau (Georges) 9, 11, 14, 15, 26, 28–31, 34, 38, 44
Comnen (N.P.) 166
Constantin (rege al Greciei) 27
Coolidge (Calvin) 57, 100
Cooper (Duff) 172, 207, 298
Corbin (Charles) 178
Cornwallis (Kinaham) 235
Cot (Pierre) 132
Coudenhove-Kalergi (Richard) 106

Coulondre (Robert) 172, 191–193
Cox (James M.) 47
Cox (Oscar) 226
Cripps (Stafford) 210, 272
Csaky (contele Stephen) 23, 211
Cunningham (amiral Andrew) 213
Cuno (cancelarul Wilhelm) 55, 65
Curtius (Julius) 106, 108, 109
Curzon (lord George) 27, 35, 37, 50, 51, 64, 195, 277, 301, 330–332

D

Dahlerus (Birger) 193
Daladier (Édouard) 122, 162, 165, 166, 168, 170–173, 175, 176, 178, 184, 186, 189, 191, 192, 196, 197, 199, 200–202, 207
Dandurand (Raoul) 62
Darlan (amiral François) 203, 207, 208, 213, 217, 218, 235, 284–286
Acordurile Darlan-Clark 285
Dawes (Charles Gates şi planul) 57–59, 69, 73, 74
Dawson (Geoffrey) 120
Deckers (Léo) 55, 56
Decoux (amiral Jean)254, 271
Degoutte (general Jean) 54
Delacroix (Léon) 16
Delbos (Yvon) 150, 153, 156, 160, 162, 164
Dentz (general Henri-Fernand) 236
Dewey (Thomas) 299
Diamondi (Constantin) 27
Diaz (Adolfo) 100
Diaz (José) 151
Dill (general John) 200, 202
Doihara (general Kenji) 246
Dollfus (cancelar Engelbert) 130, 131
Dorten (J.A.) 11, 55, 56
Doumenc (general Joseph) 186
Doumer (Paul) 50, 108
Doumergue (Gaston) 127
Drax-Plumkett (amiral Reginald) 186
Drummond (James Eric lord Perth) 157, 162
Dubois (Louis) 54
Dunsterville (general L.C.) 36
Dupuy (Pierre) 216

E

Eden (Anthony) 102, 127, 138, 142, 144, 148, 153, 154, 157, 160, 162, 172, 196, 202, 227, 229, 277, 279–181, 298, 300, 308, 319, 320, 331, 334, 335
Ehrhardt (căpitanul Hermann) 17
Eisenhower (general Dwight D.) 279, 281, 284, 286, 287, 289, 306

F

Falkenhausen (Ludwig von) 267
Fan Noli (Mgr) 63, 78
Farinacci (Roberto) 290
Faruk (regele Egiptului) 259, 294, 301, 338
Faucher (general Louis Eugène) 165
Faysal II (regele Irakului) 235
Fey (Emil) 151
Filov (Bogdan) 265
Flandin (Pierre-Étienne) 136–138, 145, 146, 148, 149, 213
Foch (mareşalul Ferdinand) 11, 14, 16, 30, 31, 38, 44
Fong Iu-siang 87
Forster (Albert) 180, 190
Fuad I (rege) 29, 92
Franco (general Francisco) 154, 156, 157, 160, 163, 176, 202, 203, 212, 215, 221, 278, 316, 317, 149–151
François-Poncet (André) 126–128, 130, 138, 146, 147, 149, 162, 170–172, 175, 202,
Frank (Hans) 129, 154
Franklin-Bouillon (Henry) 27, 49
Freytagh-Loringhoven 125
Frick (Wilhelm) 121
Fritsch (general Werner von) 158, 159
Funder (D) 151

G

Gafencu (Grigore) 181
Gaiffier (Edmond) 16
Gamelin (general Maurice)132, 138, 143, 144, 148, 168, 190, 192, 196, 200
Gandhi (Mahatma) 272
Garthorne-Hardy (G.M.) 178

Gaulle (general Charles de) 200–202, 205, 207, 209, 213, 214, 236, 282, 283, 285–287, 295, 297–299, 301, 321, 336
Gavrilovici 221
Gensoul (amiral Marcel Bruno) 213
George II (rege al Greciei) 222, 344
George VI (rege al Angliei) 166, 197, 198, 215
Georges (general Joseph) 287
Gerbrandy (Péter Sjoerds) 267
Ghavam-es-Sultaneh 341
Ghazi (regele Irakului) 235
Gibson (Hugh) 123
Gilbert (Seymour Parker) 74, 94, 95, 302
Giolitti (Giovanni) 25
Giraud (general Henri) 283–287
Godefroy (amiral René-Émile) 213
Goebbels (Joseph) 119, 135, 290
Goering (Hermann) 119, 121, 137, 158, 161, 164, 170, 192, 198, 218
Goltz (general Colmar von der) 31–33
Gort (general lord John) 207
Gouraud (general Henri Joseph Eugène) 28
Grandi (Dino) 123, 154, 162, 175, 288, 290
Grase (general) 267
Graziani (mareşal Rodolfo) 290
Grew (Joseph) 253, 259, 261
Grey (Edward) 191
Grohe (Josef) 267
Groza (Petru) 305, 327
Grzybowski (Waclaw) 179, 194
Guariglia (Raffaele) 202, 289
Guderian (general Heinz) 200
Guerrero (Dr) 101

H

Haakon VII (regele Norvegiei) 199
Habibullah 97
Habsburg (dinastia) 24, 161
Hacha (Émile) 174, 178
Hadj Amin el Hussein 97
Hagen (Louis) 56
Hailé Sélassié (Negus) 143, 301
Halifax (lord Edward F.) 120, 157, 160, 165, 166, 168, 175, 176, 204, 205, 215, 216, 227
Hanneken (general von) 267
Harding (Warren G.) 20, 47, 57, 81, 99
Harriman (Averell) 276, 301, 306, 332, 345
Hassel (Ulrich von) 154
Hatta (Mohammed) 269, 270
Heinz Orbis (Franz Josef) 56
Helleu (Yves) 295, 336
Henderson (Arthur) 107, 109, 123, 126
Henderson (Neville) 157, 160, 167, 192, 193
Henlein (Konrad) 164–168
Herriot (Édouard) 48, 49, 54, 57–59, 61, 64, 65, 109, 111, 124, 125, 127, 132, 139, 203
Hesnard (Oswald) 69
Hesse (principele Philippe de) 161
Hilger (Gustav) 187
Himmler (Heinrich) 119,183
Hindenburg (mareşaull Paul von)17, 66, 110
Hiranuma (Kiichino) 252, 253
Hirohito (împăratul) 261
Hirota (Koki) 245, 246
Hitler (Adolf) 69, 106, 109, 117, 119–122, 124–135, 137, 138, 140, 141, 144–151, 153, 154, 157–159, 161–164, 166–174, 177–183, 188–193, 196–202, 207, 212, 214, 215, 217–224, 252, 253, 257, 262, 263, 264, 266, 267, 282, 285, 288, 290, 301, 302, 333
Hlinka (abatele Andrei) 22
Ho (general) 246
Hoare (Samuel) 120, 142–144, 168, 214, 215, 289
Ho Şi Min 272
Hodja (Enver) 266
Hodza (Milan) 169
Hoover (preşedintele Herbert)101, 110, 111, 114, 124, 236, 238
Hopkins (Harry) 226–228, 275–277, 280, 282, 286, 300, 305, 306, 309, 332
Horne (Robert) 50

Horstenau (general Glaize) 152
Horthy (amiral Nicolas) 23, 24, 263, 264, 328
Hossbach (colonel Friedrich) 158
Hugenberg (Alfred) 66, 69
Hull (Cordell) 145, 197, 228, 236–245, 250, 252, 253, 255, 256, 259, 260, 275, 277, 279, 282, 283, 289, 300, 310, 319,
Hurley (general Patrick) 303, 304, 348
Hurst (Cecil) 44
Hussein (de Hedjaz) 27
Hussein-Mac-Mahon (acordurile) 28

I

Ibn Saud (Abdul Aziz) 93, 94, 234, 301, 335
Inonu (Ismet) 27
Inukai (Ken) 114, 115
Ishii (contele Kikujiro) 78
Ismay (general Hastings Lionel) 203

J

Janin (general Maurice) 31
Jaspar (Henri) 50
Jdanov (Andréi) 210, 352
Jeanneney (Jules) 203
Jinnah (Mohammeed) 272
Jodl (general) 208, 222, 302
Joffe (Adolf) 86
Johnson (Hiram W.) 46
Jukov (mareşalul Georgy D.) 302, 306
Jouvenel (Bertrand de) 146
Jouvenel (Henry de) 121
Juin (mareşalul Alphonse) 298
Justo (preşedintele Augustin) 243, 244

K

Kalinin (Mihail) 232, 237
Kallay (Nicholas de) 263, 264
Kang Teh (sau Pou Yi) 115
Kapp (Wolfgang) 17
Karakhan (Lev)41, 86, 87
Kasprzycki (general) 190
Kato (Sotomatsu) 82, 258
Kavtaradze 293
Keitel (general Wilhelm) 159, 164, 165, 182, 208, 289
Kellogg (Frank) 58
Kemal (Mustafa) 26, 27, 36, 54, 103
Kennan (George F.) 304, 349
Keynes (John Maynard) 18, 35
Khuri (preşedintele) 195
Khuang Aphaiwong 271
King (amiral Ernest) 28, 276
King-Crane (comisia) 28
Knatchbull-Hugessen (Hugh) 264
Knox (Frank) 228
Knox (Philander) 46
Knox d'Arcy (William) 97
Koiso (général Kuniaki) 270, 302, 308
Kolceak (amiral Alexandru) 30–32, 38, 40
Konoye (prinţul Funimaro) 248, 249, 252, 254, 255, 257–260
Koo (Wellington) 83, 86, 87
Korfanty (Wojciech) 12
Koster (Roland) 136
Kostert (arhiepiscopul) 11
Koudachev (prinţul) 39
Krupp (Uzinele) 55, 59
Kun (Bela) 23, 31
Kundt (Ernst) 164
Kurusu (Saburo) 260
Kutukhtu 40
Kuusinen (Otto) 198
Kvaternic (Slarko) 133

L

Laborde (amiral Jean de) 285
Lakatos (general Gyula) 264
Lampson (Sir Miles) 114, 229, 236, 294
Lattre de Tassigny (general Jean de) 132
Laurel (José P.) 269
Laurencie (general Benoît-Léon de la) 215
Laval (Pierre) 106, 109–111, 134–144, 164, 206, 213–218, 267, 285
Law (Richard) 295
Lawrence (Thomas E.) 28
Layton (Walter) 111
Leahy (amiral William) 217, 218
Lebrun (Albert) 197
Léger (Alexis) 107, 170
Leith Ross (Frederic) 247

Lemaigre-Dubreuil (Jacques) 284
Lenin (Vladimir Uulianov)31, 33, 63, 75
Leopold III (regele Belgiei) 153, 197, 267
Lequerica (José de) 206, 207
Le Trocquer (Yves) 106
Levinson (Samuel O.) 72
Liebknecht (Karl) 31
Lin Piao (general) 273
Lipski (Joseph) 128, 179, 180, 192
Litvinov (Maxim) 72, 75, 123, 132, 133, 139, 165, 166, 173, 185, 187, 237, 238, 251, 274, 275, 278
Lloyd George (David) 12, 14, 15, 16, 17, 20, 26, 27, 28, 30, 31, 38, 44, 48–51, 53, 54, 78, 103, 197, 227
Lodge (Henry Cabot) 46, 82
Lothian (lord Philip Kerr) 224, 227
Loucheur (Louis) 17, 18, 50, 55, 74
Ludovic XIV 10
Liubcenco 158
Ludendorff (general Erich) 17, 23
Ludlow (Louis) 242
Lukasiewicz (Jules) 190
Luther (Hans) 58, 67
Luxembourg (Rosa) 31
Lyttelton (Oliver) 236, 295
Lytton (lord) 113, 115

M

MacArthur (general Douglas) 268, 269, 282, 302, 303, 308, 309, 344–346, 348
MacDonald (Ramsay) 58, 59, 61, 64, 74, 93, 97, 103, 109, 121, 123, 125, 127, 137, 138, 140
MacDonald (Malcom) 233
Machado (Bernardino) 238
Ma Cian-san (general) 114
Mackensen (general August von) 183, 191
Mackenzie King (William) 103, 318
MacMichael (Harold) 233
Maginot (Linia) 148
Maiski(Ivan) 151, 278, 297
Maltzan (Baron Adolf Georg, zis Ago Von) 53
Mandel (Georges) 168, 203, 207
Mangin (general Charles) 11, 55
Maniu (Iuliu) 265
Mannerheim (mareşal Karl Gustav) 32
Manoilescu (Mihail) 211
Manuilski (Dimitri) 184
Manstein (general Erich von) 200
Mao Tzedun 304, 344
Maria (principesa României) 24
Marinkovici(Vojislav) 79
Marshall (general George) 259, 274–276, 282, 348–353
Marty (André) 31
Masaryk (Thomas) 21
Massigli (René) 287
Mast (general Charles) 284
Mastny (Vojtech) 128, 164
Matsuoka (Yosuke) 223, 254, 255, 257, 258
Matthes 56
Maurin (general Louis) 148
Maxwell (Russel L.) 255
Mayrish (Emil) 71
Mc Reynolds (Sam D.) 242
Mehmed VI (sultan) 26
Mellon (Andrew) 58, 71, 73, 75
Mendieta (colonel Carlos) 239
Menemendjoglu (Numan) 281
Merekalov (Alexei) 187
Metternich (Clément) 68
Mihai (regele României) 211, 256, 305, 327
Mihailovici (general Drozha) 265, 266
Miklas (Wilhelm) 130, 161
Mikolajczyk (Stanislas) 305, 331, 332
Miller (David Hunter) 29, 44
Millerand (Alexandre) 16, 17, 20, 23, 35, 48, 50
Milner (lord Alfred) 44
Mohammed Mahmud Paşa 93, 229
Mohammed Reza Pahlavi292
Mohammed Saed 293
Mohan Singhi 273
Molotov (Viacheslav) 139, 147, 185, 187–189, 194, 198, 210, 211, 219,–224, 227, 255, 257, 265, 275, 279, 280, 292, 297, 298, 301, 304, 305, 319, 322, 327, 332, 341, 344, 347, 349–350, 353

Moltke (Helmut James von) 128
Monnet (Jean) 205, 286, 287
Monroe (doctrina) 62, 98, 100
Montgomery (mareşalul Bernard Law) 288
Monzie (Anatole de) 64, 77, 202
Morand (Paul) 213
Moreale (Eugenio), 130, 131
Morgenthau (Henry) 255
Moscicki (preşedintele Joseph) 173, 331
Mossadegh (Mohammed) 293, 342
Mountbatten (lord Louis) 278, 303
Moyne (lord) 294
Muller (Hermann) 73
Murphy (Robert D.) 217, 282–284
Muselier (amiralul Émile) 283
Mussolini (Benito) 54, 62–64, 66, 77–80, 91, 106, 108, 121, 122, 127, 129, 131, 133, 136, 138, 139, 141, 142–145, 149, 151–154, 156, 158–162, 166, 169–171, 174–177, 181–183, 190–193, 196, 198, 201, 202, 207, 212, 215, 218, 219, 221, 224, 229, 263, 178, 282, 287, 288, 290

N

Naggiar (Paul-Émile) 185, 186
Nahas Paşa 93, 229, 294, 335, 338
Nakumara (căpitan Shitare) 113
Nassau (dinastia) 16
Nehru (Jawaharlal) 272
Neurath (Konstanitn von) 121, 125, 126, 135, 147, 154, 158, 159
Nimitz (amiral Chester) 268, 302, 303
Nishihara (general Gaku) 254
Noël (Léon) 166, 179, 189, 190, 192, 207, 215
Noguès (general Auguste-Paul) 203, 207, 284, 285
Nomura (amiral Koshisahuro) 253, 256, 260, 261
Nothomb (Pierre) 55, 56
Noulens (Joseph) 52
Nye (Gerald P.) 240

O

Ochida (vicontele) 43
Omezu (generalul) 246
Ortiz (preşedintele) 244
Orts-Milner, (acordul) 42
Oshima (general Hiroshi) 252, 253
Osmena (Sergio) 269
Ott (Eugen) 257

P

Pacici (Nicolas) 62
Paderewski (Ignace) 34
Painlevé (Paul) 65
Paléologue (Maurice) 23
Papen (Franz von) 121, 122, 124, 131, 151, 160, 161, 202
Paul (regent al Iougoslaviei) 134
Paul-Boncour (Joseph) 109, 124–126, 134
Pavelitci (Ante) 133, 222, 266
Peel (lord) 232
Petacci (Clara) 290
Pétain (mareşal Philippe) 127, 132, 200, 201–204, 206–208, 213–218, 223, 253, 258, 267, 282–286
Phibun Songgram 277, 272
Phipps (Eric) 146, 165
Pichon (Stéphen) 30
Picot, cf. Sykes-Picot (acordurile) 26, 28, 29
Pierlot (Hubert) 267
Piétri (François) 214
Pilsudski (Joseph) 34, 128
Pittman (Key) 241, 242, 252
Platt (Amendement) 238, 239
Pleven (René) 205
Plumer (lord Herbert) 96
Poincaré (Raymond) 16, 27, 48, 50–57, 62–65, 69, 70, 73–75, 77, 105, 106, 110
Ponsot (Henri) 96
Potemkin (Vladimir) 52, 139
Preziosi (Gabriele) 130
Pridi (Luang Pradit) 271
Primo de Rivero (Miguel) 149

R

Raşid Ali el Gailoni 235
Raczkiewicz (Wladislas) 196, 331
Rădescu (general Nicolae) 305
Radici (Stefan) 23
Raeder (amiral Erich) 158, 257

Rakovski (Christian G.) 77
Rath (Ernst vom) 172
Rathenau (Walter) 18, 49, 52, 53
Renouvin (Pierre) 16, 68, 85, 169
Réquin (colonel Édouard) 60
Reynaud (Paul) 168, 186, 199–206, 224
Reza Han(ou Reza Shah Pahlevi) 37, 97
Réziel (Daniel) 294
Ribbentrop (Joachim von) 119, 149, 158–161, 164, 167, 170–173, 175, 177, 179, 180, 182, 183, 186, 188–190, 192, 193, 195, 196, 198, 211, 215–222, 252, 255, 257, 263, 289
Ribot (Alexandre) 15
Rintelen (Anton) 130, 131
Rist (Charles) 111
Robert (amiral Georges) 238
Robles (Gil) 149
Röhm (Ernst) 129, 130
Rommel (general Erwin) 217, 218, 234, 275, 294
Roosevelt (Franklin Delano) 99, 100, 120, 166, 170, 172, 181, 182, 197, 198, 201, 202, 204, 205, 217, 224–228, 236–238, 240–243, 245, 250, 252, 253, 255–257, 259–261, 268, 272–284, 286, 289, 292, 297, 299–301, 303, 305, 306, 310, 311, 319, 320
Root (Elihu) 82, 84, 98, 101
Rosenberg (Alfred) 119, 223
Rossi (Aimé) 189
Rougier (Louis) 215, 216
Roxas (Manuel) 269
Runciman (lord Walter) 166–168, 170
Ruthermore (lord Esmond Cecil) 80
Ryti (Risto) 98

S

Sacasa (Juan Batista) 100
Saint-Aulaire (contele Charles de) 51
Saint-Quentin (René de) 205
Saïto (amiral Hirosi) 115
Salazar (Antonio) 278
Samuel (Herbert) 96
Sănătescu (general Constantin) 265
Sanjurgo (general José) 150
Saradjoglu (Sükrü) 181
Sarrail (general Maurice) 96
Sarraut (Albert) 82, 84, 144–146, 148, 149
Sarwat Paşa 93
Schacht (Hjalmar) 152
Schlageter (Leo) 55
Schleicher (general Kurt von) 130
Schlieffen (Planul) 200
Schmidt (Guido) 152, 172
Schmidt (Paul) 129
Schnurre (Karl) 187, 188
Schober(cancelarul Johannes) 108, 109
Schulenburg (Friedrich Werner von der)187, 188, 210, 220, 223, 224
Schuschnigg (Kurt Edler) 130, 151, 152, 159, 161, 162, 192
Scialoja 44
Seeckt (general Hans von) 17, 53, 59
Seeds (William) 185
Seipel (Mgr Ignace) 22, 108
Semenov (Pierre) 38, 40
Serrano Suñer (Ramon) 212
Seydoux (Jacques) 70
Seyss-Inquart (Arthur) 161, 267
Seyyd Zia-ed-Din 37
Sforza (comte Carlo) 20, 300
Shang Shi-Tsai 280
Shaw (Bernard) 197
Shaw (Walter) 97
Sherwood (Robert) 224
Shidehara (baron Kijuro) 85, 89, 106, 112
Shigemitsu (Mamoru) 302, 309
Shiozowa (amiral) 114
Shotwell (James) 71
Sidki Paşa 229, 338, 339
Siegfried (linia) 153, 165, 190
Sikorski (general Wladzslaw) 277
Simeon II (rege al Bulgariei) 265, 328
Simon (John)121, 123, 137, 138, 140, 168, 229
Simons (Walter von) 18
Simovici (generalul Dusan) 221
Sjahrir (sultan) 269
Sjarifoeddin (Prawiranegara) 269
Skoda (Uzinele) 187
Smigly-Rydz (mareşalul Edouard) 186, 189

Smith (general Walter Bedell) 289
Smuts (general Jaap-Christian) 41
Snowden (Philip) 74, 75
Sukarno (Sukarno) 269, 170
Solorzano (Alfonso) 100
Sommerville (amiral James) 213
Sonnino (Giorgio Sidney) 19, 25, 30, 42
Soong (T.V.) 278
Sotelo(Calvo) 150
Subacici (Ivan) 266
Spaak (Paul-Henry) 152, 197, 316
Spears (general Edouard) 200 ,207, 236, 295, 337
Stack (Lee) 93, 230, 338
Stahmer 255
Stalin (Iosif Djugaşvili zis)120, 140, 151, 187–189, 195, 219, 221, 223, 227, 228, 251, 257, 275, 276, 278–281, 292, 297, 299, 300, 301, 304–307, 309, 311, 320, 323, 327, 332, 345, 362, 366, 370, 380
Stanley (amiral William) 104
Starhemberg (Ernest Rudiger) 131, 151
Stauning (Theodor) 267
Steeg (Jules) 106
Stern (Abraham) 294
Stettinius (Edward) 226, 279, 300, 306, 310, 311
Stilwell (general Joseph) 273, 277, 278, 303
Stimson (Henry L.) 100, 101, 115, 252
Stinnes (Hugo) 55
Stoiadinovici (Milan) 153, 177
Strang (William) 171, 185, 319
Strasser (Gregor) 130
Stresemann (Gustav) 55–59, 65–70, 73–76, 78, 105, 107–109
Suarez (Georges) 189
Sugiyama (general) 260
Sun Yat-sen 83, 86
Suvitch (Fulvio) 126, 138
Suzuki (amiral Kentaro) 308, 309
Swanson (Claude) 245
Sykes-Picot (acordurile din 16 mai 1916) 26, 28, 29
Syrovy (general Jan) 169, 174
Szalasi (Ferenc) 264, 329
Sze (Alfred) 83
Szembek (contele Jean) 148
Sztojay (general Dôme) 264

T

Tafari Makonnen 91
Tannea (Vaino Alfred) 198
Tardieu (André) 20, 49, 106, 111, 123–125, 127
Téléki (comte Paul) 263
Tellini (general Enrico) 63
Terauchi (mareşalul Seiki) 270
Than Tun 270
Thierry (Adrien) 166
Thyssen (Fritz) 130
Tirard (Paul) 55, 56
Tirpitz (amiral Alfred von) 17
Tiso (Mgr Joseph) 174
Tito (Josip Brosz) 265, 266
Tittoni (Tamaso) 25, 26
Titulescu (Nicolae) 153
Tojo (general Hideki) 254, 255, 258, 260, 269, 273, 302
Toscano (Mario) 182
Toyoda (amiral Teijiro) 260, 309
Troţky (Lev Davidovitch Brons-tein) 75
Truman (Harry) 302, 304–306, 318, 321, 333, 342, 345, 348, 349, 351
Tuhacevski (mareşalul Mihail N.) 35
Tydings-Mc Duffie, (Legea) 268

Ţ

Ţvetkovici, (Dragisa) 221

U

Umetzu (general Ioşijiro) 309
Underwood (Oscar-W.) 82
Ungern-Sternberg (Baron) 40
U-Saw, 435 270

V

Valin (general Martial) 186
Vandervelde (Emile) 66, 78
Van Kleffens (Eelko Niklas) 197
Van Mook (Hubert) 254
Vansittart (Robert) 120, 205
Van Zeeland (Paul) 148, 152, 153
Van Zuylen (Pierre) 11
Vargas (Getulio) 269

Vassilievski (mareşal Alexander) 309
Venizelos (Eleuthérios) 25–27, 131
Victor Emmanuel (regele Italiei) 63
Viviani (René) 10, 84
Voevod (Voida) 23
Volosin (Mgr Augustin) 174
Vuillemin (general Joseph) 168

W

Wakatsuki (Reijiro) 113
Wallace (Henry) 273
Wang Tsin-wei 303
Wauchope (general Arthur) 231–233
Wawell (general Archibald) 277
Wedemeyer (general Albert C.) 303
Wediodinigrat 270
Weill-Raynal (Étienne) 112
Weizmann (Chaïm) 28
Weizsäcker (Ernst von) 170, 180, 187, 188, 192, 257
Welles (Sumner) 99, 236, 238, 239, 277, 279, 289
Weygand (general Maxime) 28, 35, 96, 132, 200, 202, 203, 206, 208, 216–218, 282
White (Henry) 46
Wilhelmina (regina Ţărilor de Jos) 197, 267, 269
Wilson (Horace) 120
Wilson (preşedintele Woodrow) 10, 11, 14–16, 20, 25, 28, 30, 31, 38, 43–47, 81, 99, 171, 236, 245, 279
Wingate (Reginald) 29
Wirth (Joseph) 18, 52, 53
Wrangel (general Baron Piotr) 32, 64
Wu Pei-fu 40
Wysoki 128

Y

Yahia (Iman) 234
Yonaï (amiral Mitsumara) 253, 254
Yoshida (amiral Zengo) 254, 255
Young (Owen D.), et (Plan) 73–75, 108, 110, 111
Yourin (Ignatius) 41

Z

Zahle 11
Zaleski (Zygmunt) 128, 196
Zanussi (general) 289
Zeligowski (general) 34
Zimmerman (Arthur) 22
Zinoviev (Grigory) 37, 77
Zita (împărăteasă) 24

Cuprins

Avertisment 5

PARTEA I
Pacea iluzorie

CAPITOLUL 1 9

Primele consecinţe ale tratatelor de pace 9

I. Noile frontiere ale Germaniei 9

Alsacia şi Lorena 10
Saarul 10
Revendicările belgiene 11
Renania 11
Slesvig 11
Coridorul Danzig 12
Plebiscitul din Silezia Superioară 12
Teschen 13
Memel 13

II. Garanţiile împotriva Germaniei şi reparaţiile 14

Dezarmarea 14
Demilitarizarea Renaniei 14
Ocupaţia 14
Eşecul tratatelor de garanţie 15
Alianţa franco-belgiană 15
Principiul reparaţiilor 16
Clauzele Tratatului de la Versailles 17
Rezistenţa germană la aplicarea Tratatului 17
Starea plăţilor 18

III. Destrămarea Austro-Ungariei şi consecinţele ei 19

Frontiera italo-austriacă 19
Dezmembrarea Austriei la nord 21
Dezmembrarea Austriei la est şi la sud-est 21
Cedările teritoriale ale Ungariei 22
Recuperările teritoriale ale României 22

Iugoslavia 23
Revizionismul ungar şi sprijinul francez 23
Cele două tentative ale lui Carol I 24

IV. Balcanii şi destrămarea Imperiului Otoman 24

Macedonia 24
Politica italiană în Albania 25
Eşecul politicii italiene 25
Turcia şi Tratatul de la Sèvres 26
Mustafa Kemal 26
Tratatul de la Lausanne 27
Mandatele ţărilor arabe 27
Egiptul 29

V. Problema sovietică 29

Politica de susţinere a albgardiştilor 30
Tentativa Insulei Prinţilor 30
Misiunea Bullitt 31
Politica de „cordon sanitar" 31
Frontiera ruso-finlandeză 32
Frontiera ruso-estoniană 33
Frontiera ruso-letonă 33
Pacea ruso-lituaniană 33
Războiul ruso-polonez 34
Înfrîngerea poloneză 35
Contraofensiva poloneză şi Tratatul de la Riga 35
Basarabia 35
Republicile independente din Transcaucazia 36
Recucerirea Transcaucaziei de către Soviete 36
Frontiera ruso-iraniană 37
Tratatul ruso-iranian 37
Siberia sub ocupaţie japoneză 38
Manciuria 39
Mongolia exterioară 39
Rusia sovietică rămîne izolată 40

VI. Problemele coloniale 41

Sistemele mandatelor 41
Repartizarea mandatelor 42
Problema fostelor posesiuni germane în China 43
Nemulţumirea italiană 43

VII. Începuturile Societăţii Naţiunilor 44

Preliminariile 44
Pactul Societăţii Naţiunilor 45
Eşecul Tratatului de la Versailles în Statele Unite 46

CAPITOLUL 2 48

Problemele europene între 1922 şi 1925 48

I. Conferinţele de la Cannes, de la Genova şi Tratatul de la Rapallo 48
Evoluţia lui Briand 48
Planul lui Lloyd George 49
Conferinţa de la Cannes 50
Poincaré îi succede lui Briand 50
Eşecul pactului de garanţii 51
Conferinţa de la Genova 51
Tratatul de la Rapallo 52

II. Afacerea Ruhr 53

Cererea de moratoriu din 12 iulie 1922 53
Ocuparea Ruhrului şi „rezistenţa pasivă" 54
Stresemann şi sfîrşitul „rezistenţei pasive" 55
Mişcarea separatistă renană 55

III. Lichidarea chestiunii Ruhrului şi planul Dawes 57

Reluarea negocierilor cu privire la reparaţii 57
Planul Dawes 57
Problema evacuării 58

IV. Protocolul de la Geneva 60

Securitatea colectivă 60
Proiectul de protocol 61
Eşecul proiectului 61

V. Europa mediteraneană şi orientală şi recunoaşterea URSS 62
Situaţia oraşului Fiume şi problema albaneză 62
Raporturile dintre Italia, Franţa şi Mica Antantă 63
Anglia şi Italia recunosc URSS 63
Recunoaşterea de către Franţa 64

CAPITOLUL 3 65

Europa şi apogeul securităţii colective (1925-1929) 65

I. Tratatele de la Locarno şi admiterea Germaniei în Societatea Naţiunilor 65
Proiectul de garantare a frontierei franceze 65
Conferinţa de la Locarno 66
Admiterea Germaniei în Societatea Naţiunilor 66

II. Briand şi Stresemann 67

Briand, apostolul păcii 67
Stresemann 68

Întrevederea de la Thoiry 69
Eşecul politicii de la Thoiry 70

III. Pactul Briand-Kellogg 71

Propunerea lui Briand 71
Răspunsul lui Kellogg şi negocierile 72
Pactul Briand-Kellogg 72

IV. Evacuarea Renaniei şi planul Young 73

Problema evacuării anticipate 73
Conferinţa de la Haga 73
Planul Young 74
Moartea lui Stresemann 75

V. Europa orientală şi mediteraneană a anilor 1925–1929 75

Tratatul de la Berlin 76
Rusia, Polonia şi ţările baltice 76
Tensiunea franco-rusă 77
Tensiunea italo-rusă 77
Tensiunea anglo-rusă 77
Izolarea URSS 78
Primul tratat italo-albanez 78
Alianţa franco-iugoslavă 79
Al doilea tratat italo-albanez 79
Revizionismul italian şi Ungaria 79
Grecia şi vecinii săi 80

CAPITOLUL 4 81

Problemele extraeuropene între anii 1921 şi 1929 81

I. Conferinţa de la Washington 81

Republicanii la putere în SUA 81
Limitarea armamentului naval 81
Tratatul celor patru puteri din Pacific 83
Discuţiile despre China 83
Negocierile chino-japoneze 85

II. Extremul Orient după Conferinţa de la Washington 85

URSS şi China de Sud 86
URSS şi China de Nord 86
Căile Ferate din Estul Chinei 87
Aplicarea acordurilor de la Washington 88
Agitaţia naţionalistă 88

Marile puteri se îndepărtează de guvernul de la Pekin 89
Cucerirea autonomei vamale 90
Problema exteritorialității 91

III. Problemele din Africa şi Orientul Mijlociu 91

Revendicările coloniale italiene 91
Negocierile anglo-egiptene 92
Cucerirea Arabiei de către Ibn Saud 93
Anglia şi Irakul 94
Anglia şi Transiordania 95
Anglia şi Golful Persic 95
Franţa, Siria şi Libanul 96
Problema palestiniană 96
Iranul şi Afganistanul 97

IV. Relaţiile interamericane 98

America şi Societatea Naţiunilor 98
Intervenţiile SUA în America Latină 98
Conferinţa de la Washington pentru America Centrală 99
Situaţia din Nicaragua şi rivalitatea între Mexic şi Statele Unite 100
Conferinţele panamericane 100
Conflictul de la Tacna-Arica 101
Conflictul de la Chaco 102
Conflictul de la Leticia 102

V. Independenţa dominioanelor 103

Emanciparea dominioanelor 103
Commonwealth 103
Statutul de la Westminster 104

CAPITOLUL 5 105

Primele eşecuri ale securităţii colective (1929–1933) 105

I. Eşecul proiectului Briand referitor la Uniunea Europeană 106
Proiectul Briand 106
Răspunsurile şi eşecul proiectului 107

II. Tentativa anexării economice 108

Proiectul Curtius-Schober 108
Reacţiile franceze 108
Eşecul proiectului 109

III. Sfîrşitul reparaţiilor de război 110

Punerea în aplicare a planului Young 110
Problema datoriilor între Aliaţi 110

Moratoriul Hoover 110
Conferința de la Lausanne și sfîrșitul reparațiilor 111

IV. Problema Manciuriei 112

Privilegiile japoneze în Manciuria 112
Intervenția militară 113
China face apel la Societatea Națiunilor 113
Problema Shanghaiului 114
Crearea zonei Manciuko 114
Raportul Lytton 115
Invadarea Jeholului 116

PARTEA a II-a
Epoca lui Hitler
(1933–1945)

Introducere 119

CAPITOLUL 1 121

Venirea la putere a lui Hitler și eșecul conferinței de dezarmare 121

I. Venirea la putere a lui Hitler și „pactul celor patru" 121

Proiectul „pactului celor patru" 121
Eșecul final 122

II. Eșecul planurilor de dezarmare 123

Conferința pentru dezarmare 123
Planul Tardieu 123
Planul Hoover 124
Planul Herriot și planul MacDonald 125
Germania părăsește Societatea Națiunilor 126
Planul german 126
Ruptura 127

III. Crizele din vara anului 1934 128

Pactul germano-polonez 128
Politica Italiei cu privire la Austria 129
Ziua de 30 iunie 1934 129
Asasinarea lui Dollfuss 130

IV. Proiectul Pactului oriental 131

Pactul balcanic 131
Apropierea franco-sovietică înainte de Barthou 131

Proiectele lui Barthou 132
Intrarea Uniunii Sovietice în Societatea Naţiunilor 133

V. Plebiscitul din Saar şi acordurile de la Roma (ianuarie 1935) 134
Campania pentru plebiscit 134
Plebiscitul 135
Acordurile de la Roma 136

CAPITOLUL 2 137

Crizele din 1935 şi 1936 în Europa 137

I. Restabilirea recrutării obligatorii în Germania 137

Destinderea aparentă 137
Reintroducerea serviciului militar obligatoriu în Germania 138

II. Garanţiile împotriva Germaniei 138

Acordul de la Stresa 138
Pactul franco-sovietic 139
Pactul sovieto-cehoslovac 140

III. Chestiunea Etiopiei 140

Acordul naval anglo-german 140
Incidentele italo-etiopiene 141
Atitudinea engleză şi agresiunea italiană 142
Sancţiunile 143
Planul Laval-Hoare 144
Eşecul final al sancţiunilor 145

IV. Remilitarizarea Renaniei 145

Înaintea ratificării pactului franco-sovietic 145
Ratificarea 146
Reocuparea zonei demilitarizate 147
Reacţia puterilor semnatare ale Tratatului de la Locarno 147

V. Războiul civil din Spania şi aspectele sale internaţionale 149
Războiul civil 149
Non-intervenţia 150

VI. Axa Roma-Berlin 151

Acordul austro-german 151
Noua politică belgiană 152
Axa Roma-Berlin 153

CAPITOLUL 3 155

Anexarea Austriei şi crizele cehoslovace (1937–1939) 155

I. Pacea temporară din 1937 155
Războiul din Spania ... 155
Apropierea anglo-italiană ... 156
Întărirea Axei Roma-Berlin ... 157

II. Anexarea Austriei ... 158
Conferința secretă din 5 noiembrie 1937 ... 158
Pregătirile germane pentru Anschluss ... 159
Lovitura de forță contra Austriei ... 161
Reacțiile Marilor Puteri ... 161

III. „Gentlemen's agreement" din 1938 ... 162
Negocierile ... 162
Clauzele „acordului de Paști" 163

IV. Criza cehoslovacă înainte de 12 septembrie 1938 ... 163
Germanii din regiunea sudetă ... 163
Programul de la Karlsbad ... 164
Criza din mai 1938 ... 165
Problema intervenției ruseşti ... 165
Misiunea lordului Runciman ... 166

V. Criza din septembrie 1938 şi conferința de la München ... 167
Discursul lui Hitler la Nürnberg ... 167
Întrevederea de la Berchtesgaden ... 168
Presiunile asupra Cehoslovaciei ... 168
Întrevederea de la Godesberg ... 169
Spre conferința de la München ... 170
Conferința ... 170

VI. Dezmembrarea Cehoslovaciei (30 septembrie 1938 – 15 martie 1939) 171
Tratatele de neagresiune ... 172
Anexările poloneză şi maghiară ... 173
Lovitura de forță din 15 martie ... 174

VII. Problemele mediteraneene şi chestiunea Albaniei ... 174
Revendicările italiene ... 174
Victoria lui Franco ... 176
Lovitura de forță contra Albaniei ... 176

CAPITOLUL 4 ... 178
Criza poloneză şi declarația de război ... 178
I. Amenințările germane la adresa Poloniei şi garanțiile franco-britanice 178
Schimbările de atitudine ale englezilor ... 178
Primele amenințări la adresa Poloniei ... 179

Evoluţiile crizei după 15 martie 1939 180
Garanţiile oferite Poloniei 180
Garanţiile către celelalte ţări ameninţate 180
Demersul preşedintelui Roosevelt 181

II. Pactul de Oţel 182

Preliminariile 182
Încheierea tratatului 183
Chestiunea Tirolului de Sud 183

III. Negocierile democraţiilor cu URSS 184

Ezitările URSS 184
Negocierile politice 184
Negocierea unui acord militar 186

IV. Negocierile germano-sovietice şi tratatul din 23 august 1939 187
Primii paşi 187
Decizia germană 187
Germania grăbeşte încheierea acordului 188
Tratatul de neagresiune 188
Protocolul secret 189

V. Declaraţia de război 189

Incidentele de frontieră 189
Criza 190
Tentativa de pace franco-engleză 192
Tentativa de pace a lui Mussolini 192

CAPITOLUL 5 194

Faza europeană a războiului (1939–1941) 194

I. Înfrîngerea Poloniei 194

Victoria germană şi intervenţia rusă 194
Împărţirea Poloniei 195
Instalarea de baze sovietice în ţările baltice 195
Atitudinea italiană 196
Întărirea relaţiilor franco-britanice 196

II. „Războiul ciudat“ 196

Tentativa de pace a lui Hitler 196
Tentativa micilor state neutre 197
„Războiul de iarnă“ ruso-finlandez 198
Războiul din Norvegia 199

III. Înfrîngerea Franţei şi armistiţiul 199

Înfrîngerea militară 199
Cererile de ajutor către Marea Britanie 200

Ultimele negocieri cu Italia 201
Intrarea în război a Italiei 202
Negocierile franco-engleze asupra armistiţiului 202
Ultimele consilii supreme interaliate 203
Ziua de 16 iunie 204
Cele două note engleze 205
Proiectul de Uniune franco-britanică 205
Cererea armistiţiului 206
Discuţiile franco-engleze 206
Negocierile pentru armistiţiu 207
Armistiţiul cu Italia 208
Clauzele armistiţiilor 208

IV. Anglia singură contra Axei 209

URSS anexează statele baltice 210
URSS anexează Basarabia 210
Achiziţiile bulgare şi maghiare 211
Pactul tripartit 211
Negocierile cu Spania 212
Atitudinea guvernului Pétain 213
Operaţiunile engleze împotriva flotei franceze 213
Relaţiile franco-engleze înainte de chestiunea Dakar 213
Negocierile dintre Hoare şi de la Baume 214
Montoire 214
Misiunea Rougier 215
Acordurile Halifax-Chevalier 216
Englezii şi guvernul de la Vichy la începutul anului 1941 217
Protocoalele de la Paris (mai 1941) 217

V. Problema Greciei şi a Iugoslaviei 218

Ambiţiile Italiei 218
Atacul italian contra Greciei 219
Negocierile cu Rusia 219
Călătoria lui Molotov la Berlin 219
Hitler se luptă să izoleze URSS 220
Atacul contra Iugoslaviei 221
Împărţirea Iugoslaviei 222

VI. Atacul german contra Rusiei 222

Decizia lui Hitler 222
Atacul german (22 iunie 1941) 223

VII. Întărirea legăturilor anglo-americane 224

Acordul privind distrugătoarele americane 224
Acordul de împrumut-închiriere 225

Eden la Foreign Office 227
Ajutorul acordat Rusiei 227
Întîlnirea din Atlantic 227

CAPITOLUL 6 229

Problemele extraeuropene din 1933 şi până în 1941 229

I. Orientul Mijlociu 229

Reluarea negocierilor anglo-egiptene 229
Tratatul anglo-egiptean din 1936 229
Noul statut al Strîmtorilor 231
Chestiunea palestiniană 231
Celelalte ţări din Orientului Mijlociu înainte de 1939 234
Problema irakiană (1941) 234
Siria şi Libanul 235

II. Politica americană: neutralism şi „bună vecinătate“ 236

Roosevelt şi Cordell Hull 236
Stabilirea relaţiilor diplomatice cu URSS 237
„Buna vecinătate“ 238
Conferinţa de la Montevideo 238
Cuba, Haiti şi Panama 239
Sfîrşitul războiului din Chaco 239
Comisia Nye 240
Prima lege a neutralităţii 240
A doua lege a neutralităţii 241
A treia lege a neutralităţii 241
A patra lege a neutralităţii 242
Conferinţa de la Buenos Aires (1936) 243
Conferinţa de la Lima (1938) 244

III. Expansiunea japoneză şi începuturile războiului împotriva Chinei (1934 – 1939) 244
Înarmările navale 245
Conferinţa navală de la Londra 245
Reluarea expansiunii în China 246
Negocierile cu URSS 246
Pactul anticomintern 247
Începutul războiului chino-japonez 247
Războiul 248
Tentativele de pace 249
Atitudinea Statelor Unite 249
Societatea Naţiunilor şi Conferinţa de la Bruxelles 250
Atitudinea Uniunii Sovietice 251

IV. Conflictul dintre Japonia şi Statele Unite şi ruperea relaţiilor (1939–1941) 252
Evoluţia politicii japoneze 252
Proiectele de expansiune spre sud 253
Ocuparea Tonkinului şi riposta americană 254
Pactul tripartit 255
Dezvoltarea colaborării anglo-americane în Pacific 256
Ezitările japonezilor (primăvara – 1941) 257
Deciziile japoneze (iunie-iulie 1941) 258
Ultimele negocieri şi eşecul lor 259
Pearl Harbor 261

CAPITOLUL 7 262

Relaţiile internaţionale în timpul fazei mondiale a războiului (1941–1945) 262

I. „Noua ordine" în Europa 262
Pactul tripartit 262
Ungaria 263
România 264
Bulgaria 265
Iugoslavia şi Albania 265
Europa de Vest 266

II. „Noua ordine" japoneză în Extremul Orient 267
Ocupaţia japoneză în Filipine 268
Indiile Olandeze 269
Birmania 270
Malaysia britanică 270
Siamul sau Thailanda şi Indochina franceză 271
India 272
„Armata naţională indiană" 276
China 273

III. Relaţiile între Aliaţi între 1942 şi 1944 274
Conferinţa din „Arcadia" sau de la Washington 274
Alianţa anglo-sovietică 275
Conferinţele de la Casa Albă, de la Moscova şi Anfa 275
Tensiunea dintre anglo-saxoni şi Rusia 276
Conferinţele „Trident" şi „Quadrant" 277
Conferinţa de la Moscova a celor trei miniştri 279
Prima conferinţă de la Cairo 279
Conferinţa de la Teheran 280
A doua conferinţă de la Cairo 281

IV. Începuturile resurecţiei franceze 282
Pregătirile politice ale debarcării Aliaţilor în Africa 282
Chestiunea Saint-Pierre şi Miquelon 283
Negocierile cu Giraud 283
Interludiul Darlan 284
Restabilirea unităţii 286
V. Prăbuşirea Italiei 287
Înfrîngerea italiană 287
Demisia lui Mussolini 288
Negocierile de armistiţiu 288
Reacţia germană 290
VI. Orientul Mijlociu şi războiul total 290
Ocuparea Iranului 291
Începutul rivalităţii dintre Aliaţi şi Iran 292
Palestina 294
Egiptul 294
Siria şi Libanul 294
VII. Înfrîngerea germană (1944–1945) 295
Succesele militare şi eliberarea Franţei 295
Acordurile de armistiţiu din Europa de Est 296
Apropierea ruso-cehoslovacă 297
Franţa şi Aliaţii 297
Alianţa franco-sovietică 298
Dificultăţile dintre Aliaţi la sfîrşitul anului 1944 299
Conferinţa de la Yalta 300
Capitularea germană 301
VIII. Conferinţa de la Potsdam şi înfrîngerea japoneză 302
Ofensiva aliată împotriva Japoniei 302
Eşecul negocierilor în China 304
Tensiunea crescîndă dintre ruşi şi anglo-saxoni 305
Ultima misiune a lui Hopkins la Moscova 305
Conferinţa de la Potsdam 306
Bomba atomică şi intervenţia sovietică împotriva Japoniei 308
Capitularea Japoniei 309
CAPITOLUL 8 310
Eşecul marilor conferinţe internaţionale (1945–1947) 310
I. Crearea şi începuturile Organizaţiei Naţiunilor Unite 310
Iniţiativa americană 310
Conferinţele de la Dumbarton Oaks (septembrie-octombrie 1944) 311

Problema vetoului 311
Deciziile de la Yalta 312
Conferința de la San Francisco 312
Carta Națiunilor Unite 312
Organismele Organizației Națiunilor Unite 313
Adunarea Generală 314
Consiliul de Securitate 315
Primirea de noi membri 316
Primele dificultăți 317
Problema energiei atomice 318

II. Regimul de ocupație în Germania 319

Comisia Consultativă Europeană (EAC) 319
Stabilirea zonelor de ocupație 319
Franța, putere ocupantă 320
Revendicările teritoriale 321
Problemele politice 322
Problemele economice 323

III. Tratatele cu sateliții Germaniei 324

Procedura de negociere 324
Situația Tangerului 325
Elaborarea tratatelor 325
Tratatul cu Italia 325
Tratatul cu România 327
Tratatul cu Bulgaria 328
Tratatul cu Ungaria 328
Problema ungurilor din Slovacia 329
Apropierea ruso-cehoslovacă 329
Frontierele poloneze 330
Guvernul polonez 331
Problema Dunării 332
Tratatul cu Finlanda 334

IV. Liga Arabă, Orientul Apropiat și Orientul Mijlociu 334

Originile Ligii Arabe 334
Carta și Liga 335
Situația Siriei și a Libanului. 336
Eșecul negocierilor anglo-egiptene 337
Negocierile anglo-irakiene 339
Relațiile anglo-transiordaniene 339
URSS și Iranul 340
URSS și Turcia 342
Chestiunea Greciei 343

V. Extremul Orient la sfîrşitul celui de-al doilea conflict mondial (1945–1947) 344
Organizarea ocupaţiei în Japonia 344
Teritoriul japonez 345
Acordurile chino-sovietice din 14 august 1945 346
URSS şi Manciuria 347
Aspectele internaţionale ale războiului civil chinez 348

VI. Apariţia celor două blocuri (1947) 348

Doctrina Truman 349
Conferinţa de la Moscova 349
Planul Marshall: aspecte politice 350
Cominformul 352
Conferinţa de la Londra 352

Bibliografie 355

Index 371

În noiembrie 1918, Marele Război lua sfîrşit. Douăzeci şi unu de ani mai tîrziu, Europa este din nou cuprinsă de flăcări, iar dezastrul nu întîrzie să se extindă în întreaga lume. Cum se poate explica eşecul forţelor păcii? De ce tratatele încheiate după Primul Război Mondial nu au putut asigura reconcilierea între popoare? Din ce motiv statele nu au încercat să depăşească tensiunile dintre ele şi să ajungă la o înţelegere?

Cel de-al Doilea Război va fi total. Încheierea lui a propulsat în prim-planul scenei politice internaţionale noi actori: Statele Unite, Marea Britanie, Uniunea Sovietică. Au reacţionat aceştia, după război, mai bine decît predecesorii lor? A triumfat securitatea colectivă odată cu crearea ONU? Înfrîngerea Italiei fasciste, capitularea Germaniei naziste, zdrobirea Japoniei au condus spre o lume a păcii?

Sînt întrebări la care şi-a propus să răspundă în volumul de faţă, Jean-Baptiste Duroselle, profesor de istoria relaţiilor internaţionale la Sorbona. El are meritul de a sintetiza cunoştinţe indispensabile care să permită o evaluare lucidă a evenimentelor din epoca analizată, şi pe baza lor să emită ipoteze într-o perspectivă istorică.

Trustul Editorial Lider
EDITURA ŞTIINŢELOR SOCIALE ŞI POLITICE

Lei 420000 (385322 + 34678 TVA)
Lei noi 42 (38,54 + 3,46 TVA)

5 948390 003742